This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

WISCONSIN ACADEMY

OF

SCIENCES, ARTS, AND LETTERS

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

VERHANDELINGEN

VAN HET

PROVINCIAAL

UTRECHTSCH

GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN

EN

WETENSCHAPPEN.

ACHTSTE DEEL

Te UTRECHT,

Bij J. DE WAAL, Sz.

Drukker van het Provinciaal Genootschap.

MDCCLXXXXIV.

Digitized by Google

Digitized by Google

947358.

AS
UT7
VE
8-9

WAARDE LANDGENOTEN!

ONLANGS gaven wij U, bij de Uitgave van het Zevende Deel onzer Verhandelingen, hope, dat het volgende wel haast het Licht zoude zien, en daar wij alle mogelijke ſpoed hebben gemaakt, om aan onze beloften te voldoen, zien wij ons, na verloop van een korten tijd, reeds in ſtaat, om U dit Agtſte Deel aantebieden en U hier mede een nieuw bewijs van onze onvermoeide vlijt ter voldoening aan Uwe weetlust te geven.

Omtrent den inhoud van dit Deel meenen wij, het een en ander ter Uwer kennis te moeten brengen, en doen dit, zo kort ons mogelijk is.

Digitized by Google

In de Algemeene Vergadering des jaars 1787. werd deeze volgende Vraag als eene gewoone Prijsvraag opgegeven.

„ Welke zijn de waarſchijnlijkſte gedagten „ over den Aart en Uitwerkzelen van het „ Dolle-Honds Vergif op het Dierlijk Lig- „ haam? Welke zijn de geſchiktſte en ze- „ kerſte Middelen, om de Gevolgen daarvan „ voortekomen of wegteneemen?

Dan daar er ter bepaalde tijd geen Antwoorden op dezelve inkwamen, beſloot de Vergadering des jaars 1790. deeze Vraag, waar in ieder, in het gemeen, zulk een groot belang heeft, nogmaals met een Dubbelen Prijs voorteſtellen, om beantwoord te worden voor den 1 October 1792. Voor dien tijd bekwam het Genootſchap wel een Antwoord, in het Franſchi geſchreven, dog dat, naar het eenparig oordeel der Adviſeurs, niet konde bekroond worden, en dus werd alle hoop

Digitized by Google

hoop van het Gemeen hierin van wezenlijk nut te zijn, ten eenemaal afgeſneden, toen het Genootſchap, een geruimen tijd daarna, twee Verhandelingen over dit onderwerp ontfing, die, alſchoon ze zelfs bij den eerſten opſlag toonden haare verdienſten te hebben, egter, volgens de Wetten des Genootſchaps, *als te laat ingekomen*, in het bekomen van den voorgeſtelden Prijs niet *in aanmerking* konden komen.

Deeze Verhandelingen werden beiden aan verſcheiden, des kundige, Leden ter beoordeeling, overgegeven, en die waren het genoegzaam allen eens, dat in deeze beiden het ſtuk in het algemeen, veel vollediger en naauwkeuriger was behandeld, en veel tekenen van der Schrijvers kundigheden droegen, dog dat in het bijzonder die, welke in het Fransch was geſchreven en ten Zinſpreuk had

Digitized by Google

„ *Miſerrimum morbi genus, quo oppreſſis in*
„ *anguſto ſpes eſt.*

CELSUS.

zo omtrent de Theorie, als omtrent de Practijcq der Ziekte, zo volledig en voldoende was, dat dezelve, indien ze ter behoorlijker tijd was ingekomen, verdiend had, met den uitgeloofden Prijs bekroond te worden.

Hier op werd beſloten, deeze Verhandeling niet alleen te laten drukken, maar ook aan den Schrijver, zo Hij zijn naam binnen zekeren tijd openbaarde, uit eene bijzondere erkentenis en ter belooning van zijn prijswaardigen arbeid, eene Gouden Medaille aantebieden ter waarde van twintig Ducaten: en niet lang hierna had het Genootſchap het genoegen, door den Heer

JOSEPH CLAUDE ROUGEMONT, *Profes-*

Digitized by Google

ſesſor in de Anatomie en Chirurgie op de Academie te Bonn, en Correspondent van het Koninglijke Medicijnsch Genootſchap te Parijs.

verwittigd te worden, dat Hij de Schrijver van deeze Verhandeling was, en de Hem aangeboden Medaille dankbaar aannam. —

En in gevolge het genomen beſluit, bieden wij dat uitmuntend Stuk aan *U* aan, in hope en met de hartelijkſte wensch, dat door de daarin voorgeſtelde Behandeling onze ongelukkige Medemensch, die door de akelige uitwerkingen van het Dollehondsvergif zoude mogen in lijden komen, mag bewaard en herſteld worden.

Met een enkel woord voegen wij nu hier nog bij, dat wij, volgens onze te voren gedane belofte, en om aan het verlangen van veele Leden te voldoen, hier onmiddelijk op volgen laten eene nieuwe Lijst der Directeuren en Leden des Genootſchaps, die tegenwoordig in leven zijn. Wij

Digitized by Google

Wij eindigen, na U wederom verzekerd te hebben, dat wij, zo veel in ons is, onvermoeid zullen voortgaan, om uwe weetlust met andere verdienſtelijke Stukken, die wij nog voor handen hebben, te voldoen, terwijl wij ons intuſſchen in Uwe gunſtige gedagten aanbeveelen met verzoek, om vriendſchappelijk ter bevordering der ware belangen des Genootſchaps, die wij altoos tot het eenige doelwit onzer Handelingen geſteld hebben, met ons medetewerken.

De Directuren van het Provinciaal Utrechtsch Genootſchap van Kunſten en Wetenſchappen.

En uit derzelver Naam.

P. LUCHTMANS,
Secretaris.

UTRECHT
den 10 Decemb.
1794.

NAAM-

Digitized by Google

NAAMLIJST

DER HEEREN

DIRECTEUREN

EN

LEDEN

VAN HET

PROVINCIAAL

UTRECHTSCH

GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN

EN

WETENSCHAPPEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

ZIJNE DOORLUCHTIGSTE HOOGHEID

WILLEM DE VDE.

Prince van Oranje en Nassau, *Erf-Stadhouder, Erf-Capitein Generaal, en Erf-Admiraal Generaal der Vereenigde Nederlanden* &c. &c. &c.

PROTECTOR

DEZES

GENOOTSCHAPS.

ORDINAIRE DIRECTEUREN

Pieter Luchtmans, *Med. Doct. Medicinæ, Anatom. Chirurg. & Artis Obstetriciæ Professor, en Secretaris des Genootschaps*, te Utrecht.

Jonkhr. Gerard Aarnoud Taets van Amerongen, *Heere van Schalkwijk, Beschreven in het*

Digitized by Google

het Lid der Edelen en Ridderſchap s'Lands van Utrecht.

Mr. Jacob Adriaan van den HEUVEL, *Decan van den Capittule van St. Marie, Geëligeerde Raad ter Vergadering van Hun Ed. Mog. de Heeren Staten* s'Lands van Utrecht.

Michiel Antonij van ASCH VAN WIJK, *Canoniok in den Capittule van Oud-Munſter, Hoog-Heemraad van het Waterſchap van Heicoop,* te Utrecht.

Johannes Theodorus ROSSIJN, *A. L. M. Philoſ. Doct. Philoſ. Phyſ. et Metaph. Profeſſor* te Utrecht.

Mr. Willem Emmerij de PERPONCHER *Heere van Welphaarsdijk, Canonick in den Capittule ten Dom, Geëligeerde Raad ter Vergadering van Hun Ed. Mog: de Heeren Staten* s'Lands van Utrecht.

Mr. Petrus BONDAM, *J. U. D. Juris Civilis, Feudalis & Publici &c. Profeſſor* te Utrecht.

Mr. Jan HINLOPEN, *Secretaris van den Ed. Achtb. Gerechte der* Stad Utrecht.

Mr. Philip RAM, *Secretaris ter Finantie Kamer van hun Ed. Mog. de Heeren Staten* s'Lands van Utrecht.

Mr. Jan Both HENDRIKSEN, *Ordinaris Raad in den Ed. Hove Provinciaal van* Utrecht.

Dr.

Digitized by Google

Dr. William Laurence BROWN, *A. L. M. Theol. ac Philoſ. Doct. Philoſ. Mor. Juris Naturæ &c. Profeſſor en Predikant bij de Engelſche Gemeente*, te Utrecht.

Mr. Henricus Joannes ARNTZENIUS, *J. U. D. Juris Civilis, Hodierni, Juris Gentium &c. Profeſſor*, te Utrecht.

HONORAIRE DIRECTEUREN.

Mr. Izaak van der DOES, *Commiſſaris der Stad* Amſterdam.

Mr. Meinard TIJDEMAN, *Griffier van Hun Ed. Mog. de Heeren Staten van* Over-IJſſel.

M. Hieronijmus van ALPHEN, *Raad en Theſaurier Generaal der Vereenigde Nederlanden.*

GEWONE LEDEN,

Mr. Johannes van HAEFTEN, *Advocaat voor den Ed. Hove Provinciaal van* Utrecht.

Joannes HOUTMAN, *Medicinæ Doctor*, te Weesp.

Mr. Izaak van der DOES, *Commiſſaris der Stad* Amſterdam.

Hendrik Nicolaas TONIS, *A. L. M. Jur. & Philoſ. Doct.*, te Amſterdam.

Johannes Theodorus ROSSIJN, *A. L. M. Philoſ. Doct.*

Digitized by Google

Doct. Philoſ. Phiſ. & Metaphiſ. Profeſſor, te Utrecht.

Gerardus DOEDES, *Apothecar*, te Utrecht.

David van GESSCHER, *Chirurgyn*, te Amſterdam.

Mr. Meinard TIJDEMAN, *Griffier van Hun Ed. Mog. de Heeren Staten van* Over-IJſſel.

Johannes Fredericus HENNERT, *A. L. M. Philoſ. Doct. Philoſ. Aſtron. & Matheſ. Profeſſor*, te Utrecht.

Pieter LUCHTMANS, *Med. Doct. Medicinæ, Anatom. Chirurg. et Art. Obſtetr. Profeſſor*, te Utrecht.

Mr. Joannes Jacobus SCHEELE, *Canonick in den Capittule van St. Pieter* te Utrecht, te Amſterdam.

Coenraad Hendrik COMMAN, *Commiſſaris tot den Ontfangst van de Gemeene Middelen* s'Lands van Utrecht.

Mr. Pieter Jan van LELIJVELD, *Raad in de Vroedſchap en Schepen der Stad* Haarlem.

Gerbrand PRAALDER, *Landmeter*, te Utrecht.

Mr. Derk BOONEN, *Raad en Burgemeester der Stad* Harderwijk.

Georgius COOPMANS, *Medicinæ Doctor*, te Franeker.

Joannes BOUMAN, *Koopman*, te Amſterdam.

Jacobus JENOTEAU, *Mathematicus*, te Gocs.

Le

Digitized by Google

Marquis de SAINT SIMON, te Utrecht.

Joukhr. Gerard Aarnoud TAETS VAN AMERONGEN, *Heere van Schalkwijk, Beſchreven in het Lid der Edelen en Ridderſchap* s'Lands van Utrecht.

Mr. Jacob Adriaan van den HEUVEL, *Decan van den Capittule van St. Marie, Geëligeerde Raad ter Vergadering van Hun Ed. Mog. de Heeren Staten* s'Lands van Utrecht.

Michiel Anthonij VAN ASCH VAN WIJK, *Canonick in den Capittule van Oud-Munſter*, Hoog *Heemraad van het Waterſchap van Heicoop*, te Utrecht.

Mr. Willem Eliza GROTHE, *Canonick in den Capittule van St. Jan*, te Utrecht.

Theodorus Hendrik KEETELL, *Medicinæ Doctor*, te Utrecht.

Jacob Frederik GOBIUS, *Raad in de Vroedſchap der Stad* Utrecht.

Mr. Dirk Hoola van NOOTEN, *Raad in de Vroedſchap en Burgemeester der Stad* Schoonhoven.

Pieter de SMETH, *A. L. M. Philoſ. & J. U. Doct. Proost van den Capittule ten Dom* te Utrecht, te Amſterdam.

Rudolphus FORSTEN, *Med. Doct. Med. Theor. & Pract. Profeſſor en Archiater der Provincie van Gelderland*, te Harderwijk.

Joannes Henricus van SWINDEN, *A. L. M. Philoſ.*

Digitized by Google

loſ. Doct., Philoſ. Logices & Metaphijſices Profeſſor, te Amſterdam.

Ladiſlaus CHERNAC, *A. L. M. Philoſ. Doct. & Philoſ. Profeſſor op 't Illuſtre Gijmnaſium*, te Deventer.

Joannes VEIRAC, *Medicinæ Docter* &c., te Rotterdam.

Ane DRIJFHOUT, *A. L. M. Philoſ. Doct. en Predicant in de Gereformeerde Gemeente*, te Middelburg.

Joannes KNEPPELHOUT, *Predicant in de Gereformeerde Gemeente*, te Gorinchem.

Mr. Daniel Cornelis de LEEUW, *Oud Raad der Stad* Utrecht.

Hendrik VINCK, *A. L. M. Philoſ. & Med. Doct. Anatom. Chirurg. & Art. Obſtetr. Profeſſor Honorarieus, & Raad in de Vroedſchap der Stad* Rotterdam.

Matthias van GEUNS, *Med. Doct. Medicinæ Profeſſor op de Academie van* Utrecht, en Architater der Provincie.

Johannes van HEURN, *Schepen en Ontfanger*, te s'Hertogenbosch.

Martinus van MARUM, *A. L. M. Philoſ. & Med. Doct. Philoſ. & Matheſ. Lector* &c., te Haarlem.

Jan

Digitized by Google

Jan Hendrik STOLTE, *Medicinæ Doctor*, te Zwolle.

Jacob van Nuijs KLINKENBERG, *A. L. M. Philoſ. Doct. en Profeſſor, en Predicant* te Amſterdam.

M. Cornelis de WIJS, *Griffier van den Ed. Hove Provinciaal van* Utrecht.

Pieter BODDAART, *Medicinæ Doctor en Oud Raad der* Stad Vliſſingen, te Utrecht.

M. Frederik Hendrik Antoni DRIELING, *Canonick in den Capittule van Oud-Munſter en Ontfanger &c.* te Utrecht.

M. Joan Frederik GOBIUS, *Secretaris van de Ridderſchap* s' Lands van Utrecht.

M. Nicolaas Cornelis van CLEEFF, *Procureur Generaal van den Ed. Hove Provinciaal van* Utrecht.

M. Joannes Diderik van LEEUWEN, *Ontfanger Generaal van s' Lands Middelen over het Thielſche Comptoir, en Advocaat Fiscaal*, te Thiel.

Paulus CHEVALLIER, *Theol. Doct. Theol. & Hiſtor. Eccleſ. Profeſſor, midsgaders Academie Prediker*, te Groningen.

Andreas BONN, *Med. Doct. Anatom. Chirurg, et Artis Obſtetr. Profeſſor*, te Amſterdam.

Adriaan KLUIT, *Profeſſor Antiq. et Hiſtor. inprimis Diplomat. Foed. Belgii*, te Leiden,

Digitized by Google

Joan Rudolph DEIMAN, *Medicinæ Doctor*, te Amſterdam.

Herman BEZOET, *Medicinæ Doctor*, te Rotterdam.

Hendrik ÆNEAE, *A. L. M. Philoſ. Doct.*, te Amſterdam.

Jona Willem te WATER, *Theol. Doct. en Profeſſor, en Predicant* te Leiden.

Mr. Johannes Willem SWELLENGREBELL, *Canonick in den Capittule van St. Jan*, te Utrecht.

Paulus van LANCKOM, *Heel- en Vroedmeester*, te Utrecht.

Gerard GREEVE, *Heel- en Vroedmeester*, te Utrecht.

Mr. Jan Both HENDRIKSEN, *Ordinaris Raad in den Ed. Hove Provinciaal van* Utrecht.

Daniel Albert REGULETH, *Predicant* in s'Hage.

Engelbert Matthias ENGELBERTS, *Predicant* te Hoorn.

Cornelis van BEVOORD, *Koopman* te Amſterdam.

Mr. Nicolaas PESTERS, *Oud Geëligeerde Raad ter Vergadering van Hun Ed. Mog. de Heeren Staten* s'Lands van Utrecht.

Mr. David van SORGEN, *Advocaat van den Ed. Hove Provinciaal van* Utrecht.

Lambertus JULIAANS, *Apothecar* te Utrecht.

Mr. Schato MUNTINGHE, *Hoofdman der Hooge Juſtitie-Kamer*, te Groningen.

Hen-

Digitized by Google

Hendrik Conſtantijn CRAS, *J. U. D. Jur. Civ. Publ. & Hodierni Profeſſor* te Amſterdam.

Hermannus TELLIUS, *Domein Raad van zijne Doorluchtige Hoogheid den Heere Prince van Orange en Naſſau.*

Jacob Baart de la FAILLE, *A. L. M. Philoſ. Doctor en Profeſſor* te Groningen.

Franciscus Henricus GRAM, *Heel-meester* te Rotterdam.

Gerrit Jan van WIJ, *Lector in de Anatomie, Chirurgie en Vroedkunde*, te Arnhem.

Willem van BARNEVELD, *Apothecar*, te Amſterdam.

Jacob POLEIJ *Junior*, *Architect* te Middelburg.

Mr. Gerrit David JORDENS, te Deventer.

Willem GRIFFIOEN, *Medicinæ Doctor, Raad in de Vroedſchap en Burgemeester der Stad* Gouda.

Mr. Gerhard DUMBAR, te Deventer.

Everwijn WASSENBERG, *J. U. D. Ling. Græcæ & Eloq. Profeſſor* te Franeker.

Cornelis Willem de RHOER, *J. U. D. Eloq. & Ling. Græcæ Profeſſor* te Harderwijk.

Joannes RUARDI, *J. U. D. Eloq. Ling. Græcæ. & Latinæ Profeſſor* te Groningen.

Digitized by Google

Bastiaan NEBBENS, *Heere van Heenewalle en Voorhoute, Capitein Majoor der Stad* Middelburg.

Mr. Jan Coenraad van HASSELT, *Advocaat voor den Ed. Hove van Gelderland, Subſtituit Momboir en Auditeur Militair des Guarniſoens van* Arnhem.

Mr. Gerard van HASSELT, *Secretaris der Provinciale Rekenkamer van Gelderland, en Burgemeester der Stad* Arnhem.

Mr. Joan Willem KNOOP, *Advocaat*, te Deventer.

Dirk Waandert ENGERT, *Apothecar* te Amſterdam.

Cornelis BLEULAND, *Heel- en Vroedmeester* te Gouda.

Mr. Willem Emmerij de PERPONCHER, *Heere van Wolphaarsdijk, Canonick in den Capittule ten Dom, Geëligeerde Raad ter Vergadering van Hun Ed. Mog. de Heeren Staten* s'Lands van Utrecht.

Mr. Andries Sijbrand ABBEMA, *Oud Raad-der Stad* Utrecht.

Lambertus BICKER, *Medicinæ Docter*, te Rotterdam.

Hermanus Gerardus OOSTERDIJK, *Medicinæ Doctor bij het Ed. Mog. Collegie ter Admiraliteit en Stads Doctor*, te Amſterdam.

H.

Digitized by Google

H. Oosterbaan, *Theologiæ et Philoſophiæ Profeſſor bij de Doopsgezinden*, te Harlingen.

Daniel Wijttenbach, *Profeſſor in de Philoſophie* te Amſterdam.

Adriaan Paets van Troostwijk, *Koopman* te Amſterdam.

Cornelis Stijger, *Heelmeester* te Amſterdam.

Everhard Pieter Swagerman, *Heelmeester* te Amſterdam.

Jonkhr. Gerard Godard Taets van Amerongen, *Heer van Oud-Amelisweerd*, te *Utrecht*.

Mr. Daniel Gerard van der Burgh, *Canonick in den Capittule ten Dom, en Commies van Hun Ed.* Mog. de *Heeren Staten* s'Lands van Utrecht.

Jonkhr. Conſtantijn van Kretschmar van Wijk, *Luitenant Colonel van de Infanterie, en Capitein onder het Regiment Hollandſche Guardes te Voet*, in s' Hage.

Mr. *Janus* Steenwinkel, te Harderwijk.

Mr. Willem Jan van der Does, *Raad en Burgemeester der Stad* Utrecht.

Mr. Hieronijmus van Alphen, *Raad en Theſaurier Generaal der Vereenigde Nederlanden*, in s' Hage.

Florus Jacobus Voltelen, *Medicinæ & Chemiæ Profeſſor* te Leiden.

William Laurence Brown, *A. L. M. Theol. & Philoſ. Doct. Philoſ. Mor. Juris*

Digitized by Google

ris Naturæ &c. Profesſor en Predicant bij de Engelſche Gemeente te Utrecht.

Jonkhr. Johan MEERMAN, *Vrij-Heer van Dalem, Raad en Schepen der Stad* Leiden.

Mr. Laurens Pieter van de SPIEGEL, *Raadpenſionaris en Groot-Zegelbewaarder van Holland en West-Vriesland*, in s' Hage.

Pieter ROSCAM, *J. U. D. ejusdemque Facultatis ut et Juris Hodierni Profesſor* te Harderwijk.

Johannes LUZAC, *J. U. D. Profesſor Hiſtoriarum* te Leiden.

Elias CRAEIJVANGER, *Bewindhebber van de Oost-Indiſche Compagnie ter Kamer* Amſterdam.

Jacob Elias van VARELEN, te Haarlem.

Willem van der MEULEN, *Oud Capitein der Burgerij der Stad* Amſterdam.

Petrus BONDAM, *J. U. D. Juris Civilis, Feudalis & Publici, &c. Profesſor* te Utrecht.

Didericus Adrianus WALRAVEN, *Ling. & Antiq. Oriental. Profesſor* te Amſterdam.

Mr. Willem Steven van der GRONDEN, *Advocaat* te Zwolle.

Mr. Willen Cornelis ACKERSDIJK *Junior, Secretaris der Stad* s' Hertogenbosch.

Nicolaas van LOOKEREN, *Medicinæ Docter* te Thiel.

Adri-

Digitized by Google

Adriaan ESDRÉ, *A. L. M. & Philoſophiæ Doctor* te Dordrecht.

Jacob van BREDA, *Medicinæ Doctor, Raad in de Vroedſchap der Stad* Delft.

Meinard Simon du PUI, *A. L. M. Philoſ. & Med. Doct. Extraordinaris Profeſſor in de Chirurgie en Vroedkunde* te Leijden.

Gerardus KUIPERS, *Predicant* te Dordrecht.

Mr. Jan HINLOPEN, *Secretaris van den Ed. Achtb. Gerechte der Stad* Utrecht.

Hendrik SCHULTZ, *Medicinæ Doctor &c.* te Utrecht.

Albert VERRIJST, *Medicinæ Doctor, Raad en Burgemeester der Stad* Gouda.

Carel BOERS, *Theol. Doct. en Profeſſor* te Leiden, *en Opper-Regent van het Staten Collegie aldaar.*

Hermannus MUNTINGHE, *Theol. Doct. Theol. & Hiſtor. Eccleſ. Profeſſor, midsgaders Academie Prediker*, te Harderwijk.

Mr. Johan Hendrik SWELLENGREBEL, *Canonick in den Capittule van St. Marie te Utrecht, en Raadsheer in den Ed. Hove van Braband*, in s'Hage.

Jan Willem EVERWIJN, *Medicinæ Doctor* te Amſterdam.

Digitized by Google

Mr. Abraham CALKOEN, *Heere van Corthoef, Oud Hoofd-Officier der Stad* Amſterdam.

Mr. Nicolaas CALKOEN, *A. L. M. J. U. & Philoſ. Doct. Raad en Schepen der Stad Amſterdam, Hoog Heemraad van den* Zeeburg en Diemerdijk, te Amſterdam.

Mr. Hendrik CALKOEN, *Advocaat en Secretaris van de Maatſchappij van den Landbouw*, te Amſterdam.

Rutgardus HOLL, *Capitein Lieutenant van de Artillerie.*

Christiaan BRUININGS, *Inſpecteur Generaal der Rivieren van Holland en West Friesland, Opziener van het Hoog-Heemraadſchap van Rhijnland, op den* Huize Zwanenburg.

Simon STIJL, *Medicinæ Doctor*, te Harlingen.

Willem MAIJ, *Colonel en Capitein ter Zee, midsgaders Equipagie-Meester van het Ed. Mog. Collegie ter Admiraliteit van* Amſterdam.

Mr. A. J. ROIJER, *Secretaris van Hun Ed. Groot Mog. de Heeren Staten van Holland en Westvriesland*, in s' Hage.

Mr. Jan Theodoor ROIJER, *Secretaris van het Hof van Holland*, in s' Hage.

Jan Hendrik van KINSBERGEN, *Ridder, Luitenant Admiraal van Holland en Westvriesland*, te Amſterdam.

Fre-

Digitized by Google

Frederik Sigismund, GRAVE VAN BIJLAND, *Capitein ter Zee, in dienſte der Vereenigde Nederlanden*, te Amſterdam.

Joannes LUBLINK *de Jonge*, *Directeur der Maatſchappij tot redding der Drenkelingen*, te Amſterdam.

Hermannus CANNEGIETER, *J. U. D. Juris Naturæ & Gentium, Jus Publici Belgici & Hodierni* Profeſſor te Franeker.

Joannes CANNEGIETER, *J. U. D.* Profeſſor *Juris Civilis*, te Groningen.

Henricus Joannes ARNTZENIUS, *J. U. D. Juris Civilis, Hodierni, Praxeos & Hiſtoriæ Juris & Juris Gentium Profeſſor* te Utrecht.

Jan Peterſen MICHELL, *Medicinæ Doctor* te Amſterdam.

Adrianus de BOSSON, *Heel en Vroedmeester* te Amſterdam.

Joachim Frederik MULLER, te Amſterdam.

Abraham HARLINGH, *Medicinæ Doctor* te Utrecht.

Gerard Hulst van KEULEN, te Amſterdam.

Mr. Cornelis van der HOOP, *G. Z. Oud Schepen der Stad* Amſterdam.

Mr. Abraham Quevellerius van SWINDEREN, *Raad en Hoofdman der Hooge Juſtitie-Kamer van Stad en Lande*, te Groningen.

Digitized by Google

J. BLEULAND, *Profeſſor in de Anatomie Chirurgie &c.* te Harderwijk.

Joannes van MUNSTER, *Stads Heel- en Vroedmeester*, te Zalt-Bommel.

Hermannus Joannes KROM, *Theol. Doct. Profeſſor en Predikant* te Middelburg.

Mr. Philips RAM, *Secretaris ter Finantie-Kamer van Hun Ed. Mog. de Heeren Staten* s' Lands van Utrecht.

Jan Arnauld BENNET, *Medicinæ Doctor*, te Leiden.

Jan Casper METZLAR, *Predikant* te Harlingen.

Petrus CHEVALLIER, *Predikant der Walſche Gemeente*, te Harderwijk.

Richeus van OMMEREN, *Rector der Latijnſche Schoolen* te Amſterdam.

Mr. Joannes STERKE, *Rector der Latijnſche Schoolen*, te Deventer.

Joannes Adam NODELL, *Hiſtoriarum & Eloquentiæ Profeſſor, en Rector der Latijnſche Schoolen*, te Rotterdam.

Sebaldus Fulco Joannes RAVIUS, *Theol. Doct. Profeſſor Linguarum Orientalium, Antiquitatum Hebraicarum & Interpres Legati Warneriani* te Leijden.

Boudewijn TIBOEL, *Apothecar* te Groningen.

The-

Digitized by Google

Theodorus Petrus SCHONK, *Apothecar en Chijmist* te Amſterdam.

Dirk van RHIJN, *Profeſſor in de Chijmie en Pharmacie* te Amſterdam.

Mr. Cornelis van der VOORDT PIECK, *Land en Dijkſchrijver van het Ampt tusſchen Maas en Waal*, te Nijmegen.

Gerard GREEVE, *Medicinæ Doctor*, te Utrecht.

Samuel Jacob van de WIJNPERSSE, *A. L. M. Philoſophiæ Doctor en Predicant* te Amſterdam.

Nicolaas SMALLENBURG, *J. U. D. & Profeſſor in de Regten* te Leiden.

Cornelius Rudolphus Theodorus KRAAIJENHOFF, *C. J. Zoon, A. L. M. Philoſ. & Med. Doctor* te Amſterdam.

Hendrik de HARTOG, *Lector in de Matheſis* te Amſterdam.

Cornelis Henricus VELSEN, *M. D. Profeſſor en Lijf-Medicus van Z. D. H. den Heere Prince van Orange en Naſſau*, in s'Hage.

Nicolaas van der EEM, *Medicinæ Doctor, &c.* te Amſterdam.

Leonardus van LEEUWEN, *Medicinæ Doctor* te Amſterdam.

Hermannus ANGELKOT, *A. L. M. & Philoſ. Doct. Canonick in den Capittule van St. Marie* te Utrecht.

Chris-

Digitized by Google

Christophorus Henricus Didericus BALLOT, *Profesſor en Predikant* te Middelburg.

Sjoerd WIJNGAARD, *Rector der Latijnſche Scholen*, te Campen.

Mr. Rudolph Hendrik NAHUIJS, *Raad in de Vroedſchap der Stad* Utrecht.

Mr. Floris Petrus van EWIJCK, *Heere van Oostbroek en de Bilt, Raad in de Vroedſchap der Stad* Utrecht.

Mr. Hendrik Conſtans SWELLENGREBELL, *Raad in de Vroedſchap der Stad* Utrecht.

Sebaldus Juſtinus BRUGMANS, *M. D. Profeſſor in de Medicijne, Botanie en Natuurlijke Hiſtorie* te Leiden.

Mr. Gerard MUNNIKS, *Heer van Gerverskop en Breudijk, Raad Ordinaris in den Ed. Hove Provinciaal van* Utrecht.

Gisbertus BONNET, *Theol. Doct. & Profeſſor, en Academie Prediker* te Utrecht.

Sebaldus RAVIUS, *Theol. Doct. Theol. & L. L. O. O. & Antiq. Jud. Profeſſor* te Utrecht.

Carolus SEGAAR, *Theol. Doct. Profeſſor in de Griekſche taal, en Predicant* te Utrecht.

Willem CARP, *A. L. M. & Philoſ. Doct. en Predicant* te Waardenburg en Neerijnen.

Bartholomæus Eduard PARAVICINI DI CAPELLI, Col-

Digitized by Google

Colonel en Chef van het Corps Artilleristen, in dienst van deze Republicq, midsgaders Inſpecteur van de Hollandſche Magazijnen en van s' Lands Geſchutgieterij, in s'Hage.

Ulrich HUGUENIN, *Capitein Lieut. in het Corps Artilleristen in dienst van dezen Staat.*

Mr. Hendrik Adriaan van den HEUVEL, *Raad in de Vroedſchap der Stad* Utrecht.

Hermannus ROIJAARDS, *Theol. Doct. Theologiæ Profeſſor en Academie Prediker* te Utrecht.

Philippus Joannes BACHIENE, *Theol. Doct. Theol. Profeſſor en Predicant* te Utrecht.

Abrahamus Jacobus s'GRAEUWEN, *Stads Med. Doct. en Penſionaris Honorair en Griffier der Stad* Zirk-Zee.

Joannes RÔBOLL, *Medicinæ Doctor*, te Utrecht.

Mr. Henricus Joannes ARNTZENIUS, *J. U. D. en Practizeerend Advocaat* te Groningen.

Hermannus ARNTZENIUS, *Conrector der Latijnſche Scholen*, te Gouda.

Benjamin de SOLA, *Med. Doct. en Vroedmeeſter bij de Koningl. Faculteit der Chirurgie*, te Parijs, in s'Hage.

J. B. MOUTON, te Utrecht.

Mr. Albertus Gerardus SMITH, *Advocaat voor den Ed. Hove van* Utrecht.

Jonk-

Digitized by Google

Jonkhr. Frans Godard, BARON VAN LIJNDEN, *Vrijheer van Hemmen, Beſchreven in de Ridderſchap des Quartiers van Nijmegen, Burgemeester der Stad* Bommel.

Jonkhr. Jan Elias Nicolaas, BARON VAN LIJNDEN VAN HOEFLAKEN, *Beſchreven in de Ridderſchap des Quartiers van* Veluwen.

Jonkhr. Jan Hendrik, BARON VAN LIJNDEN, *tot Lunenburg, Geëligeerde Raad ter Vergadering van Hun Ed. Mog. de Heeren Staten s' Lands van* Utrecht, *Hoofd-Officier der Stad* Wijk bij Duurſtede.

Mr. Joannes Petrus KLEIJN, *Advocaat*, te Wageningen.

Mr. Jan Gerard SWELLENGREBELL, *Advocaat voor den Ed. Hove Provinciaal van* Utrecht.

Jonkhr. Willem Anne, BARON VAN SPAEN, *Beſchreven in de Ridderſchap des Quartiers van Veluwe, Ordinaris Gecommitteerde ter Generaliteit, Scholtus binnen en buiten Hattem, en Burgemeester van* Elburg.

Petrus Theodorus COUPERUS, *Predicant* te Gouda.

Gerardus Carolus Conradus VATEBENDER, *Rector der Latijnſche Scholen*, te Gouda.

Thomas HOOG, *Predicant* te Rotterdam.

Mr.

Digitized by Google

Mr. Jan Hendrik van HASSELT, *Ordinaris Raad des Furſtendoms Gelre en Graafſchap Zutphen*, te Arnhem.

Mr. Abraham Otto Florentijn Bomblé VATERENDER, *Ordinaris Raad des Furſtendoms Gelre en Graafſchap Zutphen*, te Arnhem.

Mr. Augustus Joannes HOUCK, *Advocaat voor den Ed. Hove van Gelderland, en Landſchrijver van Veluwe en Veluwen Zoom*, te Arnhem.

Jonkhr. Rijnhard, BARON VAN LIJNDEN, *Grietman van Opſterland, Gedeputeerde Staat van Friesland, Curator van s' Lands Hooge Schole te Franeker, &c.* te Leeuwaarden.

Mr. Petrus van MUSSCHENBROEK, *Subſtituut Griffier van den Ed. Hove Provinciaal van* Utrecht.

Jacob Covijn TER BRUGGEN, *Med. Doct. en Doctor van den Ed. Hove van Holland*, in s'Hage.

Jonkhr. Balthazar Conſtantijn, BARON VAN LIJNDEN, *Heere van Lunenburg, Beſchreven in het Lid der Heeren Edelen en Ridderſchappe* s' Lands van Utrecht.

Alardus HULSHOFF, *A. L. M. Philoſ. Doct. en Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente* te Amſterdam.

Mr. Jeronijmus NOLTHENIUS, *Advocaat te Amſterdam, Hoog Heemraad van Amſtelland, Schout en Secretaris ter Ouder Amſtel*,

Digitized by Google

ſtel, Secretaris van het Hoog Heemraadſchap van den Zeeburg en Diemerdijk, te Amſterdam.

Jacobus TERPSTA, *A. L. M. Philoſ. & J. U. Doct. Hiſtor. Eloq. & Græcæ Linguæ Profeſſor* te Deventer.

Jonkhr. Arent Jacob Diderik de PERPONCHER, *Raad in de Vroedſchap der Stad* Utrecht.

Christophorus SAXE, *A. L. M. & Philoſ. Doct. Hiſtoriarum, Antiquitatum, Eloquentiæ & Hiſtoriæ Batavæ Profeſſor* te Utrecht.

Mr. Ludophus van BEUSICHEM, *Ordinaris Raad in den Ed. Hove Provinciaal van* Utrecht.

Eduardus SANDIFORT, *Med. Doct. Medicinæ Anatom. & Chirurg. Profeſſor & Collegii Pharmaceutici Præſes* te Leiden.

Wijnoldus MUNNIKS, *M. D. Med. Anatom. Chir. Phijſiol. Artis Obſtetr. et Botanices Prof. Ord.* te Groningen, *Deken van het Collegium Medicum aldaar, Mede-Lid van de Phyſiſche Societeit tn Zurich, Correspondeerend Lid van de Koning-Maatſchappij der Geneeskunde* te Parijs.

M. Willem van der PAUW, *Ordinaris Raad in den Ed. Hove Provinciaal van* Utrecht.

Mr. Sibert Christiaan van ROMONDT, *Ordinaris Raad in den Ed. Hove Provinciaal van* Utrecht.

Mr.

Digitized by Google

Mr. Pieter Jacob de Bije, *A. L. M. & Philoſ. Doct. Raadsheer in het Hof van Vianen &c.* te Utrecht.

Gerardus Gijsbertus ten Haaff, *Med. Doct. Ords. s' Lands Doctor ter Admiraliteit op de* Maaze, *en eerſte Secretaris van het Bataafsch Genootſchap*, te Rotterdam.

Sieven Jan van Geuns, *Matth. Z. A. L. M. Med. &* Philoſ. Doct. Medicinæ, Chemiæ, *Phijſiol. & Botanices Profeſſor*, te Utrecht.

Cornelis Jeannes Vos, *Medicinæ Doctor* te Utrecht.

Hendrik Hana, *Rector der Latijnſche Scholen* te Amersfoort.

Mr. Pieter Hendrik van de Wall, *in den Oud Raad en Oud Burgemeester der Stad Dordrecht, Curator van s' Lands Univerſiteit te Leiden.*

Dirk Erkelens, *Lid van de Maatſchappij van Nederlandſche Letterkunde te Leiden. — Van het Taal en Dichtlievend Genootſchap*, Kunst word door arbeid verkregen aldaar, — *en Beſtuurder van het Dicht en Letterlievend Genootſchap*, Studium Scientiarum Genitrix, te Rotterdam.

J. D. Huichelbos van Liender, *Directeur van het Bataafsch Genootſchap*, te Rotterdam.

* * *

E.

Digitized by Google

E. J. Thomasſen a THUESINK, *A. L. M. Phi*
loſ. en s' Lands Medicinæ Docter, in s' Hage
Mr. Jacob WALRAVEN, *A. L. M. Jur. Utriusq*
& Philoſ. Doct. en Procureur voor den Ed
Achtb. Gerechte der Stad Amſterdam.
Joannes Wolfgang HEPPE, *Stads Medicinæ Doc*
tor, te Campen.
Marcus Jan BUSCH, *Medicinæ Doctor, Phiſi*
cus en Archiater der Stad Groningen, *en o*
derhorige Jurisdictien.
Henri Daniel GUIJOT, *Predikant bij de Wa*
ſche Gemeente te Groningen.
Henricus van ROIJEN, *Lector in de Geſchied*
niſſen en Griekſche taal, Rector der Latij
ſche Scholen en Secretaris van het Zeeuwſc
Genootſchap der Wetenſchappen te Vliſſingen.
Jonkhr. Gijsbert Carel Cornelis Jan BARON V
LIJNDEN, *Heere van Sandenburg, beſchrev*
in het Lid der Heeren Edelen en Ridd
ſchappe s' Lands van Utrecht.
J. P. C. A. T. L. GRIESENBEK, *Predika*
bij de Euangeliſche Luterſche Gemeente
Utrecht.
Mr. Gerardus Joannes JANTZON, *Advocaat v*
den Ed. Hove van Utrecht.
Willem Peters SCHEIDIUS, *Doctor in de Me*
cijnen, te Utrecht.

1

Digitized by Google

Mr. Antony MARTINI, *Oud Penſionaris der Hoofdſtad* s'Hertogenbosch.

Joost Gerard KIST, *Predikant in de Gereformeerde Gemeente* te Zalt-Bommel.

Mr. Jan Filips SCHEIDIUS, *Profeſſor in de Rechten aan de Univerſiteit van Friesland* te Franeker.

Mr. Pieter Nicolaas ARNTZENIUS, *Secretaris van de Diemer en Watergraafs-Meer*, te Amſterdam.

Mr. Dirk MERENS, *Oud Raad in den Hove van Holland, Zeeland en Friesland*, te Utrecht.

Mr. Samuel NIJHOFF, *Advocaat voor den Ed. Hove van* Utrecht.

Christiaan Martinus BUGGE VAN DER BOGE, *Anat. Chirurg. & Art. Obſtetr. Lector Honorarius en Stads Operateur, Chirurgijn en Vroedmeester* te Haarlem.

Joannes WILLMET, *Profeſſor in de Oosterſche talen aan de Provinciale Gelderſche Academie* te Harderwijk.

Mr. J. C. *van der* KEMP, *Commis ter Secretarij van den Raad van Staten*, in s'Hage.

Jodocus HERINGA *Eliza'sz.*, *Theol. Doct. en Profeſſor* te Utrecht.

Nicolaus BONDT, *Profeſſor in de Botanie* te Amſteldam.

Digitized by Google

Mr. Hendrik KLUIT, *Heere van Rhijnſaterwoude*, te Utrecht.

Henricus WEIJLAND, *Predikant* te Utrecht.

Christiaan Paulus SCHACHT, *Med. Doct. Profeſſor in de Medicijnen, Chemie, Botanie en Natuurlijke Hiſtorie aan de Provinciale Gelderſche Academie* te Harderwijk.

Mr. Hendrik Otto ARNTZENIUS, *Advocaat en Secretaris van de Houtvesterije en het Jagt-Gericht van Gooijland en Onderhorige Heerlijkheden*, te Amſterdam.

Joannes Cornelis BOOT, *Predikant* te Arnhem.

Joannes van de WIJNPERSSE, *Predikant* te Amersfoort.

Adrianus MANDT, *Predikant* te Gorinchem.

Joannes CLARISSE, *Predikant* te Doorn.

Fredorikus Hendricus, BARON MIJLIUS VAN EHRENGREIFF, *Geheime Raad van den Vorst van Anhalt &c.* te Utrecht.

Jean Marc ROUX, *Profeſſor in de Philoſophie en Predicant bij de Walſche Gemeente*, te Maaſtricht.

Johannes Henricus HACKE, *Predicant* in s'Hage.

Archibald MACLAINE, *A. L. M. Theol. & Philoſ. Doctor, Predicant bij de Engelſche Gemeente* in s'Hage.

Gerardus SCHUTTE, *Medicinæ Doctor* te Amſterdam.

BUI-

Digitized by Google

BUITENLANDSCHE LEDEN.

Mr. Willem Arnold ALTING, *Gouverneur Generaal van Nederlands Indïe.*

Jan Albert EULER, *Secretaris der Keizerlijke Academie* te Petersburg.

De Abt BOSSUT, *Lid der Koninglijke Academie der Wetenſchappen* te Parijs.

P. S. PALLAS, Med. Doct. & *Profeſſor der Natuurlijke Hiſtorie &c.* te Petersburg.

Christiaan Gottlob HEIJNE, *Profeſſor Hiſtor. & Eloq.* te Göttingen.

Johan Hendrik JUNGIUS, *Raad van den Koning van* Groot-*Brittanje*, *Bibliothecaris*, te Hanover.

Mr. TRONCHIN, *eerſte Lijf-Arts van zijne Koninglijke Hoogh. Don Ferdinand, Hertog van Parma*, te Parijs.

William HUNTER, *Lijf-Arts der Koningin van* Groot-*Brittanje*, *Profeſſor in de Anatomie bij de Koninglijke Academie* te Londen.

Christoph. MEINERS, *Profeſſor in de Philoſophie*, te Göttingen.

Johan Georg Henrik FEDER, *Profeſſor in de Philoſophie*, te Göttingen.

Godfried Wilhelm SCHILLING, *Medicinæ Doctor* te Paramaribo in Suriname.

Digitized by Google

Doct. FOTHERGILL, *Lid van de Koninglijke Maatſchappij, &c.* te Londen.

Joſeph BANKS, *Preſident van de Koninglijke Maatſchappij, Directeur van het Muſeum Britannicum*, te Londen.

Dan. Christ. SOLANDER, *Med. Doct. Lid van de Koninglijke Maatſchappij, Directeur van het Muſeum Britannicum*, te Londen.

Melchior Justus van EFFEN, *Predikant bij de Nederduitſche Gemeente* te Londen.

Johannes INGENHOUSZ, *Med. Doct. Lijf-Medicus van wijle Hunne Keizerlijke Koninglijke Majeſteiten*, te Weenen.

N. J. JACQUIN, *Med. Doct. Profeſſor in de Botanie &c.*, te Weenen.

Johan Benjamin KOPPE, *Profeſſor in de Theologie, en eerſte Academie Prediker* te Göttingen.

L'Abbé ROSIER, *Chevalier de l'Egliſe de Lijon, Membre de l'Acad. des Sciences, Beaux Arts & Belles Lettres de Lijon.*

J. B. C. D'ANSSE DE VILLOISON, *Membre de l'Academie des Inscriptions & des belles Lettres*, à Paris.

L'Abbé MONGEZ, à Paris.

KŒSTNER *Profeſſor &c.* te Göttingen.

Jo-

Digitized by Google

Johan George ZIMMERMAN, *Lijf-Medicus van den Koning van Groot-Brittanje*, te Hanover.

Tiberus CAVALLO, te Islington.

M. E. BLOCH, *Med. Doct.* te Berlijn.

Alexander MONRO, *Med. Doct. &c.* te Londen.

Grave van STANHOPE, te Londen.

Mr. le Chevalier de la COUDRAIJE, *Ancien Lieutenant des Vaisseaux du Roij de France.*

M. VICQ D'AZIJR, *D. R. de la Faculté de Medicine de Paris, de l'Academie* Roijale *des Sciences, Secretaire Perpetuel de la Societé* Roijale *de Medecine, &c.* à Paris.

François de la LANDE, *Lecteur Roijal en Mathematiques, &c.* à Paris.

Frederik Xaverius BURTIN, *Lijf-Medicus van wijlen Z. K. H. Prins Carel van Lotharingen.*

Ferdinand LEBER, *Professor in de Anatomie* te Weenen.

Monsieur du THOUIN, *Jardinier en Chef du Jardin Roijal*, à Paris.

Giovanni FABRONI, *Secretaris der Academie van den Landbouw*, te Florence.

Johannes Gottlieb HAASE, *Med. Doc. & Professor Anatomes & Chirurgiæ* te Leipzig.

Dr. Christianus Godofredus GRÜNERUS, *Profes-*

Digitized by Google

ſor Botanices & Medicinæ Theoreticæ, op de Academie van Jena.

Dr. Johannes Justus ARNEMAN, *Profeſſor Medicinæ op de Academie van* Göttingen.

N. Baron van HUPSCH, *Lid van verſcheiden Academien en Geleerde Genootſchappen* te Keulen.

De Heer de PAAUW, *Canonik* te Xanten.

Mr. J. C. SCHULTZ, *Vendumeester op* Batavia.

Mr. G. J. van MASSOU, *Water-Fiscaal op* Batavia.

Jonkhr. Pieter Anthonij GODIN, *Gouverneur van St.* Euſtatius.

Paulus MASCAGNI, *Profeſſor Anatomes op de Academie* te Siena.

Andreas MAXIMINUS, in *Noſocomio B. M. Chirurgus Primarius, Amphitheatri Anatomici Publici Præſes* te Rome.

Joannes HUNTER, *Litt. Human. & Philoſ. Profeſſor, te St. Andrews*, in Schotland.

Antonius SCARPA, *in Archigijmnaſio Mutinenſi, Anatomes et Chirurgiæ Profeſſor.*

Joſephus JACQUIN, *Profeſſor Chemiæ & Botanices* te Weenen.

Joſephus PLANTA, *Societat. Regi Londinenſi a Secretis.*

Ca-

Digitized by Google

Mr. FOURCROI, *Doct. en Medicine de la Faculté de* Paris *& Profesſeur en Chemie au Jardin du Roij.*

Mr. BERTHOLLET, *Docteur en Medicine de la Faculté de* Paris.

Mr. l'Abbé MONGE, te Parijs.

Mr. BOULTON.

James WATT, *Ingenieur* te Birmingham.

Johannis HILL, Profesſor *Lit. Human. & Eloquentiæ.*

P. E. WAUTERS, *Med. Doctor* te *Wetteren* in Vlaanderen, *Correspondeerend Lid van het Kon. Genootſchap der Medicijne* te Parijs.

J. F. ACKERMANN, *Med. Doct.* te Rudesheim.

James MEASE, *Medicinæ Doctor* te Philadelphia, in America.

Joſeph Claude ROUGEMONT, *Profesſor in de Anatomie en Chirurgie op de Academie van* Bonn.

Charles Geoffroij BAUER, *eerſte Curé* te Frohbourg, in Saxen.

Adam Frid. Ernst JACOBI, *Superintendent & Predicant* te Crarnichfeld, in Saxen.

Cornelius Franciscus NEELIS, *Biſchop van* Antwerpen.

Carolus GUIFARDIERE, *V. D. M.* te Londen.

Gadſo COOPMANS, *Medicinæ Doctor & Chemiæ Profesſor*, te Kiel.

C.

Digitized by Google

Digitized by Google

TABLE.

TABLEAU ALPHABÉTIQUE DES PRINCIPAUX AUTEURS, QUI ONT TRAITÉ DE LA RAGE.

Pag.

Introduction. 1

PREMIERE PARTIE.

De la Rage des Chiens. 10

La Rage nait-elle ſpontanément dans tous les Animaux? . . . . .

Tous ſont-ils ſuſceptibles de la contracter par *communication.* 12

A.) CAUSES PRÉDISPOSANTES DE LA RAGE DANS LES CHIENS.

1.) *Le défaut de Tranſpiration Cutanée.*

2.) *De la ſéchereſſe de leurs Excrémens.*

3.) *Deux follicules au voiſinage du Rectum.*

4.) *La propenſion à la Colère.*

B.) CAUSES OCCASIONNELLES DE LA RAGE DANS LES CHIENS. 15

1.) *Les grandes Chaleurs.*

2.) *Les grands Froids.*

3.) *Le manger de Charognes.*

4.) *Le défaut de Coït.*

5.) *l'Odontalgie.*

DEGRÉS DE LA RAGE DES CHIENS . . 18

1re *Dégré.* . . . . .

2de *Dégré.* 21

3me *Dégré.* 22

DES DIFFERENTES ESPECES DE RAGE. . 23

Cas d'erreur. 26

MORSURES DES ANIMAUX EN COLÈRE. . 30

I. *Exemple dans l'Homme.* 31

II. *Exemples dans les Quadrupedes.* . . 35

a.) *dans les Chiens.* . . .

Digitized by Google

Pag.

b.) *dans les Chats.* 36
c.) *dans le Loup, le Lyon.* . . . 37
III. *Exemples dans les Oiseaux.* . . . 38
IV. ——— *dans les Poissons.* . . .
Examen de ces Faits. . . . 39
DIAGNOSTIC DE LA RAGE DANS UN CHIEN MORT OU PERDU. . . . 43
Dans les Animaux, attaqués de la Rage, toutes les Humeurs sont-elles impregnées du Venin Rabifique, au point de communiquer la Maladie? 46
DES MOYENS DE PRÉVENIR LA RAGE DANS LES CHIENS. 51
Ordonnances, relatives à la tenue des Chiens.
Soins, pour conserver la santé des Chiens. . 54
Exstirpation du Ver de la Langue. . . 56
De la Castration. 58
REGLEMENS DE POLICE, CONCERNANT LES CHIENS MALADES, SUSPECTS OU ENRAGÉS. 60
Traitement des Chiens et autres Animaux, mordus par un Animal enragé. . . 61

SECONDE PARTIE.

DE LA RAGE DANS L'HOMME. . . 66
L'Homme est-il exposé à la Rage Spontanée Vénéneuse? 67
Exemples de l'Hydrophobie Symptomatique dans l'Homme. 68
L'Hydrophobie Communiquée est la plus fréquente. 75
LE VENIN RABIEUX PEUT ÊTRE COMMUNIQUÉ À L'HOMME PAR DIFFERENTES VOIES. . 75
A.) *Par une Playe*
1.) *Morsure de l'Animal.*
2.) *Playe, faite avec un Instrument, chargé de la Bave de l'Animal.* . . . 76
3.) *Playes, faites par les griffes de l'Animal.*
4.) *Blessures, en ouvrant les Cadavres.* . 77
B.) *Par*

Digitized by Google

Pag.

B.) *Par la déposition de la Bave sur la surface de la Peau intacte.* . . . 78

C.) *Communication par la Déglutition, le Venin étant porté dans l'Estomac.* . . . 82

D.) *Infection par la Respiration.* . . . 83

E.) *Infection par les Vapeurs des Animaux, morts de la Rage.* 84

F.) *Infection, en mangeant la Chair et buvant le Lait des Animaux enragés.* . . . 85

G.) *Infection par le Coït.* . . .

H.) *La Rage peut elle être Connée et Héréditaire?* 87

Premier Période de la Rage dans l'Homme. 90

Quelle est l'Epoque, à la quelle le Virus Rabieux, deposé dans une Playe, commence à manifester ses effets, où quelle est la durée du Prémier Periode, ou du Periode d'Infection. . . . .

Des Causes, qui peuvent accélérer le developpement de la Rage. . . . 93

1.) *Le degré de la Rage du Chien au moment, ou il a fait la morsure.* . . . 94

2.) *L'Age du Sujet.*

3.) *La Saison de l'année.*

4.) *Le Tempérament du Sujet.*

5.) *Le Lieu de la Blesfure.* 95

6.) *Le Traitement, fait à la Playe.*

7.) *Les exces en Vin et en Femmes.* . . 96

8.) *Les Passions vives de l'Ame.* . . 97

9.) *Une Irritation Locale à l'Endroit blessé.* 102

10.) *Le Maladies Aigues, dont les sujets sont attaqués dans le Premier Période.* . . 103

Pendant le Premier Periode la Playe n'annonce rien. 104

Second Période, ou Période Mélancholique. 105

Phénomenes Avant-coureurs, qui se manifestent à l'endroit de la morsure.

Phénomenes Avant-coureurs, qui se manifestent dans toute l'habitude du Corps. . 110

Digitized by Google

Pag.

Circonſtances, qui peuvent en impoſer dans ce ſecond Période ſur la vraie Nature de les Avant-coureurs. 111

TROISIEME PÉRIODE OU HYDROPHOBIE. . 113

Tableau Général des Symptomes. . . 114

Des Symptomes en particulier.

1.) *l'Hydrophobie.* 115

2.) *Deglutition des Alimens ſolides.* . 119

3.) *Horreur pour les Corps lucides.* . 120

4.) *Effets du Contact de l'Eau à la ſurface du Corps.*

5.) ——————— *de l'Air.* . . 121

6.) *Etat de la Phyſionomie.*

7.) —— *des Yeux.* . . . 122

8.) *Bave.*

9.) *Vomiſſement.* . . . 123

10.) *Fons lugubres, Jappement, Hurlement.* 124

11.) *Fievre.* 125

12.) *Etat des Excretions Urinaires, Alvines, & de la Peau.* 126

13.) *Le Satyriaſis.*

14.) *Envie de mordre.* . . . 127

15.) *Fureur.* 128

16.) *Etat des Facultes Intellectuelles.*

17.) *Mouvemens particuliers, Geſtes ſemblables à ceux de l'Animal, qui a mordu.* . .

18.) *Danger de Suffocation.* . . 129

19.) *Retour des Accidens par accès.* . 130

Durée de ce 3me *Période.*

l'Hydrophobie eſt-elle de la Claſſe des Maladies Aigues, ou de celle des Chroniques? . 131

Cas d'erreur dans ce 3me *Période.*

Effets de l'Imagination. . . . 134

—— *d'une Maladie Intercurrente, ou du Traitement Prophylactique.* . . . 137

Hydrophobie Périodique, Chronique. . 138

Digitized by Google

Pag.

NATURE DE LA MALADIE. . 141

Ouverture des Cadavres.

Propriétés, Nature du Virus Rabieux. . 144

Analogie entre les effets du Virus Rabieux & ceux de quelques autres Virus &c. . 146

1.) *Affinité avec l'Epilepsie.* . . 147

2.) ——— —— *le Virus Vénérien.* . 148

3.) ——— —— *le Venin de la Vipère.*

4.) ——— —— *le Venin Variolique.* . 149

EN QUOI LE VENIN RABIEUX DIFFERE-T-IL DES AUTRES VIRUS. . . . 149

1.) à Raison de *sa Propriété Primitive.*

2.) ——— *de son Action.* . . 150

3.) ——— *de sa Nature.*

TOUT INDIVIDU MORDU EST IL SUSCEPTIBLE DE DEVENIR ENRAGÉ? . . . 151

QUE DEVIENT LE VENIN, DEPOSÉ DANS LA PLAYE. 155

DES ÉFFETS DU VIRUS RABIEUX SUR TOUT LE CORPS. 160

A.) *Action sur les Fluides.*

1.) ——— *le Sang.*

2.) ——— *la Lymphe.* . . 161

3.) ——— — *la Graisse.* . . . 162

4.) ——— — *les Nerfs.* . . . 163

5.) ——— — *la Salive.* . . . 165

B) *Action sur les Solides.* . . . 166

DES DIFFÉRENTES ESPÈCES D'HYDROPHOBIE. 167

1.) *Hydrophobie Vraie, Venimeuse, Contagieuse.* 170

2.) ——— *par Vice de l'Imagination.* 173

3.) ——— *Spasmodique, Tetanique.* . 174

4.) ——— *Symptomatique, Spontanée de quelques uns.* 177

PROGNOSTIC DE LA RAGE VÉNIMEUSE. . 178

1.) à *Raison de la Playe.* . . . *ibid*

2.) à *Raison de diverses Circonstances Accidentelles.* 181

Digitized by Google

Pag.

3.) *à Raiſon de la Poſſibilité de Prévenir, de Guerir la Maladie.* . . . 181
4.) *à Raiſon de la Terminaiſon de la Maladie.* 184

CURE DE LA RAGE. . . 185

Indications à remplir. . . . 186
Circonſtances, qui jettent du doute ſur l'Efficacité du Traitement. . . . 188

TRAITEMENT LOCAL PRESERVATIF. 189

I.) ON CHERCHE à DÉTRUIRE LE VENIN LOCALEMENT. 190
a.) *par l'Exciſion de la Partie mordue.* . *ibid*
b.) — *l'Amputation du membre.* . . 191
c.) — *la Cautériſation.*

1.) *avec le Fer Rouge.* . . 193
Uſage de la Clef de St. Hubert. 195
de la Poudre a Canon.
du Moxa. . . . 197
2.) *Avec le Cautere Potentiel.*
Beure d'Antimoine. . . 199
la Pierre à Cautére, Méthode de Mederer. 200
le Sublimé Corroſif. . . 201

II.) ON S'EFFORCE DE PROCURER LA SORTIE DU VENIN, DEPOSÉ DANS LA PLAYE. . 202
1.) *En la ſcarifiant, la laiſſant ſaigner.*
2.) *En appliquant une Ventouſe Seche.* . 204
3.) ——— *des Sangſues.* . . 204
4.) *par la Suction.* . . . 205
5.) *et dans tous les Cas, en entretenant une ſuppuration longue.* . . . 206
III.) ON TACHE D'EMOUSSER L'ACTION DU VIRUS DANS LA PARTIE ETC. . . . 207

Avan-

Digitized by Google

Pag.

Avantages du Traitement Local. . . 209

Quel eſt le Traitement Local, que l'on doit préferer? 212

à Quelle Epoque doit-on employer le Traitement Local. 215

Quels ſont les effets du Traitement Local. . 217

DES REMEDES PRESERVATIFS INTERNES. . 219

1.) *de la Saignée.* . . . 220

2.) *des Emetiques.* . . . 220

3.) *des Purgatifs.* . . . 221

4.) les Sialagogues. . . . 222

5.) *les Diurétiques.* . . . 223

6.) *les Sudorifiques.* . . .

7.) *l'Evaporation Pulmonaire.* . . 224

8.) *Remedes, propres à s'oppoſer à la Dégeneration ulterieure du Suc des Nerfs.* . 225

9.) *Les Anodyns, les Antiſpasmodiques.* .

PRESERVATIFS DE LA RAGE, TIRÉS DU REGNE VEGETAL 226

Lichen Cinereus. . . . 227

d'Anagallis flore purpureo. . . 228

La Racine de Valerianne. . . . 229

——— *d'Eglantier.* . . . 230

La Noix Vomique. . . .

Le Camphre. 231

L'Opium. . . . . .

La Belladonna. 232

Le Vinaigre. 236

PRESERVATIFS DE LA RAGE, FOURNIS PAR LE REGNE ANIMAL. . . . 240

Les Cantharides. . . . 241

Le Proſcarablée. 243

Le Muſc. 247

L'Alkali Volatil. . . . 248

PRESERVATIFS, TIRES DU REGNE MINERAL.

La Limaille de Cuivre. . . . 249

La Limaille d'Etain. 250

Le

Digitized by Google

Pag.

Le Mercure. 251
PRESERVATIFS COMPOSES. 258
Poudre de Palmarius *&c.* . . . . . *idem*
Des Bains, comme Préservatifs. 260
Immersion dans l'Eau. 265
TRAITEMENT PROPHYLACTIQUE, QUE NOUS PREFERONS. 262
Diéte Prophylactique. 264
TRAITEMENT, LORSQU'ON EST APPELLÉ DANS LE SECOND PERIODE DE LA MALADIE . . 265
TRAITEMENT DE L'HYDROPHOBIE. . . . 268
Soins pour la Playe Cicatrisée ou non. . . 269
Usage de la Saignée. 271
les Emétiques. 272
les Purgatifs. 273
l'Opium. 274
la Bella donna. 275
le Quinquina. 277
le Vinaigre. 278
Coquilles d'Huitres calcinées. 280
Alkali Volatil Fluor. 281
le Prescarabée. 282
le Musc. 284
Bols d'Hillary, *de* Tisot. 286
la Morsure de la Vipére. 288
le Mercure. 292
Immersion dans l'Eau. 294
Règles générales dans l'emploi des moyens Curatifs. 296
Soins Accessoires. 297
Ce qu'on doit faire après la mort. . . . 298
——— ——— *quand la Maladie devient Chronique.* 300
Cure de l'Hydrophobie Imaginaire. . . .
——— ——— *Tetanique.* . . .
——— ——— *Symptomatique.* . . .

F I N.

Digitized by Google

ESSAI

SUR LES

SUITES DE LA MORSURE DES

ANIMAUX ENRAGÉS,

SUR L'HYDROPHOBIE & SES DIFFERENTES ESPECES.

Miſerrimum morbi genus, quo oppreſſis in anguſto ſpes eſt.

CELSUS.

§. I.

L'HYDROPHOBIE, Ὑδροφοβία, Κυνόλυσσα en Grec, *Aquæ metus*, *Rabies Canina* en Latin, *Hydrophoby* en Anglois, *Watervrees*, *Dolheid* en Hollandois, eſt une maladie ſpasmodique, cruelle, caractériſée par une horreur invincible pour la boiſſon, ou au moins par une impoſſibilité d'en avaler, par une horreur pour l'aſpect des Corps brillans &c.

Digitized by Google

& de la quelle les malades meurent promptement dans l'accablement, les angoiſſes & des convulſions plus ou moins fortes. Cette maladie eſt le plus ſouvent contagieuſe & eſt communiquée par la morſure de l'individu, qui en eſt attaqué. a un individu ſain.

§. II.

L'Hydrophobie eſt ſans contredit une des plus cruelles maladies, aux quelles les hommes ſoient expoſés. Elle n'eſt point, comme pluſieurs autres maladies contagieuſes, d'une date plus au moins facile à fixer. Nous ne chercherons point à déterminer, Si HOMERE l'a decrite dans l'Iliade (1); Si elle était une maladie nouvelle du tems D'ASCLEPIADE (2); Si reëllement les hommes étaient exempts des effets du Virus, comme ARISTOTE (3) l'a vraiſemblablement avancé ſans fondement; Si HIPPOCRATE en a parlé ou non (4). Il nous ſuffira de dire, que cette maladie eſt fort ancienne; Que DE-

(1) ROBERT JAMES, Philoſophiſche Transactions 1738. Auszug von LESER T. I. p. 257.

(2) LE CLERC, Hiſtoire de la Medicine pag. 407.

(3) Hiſtoria Animalium, Lib. VIII. Cap. 22.

(4) Prædict. lib. I. No. 16. apud FOESIUM p. 68. Conr. Prænotion: No. 96 ibid p. 130. Je ne vois rien dans ces deux paſſages, qui indiquent l'Hydrophobie, ſuite de la morſure d'un Animal enragé.

Digitized by Google

MOCRITE, contemporain D'HIPPOCRATE, a écrit, que le siége de ce mal était dans les nerfs; & que CELSE & CÆLIUS AURELIANUS sont les premiers Auteurs Latins, qui en ont parlé, comme d'une maladie connue avant eux (1). Et, si les nombreux ouvrages des Medicins Grecs, qui ont vecu avant CELSE, étaient parvenus jusqu'à nous, on y aurait certainement trouvé la description de cette maladie, car il n'est point possible, que dans l'espace de 500 ans, qui se sont écoulés depuis DEMOCRITE jusqu'à *CELSE, il y ait eu aucun Médecin, qui en ait parlé (2): quoiqu'il en soit, c'est a CÆLIUS, que nous devons la premiere description de la maladie (3).* Depuis ces tems reculés on n'en a eu que des Exemples trop réitérés & qui, se renouvellant chaque jour, n'ont pas cessé un instant d'exercer la sagacité des Medecins, pour tâcher, de decouvrir la Nature & le Remede de cette maladie terrible. J'en appelle à la liste des Ouvrages, placée à la tête de cet Essai.

---

(1) CELSUS de Medicina, Lib. V. Cap. 27. DUJARDIN, histoire de la Chirurgie T. I. p. 386. — CÆLIUS AURELIANUS, de morbis acutis p. 226. edit. 1722. — LE CLERC, histoire de la Medecine, pag. 461. — MEDERER, Syntagma. — DECK, Diss. cit. p. 8, 9. — BOUTEILLE, l. c. pag. 150. § XXIX.

(2) GOULIN, Journal de Medecine de Paris, an. 1781. T. 55. p. 402.

(3) LISTER, l. c. p. 41.

Digitized by Google

§. III.

En parcourant tous ces Ecrits, on croirait, que la la matière eſt epuiſée & qu'il ne reſte rien à glaner dans le champ, que tous ces grands Hommes ont ſoumis aux recherches de leur genie. Mais on ſe tromperait en embraſſant une ſemblable idée. Sans être trop temeraire, on peut aſſurer, que les travaux de tous les Auteurs, lorsqu'on les a approfondis, & ſcrutés un peu ſévèrement, ne ſont que les Materiaux de l'édifice, qu'on peut élever, lorsqu'on en aura écarté tout ce qui eſt incoherent & n'appartient point à la maſſe generale de la choſe.

§. IV.

On ſe convaincra aiſement de cette verité, ſi l'on parcoure rapidement les faits principaux, ſur les quels la doctrine de l'Hydrophobie ſemble être appuyée de nos jours.

La Rage eſt une maladie, qui ſe developpe ſpontanement le plus ſouvent dans les Chiens, & dans les Animaux, qui ont le plus d'affinité avec lui. Tels que le Loup, le Renard &c. & la morſure de ces Animaux produit ordinairement dans l'individu mordu la même maladie.

Dans quel degré de la maladie la Morſure eſt-elle contagieuſe? L'un répond, que, dès le premier periode, la Morſure peut communiquer la contagion (1)

(1) Faur, l. c. & cy deſſus §.

Digitized by Google

l'autre assure, comme demontré, qu'aucun animal enragé n'a communiqué la Rage, que dans le tems, ou les Symptomes, qui la caracterisent, ont paru avec l'horreur de l'eau & non plutôt (1).

Les uns pretendent, que le venin de la Rage n'infecte pas toutes les humeurs de l'animal, qui en est affecté, qu'il n'y a, que la *Salive*, de pernicieuse; & qu'on a mangé la Chair & bu le Lait d'animaux mordus, & même commençans à avoir l'Hydrophobie sans le moindre inconvenient; tandis que d'autres assurent le contraire. Le Roux, un des meilleurs Auteurs sur cette matière, *n'admet* (l. c. p. 22.) aucune mixtion du venin rabifique avec la masse des humeurs, & deux pages plus loin, il explique la diversité des Observations sur la nature contagieuse de la Viande, en disant: *Ces faits contradictoires en apparence, s'expliquent aisement par les différens tems de la maladie; les uns en ont mangé, avant la Corruption générale, dans les premier degrés de la Rage, les autres dans l'Hydrophobie confirmée.* Et le même Auteur dit, que la Salive devient seulement véneneuse, quand l'Hydrophobie est declarée; il assure, qu'on n'a jamais gueri un Hydrophobe & il admet malgré cela, qu'on a vu la Salive devenir véneneuse & en etat de communiquer la Rage sans que l'individu, qui avoit fait la morsure, en fut atteint (l. c. p. 23).

On a vu la Morsure d'animaux en colère produi-

(1) Le Roux, l. c. p. 23. Baudot, l. c. 94.

Digitized by Google

re des Symptomes Hydrophobiques, ſans que les animaux fuſſent malades; Ces morſures ſont elles de la même nature, que celles des animaux vraiment enragés, & qui meurent? L'Hydrophobie Symptomatique eſt-elle la même choſe, que ces deux précedentes? C'eſt ce, qu'on ne s'eſt pas trop éfforçé de determiner.

§. V.

Demande-t-on, quelle eſt la nature du Virus rabieux? DESAULT le Médecin répond, qu'il eſt compoſé d'une infinité de petits Vers. SAUVAGES aſſure, que c'eſt un Alkali Volatil Sulphureux. LE CAMUS prétend, que c'eſt l'Acide Phosphorique, parvenu à ſon dernier degré d'activité COL DE VILLARS le fait conſiſter dans des Sels Acides & Corroſifs, qui cõmuniquent inſenſiblement leur qualité déletére a nos liqueurs. La plus part avoue avec raiſon, n'en point connoitre la nature.

§. VI

Quelle eſt la maniere d'agir de ce Virus? Beaucoup croyent, qu'il reſte fixé dans la playe & n'agit que par une irritation ſur les nerfs de cette partie; irritation, qui ſe propage peu à peu à tout le Syſtême Nerveux. —— d'Autres veulent, que ce Virus ſoit reſorbé, rejetté par les emonctoires dépuratifs du Corps, ſans nuire dans certains ſujets; mais que dans le plus grand nombre, ou il trouve

Digitized by Google

de la predispoſition, il corrompt peu à peu un fluide du Corps & exerce ſes ravages.

§. VII.

Les ouvertures de Cadavres nous montrent bien les Effets de la maladie, mais rien de ſa Cauſe.

§ VIII.

Comment peut-on prevenir la Rage? Il n'y a *pas de bonne femme, qui ne croye ſavoir un* Remède infaillible, & le *pis*, c'eſt, que tous *ces Remèdes* ont l'expérience pour garant & c'eſt envain, que les modernes s'ecrient, qu'on a confondu *les cas*; car tant, qu'on ne donnera par des ſignes diſtinctifs, *pour les differencier*, l'incertitude n'aura point de *fin & les* Recettes *conſerveront plus* ou moins de credit. Non ſeulement on ne ſait rien de poſitif ſur une foule de Remèdes prétendus Specifiques; mais on n'eſt pas même hors de doute au ſujet des Medicamens les plus vantés par les Praticiens de nos jours: Que d'eloges n'a-t-on pas donné au Mercure! Et cependant beaucoup de Medecins l'ont fait adminiſtrer ſans le moindre ſuccès & des perſonnes mordues ſont mortes Hydrophobes, le corps couvert d'Onguent Mercuriel, & friſtionnés & ſalivans même avant l'apparition de ce formidable Symptome. Vide §. CLXXIII.

Digitized by Google

§. IX.

La plus part des Praticiens s'accordent à regarder le Traitement Local comme le principal moyen Préſervatif; parce que la verité eſt une & ſe montre à tous ceux, qui ne ſe refuſent pas a ſon evidence & on ne ſait que penſer des mordus preſervés, & meme gueris de l'Hydrophobie par le ſeul uſage du Mercure, ſans avoir egard au traitement local, & traités par M. MATHIEU.

§. X.

A-t-on guéri des perſonnes, dans les quelles l'Hydrophobie s'étoit réellement declarée à la ſuite de la morſure d'un animal enragé? NUGENT & quelques autres apres lui, pretendent l'avoir fait; mais beaucoup de Praticiens ont elevé des doutes ſur le vrai caractère de la maladie, qu'ils diſent avoir gueri. Et nous ſommes réellement dans une vraie perplexité, quand ce Symptome ſe declare, puiſque la plus part des moyens ont été, jusqu'a ce jour, le plus ſouvent, pour ne pas dire, toujours, infructueux.

§. XI.

d'Après ce Tableau, qu'on ne m'accuſera point d'avoir ſurchargé, il eſt aiſé de voir, combien il reſte encore a faire, pour eclaircir ce point de doctrine & c'eſt ce, qui me paroit avoir determiné la

Digitized by Google

savante Société d'Utrecht à proposer la Question suivante pour le sujet d'un prix:

> *Déterminer, quelle est la Nature & quels sont les Effets du venin des animaux enragés & quels sont les Moyens les plus convenables & les plus sûrs, pour éviter leurs mauvaises suites.*

Je ne me flatte point, en tachant de répondre à cette Question, de lever toutes les incertitudes, dont j'ai fait l'esquisse. Puisse-je etre assez heureux pour fixer un instant l'attention de mes Juges & puissent mes foibles efforts ne point se borner à l'inutilité.

§. XII.

Pour repondre avec ordre à la Question proposée, je diviserai cet essai en deux parties. —

Dans la première partie je traiterai de la Rage des Chiens, &

Dans la seconde de la Rage dans l'Homme.

Digitized by Google

PRÉMIERE PARTIE.

De la Rage des Chiens.

§. XIII.

On distingue la Rage en Primitive, Spontanée, & en Consecutive, Communiquée, Inoculée. Par la denomination de Rage Primitive, Spontanée nous entendons la Rage, qui nait par un concours de causes quelconques, propres à la produire dans un Animal, & la morsure de cet Animal, devenu ainsi enragé, excite dans l'Animal mordu la même maladie, qui prend alors la denomination de Rage Communiquée, Inoculée.

§. XIV.

La Rage nait-elle spontanément dans tous les Animaux ?

Le Chien est de tous les Animaux celui, qui y est le plus exposé & c'est aussi par sa morsure,

Digitized by Google

qu'elle eſt le plus ſouvent communiquée. Mais LISTER (l. c. p. 49.) BADER & CRANZ ont eu tort, d'avancer, d'après GALIEN, que le Chien eſt le ſeul Animal ſuſceptible, de devenir ſpontanément enragé. LE CAMUS voulant faire tout cadrer avec ſon opinion, n'admet la Rage Spontanée ou Primitive, que dans le Chien, le Loup, le Renard; mais il a tort, d'excepter les Chats, qui deviennent auſſi enragés Spontanément & communiquent par leur morſure cette maladie (1). On a avancé, qu'en *général*, *tous les* Quadrupedes pouvoient être attaqués de la *Rage Spontanée*, *& on en a cité des Exemples* dans le *Singe*, le *Cochon* (2), *le Boeuf* (3), le Mulet (4), l'Ane (5), le Cheval (6), le Chameau (7), mais tout en admettant cette poſſibilité, nous ne pouvons diſſimuler la difficulté, de s'aſſurer dans chaque cas; ſi ces Animaux ont été mordus par un *Chien* ou non, & *nous* remarquerons avec MONRO, que les Animaux Carnivores ſont

(1) HILDANUS, cent I. obſ. 86. MORGAGNI de Sedibus & Cauſis morbor. Epit. 61. §. 15. RHAN, Gazette de ſanté T. I. p. 516. — MEZLER, l. c. p. 348.

(2) BARTHOLIN. Hiſtor. Anat. Med. Cent V. Hiſt. 52. — PALMARIUS, l. c. p. 389.

(3)

(4) HOLLAND. Diſſ. cit. p. 6. BAGLIVI Opera Omnia pag. 634. SCHENKIUS, p. 849.

(5) CÆLIUS AURELIANUS. l. c. Cap. IX.

(6) SELLE. Mediciniſche Beitrage. 2ter Theil, pag. 130.

(7) FINKE, l. c. pag. 8. §. III.

Digitized by Google

plus expoſés à la Rage Spontanée, que les Herbivores, a cauſe de l'acreté & de la diſpoſition à la putrefaction, qu'ont leurs fluides (1). Et en accordant, que le Mulet, le Cheval &c. ſoient expoſés à la Rage Spontanée, il n'en eſt pas moins vrai de dire, que les Chiens en ſont le plus ſouvent attaqués, comme l'experience de tous les tems le prouve. L'homme eſt-il ſuſceptible de la Rage Spontanée? C'eſt ce que nous examinerons ailleurs.

§. XV.

Tous les Animaux ſont ſuſceptibles de devenir enragés par Communication ou par l'Inoculation du Venin rabieux, faite par la morſure de l'Animal enragé. Mais il n'y ſont pas tous egalement expoſés, les Chiens meme n'y ont pas toujours la même aptitude & ſouvent il y en a pluſieurs, qui ne le deviennent pas, quoi qu'ayant été mordus (2). Ce dont nous nous occuperons ailleurs.

§. XVI.

On diſtingue les Cauſes de la Rage dans les Chiens en Prediſpoſantes & en Occaſionelles.

A.) Cauſes Prédiſpoſantes: ce ſont

1.) Le defaut de Tranſpiration cutanée.

---

(1) Vergleichende Anatomie, p. 22.

(2) Finke, l. c. p. 13.

Digitized by Google

2.) La sechereſse de leurs Excremens.

3.) La préſence de deux follicules dans le voiſinage du Rectum, deſtinés a ſéparer de la maſſe du ſang une matière acre, foetide, qui, en degenérant, peut ſe mêler à la maſſe des humeurs & leur communiquer un levain deletère (1).

4.) La propenſion à la colère (2).

Parmi ces Prédiſpoſitions la dernière me parait ſurtout, devoir meriter quelque conſideration; car *les Chiens* transpirent, puis qu'un Chien ſuit *les traces d'un autre; & quant aux* Glandes, placées *à la fin du* Rectum, *elles paroiſſent ſurtout* deſtinées à entretenir cette partie *gliſſante*, & à *la* preſerver de l'acreté des excremens de cet *Animal* (3), & elles ne paroiſſent pas, au premier aſpect, devoir jouer un grand rôle dans cette maladie, puisque *d'autres Animaux*, ou *on ne les* trouve pas, ſont expoſés à la Rage Spontanée. Cependant comme il eſt de fait, que les Chiens en ſont le plus ſouvent attaqués, je ne voudrois pas dans une matière, encore auſſi obſcure, proſcrire entièrement l'influence, que cette humeur acre, foetide, paſſant à un état de degenereſcence quelquonque, pourrait y avoir.

§. XVII.

B.) Cauſes Occaſionelles de la Rage; ce ſont

---

(1) Morgagni. Epiſt. 61. §. 15.

(2) Finke, l. c. p. 27. §. XIII.

(3) Monro, Vergleichende Anatomie, p. 7. 15.

Digitized by Google

1.) Les grandes chaleurs de l'Eté & la ſéchereſſe, qui en eſt la ſuite.

2.) Les grands Froids. Circonſtances 1 & 2. dans les quelles les Chiens ſont privés de boiſſon (1).

3.) Le manger des Charognes des Animeaux tués par la foudre, & qui ſe pourriſſent plus vite (2).

4.) L'empêchement de l'Accouplement. On aſſure, que les Chiennes ſont plus expoſées à devenir enragées dans le tems, ou elles ſont en chaleur (3), & ſelon un Auteur moderne l'organe voluptueux à une influence particulière ſur la Salive & ſes canaux (4).

5.) FRENZEL à avancé, que l'Odontalgie dans les Chiens eſt une cauſe frequente de la Rage, mais ſon opinion à été ſolidement refutée par BADER (5.)

Le concours de ces différentes circonſtances peut ſans doute favoriſer le développement de la Rage dans les Chiens, mais certainement elles ne ſont pas ſeules ſuffiſantes. Il eſt tres rare de voir des

---

(1) FRANK, l. c. p. 310. LAYARD à vu la rage produite ſubitement par le froid. l. c.

(2) FRANK, ibid. FINKE, l. c. p. 20, 21. — HAAS Diſſ. cit. p. 30. BADER p. 46.

(3) VRISBERG, l. c. p. 384. §. 9. FINKE, p. 18.

(4) BOUTEILLE, l. c. p. 91.

(5) l. c. p. 25, 21.

Digitized by Google

Chiens enragés dans l'isle de Chypre, à Sydon, a Tripoli, ou le Climat est brûlant, ou l'on manque d'eau pendant une partie de l'année, & ou il existe un grand nombre de Chiens, qui errent ça & là, vivans de ce qu'ils trouvent dans les rues (1). Le Cointre, qui à demeuré en Egypte, asfure, que dans cette contrée on ne trouve jamais d'Hydrophobes; qu'à Alep, ou il y à une multitude de Chiens de diverses espèces à l'abandon & sans maitres, que là ou ces Animaux perisfent en grand nombre faute d'eau & d'alimens, & par la chaleur du climat, *ou n'a jamais vu d'Hydrophobie* (2). La Rage est aussi rare *dans les pays froids* Cependant comme on remarque parmi nous, que le plus grand nombre de Chiens enragés parait pendant les plus grandes chaleurs & les plus grands froids, on ne peut absolument se refuser à croire que ces deux intemperies *contribuent dans nos Climats* au developpement d'une cause, qui produit la Rage, qui nous est inconnue, (3) & qui se rencontre plutôt dans un endroit, que dans une autre. Car il y à des contrées, ou la Rage est trés frequente. Dans les Isles Occidentales la Rage est endémique parmi les Chiens, au rapport de Hillary. La Rage à été épidemique à Londres pendant les Années 1759, 1760. à cause de la douceur de l'hyver & de la précocité du prin-

(1) Saury, Abhandlung für practische Aerzte. T. VII. p. 491.

(2) Journal de Medecine, T. 61. p. 365.

(3) Conf. Frank, l. c. p. 312.

Digitized by Google

tems (1), ſans que l'on put en donner une cauſe plauſible, ſi ce n'eſt plus de propenſion à la putridité, ce qui certes ne ſuffit pas.

Le defaut de Coït ne nous parait pas devoir entrer en ligne de compte dans les Chiens, qui ſont libres, car il eſt d'experience journalière, que leur inſtinct leur apprend à ſe debarasſer du ſuperflu de la ſemence, qui pourrait les irriter violemment (2).

C'eſt à tort, qu'on a attribué la Rage à la preſence des Vers dans les Chiens. On trouve toutes ſortes de Vers dans des Chiens non enragés, tandis qu'on n'en à pas trouvé dans les Chiens morts de cette maladie (3).

Mais un concours de circonſtances, qui nous parait être du plus grand poids, c'eſt le defaut de Coït, les nourritures non appropriées, l'expoſition aux intemperie de l'air, la frequence des accès de colère, que l'on remarque dans les Chiens de garde à l'attache. Ce concours nous parait de plus propre à produire en eux les effets, dont reſulte la degeneration d'une humeur quelconque, dont la Salive eſt le vehicule & qui conſtitue le venin de la Rage.

---

(1) LAYARD. l. c.

(2) FINKE, l. c. p. 25.

(3) Conf. VAN SWIETEN, §. 1134. MORGAGNI, Epiſt. VIII. §. 33. PORTAL, l. c.

§. XVIII.

Digitized by Google

§. XVIII.

Après avoir exposé les Causes Productrices de la Rage, il serait de notre devoir de tacher de déterminer la Nature de ce Venin & de quelle humeur il est formé.

Nous nous entretiendrons de cet objet plus loin, nous bornant à dire pour le moment, que le Virus Rabifique est contenu dans le Bave de l'Animal enragé; qu'il est transmis de l'individu enragé à un individu sain, le plus souvent au moyen d'une Playe, que le premier fait par sa morsure au second, & nous passerons aux Caracteres & aux Signes de la Rage dans les Chiens.

§. XIX.

La chose la plus importante, lorsque quelqu'un a eu le malheur d'etre mordu, est de déterminer, le plus exactement possible, si le Chien est enragé ou non.

L'erreur des deux cotés ne peut qu'etre funeste: En effet; Dit-on sans certitude, que le Chien est enragé, on porte le trouble dans l'ame de la personne mordue & il en peut resulter les plus grands maux; ou bien on l'expose à l'usage de Moyens plus ou moins douloureux & toujours nuisibles, du moment, ou ils ne sont pas indiqués. Si d'un autre coté on croit trop legerement, que le Chien n'est point enragé, alors on expose le blessé à une maladie mortelle, qu'on eut souvent pu prévenir, en

Digitized by Google

employant de bonne heure les Remedes convenables. Les exemples des victimes de cette fauſſe ſecurité ſont trop frequens, pour que je croie neceſſaire d'en citer un ſeul.

§. XX.

La Rage des Chiens parcourt trois Periodes ou Degrés.

PREMIER DEGRÉ. Le Chien perd de ſa gayeté; devient triſte; recherche la ſolitude; il a de l'inappetence pour les alimens; ou bien il les flaire & les laiſſe là; il reſte long-tems ſans boire; il obéit encore à la voix de ſon maître; le reconnait; lui donne des ſignes d'attachement; ſe laiſſe toucher par lui & meme prendre ſur le bras & il lui montre encore de la volonté pour l'accompagner à la chaſſe ou ſuivre le bétail; mais il fait tout cela de mauvaiſe humeur & d'un air forcé; ſi on l'irrite, il mord; il devient en général plus tranquille, que dans ſon etat de ſanté; ſe retire ſans dormir dans un lieu obſcur, & ſi quelqu'un l'appelle pour le faire ſortir de ce gîte, il montre les dents ſans japper, quand même la perſonne aurait été auparavant de ſes amis. Il laiſſe la queue & les oreilles pendantes & ſe jette ſur tout ce, qu'on lui préſente. (1)

(1) Vid. Frankfurt. Beitrage zur Anwendung naturlicher Kunſte, &c. IX. ſt. 1780.

Digitized by Google

§. XXI.

Tels sont les Symptomes du prémier Degré de cette maladie; mais il s'en faut de beaucoup, qu'ils indiquent inclusivement la Rage. Ils sont, pour ainsi dire, communs à toutes les maladies des Chiens. Un Chien, qui n'a qu'une simple Colique, peut avoir tous ces Symptomes, & c'est avec raison, que MEDERER dit. „ Quelques nombreux „ que soient ces Signes, il n'y a cependant personne „ en état d'assurer, que le Chien est enragé (1) & nous ajoutons „, & *encore moins de dire*, qu'il ne „ l'est pas. *Et ce qu'il y a de cruel, c'est, que* dans ce degré la morsure est deja contagieuse. (2) & les Maîtres des Chiens sont le *plus exposés* au danger dans ces circonstances, parce qu'ils ont l'entêtement de croire, que leur Chien n'est point enragé, comme BOERHAVE l'a deja remarqué.

Une Chienne dans ce prémier Degré caresse son Maitre & les voisins avec les plus vives demonstrations de joie; joua même quelque tems avec

---

FRANK. l. c. NICOLAI Pathologie. T. VI. § 398. MEDERER. p. 9. HAAS. Diss. Cit. p. 45. FISCHER. l. c. § 79.

(1) Syntagma. p. 17.

(2) FRANK. l. c. HAASIUS, l. c. FISCHER. p. 76. DUBOJEUX assure, que les chiens enragés n'ont pas toujours horreur de la boisson, il en a vu, qui buvoient sans peine & même assez abondamment. Histoire de la Société Royale de Medecine, An. 1783. 2e partie p. 169.

d'autres Chiens ; but ; mangea, quoique peu auparavant elle eut mordu, & qu'apres, elle mordit encore plusieurs personnes, dont une partie mourut Hydrophobe. (1) Le Chien, qui mordit l'enfant, dont RAYMOND à publié l'Observation, but & mangea après & l'enfant n'en périt pas moins avec les Symptomes de la Rage au bout de deux mois. (2). Pour nous tirer d'incertitude à cet égard, il faut, dès qu'on observe de pareils Symptomes dans un Chien, le renfermer sûrement, avant qu'il ait mordu ; lui donner à manger & à boire avec précaution & attendre l'issue, que sa maladie aura.

§. XXII.

D'apres ce que nous avons dit des Symptomes de ce premier Degré, il est aisé, de juger de la futilité de l'épreuve du Chasseur, que l'on croit un indice certain de l'état de bonne santé du Chien. La personne, qui a coutume de chasser avec l'animal, ou d'aller paitre le betail avec lui, doit s'équiper comme pour aller à la chasse, ou pour suivre les bêtiaux & appeller le Chien ; si le Chien

(1) GUILLEMEAU, journal de Medecine T. XXXIX. p. 216.

(2) Memoires de la Societé Royale de Med. 1777, 1778. p. 489. BATHIE à un Fait semblable. Medical and Philosophical Commentaries. Vol. III. 3 part. p. 290.

Digitized by Google

obeït, c'eſt une preuve, qu'il n'eſt point enragé, & vice verſâ. Le Chien de l'infortuné Profeſſeur de MONSTER ſoutint cette épreuve, après avoir mordu ſon maître, qui ne le crut point enragé; négligea la bleſſure & mourut Hydrophobe 15 mois après. (1) Si l'on en croit FEHR.

§. XXIII.

SECOND DEGRÉ. Les Symptomes du premier Degré augmentent promptement. Le Chien n'entend plus la voix, qui l'appelle; il devient plus triſte; ſes yeux ſont plus troublés; il s'eloigne de tout le monde; il eſt tourmenté par la ſoif; il fait ſortir ſa langue de ſa gueule & il craint de boire; il ne ſouffre perſonne auprès de lui; il jappe rarement &, s'il le fait, ce n'eſt que d'une voix rauque; il mache continuellement; une bave épaiſſe, écumeuſe coule de ſa gueule toujours ouverte & il mord tout ce, qui l'approche; enfin l'Animal devient bientôt enragé; il ſe ſauve; fuit le domicile de ſon Maître & attaque tout ce, qui ſe preſente ſur ſon chemin. Dans le commencement ſa courſe eſt lente; à meſure, que le mal s'accroit, elle devient plus précipitée; il porte la tête & les oreilles pendantes & la queue entre les jambes; ſa marche eſt irregulaire; tantôt il ſuit un chemin droit pendant quelque tems & ſubitement il retour-

(1) FEHR, l. c, §. 9.

Digitized by Google

né sur ses pas, ou va dans une autre direction avec une vitesse extrême; à l'aspect de l'Eau & des Corps transparens il recule avec anxieté.

§. XXIV.

Troisieme Degré. Dans le dernier ou le plus haut Degré de la Rage, les yeux deviennent rouges étincelans; tantôt ils sont hagards; tantôt ils se meuvent d'une maniere effrayante dans leurs Orbites; la Langue est plombée, noire, pendante au dehors & l'écume est plus abondante; il happe continuellement autour de lui, & mord tout ce qui se présente. Les Chiens sains fuyent à son aspect ou, s'ils sont trop près, pour pouvoir lui échapper, ils l'abordent avec timidité & cherchent, pour ainsi dire, par leur humilité à se soustraire à sa morsure (1). Enfin l'animal s'affaiblit peu à peu, sa marche est plus lent, trainante, chancelante; il fait une grande quantité de larmes des yeux; les poils sont heriſſés & il présente l'aspect hideux & effrayant, que Abel à si bien exprimé dans sa Gravure. La foiblesse augmentant, il tombe souvent; se réleve avec peine; respire difficilement; enfin la scene se termine par des convulsions, dans les

(1) Avicenne, Lib. IV. le Roux p. 84, &c. Il n'est pas certain, que tous les chiens fuyent l'enragé. dit Bacher, (Journ. de Méd. T. 65. p. 199.) mais on peut affirmer, que cela a lieu le plus souvent.

Digitized by Google

quelles il expire (1). C'est dans ce dernier Degré, que la Morsure est plus dangereuse. (2)

§. XXV.

Tel est l'ensemble, que présente la Rage des Chiens dans la plus part des Cas; mais on remarque une infinité de variétés dans les Symptomes, & c'est de là, que sont venues les différentes especes de Rage, & dans le fait, on ne doit point être etonné, qu'à raison de l'état du Corps du Chien (*qui n'est certainement pas toujours le même dans tous ces animaux,*) *les Symptomes de* cette maladie éprouvent quelque diversité. Le Virus Variolique est, sans contredit, *un* de son espece & cependant, qu'elle difference ne remarque t-on pas dans le cours de cette maladie selon la Constitution des individus?! L'Auteur de l'article *Rage* dans l'Encyclopedie distingue six espèces de Rage.

1.) *La Rage Mue*, ou les Chiens meurent avec les Symptomes du prémier degré, & on les trouve morts dans le coin obscur, ou ils s'étaient retiré.

2.) *La Rage Tombante*, ou l'Animal ne peut se tenir sur ses quatre pattes, & trebuche à chaque instant.

3.) *La Rage Estampée*, qui n'attaque, que les

(1) Voy. les Auteurs lés §. XX. p. 20. note. 2.

(2) Lieutaud, Synopsis. p. 120. & tous les Auteurs.

vieux Chiens, & ou le flancs ſont contractés & battent continuellement.

4.) *La Rage Rheumatique.* Dans cette eſpèce la tête eſt enflée & les yeux ſi tumefiés, qu'ils ſortent de leurs Orbites.

5.) *La Rage Courante.* Les Chiens portent la queue trainante, comme le Renard, & ne mordent que (dit-on) les Animaux de leur eſpèce, ſans attaquer les Autres animaux, ni l'Homme.

6.) *La Rage Chaude.* Les Chiens portent la queue en l'air; attaquent tous les animaux ſans diſtinction; leur gueule eſt noir, peu écumeuſe.

§. XXVI.

Nous regardons comme inutile d'établir une auſſi grand nombre de diviſions: nous n'avons rapporté les Différences, que pour montrer, que l'allure d'un Chien enragé n'eſt pas à beaucoup près auſſi uniforme, qu'on pourrait ſe le figurer. Mais nous penſons, qu'on doit diſtinguer deux eſpeces de variètes dans la Rage des Chiens.

1.) *La Rage Ordinaire*, dont nous avons donné la description (§ XX & ſeq.) & dont les cinq prémieres eſpèces mentionnées (§. XXV.) ne ſont, que des Symptomes variés, &

2.) *La Rage Chaude;* dans cette eſpèce la Rage eſt portée au dernier degré & a lieu dans un Animal fort & robuſte, dont l'aſpect eſt réellement effrayant. On ne voit point dans les Animaux, qui en ſont attaqués, cette allure triſte, deſignée par

Digitized by Google

la tête penchée; la queue entre les jambes & la demarche chancelante. Tout porte en eux le Caractère d'un Erétisme, d'une irritation au dernier degré; c'eſt à ces Animaux, qu'on peut, à proprement parler, appliquer la dénomination d'enragés. Ils ne craignent point l'eau, ou leur fureur, pour atteindre les individus, placés à la rive oppoſée d'une riviere, leur fait ſurmonter cette horreur; ils ſe precipitent dans le fleuve & nagent jusqu'à l'autre & là ils dilacerent, dechirent tout ce qu'ils rencontrent. Cette eſpece de Rage s'obſerve plus *communément dans les Loups*, d'un naturel plus féroce, que *les Chiens. Il eſt à préſumer*, dit DARLUC, que la Rage prend aux Loups à peu près, comme aux Chiens; ils n'ont cependant aucun rebut pour les alimens; ils traverſent les rivieres, ſans horreur de l'eau. Le Loup, qui mordit tant de perſonnes à *Meyne* en 1718, fut trouvé, dévorant le matin un gros Chien de troupeau, & celui, qui fit tant de ravages à *Cagolin*, mangeait tranquillement une Chevre, lorsqu'il fut tué (1). Les Chiens ne ſont pourtant point exempts de cette eſpèce; on a vu un Chien traverſer une riviere de 50. pas de largeur & mordre une malheureuſe fille, qui mourut Hydrophobe le 46e. jour après cet accident. (2)

(1) Journal de Medecine. T. IV. p. 274.
(2) UNGNAD. l. c. p. 46.

Digitized by Google

§. XXVII.

Nous avons exposés dans les § précedens les Caractères, aux quels on reconnoit un Chien enragé, & les trois principaux, qui reunis constituent l'évidence de la Rage, sont l'écoulement de la Bave, l'Inappetence pour les alimens & l'Horreur de l'Eau. Nous avons vû, que ces trois Symptomes ne se trouvaient que dans le second & troisieme Degré de la maladie, & même que l'Hydrophobie manquait quelques fois, puis que les Animaux passoient des rivieres à la nage & que des Chiens Hydrophobes pendant la maladie, cessaient de le devenir vers la fin, & buvaient avant de périr, de maniere qu'il ne faut pas s'en tenir à ce seul Symptome, pour déterminer, si l'Animal est enragé, mais qu'il faut mettre la plus scrupuleuse attention dans l'examen de toutes les circonstances pour arriver à la certitude.

Ce qui augmente la difficulté du Diagnostic de la Rage pour le vulgaire des hommes, qui se mêle souvent de traiter ces maladies, c'est, que les Chiens se trouvent dans un grand nombre de circonstances, ou ils paroissent plus ou moins suspect; mordent sans être cependant enragés, & si on les croit tels, il en peut resulter des suites plus ou moins funestes à raison de la crainte, qu'on inspire au malade. Il est très important de distinguer ces cas.

1.) Les Chiens, qui ont perdu leur Maître, qui ont été laissés à la porte de leur maison, pendant la nuit, qui ont été blessés ou battus ou harg-

nés,

Digitized by Google

nés, & par deſſus tout, les Chiennes, à qui on a enlevé les petits, ſont expoſées à une maladie, qui les porte auſſi à la fureur & les excite à mordre les hommes, mais ſurtout les petits enfans & les animaux. Dans cette maladie ils ont ſouvent le poil hériſſé; les yeux étincelans; ils courent & mordent ce, qui ſe préſente; ou ils paroiſſent au moins avoir le geſte & l'envie de mordre; mais ils ne rejettent pas toujours les alimens, qu'on leur offre; ils n'entrent point en fureur à *l'eſpect des liquides*; ils boivent même, & ne *rendent point de Bave (1)*

2.) *Un Chien, qui s'eſt fatigué avec une Chienne* en chaleur, rend de l'écume; eſt chancelant ſur ſes jambes & ſe couche *par terre*; s'il eſt pourſuivi par quelqu'un, il mord & cependant il n'eſt point enragé. (2)

3.) *Les jeunes Chiens*, dans le tems de la ſortie des *Dents*, ſont tourmentés d'envie de mordre; ſe jettent quelque fois ſur les Volailles; déchirent des hardes; bleſſent quelquefois legerement des enfans; & cependant ne ſont point enragés (3). Les vieux Chiens, qui ont mal aux dents, ſont de même. (4)

---

(1) Colombier l. c. p. 186. Baudot. l. c. p. 96.

(2) Baudot, ibid. Bacher Journ. de Med. T. 59 p. 196. Bader. p. 57.

(3) Baudot. l. c.

(4) Badar, l. c. p. 16.

Digitized by Google

4.) Quelquefois les Animaux Carnivores, pressés de la faim, cherchent à faire une proye & se jettent sur les individus pour les mordre, sans être enragés: on reconnait le cas à la marche tranquille & en quelque sorte reflechie de l'Animal, que l'on voit quelque fois se tapir dans un endroit, pour attendre le moment favorable (5).

5.) Avant l'eruption de la Plique dans les Chiens, on observe plusieurs Phénomènes, qui les font regarder & tuer comme enragés, tandis qu'ils ne le sont pas. En effet ces Animaux portent la queue entre les jambes; ils ont de la Bave à la gueule; ils ne jappent pas; mordent tout le monde, même leur Maitre; ils n'ont point d'appetit; paroissent être aveugle & se heurtent contre tout ce, qui est devant eux; *Mais ils n'ont point d'horreur pour l'eau; bien plus, ils boivent beaucoup à cette époque de la maladie & leur morsure ne donne jamais lieu à l'Hydrophobie.* La même chose se doit s'entendre des Loups, Renards. (1)

Tous ces Chiens ne sont pas enragès, mais cependant ile faut se garder de trop de securite. Leur Morsure n'en est pas moins susceptible d'exciter quelquefois des accidens tres graves &, pour eviter toute erreur, il faudrait, que dans tous les

---

(1) Hist. de la Societé Roy. des Med. 1783. 2e. partie. p 113.

(1) Voy. De la Fontaine, Chir. Med. Obbendungen, 1792. p. 23.

Digitized by Google

tes ou un Chien à mordu quelqu'un, on enfermât ce Chien, pour l'observer. S'il est dans le premier Degré de la Rage, il passera promptement aux autres; mourra bientôt en donnant des Signes non équivoques de la Rage; si on observe au contraire, au bout de quelques jours, qu'il est sain, alors on sera debarassé de toute incertitude. Mais il faut, que cette conduite soit exacte. COLOMBIER nous parait agir trop lestement, lorsqu'il dit: „ si un Chien suspect, étant enfermé après avoir „ mordu, mange & boit sans répugnance & qu'il „ n'entre *point en fureur en* voyant le liquide, „ *on est assuré, qu'il n'est point en enragé* (1). En suivant cet énoncé au pied de la lettre, on s'exposerait à se tromper, car *nous avons vû cy devant*, que beaucoup de Chiens dans le premier Degré de la Rage ont bu, mangé, après avoir fait *des morsures vénimeuses* & qu'on a des Observations de Chiens, qui sont morts peu après avoir bu, & si on se contentait de présenter au Chien, qui a mordu, à boire ou à manger & qu'on conclut, qu'il n'est point enragé, parce qu'il a bu & mangé & qu'on le laissa aller, on aurait tort & on s'endormirait dans une funeste persuasion, que le Chien n'est point enragé, tandis qu'il pourrait l'être réellement. C'est pourquoi je conseille de tenir ces Chiens renfermés, au moins pendant 4 à 5 jours; terme, dans lequel ils mourront, s'ils sont

(1) L. c. p. 187.

Digitized by Google

réellement enragés ou du moins pendant lequel les Signes seront si évidens, qu'on n'aura plus de doute.

Il est de la plus grande importance, de bien distinguer les Cas, car le nombre de Chiens, attaqués de la vraie Rage, n'est pas aussi considérable, qu'on le croit & je ne puis mieux terminer cet article, qu'en rapportant les propres expressions de SALVA: „ Il est peu d'endroit, dit ce Medecin, ou il passe „ plus souvent qu'à *Sisteron* des Chiens prétendus „ enragés & depuis 26 ans; que j'exerce la Me„ decine, j'ai éte dans le cas, de traiter bien des „ personnes, qui avoient été mordues par les „ Chiens; mais une fois seulement j'ai eu la preu„ ve certaine, que l'Animal, qui avait mordu, „ était réellement enragé. (1) *Die wuthenden Hunde sind wirklich nicht so hauftig, als man denkt: manches arme Thier kömmt unschuldiger weise in Verdacht.* (2)

§. XXVIII.

Morsures des Animaux en Colère &c.

Nous avons exposé dans le § XX. & suiv. Les

---

(1) Mem. de la Soc. Royal. de Medec. 1783. 2e partie. p. 215.

(2) TODE Medicinische Chirurg. Bibliotek. I. B. 3. St. p. 176.

Signes de la Rage des Chiens, & dit, que la Morsure d'un tel Animal produit dans un autre la même maladie. Dans le § XXVII. nous avons indiqué divers états des Chiens, ou les Animaux ont plus ou moins de propension à mordre, sans cependant être réellement enragés & ou leur morsure, quoique quelque fois suivie d'accidens, n'occasione cependant pas la Rage: Il nous reste à examiner dans ce § la Blessure faite par un Animal en Colère, qui se mord lui même ou en mord un autre, & voir ce, que des faits authentiques nous aprennent á cet égard. On en à des exemples dans l'Homme & dans les Animaux.

§. XXIX.

1.) Exemples dans l'Homme.

A.) Observations d'Hommes en colère, qui se sont mordus eux mêmes avec suites mortelles.

a.) Un jeune Italien, dans un accès de colère, ne pouvant se venger de celui, qui l'avoit offensé, se mordit un doigt & mourut au bout de vingt quatre heures Hydrophobe, comme s'il eut été mordu par un Chien enragé, après avoir vomi une grande quantité de Bile rugineuse. (1)

(1) van Swieten, § 1130 Weichard Philos. Arzt. 4. st. p. 186.

b.) Un homme desespéré d'avoir tout perdu au jeu, se mordit au poignet & mourut Hydrophobe (1).

c.) Un Amoureux se mordit de dépit au doigt, & mourut peu après Hydrophobe (2).

B.) *Observations d'Hommes, qui en ont mordu d'autres.*

1.) *Avec des suites mortelles.*

a.) Malpighi rapporte, que sa Mere fut attaquée d'Hydrophobie, après avoir été mordu par sa fille.

b.) Un homme, dans un accès de colère, en mordit un autre, qui devint Hydrophobe & mourut (3).

c.) Un voleur mordit au pouce le Sergeant, qui voulait l'arrêter: ce dernier éprouva, dans le moment de la morsure, une douleur horrible tout le long du bras, fut attaqué d'accidens graves sans Hydrophobie, & mourut le 10e. jour. (4).

d.) Une Femme, en colère, mordit un soldat au doigt; ce soldat mourut le 14e jour attaqué du Tetanos. (5).

---

(1) Philosophische Transactions.

(2) Gallet. Hist. de la Societ. Roy. de Med. 1783. 2o. partie p. 59.

(3) Pouteau, l. c.

(4) J. a Meckeren, Observ. Med. Chirurg. p. 310.

(5) Selecta Medica Francofurtenſis, T. II. p. 147.

Digitized by Google

a.) MANGET, ZWINGER, nous ont conſervé pluſieurs Obſervations ſemblables (1).

2) *Avec des ſuites Graves, mais non Mortelles.*

a.) Un aſſaſſin, voulant s'aſſurer, ſi celui, qu'il avait aſſommé, était mort, le mordit au doigt & s'en alla, parce que le mourant ne donna aucun ſigne de ſenſibilité. L'aſſommé revint à lui & fut panſé de ſes autres bleſſures. La Gangréne s'empara du doigt mordu, qui fut amputé, mais *avant d'être parfaitement gueri*, il lui ſurvint, *les uns après les autres*, *au moins* vingt petits ulcères ſur le dos de la main, qu'on eut bien de la peine à cicatriſer, mais enfin, qui ſe guerirent (2).

b.) Un petit Garçon, ſujet à l'Epilepſie, mordit un de ſes Camarades au doigt; ce dernier fut attaqué de Convulſions quatre heures après & gueri par les remedes Bezoardiques (3).

c) Un Soldat fut mordu par un de ſes Ca-

---

(1) Conf. ANDRY Memoires de 1778. p. 460. FRANK l. c. p. 277. SCHURIG Sialographia Cap. V. FINKE, l. c. p. 11.

(2) KLEIN, Nova Acta Phyſico-Medica, A. N. C. T. I. p. 85.

(3) FICK, Commerc. Litterar. Noricum, 1731. 4° St. p. 29.

Digitized by Google

marades au doigt annulaire. La bleſſure parut peu de choſe pendant les 4 premiers jours; après ce terme les accidens ſe manifeſtèrent & cédèrent à un traitement bien entendu (1).

3. *Sans ſuites Graves.*

a.) Un homme, en rentrant au logis, trouva ſa femme en flagrant délit avec l'ami de la maiſon & pour laiſſer à ce dernier un ſouvenir de cette echappée, il lui emporta avec les dents un morceau de la joue. Le mordu guérit promptement (2).

b.) On a vu deux hommes, aux quels d'autres avaient arrachés, dans les diſputes, les oreilles avec les dents, guérir ſans le moindre accident (3).

c.) GARENGEOT nous à conſervé l'Obſervation d'un nez emporté avec les dents, & qui à bien guéri, & on lit dans RIEDLIN pluſieurs Obſervations de morſures d'Homme à Homme, qui n'ont eu rien de particulier. (4)

---

(1) WATON, Journal de Medecine 1790. T. 84. p. 65.
(2) FELIX PLATERUS, Obſerv. Med. p. 594.
(3) Ibidem.
(4) Obſervationes Med. Cent. III. Obſ. IX. p. 279.

Digitized by Google

§. XXX.

II. Exemples dans les Quadrupedes.

1. *Dans les Chiens.*

a.) Un Chien, courant après une Chienne en chaleur, mordit un autre Chien, qui, un mois après, devint enragé & mourut (1).

b.) Un jeune homme, voulant interrompre un Chien pendant le coït, en fut mordu & mourut peu après Hydrophobe (2).

c.) *Le sujet de l'Observation* premiere de Lister *mourut Hydrophobe & parait n'avoir été mordu, que par un Chien en Colère, car ce Chien se portoit fort bien, lorsque le blessé mourut, &* Lister *termine ainsi son narré: Ipse canis vivus & sanus esse videbatur, quo tempore homo mortuus est* (3).

d.) Un jeune garçon fut mordu legèrement a la Cuisse par un Chien en colère & fut attaqué de la Rage six semaines après. Les remèdes appropriés firent disparaitre les accés, mais il fut exposé à des rechutes

(1) Reveillon Hist. de la Soc. Roy. de Med. 1783. 1e partie. p. 17.

(2) Linguet, Journal Politique, Novembre 1775.

(3) L. c. p. 46. & repetée: Philosophische Transactions, Auszug von Leske, T. 1. p. 308.

Digitized by Google

& n'a jamais recupéré ſon état de bonne ſanté antérieure (1).

e.) Un Juriſte jouait avec un Chien ; ce dernier s'irrita & mordit le Juriſte à la main ; il ſurvint bientôt après des accidens nerveux graves, qui cedérent à quelques doſes de Sel volatil de Vîperes (2).

f.) Une femme de 65 ans fut mordue par un Chien en colère à la partie antérieure & inferieure de la jambe. La dent de l'animal penetra juſqu'a l'os. Il ſurvint un gonflement inflammatoire peu après, qui ménacait de ſe terminer par la Gangrene & auquel on remedia par les Remedes appropriés & la femme fut bien guerie (3).

g.) Un Chien en colère mordit une petite fille au viſage & lui diviſa la levre inférieure en deux. PURMANN panſa la malade, qui fut parfaitement guérie, au bout de quatre ſemaines (4).

2. *Exemples dans les Chats.*

a.) LANZONI à vu une Jauniſſe ſurvenir après la morſure d'un Chat à la main droite. La main devint très tuméfiée & la jauniſſe dura 40 jours (4).

---

(1) SELLE, Medicin. Beitrage. 3ten Theil. p. 118.

(2) ALBRECHT ap. HALLER Diſſ. cit. p. 13.

(3) HALLER, Diſſert. Cit. p. 1.

(4) Wundarzney. I. Theil. p. 69.

(5) Ap. UNZER, der Arzt. 2er Theil. p. 298.

Digitized by Google

b.) Une Chatte voulant prévenir ſes petits chats des attaques d'un chien, qui s'approchait de ſon gîte, ſe jetta par hazard entre les jambes du Maître du chien & le mordit à la jambe. Trois jours après la morſure, il ſurvint des accidens nerveux aſſés graves, accompagnés d'une Senſation particuliere, qui ſe partait de la playe aux Précoeurs. On calma ces accidens, en appliquant des Sangſues ſurla playe & en excitant des ſueurs & le malade ſe retablit. *Mais cette perſonne eſt reſtée ſujette pandant pluſieurs années à avoir tous* les mois à la pleine lune, une attaque, qui ſe déclarait par une douleur partant du lieu de la morſure, & s'etendant jusqu'aux Precoeurs & exçitant des Angoiſſes &ç (1).

2. Exemples dans le Loup, le Lion, &c.

a.) Bauhini regardait la morſure des Loups, non enragés, comme vénéneuſe (2).

b.) Paré à gueri une jeune fille, à la quelle un Lion de la ménagerie du Roi avoit fait pluſieurs bleſſures très gravés au vi-

(1) Morgagni, de Sedibus & Cauſis morbor. Epiſt. 61. §. 14.

(2) Ap. Schenkium. p. 846.

Digitized by Google

ſages; il la traita comme une playe vénéneuſe (3).

Nous paſſons ſous ſilence les morſures de Singes, de Chevaux, de Cochons, qui ont ſouvent produit des accidens nerveux plus ou moins graves, des inflammations, terminées quelquefois par Gangrene.

§. XXXI.

III. *Exemples dans les Oiſeaux.*

a.) Deux Coqs ſe battaient, une femme voulut les ſéparer, elle fut mordue par l'un de deux & mourut Hydrophobe (2).

b.) Un Canard, interrompu dans ſes careſſes amoureuſes, par une jeune homme de 19. ans, pinça ce dernier avec ſon bec à la levre ſuperieure, ſans faire playe. Il ſurvint un gonflement conſidérable à la face, à la gorge, au col, aux bras, qui ſe termina par la mort (3).

IV. *Dans les Poiſſons.*

Je ne parle point des accidens convulſifs, gra-

(1) Libr. IX. Cap. 15. apud SCHONKIUM, p. 845.

(2) MEICKARD, Philoſophiſcher Arzt, 41. ſtuck. p. 186.

(3) LE CAT Journ. de Medicine 1755. T. II. p. 90.

Digitized by Google

ves & mortels, qu'on a quelque fois observé après des piqueures des Arrêtes de poissons, mais de playes, faites par leur Dent. SCHULTEN à vu un jeune homme de 18 ans perir dans des Convulsions violentes à la suite d'une legère playe au doigt, faite par le Dent d'un poisson (1).

§. XXXII.

Les Faits rapportés (§. XXVIII & suiv.) prouvent, que les morsures d'Animaux, qui ne sont point *enragés*, n'en sont pas pour cela, dans certaines *circonstances*, *moins dangéreuses*, de même que celles des Chiens, qui se trouvent *dans* l'un des états, mentionnés au § XXVII. Mais demandera-t-on avec raison, doit-on rapporter tous ces cas à la Rage, ou doit-on regarder toutes ces playes comme venimeuses? Avant de repondre definitivement, nous rémarquerons, que tous les accidens rapportés ne peuvent être attribués qu'à une de causes suivantes.

1.) A l'irritation nerveuse, produite par la dechirure ou par la violente contusion de la dent de l'Animal. (voy. § XXIX. B. 1° c. d. 2°. b. — § XXX. 1. e. f. 2° a. b. §. XXXI. b) (2).

(1) Voy. sa Dissert. de Cautelis quibusdam, in Chirurgia observandis. Traj. ad Rhen. 1719. p. 9.

(2) MORGAGNI, a bien vu cette verité. De Sedib. & Causis morbor. Epist. 64. §. 25.

Digitized by Google

2.) Dans quelques unes des Obſervations il eſt douteux, que ce ſoit la Morſure, qui ait donné lieu à tous les accidens, puisque l'état des ſujets conſidéré en lui méme, C. a. d. la violente Colère, á la quelle ils etaient en proye, a ſouvent ſeule ſuffit pour exciter des Symptomes Hydrophobiques, comme on peut le voir § XLVI. q.) & il eſt impoſſible de déterminer, ſi les ſujets (§. XXIX. A. a. b. c.) ne ſeraient pas devenus Hydrophobes, quand bien même ils ne ſeraient pas mordus.

3.) Ou bien ces bleſſures ont été faites dans des circonstances, favorables à l'apparition du Tetanos.

4.) Ou enfin l'Animal en Colère à fait non ſeulement une playe douloureuſe, mais a depoſé dans cette playe une portion de Bave, de Salive vénéneuſe, acre, qui a donné lieu aux accidens terribles, qu'on à quelquefois obſervés. Je crois, que les Cauſes 1 & 3. concourent le plus ſouvent à rendre les ſuites de ces Morſures fâcheuſes, mais je penſe auſſi, qu'on doit toujours avoir plus ou moins d'egards à la derniere, je veux dire à la Salive malfaiſante. Bien entendu que rélativement au degré de la Colère, à la Conſtitution de l'animal mordant; à la Senſibilité du ſujet mordu; à la nature de la playe plus ou moins grande, plus ou moins ſaignante, plus ou moins ſuppurante; cette Salive délétère pourra produire des effets plus ou moins graves. C'eſt peut-être à cette degénération de la Salive dans un violent accès de Colére,

Digitized by Google

qu'on doit attribuer le plus souvent les Symptomes Spasmodiques, si approchans de ceux, qu' excite le Venin Rabieux, observés dans plusieurs de faits cités cy devant. De tout tems on à connu cet effet de la Colère. *Ab Animantibus, in Iram concitis, facta vulnera quandoque furorem & aquæ formidinem induxerunt.* (1) *Ira in hominibus & brutis liquida citissime invertit & vitiose ita alterat, ut saliva abeat in fermentum malignum, virulentum, destructivum.* (2) *Homo, licet omni prorsus veneno careat, ob Iram tamen aliquando illius spiritus tantopere exaltantur & irritantur, ut quasi in venenosam naturam evehantur; & si in actu illo Iracundiæ aliquem momorderit, observatum est, venenosam Rabiem eidem communicasse.* (3) Des Observations bien demontrées, dit Tissot, attestent, que la Salive des animaux irrités devient extrêmement dangereuse & opère comme un poison (4) & les hommes, mordus par des Animaux en Colère, doivent, selon Scherf, être traités de la même manière, que ceux, qui ont été mordus par un Animal enragé (5).

---

(1) Galenus de Theriaca ad Pisonem. Frid. Hofmann, & J. G. Hoyer. Differt. de Saliva & ejus morbis. Halæ 1694. p. 34.

(2) Wierus tractatus de Iræ morbo.

(3) Baglivi Opera Omnia, p. 634.

(4) Maladies des nerfs. Tom. II. 1 partie, p. 368.

(5) Archiv der Medicinischen Polizei, 1. B. §. 164.

Digitized by Google

Mais demandera-t-on, quelle eſt la Nature de cette altération, qu'éprouve la Salive, & comment opere-t-elle? Je ne crois point, que cette altération ſoit la même, qui conſtitue le venin de la Rage, & quand à la manière, dont elle arrive, je l'ignore, je m'en tiens aux Faits, qui prouvent, que quelquefois, dans un violent accès de Colére, la Salive acquiere une qualité vénéneuſe, & je demande à mon tour, comment un accés de Colère pervertit il quelque fois le Lait d'une Nourrice au point de le rendre veneneux, & que l'enfant, qui en boit, vomit, eſt attaqué de Convulſions & perit, comme on n'en a malheureuſement que trop d'exemples.

De tout cela je conclus, que les morſures de tout Animal en Colère, irrité, furieux eſt non ſeulement dangéreuſe á cauſe de la dilacération des fibres nerveuſes, mais encore dans pluſieurs cas, (qu'on ne peut determiner *à priori*, & qu'on peut préſumer en s'informant bien des circonſtances,) à raiſon de l'inſertion d'une partie de Salive malfaiſante, & que ces bleſſures ne doivent pas à la verité être traitées exactement, comme celles de Chiens réellement enragés, mais qu'on ne doit point les conſidérer comme des bagatelles, qui ne peuvent entrainer aucun danger, & qu'il eſt ſurtout important de s'occuper du Traitement Local.

Digitized by Google

§. XXXIII.

Diagnoſtic de la Rage dans un Chien mort, ou perdu.

Il arrive quelquefois, qu'un Chien ſuſpect a mordu quelqu'un & a été tué ſur le champ ou s'eſt enfui. Pour ſçavoir, à quoi s'en tenir ſur le danger, que les mordus ont à courir, on deſire ſavoir, ſi le Chien, qui à été tué, ou qu'on a trouvé mort, ou qui s'eſt ſauvé, eſt enragé ou non. On à propoſé divers moyens pour le reconnoître, mais malheureuſement ils ne nous promettent pas beaucoup de ſecurité.

1.) Prenez, dit MAYERNE, un vieux coq; plumez lui la poitrine & appliquez cet endroit dégarni de plumes ſur la playe. Si le Chien était enragé, le coq s'enflera & mourira, & le malade guérira; ſi le coq ne meurt pas, ſoyés ſûrs, que le Chien n'était point enragé!!!

2.) PALMARIUS conſeille d'appliquer ſur la playe une Noix écraſée, & de l'y laiſſer 12 heures de tems, & de la faire manger enſuite à un Poulet; ſi le Chien était enragé, le Poulet périra dans l'eſpace de deux ou trois jours, ou bien on reçoit ſur du pain le ſang, qui coule de la playe, & on le donne à manger à un Chien, ou à de la Volaille, & les animaux périront dans l'espace de 24 heures, ſi le Chien, qui a fait la morſure, était en-

Digitized by Google

ragé. (1) JEAN DE ROMAINS assure, que des Noix, imbibées de la Bave d'un Chien enragé, ont été funestes aux Poulets, qui en ont mangé (2).

L'expérience n'a pas imprimé le sceau de la certitude sur ces diverses épreuves, que l'on ne doit cépendant pas entièrement rejetter, & qui, faites avec précaution, pourront peut-être dans quelques cas fournir quelque lumière.

3.) PETIT le Chirurgien proposa autrefois de frotter un morceau de pain ou de viande dans la Bave du Chien tué & de le jetter à un Chien sain. Si ce dernier le réfuse, c'est signe, que le tué était enragé. Rien n'est aussi incertain, que cette épreuve. Car les Chiens mangent difficilement ce, qui est frotté de Bave, & si en Eté, on ne fait l'expérience promptement, la putrefaction pourra être la seule cause du refus de l'animal sain, & on pourrait, dans ce cas, croire à la Rage, tandis qu'elle n'existerait pas. D'un autre coté, on peut, par une suite de cette épreuve, être plongé dans une securité mortelle: en effet des Chiens gourmands & affamés avalent tou ce qu'on leur jette; & dans l'Observation rapportée par HARPER, on frotta un morceau de pain avec la Salive du Chien suspect, tué dans le premier Degré de la

(1) Ap. NICOLAI Pathologie, T. VI. p. 47. Journal de Medecine 1786 T. 67. pag. 76.

(2) Ap. DELVIGILIUS, Bibliotheca Chirurgica T. II. p. 1064.

Digitized by Google

Rage : ce pain fut mangé par d'autres Chiens & cependant la perſonne, qui avoit été mordue, devint Hijdrophobe & mourut. CHOUNEAU nous a fourni encore une nouvelle preuve de l'infidelité de ce ſigne : un Chien ſain mangea le morceau de viande, frotté de la Bave du Chien tué & cependant l'enfant mordu, qu'on croyait ſans danger, par une ſuite de cette épreuve, devint peu après Hydrophobe & mourut (1).

4.) GRUNER propoſe d'inoculer de la Bave du Chien tué à un Chien ſain, en faiſant à ce dernier une playe après l'avoir attaché. Ce procédé ſerait ſans contredit le plus certain, car ſi le Chien inoculé devient promptement enragé, il ne nous reſte aucun doute. Cette inoculation ne peut cependant être utile, car le virus rabieux peut reſter plus ou moins de tems dans le Chien inoculé ſans agir, & la perſonne mordue peut-être attaquée d'Hydrophobie avant le Chien inoculé ; & en outre le Chien inoculé peut fort bien ne pas avoir la diſpoſition, pour que le venin agiſſe, & alors on ne ſaura, à quoi attribuer cet inſuccès de l'Inoculation.

Nous n'avons donc jusqu'a préſent aucun ſigne certain, pour reconnoître, ſi la playe faite par un animal, qui s'eſt enfui, ou qui à été tué, eſt enragé ou non.

---

(1) Journal de Medecine, T. 72. p. 230. An. 1787.

Digitized by Google

Nous ne pouvons nous en assurer, que quand nous pouvons exactement nous informer des Symptomes, qu'on a pu observer avant de le tuer, ou avant qu'il ait fait la blessure, ce qui est presque impossible pour un Chien inconnu ; & souvent même pour un Chien connu, par le défaut de connoissance, ou la mauvaise foi, ou l'exagération de ceux, qui l'ont vu. Lorsqu'un Animal suspect a mordu un grand nombre de personnes & d'animaux, & que quelques-uns des mordus sont attaqués de la Rage, il n'y a plus d'incertitude, mais c'est un fatal moyen, puisque le Diagnostic n'est alors fondé, que sur des effets, qu'on aurait desiré de prévenir.

Le mieux, comme nous le disons dans un autre, est de s'emparer sur le champ de tout Chien, qui a mordu un Homme ou un Animal, & de le garder dans un lieu sur.

§. XXXIV.

Dans les Animaux affectés de la Rage toutes les humeurs sont-elles imprégnées du Venin Rabifique au point de communiquer la Maladie?

Il est difficile, de donner une solution exacte de cette question ; parceque l'on a des autorités graves pour l'affirmative & pour la négative.

1.) *Observations pour l'affirmative.* Les Anciens ont prétendu, que l'haleine, la transpiration d'individu, attaqué de la Rage, pouvait la communi-

Digitized by Google

quer. (1) FERNEL rapporte, que des Chasseurs, ayant tué un Loup furieux, en préparérent divers mets, qu'ils mangèrent & que tous furent bientôt après attaqués de la Rage, & périrent. (2) SCHENKIUS, BORELLUS, MANGET, BOERHAVE, BROCANI, *van* SWIETEN, rapportent des faits, qui prouvent, que la Rage a été communiquée pour avoir mangé de la viande des Animaux, qui en étaient morts (3). Le Lait d'une Vache enragée a communiqué la Rage aux personnes, qui en ont bu (4). *Selon* ABRAHAM DE LA PRUME *des petits Chiens devinrent enragés, pour avoir bû le Lait de leur mère enragée (5)*; *on assure, qu'auprès de Milan*, le Lait d'une vache enragée a fait périr toute une famille Hydrophobe (6); & un Chien, au rapport de LEMERY, devint enragé pour avoir lappé du sang d'un Hydrophobe (7).

---

(1) LANZONI, de Venenis Cap. 62. & Opera Omnia T. I. p. 154.

(2) Opera Omnia, Tom. II. p. 509.

(3) FRANK Medicinische Polizei, T. III. p. 48. & T. IV. p. 313. ANDRY Memoires de 1776. p. III. & 1778. p. 461.

(4) TIMPUS de GULDENKLEE, Cas. Med. Lib. VII. Cap. 23.

(5) Philosophische Transactionen, Vol. 33. No 277.

(6) Ap. RAHM, Gazette de Santé, T. II. pag. 748.

(7) Hist. de l'Academie Royale des Sciences, An. 1707.

Digitized by Google

2.) *Observations pour la négative.*

Le Camus a mangé de la viande d'un Boeuf enragé sans aucune mauvaise suite. Castelli en a vu manger sans le moindre inconvénient (1). On a vu plusieurs personnes manger la Viande, & le Lait d'une Vache enragée, sans le devenir (2). La Chair d'un Cochon, mordu depuis quelques jours, & la Viande d'un Boeuf, tué dans les premiers Symptomes de l'Hydrophobie, ont été vendues & mangées par quelques centaines de personnes, sans le moindre inconvenient. (3) Erpenbeck nous a aussi transmis des faits semblables. (4) Un enfant fut allaité par une Chevre pendant trois semaines jusqu'ou jour, ou cet animal mourut de l'Hydrophobie & n'en à eprouvé aucum accident (5).

Erpenbeck & 30 autres personnes ont bu du Lait d'une Vache Hydrophobe depuis deux jours, sans en ressentir la moindre incommodité. Cet Auteur en donna pour toute nourriture à un Chien, qu'il renferma, & l'animal ne fut affecté de rien, cependant il en eut horreur la premiere fois, qu'on lui en présenta, & ce ne fut que la faim, qui le forca à en boire. (6) Des Chirurgiens ont été im-

(1) Ap. Andry Memoires de 1776. p. 110.
(2) Journal de Medecine, T. 1. p. 167.
(3) Asti, l. c.
(4) Dissert. Cit. p. 21. 23.
(5) Baudot, l. c. pag. 91.
(6) Diss. Cit. p. 10. 18.

Digitized by Google

punement remplis de ſang, en ſaignant des Hydrophobes (1), Pluſieurs perſonnes ſe ſont bleſſés, en ouvrant des Cadavres d'Hydrophobes, & ne le ſont pas devenues. (2) VAN SWIETEN, à vu deux léſions de cette eſpèce, ſans que l'Hydrophobie s'enſuivit. L'un des Chirurgiens fut attaqué d'une Eryſipele à la main & à l'avant-bras, mais la putréfaction du Cadavre pouvait ſeule l'avoir excité, comme on l'a déjà obſervé pluſieurs fois, & cet Auteur célèbre aſſure, ne pas connoître une Obſervation de Rage, *communiquée* par cette voie (3). De *plus* PALMARIUS *conſeillait le Sang des* Hydrophobes *deſſeché, comme Préſervatif: les Anciens* attribuaient auſſi la même vertu au Foie de l'Animal enragé; Remedes vains, mais qui n'en prouvent pas moins pour la Négative de la queſtion.

§. XXXV.

Que conclure de tous ces Faits oppoſés? voici les inductions, que je me permettrai, d'en tirer.

1.) Il en eſt du Venin de la Rage, comme de tous les autres Virus. Il n'affecte certainement pas toutes les humeurs, comme nous le dirons dans la 2de partie.

2.) Dans l'Obſervation DE LA PRIME la Chienne à bien pu mordre ſes petits.

---

(1) BAUDOT, *l. c. p. 91.*

(2) THIESSET, Ap. ANDRY Memoire de 1776. p. 110.

(3) §. 1140. & NICOLAI, Pathologie, T. IV. p. 67.

Digitized by Google

3.) Tant que le venin de la Rage eſt encore fixé dans la partie, on peut certainement manger la Chair des Animaux, boire leur Lait, ſans qu'il en réſulte d'accidens; mais il n'eſt point prudent de le faire.

4.) Déſque l'Hydrophobie ſe declare, la ſcene change: je ne dis point, que tous les fluides deviennent alors ſuſceptibles de communiquer l'Hydrophobie; Mais j'avouerai, l'état des fluides & des ſolides d'un Animal, mort Hydrophobe, me paroît très exalté, très près de la décompoſition putride; que la Bile, vitiée au dernier degré chez eux, ainſi que l'acrêté plus ou moins grande, que contractent tous les fluides par le défaut de boiſſon, font, que le tout ne peut certainement fournir qu'un aliment malſain, pour ainſi dire Venéneux & propre à donner lieu à une Fievre plus ou moins ardente, accompagnée de Delire Phrénétique, de Spaſme dans l'Oeſophage, cauſé par l'irritation des Maſmes putrides, exhalés par le poumon, & d'horreur de l'Eau, comme on l'a obſervé pluſieurs fois dans des Fievres Gaſtriques, Bilieuſes, qui ne dépendaient d'aucun ſoupçon de Venin Rabieux. Et il eſt ainſi, qu'on pourrait concilier par là tous les Faits contradictoires.

5.) La Police doit défendre la vente de la Viande, & du Lait des Animaux Mordus; c'eſt le plus ſur parti, qu'on puiſſe prendre; car je ne vois point de néceſſité, à expoſer ainſi les individus pour l'interêt particulier d'un ſeul.

Digitized by Google

§. XXXVI.

Des Moyens de prévenir la Rage dans les Chiens.

Certes si on le voulait, on pourrait bien diminuer le danger de la Rage, mais jusqu'ici c'eſt envain, que les Philoſophes & les Medecins ont demandé des Loix repreſſives. Il en exiſte bien à la vérité, parci, parlà, dans quelques Contrées, mais bien peu ſont executées avec l'exactitude, qu'une choſe auſſi eſſentiele pour la ſalut des hommes exigerait. L'ouvrage de Frank (1). & la Collection de Scherf renferment tout ce, qu'on peut deſirer à cet égard, pour faire de bonnes Loix, & nous préſenterons ſeulement les principes généraux, qui en découlent, pour rendre notre *Eſſai* auſſi complet, qu'il nous eſt poſſible.

§. XXXVII.

Ordonnances rélatives à la tenue des Chiens.

Ces Ordonnances doivent avoir pour but de diminuer autant, qu'il eſt poſſible, le nombre des Chiens dans les Villes, & dans les Villages. Le Chien eſt un animal néceſſaire, mais le nombre

(1) L. c. pag. 234.

Digitized by Google

des Chiens inutiles eſt bien plus conſidérable, que celui de ceux, qui rendent quelques ſervices; & il faut exterminer ces derniers. Croirait-on, que du pain, que mangent les Chiens inutiles en France, on nourrirait 200000 Hommes, ſans compter les Bichons, Epagneuls & Roquets, qui vivent mieux, que la 100e partie des habitans. Il eſt inutile, que chaque individu ait un Chien: mais pour tout concilier, voici ce, qu'on doit faire.

1.) Tous ceux, qui jusqu'á préſent, n'entretiennent point de Chien, ne doivent point en prendre un par caprice: il faut le défendre.

2) Ceux, qui ont un Chien, avant que la Loi paroiſſe, peuvent le garder; mais il doit reſter à la maiſon, ne ſortir, que tenu à la liſière par ſon maître, porter une muſelière. Et pour éviter tout danger, l'écorcheur doit parcourir deux fois par ſemaine pendant l'année, les rues de la ville & aſſommer tous les Chiens, qu'il y rencontrera libres, ſans être conduit par quelqu'un, & du moment, que le Chien ſera mort, il faut défendre, d'en prendre un nouveau.

3.) Un Impot ſur les Chiens, profiterait au Fiſce, mais point à l'humanité. Des hommes, qui n'ont rien à faire, ou qui ne veulent rien faire, ſe priveraient de tout, pour conſerver un maudit Epagneul, qui les infecterait les prémiers à la verité, mais qui ne permetterait aucune ſecurité aux autres Citoyens.

(4.) Ces marques, que l'ecorcheur vend & at-

Digitized by Google

tache au col des Chiens, dans certaines Contrées, pendant les grandes chaleurs de l'année, ne ſont qu'un enfantillage inſignifiant & dangéreux. Car je puis faire attacher aujourd'hui un ſigne de ſanté à mon Chien qui deviendra enragé peut être au bout de deux jours.

5.) Les Bouchers ne doivent avoir, qu'un, ou tout au plus, deux Chiens; ils doivent les conduire à la liſière, ou lors qu'ils ſont chaſſer les Animaux, leur mettre une muſelière. Ce dernier article eſt de la plus grande importance, car rien n'eſt auſſi *cruel, auſſi malfaiſant pour les* Animaux, qui *ſont une grande partie de notre nourriture* journalière, qui d'être pourſuivis, mordus, harcelés continuellement par un ou pluſieurs *Chiens.* Certes on ne viendra pas nous dire, que les Animaux n'ont point auſſi leurs paſſions, & à raiſon de *ces paſſions, il eſt impoſſible, qu'ils* ne ſouffrent & ne ſe mettent en colére contre *les Chiens,* qui les irritent continuellement & qu'étant tués dans cet état de fureur, ils ne fourniſſent nne nourriture malſaine. Ces vérités ont été, on ne peut mieux, expoſées par FRANK (1)

6.) Les Chiens de Voituriers doivent être enchaines ſous la voiture.

7.) L'expérience ayant appris, que les Chiens de chaſſe, de Berger, de baſſe cour à l'attache, les Chiens de Bouchers, ſont ceux, qui ſont les

(1) Medeciniſche Polizei. T. III. p. 110.

Digitized by Google

plus expoſés à la Rage; il faut de toute néceſſité veiller plus axactement ſur l'état de leur ſanté.

8,) Il faut ordonner, d'aſſommer tous les Chiens mechans; tous ceux, qui ont la mauvaiſe habitude de japper; de courir après les paſſans, les enfans; de déchirer leurs habits. Ce ſont des animaux d'un naturel Colérique; ils ſont plus ſujets à la Rage & ſans être enragés, ils peuvent, dans leur mouvement de colère, faire des morſures plus ou moins dangéreuſes & même mortelles, comme nous en avons rapportés pluſieurs exemples. §. XXX. 1°.

§. XXXVIII.

Soins pour conſerver la ſanté des Chiens.

Ce n'eſt point aſſez, d'avoir des Regles générales, pour diminuer le nombre des Chiens: comme on ne peut, en extirper la race, vu leur utilité; il faut, que les perſonnes, à qui on permet d'en entretenir, ſoient inſtruites de ce, qu'il y a à faire pour conſerver la ſanté de ces Animaux, & les Régles Diététiques pour les Chiens, peuvent ſe reduire aux points ſuivants.

1.) Pendant l'Hyver, on ne doit jamais laiſſer les Chiens dans des chambres chaudes, ni près du feu, &, pendant l'Eté, il ne faut pas les laiſſer expoſés à l'ardeur du Soleil.

2.) Il faut tenir les Chiens pendant l'Hyver dans un chenil, conſtruit de manière, qu'ils ſoient à l'a-

Digitized by Google

bri du froid, du vent & de l'humidité & il ne faut jamais les laiſſer paſſer d'un endroit froid dans un lieu chaud.

3.) Il faut empêcher les Chiens, qui reviennent de la chaſſe, ou qui ont convoyé le bétail, de boire & de manger tout de ſuite après.

4.) On doit toujours leur donner de l'Eau fraiche, pure & en abondance, à boire.

5.) Jamais aucune Subſtance Animale, qui commence à ſe putréfier, ne doit entrer dans leur ſouppe, & on y mettra toujours un peu de Sel.

6.) *Le Pain de Chien* doit toujours être fermenté, *il ne faut jamais leur donner du pain moiſi.*

7.) *Les Os, faiſant une partie eſſentiele de la nourriture des Chiens*, il ne faut point omettre de leur en donner.

8.) Les Chiens à l'attache ne doivent point être privé du coït, & le Maître du Chien doit ſoigner, pour qu'il puiſſe contenter ſes deſirs amoureux; Ceci n'eſt point une plaiſanterie: il eſt certain, que cet état de continence forcé ne doit pas peu contribuer à les entretenir dans un état d'iraſcibilité très dangéreux, & qui à beaucoup d'influence ſur le développement de la Rage.

Tels ſont les Moyens généraux, applicables à tous les Chiens, faciles à executer, pour empêcher autant, que poſſible, le développement de la Rage Spontanée & peut-être rendre ces Animaux moins aptes à l'infection, dans la Communiquée. Mais l'on a cru, pouvoir éviter cette maladie encore *plus efficacement*, en ſoumettant les Chiens à

Digitized by Google

l'extirpation du, soi disant, Ver de la Rage (*Dog-worm*) & à la Castration, ce que nous devons examiner.

§. XXXIX.

9.) *Extirpation du Ver de la Rage.*

Je ne m'arreterai point à ce, que PLINE & CONDROCHUS ont dit de cette substance. Ce n'est point un Ver. MORGAGNI ne la regarde, ni comme un Nerf, ni comme une partie de Muscle: Ce n'est pas une Glande, destinée à la sécrétion du Venin de la Rage, comme HEYSHAM l'a avancé. WRISBERG à vu 9 fois faire cette opération par des gens, soit disans, très experts, & il n'a jamais observé, qu'un Opérateur extirpât toujours la même substance. Enfin ce prétendu Ver n'est, d'après les Observations de HEYDECKER, q'une substance Ligamenteuse, placée dans le milieu de la Langue des Chiens, & s'étendant de sa pointe à sa base; c'est un Ligament, propre aux Chiens & qui parait destiné à favoriser le Lappement (1); ce que MORGAGNI avait appercu (2).

On a avancé, que l'extirpation de cette substance empêchait, que les Chiens ne devinsent enragés Spontanement, & que, si un Chien, privé de cette

(1) L. c.

(2) De Sedib. & Causis morbor. Epist. VIII §. 4 o.

Digitized by Google

partie, était mordu, il ne devenait pas aiſément enragé; on n'était, tout au plus, attaqué que de la Rage Mue (1) Mais tout ce, qu'on a dit ſur les avantages de cette Operation, (qui parait n'avoir été dans le tems de ſa vogue, ſelon BECKMANN, qu'une affaire de ſpeculation, puisque chaque perſonne devait payer 12 ſols par Chien, & que le privilège de les operer etait affermé,) eſt faux d'après les raiſons ſuivantes.

Cette opération eſt *inutile* & *dangéreuſe*.

Inutile.

1.) *Pluſieurs autres Quadrupedes ſont ſuſceptibles de devenir enragés Spontanément ſans avoir cette partie; preuve, qu'elle n'a point une influence directe dans le developpement de la Rage* (2).

2.) Les Chiens, à qui on avait fait cette Opération, *ayant été mordus, le ſont devenus tout auſſi bien que ceux, qui n'avoient point été operés.*

3.) Les Chiens, opérés non une fois, mais même un Chien, au quel on avait coupé dix fois ce prétendu Ver, dans l'eſpérance enfin, de le rencontrer, ſont devenus Spontanement enragés (3). Il ſerait inutile, d'accumuler ici ce, que JAMES, HAMILTON, ERPENBECK, &c. on dit de la futilité de ce moyen.

---

(1) SCHMUCKER Chirurg. Wahrnemungen, 2. B. §. 330.

(2) HEIDEGGER, l. c.

(3) SCHERF, Archiv. der Medicin Polizei, T. VI. p. 47.

Digitized by Google

Il me ſuffira de renvoyer le Lecteur aux ouvrages de FRANK (1) & de SCHERF (2).

Cette opération eſt *Dangéreuſe.*

1.) En privant les Chiens de ce Ligament, qui leur eſt propre, & qui facilite le Lappement, on les empêche d'étancher leur ſoif convenablement, & perſonne n'ignore, combien il eſt important, que les Chiens boivent.

2.) On plonge, en établiſſant un ſemblable préjugé, les habitans d'une Contrée dans une dangereuſe ſecurité: perſuadés, que leur Chiens n'ont rien à craindre, s'ils deviennent malades, s'ils ont les premiers Symptomes de la Rage, au lieu de les faire tuer, ou de les renfermer de manière à ce qu'ils ne nuiſent à perſonne, on les laiſſe courir & on expoſe tout le monde a la morſure. —— D'après tout ce que nous avons dit, il eſt aiſé de voir, qu'on ne doit jamais pratiquer cette Opération.

§. XL.

10.) *De la Caſtration comme Préſervatif de la Rage.*

CRANZ de Berlin à propoſé la *Caſtration*, com-

(1) L. c. Tom. IV. NICOLAI, pathologie, T, VI. p. 35.

(2) Archiz. Tom. III. p. 170, T. VI. pag. 47.

Digitized by Google

me un moyen propre à empecher le developpement de la Rage dans les Chiens, mais malgré tout ce qu'il a pu avancer pour étayer son opinion, elle est insoutenable & cette Pratique n'est point admissible par les raisons suivantes.

1.) On n'a jamais vu, que dans les Animaux, morts de la Rage, les parties Génitales fussent particulierement affectées, ce qui devrait cependant arriver, si elles avaient une influence aussi immediate dans la production de la Rage.

2.) On propose de châtrer les Mâles, sans parler des Femelles, *comme si le manque de Coït, ne pouvait pas tout aussi bien influer sur les Femelles:* & même nous avons vu cy devant, qu'on a prétendu avoir observé, que les Chiennes en chaleur étaient plus exposées à devenir enragées.

3.) On a des Exemples de Chiens châtrés, qui *sont devenu enragés; on en a* aussi des Exemples dans les Animaux *domestiques châtrés,* tels que le Boeuf, le Cochon, &c. —— Donc cette opération ne doit point être regardée comme un Préservatif de la Rage (1).

§. XLI.

11.) Columelle conseillait l'amputation de la Queue des Chiens, pour les préserver de la Rage.

(1) Finke, Diss. cit. p. 14. 17. 18. Rahm, Gazette de Santé, Tom. VI. p. 568.

Digitized by Google

D'autres ont pretendu, qu'il suffirait, d'elever les petits Chiens avec du Lait de femme, pour les mettre à l'abri de cette maladie. Ces idées se refutent d'elles mêmes (1).

§. XLII.

Reglemens de Police, concernant les Chiens malades, suspects ou enragés.

Ces Reglemens doivent à peu près consister en ceci:

1.) Chaque Citoyen, qui a un Chien, doit répondre des suites de la maladie de l'Animal, qu'il a.

2.) Tout Chien malade, qui n'a encore mordu ni homme ni bétail, doit être tué sur le champ.

3.) Si un Chien malade, ou suspect, ou en colère, mord un homme ou un animal, il ne faut pas le tuer, mais le saisir, le renfermer & observer soigneusement l'issue, que prendra sa maladie. Ceci est un des points les plus essentiels, sur le quel la Police ne s'appesentira jamais assez, & que la mauvaise foi de beaucoup de Citoyens cherchera toujours à éluder, par le ridicule prétexte, qu'on n'a pû arrêter le Chien; mais si on ne laisse aller aucun Chien sain sans être à la lisière, ou pourvu d'une muselière, on pourra facilement s'en rendre maître.

4.) Si un Chien, suspect ou enragé, s'échappe

(1) Finke, Diss. cit. p. 4.

Digitized by Google

de la maiſon de ſon Maître, ce dernier doit être obligé, ſous les peines les plus graves, d'en faire ſur le champ la declaration au Chef de la Police de l'endroit, qui donnera promptement les ordres néceſſaires, pour faire arrêter, renfermer & tuer le Chien (1).

§. XLIII.

Traitement des Chiens & autres Animaux, mordus par un Animal enragé.

Le mieux eſt, de faire tuér les Chiens mordus, *à moins, qu'on ne veuille les garder pour s'aſſurer* de la Rage de celui, qui a fait la morſure. *Quant* aux Animaux Domeſtiques de prix, *tels que* Chevaux, Boeufs, Cochons, —— on doit les renfermer ſoigneuſement dans un lieu àpart, & les traiter pour *empêcher la* Rage, *de ſe déclarer.*

Le Traitement Préſervatif conſiſte, comme dans l'homme, en Remedes externes & internes. Mon intention n'eſt point ici de parler de ce traitement en détail, ni de ſa Théorie, je m'en occuperai dans la Secon de Partie. Le traitement, le plus généralement adopté pour les Animaux, eſt le ſuivant.

1) Si la playe eſt petite, on la dilate, en évitant les gros Vaiſſeaux, les gros Nerfs, les Tendons. On la laiſſe bien ſaigner & on la lave avec

(1) Frank, l. c. p. 360.

Digitized by Google

de l'Eau salée, de l'Urine, & ensuite avec de l'Huile de Lin, ou d'Olives. Après cette lotion de la playe, on la frotte avec un mêlange composé d'un jaune d'Oeuf, & de trois gros de Miel; on réïtère ce pansement tous les jours, & on frotte le membre trois fois par jour avec de l'Huile. Ce Traitement Local est très essentiel: quelques uns, tel que BONEL (1) le négligent, mais c'est à tort.

2.) Si la partie le permet, on peut employer le Cautère Actuel, pour détruire le Virus, inséré dans la playe, & toutes les parties, qu'il a touchées immédiatement. Mais c'est un préjugé très funeste, que de se contenter de faire bruler avec une Clef l'animal mordu au Front. Si cette brûlure au front à preservé quelques animaux, on peut assurer, que ce ne sont que ceux, qui ne seraient pas devenus enragés, quand même on ne les aurait pas brulés.

La Cautérisation de la playe avec un Fer Rouge est un bon moyen, mais pratiquée au Front c'est une Superstition très dangéreuse; c'est mettre l'emplâtre à coté du mal, comme on le dit vulgairement.

3.) On fait tous les jours autour de la playe une Friction avec deux gros & demi d'Onguent Mercuriel Térébenthiné & on les continue avec les Embrocations Luileuses pendant 14 jours. On fait ces Frictions Mercurielles avec un bâton, on bout du quel on attache une pelotte recouverte de cuir. BONEL dit,

(1) L. c. p. 292.

Digitized by Google

dit avoir préservé beaucoup d'Animaux mordus par l'usage externe & interne du Mercure, joint aux Purgatifs (1).

4.) James (2) & Mathieu (3) ont récommendé l'usage interne du Turbith Minéral & ont préservés un grand nombre d'Animaux mordus. La formule suivante me parait la plus convenable. Prenez une demie once de Turbithe Minéral, une once d'Asa foetida, quatre onces de Miel, & faites en un Electuaire. On frotte tous les jours une fois au moyen d'un baton, muni d'une pélotte à son extremité, une certaine quantité de cet Electuaire sur la Langue d'Animal mordu; la dose est une once pour un Cheval; pour un Cochon, une Chevre six gros; pour un Chien un gros, & on la diminue à raison de ce, qu'ils sont moins avancés en age.

5.) Si les animaux sont Pléthoriques, on peut commencer le traitement par une Saignée, mais le plus souvent on fera mieux, d'en faire aucun usage.

6.) On donne pour boisson de l'Eau blanche & du Vinaigre mêlé à l'Eau. On mêle à la nourriture des Herbivores, pendant l'hyver, du Son de Froment, qu'on humecte un peu, & pendant l'Eté on ne leur donnera que de l'Herbe fraiche (4).

---

(1) L. c. p. 292.

(2) Philosophische transaction, 1736, N°. 441. Auszuge von Leske, T. II. p. 257.

(3) L. c. p. 325, 326.

(4) Conf. Fehr. p. 89.

Digitized by Google

7) Nous avons dit, que ce traitement était le plus généralement adopté; mais nous ne prétendons pas, que ce ſoit le ſeul; car toutes les Methodes, dont nous parlerons par la ſuite, ont été auſſi vantées pour les Animaux, & chacun les traite d'après ſon Remede favori; les uns prescrivent l'Anagallis; d'autres l'Electuaire de Proscarabée; un autre le Vinaigre, & enfin toutes les Recettes particulieres n'ont point manqué de partiſans. Mais ici, comme dans le Traitement Préſervatif pour l'Homme, le point eſſentiel eſt le Traitement Local, pour exciter & entretenir une longue ſuppuration.

8.) Il faut avoir ſoin de placer les Animaux à l'écart, de les bien renfermer, & de les attacher, s'il eſt poſſible, avec des chaines, afin qu'on ne coure aucun danger, dans le cas, ou, malgré tous ces moyens, la Rage ſe déclarerait.

9.) Desque la Rage ſe manifeſte, le plus ſur eſt de tuer l'Animal d'un coup de fuſil. On à tenté dans ce cas, de mettre dans l'endroit, ou l'Animal enragé était, des vaſes remplis de Vinaigre chaud, & Beudon dit, avoir guéri par ce moyen des Chiens enragés. Ces Obſervations ſont bonnes, & nous en ferons uſage ailleurs, mais nous le repetons, pour les Animaux, le plus ſur eſt, de les faire tuer.

10.) On mettra dans des foſſes très profondes l'Animal enragé, & on le recouvre d'une certaine quantité de Chaud vive (1).

11.) On

(1) Frank, l. c. p. 360.

Digitized by Google

11.) On fera netoyer exactement l'ecurie, reblanchir à neuf, ou au moins laver les murs avec une diſſolution de Chaux vive & l'on brûlera tout ce qui eſt ſuſpect; tout ce, qui à été ſouillé par la Bave, le Sang de l'Animal (1).

(1) Frank, l. c. p. 365.

Digitized by Google

SECONDE PARTIE

De la Rage dans l'Homme.

§. XLIV.

On a caracteriſé la Maladie par le Symptome le plus frappant, c'eſt à dire, l'Hydrophobie on horreur de l'eau. Cette horreur des fluides eſt ordinairement dans l'Homme la ſuite de la morſure d'un Animal enragé: mais comme on a auſſi obſervé pluſieurs fois ce Symptome dans quelques autres maladies, on a voulu diſtinguer ces deux eſpèces, en appellant la première, *Hydrophobie communiquée*, Venimeuſe, & la ſeconde *Hydrophobie Spontanée*. Cette denomination de Spontanée eſt fautive dans ce ſens, en ce qu'on ne ſait pas encore, ſi elle eſt ſuſceptible de communiquer la maladie à un autre individu ou non. C'eſt pour quoi, toutes les fois, que l'Hydrophobie parait dans le cours d'une maladie, il faut mieux la nommer Symptomatique, & conſerver l'épithéte de Spontanée pour l'Hydrophobie vénéneuſe, contagieuſe, ſuſceptible d'exci-

Digitized by Google

ter la même maladie dans un individu sain, & produite par des Causes, autres que la morsure d'un Animal enragé.

§. XLV.

L'homme est il exposé à la Rage Spontanée Vénéneuse? C'est ce, qu'on ne peut résoudre. Je n'en nie point la possibilité déja reconnue par Cælius Aurelianus (1); je ne connois aucune Observation d'une telle Hydrophobie dans l'Homme, à moins qu'on ne veuille prendre pour exemples quelquesuns des Faits, exposés dans le §. XXIX. Mais dans ces Faits plus ou moins obscurs, on ne sait point, si les sujets devenus Hydrophobes à la suite de la morsure d'un Homme en Colère, ont rendu réellement une Bave vénéneuse, contagieuse & capable de propager la maladie; ce qui fait, que jusqu'a présent, on ne peut nier la possibilité, mais on ne peut en citer un exemple decisif. La raison, pourquoi l'Homme en général n'est point exposé a la Rage Veneneuse Spontanée, est, qu'il n'est presque jamais soumis à l'influence du Concours des Causes, propres à la faire naître dans les Chiens. Et même on ne peut disconvenir, que la Rage Spontanée Vénéneuse ne soit rare dans ces Animaux; car dans les Cantons, ou l'on observe le plus de Chiens enragés, il faut bien considerer, que la plupart ne

(1) L. c. p. 219.

Digitized by Google

le ſont devenus que par communication, de maniere, qu'un ſeul Chien devenu ſpontanement enragé, peut infecter toute une Province, ſi on n'arrête de bonne heure ſes devaſtations & ſi on ne ſurveille exactement les Animaux mordus & ne les tue du moment, ou ils paroiſſent ſuſpects.

§. XLVI.

Obſervations d'Hydrophobie Symptomatique dans l'Homme.

Si les exemples de l'Hydrophobie Spontanée dans l'Homme ſont nuls ou presque nuls, on ne peut en dire autant de l'Hydrophobie Symptomatique, ou de l'horreur de l'eau, qu'on à obſervé dans un grand nombre de maladies, qui ne reconnoiſſoient point pour Cauſe une léſion, faite par un Animal enragé. Ces Obſervations ſont très multipliées, & nous nous bornerons à citer celles, qui ſont parvenues à notre connoiſſance. On à obſervé l'Hydrophobie Symptomatique

a.) à La ſuite de la ſuppreſſion des Règles par une paſſion vive de l'ame (1).

b.) Après une chaleur violente, eſſuyée en voyageant pendant l'Eté (2).

---

(1) Martel. Hiſtoire de l'Acad. de Dyon, T. II. p. 110.

(2) Laurens, Journ. de Med. T. VII. p. 3. Le vire-

c.) A la ſuite d'une chute avec commotion (1).

d.) Pour avoir bu de l'eau froide, le corps étant très échauffé (2) & dans un cas de cette nature l'Hidrophobie diſparut après l'apparition d'une tache Gangréneuſe à la feſſe (3).

e.) A la ſuite d'un acces d'Epilepſie (4).

f.) Dans des Fievres malignes, putrides (5) bilieuſes (6).

g). Dans la Peripneumonie (7), la Pleuréſie Catharrale (8).

TE, id: T. VIII. p 81. MARRIGUES, ibid Novemb. 1767. p. 470. L. ROUX, l. c. p. 6.

(1) PERCOURT, Journ. de Med. T. VI. p. 139. & Memoires de Chirurg.

(2) KAEHLER, ap. MORGAGNI, l. c. RABACHE, J. de Med. T. 80. p. 353. Aprés un bain froid, pris dans un chaleur exceſſive du Corps vid. LEVACHER, Journ. de Med. T. 52. p. 362.

(3) HILDEBRAND Nov. Acta Phyſico-Med. A. N. C. t. III. p. 39.

(4) BRIEU, Journ. de Medicine T. XIV. p. 315.

(5) SALMUTTI, BORELLUS, BONAFOS, COSTE ap: ANDRY, Memoires de 1778. p. 457. COSTE, ap. MEAD, Oeuvres Complettes T. I. p. 162. Note.

(6) SÉGAUVILLE, Hiſt. de la Société Roy. de Med. 1783. 2e partie p. 71. f. c. STÆLLER Beobachtungen und Erfahrungen p. 85.

(7) Journal Encyclopedique T. XIII. FAURE, Hiſt: de la Société Royale, l. c. p. 39.

(8) THEDEN, Nova Acta Phyſico-Medica, A. N. C. T. IV. p. 110.

Digitized by Google

h.) Dans l'inflammation de l'Eſtomac (1).
i.) A la ſuite de la Melancholie ordinaire (2).
k.) Dans une violent Paroxysme Hyſterique (3).
l.) Dans un Paroxysme de Palpitation de coeur (4).
m) A la ſuite de la Frayeur (5).
n.) Dans les quatre premiers mois de la Groſſeſſe (6).
o.) Après avoir mangé du fruit de Hêtre (7).
p.) Sans une Cauſe apparente (8).
q.) Apres un violent accès de Colère (9).

---

(1) JOHN INNES, Medical Eſſays of Edinburgh, 1. vol. art. 29.

(2) MISCELL. Acad. N. Cur. An. 1687.

(3) MEAD, Oeuvres Completes T. I. p. 162.

(4) MEAD, ibid.

(5) BOERHAVE ap. van SWIETEN, §. 1130. Anectod. de Med. 1762. p. 32. & cy après §. LXIII. p.

(6) MAZARS, Journ. de Med. 1762. T. XVI. p. 33.

(7) SELIG. Diſſert. de Hydrophobia ex eſu fruct. Fagi 1762.

(8) RAYMOND, Mem. de la Societé Royale de Medecine 1777, 1778. p. 457.

(9) POUTEAU, l. c. ANDRY, Mem. 1778. p. 457. GALLET Hiſt. de la Societé Royale de Medec. 1783 2e partie p. 57. MARTIN, ibid p. 71. Berliniſche ſammlung zur beforderung der Arzneiwiſſenſchaft, I. B. 4 ſtuk, p. 334. BUCHHOLZ. Nova Acta A. N. C. vol. V. Obſ. 57. BLOCHS, Medic. Bemerking. p. 138.

Digitized by Google

r.) Après avoir bû une trop grande quantité d'Eau de Vie, de Genevre (1).

s.) Dans l'Hydrophobie (2).

t.) l'Obstruction du Foye, la Jaunisse (3).

u) Dans l'inflammation de la Matrice (4).

v.) Dans une Dyssenterie maligne (5).

w.) Dans le Satyriasis (6).

x.) A la Suite d'une Metastase dartreuse sur le pharynx (7).

Enfin il n'y à rien d'extraordinaire, que dans l'Inflammation Idiopatique, ou Symptomatique de la Gorge, comme dans la Rougeole; la Variole; la Fievre Scarlatine *les malades refusent* de boire, parce qu'ils ne le peuvent pas & même qu'*ils aient* une certaine horreur pour les fluides, comme JAMES, BROCHARD, (8) GOULIN, (9) PORTAL, (10) l'ont ob-

---

(1) TH. SCHWENKE, Acad. de Harlem. X. Deel 2e stuk p. 471.

(2) Hamburgisches Magazin. T. I. & ap. SCHUCKER, Chirurg. Wahrnem 2. B. p. 527.

(3) HENSLER Acta Soc. Med. Hauniens. vol. I. Art. 22.

(4) MEZLER, l. c. p. 330.

(5) Id. ibid.

(6) SALVA, Histoire de la Societé Royale de Medecine 1783. 2e partie p. 84.

(7) NORMANDE Hist. de la Societé Roy de Med. 1783, 2e partie p. 113.

(8) Ap. TRIBOLET, Diss. Cit. §. IV.

(9) Journal de Medecine, T. 55. p. 389.

(10) Ap. le ROUX, p. 9.

Digitized by Google

ſervé, & comme on l'obſerve tous les jours. Mais ces cas n'appartiennent point à l'Hydrophobie, proprement dite Symptomatique, ou la gorge paroit dans ſon état naturel, & ou cependant la deglutition des fluides eſt en horreur.

Nous n'accumulerons point un plus grand nombre de Faits, & pour ſuppléer à ceux, que nous pourrions avoir omis, nous renverrons aux Ouvrages de ceux, qui nous ont précedés (1).

§. XLVII.

L'Hydrophobie Symptomatique eſt-elle la même, que la Vénimeuſe, ou celle ſuite de la morſure d'un Animal enragé? Il m'eſt impoſſible de dire, en quoi conſiſte ce Symptome extraordinaire, c'eſt à dire l'Horreur de l'Eau, obſervée dans un grand nombre de maladies (§. XLVI.). Les malades avalent le plus ſouvent les alimens ſolides, mais à l'aſpect de l'Eau, ou du moment, ou on leur parle de boire, ils entrent en Convulſion. Quelle eſt la Cauſe de ce Phénomene? c'Eſt ce, qu'on n'a pu jusqu'a préſent déterminer, & ce, qu'on ne déterminera peut-être jamais. Si nous conſultons les meilleurs Auteurs & les Phénomènes de la maladie, on reconnoit le Spasme, mais rien de plus. C'eſt envain, qu'on di-

(1) Vid. Amery, l. c., Haas, Diſſert. cit. p. 26. Finke, Diſſert. Cit. p. 9. Tribolet, Diſſ. Cit. Scharfius Obſerv. Medic. p. 851.

Digitized by Google

ra avec LE ROUX, que l'Hydrophobie Symptomatique est produite le plus ordinairement par une altération extraordinaire des sucs digestifs, qui occasionnent sur les houppes nerveuses des Voies Alimentaires une irritation, qui est particulière à cette altération (1). On n'éclaircit point par là la question, & cet Auteur estimable a donné, sans contredit, trop d'extension à son idée, en voulant, que tout s'y conformât & que la Cause fut toujours dans les Voies Alimentaires.

Ce Phénomene est-il dû à une réaction particulière *du Cerveau*, ou à une telle dispétion des Nerfs *des parties, qui servent à la déglutition*, que le contact des *fluides* y produise un spasme si violent, & que l'Instinct, qui veille à la conservation de l'individu, lui fasse repousser machinalement cette cause d'une irritation trop vive & très particulière? c'est ce que je ne puis affirmer, quoi qu'il ne me semble pas tout à fait absurde de croire, qu'il peut bien se passer quelque chose de semblable.

L'état de ces malades est il le même, que celui des Hydrophobes par Morsure? Je ne le crois pas. MORGAGNI a à la vérité trouvé beaucoup de ressemblance entre ce, qu'il a observé dans les sujets morts dans l'Hydrophobie Symptomatique, & dans les *sujets* morts de l'Hydrophobie par morsure; mais cela ne prouve rien, car les Phénomenes, observés à l'ouverture des Cadavres de ces derniers, sont si différens, qu'on ne croirait point, qu'ils ont été

(1) L. c. p. 62.

produits par la même cause. Pour déterminer plus exactement la chose, il faudrait observer les effets de l'inoculation de la Bave d'un Hydrophobe Symptomatique sur un Animal sain; mais je ne connois aucune expérience de ce genre. Il existe seulement une Observation de L'Epine, qui a vû une Hydrophobie, Symptome d'une Fievre maligne, où le malade mordit sa servante jusqu'au sang, sans que cette dernière en éprouva le moindre accident (1). Si je me sers de ce fait, pour dire, que ces deux maladies sont différentes & que la Bave d'un Individu, attaqué de l'Hydrophobie Symptomatique, n'est pas vénéneuse, comme dans l'Hydrophobie, suite d'une morsure d'Animal enragé, je sens bien, qu'on pourra me repondre, que cette fille n'a éprouvé aucun accident, parce qu'elle n'avoit pas la disposition à devenir enragée. Mais malgré cela, jusqu'à ce que des Faits ultérieurs decident la question, j'en conclurai avec Bouteille, que l'Hydrophobie Vénéneuse n'a pas avec la Symptomatique plus de rapport, qu'avec la Fievre Maligne, la Péripneumonie, l'Hystérie & autres maladies, dont l'Hydrophobie Symptomatique est un Epiphénomène (2).

(1) Journal de Medicine 1781. T. 56. p. 82.

(2) L. c. p. 134.

Digitized by Google

§. XLVIII.

La Cauſe la plus ordinaire de l'Hydrophobie eſt l'intromiſſion du Virus Rabifique d'un Animal enragé dans un, qui eſt ſain. Mais comment ſe fait-cette intromiſſion? On trouve à ce ſujet bien des opinions différentes, que nous devons examiner, parce qu'il eſt intéreſſant dans cette matière, comme dans celle de la Vérole, par exemple, de demêler le vrai du faux, & de faire tous ſes efforts pour détruire les préjugés; préjugés d'autant plus funeſtes dans la matière, qui nous occupe, qu'on a vu ſouvent les malheureux Hydrophobes abandonnés, ſans que perſonne voulut leur prêter de ſecours, parce qu'on croyait, que la contagion ſe propageait de toutes les manières.

§. XLIX.

Le Venin Rabieux peut être communiqué au Corps humain par différentes voies.

A) *Par une playe.*

1.) *Morſure de l'animal.* La voie la plus ordinaire de l'infection eſt la Playe, que l'Animal enragé fait avec ſes dents, & dans la quelle la Bave eſt depoſée. La Morſure à une partie nue, eſt pour cela beaucoup plus dangéreuſe, que celle faite à travers de vetemens épais, qui eſſuyent, pour ainſi dire, la dent de l'animal & empêchent l'inoculation

Digitized by Google

de la Bave. C'eſt à cette circonſtance, que pluſieurs perſonnes mordues ont dû leur ſalut, & c'eſt ainſi, qu'on a vu des moutons mordus à travers leur toiſon, ne pas contracter la Rage (1).

2.) *Playe faite avec un inſtrument Chargé de la Bave de l'animal enragé.* Ce n'eſt alors qu'une inoculation, & il n'y a point de doute, qu'en frottant un inſtrument avec la Bave de l'animal & faiſant une playe, on ne communique la Rage. Mais la même choſe aura-t-elle lieu, ſi la playe eſt faite avec un inſtrument pointu, rouillé, & dont on ſe ſera ſervi pour tuer un Chien enragé pluſieurs années auparavant, comme MEICHSNER le rapporte (2)? Le Fait me paroit un peu douteux, car le ſang de l'Animal ne contient pas le venin & en ſuppoſant, que la Bave ſe ſoit deſſéchée ſur la pointe de cette epée, il eſt difficile de ſe perſuader, qu'elle puiſſe conſerver ainſi pendant des années ſa qualité véneneuſe, & je ſerais plus porté à attribuer la mort de ce jeune homme à la piqure au doigt, ſuivie du Tetanos, d'autant plus qué le reçit, ayant été fait par un Prince, il n'y à rien d'extraordinaire, que ce Seigneur ait confondu les Convulſions de la Rage avec celles de l'Hydrophobie. Il eſt eſſentiel de faire paſſer au feu les inſtrumens pointus, qui ont pu ſervir à tuer ces Animaux.

3.) *Playes, faites par les griffes de l'Animal.*

---

(1) BONEL, l. c. p. 261.

(2) Ap. SCHENKIUS, p. 848.

Digitized by Google

Ces playes peuvent être fort douloureuſes; produire des accidens ſpasmodiques, mais elles ne communiqueront point la Rage, à moins que la Bave de l'Animal n'y ait été portée d'une manière quelconque, & pour ainſi dire inoculée. & c'eſt ainſi, qu'on peut expliquer les Faits, rapportés par Caelius Aurelianus (1) & Hildanus (2).

4) *Bleſſure, faite en ouvrant les Cadavres d'Hydrophobes.*

On à obſervé pluſieurs fois, que des Chirurgiens ſe ſont bleſſés en ouvrant des Hydrophobes ſans en éprouver le moindre danger, comme nous l'avons dit §. XXXIV. 2°. pag. 50. Mais d'un autre coté Brogiani aſſure, qu'un Anatomiste devint Hydrophobe après cet accident. Nous croions pouvoir accorder ces diverſes opinions, en ſuppoſant, que les Anatomistes malheureux ſe ſont bleſſé, en examinant les parties gutturales, & qu'un peu de Bave à été inoculée, ou bien qu'ils avaient au doigt à la main une égratignure, une gerçure, qui à facilité l'introduction de la Bave. Quoiqu'il en ſoit du peu de danger de diſſéquer de ſemblabes Cadavres, Je n'en recommanderai pas moins la plus grande exactitude dans la diſſection, afin de ne pas ſe bleſſer, & je crois très prudent, de ne pas l'entreprendre, ſi on à la plus legere bleſſure au doigt; car on court des risques non ſeulement dans les Cadavres des Hy-

(1) L. c. Cap. IX.

(2) Cent. I. Obſ. 86.

Digitized by Google

drophobes, mais dans tout Cadavre, qui commence à se putréfier & l'exemple de l'infortuné Hewson doit toujours être présent a nos yeux. Au reste si on se pique, rien de mieux, que de le laisser saigner & d'envelopper la partie dans des Compresses, trempées dans l'Oxycrat (1).

§. L.

B.) *Communication de la Rage par la déposition de la Bave de l'Animal enragé sur la surface de la peau intacte.*

Dioscoride, Matthiole, Galien, Paré, Liéaud, & plusieurs autres, ont prétendu, que la simple déposition de la Bave sur la surface de la peau pouvait communiquer la Rage. Nous examinerons les Faits un peu en détail.

1.) *Bave sur la surface du Corps.* Morando assure, qu'un homme devint Hydrophobe, parce qu'un peu de Bave lui tomba sur la Joue. Mais on a un grand nombre de Faits, où les Hydrophobes ont craché sur ceux, qui les environnaient, sans causer aucun accident (2).

---

(1) Conf. Morgagni de Sedib. & causis morbor. Epist. 61. §. 11.

(2) Voy. les Observ. de Lusitanus, Fracastor, Tulpius, ap. van der Wiel, Cent. I. Obs. C. p. 410.

Digitized by Google

2.) *Rage appliquée au Doigt, à la Main.* Un homme, au rapport de FERRARI, porta sa main dans la gueule d'un loup enragé, qui ne lui fit aucune blessure, & cependant cet homme devint Hydrophobe. On trouve un Fait semblable dans les *Transactions Philosophiques*, (1) & SCHENKIUS nous en a aussi conservé plusieurs. (2) Le pouce d'un Pasteur enfla pour avoir donné l'extrême onction à un enragé (3) & CALLISEN dit avoir observé deux fois des Cas semblables.

Mais d'un autre coté, on trouve beaucoup de Faits contradictoires. LAMORIER Chirurgien de *Montpellier*, mit le doigt dans la bouche d'un homme, qui devint le lendemain Hydrophobe, & il en fut quitte pour la peur. Un Hydrophobe presse entre ses dents le doigt du Prêtre, qui lui donnait l'onction sacrée sur les levres, mourut six heures après & le Prêtre n'en éprouva aucune mauvaise suite.

La Garde d'un Hydrophobe mettait le doigt dans la bouche de ce malheureux, pour en arracher la salive épaisse, qui le fatiguait. L'Hydrophobe mourut dans trois jours, & la Garde n'eut aucun mal.

Le Frère du CHOISEL assure avoir vu plusieurs per-

---

(1) Ap. ANDRY, Mem. de 1778. p. 462. van SWIETEN §. 1173. Auszug. der Philosoph. Transact. T. I. p. 312.

(2) Journal Politique, Juin 1772.

(3) Collectanea Soc. Med. Haunieus. vol. I. p. 273.

Digitized by Google

fonnes marcher, pieds nuds, sur la salive d'un enfant enragé, qui mourut le même jour, sans qu'aucun de ceux, qui avaient touché cette salive, en ait ressenti la moindre incommodité (1).

Un homme mit la main dans la bouche d'un boeuf enragé, sans quil lui survint le moindre accident (2).

On conciliera ces differens Faits, en admettant avec POUTEAU & VAUGHAN, que les individus, qui ont été ainsi infectés, avaient vraisemblablement de petites gerçures aux doigts. (Le seconde Malade de CALLISEN avait été léché sur la joue, ou il avait un petit bouton.) Ou que les pointes des Dents dans ceux, qui ont porté les doigts dans la gueule de l'animal, ont fait de legeres égratignures, non sanglantes, aux quelles on n'a point fait attention & qui ont servi à l'introduction du venin (3).

3) *Salive deposée sur les Levres, dans la Bouche.*

Un grand nombre d'Auteurs ont régardé cette voie, comme très propre à communiquer l'infection, & nous avons des observations *pour* & *contre*

Un homme se laisse lécher les Levres par son Chien, avant de la faire tuer, & fut attaqué peu après

(1) Ap. BOUTEILLE. p. 137.

(2) ERPENBCK, Diss. cit. p. 21.

(3) Conf, BAUDOT, l. c. p. 102, 103.

Digitized by Google

après de l'Hydrophobie & mourut (1). Un Payſan Hydrophobe, au rapport de PALMARIUS, embraſſa ſes enfans avant de mourir, & ils devinrent tous Hydrophobes. ODELIUS à vu un garçon de 12 ans, recevoir la Rage par le lechement d'un Chien ſur ſes Levres (2). CALLISEN a obſervé la même choſe. Si on prend dans la bouche quelque choſe, qui ſoit inpregné de la Bave, on contracte la maladie, comme le prouve l'hiſtoire de la Couturière de CAELIUS AURELIANUS (3) & celle de la vielle femme, qui n'eut qu'une contuſion par *la Dent de l'animal, mais qui en rentrant chez elle, fit un Couture à ſon jupon, que le Chien avait déchiré, mâcha cette couture pour l'applatir & devint peu après Hydrophobe (4).*

On a cependant des Faits oppoſés à ceux là. La nourrice de l'enfant, dont parle VAUGHAN, le baiſait continuellement, recevait ſon haleine ſur la bouche & ſur ſon viſage, & n'en fut jamais incommodée. La ſœur VIALIS reçut dans la bouche le crachat du maître de penſion, qu'elle ſoignait avec intrepidité, ſans qu'il en réſulta aucun mal (5).

Dira-t-on, que les perſonnes, infectées par cet-

(1) SCHENKIUS, l. c.

(2) Schwediſche Abhandlungen T. 39. für das Jahr 1777.

(3) Ap. van SWIETEN, §. 1136. & l. c.

(4) MATTHIEU, l. c. p. 310.

(5) Ap. BOUTEILLE, l. c. p. 138.

Digitized by Google

te voie, avaient des gerçures aux Levres, ou bien admettra-t-on l'introduction du Virus par une surface de la peau, recouverte d'un Epiderme très fin, comme les Levres? Nous croyons, qu'on ne peut absolument nier l'infection par cette voie (1). Quoique nous penchions plus pour l'opinion de ceux, qui soupçonnent, que dans les cas, où l'infection a eu lieu, il existait une petite excoriation. Au reste le plus sûr, lors qu'on à reçu de la salive sur une partie quelconque, c'est de la bien laver avec du vinaigre &c. & après la mort du Malade, il faut faire brûler tout ce, dont il s'est servi, & tout ce, qui à pu être impregné de la Salive contagieuse.

§. LI.

C.) *Communication par la déglutition, le Venin étant porté dans l'Estomac.*

Il est difficile, d'avoir des faits bien surs sur cette voie d'infection. PALMARIUS assure, que des Chevaux, des Boeufs & des Brebis, qui mangèrent la litière des Cochons morts Hydrophobes, furent attaqués de la Rage, & perirent (2). Mais nous sçavons, que des Chiens ont avalé du pain, imbibé de la Bave d'un autre Chien, tué dans le pre-

(1) BOUTEILLE p. 17. ARUVE, Diss. Cr. p. 7. FEHR, l. c.

(2) L. c. p. 267.

Digitized by Google

mier degré de la Rage, ſans devenir enragés, tandis que la perſonne, mordue par ce Chien, mourut Hydrophobe, comme HARRER l'a obſervé. Malgré cela nous ne dirons point, que, ſemblable au Venin de la Vipere & même du Venin Verolique, le Venin Rabieux ne puiſſe point infecter par cette voie, car les Faits ne ſont pas aſſez multipliées pour fixer une déciſion.

§. LII.

D.) *Infection par la Reſpiration.*

Le Chevalier DU JOUILLOUX dit, que les Chiens peuvent être infectés ſeulement par *l'haleine* d'un Chien enragé. ARETÆUS, CAELIUS AURELIANUS ont auſſi admis cette voie d'infection & JAMES aſſure, que *la contagion ſe communique aux Chiens, ſi on n'a pas ſoin, de bien nettoyer le Chenil* où l'enragé a ſejourné, mais on ne peut pas attribuer cela ſeulement à l'haleine du Chien, car cela peut dépendre de ce, que dans le Chenil il ſera reſté quelque choſe d'impregné du Virus. Si cette voie d'infection eſt douteuſe dans le Chien, elle l'eſt encore bien plus dans l'Homme. Cependant un Auteur moderne eſtimable RAZOUX à publié une Obſervation, pour prouver, que l'haleine d'un Chien à communiqué la Rage à un homme. Si on lit cette Obſervation avec attention, on verra clairement, que ce Fait doit être rangé parmi les exemples d'Hydrophobie Symptomatique, dont nous avons fourni

Digitized by Google

des exemples cy devant; Et ſelon JAMES les hommes n'ont point à redouter cette voie d'infection, ce que l'experience journaliere prouve tous les jours, car ſans cela il ſerait prèsque impoſſible, de ſoigner un Hydrophobe (1).

§. LIII.

E.) *Infection par les Vapeurs des Animaux morts de la Rage.*

Un Chien, bien reconnu enragé, fut tué & jetté dans un réſervoir, qui ſervait à un moulin. Après quelques jours la putréfaction ayant elevé le Cadavre ſur l'eau, il fut dirigé par le Courant jusques dans les tujaux. Le Meunier prit une perche pour les dégager; il creva le ventre de l'Animal, qui repandit ſur le champ une puanteur ſi forte & ſi malfaiſante, que ce pauvre malheureux fut ſix jours après ſurpris d'une Hydrophobie cruelle, dont il mourut. (2) Voila ce qui s'appelle raiſonner *poſt hoc, ergo propter hoc.* Je ne disconviens point du Fait, qui ſe réduit à ceci. La vapeur putride de cet Animal à fait naitre dans ce ſujet diſpoſé encore par la ſaiſon de l'année (C'etoit en Eté) une Fievre putride maligne, qui à eu par hazard l'Hydrophobie pour Symptome, mais le Virus Rabieux n'étant

(1) Journal de Medecine, T. VII. p. 412.

(2) LEBEAU, Journal de Medic. T. VIII. p. 316.

Digitized by Google

point volatil, n'à pu être communiqué par cette voie; & ſi cela étoit poſſible, qui oſeroit tenter l'ouverture du Cadavre d'un Hijdrophobe? Malgre cela il faut enterrer les bêtes mortes, comme nous l'avons dit (§ XLIII. 10.) parcequ'en les expoſant à la voierie, les autres Animaux pourraient en manger & contracter, ſi non toujours l'Hydrophobie, au moins preſquetoujours une maladie grave.

§. LIV.

F.) *Infection en mangeant la Viande des animaux morts de la Rage, & en buvant de leur Lait.*

Nous avons dejà expoſés les Faits *pour* & *contre*, & nous ne penſons point, que la Rage puiſſe être *communiquée par cette voie, quoique nous ayons* rendu *très probable, que les ſujets,* qui mangaient de la Chair d'un Animal mort avec l'Hydrophobie, s'expoſaient à un danger réel. Vid. (§. XXXIV. XXXV.)

§. LV.

G.) *Infection par le Coït.*

Un homme, mordu par un Chien enragé, & qui, avant l'apparition de la Rage, exerce le Coït avec une perſonne de ſexe, peut-il communiquer la maladie à cette derniere? On a des faits *pour* & *contre*.

Digitized by Google

1.) *faits pour.* Un homme fut mordu par un Chien enragé, coucha avec sa femme le même soir & sa femme devint Hydrophobe & mourut (1). FRID. HOFFMANN dit, qu'un homme mordu coucha avec sa femme, & qu'ils devinrent peu après tous les deux enragés, que l'homme mourut, & qu'on guerit la femme (2).

2.) *Faits contre.* Une fille habita pendant un mois impunement avec un Soldat, qui avait été mordu par un Chien enragé, & mourut Hydrophobe au bout de ce tems, & elle n'en a ressenti aucune incommodité (3). Quatre paysans mordus habitèrent avec leurs femmes, jusqu'au moment, ou la Rage se declara & elles n'en éprouvèrent aucune mauvaise suite (4). Un homme fut mordu au bras, à la poitrine par une Louve enragée, à habité avec sa femme après cet accident, & est mort Hydrophobe, sans que la femme ait rien éprouvé de semblable (5).

Cette difference tient peut-être aux différentes epoques, ou ces femmes ont eu à faire avec leurs Amoureux ou Maris mordus. Il est possible, que la salive ait déja conttacté un certain degré de virulence, capable d'infecter avant l'apparition de l'Hydro-

(1) CHABERT, Journal d'Agriculture ap. ANDRY Mem. de 1778. p. 470.

(2) MEDICINA rstional Syyem. T. II. p. 178.

(3) BAUDET, l. c p. 93.

(4) BOURET, ap: BOUTEILLE, l. c. p. 211. 212.

(5) THIESSET, ap. ANDRY, Mem. 1776. p. 110.

Digitized by Google

phobie, & que le coït exercé alors, à raison des baisers sur la bouche, devienne dangereux, s'il y a aux levres un gerçure &c. Tandis, qu'à une époque moins avancée du developpement de la Rage, cette même humeur soit moins vénéneuse, & ne communique pas la maladie. Car si l'infection a eu lieu par le Coït, ce ne peut-être que de cette manière, vu qu'il serait absurde de prétendre, que la semence même à été impregnée du Virus Rabieux. Quoi qu'il en soit, si cette voie d'infection est possible, il faut avouer, que l'occasion en sera très rare, & cependant *le mieux est de s'abstenir du Coït, quand on à été mordu; car cet ébranlement du système nerveux par le coït fréquent est certainement très dès. avantageux*, rélativement aux suites de l'inoculation du venin.

§. LVI.

H.) *La Rage peut-elle être connue Hereditaire.*

Riedley, (1) Lister, (2) ont pensé, que le Virus Hydrophobique pourrait s'amalgamer avec la semence du pere, & être transmis à l'enfant, dans lequel il pourrait se développer dans un âge plus ou moins avancé; & ils avoient trouvé cette misérable

(1) *Observ.* 85.
(2) L. c. p. 51. 57.

Digitized by Google

Ætiologie pour expliquer l'apparition de la Rage Symptomatique. Il ſuffit de rapporter cette opinion pour en prouver l'abſurde.

On entend par maladies Connées, celles, que la mere groſſe peut transmettre à l'enfant contenu dans ſon ſein; & des Obſervations nous prouvent, que l'Hydrophobie peut être funeſte à la mere, & à l'enfant (1); mais que le Virus ne peut être communiqué par cette voie.

Une femme groſſe de 8. mois fut mordue au pied par un Chat enragé. Elle mourut Hydrophobe le 21 jour après la morſure; perſonne ne voulant, par crainte, ſe decider à faire l'operation Céſarienne, une payſanne courageuſe ſe décida à ouvrir le ventre avec un couteau de table, & delivra heureuſement l'enfant. (2) Un Truie pleine fut mordue le 3 Mars. On brula la playe, l'eſcare tomba par la ſuppuration & l'animal parut préſervé; elle mit bas quelques jours avant que l'Hydrophobie ſe déclara, (ce qui arriva le 21 Avril) elle mourut 5 jours après & les petits cochons ont été bien elevés (3).

§. LVII.

Le Virus contenu dans la ſalive, eſt le plus ordi-

(1) Rahn, Gazette de Santé, T. I. p. 516.

(2) Mezler, p. 333.

(3) Hiſtoire de la Societe Royale de Medicine 1783. 2e. partie p. 44.

Digitized by Google

nairement transmis, au moyen de la morſure, faite par la dent de l'Animal enragé. La transmiſſion eſt encore poſſible, quand le virus eſt depoſé & reſte longtems ſur une partie recouverte d'une Epiderme tres mince, mais ce dernier cas eſt fort rare.

Examinons actuellement le cours de la Maladie, produite par l'Inoculation du Virus Rabieux. Pour le faire avec plus d'ordre, il faut diſtinguer pluſieurs Périodes. La plus part des Auteurs n'admettent que deux Périodes.

Le premier Période, ſelon eux, commence plus ou moins de tems après la morſure &, dèsque le malade commence à ſe plaindre de quelqu'accident. — Le Second & Dernier s'annonce par l'Horreur de l'Eau. Nous ne disconvenons pas, qu'on ne puiſſe tout claſſer dans ces deux Périodes, mais nous aimons mieux ſuivre la diviſion en trois Périodes, admiſe par quelques Modernes.

Le premier Période comprend l'intervalle entre le moment de la morſure & celui, ou le malade commence à éprouver quelques Accidens. L'Apparition de ces Accidens détermine le ſecond Période & dès que l'Horreur de l'Eau ſe manifeſte, la maladie eſt parvenue à ſon troiſieme & dernier Periode.

Digitized by Google

§. LVIII.

PREMIER PERIODE. *Quelle eſt l'époque, à la quelle le Virus Rabifique, depoſé dans une playe, commence à manifeſter ſes efforts, ou quelle eſt la durée du premier Période de la maladie.*

Il eſt conſtant, d'après les loix de la contagion, que tout Virus, introduit dans le corps humain par une Playe, ou par la ſeule dépoſition ſur la Peau, ne commence à manifeſter ſa préſence, qu'au bout d'un laps de tems plus ou moins conſidérable ; c'eſt cet intervalle, que quelques uns nomment le tems de l'Infection. Après l'Inoculation de la Variole, après le commerce impur, on ſait à peu près le terme, au quel ces deux Virus, mais ſurtout le premier, manifeſtent leur action. Mais il n'en eſt pas de même pour l'infection Rabifique ; rien n'eſt auſſi incertain, que le moment, ou il commence à montrer ſon exiſtence & à agir ſenſiblement, de manière que l'intervalle entre la morſure & l'inſtant, ou la maladie commence, ou bien le prémier Periode eſt plus ou moins long. Voyons quelle eſt en général la durée.

C'eſt un préjugé bien funeſte, que de croire, que ſi la Rage n'eclate dans l'eſpace de neuf ou de quarante jours, la perſonne mordue eſt hors de danger. L'expérience prouve le contraire. La maladie ſe declare promptement dans quelques ſujets, plus tard dans d'autres, de maniére, qu'on ne peut fixer ce-

Digitized by Google

xactement le *Minimum* & le *Maximum* de cette époque. Cependant on peut assurer, d'après la foule d'observations, que nous avons, que la maladie ne se manifeste pas sur le champ après la morsure, rarement avant les premieres 24 heures, qui suivent la blessure (1). Mais cela n'est pas sans exemple. BAUDOT, à vu l'Hydrophobie se déclarer dans la nuit du jour de la blessure (2).

Ce qui ne m'empêche point de dire avec MEDERER, que de mille faits il n'y en a pas un, où le mal se soit declaré avant le 3ième jour après la blessure (3). *JAMES a erré, en avançant,* que la maladie se declarait *dans l'espace de 14 jours après* la blessure —— Selon FRACASTOR & FERNEL *la maladie* se déclare rarement avant le 20ième *jour.* (4) De dix septs personnes, mordues par le même animal enragé, sept furent préservées; 10 perirent Hydrophobes & *la maladie* se declara chez eux du 15e au 68e jour (5). On fixe en général ce terme à 40 jours (6); mais il n'y à rien de certain. Des Observations tres sûres apprènnent, qu'on a vu la Rage

(1) METZGER, l. c. p. 16.

(2) L. c. p. 121.

(3) Syntagma p. 29.

(4) SCHENKIUS, p. 846.

(5) REGIERE, Hist. de la Société, 1783, 2e partie p. 209.

(6) Presque tous les Auteurs.

Digitized by Google

ſe declarer ſix (1); huit (2); onze mois (3); Un an (4); 14 mois (5); 18 mois (6), apres la morſure.

On dit même avoir obſervé, que la Rage ne s'eſt déclarée, qu'au bout de quelques années (7); de 5 ans (8); de 10 ans (9); dixhuit (10); vingt (11); trente (12); quarante ans (13). On à tout lieu de douter, que le Venin Rabieux ſoit ainſi reſté pendant un grand nombre d'années ſans agir, & dans la plus part de ces cas on peut toujours ſoupçonner, que la Maladie n'etait pas une ſuite de la morſure; mais dépendait ou d'une Infection ignorée, ou d'une autre Maladie, comme on le voit évidemment dans l'Obſervation de SCHMIDT, ou la malade fut attaquée

---

(1) BOUTEILLE, l. c. p. 234.

(2) FRACASTOR, HOEFFNER, ap. BALDINGER, neues Magazin Tom. VIII. p. 534.

(3) MEAD Oeuvres Complettes, T. I. p. 153.

(4) GALENUS, Dans un Boeuf, MEZLER, p. 358.

(5) BONEL, l. c. p. 282.

(6) BAUHIN ap. SCHENKIUM, p. 848.

(7) SALMUTTS, Obſervations, Cent. I. Obſ. 96.

(8) FRACASTOR ap. SCHENKIUM.

(9) CHIRAC.

(10) GUINIERUS ap. HILDANUM Cent. I. Obſ. 86.

(11) SCHMIDT, M. A. N: C. Dec. I. An. IX. Obſ. 43.

(12 CÆLIUS AURELIANUS, l. c.

(13) RES ap. MORGAGNI, Epiſt. VIII. No. 21.

Digitized by Google

de l'Hydrophobie 20 ans après la morſure, dans le cours d'une fievre maligne; Ou enfin d'un vice de l'imagination frappée du danger de devenir enragé. Cependant ſi nous doutons, ou ſi nous ne croyons pas, que le Virus Rabieux puiſſe reſter un auſſi grand nombre d'années ſans agir; gardons nous de trop borner le *Maximum* du terme, au de là du quel on n'a plus rien à craindre de la morſure, car nous nous expoſerions à l'erreur.

De nos jours on dit avoir vû à *Munſter* l'Hydrophobie ne ſe déclarer, que 15 mois après la morſure, & l'infortuné Profeſſeur LEUCHTERMANN être la victime de ſon entêtement à croire, que ſon Chien n'était point enragé, lorſqu'il le mordit, parce que cet animal ſoutint fort bien l'épreuve du Chaſſeur §. XXII (1). Mais il eſt permis de douter, que cette Hydrophobie fut réellement une ſuite de la morſure, car l'endroit de la cicatrice n'a pas donné le moindre ſigne avantcoureur.

§. LIX.

Des cauſes de cette Différence dans la durée du premier Periode de la maladie, ou de celles, qui peuvent accélérer le développement de la Rage.

Les Cauſes, qui peuvent accélérer ou retarder l'e-

(1) Ap. FEHR, l. c. p. 50. §. 62.

Digitized by Google

poque du developpement de la maladie, ſont les ſuivantes.

1.) *Le degré de la Rage du Chien au moment ou il mord.* Le venin eſt vraiſemblablement plus ou moins actif ſelon le degré, dans le quel l'Animal mord, & plus l'Animal approche de ſa fin, plus le danger de l'infection eſt grand, toutes choſes égales d'ailleurs (1).

2.) *l'Age du Sujet.* On a avancé, que la Rage paroiſſoit plus promptement dans les Jeunes ſujets, & ordinairement dans le 15 premiers jours après la morſure. (1) Mais l'experience ne s'accorde pas avec cet enonce. MORGAGNI à vu la Rage ne ſe déclarer, qu'au bout de 40 jours & de 5 mois dans deux petits garçons, qui avaient été mordus (2).

3.) *La Saiſon de l'Année.* On veut avoir obſervé, que la Rage ſe developpe plus promptement l'Eté que l'Hyver (3).

4) *Le Temperament du Sujet.* Des Auteurs prétendent, que la Rage ſe déclare plus promptement dans les ſujets d'un tempérament Bilieux. que dans les Phlegmatiques, ce qui eſt facile à co... voir d'après le degré d'irritabilité des premiers (4).

---

(2) ANDRY, Mem. de 1778. p. 490. NICOLAI, Pathologie, T. VI. p. 45.

(1) ANDRY, Mem. de 1778. p. 109, MEAD. l. c.

(2) Epiſt. VIII. No. 22.

(3) ANDRY Mem. de 1778. p. 490.

(4) ANDRY ibid.

Digitized by Google

§. LX.

5) *Le Lieu de la Bleſſure* PALMARIUS à avancé, que les playes au viſage étaient le plus dangéreuſes, & que la Rage ſe declarait plustôt que dans les playes aux parties plus éloignees. Selon DARLUC quarante jours ſont le terme ordinaire des playes de Tête pour amener l'Hydrophobie; il vaut au virus, dépoſé aux extrémités inferieures, plus de tems; trois mois ſont l'époque ordinaire de ſon developpement, rarement plus. (1) Mais l'expérience prouve, *qu'on à tort, de vouloir* ainſi aſſujettir la Nature *à des termes fixés d'après quelques faits.* DUCHOISEL ne croit point à la remarque de PALMARIUS. (2) FRANK à vu l'Hydrophobie ſe manifeſter au bout de 3 ſemaines à la ſuite d'une morſure à la jambe, & ſeulément au bout de trois mois après une playe au viſage, qui était deja cicatriſée (3).

§. LXI.

5.) *Le Traitement fait à la playe.* Lorsqu'on abandonne la playe à la Nature, qu'elle ſe cicatriſe promptement, on a, toutes choſes égales d'ailleurs, plus à craindre, que lorsque la playe à été cautiſée, qu'on a adminiſtré quelques Remedes, ou lors quel-

(1) Journal de Medecine T. IV. p. 275.
(2) L. c. p. 656.
(3) T. IV. p. 292.

Digitized by Google

le eſt telle, qu'elle doit ſuppurer, avant de ſe cicatriſer. On ne peut nier, que dans ces cas une portion de Virus ne ſoit détruite, & que l'exploſion n'en puiſſe être retardée, du moins y-a-t-il pluſieurs Obſervations, qui ſemblent le prouver. Je ſens très bien, qu'on peut objecter, qu'un Atome du Virus eſt ſuffiſant, pour exciter la maladie, dès que le corps y ſera diſpoſé, & que ſi ce traitement ne détruit pas entierement le Virus, il n'aura aucune influence ſur le terme de l'apparition de la Rage; mais en accordant à cette objection toute la force, qu'elle a, je replique, que ce traitement Local éloigne peut-être la Predispoſition.

§. LXII.

7.) *Les excès en vin & en femmes.* Il n'y a preſque pas de cauſe plus puiſſante pour faciliter le développement du Virus, que la fougue de la volupté & l'intemperance, où le nerfs ſont portés à un dégré d'érétisme & de tenſion, qui peut les rendre dans un inſtant ſuſceptibles d'éprouver les impreſſions d'une Cauſe irritante, qui juſqu'a ce moment avait été, pour ainſi dire, aſſoupié ou ſans effet. Auſſi a-t-on beaucoup d'exemples de perſonnes, qui, ayant été mordues & s'étant livrées aux excés du Vin & du Coït, ont été peu après ſurpriſes de l'Hydrophobie.

a,) Un jeune homme eſt mordu le matin du jour de ſon mariage par un Chien enragé. La journée entière ſe paſſe à ſe divertir, à boire, à danſer, ſe-

lon

lon la coutume. Le lendemain matin on le trouve attaqué d'un délire furieux & enragé; ſa nouvelle épouſe avait été cruellement déchirée par ſes mains; on vit ſon Ventre pendu aux dents de ſon mari, & ſes Inteſtins autour des bras enſanglantés de ce malheureux (1).

b.) Un homme legerement bleſſé, de retour des bains de la mer en parfaite ſanté, but beaucoup de vin dans un repas pour ſe rejouir avec ſes amis; il s'enyvra & de l'yvreſſe il tomba dans la Rage (2).

c.) Le venin, après avoir couvé ſix mois, ſe développa tout d'un coup dans un jeune homme à une époque, où il ſe livra aux plaiſirs de la danſe, de la table, & de l'amour (3).

d.) Un Gentilhomme fut mordu par un Chien enragé; au bout de quelques années, libre de toute inquietude ſur la morſure, il ſe maria. La premiere nuit de ſes noces il eſt attaqué de la Rage, dilacere ſa malheureuſe épouſe & change ce jour d'allegreſſe en un jour de triſteſſe profonde (4).

§. LXIII.

8.) *Les Paſſions vives de l'Ame.* Dans les perſonnes mordues, l'effet des affections morales eſt

(1) Mead, Oeuvres Complettes, T. I. p. 164.
(2) Bouteille, l. c. p. 183.
(3) Bouteille, l. c. p. p. 234.
(4) Salmutts, Obſerv. Med. Cent. I. Obſ. 96.

Digitized by Google

non seulement d'accélérer le moment, ou le Virus caché donne des signes de sa présence, mais de faire, que l'explosion de cette maladie soit beaucoup plus terrible. Le chagrin, la colère & particulierement la crainte sont les affections, qui sont les plus dangereuses.

a.) Un vieillard vigoureux, qui avait été mordu, trois mois avant, par un Chien enragé, sans avoir éprouvé aucune mauvaise suite, ayant eu querelle avec un autre homme, & ayant été battu, devint non seulement Hydrophobe, mais encore Panophobe & mourût (1).

b.) *Jacquelin* avoit été mordu au poignet par une Chienne enragée, il était au 40. jour depuis la morsure, sans avoir ressenti le moindre symptome d'Hydrophobie. Ce jour un autre enfant, avec qui il eut quelque petite noise, l'appella *Reste de Chien enragé;* à l'instant le pauvre *Jacquelin* resta interdit sans repliquer; se rendit à la maison & declara à ses parens, que le poignet mordu lui faisait de grandes douleurs; bientot après il se plaignit de mal de Gorge; le lendemain il a horreur de la boisson, & meurt le 3e. jour de la Rage declarée (2).

c.) Un Vigneron, mordu par un Chien enragé, taillait sa vigne le 33e. jour après la morsure. Un païsan lui dit, qu'un tel & un tel étaient morts de

(1) L. c. Epist. VIII. §. 27. Morgagni.

(2) Guillemeau, Journal de Medecine, T. XXXIX. p. 231.

Digitized by Google

la Rage six mois après leur blessure. Le Vigneron fut saisi d'effroy; les signes de l'Hydrophobie se manifestent & il meurt le 5e. jour (1). La même chose arriva à une fille le 4oe. jour de la suppuration de ses playes (2).

d.) Un jeune Marchand avait été mordu dix ans auparavant par un Chien enragé & ne s'en était point ressenti. Mais à son retour de Hollande, où il était allé, après avoir été mordu dans le même tems, que son frère, il n'eut pas plutôt appris la mort ce celui-ci, arrivée 40. jours après la morsure, *que le venin commença à agir sur lui & à produire les symptomes*, que *sans l'imprudence* de cette nouvelle, il n'aurait point excité (3).

e) Cinq personnes furent mordues *par un Chien* enragé à Besançon. Quatre moururent. Une femme, qui avait été mordue au bras, d'où le Chien avoit enlevé une *portion du Biceps* de la largeur d'un ecu de six livres, consulta Oudet, qui fit suppurer la playe pendant plus de 40 jours; administra le traitement de Lassonne & persuada à la femme, que le Chien n'étoit pas enragé. Tout alla bien, la playe se cicatrisa. Quatre mois à datter du jour de la morsure, une bavarde lui dit, qu'*elle* étoit fort heureuse, de n'être pas morte comme les autres. Cette pauvre femme tomba sur le champ

(1) Sauvages, l. c. p. 5. ap. Bouteille, p. 148.

(2) Baudot, l. c. p. 123.

(3) Chirac. ap. Sauvages.

Digitized by Google

dans un violent accablement; se mit au lit; ressentit le lendemain de la douleur au bras; le jour suivant elle donne des signes l'Hydrophobie & mourut le 5e. jour dans un accès de Rage bien confirmé (1).

Plusieurs personnes pourront prétendre, que les exemples d'Hydrophobie cités §. LXII. & dans celui-ci, sont Symptomatiques, ou dûs à l'imagination vivement frappée, & n'appartiennent point à l'Hydrophobie Venimeuse; parceque la maladie s'est declarée trop promptement après les vives affections, pour qu'on puisse croire, que le Virus a pu dans un moment déployer une énergie semblable. Je ne suis pas fort éloigné, d'accorder beaucoup à cette objection (voyez §. XLVI. m.) Je me bornera à dire pour le moment, que ces Observations prouvent la nécessité d'une Diette exacte après la morsure, & d'après tout ce que nous savons des autres maladies contagieuses, aux quelles la crainte donne tant de prise sur notre corps (2), que la Crainte de la Rage est une des plus puissantes causes, qui puisse la faire declarer (3).

---

(1) Journal de Physique de l'Abbé Rozier, an. 1777. T. IX. p. 151.

(2) W. Falconer, Preisschrift über den Einfluss der Leidenschaften &c p. 31.

(3) Portal, l. c. Academ. de Sciences, p. 443.

Digitized by Google

§. LXIV.

9.) *Une Irritation locale à l'endroit bleſſé.*

1. On a pluſieurs Obſervations de Rage, dont le developpement doit avoir été accéléré par une Irritation Locale.

a.) *Dans la playe, non fermée.* Un homme, mordu par une Louve enragée le 13e. Mars, fut tranſporté à l'Hopital le 14e.; il prit exactement tous les Remedes, qui lui furent adminiſtrés jusqu'au 11 *Avril ſuivant*; *mais* ce jour lui fut fatal: on *avait oublié de ſonder la playe*, on le fit & tout de ſuite on la dilata; le malade reſſentit des douleurs horribles, l'Hydrophobie ſe manifeſta & le 13e. Avril, il mourut (1).

b) *Dans la playe Cicatriſée. Claude Abeille*, mordu depuis 9. mois, croyait ne plus rien avoir à craindre, *mais* ayant reçu par hazard un coup d'un morceau de bois, qu'il jettait dans la rivière, ſur la Cicatrice de la morſure, elle ſe rouvrît dans le moment, le Virus amorti ſe développa; il ſentit des ſpaſmes reitérés; de vives douleurs dans les muſcles du bras, qui ſe fixant bientôt à la gorge, amenèrent l'Hydrophobie & la mort (2).

Un écolier de 10. à 12. Ans fut mordu à la jam-

(1) Du Puy, ap. Bouteille, p. 158.

(2) Darluc, Journ. de Med. T. IV. p. 269.

Digitized by Google

be par un Chien enragé, qui lui fit une playe assez considérable. On lui administra des secours avec assez de succès, pour qu'il n'essuyât aucun accident durant l'espace de six mois, ou la playe s'était bien cicatrisée & le jeune homme était dans un état de santé parfaite. A cette époque il reçut d'un de ses camarades un coup de pied dans la jambe à l'endroit de la cicatrice. On fait observer, que cet écolier portait ce jour là les mêmes Bas, qu'il avait le jour de son accident; sur le champ ce malheureux jeune homme tomba à la renverse avec les Symptomes les plus effrayans, & qui caractérisent un acces de Rage marquée. On le transporta chez lui, ou il lui prit un second accès, durant le quel il mourut (1).

Si l'on rapporte les Cas à l'effet du Venin, resté inactif jusqu'à ce moment dans la playe, & dans le 3e. au contact de la Bave restée dans les Bas (qu'on avait cependant du laver une fois dans l'espace de six mois,) il faut avouer, que ces individus se sont trouvés dans des circonstances bien finistres; mais il ne me parait pas raisonnable, d'attribuer les accidens au Venin Rabieux; je crois, qu'ils ont été l'effet d'une vive irritation dans cet endroit, causée par la violence extérieure, vu qu'on a déja observé la même chose dans plusieurs cas, ou il n'y avait pas le moindre soupçon de Vénin Rabieux.

(1) Beauvais, Hist. de la Soc. Roy. de Med. ac. pas de 1783. p. 88.

Digitized by Google

Je renverrai au chapitre des plaiſanteries, l'aſſertion de SIMON PAULI, qui avance, qu'une perſonne mordue fera développer en elle la Rage, en tenant dans ſes mains une baguette de Cornouiller jusqu'à ce, qu'elle s'echauffe (1).

§. LXV.

10.) *Les Maladies Aigues, dont les ſujets ſont attaqués dans le premier Période.*

Les Obſervations, parvenues à ma connoiſſance, ſemblent prouver, que les maladies n'ont point d'influence dans l'accélération du développement de la Rage. BOUTEILLE, (2) EMPEREUR (3) & avant eux VAN SWIETEN (4) ont vu des Sujets mordus, être attaqué dans ce premier Période, de la Variole, d'une Angine épidémique, & le Venin Rabifique reſter pendant tout le cours de la maladie paiſible & inactif, & ne ſe développer & produire l'Hydrophobie, qu'après la convaleſcence. FABRIAR a l'Obſervation d'une perſonne, mordue au viſage, chez la quelle l'Hydrophobie ne ſe déclara, qu'au bout de trois mois; & dans cet intervalle le

(1) Ap. STAHL, Diſſ. de Metaſchematiſmis Morborum, 1707. §. 9.

(2) L. c. p. 184.

(3) Ap. BOUTEILLE p. 229.

(4) T. III. p. 548.

Digitized by Google

malade eut deux attaques de Pleuréfie, qu'on traita par les Saignées & les Véficatoires (1). Un homme, quelque tems après avoir été mordu par un Chien enragé, ſouffrit l'opération de la Taille; elle réuſſit très bien. La playe, faite par le Lithotome, ſuppura le tems ordinaire & ſe cicatriſa; échappé de ce danger, l'infortuné devint Hydrophobe & mourut (2).

§. LXVI.

Pendant ce premier Période la playe ne préſente aucun indice, que le Virus y exerce une action malfaiſante; au contraire elle paroit le plus ſouvent n'être, qu'une playe ſimple, & dans la plus part des Cas, la Cicatrice ne ſe forme que trop promptement.

Le Virus, depoſé dans cet endroit, ne commence à exercer ſon action, qu'au bout de quelques ſemaines, de quelques mois & même après une année & pluſieurs, comme l'Obſervation l'a prouvée. Cependant il n'eſt pas rare, de voir la maladie ſe déclarer dans les 40. premiers jours après la bleſſure, & dès que le malade éprouve le moindre ſymptome, alors la maladie eſt dans le ſecond Periode.

---

(1) Medical Experiments bij SIMMONS, Vol. I.

(2) BOUTEILLE, p. 163.

Digitized by Google

§. LXVII.

Second Période ou Periode Melancholique.

Les avantcoureurs de l'Hydrophobie constituent le second Période & consistent en toute sorte d'Accidens, qui paroissent souvent peu conséquens au vulgaire, mais qui ne doivent point être negligés. Ces Phenomenes avantcoureurs se manifestent à la Playe & dans tout le corps.

§. LXVIII.

Phenoménes Avantcoureurs, qui se manifestent à l'Endroit de la Morsure.

Il est de la plus grande importance de les observer soigneusement. SALIUS DIVERSUS les regardait, comme l'indice le plus certain & infaillible, que la maladie ne tarderait pas à arriver au dernier Période (1).

1.) *Phénoménes, si la Playe n'est point encore cicatrisée.*

Ce Cas est le plus rare, parceque, comme nous l'avons déja dit, ces Playes ne se ferment souvent, que trop promptement. Si la Playe n'est point ci-

(1) Ap. VAN SWIETEN, §. 1138. p. 551.

Digitized by Google

cattrisée, elle change de couleur; les chairs deviennent baveuses; il ne sort qu'une matière ténue, abondante; le malade y sent de la démangeaison, de la douleur, & cette douleur se propage dans le membre ou dans la partie, ou la playe est située (1).

2.) *Phénoménes, si la playe est cicatrisée.*

C'est la circonstance la plus ordinaire & les Phénomenes varient.

a.) Tantot le lieu, ou la Cicatrice s'est formée, s'enflamme & s'ouvre de nouveau & suppure (2).

b.) D'autre fois les Cicatrices changent seulement de couleur; elles s'élevent un peu; deviennent bleuâtres, douloureuses & la douleur se propage le long du membre (3); quelquefois il survient seulement une legere Phlogose à cet endroit(4).

c.) La Cicatrice ne change quelquefois pas de couleur. Mais le malade éprouve, au dessous d'elle, plus ou moins profondément une douleur tantot sourde, tantot aigue (5). L'enfant, dont parle

(1) Le Roux, l. c. p. 34. 76. Fehr, §. 112. l. c.

(2) Le Roux, l. c. Obs. p. 71.

(3) Desault ap. Bouteille, p. 170. au bout de 18. mois. Bauhin, ap. Schenkium, p. 848.

(4) Mometa, l. c. p. 28. Matthieu, l. c. p. 299. M. . . . ap. Baldinger Neues Magazin, T. I. p. 357.

(5) Darluc, Journal de Medecine T. IV. p. 276. 263. 269. 270. Empiricus, ap. Bouteille, l. c. p. 228.

Digitized by Google

GUILLEMEAU, se plaignait d'une grande douleur au front, qui était le lieu des morsures (1).

d.) Dans certains Cas les malades ne se sont plaint que d'un engourdissement dans la partie (2).

e.) Si la Bave a été seulement appliquée sur la surface de la peau, & que l'infection se fasse par cette voie, alors cette partie a coutume de devenir douloureuse, de causer de la démangeaison & de se Phlogoser (3).

Quelque soit celui de ces Phénomènes, qui se présente, il ne faut pas le négliger. Mais demandera-t on, *les observe-t-on toujours?* D'après la *multitude d'Observations, que nous avons parcourus*, nous pouvons répondre toujours, ou *presque* toujours (4). VAUGHAN nie, qu'on observe toujours ces Phénomènes, mais ses Observations prouvent Contre lui même. De trois exemples, qu'il *cite*, deux personnes ont senti de la douleur à la *partie blessée*, & le 3me, qui avoit été mordue à la joue, a souffert des Temps au commencement de la

(1) Journal de Medecine, T. 39. p. 233.

(2) EMPEREUR sp. BOUTEILLE, p. 224.

(3) UBERLACHER, Diss. Cit. l. c. p. 294.

(4) Conf. SCHENKIUS, l. c. ANDRY Mem. de 1778. p. 491. NICOLAI, Pathologie, T. VI. p. 49. seq. FRANK, l. c. p. 296. LE ROUX, p. 31. 33. 34. — HAAS, Diss. cit. p. 49—53. BAUDOT. p. 125. — BOUTEILLE, p. 140. MONETA, p. 28. Comment. Lipsiens. T. 26. p. 489.

Digitized by Google

maladie (1). FRANK, a vu trois fois la Cicatrice ne point se rouvrir, ce qu'on a aussi observé souvent, mais il ne dit point, que les malades n'ayent eu aucune sensation dans cet endroit (2). CALLISEN remarque aussi, que la douleur, la demangeaison & la rupture de la Cicatrice ne s'observe point toujours. BONEL n'observa rien de particulier à la Cicatrice dans un malade, ou l'Hydrophobie ne se déclara, qu'au bout de quatorze mois (3). Mais ces Observations sont en si petit nombre, quelles peuvent à peine faire une exception. Car il ne faut pas, que la Cicatrice se rouvre toujours; il suffit, que le malade y éprouve une sensation quelconque, & c'est ce que l'expérience de tous les tems a presque constamment offert; & je ne serai pas éloigné de soupçonner, que les Observations, ou l'on n'a rien observé à l'endroit de l'introduction du Virus, & ou l'Hydrophobie s'est declarée longtems après, n'appertenaient point à l'Hydrophobie Vénimeuse, mais bien à la Symptomatique. Car qui pourra par exemple assurer de bonne foi, que le Malade de NOURSE, qui fut attaqué d'Hydrophobie 19. mois après une légère morsure cicatrisée promptement, & qui ne souffrit avant l'apparition de ce funeste Symptome, que quelques douleurs dans trois des doigts de la main, qui n'avait pas été

(1) Ap. LE ROUX, p. 35.
(2) L. c. p. 296.
(3) L. c. p. 282.

Digitized by Google

mordue, n'ait dû cette maladie qu'à cette morsure (1).

§. LXIX.

Quelquefois les Cicatrices s'élèvent, se bourſouflent, changent de couleur, cauſent de la demangeaiſon, de la douleur, ſe rouvrent même, & cependant la Rage ne ſe déclare pas. Il arrive ici de deux choſes l'une; ou la Nature évacue par là le Venin; ou bien les Remedes adminiſtrés détruiſent le Venin; ou bien ces Symptomes reparaiſſant dans la Cicatrice, n'étaient point produits par le Virus Rabieux. Il m'eſt impoſſible de dire, le quel a lieu. Voyons ce qu'on a obſervé. DESAULT a vu le bourſouflement des Cicatrices & leur douleur ceſſer après des frictions Mercuriels locales, & ſon traitement intérieur, & la Rage ne point ſe declarer, tandis que deux autres malades, ou on obſerva les mêmes Symptomes, & aux quels on ne fit rien, moururent Hydrophobe (2). ALPIN a vu ſurvenir autour de la Cicatrice douloureuſe, trois duretés de la groſſeur d'une noiſette, élevées, pointues, dures, très enflammées, qui tombèrent en Gangrène, il ſe fit une ſuppuration abondante. Le malade prit la Belladonna intérieurement, &

(1) Philoſophiſche Trans-actionen, Auszug von LESKE, T. II. p. 261.

(2) Ap. BOUTEILLE. p. 170.

Digitized by Google

fut préfervé (1). FEHR à vu auſſi la Cicatrice ſe rouvrir quelques ſemaines après la morſure, & cependant la Rage & l'Hydrophobie ne point ſe declarer (2).

Ces Faits nous prouvent, qu'à cette époque on peut encore beaucoup eſperer, de preſerver le malade, en accordant, qu'ils ayent dependus du Virus Rabieux, comme je ſuis porté à le croire.

§. LXX.

Phénomènes avantcoureurs, qui ſe manifeſtent dans toute l'habitude du Corps du ſujet.

Les Phénomènes avantcoureurs generaux ſont la foibleſſe, la nonchalance, une peſanteur dans les membres, le plus ſouvent une douleur gravative, qui ſe porte de la partie bleſſée vers la tête; & que les malades ne prennent ſouvent, que pour une douleur de Rhumatiſme. Les malades éprouvent des chaleurs paſſagères; du degout; des envies de vomir; le hocquet; de la ſoif; ils ſont conſtipés; la reſpiration eſt anxieuſe; ils dorment peu & leur ſommeil ne les ſoulage pas; leur regard eſt ſauvage, craintif, hagard; ils ont des ſoubreſauts dans les tendons; de legers ſpaſmes & même des convulſions; le pouls eſt petit, plus ou moins vi-

(1) Ap. RAHN, Gazette de Santé, T. IV. p. 91.
(2) L. c. p. 94.

Digitized by Google

te; d'autrefois il eſt plein & dur; les facultés intellectuelles ſe dérangent; les individus deviennent rêveurs, triſtes, inquiets, colériques; ils ſont de mauvaiſe humeur; recherchent la ſolitude; tantôt ils ſont babillards; le plus ſouvent taciturnes & pendant leur leger ſommeil, ils ſont tourmentés par des rêves effrayans.

Tous ces Accidens ont une durée incertaine. Ce Période dure ordinairement huit, douze jours, rarement plus. (1); ſouvent beaucoup moins & ſeulement deux ou trois jours, & ils ſont quelque fois ſi légers & de ſi courte durée, qu'on peut à peine les obſerver, & que l'*Hydrophobie* paraît, ſans avoir eû d'avantcoureurs, mais ces cas ſont très rares. Ces Accidens ſont quelquefois continus pendant le Période; d'autre fois on remarque, qu'ils augmentent & diminuent alternativement (2).

§. LXXI.

Tout certains, & quelque conſtans que ſoient ces Phénomènes avantcoureurs généraux; il ne faut cependant pas croire, que tous ceux, qui ont été mordus, & qui ſont attaqués, quelque tems après la morſure, ſoit pendant le Traitement Prophylactique, ou après ce Traitement, de quelques Symptomes, rangés parmi les avantcoureurs, detaillés

(1) M.... ap. Baldinger, Neue Magazin, T. I. p. 357.

(2) Frank, T. IV. p. 296.

au §. précédent, éprouvent réellement des precurſeurs de l'Hydrophobie. C'eſt ici, qu'il faut beaucoup de ſagacité, pour bien diſtinguer l'état des choſes. Voici quelques Faits, qui pourront éclairer la conduite du Praticien.

1.) Les perſonnes vaporeuſes, ſurtout celles du ſexe, peuvent éprouver pendant le Traitement Prophylactique, des Symptomes nerveux, cauſés par l'uſage des Remedes, qu'on adminiſtre, & qu'il ne faut pas prendre pour des précurſeurs d'Hydrophobie: Car en faiſant ceſſer ces Remedes, ces Symptomes diſparoiſſent, & l'uſage des Calmans rétablit le tout dans l'ordre (1).

2.) Pendant le Traitement Prophylactique, ou après, il peut ſe manifeſter divers Symptomes, tels que Fievre, Mal à la Tête, Mal de Gorge, qui ne ſeront produits, que par des impuretés, contenues dans les premieres voies & que ces Symptomes diſparoiſſent du moment, ou on les évacue par les Remedes convénables (2).

3.) Des malades vaporeux, qui ont été mordus depuis pluſieurs années, deviennent quelquefois triſtes, reveurs & croyent, qu'il ſeront attaqués de la Rage, ſi par hazard ils entendent parler de cette maladie. Bouteille à l'Obſervation d'un ſemblable individu, qui croyait même ſentir des douleurs ſourdes à la main mordue; mais cet habile Praticien

(1) Cabro, ap. Bouteille, l. c. p. 221.

(2) Bouteille, Obſerv. 1. c. p. 251.

Digitized by Google

rien le raſſura, ne lui preſcrivit rien. Cette ſecurité diſſipa l'effroy de la perſonne, qui fut la premiére à badiner de ſa terreur Panique (1).

Avec un peu d'attention on demêlera toujours ces Cas, & ſurtout, en examinant attentivement l'état des playes ou des cicatrices, & reflechiſſant ſur les autres circonſtances, ou le malade ſe trouve.

§. LXXII.

Troiſieme Période ou Hydrophobie.

Après que le malade a été plus ou moins tourmenté par les Symptomes Précurſeurs, expoſés aux §. 60. 70. il eſt tout à coup ſaiſi d'une horreur pour la boiſſon de quelque fluide, que ce ſoit, mais ſurtout de l'Eau; Symptome, qui caracteriſe le dernier degré du mal. Tout eſt dans ce dernier Période étonnant. La variété des Symptomes eſt très grande, & ſi l'on ne conſultait que des Faits iſolés, on aurait beaucoup de peine, à ſe former une idée juſte de cet état. C'eſt pourquoi nous tâcherons de marquer toutes les nuances, que l'on a obſervées dans ce dernier Periode, afin d'en fixer le vrai caractère, & de faire éviter tous les mal-entendus, que les Obſervateurs ont occaſionnés, en décrivant ſouvent trop légèrement les divers Phénomènes, qui ſe ſont manifeſtés dans leurs malades.

(1) Idem p. 241.

Digitized by Google

L'enſemble des Symptomes, qui caractériſent ce dernier Période, ſont l'Horreur de l'Eau; l'impoſſibilité d'avaler des fluides; la poſſibilité de la deglutition des ſolides; l'impreſſion fâcheuſe, que cauſe l'aſpect des corps brillans; le contact de l'Air mû legerement; le contact de l'Eau à la ſurface du Corps; le Viſage eſt tantôt pale, tantôt rouge; les Yeux ſont étincelans; la Bouche eſt remplie d'une ſalive épaiſſe; quelquefois le Vomiſſement ſurvient; les malades dans les accès pouſſent des Cris, des Sons lugubres; l'état du Pouls eſt très variable; le Satyriaſis ſe met de la partie; les Excrétions ſont la pluspart ſuſpendues; quelques malades ont envie de mordre; d'autres ſont très furieux; les Facultés Intellectuelles paroiſſent quelquefois plus développées dans l'intervalle des acces; enfin le danger de ſuffocation parait & après avoir ſubi des attaques plus ou moins fortes, plus ou moins reiterées de Convulſions, ces infortunés individus périſſent dans un abattement extrême, dans un état Apoplectique, ou dans un accès des Convulſions, peu après le commencement de cette ſcène vraiement horrible. Qu'il me ſoit permis de joindre ici la deſcription de l'Hydrophobie en Vers Latins faite par JOH. JOVIAN PONTANI.

E morſu rabidi canis, aſtaque ventis
Dira lues aget in furias: illum ora liquenti
Admotantem amni, ſtientem, undasque petentem
Excutiens torrem ambuſtum, atque e gurgite Erinnys

Digitized by Google

Jam medio caput attollens fugat horrida, crinemque
Anguineum intendit: revocat sitientia ab undis
Ora miser, faciem avertens, similisque latranti,
Dat sese retro, & spumas ciet ater ad auras.
Hinc rursum stimulante siti convertit ad amnem,
Adproperans, dubiusque gradu atque enectus ab æstu,
Infectans rursum admota face turbat Erinnys
Attonitum, ac nigras vocat ex Acheronte sorores,
Donec cum rabie absumtum vis tetra veneni
Vicerit, & miseros solvat cum corpore sensus (1).

Nous allons maintenant parcourir chaque Symptome en particulier, en commençant par le plus saillant, & qui à donné le nom à la maladie, je veux dire l'Horreur de l'Eau.

§. LXXIII.

1) *L'horreur de l'Eau, Hydrophobie.*

Ce Symptome présente beaucoup de Varietés dans les differens sujets. La bouche est pâteuse & seche. Le malade ressent tout à coup, en voulant boire, une anxieté, qu'il n'a jamais eprouvé & il éloigne de lui le vase avec effroy. Toutes les fois, qu'il approche un fluide de ses lêvres, l'anxiété redouble & est accompagnée d'un Tremblement universel & d'un Resserrement dans la Gorge. Quel-

(1) Ap. Baldinger, Neues Magazin, T. XIII. p. 178.

Digitized by Google

quefois il parvient avec une peine extrême à avaler quelques gorgées, mais bientôt ſon tourment eſt ſi grand, qu'il ne veut plus entendre parler de boire, & qu'il eſt attaqué de Convulſions, ſi on lui en fait la moindre propoſition.

Cette ſenſation particulière, qui s'oppoſe à la deglutition des fluides, ſemble prendre ſon origine dans l'Eſtomac & & monter peu à peu vers la Gorge; le malade devient alors pâle; ſa Reſpiration eſt entrecoupée; il tremble & à chaque eſſai pour boire, les Accidens augmentent. Il ſurvient des ſpaſmes dans les muſcles angulaires de l'Omoplate & les Trapézes, qu'on explique par la communication de l'Acceſſoire de WILLIS avec la 8e. paire d'après les diſſections du Celebre SCARPA (1). Cette Horreur de l'Eau n'eſt point un égarement de l'eſprit; une caprice de l'imagination dereglée; elle ne dépend point de l'image du Chien, vue dans l'Eau par le malade, comme quelques Anciens l'avaient rêvé; elle eſt fondée en raiſon, elle nait du tourment, qu'éprouvent les Hydrophobes, en voulant boire; ils ſentent les douleurs augmenter par le contact immediat de l'Eau (2). Tourment, qui, ſelon leur expreſſion, eſt pire, que la mort & qui par conſequent doit leur faire rejetter, avec horreur, la cauſe, qui l'excite. Ce ſentiment nous eſt naturel contre tout ce, qui nous tourmente,

(1) Ap. SOMMERING, von den Nerven, p. 258. §. 269.
(2) DARLUC, Journal de Medecine, T. IV. p. 266.

Digitized by Google

ou même nous à tourmentés, & il eſt dans la nature de l'homme de rebuter & d'abhorrer même tout ce qui lui eſt inſupportable (1).

Præcipuus hujus morbi character non erit aquæ timor, quemadmodum antiqui opinati ſunt, eum ὑδροφοβίαν appellantes, cum hi aquam non timeant, ſed læſionem & cruciatum internum, ab aqua inductum; ſed verus character erit, ad humidorum aſſumptionem vel oblationem magnopere læsi, & anguſtari, adeoque affligi ut hæc perhorreſcant & abominentur, ab his ſe ſuffocari putantes, ut hinc ea fugiant (2). On voit d'après cela, que l'impoſſibilité d'avaler les Fluides eſt le caractere eſſentiel, & que l'Horreur de l'Eau n'eſt qu'un Phénomène, dépendant de la réaction du *Senſorium commune*. On a vû de ces infortunés boire, dans l'intervalle des accès, & dire, qu'ils n'avaient point de répugnance pour la boiſſon; qu'ils boiroient volontiers, mais qu'ils ſont ménacés de ſuffocation toutes les fois, qu'ils avalent quelques fluides (3). LISTER a vû une Malade faire tout ſon poſſible pour avaler un peu de fluide, & ne pouvoir y parvenir (4). MIGNOT a l'Obſervation intéreſſante

(1) BOUTEILLE, l. c. p. 185.

(2) SALIUS DIVERSUS ap. SCHENKIUM, p. 850. Obſ. XIV.

(3) BOUTEILLE, l. c. p. 136.

(4) L. c. Obſ. I. voy. RHAZES ap. FREIND Hiſt. de la Med. T. II. p. 87. 8vo.

Digitized by Google

d'un Enfant, qui fit tout pour avaler un peu de boiſſon, puisqu'un Ecu de ſix Livres devait en être le prix, & cependant n'en put point venir à bout, malgré ſa bonne volonté (1). Le Cuiſinier Hydrophobe, dont parle EMPEREUR, mit, en ſe faiſant violence, une gorgée de liquide dans la bouche & quand elle y fût, il ſerra les dents & les levres; s'appuya de ſes mains contre une muraille; ſe releva ſur ſes jambes; étendit le cou & avala avec une peine incroyable (2).

L'impoſſibilite d'avaler les fluides n'eſt point toujours auſſi grande. On a vu des malades, qui pouvaient avaler du Lait, du Bouillon, du Vin, ſans une peine très grande. La déglutition eſt quelque fois moins difficile, quand la boiſſon eſt tiède; quelques uns avalent plus aiſement, en ſe bouchant les nez (3). LISTER rapporte, qu'un Hydrophobe pouvait mieux ſupporter l'aſpect des fluides, quand il était couché ſur le ventre (4). MEAD en a vû un, qui dans un moment but, au moyen d'un chalumeau, une chopine d'Eau d'Avoine, mais peu après cela il ne lui fut plus poſſible (5). Le plus

(1) Hiſtoire de la Societé Royale de Med. 1783. 2e. partie p. 54.

(2) Ap. BOUTEILLE, p. 224. Vid. MORGAGNI, Epiſt. VIII. §. 19.

(3) EMPEREUR, ibid.

(4) L. c. Obſervat. I.

(5) Auszug der Philoſophiſchen Transactionen von LESKE, T. I. p. 316.

Digitized by Google

ſouvent ce chalumeau ne leur eſt d'aucune utilité (1).

L'Horreur de l'Eau, l'impoſſibilité d'avaler les Fluïdes, Symptome caracteriſtique, ne dure cependant pas toujours pendant tout ce Période. Quand les Hydrophobes touchent a leur fin, prèsque toujours le retour du calme, de la tranquillité & notamment la facilité plus ou moins grande de boire, ſemble laiſſer un eſpoir de guériſon, mais ſouvent c'eſt dans un moment, que le malade meurt. On a des exemples de ces infortunés, qui ont bu peu d'heures avant leur trepas (2). Et AVICENNE avait deja dit: *ſi les enragés boivent de l'Eau, ils meurent.*

§. LXXIV.

2.) *Déglutition des Alimens Solides.*

Ordinairement ces infortunés avalent les alimens ſolides ſans beaucoup de peine; quelquefois cependant la déglutition en eſt plus difficile, mais jamais on ne remarque cette difficulté inſurmontable, cette

(1) VAN SWIETEN, §. 1144. T. III. p. 576.

(2) ANDRY, Memoires de 1776. p. 105. Mem. de 1778. p. 531. Journal de Medecine, T. III. & T. XXXIX. p. 233. BOUTEILLE, l. c. p. 245. MIGNOT. Hiſtoire de la Societe Roy. de Med. 1783. 2e. partie, p. 48. HAQUART ap. KORTUM, Med. Bibliothek, I. B. 3. ſt. p. 13. &c.

Digitized by Google

horreur, comme pour les fluides; pendant les accès les malades refuſent tout (1).

§. LXXV.

3.) *Horreur pour les Corps Lucides.*

Il exiſte le plus ſouvent, non ſeulement une Horreur pour les fluides, mais même pour leur nom, & pour tout ce qui eſt brillant, comme un verre; un miroir; la lumiere du Soleil; d'une bougie; à leur aſpect le malade eſt ſaiſi de Tremblement, de Convulſions; prie d'éloigner les cauſes de ſon angoiſe: Quelques uns même ne peuvent ſupporter la blancheur du linge. Tous ces Symptomes dépendent de la ſenſibilité augmentée des nerfs de la Retine (2).

§. LXXVI.

4.) *Le Contact de l'Eau à la ſurface du Corps*

Comme, lorsqu'on veut mettre le malade dans le bain, produit auſſi des Angoiſſes, des Convulſions. Dans le commencement de ce Période, on a vû des

(1) Frank, l. c. Morgagni, l. c. §. 21. Lister, p. 44.

(2) Mead, Transactions Philoſophiques, Auszuh von Leske. T. I. p. 315.

Digitized by Google

malades, qui descendaient encore dans le bain, mais non sans beaucoup de peine, d'agitation, & bientôt cela devenait impossible. Un de ces malades resta dans le bain assez tranquille, en se bouchant le nez, & disant, que l'odeur de l'Eau l'incommodait (1).

§. LXXVII.

5.) *L'agitation de l'air*

La *plus legére*, occasionnée par l'ouverture d'une porte, d'une fenêtre, par l'approche de quelqu'un (par ex. du Medecin) excite également une sensation penible & donne quelquefois lieu au *Tremblement*, aux Convulsions. Tous les nerfs de la peau donnent des marques d'une sensibilité extraordinaire (2).

§. LXXVIII.

6.) *Etat de la Physionomie.*

Le Visage est le plus souvent pâle, il devient rouge a chaque attaque des Convulsions, qui se renouvellent plus ou moins fréquemment, & les changemens sont souvent subits. Quelquesfois les muscles de cette partie sont tirés comme dans le Ris Sardonique.

(1) Empereur, Sp. Bouteille, p. 224.
(2) Frank, L. c. p. 298.

Digitized by Google

§. LXXIX.

7.) *Etat des Yeux.*

Les yeux ſont étincelans, fixes, hagards, & préſentent cet aſpect caracteriſtique, qu'on trouve dans tous ces Hydrophobes & au quel ou les réconnait toujours, quand ou en a vu un (1). C'eſt un regard de colère, mêlé de crainte, qu'on ne peut exprimer, comme l'a dit VAUGHAN. LE CAMUS attribuait cet étincelement des yeux au Phoſphore Ammoniacal. SAUVAGES avec plus de raiſon, à l'Electricité & WOCHER dit avoir obſervé de vraies étinceles Electriques (2). Nous ne nous arrêterons point à toutes ces explications, mais recommanderons ſourtout, de ne point oublier cet état des yeux, qui caractériſe bien l'Hydrophobie. A la fin de la maladie les yeux deviennent rouges, larmoyans; la Pupille eſt quelquefois tres dilatée. (3).

§. LXXX.

8.) *Bave.*

Il s'accumule dans la bouche un fluide téna-

(1) TODE, Medicin. Annalen. IX. heft p. 57.
(2) Ap. MEZLER, p. 3. & 251.
(3) MEAD, l. c.

Digitized by Google

ce, exprimé surtout des Glandes Mucqueuses de la Gorge & de la Bouche, qui se mêlant avec la Salive & l'Air, s'attache, sous la forme d'Ecume, aux Levres, aux Dents & tapisse toute la cavité Gutturale, & la Bouche; cette Bave s'ecoule de la bouche, ou est rejettée avec peine par le malade, qui ne peut l'avaler. Sa quantité n'est quelquefois pas très considérable, tandisque dans certains sujets elle est très abondante, au point d'inonder le lit; quelquefois les malades dardent la Salive de leur bouche, comme par jets (1).

§. LXXXI.

9.) *Vomissement.*

Quelques malades rejettent promptement par le Vomissement le peu d'alimens, qu'ils peuvent prendre(2). D'autres vomissent spontanément une matière, tantôt noirâtre, atrabilaire, verdâtre, après s'être plaint d'une chaleur brûlante à l'Estomac, ce qu'ils indiquent, en y portant la main, & ils se trouvent soulagés après cette évacuation (3). On a expliqué diversement ce Vomissement de Bile verte, qui a le plus souvent lieu. Les uns l'attribuent à l'action nerveuse

(1) Lister, p. 48. Bouteille, l. c. p. 333. Salva ap. Boutelle, p. 256.

(2) Mead, Philosoph. Transactionen Auszug, T. I. p. 315.

(3) Mead, Philosoph. Transact. Auszug, T. I. p. 316.

Digitized by Google

en désordre sur les Couloirs de la Bile, & regardent ce Vomissement, comme un signe non équivoque de spasmes intérieurs, qui derangent & vicient la sécrétion de la Bile (1). D'autres assurent, que chaque irritation du *Sensorium*, lors qu'elle est suffisante, agit sur le mouvement Peristaltique des Intestins, que la Bile ne pouvant s'ecouler par en bas, régorge par cette raison dans l'Estomac, est separée en plus grande quantité, quand le Vomissement survient, sans être pour cela viciée, & que la couleur verte, qu'elle prend, depend de son mêlange avec le suc Gastrique corrompu & devenu acide (2). Quoiqu'il en soit, il nous suffit, de savoir, que l'état de l'Estomac & du Systeme Biliaire souffre, ce qui peut influer sur le Traitement.

§. LXXXII.

10.) *Tons lugubres, Jappement, Hurlement.*

Les Anciens ont avancé, que les hommes enragés rendaient des Sons, qui imitoient la voix de l'animal, qui les avait mordus. L'Observation dément cet énoncé, qu'il faut ranger parmi les contes de bonnes femmes. Mais ce qui est vrai, c'est que

(1) M. . . . ap. Baldinger Neues Magazin, T. I. p. 865.

(2) Hartenkeil und Mezler, Medicinische, Chirurgische Zeitung, 1790. T. IV. p. 18.

Digitized by Google

ces infortunés, étant tourmentés d'envies de vomir, & souvent menacés de suffocation pendant les accès, rendent des Sons plus ou moins considérables, & très variés(1), & aux quels l'imagination préoccupée des assistans ne manque pas, de trouver de la ressemblance avec les sons de la voix de ces animaux (2).

§. LXXXIII.

II.) *Fievre.*

On remarque rarement de la Fievre dans l'Hydrophobie Vénimeuse, selon plusieurs Praticiens, & si elle se manifeste, c'est surtout vers la fin de la maladie. LISTER dit, que la Fievre, & la Soif ne sont pas des Symptomes familiers aux Hydrophobes. D'autres assurent au contraire, que la Fievre accompagne toujours l'Hydrophobie.

Ces divers sentimens se rapportent à l'idée, que chaque Medecin se fait de la Fievre. L'état du Pouls est sujet à beaucoup de Variations, qui dépendent de la Constitution du sujet. Le plus souvent, on le trouve spasmodique, faible, inégal, intermittent; d'autres fois, & surtout dans les commencement de ce Période, on le trouve natu-

(1) MEAD, Philosophische Transaction, l. c. p. 317.

(2) FRANK, T. IV. p. 299. MEZLER, l. c. p. 4. & l. c. p. 350.

Digitized by Google

rel; d'autres fois plein, élevé, dur dans les ſujets robuſtes, attaqués de la Rage Chaude.

§. LXXXIV.

12.) *Etat des Excretions Urinaires, Alvines & de la Peau.*

Quelquefois l'Urine eſt avancée avec force & elle eſt ordinairement très chargée, vu que les malades ne prennent aucune boiſſon. Elle s'écoule quelquefois en très grande quantité, ſans que le malade s'en apperçoive, comme SALIUS l'a obſervé, (1) ou du moins ne cauſe point les angoiſſes, que le contact des autres fluides occaſionne, (2) quoique dans certains Cas les malades ne ſoient point à l'abri d'une ſenſation très incommode, lorſqu'ils urinent.

Le Ventre eſt conſtipé (3).

Les Sueurs coulent irregulierement pendant les attaques, & dans les intervalles la Peau eſt ſeche.

§. LXXXV.

13.) *Le Satyriaſis.*

On a ſouvent remarqué une envie extraordinaire

(1) Ap. LISTER, p. 58.

(2) FRANK, l. c. p. 300.

(3) SAUVAGES.

Digitized by Google

du Coït; pluſieurs ont des ejaculations de ſemence (1). *Veretri frequens tenſio cum ſeminis involuntario jactu*, & TODE penſe d'après CÆLIUS AURELIANUS, que ce deſir de voir les femmes, eſt un ſigne Caractériſtique de l'Hydrophobie, produite par la morſure d'un Chien enragé (2).

§. LXXXVI.

14.) *Deſir de mordre.*

Le malade, qui ſe plaint aſſez ſouvent d'une chaleur interne, reſſent quelquefois, pendant les accès, une envie de cracher ſur les aſſiſtans ou de les mordre, & les avertit de l'attacher, de le fixer au lit, afin de l'eviter. On a voulu dans ces derniers tems nier ce Phénoméne, ou on ne l'attribue, qu'au prejugé, que les malades en avaient contracté dans l'état de ſanté (3) mais c'eſt à tort. Il eſt à la verité faux, qu'on obſerve auſſi ſouvent ce Phénoméne, qu'il a plu a beaucoup d'Ecrivains de l'avancer; il eſt encore vrai, que cette envie de mordre n'eſt quelquefois vûe, qu'aux vexations, que des aſſiſtans groſſiers font ſubir aux Malades; mais il eſt de fait,

---

(1) DARLUC, Journal de Medecine, T. IV. p. 266. BOUTEILLE Hiſt. de la Soc. Roy. de Med. 1783. 2e. partie p. 90. MEAD, Philoſoph. Transact. l. c. 318.

(2) Annalen IX. heft, p. 52. LISTER, p. 45.

(3) BADER, l. c.

Digitized by Google

qu'on a ſouvent obſervé cette envie de mordre, ſans qu'on put l'attribuer à l'une de ces deux cauſes (1).

§. LXXXVII.

15.) *La fureur.*

On ne l'obſerve pas toujours. Pluſieurs malades ſont morts ſans être devenus furieux; mais on en a vû d'autres dans un état de fureur extraordinaire, de maniere, que des forces très ſupérieures a celles de ces Individus en état de ſanté, pouvaient à peine les contenir. La fille, dont parle SAUVAGES, avait de tels accès de fureur, qu'on fut obliger de la garetter pour s'en rendre maitre. VAN SWIETEN a l'Obſervation d'un adoleſcent, qui devint ſi furieux, que quatre homme vigoureux ne pouvaient le contenir, & on a vu un enfant de cinq ans, dont on eut bien de la peine à ſe rendre maître (2).

§. LXXXVIII.

16.) *Etat des Facultés Intellectuelles.*

La pluspart des malades jouiſſent, dans l'inter-

val-

(1) §. 1137.

(2) Ap. MORGAGNI, Epiſt. VIII. §. 19.

Digitized by Google

valle des accès, de tout leur Raiſon ; ils deplorent leur ſort ; celui de ceux, qu'ils abandonnent. MATTHIEU dit : „ Les perſonnes, que j'ai vu dans cet „ état pitoyable & que j'avais connu aupara„ vant, m'ont paru d'une plus grande Perſpica„ cité, d'une Raiſon plus developpée, ſurtout, „ quand la fievre ne ſe joint point aux autres „ Symptomes" (1).

§. LXXXIX.

17.) *Les Anciens prétendaient, que les malades prenaient, pour ainſi dire, les manieres des Chiens, ſe couchaient comme eux. Rien n'eſt plus fabuleux, mais voici ce qui a pu y donner lieu: on obſerve quelquefois un Spaſme particulier, qui force le malade à ſe tourner continuellement dans le lit, de la tête au pied (2).*

§. XC.

18.) *Danger de Suffocation.*

Dans l'augmentation de la maladie, les individus ſont ſouvent menacé de Suffocation, ſurtout, *lorſqu'ils* veulent ſe coucher ſur le dos & ſe repoſer, parceque dans cette poſition la Bave remplit

(1) L. c. p. 295.
(2) M. ap. BALDINGER, Neues Magazin, T. I. p. 359.

Digitized by Google

le Gozier & l'obſtrue. Les Angoiſſes augmentent à chaque moment & la mort s'approche à grands pas.

§. XCI.

19.) *Les Symptomes Convulſifs*

Reviennent par accès: à des intervalles tranquilles ſuccéde le retour des Symptomes les plus deplorables. MATTHIEU a vu une Demoiſelle, qui avait été mordue par un Chat enragé, devenir Hidrophobe. Cette perſonne reſtait dans la Société pendant les intervalles des accès, & s'enfermait dans ſa chambre ſeule, dès qu'elle les reſſentait revenir. Le cinquième jour de la maladie, on la trouva morte dans un coin de cet appartement, ou elle s'était retirée peu auparavant (1).

§. XCII.

Ce dernier Période, ou cet Enſemble de Symptomes, qui accompagnent l'Hydrophobie, ne dure ordinairement que 2. ou 3. jours. Rarement la durée s'etend-t-elle qusqu'au 5e. 6e. jour, & il eſt extraordinaire, de voir la mort ne ſurvenir que le 7e. comme BAUDOT l'à obſervé une fois (2). Les Malades, affaiblis par les accès violens, qu'ils ont

(1) L. c. p. 303.
(2) L. c. p. 124.

Digitized by Google

eſſuyés, deviennent faibles; une Sueur froide couvre leur corps; ils ont quelques Convulſions. — Pluſieurs d'entre eux tombent dans un état Apoplectique (1) ou dans des Angoiſſes terribles & voyent arriver avec plaiſir le moment, qui termine leur déplorable exiſtence.

§. XCIII.

Quelques Auteurs ont rangé l'Hydrophobie dans *la Claſſe des Maladies Aigues, à raiſon* de la briéveté de ce *Période*; *tandis que d'Autres*, ayant égard au tems plus ou moins long, qu'elle met à paraître, l'ont placée dans la claſſe des *maladies Chroniques* (2). Le ſentiment des prémiers nous *paraît mieux fondé*, en ce que la maladie ne commence *effectivement, qu'avec le ſecond* Periode, & ne *ſurpaſſe pas ordinairement* la *durée* des Maladies *Aigues*. Si on en excepte quelque Cas, ou la maladie s'eſt prolongée & eſt devenue Chronique.

§. XCIV.

Cas d'erreur dans le Troiſième Période.

Certes, lorſqu'un Malade à tous les Symptomes, dont nous avons parlé, on ne peut douter de la

(1) Howmann, Philoſoph. Transaction. Auszug T. I. p. 309.

(2) Luter, l. c

Digitized by Google

nature du Mal. Mais il ne faut pas croire, que, ſoit pendant le Traitement Prophylactique, ſoit après, une répugnance pour la boiſſon ſoit toujours un ſigne certain de ce funeſte Mal; nous croyons, qu'on a ſouvent confondu les Cas; & de là nous ſont parvenus toutes les guériſons d'Hydrophobie guérie.

Nous allons eſſayer de donner une eſquiſſe des Cas, qui pourraient nous induire en erreur, ſi nous n'y donnons pas la plus ſcrupuleuſe attention.

1.) Il ne faut point confondre l'Hydrophobie avec le Spaſme de l'Oeſophage, qui empêche la déglutition des Fluides & des Solides, & qu'on pourrait prendre l'une pour l'autre, par défaut d'attention (1).

2.) Quand l'Hydrophobie eſt Symptomatique, on obſerve, plus ou moins longtems avant ſon apparition, les Symptomes de la Maladie Principale, dont elle eſt un Epiphénomène & l'on peut aiſément éviter l'erreur.

3.) Si un ſujet, attaqué d'une Maladie Aigue, qui a pour Epiphénomène l'Hydrophobie, à été mordu trois, ſix mois, & même pluſieurs années auparavant, ſans avoir éprouvé dans cet intervalle le moindre Accident; le Vulgaire des hommes de l'Art ne manque point d'attribuer tout le mal à cette fatale morſure, réfuge, a l'abri du quel on ne ré-

(1) Frid. Hoffmann, Med. Rat. Syſtem. T. IV. Pars. III. p. 448.

Digitized by Google

pond pas du ſalut du malade, & s'il eſt aſſez heureux pour guérir, on en conclut, qu'on à guérit une Hydrophobie déclarée. Quant à moi, je ſuis perſuadé, que toutes les fois, que les malades n'ont eu aucun Symptome Précurſeur à l'endroit de la morſure avant l'apparition de l'Hydrophobie, cette derniere n'a été que Symptomatique, ou dépendante d'un vice de l'Imagination, & qu'on en a tort d'attribuer la cauſe du mal à la morſure, faite depuis des années. On ne perſuadera jamais, à mon avis, a celui, qui aura lu avec attention les obſervations de DAVID HARTLEY, (1) de PETERS (2) de NOURSE (3) de BOUTEILLE (4) de BONEL (5) & d'un grand nombre d'autres Auteurs, que ces Hydrophobies dépendaient de morſures, faites longtems auparavant.

4.) S'il eſt important dans les Cas No. 3. ou l'Hydrophobie ſurvient longtems après la morſure, de ne pas toujours croire aveuglement, que cette morſure en eſt la ſeule cauſe; il eſt encore bien plus intéreſſant, de ne pas confondre les circonſtances, quand le ſujet a été mordu depuis peu, & lorsque des Symptomes Hydrophobiques, ſeulement produits par un vice de l'Imagination, ou par une maladie Intercurrante, ſe manifeſtent. Ainſi dans

(1) Philoſophiſche Transactionen Auszug T. II. p. 264.
(2) Ibid. T. III. p. 187.
(3) Philoſophiſche Transactionen, Auszug T. II. p. 261.
(4) L. c. pag. 235.
(5) L. c. pag. 282.

Digitized by Google

une Perſonne, mordue depuis peu, l'Imagination frappée, ou une maladie Intercurrente peuvent donner lieu à une erreur grave, ſi on n'y fait la plus ſcrupuleuſe attention.

§. XCV.

A.) *Effets de l'Imagination, frappée de la peur.*

a.) On rapporte, que THEMISON, qui avait ſoigné un de ſes Amis enragé, crut être infecté de ce Venin & s'être guéri, mais que ſon Imagination reſta tellement frappée du danger, qu'il avait couru, que toutes les fois, ou il voulait écrire de cette Maladie, il y renonçait, parce qu'il croyait encore être attaqué de ce Mal (1). Cette Obſervation touchant THEMISON, n'eſt rien moins que vraie, ſuivant un Savant moderne (2). Ainſi elle ne pourrait point nous ſervir à appuyer notre enoncé, mais ces Cas ne ſont pas aſſés rares, pourqu'on n'en puiſſe citer de plus avérés.

b.) Un homme fut mordu par un CHIEN, qu'il croyait enragé, & éprouva longtems les Symptomes de l'Hydrophobie. Au bout de quelques mois on le convainquit, que le Chien, qu'il ſoupçonnait, n'etait point enragé, & dèslors tous les Accidens diſparurent (3).

---

(1) Ap. FRANK, l. c. p. 293. LE ROUX, p. 40.

(2) GOULIN, Journ. de Medecine, 1781. T. 55. p. 393.

(3) ASTI, l. c.

Digitized by Google

e.) Une personne fut mordue par un Chien, crû enragé; malgré tout ce qu'on put lui dire pour la convaincre du contraire, elle tombe dans un état de Melancholie, de langueur, d'affaiſement, ſans horreur de l'Eau & mourut (1).

d.) JÆGER aſſure avoir connu une perſonne, qui, par la ſeule peur, que le Chien, qui l'avait mordu, ne fut enragé, reſta pendant ſix ſemaines plongée dans la plus profonde Melancholie, & fut pendant quelquee jours dans un vrai Delire Maniaque (2). FRANK à auſſi obſervé des faits pareils (3).

e.) *Un Chirurgien* coucha dans le lit d'un enfant, ſoupçonné d'avoir été atteint de la Rage. Il fut frappé, lorsqu'il le ſût, de la crainte la plus vive, reſta pendant huit jours dans un état Spaſmodique inquiétant, éprouva des Convulſions & fut guéri par les ſoins de NORMANDE (4).

f.) Pendant le traitement Prophylactique, adminiſtré par le ROUX à un homme, mordu quelques ſemaines auparavant, une vieille femme vint dire au malade, que pluſieurs des perſonnes mordues par le même Chien, étaient déjà mortes. Ce Malade en fut très affecté; il devint rêveur, avait l'air pénétré

(1) BOMEL, l. c. p. 281.

(2) L. c. §. XXII.

(3) L. c. p. 294.

(4) Hiſtoire de la Societé Royale de Medecine, 1783. 2e. partie, p. 115.

Digitized by Google

d'une triſteſſe profonde, fuyait la Compagnie de ſes Camarades, reſtait presque toujours dans ſon lit, les rideaux fermés, & lorsqu'il ſe levait, il ſe refugiait dans des lieux obſcurs & écartés; ou le Roux a été le trouver pluſieurs fois; on l'entendait ſoupirer profondément pendant la nuit, & lorsqu'il dormait, il faiſait des rêves facheux, qui le reveillaient en ſurſaut, & le laiſſaient tout en ſueur. Il refuſait ce, qu'on lui préſentait, d'un ton brusque & ne voulait ni boire, ni manger, tout le monde le croyoit Hydrophobe. Cependant la ſituation de ſes playes, faites ſur des parties couvertes d'habillemens, raſſurait l'Auteur: elles ne changèrent point de couleur, ne devinrent point douloureuſes, & allaient toujours d'une marche égale à la cicatriſation; tous les Symptomes, qu'il éprouvait, n'étaient produit, que par le frayeur. C'eſt ce, que le Roux lui fit obſerver dans le plus grand détail, en lui parlant avec bonté. Il lui fit toutes les repreſentations & l'embraſſa le 3e. jour. Cette marque de ſecurité fut ce, qui le raſſura, & il ſe détermina à boire ſur le champ; cependant la Fievre s'était allumée, & continua pendant huit jours. Il fut mis à l'uſage des Délayans, purgé deux fois & guérit (1).

g.) Un citoyen de Vienne, fut mordu par un Chien, qu'il croyait enragé; la peur de le devenir, fut portée à un tel point, qu'il ne devint pas à la

(1) L. c. p. 76.

Digitized by Google

verité Hydrophobe, mais fou; le Chien, qui l'avait mordu, n'était pas malade (1). Ces exemples nous ſuffiront, & nous pourrions aiſément les multiplier, en citant ceux, fournis par d'autres Auteurs (2).

§. XCVI.

B.) *Effets d'une Maladie Intercurrente du Traitement Prophylactique.*

Pendant le Traitement Prophylactique il peut ſurvenir des accidens, qui empêchent la deglutition, & qu'il ne faut pas toujours attribuer à l'effet du Virus. C'eſt alors, qu'il faut beaucoup de ſagacité pour démêler ce qui eſt du à une Maladie étrangère (3). L'inflammation du Gozier, excitée par le Mercure, produit ſouvent un empêchement à la déglutition & l'on dit bonnement, que le Malade eſt Hydrophobe (4). vid. §.

---

(1) Mezler, l. c. p. 72.

(2) Salvator ap. Bouteille, p. 240. Hamilton, l. c. Petit, Hiſt. de la Soc. Royale, 1783. 2e. partie. p. 73.

(3) Matthieu, p. 299.

(4) Le Roux, p. 50.

Digitized by Google

§. XCVII.

Hydrophobie Périodique, Chronique.

Nous avons vu, que l'Hydrophobie était le plus ſouvent une Maladie très aigue, qui enlevait promptement le Malade. Mais quelques Obſervations ſemblent prouver, que ce mal eſt ſuſceptible de ſe prolonger, de laiſſer des intervalles plus ou moins grands, pendant leſquelles les malades ne reſſentent rien, & de reparaitre périodiquement d'une maniere fixe ou vague.

a.) Abel Roscius, a fait l'hiſtoire d'une Dame de ſes parentes, qui après avoir été mordue par un Chien enragé, fut traitée méthodiquement par le Feu & les Scarifications, & parut guérie. Au bout de 7. ans, cette Dame fut attaquée d'un accès de Rage, precedé de douleur à la cicatrice. Ces accidens diſparurent par l'uſage des Remedes convenables; mais ces mêmes accidens reparurent encore au bout de 7. ans & 20. ans après la morſure, elle eut un troiſième accès, dont elle fut encore delivrée. Après ça laps de tems, les accès ont reparu plus frequemment; d'abord tous les Années & en ſuite pluſieurs fois dans la même Année (1).

b.) Une fille de ſervice fut mordue par un Chien enragé, & guérie. Mais tous les ans, à l'époque,

(1) Hildanus Cent. I. Obſ. 86.

qu'elle avoit été mordue, elle était attaquée de Delire & d'une certaine horreur de l'eau; accidens qui disparurent peu à peu (1).

c.) Un homme, mordu par un Chien enragé, mourut au bout de 3. ans; pendant ce tems il fut attaqué tout le sept jours, à l'heure ou il avait été mordu, d'un accès de Rage (2).

d) Un malade de SCHMUKER ayant appris, que plusieurs de ses Camarades d'infortune étaient morts, fut attaqué tous les Vendredis, (jour auquel le malheur était arrivé,) d'une certaine tristesse, *qui ne l'abandonna pas pendant quelques tems après la Cure Préservative* (3).

e.) DARLUC à été consulté par un homme, qui, ayant été lêché sur la bouche *par un petit Chien* enragé deux jours auparavant, qu'il lui échappât, sentait presque tous les mois des pointes du Feu, des Suffocations, des Contractions à la Gorge, une aversion marquée pour les Liquides, qui lui duraient des journées entières, & qui revenaient selon que son Imagination affectée lui representait le danger de la Rage, dont il était menacé. Les Bains, le Mercure Camphré en frictions, le guérirent radicalement (4).

---

(1) SCHMID, M. A. N. C. Dec. I. An. IX. Deutsche Ausgabe, p. 77.

(2) LISTER, l. c. pi 49.

(3) Chirurg. Wahrnemung, T. II. p. 559.

(4) Journal de Medecine, T. XIV. p. 306.

Digitized by Google

f.) L'Observation la plus remarquable est celle, que nous à fourni Graisley. Une femme, agee de quarante ans, fut mordue par un Chien enragé; on la traita convenablement par les Scarifications &c. & elle n'éprouva aucune mauvaise suite; cependant la cicatrice se rouvrait souvent Spontanément & surtout tous les ans au printems, & il s'établissait à cet endroit un ulcère. Toutes les fois, que cela arrivait, son Medecin entretenait la suppuration, jusqu'à ce que l'ulcère se fermât de lui même. Outre cela il faisait soigner cette femme tous les Printems, & lui donnait un Purgatif Mercuriel. Cette personne éprouva les mêmes accidens pendant 18. ans, & s'en retira toujours aussi heureusement. Son Medecin ordinaire mourut; on ne tint plus la même conduit. Le printems suivant, l'endroit de la morsure devint rouge & douloureux, comme à l'ordinaire, mais cette fois la cicatrice ne se rouvrit pas. La Malade devint inquiète, agitée, & deux jours après elle fût attaquée de Rage, d'horreur de l'Eau, & avait de l'ecume à la bouche. Le Medecin appellé la fit saigner, la purgea avec le Jalappe & le Calomel, fit mettre un Véficatoire sur la playe, & guérit la femme. Depuis cette époque, la personne est restée bien portante, & n'a plus eu d'attaque (1).

---

(1) Medical Commentary of Edinbourgh. Vol. VI. Dec. I.

Digitized by Google

§. XCVIII.

Nous ſommes enfin arrivés au point le plus difficile de notre Ouvrage, celui de déterminer la vraye nature de la Maladie, & la manière, dont le Virus exerce ſes cruels Ravages. Examinons avant tout, quelles ſont les lumières, que nous fournit l'ouverture des Cadavres de perſonnes, mortes Hydrophobes.

§. XCIX.

Ouverture des Cadavres.

On ſe flatterait envain, ſi l'on croyait, que l'ouverture des Cadavres nous fournit beaucoup de lumières. Si on compare celles, que nous ont tranſmiſes TAUVRY, ZWINGER, SAUVAGES, MEAD, DARLUC, THIESSET, TRECOURT &c. & avant eux CAPIVACCIUS, ROLFINK, BRECHYFELD, RIEDEL (1), on trouve une ſi grande variété dans les Phénomènes obſervés, qu'à peine on peut ſe perſuader, que ce ſoient des diſſections de perſonnes, mortes de la même Maladie. On a quelquefois tout trouvé dans l'état naturel (VAUGHAN); le plus ſouvent à la vérité on voit des indices de

(1) ANDRY, Mem. de 1776. p. 42. MORGAGNI, Epiſt. VIII. No. 30. 41. VAN SWIETEN, §. 1140. NICOLAI, Pathologie, T. VII. p. 87. FRANK, T. IV. P. 321.

Digitized by Google

léſion, mais presque jamais on ne rencontre les mêmes.

Tantôt on a vu des traces d'inflammation dans le Pharynx, l'Oeſophage, l'Eſtomac, les Inteſtins; d'autresfois ces parties ont parues affectées d'une diſſolution gangréneuſe (DARLUC). & dans quelques cas elles ont paru ſaines (ROLFINK). Le plus ſouvent on trouve dans l'Eſtomac un fluide verdâtre, ou noirâtre (TRÉCOURT, DARLUC); ſemblable à celui, que le malade avait rejetté par le Vomiſſement.

Le Foye a eu quelquefois un volume plus conſidérable. Le Veſicule du Fiel contient le plus ſouvent une Bile epaiſſe, noire (TAUVRY, MORGAGNI); d'autres fois ſeulement un fluide tenu, d'une couleur rougeâtre, (DARLUC).

La Ratte eſt petite.

MORANDO a vu la Veſſie, & les Corps Caverneux de la Verge enflammés, ou mieux, leurs vaiſſeaux très gorgés de ſang.

On obſerve des Phénomènes variés dans les viſceres de la Poitrine. La Trachée Artère à quelquefois des marques d'inflammation (ZWINGER), d'autres fois point. Les Poumons remplis d'un ſang fluide avec des marques de Gangrène (DARLUC, TRECOURT).

On a trouvé la cavité du Péricarde, pour ainſi dire, deſſechée, tandis que dans un autre, elle était remplie d'un fluide plus ou moins abondant, (MORGAGNI).

Le Coeur eſt tantot vuide, tantot rempli d'un

Digitized by Google

Sang épais, poiſſeux (MORGAGNI). Les Veines ſont presque vuides, mais pas toujours; SAUVAGES les a vu pleines d'un ſang diſſous & MORGAGNI à rencontré les veines Iliaques tellement diſtendues, qu'elles égaloient le diametre d'un inteſtin grêle. Les Arteres ſont ordinairement, ſurtout près le Coeur, remplies par un ſang fluide (TAUVRY) qui ſe coagule difficilement à l'air libre, (MEAD) &c.

Le Cerveau a paru le plus ſouvent avoir une conſiſtence plus ferme (TAUVRY, MEAD). MORGAGNI l'a vu, comme deſſeché, & les Vaiſſeaux de la Dure *Mère* & de la *Pie Mère* engorgés par un Sang diſſous.

PORTAL & BADER nous ont fournis des exemples de diſſections de Chiens morts enragés, qui ne nous apprènnent pas grand choſe.

Nous ne nous étendrons pas d'avantage ſur ce point, qui nous montre des effets très variés de la Maladie, ſans que l'on puiſſe fixer ſon attention ſur quelque choſe de particulier, de plus fréquent, qui pourrait nous conduire à quelque reſultat utile, & c'eſt avec raiſon, que l'immortel MORGAGNI s'exprime ainſi; *Cum igitur hæc ferme redeat eorum ſumma, quæ ex comparatis omnibus, mihi quidem notis, Hydrophobborum diſſectionibus colligi poſſunt, præclare intelligis, multo magis differre inter ſe mortuos, quam viventes* (1).

(1) Epiſt. VIII. No. 32.

Digitized by Google

Les cadavres de ces infortunés se putrefient très promptement; même pendant la rigueur de l'hyver; ils répandent, en six heures, ou quinze heures, une odeur si fœtide, qu'on ne peut les approcher (1). Bouteille a observé, que le Cadavre d'un Hydrophobe devint froid l'instant d'après la mort (2).

§. C.

Propriétés; Nature du Virus Rabieux.

Pour pouvoir les mieux déterminer, nous rapellerons quelques verités générales sur les Virus & leur infection. Nous ne parlons ici que de Miasmes, produits d'une maladie, & non des Virus naturels à certains animaux, comme le Venin de la Vipère, &c.

1.) Le Caractere de tout Miasme, ou Virus est, qu'étant transmis du sujet Malade à un sujet Sain, il produise dans ce dernier la même maladie, que dans le premier.

2.) La voie de transmission de l'individu Malade à l'individu Sain n'est pas la même pour tous.

a.) Quelquesuns sont transmis avec l'Air, qui entre dans le Poumon; avec la Salive, qui descend dans l'Estomac; par le contact sur la Peau. Tels sont

(1) Morgagni, Thesset ap. Andry, l. c.

(2) L. c. pag. 228.

Digitized by Google

ſont les Venins de la Peſte, de la Variole & d'un grand nombre d'autres, comme on l'obſerve dans les maladies Contagieuſes &c.

b.) D'autres éxigent une depoſition du Virus ſur la ſurface de la Peau, couverte par un Epiderme fort mince. Tel eſt le Virus Vénérien.

c.) Quelquesuns infectent bien plus ſurement, lorsqu'ils ſont transmis au moyen d'une petite Playe, tel eſt le Virus Variolique, le Rabieux.

3.) Les Virus exigent, pour produire leurs effets dans le corps, qui les reçoit, une certaine diſpoſition, *ſans quoi ils reſtent ſans action.*

4.) *Tous les Virus, introduits dans le corps*, n'ont pas une égale affinité avec toutes les humeurs; chacun d'eux a plus de propenſion à *infecter*, dénaturer telle humeur plustot que telle autre, & il ne communique jamais ſa nature Vénéneuſe à toutes *les humeurs du ſujet, ou il exerce ſes ravages.*

5.) *Les Virus, depoſés ſur un endroit du Corps*, ou communiqués d'une autre maniere, ne ſe developpent pas tous à la même époque: le Variolique eſt celui, dont on connait mieux la marche, comme on le voit tous les jours dans l'Inoculation; l'époque du développement du Vénérien n'eſt pas auſſi certaine, quoi qu'on puiſſe aſſurer, qu'un homme, qui à eu un commerce impur avec une femme infectée, & qui n'a rien reſſenti dans le 40. jours ſuivans, ne ſera pas infecté; mais le Virus Rabifique eſt celui, qui reſte le plus longtems caché, & il n'y a rien d'auſſi indéterminé, que l'époque, à la quelle il commencera à agir.

Digitized by Google

6.) Tout Virus, qui s'introduit dans un Corps, qui a de la disposition à le faire développer, y excite un désordre plus ou moins grand; c'est, comme le disaient les Anciens, un combat entre le Principe Vital, qui veille à notre Conservation & la cause Morbifique, qu'il s'efforce de corriger, de dénaturer, d'empêcher d'être invisible, ou d'évacuer par un émonctoire dépurant. Mais tous les émonctoires ne sont pas propres à ouvrir un passage à l'expulsion de chaque Virus. Il faut, qu'ils ayent une certaine affinité avec l'humeur, sur la quelle le venin agit de préférence, ou bien, il faut, que dans les mouvemens extraordinaires, qu'éprouve la Machine, tel ou tel viscère reçoive un changement, qui le rende propre à cet usage. La Nature sort quelquefois victorieuse de ce combat, mais souvent elle est subjuguée, & la ruine de l'individu est la suite de l'insuffisance des forces Physiques, propres à dompter la cause virulente.

7.) Enfin il y a quelques uns de ces Virus, qui n'affectent qu'une seule fois les individus, tel que celui de la Variole: plut au Ciel, que nous en puissions dire autant de tous les autres.

§. CI.

Analogie entre le Virus Rabieux & quelques autres Virus & Maladies.

On a recherché de l'analogie entre le Virus Rabieux, & plusieurs autres maladies Virulentes &

Digitized by Google

non Virulentes, mais partout on ne voit que quelques traits groſſiers de reſſemblance, qui ne méritent point, qu'on s'y attache. C'eſt ainſi, qu'on a comparé les effets du Virus Rabieux avec l'Epilepſie; d'autres lui trouvent de l'affinité avec le Virus Vénérien; avec le Venin de la Vipère, & pluſieurs avec le Virus de la Petite Verole.

1.) *Affinité avec l'Epilepſie.* Boutelle (1) trouve de l'affinité avec l'Epilepſie, parceque les Mordus ont des accès de convulſions; de l'ecume à la bouche; parce qu'*ils* reſſentent des douleurs dans le membre, qui *a été léſé*, & y éprouvent une ſenſation aſcendante, comme dans *l'Epilepſia auralis*. Mais obſerve-t-on dans les Epileptiques cette horreur de l'Eau; cette impoſſibilité, d'en avaler, malgré la bonne volonté, qu'en ait le malade, & l'Epilepſie ſe termine t-elle, comme l'Hydrophobie, promptement par la mort? Qu'on n'objecte point, que la Morſure d'un Epileptique pendant un accès a produit l'Hydrophobie. (§. XXIX. B. I. *a*.) Car que prouve un fait iſolé, & qui m'aſſurera, que ce fut une Hydrophobie Venimeuſe? & d'ailleurs de ſemblables morſures n'ont ſouvent aucun effet, comme on l'a obſervé dans les Epileptiques, qui ſe ſont presque coupés la langue dans un accès (2), ou qui ont mordu d'autres perſonnes, qui en ont

(1) Journal de Medecine, T. 49. pag. 165.

(2) Bibrac. Mem. ſur la playe de la Langue. Acad. de Chirurgie, T. III. 4o.

Digitized by Google

été quittes pour de legers Symptomes nerveux, occasionnés par la seule dilaceration. Vid. (§. XXIX. 20. *b.*) —— Il ne faut pas non plus fonder cette analogie, sur ce, qu'on a vu l'Hydrophobie paraitre après une attaque d'Epilepsie. Car cela ne seraitpas mieux fondé, qui si je disais, qu'il y a de l'affinité entre les effets de la, Morsure du Chien enragé, & l'Inflammation de la Matrice, parcequ'on à observé une fois dans cette derniere maladie une horreur pour la boisson.

2) *Affinité avec le Virus Vénérien.* Selon SAUVAGES, le Virus Rabieux a de l'affinité avec les Venins Animaux, mais il en a plus avec le Verolique, qu'avec les autres. Cet Auteur n'a cru appercevoir cette affinité, que parcequ'il regardait le Mercure, comme le souverain Remede contre la Rage; mais rien n'est moins prouvé que cette specificité du Mercure dans la Rage, & les effets des deux Virus sont si différens, que je ne conçois pas, comment ce Medecin célèbre a pu s'égarer à ce point.

3.) *Affinité avec le Venin de la Vipère.* C'est LE CAMUS, qui a voulu l'établir, mais avec aussi peu de fondement que les autres. L'origine des deux Virus est si disparate, qu'on ne peut en faire la moindre comparaison. Le venin de la Vipère est un fluide naturel à la Vipere; le Venin Rabieux est la suite d'une maladie du Chien, qui se termine par la mort. —— Le sujet mordu par un Chien, & qui devient enragé, communique la maladie, en mordant un autre individu, tandis que celui, qui

Digitized by Google

à été bleſſé par une Vipère, ne peut pas communiquer la même maladie &c. &c.

4.) *Affinité avec le Virus de la Variole.* Asti & Kiavalle (1) ſe ſont ſurtout beaucoup appeſanti ſur ce point, mais ils n'ont pas été plus heureux, que les autres. Ceux, qui ont eu une fois la petite Vérole, n'en ſont plus attaqués par la ſuite, quoiqu'ils s'expoſent à l'infection.

L'époque de l'apparition de la petite Verole après l'Inoculation eſt presque certaine, & varie tout au plus de 2. à 3. jours, tandis qu'on ignore le moment du développement du Virus Rabieux, qui ſe fait quelquesfois attendre des ſemaines &c. &c.

Nous en conclurons, que le Virus Rabieux, contenu dans la Bave de l'Animal enragé, eſt un de ſon eſpece, *ſui generis*, & qu'on ne peut le comparer avec aucun autre.

§. CII.

En quoi le Venin Rabieux diffère des autres Virus?

1.) *A raiſon de ſa Proprieté primitive.* C'eſt le ſeul poiſon, qui ſe propage par infection à pluſieurs eſpèces d'Animaux, & des Animaux à l'Homme, & produit dans tous la même maladie. Le Virus

(1) Hiſtoire de la Societé Royale de Medecine, 1783. 2e. partie.

Digitized by Google

Vénérien n'infecte point les animaux, comme J. HUNTER l'a prouvé, & les autres maladies Contagieuſes de l'Homme ne ſe communiquent pas aux Animaux, de même que celles de ces derniers ne ſe tranſmettent point à l'Homme.

2.) *A raiſon de ſon Action.* On ne remarque à l'endroit de la morſure aucune Inflammation extraordinaire, aucun Phénomène, qui puiſſe faire ſoupçonner ſa très grande énergie. En ſe propageant dans l'intérieur, il s'annonce par des Phénomènes locaux, mais ne laiſſe aucune trace de ſon paſſage dans les Glandes Lymphatiques, comme on l'obſerve dans la petite Vérole, la Vérole &c. La Playe, faite par l'animal enragé, ſe guérit très promptement & le plus ſouvent ſans difficulté. Le membre, ou la morſure ſe trouve, ne ſouffre presque pas plus, que tout le reſte du Corps, ſi on en excepte les legers Phénomènes Avantcoureurs, qui s'y manifeſtent, lorsque l'Hydrophobie eſt prête à ſe déclarer (1).

3.) *A raiſon de ſa Nature.* Nous ne connaiſſons pas plus ſa Nature, que celle des autres Venins. Nous ne dirons point, s'il eſt acide, s'il eſt alkalin, Phoſphorique; ce ſont des choſes, que nous ignorerons vraiſemblablement longtems & que nous ne ſaurons peutetre jamais (2). Car quelques ſoient les progrés, que faſſe la nouvelle Chemie,

(1) Conf. FEHR, p. 67. §. 72.
(2) FRANK, p. 309.

Digitized by Google

il lui ſera bien difficile, pour ne pas dire, impoſſible de parvenir au point de pouvoir décompoſer les Virus, & démontrer leur nature intime.

§. CIII.

Tout Individu mordu eſt-il ſuſceptible de devenir Enragé, ou d'être attaqué d'Hydrophobie Venimeuſe?

L'expérience a prouvé, que d'un certain nombre de perſonnes, mordues par le même animal enragé, pluſieurs n'ont point été attaqués de la Rage, quoiqu'elles n'euſſent rien fait pour la prévenir (1). Les Anciens, qui connoiſſoient ces Cas auſſi bien, que les Modernes, avoient admis une explication non fondée, d'après la perſuaſion, ou ils étaient, que l'animal enragé n'avait que deux Dents malfaiſantes, & ils diſoient bonnement, que les perſonnes épargnées avoient eu le bonheur de ne pas avoir été mordues avec ces dents. De nos jours on n'admet plus de ſemblables contes, mais comme l'expérience eſt vraie, on a fourni d'autres explications. Ainſi les perſonnes, épargnées après la morſure, doivent leur ſalut à l'une des circonſtances ſuivantes.

(1) Lister, p. 50. Salius, l. c. Baudot, l. c. p. 97. Bouteille, l. c. p. 147. John Hunter ap. Hamilton l. c. Baldinger, Neues Magazin. I. B. §. 364.

Digitized by Google

1.) *On n'eſt pas toujours ſûr de la Rage du Chien.* Nous avons vû §. XXVII. que les Chiens ſe trouvent dans une infinité de circonſtances, où ils mordent, & que le vulgaire confond toujours avec la vraie Rage. Si pluſieurs individus ſont mordus par un tel Chien, on ne manque point d'adminiſtrer des Remedes à quelques uns; & ſi ceux, qui n'ont point pris de Remedes, ne ſubiſſent aucun accident; on l'attribue à une diſpoſition particulière, & croit bonnement avoir préſervé les autres.

2.) La Dent de l'animal enragé n'étant Vénimeuſe, qu'autant, qu'elle eſt chargée de la Bave, s'il arrive, que la morſure ſe faſſe á travers de vetemens très épais, elle eſt eſſuyée, en les traverſant; arrive à la Peau, ſans être infectée, & fait une playe bien moins dangereuſe. Il eſt vraiſemblable, que cette circonſtance a préſervé beaucoup de mordus.

3.) Si la playe ſaigne beaucoup, ſi on la lave ſoigneuſement tout de ſuite après la morſure, il eſt poſſible, que tout le Virus ſoit expulſé & qu'il n'en reſte point, pour exciter la maladie.

4.) Si la playe eſt grande, dilacerée, contuſe, elle s'enflammera, ſuppurera beaucoup & longtems, & les malades pourront être préſervés par là, ſans qu'on ait recours à d'autres moyens; car, comme nous le dirons, le Traitement Local & la longue Suppuration de la playe eſt un article eſſentiel, & même le plus important de la Préſervation.

Digitized by Google

5.) Peut être que les perſonnes, préſervées ſans avoir rien fait, ont été mordues à une époque, où la maladie n'était point encore aſſez developpée, pour que le venin fut contagieux, tandisque d'autres perſonnes, mordues à une époque plus avancée du mal, ſeront infectées. Cela ne parait ſouffrir aucun doute. Mais le nombre des morſures, faites dans un tems donné, eſt il ſuſceptible de diminuer l'activité du Venin, de maniere que les derniers mordus ſeront moins expoſés? C'eſt ce, qui n'eſt pas très facile à déterminer, & cependant me parait aſſez vraiſemblable, car de quelque manière que ce ſoit, le Venin Rabieux eſt depoſé, ſecerné dans la gorge, & évacué avec la Bave, qui, à raiſon de la ſéparation plus ou moins abondante du Miaſme Rabieux, ſera plus ou moins Virulente. On obſerve la même choſe dans les Poiſons Animaux naturels. Les dernieres morſures du Serpent à ſonnette, d'après les expériences du Capitaine Holl, ne furent pas auſſi promptement mortelles, que les premieres (1).

6.) Une des principales cauſes, pourquoi pluſieurs perſonnes mordues ne ſont point attaquées de la maladie, eſt le defaut de *receptibilité*, le manque de diſpoſition néceſſaire pour favoriſer le développement du Virus (2). John Hunter & Vau-

(1) De la Cepede, Hiſtoire Naturelle des Ovipares, T. II. p. 417.

(2) Schenkius, Obſerv. Med. p. 849.

Digitized by Google

GHAN ont des exemples frappans, ou de 20. perſonnes, mordues par le même Chien enragé, une ſeule eſt devenue enragée: pluſieurs autres ont obſervé des Faits ſemblables, comme nous l'avons dit au commencement de cet article; mais je penſe, que HAMILTON donne trop d'extenſion à ce privilege de certains individus, quand il ſuppoſe, que de 12 à 19 perſonnes mordues une ſeule devient enragée, ou une ſeule a la diſpoſition néceſſaire pour faire developper le Virus. Dans les Individus ainſi préſervés il arrive de deux choſes l'une; ou le Virus, inoculé par la morſure, eſt reſorbé & rejetté promptement par un organe dépuratoire ſans avoir communiqué le ferment de la contagion au fluide, avec le quel il a le plus d'affinité; ou bien ce Venin reſte dans la playe ſans action; perd par le laps du tems ſon caractère vénimeux & eſt détruit à la longue (1).

En quoi conſiſte cette diſpoſition propre à favoriſer le developpement de la Rage? Les Partiſans de la Pathologie Humorale, la feront conſiſter dans la propenſion, que le Fluide, analogue au corrumpu, qui contient le miaſme, a à recevoir le même genre de corruption; les CULLENISTES placent cette aptitude dans une plus grande ſenſibilité du genre Nerveux, dans une diſpoſition plus grande aux Spaſmes; aux Convulſions; diſpoſition, que BOUTEILLE nomme *Convulſibilité* (2). Nous penſons, que

(1) Conf. BOUTEILLE, p. 183. §. 123.

(2) Pag. 147.

Digitized by Google

l'un & l'autre y contribuent, & quoiqu'il en ſoit, il n'en ſera pas moins vrai de dire avec SALIUS; *Ad omnem actionem patientis diſpoſitio requiritur, cujus merito imbecilla corpora citius, fortia tardius a veneno necantur :* & l'Obſervation de LONGIS, rapportée §. 175. p. 264. prouve, qu'il y a une diſpoſition vraiement exiſtante dans les individus d'une même famille.

§ CIV.

Que devient le Venin, depoſé dans la Playe?

Le Virus eſt dépoſé dans la Playe. Dequelle manière agit-il? eſt-ce ſeulement par une *Irritation* Locale comme POUTEAU, le ROUX, BAUDOT le prétendent, ou bien eſt-il reſorbé? infecte-t-il toute la maſſe, comme PORTAL & avant lui, pluſieurs autres l'ont dit? *Les opinions* ſont très partagées à ce ſujet, il eſt intéreſſant d'examiner, de quel côté eſt la verité; car de la connaiſſance des effets du Virus & de ſa manière d'agir, on peut tirer les Indications les plus préciſes pour le traitement de cette maladie.

Pour pouvoir déterminer cette Queſtion, nous préſenterons les argumens des partiſans de l'Irritation Locale, & les objections, qu'on y a faites.

1.) *Le Venin de la Rage ne pénétre pas dans les Humeurs, ſi l'on peut expliquer les Symptomes de la Rage ſans cette infection.* Or rien n'eſt auſſi aiſé a concevoir. Le Virus, depoſé & iſolé dans

Digitized by Google

la partie bleſſée, n'a point d'affinité avec les diverſes humeurs animales, & par conſequent ne ſe mêle point à elles (1). Ce Virus exerce ſeulement ſa malignité ſur les Nerfs de la partie bleſſée, les diſpoſe inſenſiblement à des Spaſmes d'une nature ſingulière, qui prennent de nouveaux degrès de force & ſe communiquent à tout le ſyſtême Neurologique. Cette Irritation Locale agit de même, que les legères bleſſures aux doigts & aux pieds, qui occaſionnent le Tétanos. On a beaucoup d'exemples de Convulſions, d'Epilepſie, de Paralyſie, cauſées & entretenues par une cauſe Locale Irritante, qui ayant été enlevée, a fait diſparoitre la maladie. Si des cauſes, auſſi legères en apparence, ont pu produire des Symptomes auſſi graves, pourquoi le venin de la Rage, à raiſon de ſon irritation particulière, ne produirait-il point toute cette ſérie de Symptomes, qu'on obſerve dans l'Hydrophobie, ſans avoir beſoin d'être reſorbé ?

Il me parait inconcevable, comment on peut décider auſſi legerement & comme on cherche à tout confondre, en abuſant de l'Analogie. Je ne nie point, que ces Irritations Locales n'ayent produit tous ces Symptomes graves: mais je demanderai; ſavez vous, quel changement cette Irritation Locale a produite dans tout le Syſteme Nerveux ? quel genre de depravation a pu s'en ſuivre pour exciter ces

(1) Baudot, p. 93. 95. le Roux, l. c. Pouteau, l. c.

Digitized by Google

effets, qu'on croit bonnement dépendre uniquement de cette legere irritation, tandis qu'*ils* peuvent dépendre d'une cauſe générale, que nous ne ſommes pas en état de déterminer, mais qui n'en exiſte peut-être pas moins, & à laquelle cette Irritation Locale donne lieu, & qui, lorſqu'elle eſt parvenue à un certain point, ne cede ſûrement pas à l'abolition de la cauſe locale, comme on l'obſerve dans le Tetanos, ou l'amputation du doigt bleſſé n'a pas toujours fait ceſſer le Spaſme? & pourquoi enfin l'amputation dans les perſonnes mordues par un animal *enragé na-t-elle pas toujours* eu des ſuccès? & d'ailleurs, *n'eſt ce point* une erreur très grave dans le cas de Tétanos à la ſuite d'une *legère bleſſure*, de n'avoir en vue, que cette *bleſſure*? Combien de fois le Tétanos, dans ces cas n'eſt-il pas ſeulement occaſionné par la ſuppreſſion de tranſpi*ration*, *par une diſpoſition putride*, par des impu*retés dans les premieres voies*? &c.

Je ſais, qu'on a guéri une Epilépſie Aurale en coupant le doigt, d'ou la ſenſation prenait ſon origine, mais peut-on ſe ſervir d'un ſemblabe fait, pour nier la reſorption du Virus Rabieux? quelle difference entre cette cauſe de l'Epilepſie & un Venin depoſé dans une playe, & qui par la ſuite communique ſa qualité vénéneuſe à la *Salive*?

2.) *Le Venin de la Rage ne pénétre pas dans les Humeurs, parcequ'on ne peut pas prouver l'exiſtence de cette infection; & qu'on ne connait pas encore de moyen infaillible pour la combattre.*

La Bave d'un animal enragé, dit le Roux, n'eſt

Digitized by Google

point actuellement Vénéneuſe; elle n'a qu'une diſpoſition ſûre & certaine à le devenir, & pour cela il faut, qu'elle ſoit introduite dans une Playe, & qu'elle y ſoit expoſée au feu de la chaleur animale, qui ſeul lui donne l'affreux développement, qui lui eſt neceſſaire. VAUGHAN à fait inoculer un Chien avec la Salive d'un enfant, mort Hydrophobe; cette inoculation ne produiſit aucun effet contagieux, quoique la Salive eut été priſe peu d'heures avant la mort de l'enfant. On a mangé impunement la Chair & bû le Lait des animaux enragés, ſans obſerver, que l'infection ait eu lieu; preuve certaine, que le Virus n'eſt pas abſorbé, mais reſté dans la Playe & agit ſeulement localement.

L'enoncé de le ROUX ne ſignifie rien. Cet Auteur avance auſſi, que la Salive n'eſt pas contagieuſe dans le premier degré du mal, & cependant nous avons aſſez fourni de preuves du contraire. L'experience de VAUGHAN ne prouve rien, s'il y avait 20 experiences de cette nature, alors on en pourrait conclure quelque choſe, mais je dirai ſeulement, que le Chien, qu'il a inoculé, n'avait pas de prediſpoſition, & on ſait, que quand pluſieurs Chiens ſont mordus, ils ne deviennent pas pour cela tous enragés. Quand aux Obſervations ſur le manger de la Viande &c. on a des Obſervations pour & contre, que nous avons rapportés ailleurs (§. XXXIV.) & le ROUX même admet, ſans s'en appercevoir, une infection générale, comme nous l'avons dit c'y devant. §. IV.

3.) *Le Venin de la Rage ne pénétre point dans*

Digitized by Google

les Humeurs, puisque le Traitement Local guérit, & tous les Praticiens s'accordent à regarder le Traitement Local, comme le plus sûr moyen de prevenir l'Hydrophobie.

Ceci ne doit s'entendre, que du Traitement Local, employé peu après la blessure, & pratiqué de manier a detruire tout le Virus, contenu dans la Playe, avant qu'il ait commencé a pénètrer dans l'intérieur; Car lorsque cela arrive, le Traitement Local n'est plus seul suffisant, & d'ailleurs plusieurs Praticiens le négligent, à la verité, à tort, mais cependant *ils ont préservés beaucoup de malades, & on ne peut pas dire, que parmi tous ces malades,* il ne s'en soit pas remontré un, qui ne fut devenu enragé, si on ne l'eut pas traité.

Nous esperons, avoir demontré le peu de fondement de l'opinion des partisans de l'Irritation Locale, & *nous conclurons.*

Le Virus Rabieux, deposé dans une Playe, peut y rester plus ou *moins longtems,* sant être résorbé, car, comme disait Hewson, il y a des Virus, qui demandent plus de tems, que les autres pour être resorbé, & nous ne pouvons déterminer, combien de tems le Virus Rabifique peut ainsi rester caché dans la Playe, sans manifester sa présence. Mais ce qu'il y a de très sûr, c'est, que dans les personnes aptes à le développer, il se manifeste au bout d'un tems plus ou moins long; est enfin resorbé, & nous croyons, que le moment de son introduction dans le torrent de nos humeurs est marqué par les Phé-

Digitized by Google

nomènes, qu'on obſerve à l'endroit de la morſure, & dans tout le Corps dans le ſecond période de la maladie. §. LXVII. ſeq.

§. CV.

Des Effets du Virus Rabieux ſur tout le Corps.

Il eſt impoſſible de nier la reſorbtion du Virus Rabifique, & nous croyons, que la refutation des argumens contre, eſt ſuffiſante, pour mettre la choſe hors de doute. Mais ſur quoi agit le Virus? Les opinions ſont très differentes. Voyons, quelle eſt ſon action ſur les Fluides & les Solides du Corps humain.

§. CVI.

A.) *Action ſur les Fluides.*

1.) *Action ſur le Sang.*

a.) D'après des traces d'inflammation, que l'on remarque dans quelques Cadavres, le grand Boerhave crut, que le Venin Rabifique imprimait au Sang & aux Humeurs un caractère inflammatoire. Mais les ouvertures de Cadavres plus multipliées; tous les Phénomènes de la maladie; l'état du ſang, evacué dans ces circonſtances & qu'on a trouvé parfaitement naturel, prouvent, que cet effet n'a point lieu.

b.)

Digitized by Google

b.) D'autres ont penſé, à raiſon des marques de diſſolution, que l'on obſerve dans la pluspart des Cadavres, que le Virus lui imprimait un caractère de putridité & que la maladie était une Fievre putride maligne; mais ceci n'eſt, qu'un effet de la maladie, & non ſa cauſe. Car ſi on réfléchit a l'état d'un Hydrophobe, tourmenté par des Convulſions horribles; à l'état d'Eretiſme, dans le quel il ſe trouve, & qui empêche la maſſe des fluides, de ſe debaraſſer des parties âcres & putrides par les divers Emonctoires, qui retenues cauſent les plus grands deſordres: ſi l'on conſidère en outre l'impoſſibilité de faire entrer dans le corps le moindre fluide, propre à attenuer, inviſquer ces particules âcres; il ne ſera pas difficile, de concevoir, que dans ces circonſtances la partie fibreuſe du Sang ſoit denaturée, decompoſée, & que le Sang, par cette raiſon ne ſera plus capable, de former un *Coagulum*, mais qu'il reſtera fluide dans les cavités du Coeur, comme on l'a le plus ſouvent obſervé, & lorsque la mort ſurvient, avant cette parfaite dégénération de la partie fibreuſe, on trouve le Sang coagulé dans les cavités du Coeur. MORGAGNI l'a trouvé noir, concret, poiſſeux, comme nous l'avons dit cy devant.

§. CVII.

2) *Action ſur la Lymphe.*

Selon HAAS le Virus paroit agir de préférence

Digitized by Google

sur la Lymphe; il la vicie; la rend acrimonieuse, & cette derniere infecte ensuite le Fluide Nerveux (1). C'etait aussi l'opinion de Huxham (2).

§. CVIII.

3.) *Action sur la Graisse.*

James croit, que le Venin Rabieux a son siège dans le Tissu Cellulaire. Ce tissu, présent dans toutes les parties, peut être facilement infecté par une morsure quelconque; le Venin, qui y est deposé, s'étend d'une cellule à une autre & ainsi de suite jusqu'à ce qu'il ait corrompu une certaine quantité de Graisse. Cette Graisse, ainsi corrompue, infecte la Bile, & cette Bile âcre, depravée, est suffisante, pour exciter tous les Symptomes, qu'on a observés. Cette explication ne nous parait point admissible. Nous ne nions point la dépravation de la Bile, des Sucs digestifs, comme suite de la maladie, mais nous ne les regardons pas comme la cause. Car tout le monde sait, combien les vives agitations nerveuses ont d'effet sur la Bile, sans qu'on puisse toujours prétendre, que ce soit la corruption primitive de cette derniere humeur, qui entraine les accidens Nerveux.

---

(1) L. c. §. VIII. p. 39.

(2) Opera Omnia, T. II. p. 76.

Digitized by Google

§. CIX.

4.) *Action sur les Nerfs.*

La pluspart des Praticiens ont placé avec raiſon l'Hydrophobie parmi les maladies Nerveuſes (1).

Democrite en plaçait la cauſe dans les Nerfs, & les Phénomenes de la maladie ne permettent point de douter, que ces Organes ne ſoient les parties principalement affectées.

Mais de quelle maniere ſouffrent les Nerfs?

1.) Les *Partiſans de l'Irritation Locale* n'admettent ſimplement, que cette Irritation, qui ſe propage peu à peu à tout le Syſteme Nerveux.

2.) Les autres penſent, que ce Virus infecte, corrompt le Suc Nerveux, qui dans l'état de ſanté nourrit les Nerfs, & entretient leur ſoupleſſe, & ce *ſentiment à été embaraſſé par* C. L. Hoffmann Profeſſeur à *Maience*; & il *lui ſemble* le plus vraiſemblable, vu que le Venin de la Rage eſt le ſeul, qui ſe tranſmette des Animaux à l'Homme, & vu

(1) La Rage eſt une maladie véritablement Convulſive; le Spaſme, occaſionné par l'affection du Cerveau, attaque *principalement* l'Oeſophage & les muſcles, qui ſervent à la Deglutition. Van der Monde Journal de Medecine, T. 14. p. 321. la Maladie eſt une Eſquinancie Spaſmodique; l'Hydrophobie & la Rage n'en ſont que des Symptomes. Bouteille, l. c. p. 139. 143. Con. Nugent, Frank, p. 323. Vaughan, Gray.

Digitized by Google

l'identité du Fluide Nerveux dans l'Homme & dans les Animaux, puisque la Nature n'avait besoin de ce Fluide, que pour le sentiment & le mouvement: il était dans l'ordre, qu'elle lui donnât dans tous les Animaux les mêmes propriétés, & de là la transmission de ce Venin de l'Homme au Quadrupédes, puisque le Suc Nerveux dans l'Homme, était le même, que celui du Chien; est susceptible de contracter, à raison de son affinité, la même dégéneration, qui lui est communiquée par une portion de ce même fluide, vicié dans le Chien, & constituant le Venin Rabieux. Le Venin Rabieux se mêle avec le Suc Nerveux de l'animal sain, qui en a été infectée, & avec le quel il a le plus d'affinité, puisqu'ils sont de même nature, & excite dans ce suc une fermentation, une corruption telle, que celle, dont il est impregné, & qui rend la Salive de l'individu mordu, capable de communiquer la vraie maladie (1). Si cette opinion n'est pas demontrée jusqu'a l'evidence, j'avoue, qu'elle me parait très vraisemblable, mais attendons tout du genie de ce grand Homme, qui nous presentera, j'espere, un jour cette idée, cette opinion dans tous les développemens, dont elle est susceptible.

---

(1) Hoffmann von dem Pocken 2ter. Theil Vorrede pag. 40. Haltenkeil und Mezler, Medic Chirurg. Zeitung, 1790. T. IV. p. 26. Wedel, Dissert. cit. p. 16.

Digitized by Google

§. CX.

5.) *Action sur la Salive.*

Il eſt demontré, que la Bave de l'animal enragé contient le Virus Rabieux. Mais comment ſe fait cette infection de la Salive? Chacun a expliqué ce Phénomene d'après ſon idée favorite.

a.) POUTEAU, LE ROUX, BAUDOT, partiſans de l'Irritation Locale, qui ne veulent point, que le Virus ſoit reſorbé, ſuppoſent, qu'a raiſon de l'Eréthiſme général, ou ſe trouve tout le genre Nerveux, il ſe fait dans les Voies Salivaires une modification ſingulière, contre nature, au moyen de ſla quelle ces Organes ſéparent au lieu d'un fluide bienfaiſant, un fluide délétere, qui a la propriété d'exciter dans un autre individu, une ſemblabe modification des Solides, qui amenera la perverſion de ce fluide de la même manière.

2.) Ceux, qui admettent la reſorbtion du Virus, attribuent l'infection de la Bave à l'effort, que fait la Nature pour évacuer par les voies Muqueuſes & Salivaires du Goſier & de la Bouche, le Venin âcre, qui produit tous les troubles, dont elle eſt agitée, mais que c'eſt envain; que ce n'eſt, qu'un effort infructueux, non ſalutaire, & que la Nature ſuccombe dans cette lutte

3.) Enfin, ſelon quelques autres, la Nature évacue par les Poumons, comme par l'organe dépuratoire le plus général, puiſque tout le ſang doit les traverſer, le Miaſme Rabifique, qui ſe mêlant avec

Digitized by Google

les ſucs du Cozier & la Salive, s'incorpore avec eux & leur communique la faculté de propager la maladie, de manière que la Bave n'eſt que le vehicule de ce Virus.

De quel coté eſt la verité ? c'eſt ce qu'il ne m'eſt pas poſſible de déterminer, mais je penche à croire, qu'elle eſt dans l'une de deux derniers explications, & qu'il n'eſt pas invraiſemblable, que la Nature cherche à ſe debaraſſer par ces deux voies, en mêmes tems, quoique la dernière ne me paroiſſe pas mériter la preference, puiſque le Rage ne ſe communique point par le Halitus Pulmonaire, & qu'il faudrait ſuppoſer, qu'il ſe combine dans la Gorge avec les Sucs Muqueux, & n'eſt point porté au dehors ſous la forme de Vapeurs.

§. CXI.

B.) *Action ſur les Solides.*

Le Venin Rabieux eſt un de ſon eſpece; étant depoſé dans une playe, il y ſéjourne, y fermente, s'y développe aprés un laps de tems plus ou moins conſidérable, ſelon le degré de diſpoſition de l'individu, qui l'a reçu. Tranſporté dans la maſſe des humeurs, il parait agir de préférence ſur le Suc Nerveux, qui nourrit les Nerfs, ou ſur le Suc, qui, d'après VAN DER HAAR, ſert d'enveloppe à la ſubſtance medullaire, qui compoſe les organes; il le corrompt; ce ſuc corrompu irrite les Nerfs; produit tous les mouvemens Spaſmodiques extrêmes,

Digitized by Google

qui caractériſent cette Maladie. La Nature tache de ſe debarraſſer de cette humeur âcre en la jettant ſur les organes Muqueux de la Gorge, chargés de la tranſmettre au dehors, ou en la faiſant ſortir par la voye des Poumons, comme on le prétend, mais ſes efforts ſont inutiles, & elle ſuccombe après avoir employés des forces extrêmes, qui entraînent promptement la ruine de la Machine par la diſſipation des Principes de la Vie.

§. CXII.

Des Differentes eſpeces d'Hydrophobie.

Nous avons demontré jusqu'à préſent, que l'Hydrophobie ou l'horreur de l'Eau pouvait dépendre de l'une des cauſes ſuivantes.

1.) De la morſure d'un Animal enragé.

2.) —— ——— ——— en Colère.

3.) De diverſes maladies internes, dans les quelles on l'avait obſervée quelquefois.

4.) D'un vice dans l'Imagination.

Toutes ces Hydrophobies ſont-elles de la même nature, ne conſtituent-elles que la même maladie?

C'eſt ce que nous voulons examiner.

Il eſt très vraiſemblable, comme le remarque BADER, qu'on n'a eu autant de variétés dans les opinions à raiſon de l'Hydrophobie, que parcequ'on a confondu les diverſes eſpèces, & que du moment, ou un individu a eu horreur de l'Eau, on n'a cru avoir que la même maladie à traiter, & pluſieurs

Digitized by Google

ſe ſont perſuadés, que l'Hydrophobie, obſervée dans l'inflammation de la Matrice, & celle, produite par la morſure d'un Chien enragé, était la même choſe; mais cela eſt faux. L'Hydrophobie, ſuite d'une Imagination frappée, ne peut pas non plus être de même nature, car on ne dira pas, que dans tous ces cas la Salive ſoit contagieuſe, & ſuſceptible de produire la même maladie dans l'Animal, au quel on l'inoculera; de là la néceſſité de diſtinguer pluſieurs eſpèces.

Mais avant de paſſer plus loin, voyons, en quoi conſiſte le Symptome Hydrophobique.

§. CXIII.

Tous les accidens Nerveux ne dépendent, que d'une réaction du Cerveau, qui ſe manifeſte principalement ſur telle ou telle partie, ſelon que le point au *Senſorium commune*, ſympathiſant avec telle ou telle partie, eſt affecté, & qui étant portée à un très haut degré, porte enſuite le trouble dans toute la machine. Dans la maladie, qui nous occupe, il y a une impreſſion tres vive dans le Cerveau a l'endroit, qui eſt en plus grande Sympathie avec les organes de la Déglutition. Le Principe Conſervateur employe des mouvemens extraordinaires, pour ſe débaraſſer de la cauſe, qui l'excite, & ces mouvemens de ſenſibilité & de contraction augmentés, & portés au dernier degré, ſe manifeſtent ſur tout dans les organes de la Déglutition, & dans les points, ou ſe diſtribuent les Nerfs Gloſſo-

Digitized by Google

Pharyngiens & Vagues, dont la ſenſibilité eſt modifiée de telle ſorte, que l'attouchement des fluides y cauſe des Douleurs atroces, ſuivies de Convulſions générales, & de là cette impoſſibilité d'avaler des fluides, malgré tous les efforts, que beaucoup d'Hydrophobes font & malgré la bonne volonté, que pluſieurs d'entre eux témoignent.

Cela poſé, tout ce, qui pourra produire ſur le *Senſorium commune* cette impreſſion particulière, pourra donner lieu à la même réaction, c'eſt a dire, pourra exciter cette modification particulière dans la ſenſibilité des parties mentionnées, & leur rendre le contact d'un fluide, inſupportable & produire l'Hydrophobie comme Symptome de cet état du Cerveau, ſans que cette Hydrophobie ſoit toujours la même, quant à l'eſſence de la cauſe, caracteriſée dans la Vénéneuſe ou ſuite de la Morſure d'un animal enragé, par la dépoſition du Virus ſur les parties de la Gorge, & par la Vénénoſité acquiſe de la Salive, qu'on n'a point obſervé dans les autres eſpeces.

D'après tous les Faits, connus jusqu'a ce jour, on peut ranger toutes les eſpeces d'Hydrophobie ſous quatre eſpeces différentes, comme Bader l'a fait.

1.) L'Hydrophobie Vraie, Contagieuſe, Venimeuſe, developpée Spontanément, ſurtout dans les Chiens & communiquée à l'Homme & aux autres Animaux, par l'inoculation de la Bave, dans une Playe, & très rarement par le ſimple contact de la

Digitized by Google

Salive ſur la Peau intacte & recouverte de ſon Epiderme.

2.) L'Hydrophobie par la ſeule Imagination dans les ſujets, qui craignent de devenir Hydrophobes.

3.) L'Hydrophobie Spaſmodique, Tétanique, occaſionnée par une leſion des Nerfs, propre à exciter dans des ſujets très ſenſibles, un Spaſme univerſel & une contraction Spaſmodique dans les organes de la Deglutition.

4.) L'Hydrophobie Symptomatique, qui paraît dans le cours d'une maladie quelconque.

§. CXIV.

1re *Eſpece. Hydrophobie Vraie, Venimeuſe, Contagieuſe.*

Ses caractères ſont les ſuivans.

a.) Elle ſe développe le plus ſouvent Spontanément dans les Chiens, qui par leur morſure la communiquent à l'Homme, & aux autres Animaux.

b.) Elle ſe déclare plus ou moins de tems après la morſure, & eſt prèsque toujours, ou pour mieux dire, toujours, précédée des Phénomènes locaux & généraux, dont nous avons fait mention, & qui prouvent, que le Virus va commencer ſes ravages (§. LXVIII. LXX.).

c.) L'impoſſibilité d'avaler des fluides & l'horreur de l'Eau, l'accompagnent ordinairement: quoique ces Symptomes ſoyent ſujets à pluſieurs

Digitized by Google

variations, on ne peut malgré cela que les regarder comme conſtans §. LXXIII. La déglutition des ſolides a ordinairement lieu ſans beaucoup de difficulté §. LXXIV.

d.) Les yeux ont le caractère particulier, decrit §. LXXIX.

e.) Le deſir du Coït eſt extrême, & dans les intervalles des accès, ſi un malade voit une perſonne du ſexe, il lui fera des invitations preſſantes. §. LXXXV.

f.) Tous les Nerfs, qui ſervent aux ſenſations, ſont dans un état de ſenſibilité, porté au dernier degré, de manière qu'*ils ſont irrités* par la plus legère cauſe, qui ne fait aucune impreſſion ſur les Nerfs d'une perſonne en ſanté §. LXXV.

g.) Si on inocule de la Bave de ces individus à pluſieurs Animaux, ou ſi ces derniers ſont mordus par un Animal attaqué de cette eſpèce de Rage, & qu'*il ait la diſpoſition requiſe*, la Rage s'y développera.

§. CXV.

Tels ſont les caractères généraux de cette première eſpèce d'Hydrophobie, qui eſt la vraie & la plus dangéreuſe, mais qu'on doit diſtinguer en deux variétés a raiſon de l'Enſemble de tous les Symptomes.

L'une eſt caractériſée par la violence & l'atrocité des Symptomes, qui indiquent des forces, vigoureuſement deployées. On la nomme *Rage Chaude.*

Digitized by Google

Dans l'autre une foibleſſe extrême, l'extinction en partie de la chaleur animale, n'offrent que des ſignes de l'anéantiſſement des forces vitales. C'eſt ce qu'on peut appeller *la Rage Froide* (1). Ces deux diſtinctions ſont importantes à raiſon du traitement.

Quand à la durée, on peut diſtinguer la vraie Rage en *Aigue* & en *Chronique*.

La Vraie Hydrophobie eſt très aigue, puisqu'il eſt prèsque inoui, que les malades ayent vecu jusqu'au ſeptième jour, & que rarement ils atteignent le quatrième après l'apparition de l'horreur de l'Eau.

La Vraie Rage peut-elle être Chronique & revenir par accès après des intervalles plus ou moins longs? On ne peut ſe refuſer a admettre les Cas, mais ils ſont bien rares, & je n'y rapporterais, que ceux, ou les malades ont eprouvé conſtamment des Phénomènes Avantcoureurs a l'endroit de la morſure, comme dans l'Obſervation de GRIESLEY, §. XCVII. *f.* 1 *p.* ou il eſt vraiſemblable, que le laps du tems, les fréquentes ſuppurations de la playe avaient affaibli le Venin, & permis à la maladie de trainer en longueur; mais tous les autres Cas, rapportés au même §, me paroiſſent appartenir a la ſeconde eſpece d'Hydrophobie. La parente d'ABEL ROSCIUS pourrait être rangée dans la même claſſe, que l'Obſervation de GRIESLEY, mais en

(1) BOUTEILLE, pag. 199.

l'accordant pour les premiers accès, annoncés par les douleurs à la cicatrice, je ne pourrois me decider à attribuer les accès plus fréquens, survenus après 20 ans, à la même cause.

D'après tout ce, que nous avons dit sur le caractère de la Vraye Rage, il est évident, que le grand MORGAGNI n'avait pas eu tort de la definir :

Hydrophobia peculiaris quaedam Angina est, & a certo quodam & peculiari veneno orta (1).

§. CXVI.

2de *Espece. Hydrophobie par vice de l'Imagination.*

Qui ne connoit point les effets d'une Imagination troublée, derangée, qui opprime, pour ainsi dire, la raison, & prive l'ame de la faculté de juger ? Si tant de manieres ne doivent leur cause, qu'à ces effets, (2). comment ne pas concevoir, que l'homme pusillanime, tourmenté sans cesse par l'idée effrayante de dévenir enragé & de mourir dans ce misérable état, puisse, l'Imagination toujours occupée de cette idée sinistre, être enfin per-

(1) Epist. VIII. No. 21.

(2) MURATORI, uber die Einbildungskrafft der Menschen, herausgegeben von RICHARZ, 2er. Theil. 8es. Capitel.

Digitized by Google

ſuadé, qu'il ne peut rien avaler, & réellement refuſer de boire & de manger, comme nous en avons tant d'exemples §. XCV. XCVII.? Mais j'amais on n'obſerve dans ces Sujets la ſérie des Symptomes caractériſtiques de la Vraie Rage. Pluſieurs même n'ont point eu l'horreur de l'Eau, mais ſont ſeulement devenus melancholiques, foux; ils n'ont jamais rejetté de la Bave, & leur Salive n'aurait certainement pas communiquée la maladie a l'individu, auquel on l'aurait inoculée.

§. CXVII.

3me *Eſpece. Hydrophie Spaſmodique, Tetanique.*

Dans le Spaſme de la machoire inferieure, (*Trismus*) dans le Tétanos, la déglutition eſt toujours plus ou moins leſée ſelon le degré de Spaſme, auquel les muſcles du Pharynx ſont en proye. Elle ſe fait quelquesfois avec un ſoulevement de coeur bruyant; d'autres fois avec un certain bruit dans la gorge; ſouvent elle eſt entièrement impoſſible & tout ce qu'on fait entrer dans la bouche, eſt rejetté avec violence. Qu'un homme ſoit attaqué de pareils Symptomes à la ſuite de la morſure d'un Coq en Colère, qui lui aura pincé fortement le doigt, il y en aura certainement bien aſſez pour le caracteriſer Hydrophobe, & ſurtout, ſi les aſſiſtans impatientent, vexent, & tourmentent le malade pour le faire avaler; mais cet état, quoique

Digitized by Google

très dangéreux, ne doit point être pris pour la vraye Hydrophobie; on ne rémarque point les Symptomes de cette dernière; on n'obſerve point dans ces ſujets ces Symptomes caracteriſtiques de la Vraie Rage, & on n'a regardé quelques uns de ces bleſſés comme Hydrophobes, que parcequ'on a ſeulement fait attention à la leſion dans la Déglutition, dont ils ſont affectés. Enfin leur Salive n'eſt pas vénéneuſe.

Les bleſſures, faites par les Chiens, qui ſe trouvent dans l'un des etats décrits §. XXVII. par les *Animaux en colère* §. XXVIII., appartiennent à cette claſſe, & *les Accidens*, qui les ont accompagnés, doivent être attribués ou à la leſion des Nerfs, ou a des Cauſes Accidentelles, qui favoriſerent l'apparition du Triſmus & du Tétanos (1) & auſſi dans quelques Cas, très rares à la verité, à *l'infection de la Salive* âcre, denaturée, rendue veneneuſe par un violent accès de Colère (§. XXXII. No. 4.) mais non Rabieuſe. Lorsqu'on examine tous les Faits de cette nature, dont nous avons rapporté les principaux (§. XXVIII.) on voit, 1o.) que dans le plus grand nombre de ces Cas, les perſonnes mordues n'ont été expoſées, qu'aux accidens d'une playe contuſe, dilacèree, qui s'eſt guérie après une ſuppuration convénable.

---

(1) Vid. J. F. Bonner, Diſſ. de Triſmo ex vulnere, Gotting 1784. Philip Adam Hoelder, Præſid. G. G. Storr, *Diſſ. de* Triſmo, Tubing 1780.

Digitized by Google

2o.) que les exemples d'hommes, qui ſe ſont mordus eux mêmes, dans un accès de colère, & qui ſont morts promptement Hydrophobes, ſemblent plustôt appartenir à l'Hydrophobie Symptomatique, excitée par une violente Paſſion de l'ame, qu'à l'Hydrophobie Contagieuſe. 3o.) Quant aux perſonnes, mordues par des animaux en colère, & qui ſont, dit-on, devenues réellement Hydrophobes, il eſt à croire, ou qu'on s'eſt trompé ſur le vrai état du Chien, qui était dans le premier degré de la Rage; ou bien, qu'on à confondu l'Hydrophobie Spaſmodique, ſuite de l'Irritation Nerveuſe, portée à un point plus conſiderable, que dans les autres Obſervations, ou les ſujets mordus ont été gueris, avec la vraie Rage. —— Enfin dans la pluspart de ces Cas, les Symptomes étaient evidemment dus à la léſion des Nerfs, puisque les individus ont été attaqués, dans le moment de la morſure, de douleurs très vives dans la partie mordue, & que les Accidens ſe ſont developpés beaucoup plus vite, qu'ils n'ont coutume de le faire dans la vraie Rage. Je rapporterai auſſi à cette eſpèce toutes les Obſervations §. LXIV., ainſi que la bleſſûre faite par le Chien furieux, dont parle FALKENER (1). L'Obſervation d'une playe a la jambe par un Chien, ſuivie de Tétanos, & communiquée par BOSQUILLON (2) & celle d'une jeune

(1) Ap. ANDRY, Mem. de 1778. p. 501.

(2) Ap. CULLEN, T. III. ad §. 1525. 3. p. 605.

Digitized by Google

ne fille de 12. ans, qui n'eut, qu'une contusion au talon, faite par les Dents de l'Animal, sans Playe, & qui souffrit des accidens nerveux très graves (1) Quant à l'Observation de la contusion par les Dents de l'Animal, rapportée par SCHMUCKER & suivie deux mois après de l'Hydrophobie (2) je crois, qu'il y a eu une playe très petite, imperceptible, ou que l'Hydrophobie était Symptomatique.

§. CXVIII.

4me *Espece. Hydrophobie Symptomatique Spontanée de quelquesuns.*

Nous avons rapporté §. XLVI. à peu près tous les exemples connus de cette espèce, qui est un Symptome rare, dû a une *Irritation* particulière du genre Nerveux, produite *le plus* souvent par des matières âcres, sejournantes dans les premières Voies. BRIEU lui trouve beaucoup d'analogie avec l'Epilepsie Bilieuse; mais ce, qu'il y a de certain, c'est que les evacuations, excitées par le Vomissement, sont très avantageuses dans la pluspart de ces circonstances. Cette espèce est toujours précedée des Symptomes de la Maladie, dont elle est un Epiphénomène.

(1) Diss. cit. p. 14.

(2) Chirurg. Wahrnemungen, T. II. p. 555.

Digitized by Google

Dans la ſuite de cet Ouvrage nous ne parlerons, que de l'Hydrophobie Vraie, Venimeuſe, qui ſe propage par l'Inoculation.

§. CXIX.

Prognoſtic de la Rage Vénimeuſe.

La morſure d'un Chien enragé produit une des plus affreuſes Maladies, & le Prognoſtic eſt en général ſiniſtre, cependant voici quelques Données, d'après les quelles on peut l'aſſeoir.

1.) L'infection ſe fait ordinairement par une Playe, dans la quelle la Bave eſt depoſée, & voici ce que l'on doit remarquer a ce ſujet.

a.) L'experience journalière prouve, que les plus petites Playes produiſent auſſi bien la Rage, que les grandes (1).

b.) Les Playes au Viſage ne ſont pas auſſi dangéreuſes, que l'a dit PALMARIUS, que les regardait au deſſus des reſources de l'Art (ſous le vain prétexte, que le Venin parvenait plus promptement aux Glandes Salivaires, comme ſi les Vaiſſeaux Lymphatiques de cette partie ſe terminaient dans cette Glande, & comme ſi les effets du Virus n'étaient pas dûs à l'impreſſion générale ſur toute la Machine,) car on a preſervé beaucoup de perſonnes, qui avaient été bleſſées a la Tête, au Vi-

(1) BAUDOT, l. c. p. 98.

Digitized by Google

ſage (1). Ces morſures au Viſage, ſont, toutes choſes égales, plus dangéreuſes, parceque, à raiſon de la partie, il eſt difficile de détruire le Virus complettement, ce qui doit ſurtout s'entendre des playes aux Joues, ou il peut très facilement reſter un peu de Venin dans un coin, & ou l'on n'oſe point, par la crainte de la difformité, employer les Moyens Locaux avec l'énergie, qu'ils exigent.

c.) Une grande Playe eſt, de l'avis de tous les Praticiens depuis l'antiquité jusqu'à nos jours, préférable a une petite (bien entendu, qu'il n'y aura ni groſſe *Artere*, ni gros Nerfs de dechirés) ſur tout, ſi elle ſaigne bien & ſuppure longtems. *Neque vero tantopere metuenda in demorſis a Rabido majuſcula vulnera, quantopere minora, quippe majori e vulnere ſanguis copioſior emanans confertim, virulenti liquoris nonnihil ſimul ac ſemel exhaurire poteſt*, dit DISCORIDE (2).

d) La multiplicité des Playes rend le danger plus grand & presque inévitable, parcequ'il eſt difficile, pour ne pas dire, impoſſible, de les traiter toutes de manière, à ce que l'on détruiſe complettement le Venin dans chacune d'elle. Un Malade avait 20. playes, qui occupaient toute la Face depuis le Coronal jusques au deſſous du Menton, y compris les Oreilles, avec déchirement des

(1) LE ROUX, p. 68. ſeq. 81. Hiſt. de la Société de Medecine, 1783. 2me partie. p. 133. — BAUDOT p. 115. &c.

(2) Libr. VI. Cap. I.

Digitized by Google

Chairs, pénétrant jusqu'aux Os. Il ne put échapper a l'Hydrophobie, malgré tous les ſoins, qu'on adminiſtra (1). Le Roux cautériſa bien pluſieurs Playes à la Face d'un enfant, mais il en négligea une au grand angle de l'Oeil; ce fut celle, qui préſenta par la ſuite, lorsque les autres etaient deja cicatriſées, les Phénomènes Precurſeurs, & ce malade mourut Hydrophobe (2). Sabatier applica le Cauſtique avec la plus grande précaution, malgré cela ſon malade mourut Hydrophobe. Il avait 25. playés & 50 égratignures (3).

c.) La morſure des Loups enragés eſt en général plus dangéreuſe, que celle des Chiens, ce qui parait dépendre des circonſtances ſuivantes.

1.) Le Venin Rabieux dans un Animal feroce, affamé, tel que le Loup, parait devoir être naturellement plus âcre & plus énergique.

2.) Le Chien enragé ne mord ordinairement qu'aux Jambes, & aux parties inférieures, qui ſont le plus ſouvent couvertes. Le Loup au contraire s'elance & ſe dreſſe; lutte, pour ainſi dire, avec ceux, qu'il attaque, & ſes morſures ſont d'autant plus dangéreuſes, que ſouvent elles ſont faites à des parties nues, au Viſage, au Cou, aux Mains.

3.) Le plus ordinairement le Chien ne mord qu'en paſſant, mais le Loup, plus carnacier, eſt

(1) Baudot, l. c. p. 122.

(2) L. c. p. 70.

(3) Memoires de l'Academie Royale des Sciences de Paris, 1784.

Digitized by Google

auſſi plus acharné; il ne ſe contente point de mordre, il déchire & fait de nouvelles morſures aux parties, que la prémière bleſſure avait miſe à découvert. Par là il inſinue plus profondément, & plus intimement le Venin dans le Tiſſu des Chairs, & en rend la deſtruction Locale bien plus difficile, & même impoſſible (1).

§. CXX.

II.) Le Prognoſtic eſt auſſi différent a raiſon des diverſes circonſtances, que nous avons examinés aux §. LIX. CIII.

§. CXXI.

III.) L'Art peut prévenir la maladie dans ſon *origine en détruiſant, le pluſtôt poſſible après la bleſſure, le Venin, qui a été dépoſé*, & il n'y a point de doute à ce ſujet.

Lorsque les accidens du ſecond Période ſe manifeſtent, la choſe devient plus difficile; cependant on a des exemples de Sujets, qui ont été préſervés par un Traitement bien entendu.

A-t-on guéris des malades, parvenus au 3e. Période, ou devenus Hydrophobes? Les opinions ſont très différentes. Un grand nombre de Praticiens aſſurent avoir guéri des Sujets, ou l'Hydro-

(1) Bouteille, l. c. p. 211.

Digitized by Google

phobie s'était déja declarée plus ou moins longtems après la morsure d'un Animal enragé (1). Beaucoup d'Auteurs (2) conteſtent, que ce fuſſent de vraies Hydrophobies, dépendantes de la morſure d'un Chien enragé. On ne peut certainement nier les Faits; je veux dire, on ne peut nier, que ces Praticiens n'aient gueri des perſonnes, attaquées de l'Horreur de l'Eau, & que ces perſonnes n'euſſent été mordues plus ou moins longtems auparavant.

Mais il ne s'enſuit point, que ces Hydrophobies fuſſent le produit du Virus Rabieux. On a pu dans ces circonſtances ſe laiſſer induire en erreur, en prenant pour Hydrophobie Contagieuſe, ou une Hydrophobie par vice de l'Imagination, ou la Té-

---

(1) Le Comte, Hiſt. de l'Acad. Royale des Sciences, An. 1769. Hiſt. Anat. IV.

Nugent, l. c.

Carl Peters, Philoſophiſche Transactionen Auszug, T. III. p. 187.

Beausier, Journal de Medecine, T XL. p. 120.

Bonz Nova Acta Phyſico Medica A. N. C. T. IV. p. 46.

Falkener, Medical Transactions, Vol. II. p. 221. & ſqq. Andry, Mem. de 1778.

Wrigthson, ibid. Vol. II. p. 192.

Gazette Salutaire, 1773. No. 8.

Frank, l. c. p. 328.

Matthieu, l. c. &c. &c.

(2) Boerhave, §. 1139. Deck, Diſſ. cit. p. 14. — Schmucker, Chirurg. Wahrnemungen, T. II. p. 539. Callisen, le Roux.

Digitized by Google

tanique, ou la Symptomatique. Car ſi le Traitement de NUGENT était ſpecifique, il aurait dû réuſſir un plus grand nombre de fois dans ces malheureuſes circonſtances, depuis la publication de ſon Livre. Si le Mercure était un auſſi ſûr moyen, que quelques Proneurs l'ont avancé, pourquoi a-t-il paru aggraver le mal dans la plus part des Cas, ou des Praticiens ſans préjugé l'ont employé. Ce n'eſt donc point ſans raiſon, que PEYRILHE dit. „ Un homme inſtruit, qui aurait la patience de „ détacher d'un tres grand nombre de prétendus „ guériſons de la Rage, l'apparence de Réalité, „ que *l'illuſion ou l'ignorance* y ont viſiblement „ gliſſée, n'en trouverait par une, qui lui inſpira „ la moindre confiance aux Remedes connus (1).

Ne pouſſons cependant point le Pyrrhoniſme trop loin, & accordons, qu'on a réellement guéri quelques malades, dans les quels l'Hydrophobie Vénimeuſe s'était déjà manifeſtée; du moins ſera-t-il toujours vrai, que ces exemples ſont infiniment rares en comparaiſon de ceux, ou les ſecours, les mieux adminiſtrés, n'ont rien effectué, & qu'ils ne peuvent, que nous faire concevoir l'eſpérance d'être peut-être un jour plus en état d'oppoſer un Rémede efficace à cette cruelle maladie.

(1) Hiſtoire de la Chirurgie. T. II. p. 156.

Digitized by Google

§. CXXII.

IV.) La Rage eſt une ce ces maladies, qui, étant une fois déclarées, ſont aux deſſus des reſſources de la Nature, abandonnée a elle même, & même le plus ſouvent ſoutenue de tous les moyens de l'Art. Cette Nature, ſi active & ſi puiſſante dans tant d'autres cas, eſt dans celuiçi inſuffiſante à elle même. Elle n'excite, que des mouvemens Irréguliers, qui ne tendent, qu'à accélerer ſa perte. Il ſemble, qu'elle n'ait point à ſon pouvoir un Organe Dépuratoire, pour ſéparer de la Maſſe la cauſe Irritante, qui l'opprime, ou que s'il y en a un, il ſoit inſuffiſant pour operer ce grand ouvrage, au quel elle ſuccombe, peut-être avant de le pouvoir achever. Le flux immodéré de la Salive ne parait pas être ſuffiſant, pour opérer la dépuration, puiſque pluſieurs Hydrophobes en ont trempés leur lit ſans éprouver du ſoulagement & puiſque la Salivation, excitée par le Mercure, n'a point empêché la mort.

Les Sueurs paroiſſent une voye aſſez propre à donner paſſage au vice déletere, mais elles ſont Irregulieres, ou bien, l'on en apperçoit aucun veſtige, parce que le Spaſme de la peripherie s'y oppoſe. Enfin la mort ſurvient, quand le Principe Vital s'éteint par une ſuite de ſecouſſes horribles, aux quelles la Machine eſt livrée & on remarque deux variétés principales.

a.) Dans les ſujets très forts, très vigoureux, ou le Virus a trouvé des Nerfs robuſtes, on remar-

Digitized by Google

que de toutes parts des traces de mouvemens desordonnés dans les plus petits Vaiſſeaux, dont les petites veines, irritées par les fluides devenus âcres, ſe contractent & empêchants le retour du ſang, donnent lieu a ſa ſtaſe, à ſa corruption, & de là ces traces d'Inflammation, qu'on obſerve çà & là dans les Viſceres des divers individus, qui ont ſuccombé à la maladie.

b.) Dans d'autres individus, le Virus ſemble étouffer en un inſtant toute action Nerveuſe; les Sujets tombent dans un état d'Atonie, de Paralyſie univerſelle; ils meurent dans un affaiſement extrême & à l'ouverture de leurs Cadavres, tout parait presque dans l'état naturel (1), parce que nos ſens ne ſont point aſſez exquis, pour reconnoitre l'impreſſion d'un Virus délétere ſur les Nerfs.

CURE DE LA RAGE.

§. CXXIII.

Lorsqu'une perſonne a été mordue par un Animal enragé, elle ſe trouve, au moment, ou l'on nous appelle à ſon ſecours, dans l'une des trois circonſtances ſuivantes, ou dans l'un des trois Périodes de la maladie.

1.) La morſure eſt recente, ou bien elle exiſte depuis plus ou moins de tems; eſt non cicatriſée

(1) Conf. Bouteille, p. 153. 154.

Digitized by Google

ou cicatrisée & le malade n'éprouve aucun accident.

2.) Ou bien le Malade éprouve les Symptomes Avantcoureurs & est dans le second Période.

3.) Ou enfin il est dans le troisieme Période & Hydrophobe.

Le premier Cas est le plus avantageux; le second l'est beaucoup moins; le troisieme ne nous laisse presque aucn espoir de sauver le malade.

Quelle conduite doit-on tenir?

Avant tout, il faut bien examiner, si l'Animal, qui a fait la morsure, était réellement enragé ou non, & ensuite entreprendre le Traitement avec l'air de la plus parfaite securité, car on doit bien ménager l'imagination du malade.

§. CXXIV.

D'après ce, que nous avons dit, il resulte, qu'il est infiniment plus aisé d'eviter l'Hydrophobie, que de la combattre, dèsqu'elle s'est une fois declarée, & c'est aussi vers cette Cure Préservative, que la plus part des Praticiens ont tourné leurs vues. Mais qu'elles sont les Indications à remplir? Avant de les présenter, rappellons, que le Venin Rabieux est deposé dans une Playe; qu'il est resorbé; qu'il agit peu à peu sur un Fluide Animal, qu'il corrompt; que la Nature cherche à se debarasser de ce Miasme; & cela posé, les Indications Préservatives seront

Digitized by Google

1.) De detruire, le plus promptement poſſible, le Venin, qui à été depoſé dans la Playe.

2.) De s'oppoſer à l'action de la partie, qui a pu être reſorbée, ſi nous n'avons pu le detruire ſur le champ dans le lieu de ſon Inoculation & d'en faciliter l'expulſion.

On remplit la prémière Indication, au moyen du Traitement Local, & la ſeconde, en preſcrivant des Remedes Internes.

Un grand nombre de Praticiens, depuis la plus haute antiquité juſqu'à nos jours, régardent le *Traitement Local, comme le principal moyen Preſervatif & negligent les Remedes Internes.* D'autres penſent, qu'il faut ſurtout s'occuper de préſcrire des Rémedes, propres à s'oppoſer aux effets intérieurs du Venin, & s'inquietent peu de la Playe. Les Praticiens, les plus éclairés, ne ſuivent que *la raiſon, & réuniſſent l'un & l'autre Traitement & c'eſt ſans contredit, le parti le plus ſûr,* qu'on on ait à *prendre;* Car il eſt déraiſonnable, de ne s'en tenir, qu'à un ſeul genre de Remedes, dans une maladie auſſi cruelle & ſi ſouvent au deſſus des efforts de l'Art.

§. CXXV.

Des Pyrrhoniens outrés regarderont comme inutiles, ce que nous allons nous efforcer d'expoſer le plus clairement, qu'il nous ſera poſſible, & prétendront hardiment, qu'on n'a jamais prévenu la Rage, parceque, dans tous les cas, où on dit l'a-

Digitized by Google

voir fait, il a pu ſe rencontrer une des circonſtances ſuivantes, qui a ſauvée le malade, & à la qu'elle on eſt bien éloigné, d'attribuer cet effet, qu'on place benevolement ſur le compte de tel ou tel Traitement. Ces circonſtances, qui ſervent de baſe aux doutes, élevés contre l'efficacité de tous les Traitemens poſſibles, ſont

1.) Il eſt très incertain dans beaucoup de Cas, que l'Animal, qui a mordu, ait été réellement enragé.

2.) Il eſt prouvé, que d'un grand nombre de mordus, une bonne partie ne contracte point la maladie, quelqu'en ſoit la cauſe.

3.) La crainte, l'effray donnent quelquefois lieu à des Accidens graves, qu'on attribue à la morſure; tandis qu'ils ne dérivent, que de l'Imagination frappée des individus.

4.) Les déchirures de la Peau; des parties Nerveuſes très ſenſibles peuvent donner lieu à beaucoup de Symptomes Nerveux, qu'on peut aiſément avoir confondu avec ceux de l'Hydrophobie (1).

Nous ne pouvons diſconvenir, que ces raiſons ne ſoient très fortes & très propres à jetter beaucoup de doutes ſur la certitude de la Préſervation dans un grand nombre de Cas. Cependant elles ne doivent pas nous empêcher de tenter les moyens de guériſon, que l'Art nous offre, puisque l'expe-

(1) Hiſtoire de la Societé Royale de Medecine, 1783. 2e. partie p. 3.

Digitized by Google

rience nous prouve, que d'un nombre égal de perſonnes mordues & traitées convenablement, il y en a bien plus de ces dernieres à l'abri de la maladie, que des premieres. Et il ſerait bien triſte, d'abandonner les perſonnes mordues à leur ſort, en prétendant, que l'Art n'a aucun moyen à oppoſer à ce mal funeſte, & en eſperant ſeulement, que leur *Idioſyncraſie* les en préſervera. Certainement il ſerait bien à ſouhaiter, que nous euſſions des ſignes, qui puſſent nous indiquer *a priori* tout de ſuite après la morſure, que tel ſujet deviendra Hydrophobe, & tel autre, non. Mais malheureuſement c'eſt un pieux deſir, & nous devons nous en tenir à employer les Remedes Préſervatifs dans toutes les perſonnes mordues par un Animal, *réellement* enragé, parceque bien, qu'il s'en trouve pluſieurs, qui, ſans l'uſage de ces Remedes, ne ſeraient jamais devenus enragés; il n'en eſt pas moin vrai, qu'on ne peut les diſtinguer, & qu'on en préſerve un grand nombre d'autres, qui ſans cela en auroient été affectés.

§. CXXVI.

Du Traitement Local Preſervatif.

On a propoſé un grand nombre de moyens pour traiter Localement la morſure, & à raiſon du but, qu'on ſe propoſe, on peut tous les ranger dans l'une des trois claſſes ſuivantes, ſans oublier cependant, que pluſieurs de ces moyens, bien que de

Digitized by Google

claſſe différente, concourent le plus ſouvent enſemble au même but, & qu'on les employe en même tems.

I) On cherche à detruire le Venin Localement:
  1.) En Exciſant la partie mordue.
  2.) En l'Amputant.
  3.) En Cautériſant.
    a) Avec le Cautère Actuel.
    b.) Avec le Cautère Potentiel.

II.) On s'efforce de procurer la ſortie du Venin dépoſé dans la Playe.
  1.) En la laiſſant Saigner.
  2.) En la Scarifiant.
  3.) En y appliquant des Ventouſes.
  4.) —— ——— Sangſues.
  5.) Par la Suction.
  6.) Et dans tous les Cas, en entretenant, à l'endroit de la Playe, une Suppuration longue & abondante.

III.) Enfin on cherche par divers Topiques à denaturer, affaiblir le Virus dans la partie, ou à en emouſſer l'action ſur les Nerfs.

§.) CXXVII.

Exciſion de la partie mordue.

L'Exciſion de la partie mordue dans les parties ſaines, de manière que l'on enleve tout ce, qui a été léſé par les Dents de l'Animal, eſt ſans

Digitized by Google

contredit un moyen excellent, ſi on la pratique ſur le champ & pluſieurs Auteurs l'ont conſeillé (1). MEZLER a vu un homme, qui avait été mordu, emporter ſur le champ avec un inſtrument tranchant toute la partie mordue, & être preſervé par cette ſeule opération (2) & DUPAU (3), LOFTIE (4), FOOT (5), l'ont pratiquée avec le plus grand ſucces. Malgré les avantages de ce procedé, on ne peut diſconvenir, qu'il ne peut être employé: 1°.) quand il y beaucoup de Playes, 2°.) quand la bleſſure eſt très etendue; 3to.) quand la partie bleſſée eſt importante, ou quand il y a dans ſon voiſinage des parties, qu'il faut reſpecter; 4to.) & lorsque les malades ſont trop craintifs pour s'y ſoumettre.

§. CXXVIII.

L'amputation du Membre.

SAUVAGES, POUTEAU, HILARY, ont propoſé l'Amputation du membre, comme un moyen certain, & il n'eſt pas douteux, que, ſi une perſonne

(1) TISSOT Avis au peuple. — NICOLAI, Gedanken von der Verwirrung des Verſtandes dem Raſen, p. 130. BOUTEILLE, p. 157.

(2) L. c. p. 59.

(3) Journal de Medecine, 1789. T. 80. p. 342.

(4) Medical Faits and Experiments, Vol. I.

(5) Ibid.

Digitized by Google

mordue au doigt, le fait amputer ſur le champ, elle ne ſoit à l'abri, comme dans l'Exciſion faite exactement. Les Obſervations prouvent cependant, que ſouvent le Remede eſt pire, que le mal, ſur tout lorsqu'il s'agit de membres conſiderables. Un bleſſé, à qui on fit l'amputation du bras, mordu, ne tarda point à périr des ſuites de cette operation. On fit à l'Hotel de Dieu de Paris l'Amputation de la jambe à un enfant, qui avait été grievement mordu, & il périt le ſoir (1).

Cependant dit JAEGER, ſi la playe était très profonde avec des dilacérations conſiderables, & qu'il ne fut pas poſſible, de ſe rendre maître du ſang par les moyens ordinaires, alors, tout bien examiné, ou pourrait ſe déterminer à l'Amputation du membre (2). Mais heureuſement ces Cas ſont fort rares & on ne trouve alors aſſes frequemment des morſures en d'autres parties, qui contrediſent cette Amputation, par la quelle on ne gagnerait rien, puisqu'elle ſerait incapable, d'enlever le Venin, depoſé dans les autres Playes. Cette opération eſt tout au plus employable pour de petites parties, comme un Doigt, & encore la plus-part de bleſſés s'y oppoſeront ils, & je crois, que nous avons d'autres moyens plus ſurs & qui ne mutilent point.

(1) DUPUY & CHABERT, ap. ANDRY, Memoire de 1778. p. 471.

(2) L. c. p. 8.

§. CXXIX.

Digitized by Google

§. CXXIX.

La Cauterisation avec le Fer Rouge.

Depuis les tems les plus réculés, on a regardé l'application d'un Fer Rouge pour détruire toute la portion mordue & anéantir le Venin localement, comme un des meilleurs Préservatifs. „ *Si* „ *locus neque nervosus, neque musculosus sit*, dit CELSE, *vulnus id adurendum* (1). Tous les Praticiens après CELSE ont suivi cette Methode, qui, de nos jours, compte un grand nombre de Partisans parmi des hommes très célèbrés, tels que VAN SWIETEN (2). EHRMANN, RAYMOND, (3) FOTHERGILL, HILARY, MEDERER (4), ERPENBECK (5), MEZLER (6), KIAVALLE (7). Les Sauvages ne connoissent pas d'autres Moyens (8). Mais pour pouvoir èsperer quelque chose du Feu, il faut une Cautérisation telle, que tout ce, qui a été impregné de la Bave, ou bien toute l'étendue de la Playe soit détruite dans un moment, car une

(1) Libr. V. Cap. 27.

(2) §. 1143.

(3) Ap. ANDRY, Mem. de 1778.

(4) *Syntagma*, p. 27.

(5) Diss. cit. p. 37.

(6) L. c. p. 48.

(7) Histoire de la Societé Royale de Medecine, 2e. partie pag. 83

(8) Ap. MEZLER, p. 61.

Digitized by Google

legère uſtion n'eſt d'aucune utilité. Si elle ne détruit que la plus grande partie de la partie & laiſſe ſeulement une très petite portion intacte, elle n'empêchera pas la Rage d'eclater, puisque tout le Venin ne ſera pas detruit. L'uſtion incomplette eſt encore desavantageuſe en ce, que l'Eſcare ne tombant qu'au bout de quelques jours, le Venin, caché deſſous, peut être plus aiſément reſorbé. C'eſt à des circonſtances de cette nature, qu'on doit attribuer les nonſuccès, qu'on a éprouvé après avoir cauteriſé (1). Quelqu'avantageux que ſoit le Cautère Actuel, il ne peut point être employé dans tous les Cas, & ſon uſage ne peut avoir lieu. 1°) Dans les malades très craintifs. 2°.) Quand la Playe eſt très grande & avoiſinée de parties importantes. 3°.) Dans la multiplicité des Playes, à cauſe de la difficulté de tout brûler exactement, & des douleurs, qui ſont la ſuite de ces Cautériſations reïterées. Duboueix aſſure avoir cauteriſé avec ſuccès douze grandes Playes dans une femme (2). Mais on ne peut, qu'admirer le courage de cette perſonne.

(1) Dalby, l. c. Dolgari, Diſſ. cit. §. XXIV. p. 12. Portal la rejette auſſi l. c.

(2) Hiſtoire de la Societé Royale de Medecine, an. 1783. 2e. partie p. 109.

Digitized by Google

§. CXXX.

Uſage de la Clef de Saint Hubert.

Ce n'eſt point inſulter à la Toutepuiſſance de l'Etre Suprême, que de ne pas attribuer plus de vertu à cette Clef, qu'à un autre morceau de Fer, rougi au feu. La Clef de St. HUBERT eſt la plus renommée(1). CAMERARIUS nous a conſervé l'Hiſtoire d'une vieille Clef, conſervée a *Albingen* près de *Tubingue*, & qui avait les même vertus, que celle du Patron des Ardennes (2). Et dans le Gevaudan il y à une Paroiſſe, dediée a St. *Pierre*, dont la Clef, rougie au feu & appliquée par le Curé, a la vertu, de préſerver de la Rage (3). Nous avons vu dans le §. précédent, que c'était le Fer Ardent, toute benediction à part, qui avait cette propriété, & il eſt fort indifférent pour le but, qu'on ſe propoſe, que le Cautère ait la forme d'une Clef ou toute autre, pourvu qu'on l'employe convénablement: toutes les Clefs miraculeuſes ont ſoutenu leur reputation, tant qu'on a cautériſé la Playe même; mais dès que pour augmenter

(1) Kurzer Begriff des Lebens und Wunderwerken des heiligen HUBERTUS, Luxemburg 1756. Theologiſches Gutachten über das Brennen mit den HUBERTUS Schluſſel in der Mainzer Monatſchrift, Augusb. 1790. p. 381.

(2) L. c.

(3) BOREL, l. c. p. 265.

Digitized by Google

l'admiration, on s'eſt ſeulement contenté de brûler le Front aux Animaux & la Paume des mains, & le Thénar aux Hommes, comme c'était la coutume à *Albingen*; les bons effets ont été moins fréquens & ces Saintes Cautériſations n'ont point empêché les individus, de devenir enragés (1) ce qui n'a pas peu contribué a faire perdre au Feu la confiance, qu'il méritait. Les Moines de St. HUBERT, voyant, que la Clef ne faiſait plus de miracle, ou bien fâchés de ſavoir, qu'il en exiſtait pluſieurs, & que l'afflux vers eux pourrait en être diminué, ont imaginé une autre ſupercherie, ils ne cautériſent plus, mais inöculent une parcelle de l'Etole du Saint au Front; preſcrivent un régime; des Prieres, dont les details peuvent être lus dans BALDINGER (2). Nous rémarquerons ſeulement, qu'il ſerait a ſouhaiter, que la Police abolit peu a peu cet uſage, car cette ſuperſtition eſt dangéreuſe en ce, que

1.) Tous les mordus ne devenant pas enragés, il en arrive, que le procedé, ſuivi a St. HUBERT, parait toujours avoir des ſuccès, & ſi des individus, traités par ces Moines, ſont attaqués d'Hydrophobie, on en accuſe une faute dans le Régime, ou dans les autres préſcriptions, qu'on n'a pas ſuivies exactement.

---

(1) BONEL ibid. CAMERARIUS, l. c. SCHERF, Archiv. T. III. p. 176. MEDERER Syntagma, p. 25. MEZLER, p. 60. DE HAAS, Diſſ. cit. p. 65.

(2) Mediciniſches Journal XXVI. ſtuck, p. 75.

Digitized by Google

2.) On néglige les Remedes, vraiement efficaces.

3.) En prétendant, que celui, qui a été a St. HUBERT, peut ordonner à l'Hydrophobie de différer ſon apparition de 40. jours, il en réſulte, que les bonnes gens de la Campagne & de la Ville comptent là deſſus, & on a des Faits nombreux des perſonnes, qui ſont devenues Hydrophobes dans les préparatifs, qu'elles faiſaient pour ſe mettre en route (1).

COSTE rapporte une Anecdote plaiſante au ſujet d'une Religeuſe, ſoit diſante deſcendante de S. HUBERT, qui prétendait guérir un boeuf, ou le tuer, en lui mettant ſeulement la main ſur le Front (2).

Si des individus ſuperſtitieux veulent ſe rendre a St. HUBERT, on peut le leur permettre pour tranquiliſer leur Imagination, mais employer les Remedes convenables.

§. CXXXI.

Cautériſation avec la Poudre de Canon & le Moxa.

Dans les Malades craintifs & dans les Cas, où la Playe eſt irréguliere, & où l'on ne peut avec certitude cautériſer exactement avec le Fer Rouge,

(1) FRANK, T. IV.

(2) Ap. ANDRY, Mem. de 1778. p. 541.

on a conseillé de remplir les diverses parties de la Playe, après l'avoir bien essuyée, avec de la poudre a Canon, à la quelle on met le feu. De cette manière la Cautérisation est plus exacte, se fait en un instant & on épargne beaucoup de douleurs au malade (1). Je ne doute point, que ce moyen n'ait réussi, & je pense, qu'on peut l'employer, si on n'a rien de mieux sous la main, dans un Cas pressé, mais il y a toujours beaucoup d'incertitude sur la réalité de la destruction complette du Virus.

Quelques Praticiens ont conseillé le Moxa, qui ne nous parait point sûr, parcequ'il faut brules à la même place au moins deux cylindres de Coton pour détruire l'organisation de la Peau, & parcequ'on n'est jamais sûr d'agir sur toute la surface de la Playe, dont le fonds sera le plus souvent épargné. La Cautérisation faite, les uns emportent tout de suite l'Escare avec le Fer tranchant, saupoudrent de Cantharide; d'autres pansent avec un Digestif & attendent la chute de l'Escare, & MEDERER, qui suit ce dernier procédé, laisse cicatriser la Playe, le plus promptement possible; si on était toujours sûr, d'avoir, par la cautérisation, detruit tout le Venin, cette Pratique serait la meilleure, mais comme il y a toujours plus ou moins d'incertitude, il vaut mieux entretenir la Suppuration un tems convenable (2).

(1) ANDRY, Mem. de 1778. p. 551. MEISLER, p. 70.
(2) SCHERF, Archiv. T. III. p. 180.

Digitized by Google

§. CXXXII.

Beurre d'Antimoine.

Cautères Potentiels.

La Crainte des Malades pour l'Excision; le Fer ardent; la difficulté, d'appliquer ce dernier exactement sur toute la surface d'une Playe un peu considerable, ont fait recourir aux Caustiques pour opérer la destruction locale du Virus. On a conseillé les Acides Minéraux, la Pierre infernale, &c. mais la pluspart des Praticiens donnent la préférence au Beure d'Antimoine, parcequ'il brûle plus profondement, & avec moins de douleurs; parceque les Escares, qu'il forme, tombent plus promptement, qu'il n'occasionne aucun des Accidens, qu'on a quelquefois à redouter avec d'autres (1) & que de tous les Caustiques, c'est celui, qui paraît amener, à la suite de son effet, une plus ample Suppuration (2): Avant de l'appliquer, on doit dilater la Playe, la laisser bien saigner & la laver avec de l'Eau tiéde; on panse à sec, & quand le sang ne coule plus, on cautérise: sans cette précaution, le Caustique est decomposé, affaibli par son mélange avec le Sang, & son effet n'est plus aussi certain. On touche la surface de la Playe avec un Stilet de bois, chargé de ce Caustique Fluide, & on peut bien plus facilement,

(1) Le Roux, l. c. p. 66.

(2) Boutteille, l. c. p. 250.

qu'avec tout autre, ne point laiſſer un ſeul endroit à l'abri de ſon Action. Car ſi on néglige un ſeul point, le Venin peut y reſter & donner lieu à l'Hydrophobie, comme LE ROUX l'a l'obſervé.

§. CXXXIII.

Pierre à Cautere, Lapis Cauſticus Chirurgorum.

Methode de MEDERER.

En 1784. le Profeſſeur MEDERER publia une nouvelle Méthode de préſerver les hommes & les Animaux de la Rage. Cette Méthode conſiſte en ceci: On fait diſſoudre 30. grains de Pierre à Cautère (*Lapis Cauſticus Chirurgorum*) dans une Livre d'Eau deſtillée; on ſcarifie la Playe & on la lave bien avec de l'Eau commune, & enſuite avec la Solution Cauſtique; on renouvelle ces lotions pluſieurs fois pendant le jour, & on les continue auſſi longtems, que l'inflammation le permet. Après chaque lotion avec l'Eau Cauſtique, on néttoye bien la Playe avec de l'Eau commune tiéde; ſi la partie, ou eſt la morſure, n'eſt pas fort ſenſible, ou applique ſur la Playe un Plumaceau, trempé dans la Solution Cauſtique & bien exprimé.

On ne peut point ſubſtituer un autre Cauſtique à la Pierre à Cautère.

Lorsque la Playe eſt très enflammée, on diſcontinue les Lotions; on panſe avec un Digeſtif & un Cataplaſme émollient, ſi cela eſt néceſſaire, & on entretient la Suppuration.

Digitized by Google

Si la Playe eſt étroite, il faut la dilater: ſi elle eſt cicatriſée, ou l'ouvre avec un morceau de Pierre à cautère, & on y fait les Lotions prèſcrites, depuis que l'Eſcare eſt tombée.

La Solution de Pierre à Cautère détruit le Mucus vénimeux, & en nettoye la Playe mieux, que tout autre Cauſtique. La Leſſive Cauſtique anéantit auſſi, ſelon les expériences de FONTANA, le Venin de la Vipère & le rend inactif, ce que MEDERER a auſſi obſervé pour le Virus Vénérien & Variolique. Ce dernier ne produit aucun effet, ſi on lave le point de l'inoculation avec une Leſſive Cauſtique (1). MEDERER a un grand nombre de Faits, qui prouvent l'efficacité de ſon procédé, qui reuſſit toujours, ſi on l'employe, avant que la Rage ſe déclare, & qui n'exige aucun Remede interne, ni aucun autre Topique, puisque le Venin eſt détruit. C'eſt d'après des Obſervations repetées, qu'on pourra ſtatuer plus poſitivement, ſur l'infaillibilite de cette Méthode.

§. CXXXIV.

Le Sublimé Corroſif.

J'ai lu dernierement, que M. LOFFIE enleva dans un Cas toute la portion mordue avec un biſtouri & appliqua ſur la Playe un Plumaceau, trempé dans une forte ſolution de Sublimé Corroſif, qui y

(1) BALDINGER, N. Magazin T. IX. 4e ſtuck.

Digitized by Google

fit une Escare, & preserva le Malade (1). Je ne puis approuver ce procedé d'après les effets meurtriers, que PIBRAC a observé de l'usage exterieur du Sublimé Corrosif, en aussi forte dose.

§. CXXXV.

II.) On s'efforce, de procurer la sortie du Venin dans la Playe,

En la laissant Saigner.

En la Scarifiant & la bassinant avec de l'Eau tiede, de l'Eau & du Sel, de l'Urine, du Vinaigre; lorsque la Playe est assez etendue, les Scarifications sont inutiles, mais si elle est étroite, il faut l'aggrandir. La Playe est ordinairement plus profonde, qu'elle ne parait, parceque la forte compression des chairs entre les deux machoires de l'Animal, permet aux dents de pénétrer plus profondement, qu'elles ne le feraient, si ces Chairs n'étoient point compressibles. Pour reconnoitre sa vraie profondeur, il faut y porter une Sonde, & la dilater en étoile ou au moins, au moyen de deux incisions, qui, se reunissant dans son fond, forment un Triangle, dont la base soit à la surface de la Peau, bien entendu, que, dans ces diverses dilatations, on évitera les gros Nerfs, les gros Vaisseaux. Les Anciens ont beaucoup recommandé, de laisser saigner la Playe, & MEDERER, SCHMUCKER,

(1) Medical Facts and Experiments, by SIMMONS, Vol. I.

Digitized by Google

PORTAL, LE ROUX &c. les ont suivis avec le plus grand succès. Ainsi ce serait mal faire, que vouloir sur le champ étancher le sang. Cette indication ne peut trouver lieu, que quand il y a un Vaisseau considérable ouvert, ce qui est bien rarement le cas. HACQUET assure, s'être déjà servi plusieurs fois avec succès des Scarifications, pour s'opposer aux effets du Venin de la Vipere & du Chien enragé. Ce Praticien fait appliquer, aussitôt après la blessure, une ligature au dessus de l'endroit mordu, & il la serre de manière, que les parties, placées au dessous, se gonflent un peu, & il fait des Scarifications pour exciter un écoulement abondant de Sang, qu'il tâche encore de favoriser, en mettant ensuite sur la partie un Cataplasme émollient, ou en la mettant dans l'Eau chaude, si cela est possible.

Il rapporte deux Observations, où il semble, que *les individus* ont été *préservé par* cette conduite (1). *Mais*, dira-t-on, les deux sujets seraient-ils devenus enragés, si on n'avait rien fait? & du reste deux Observations ne prouvent pas assez, pour s'en rapporter aveuglement à elles.

Les Lotions exactes de la Playe avec de l'Eau simple, de l'Eau Mariniée, de l'Oxycrat, de l'Eau de Savon, de l'Urine, en un mot avec ce qu'on trouve sous la main, contribuerons aussi a empor-

(1) Archiv der Practischen Arzneikunde 3r. Band, WIDER, l. c. p. 35.

ter une portion du Venin, & on peut les faire ſur le champ, juſqu'à ce qu'on ait préparé ce, qui eſt néceſſaire pour Scarifier, Cauteriſer &c.

§. CXXXVI.

En appliquant une Ventouſe Seche.

Après les Scarifications, quelques uns ont recommandé l'application des Ventouſes, pour favoriſer l'iſſue du Sang & en même tems du Virus, & il n'eſt pas douteux, qu'une forte Ventouſe ne puiſſe avoir cette utilité, ſurtout en ce que comprimant par ſon rebord la circonférence de la Playe, elle forme une eſpece de Ligature, qui s'oppoſeroit peut-être à la reſorption du Virus dans le premier moment, s'il étoit auſſi promptement reſorbé, que quelques perſonnes l'on dit. Malgre cela les Scarifications & les Lotions avec une eponge, trempée dans l'Eau tiede, paroiſſent préférables a pluſieurs Praticiens.

§. CXXXVII.

En appliquant des Sangſues.

Quelques uns ont conſeillé, d'appliquer ſur la Playe un certain nombre de Sangſues pour attirer le Venin avec le Sang, qu'elles ſuceraient, mais ce ne peut être avec utilité, car les Sangſues enfoncent leur pompe dans un point & ſucent de cet

Digitized by Google

endroit, & on ne peut pas dire, que le Venin ſoit depoſé dans les Vaiſſeaux; il ne l'eſt, qui à la ſurface de la Playe, d'ou les Sangſues ne peuvent le tirer; ainſi nous les regardons, comme ne devant point être employées dans cette vue, qu'elles ne peuvent remplir.

§. CXXXVIII.

Par la Suction.

Comme il eſt bien loin d'être prouvé, que l'intromiſſion de la Bave Rabieuſe dans les Premières Voyes eſt incapable d'infecter l'Oeconomie Animale, & comme il eſt très difficile, en ſuppoſant que cela fut, de ſavoir, ſi la perſonne, qui doit ſucer, n'a point une petite excoriation aux levres, dans la bouche, on ne doit jamais conſeiller la Suction avec la bouche d'un homme, tout excellent que pourroit être le moyen (1). parcequ'il eſt très dangéreux pour celui, qui l'execute, & parceque nous en avons d'autres auſſi efficaces. On pourroit opérer cette Suction avec fruit, en ſe ſervant d'une Seringue ordinaire, ou de la Seringue, qu'on a recommandé dans les epanchements de ſang dans la Poitrine.

(1) Bouteille, p. 159. Bader, p. 174.

Digitized by Google

§. CXXXIX.

Et dans tous les Cas, en entretenant une Suppuration longue & abondante.

La pluspart des Praticiens s'accordent à regarder la longue Suppuration de la Playe, comme un des principaux moyens d'éviter la maladie, & après avoir Scarifié, bien lavé la Playe, les uns la Cautériſent avec le Fer Rouge; d'autres avec le Cautère Potentiel; d'autres employent ſeulement des Subſtances âcres pour exciter une inflammation & une ſuppuration abondante, & parmi ces dernières les Cantharides ont été recommandées depuis longtems (1). SCHMUCKER leur a donné beaucoup de crédit. Ce grand Chirurgien ſcarifiant la Playe, la frottait avec le poudre de Cantharide, appliquait un Emplaſtre Véſicatoire par deſſus, & excitait par là une inflammation & une ſuppuration conſidérable; ſi l'inflammation devenait trop forte, alors il la moderait par les Remedes appropriés: il a préſervé par cette méthode tous les mordus, qui ont voulu ſe ſoumettre à ſon traitement (2).

On entretient la Suppuration, en ajoutant de tems

(1) WEDEL, Diſſ. cit. p 34.

(2) Chirurg. Wahrneming. T. II. p. — & GEISELER ep. SCHMUCKER Verm. Chirurg. Schrift, T. III. p. 193. ARTIUS und and. M. Voyez Chirurg. Arzneimittel, 2er. Theil p. 307.

Digitized by Google

en tems un peu de poudre de Cantharide, du Precipité Rouge (1), de la Pierre à Cautère, dont on pourrait mêler 10. 20. grains par demionce d'Onguent, ou en cautèrisant avec la Beurre d'Antimoine, & l'on conseille de faire suppurer au moins pendant 40. jours (2) & même plusieurs Praticiens mettent de bonne heure dans la Playe une Boule d'Iris, un Pois & tâchent de faire de la Playe un Cautère (quand la partie le permet), qu'on entretient plusieurs annees (3).

§. CXL.

III.) Enfin plusieurs cherchent, par l'application de divers Topiques, à affaiblir le *Virus dans la partie*; à le denaturer, ou à emousser son action sur les Nerfs. C'est dans cette vue, qu'on a recommandé *divers Topiques*, tels que l'application d'un demi *Hareng salé sur la Playe* (4), le pansement de la Playe avec de Plumaceaux, chargés d'Onguent

---

(1) Le Roux, p. 46. Bouteille, p. 244. Roux, Histoire de la Société Royale, 1783. 2e. partie, p. 75.

(2) Heldanus Cent. I. Observ. 87. Arpli ap. Rahn, Gazette de Santé, T. II. p. 497. Richter Wundarzneikunde, T. I. §. 420. Le Roux, l. c.

(3) Selon Mead, 30. 49. grans par demi once d'onguent.

(4) Struve, Diss. cit. §. XVII.

Digitized by Google

Mercuriel & les Frictions avec ce même Onguent dans ſon voiſinage. MEDERER croit, que le Mercure pourra changer la Lymphe de manière à la rendre incapable de réſorber le Virus, ou qu'il dénaturera le Virus, déjà reçu dans la Lymphe (1). D'autres ont cru, qu'il étoit plus important, d'envelopper le Virus; de rendre les Nerfs de la partie moins ſenſibles, & ont conſeillé dans cette vue les Onctions avec l'Huile d'Olive (2) & DALBY recommande de dilater la Playe, & de l'oindre avec de la graiſſe d'Oye (3). Je crois, que dans les perſonnes tres irritables & dans les Cas de Morſures à des parties, qui ont une ſenſibilité conſiderable, le Traitement Local très irritant mérite de grandes reſtrictions; mais on auroit certainement tort, ſi l'on vouloit ſimplement s'en tenir, pour tout Préſervatif, à de ſemblables moyens.

MONETA propoſe pour tout Traitement Extérieur d'appliquer pendant une ſemaine ſur la partie mordue des compreſſes imbibées d'un mêlange de Vinaigre, de Bierre & de Beurre & ce Topique, joint à l'uſage interne du même mêlange, eſt ſelon Lui, d'après beaucoup d'expériences, le plus ſûr Preſervatif. Ce Vinaigre a-t-il la propriété de détruire le Virus? Je n'oſerois l'affirmer, mais je dirai,

(1) Syntagma, p. 32.
(2) STRUVE, l. c. ibid. BOUTEILLE, l. c. p. 155. §. 38.
(3) l. c.

Digitized by Google

rai, qu'on a déjà plusieurs Remedes externes ou le Vinaigre pourroit bien avoir joué le principal rôle (1).

Enfin on trouve un grand nombre de Recettes de Cataplasmes, de Lotions, ou l'on fait entrer toutes sortes de Plantes, la pluspart Aromatiques, ou âcres, telles, que la Rhue, la Sauge, la Pimprenelle, l'Ail, le Porreau &c. que l'on pile, qu'on reduit en pâte pour en exprimer le jus, avec le quel on nettoye la Playe, ou dont on fait un Cataplasme, que l'on met dessus & que l'on renouvelle toutes les 24. heures. ANDRY nous a conservé ces diverses Formules, aux quelles on ne peut accorder la securité, que leurs Auteurs leur attribuent, sans s'exposer à être la duppe de ces promesses; dans la pluspart de ces Recettes on recommande soigneusement de dilater; de nettoyer bien la Playe avec de l'Eau, & l'on fait prendre intérieurement le Suc des mêmes plantes, ou une Infusion dans le Vin (2).

§. CXLI.

Le Traitement Local est, d'après l'aveu de tous les Praticiens, le plus sûr moyen, de préserver de la Rage, & l'on ne trouve, que très peu de vrais

(1) Voy. SANCHES, obs. ap. ANDRY, 1778. p. 500. FR. JOEL, de Venenis, p. 155.

(2) ANDRY, Mem. 1778. p. 566. seq.

Digitized by Google

Medecins, qui l'aient négligé. MATTHIEU n'en fait pas grand cas, mais il n'ose cependant en nier abſolument l'utilité (1).

L'expérience prouve en effet,

1.) Que lorsqu'on a eu ſoin de dilater la Playe, de la faire ſaigner, d'y exciter une inflammation & une longue ſuppuration, on a prévenu la maladie; & SCHMUCKER (2), LE ROUX (3), & un grand nombre d'autres rapportent des Obſervations, qui rendent le fait indubitable, puisqu'ils n'ont presque point donné de Remedes Internes, & qu'on ne peut ſuppoſer, qu'ils n'ont juſtement eu à faire qu'a des perſonnes non ſuſceptibles d'infection.

2.) Lorsque l'on a négligé le Traitement Local & qu'on s'eſt borné aux Remedes Internes, ſoi-disans Specifiques, les ſujets ſont morts, victimes de leur opiniâtreté, ou de celle des perſonnes, qui les ont traitées, & cette différence de ſuccès a été obſervée ſur des individus, mordus par le même Animal; & dont ceux, traités localement, ont été préſervés; tandis que ceux, qui n'ont pris que des Remedes Internes, ſont morts.

3.) Dans les Cas, ou l'on a ſcarifié, dilaté la Playe & entretenu une longue ſuppuration & en même tems adminiſtré des Remedes Internes; il ne faut pas croire aveuglement, que les Remedes ont

(1) L. c. p. 323. 328.

(2) Chirurgiſche Wahrnemungen, 2. B. 5.

(3) P. 68. 74. 80. 81.

Digitized by Google

réellement préſervé, car il y a toujours beaucoup de préſomption pour attribuer la guériſon au Traitement Local.

4.) L'expérience prouve, que, lorsque la Playe eſt conſidérable, très contuſe, s'enflamme, & ſuppure beaucoup, on a peu à faire, puisque la Nature prévient par là le Mal. Un Chat enragé mordit un Monſieur & ſa Servante. La Playe du premier étoit très petite, ſe cicatriſa bientôt & il mourut peu après de l'Hydrophobie. La Playe de la Servante étoit à la jambe, & un peu plus grande; il ſurvint une inflammation; un gonflement conſidérable à la jambe; la playe ſuppura pendant ſept mois, & la fille n'eut aucune mauvaiſe ſuite (1). Lassére & Guillemeau ont vu des Playes très graves à la face dans 3. ſujets, faites par un Loup enragé, qui ſont guéri ſans occaſionner le moindre Accident, & dont on ne peut attribuer l'heureuſe iſſue, qu'à la Suppuration, qui a eu lieu (2).

(1) Vid. Fothergill ap. Andry, 1776. p. 158. Medical Obſerv. and Inquir. Vol. V. Art XIX. p. 195.

(2) Journal de Medecine, Mars 1773. p. 240. ap. Andry Mem. 1778. p. 463.

Digitized by Google

§. CXLII.

Quel eſt le Traitement Local, que l'on doit préferer.

Nous avons expoſé cy devant les diverſes Méthodes, qu'on a ſuivies pour anéantir le Venin dans la Playe & en faciliter la ſortie, & nous avons vu, qu'on avait cherché à arriver à ce but, en ſuivant divers procedés. Lequel d'entre eux a la préferance? c'eſt ce qu'il n'eſt pas facile, de déterminer. J'eſpere, que les expériences d'autres Praticiens conſtateront l'efficacité de la Méthode de MONETA & alors on n'aura pas beſoin de l'Exciſion, des Cauteres, & certes ce ſera bien le Traitement Local le plus facile, mais jusqu'à ce que nous ſoyons plus aſſurés de ſon efficacité, je penſe, qu'on doit ſuivre un autre route. Voici donc la conduite, que je crois la plus convenable.

1.) On nettoyera bien avec de l'Eau & du Vinaigre la Playe & ſon voiſinage de la Bave, qui peut y avoir été depoſée.

2.) On examinera attentivement la profondeur de la Playe: s'il n'y a que ſimples piqûres, il faut les ſonder, pour en reconnoitre la profondeur, & on les ſcarifie au moyén de deux inciſions, qui les changent en une Playe longitudinale, — ou bien, ſelon la partie, en étoile; il faut ſcarifier de dehors en dedans, & non de la Playe vers les parties & changer de Lancette, ou de Biſtouri ou bien laver l'inſtrument dans de l'Eau de Savon après cha-

Digitized by Google

que Scarification. On laiſſe ſaigner, & on favoriſe l'iſſue du ſang, en baſſinant la partie avec de l'Eau chaude, & une Eponge, ou en la plongeant dans l'Eau, ſi cela eſt poſſible; lorsque le ſang s'arrête, on panſe à ſec, ou mieux ou remplit la Playe de Charpie, trempée dans le Vinaigre.

9.) Quatre ou cinq heures après on ôte cette charpie, & on cautériſe la Playe.

a.) Le Beurre d'Antimoine mérite la préférence & on a ſoin, de l'appliquer avec une Sonde de bois, de manière que tous les points de ſa ſurface ſoient exactement touchés par le Cauſtique, & ce Cauſtique a l'approbation de LE ROUX, ENAUX, CHAUSSIER, COLOMBIER, THOMASSIN (1) dans la pluspart des Cas.

b.) Si le voiſinage de gros Vaiſſeaux; de gros Nerfs nous empêche de mettre ce Cauſtique en uſage, alors on peut ſe ſervir de la Solution Cauſtique de MEDERER, ou d'un mêlange de parties égales de Savon & de Chaux Vive, qu'on peut préparer ſur le champ, ou bien on ſaupoudre la Playe de Poudre de Cantharides.

c.) Le Cautere Actuel ne nous parait point auſſi ſûr, que le Cauſtique Potentiel, par les raiſons, que nous avons declinées plus haut, & il ne peut trouver lieu, que dans les circonſtances, ou là Playe eſt diſpoſée de manière à être complettement brûlée dans une ſeule application & dans les Playes,

(1) Ap. MECKEL, Archiv. der Practiſchen Arzneiwiſſenſchaft, 2r Theil p. 251.

Digitized by Google

qui atteignent l'interieur de la bouche. Je ſais à la verité, que DECK conſeille, d'en brûler toute la ſurface, tous les recoins avec un Stilet rougi au feu; mais ce procedé eſt très long, très douloureux & bien moins ſûr, que le Cauſtique. Il faut employer ces moyens ſérieuſement, & ne pas croire, qu'une application ſuperficielle ſoit ſuffiſante; c'eſt avec raiſon, que AEPLI dit: Un peu de Scarification; un peu de Ventouſe; un peu de poudre de Canharides ne ſuffit pas pour détruire tout le Virus (ap. RAHN, Gazette de Santé, T. II. p. 497.)

4.) Après l'application du Cauſtique on met ſur la partie un Emplâſtre Veſicatoire; à la levée de cet Emplâtre on ouvre les Veſſies, & on applique un linge, garni d'Onguent de la Mere ou d'un autre Suppuratif; je préférerois un Liniment, fait avec deux parties d'Huile d'Olives, & une partie de bon Vinaigre, & on attend la chute de l'Eſcare, qui arrive au bout de quelques jours.

5.) Lorsque l'Eſcare eſt tombée, on met dans l'ulcère ſelon ſa grandeur un ou pluſieurs Pois, ou des boules de Racine de Gentiane ou d'Iris de Florence, d'une forme & d'une groſſeur proportionée, pour entretenir la ſuppuration comme celle d'un Cautère. Si la Playe eſt fort large, qu'il y ait des lambeaux d'emportés, on la remplit avec des Bourdonnets, garnis de Suppuratif. A meſure, que les chairs reviennent, on les brûle de nouveau avec le Beurre d'Antimoine, ou la Pierre Infernale, ou le Précipité Rouge, & on ne permet à la Playe de ſe cicatriſer qu'après quarante jours revolus.

Digitized by Google

Dans la plupart des Cas, on peut entretenir la ſuppuration de ces Playes, mais quelquefois cela eſt impoſſible. EMPERAUR rapporte une Obſervation, où malgré l'uſage des Eſcarotiques, de la Poudre de Cantharides &c. la playe ſe cicatriſa dans ſix jours, le bleſſé mourut Hydrophobe, (ap. BOUTEILLE, p. 222.) GUILLEMEAU a auſſi vu deux ſujets, où il ne put entretenir la ſuppuration, quoiqu'il fit; ils furent cependant préſervés (Journ. de Medec. T. 39. p. 222. 225.) Le Traitement Local eſt eſſentiel & ne doit jamais être omis.

§. CXLIII.

A quelle Epoque doit-on employer le Traitement Local?

L'inſtant après la morſure eſt ſans contredit celui, qui *eſt le plus propice; plus on s'en éloigne*, moins on a à eſpérer du bon effet du Traitement Local. GRAY a l'Obſervation d'un jeune homme mordu, ou l'on employa les Remedes les plus efficaces & qui, malgré cela, devint Hydrophobe, parcequ'on ne commença le Traitement, que le 20. jour après la morſure, (vid. DUNCAN, Medical Commentaries Th. 2. Vol. II.) *Mais* cependant il faut bien ſe garder de le negliger. — Le Virus de la Rage eſt un Virus, qui ſéjourne plus ou moins de tems dans la partie, avant d'être reſorbé, ou bien, qui eſt reſorbé lentement; ainſi en attaquant ſon foyer, on a toujours l'eſpoir ou de le détruire

Digitized by Google

complettement, ou d'en diminuer la quantité & par conſéquent, d'en rendre les effets moins pernicieux. Foot une fois ne fit l'exciſion que 36 heures, & une autre ſeulement 58 heures après la bleſſure, & ces deux bleſſés furent préſervés; mais il ne faut pas croire, qu'on ait un terme fixe; à quelque époque que l'on ſoit appellé dans le premier Période, il faut toujours s'occuper du Traitement Local.

La Playe n'eſt elle point encore cicatriſée, on la cauteriſe, on y excite une inflammation & une plus grande ſuppuration, qu'on entretient, comme nous l'avons déjà dit.

La Playe étoit-elle très petite, & eſt elle deja cicatriſée, il faut la rouvrir avec le Cauſtique ou le Feu, ou mieux, la ſcarifier; la laiſſer ſaigner & ſe ſervir du Beurre d'Antimoine, en un mot, traiter, comme ſi on avait été appellé au moment de la bleſſure (1). Si l'on eſt ſeulement appellé, au commencement du ſecond Période, lorsque la playe offre les Phénomènes Précurſeurs, lorsque la Cicatrice commence à s'enflammer, il faut encore traiter de même & John Hunter croit, qu'à cette Epoque l'application du Cauſtique peut encore faire éviter la maladie; mais je ne m'en tiendrois pas au Cauſtique ſimple. Si la partie le

(1) Vid. le Roux, Kiavalle, Hiſtoire de la Societé Roy. de Medecine. 1783. 2e. partie, p. 83. — Johnstus Memoirs of Medical Society, Vol. I. Art. XIX.

Digitized by Google

permettoit, j'exſtirperois la cicatrice, je toucherois la ſurface de la Playe avec le Beurre d'Antimoine, après l'avoir laiſſé bien Saigner, je mettrois un Emplâtre Véſicatoire & me comporterois, comme ſi la Playe étoit récente.

Même ſi l'on n'étoit appellé, qu'au moment de l'apparition de l'Hydrophobie, il faudroit encore tenir la même conduite pour le Traitement Local; en un mot, toutes les fois, qu'on a negligé le Traitement Local, on a eu tort; c'eſt un point eſſentiel dans tous les Périodes de la maladie. Verité, déjà connue de LISTER, & que les Auteurs Modernes ont confirmés.

§. CXLIV.

Quel eſt l'effet du Traitement Local?

Le *Traitement Local* me paroit produire les effets ſuivans.

1.) Adminiſtré peu après la morſure, il ſert à detruire le Venin dans la Playe, ou à en faciliter la ſortie, & ſi le Venin eſt evacué d'une manière ou d'autre, alors il ne produira aucun effet & le ſujet ſera à l'abri des ſuites de la morſure. D'autres Maladies nous préſentent le même Phénomene. Si on a inoculé un enfant, dit JOHN HUNTER, & que les parens l'en repentent, on peut empêcher les effets de l'Inoculation, en exciſant l'endroit inoculé, ou en le détruiſant avec un Cauſtique le

Digitized by Google

3e. & 4e. & même, peut-être le 6e. & 7e. jour après l'Inoculation.

2.) La longue ſuppuration, qu'on conſeille d'entretenir, ſert, dit-on, à evacuer les portions du Venin, qui n'auraient pû être été detruites dans le premier moment & peut être auſſi la Nature ſe débarraſſe-t-elle par cette Playe de la portion reſorbée, comme par un Emonctoire; du moins, la choſe ne me parait pas invraiſemblable, mais pour avoir une certitude à cet egard, il faudroit inoculer à des Animaux la matière, qui s'ecoule de ces Playes, & obſerver, ſi elle eſt ſuſceptible de communiquer la maladie, ce dont on peut douter; & ſi des expériences ulterieures nous apprenoient, que la Suppuration de ces Playes dans les premiers jours, ni par la ſuite n'eſt pas capable d'infecter, alors on devroit attribuer les bons effets de la longue ſuppuration à l'irritation, qui ſoutient les Nerfs dans le degré de tenſion néceſſaire, pour que la Nature puiſſe opérer la dépuration, ſoit par les Poumons, ou par une Entrevoye quelconque. Au commencement du ſecond Période, le Traitement Local a peut-être les mêmes effets; on evacue une portion du Virus, detenue dans cet endroit; on favoriſe l'evacuation de la portion reſorbée & on irrite.

Dans le 3e Période, il faut ſurtout attendre de l'irritation, imprimée au genre Nerveux par un Traitement Local irritant, qui opére une contreirritation, qui eſt peut-être capable, de faire ceſſer le ſpaſme, dont d'autres parties ſont affligées; mais

Digitized by Google

que la chose se passe d'une manière ou d'autre, ce que je suis bien éloigné, de croire avoir deviné, il n'en est pas moins vrai, que dans tous les Périodes de la maladie le Chirurgien doit diriger ses vues surtout vers le lieu, où le Virus a été deposé.

§. CXLV.

De Remèdes Preservatifs Internes.

C'est bien ici le cas de dire: *Inopes nos copia fecit.* Quand on pense à la multitude de Remèdes Internes, vantés par divers Auteurs, & au peu de sécurité, que les suites de leurs administrations nous donnent, le but, qu'on se propose, est; de favoriser l'issue du Venin, qui s'est glissé dans le Corps, avant qu'il ait pu agir sur le fluide, avec le quel il a le plus d'affinité, & de favoriser la sortie de la portion de ce fluide deja détériorée, & d'empêcher sa dégénération ultèrieure. Et on ne peut nier, que ces Indications se présentent du moment, ou l'on n'a pas, dès le premier instant après la morsure, détruit le Venin, qui y était deposé. —— Mais comment remplir ces Indications? Quelle est la voie, que la Nature préfére pour chasser ce Venin, qui a penetré dans l'interieur, & quels sont les secours, qu'on peut lui prêter? Toutes ces questions sont de la plus grande difficulté à résoudre.

Nous n'avous point jusqu'à ce jour de Spécifique Interne connu contre le Venin Rabifique; le seul est le Traitement Local, pratiqué de bonne heure.

Digitized by Google

Mais on ne peut l'appeller proprement un Specifique; voyons, si dans la Therapie générale nous trouverons quelques Voies plus sûres.

§. CXLVI.

La Saignée.

Plusieurs ont conseillé de faire sur le champ, après la morsure, une Saignée. Mais cette Pratique est dangereuse. La Saignée, faite inconsidérément, affaiblit le sujet; favorise l'absorption du Virus; ainsi nous la rejettons avec SCHMUCKER (1) excepté les Cas, ou des Circonstances particulières, telles que la Plethore du sujet &c. l'exigent. (2)

§. CXLVII.

Emétiques.

Les Emetiques conviennent, si le malade a des impuretés dans les premieres Voies; ils les debarassent; enlevent une cause d'irritation de plus, qui pourroit aisément être augmentée par l'effet, que l'effroy & la crainte produisent sur le Systeme Biliaire. Ces Medicamens poussent aussi à la Peau, & ne favorisent point la résorption. L'Ipecacuanha

(1) L. c. T. II. p. 548.
(2) BOUTEILLE, p. 180.

Digitized by Google

est le plus convenable, selon quelques uns, mais le Tartre Emetique peut être employé avec autant & même plus d'utilité, parce qu'il agit plus sur les petits Vaisseaux de la Peau. Pendant le cours du Premier Période, même dans le Second, & même dans le Troisieme on a souvent des Indications, qui prescrivent l'usage de l'Emétique.

§. CXLVIII.

Les Purgatifs.

Quelques Praticiens ont conseillé de purger sur le champ les personnes mordues. Cette conduite doit être repoussée. Les Purgatifs ne sont indiqués, que lorsqu'on a des signes de matieres, accumulées dans les Intestins, & encore ne doit-on employer, *que les Remedes doux*, car ils affaiblissent & favorisent la resorbtion du Virus. (1) Les Auteurs partisans du Metoure, & qui le prescrivent à grandes doses, font aussi un usage fréquent des Purgatifs qui sont alors bons pour prévenir l'action trop energique de ce Minéral sur les Voies Gutturales, & qui, en nettoyant les premieres Voies, pendant le Traitement Prophylactique, eloignent toujours une Cause d'irritation de plus,

(1) Schmucker, l. c. — Jæger, l. c. p. 19. Hildanus Cent. Obs. 87. Hellot, M. A. & Thomasseau (Jos.) Non ergo demorsis à cane rabido, Paris 1670.

Digitized by Google

mais ces moyens ne sont pas spécifiques & je ne crois point, que la Nature se débarasse du Venin par cette Voie. Ainsi les Purgatifs ne sont le plus souvent que des accessoires des Méthodes particulières. Quoique nous rejettions l'usage trop frequent des Purgatifs, nous ne les proscrivons pas. Il faut entretenir la liberté du Ventre, & le reste doit être determiné par les Circonstances particulières.

§. CXLIX.

Les Sialagogues.

Sauvages a proposé d'exciter la salivation, comme étant la Voie la plus propre à débarasser le Corps du Virus, qui se portait surtout sur les organes Secretoires de la Salive. Plusieurs Medecins ont embrassé son opinion, mais l'experience n'y a pas applaudi. En effet elle prouve, que cette excretion est inutile, fâcheuse, pernicieuse. Les faits recueillis par BOUTEILLE, sont suffisans pour prouver ce enoncé, auquel nous reviendrons en parlant du Medecin. (1)

(1) Le c. p. 166. & seq.

§. CL.

Les Diurétiques.

On a tenté l'expulsion du Venin Rabieux par les Voies Urinaires & on a employé à cet effet les Diurétiques acrimonieux, tels que les Cantharides &c. & on assure, que ce n'a pas été toujours sans succès, & beaucoup de Remedes, vantés contre la Rage, sont composés de Diurétiques, ainsi il ne faut pas négliger cette Voie, & on doit entretenir un cours d'urine abondant, par l'usage de quelques Diurétiques un peu actifs, tel que l'usage des Raiforts, des Oignons, de l'Ail dans les alimens; mais il ne faut pas la regarder comme propre à évacuer le Venin. M. Tissot a vu une malade avoir un flux d'Urine assez considérable pendant plusieurs jours, mais cette sécrétion ne la sauva pas (1).

§. CLI.

Les Sudorifiques.

S'il y a quelque Crise favorable à esperer, c'est dit-on, par les Sueurs; un grand nombre de faits semblent prouver, que de semblables malades ont été guéris par les Sueurs excitées; tous les Remedes, vantés contre l'Hydrophobie & ceux, qui ont le

(1) Conf. Bouteille, l. c. p. 171.

mieux ſoutenu leur réputation, ne paroiſſent ſurtout agir que par cette voie. Je renvoye aux Faits, allegués par M. BOUTEILLE, que je ſerois obligé de tranſcrire ici (1). Ainſi il eſt de la plus grande importance, d'avoir attention à l'état de cette excretion dans le Traitement Prophylactique.

§. CLII.

Par l'Evaporation Pulmonaire.

Nous ne pouvons nier, que la Nature ſe débarraſſe par la voie des Poumons, de pluſieurs Miasmes; il n'eſt pas invraiſemblable, que dans la Rage, elle faſſe quelque choſe de ſemblable, mais comment faciliter l'excretion par cette voie? Quelques uns conſeillent, de placer les malades dans des lieux ſpacieux, de leur preſcrire un exercice moderé, pour favoriſer la dépuration par cette voie. Je n'oſe aſſurer, que le Venin ſortira par là, mais il eſt très certain, que le conſeil n'en eſt pas moins ſalutaire, & doit être ſuivi.

(2) P. 174, & ſeq. & BACHER, Journ. de Med. T. 65. p. 225. SANCHEZ ap. ANDRY, Mem. de 1778. p. 501.

§. CLIII.

Digitized by Google

§. CLIII.

S'oppoſer à la dégénération ultérieure du Suc des Nerfs, qui paraît particulièrement affecté par le Virus Rabieux.

Nous ne pouvons employer que les Antiſeptiques connus, & perſonne ne niera, que la plus part des Remedes Internes vantés n'aient plus ou moins la propriété de réſister à la dégénérescance de nos fluides. Le Vinaigre a-t-il de la ſpecificité en cela? C'eſt ce, que nous ne pouvous determiner, & ce, dont nous parlerons plus bas.

§. CLIV.

Les Anodyns, les Antiſpaſmodiques

Conviennent pour calmer l'agitation Nerveuſe, ſurtout dans les perſonnes très ſenſibles, & dont l'Imagination peut-être aiſément affectée.

§. CLV.

Après avoir, autant qu'il était en notre pouvoir, parcouru les diverſes Claſſes de Médicamens, aux quelles nous pouvions avoir recours comme Préſervatifs, nous allons tâcher, de préſenter un Tableau abregé de diverſes ſubſtances vantées, pour éviter la Rage; & nous les diſtinguerons en ceux du Regne Vegetal, du Regne Animal & du Regne Mineral, & enfin en Recettes ou Remédes Compoſés.

Digitized by Google

§. CLVI.

Ire. Classe. *Préservatifs de la Rage, tirés du Regne Végetal.*

Le Regne Végétal fournit un grand nombre d'individus, qu'on a rarement recommandés seuls comme Prophylactiques, mais qu'on trouve réunis en plus ou moins grand nombre dans les diverses Recettes, qu'on a vantées comme Préservatives. Les substances du Regne Végétal recommandées sont l'Anagallis, la Rhue, le Treffle, les Marguerites des champs, ou Paquerette, la petite Joubarbe, la Passerage, la petite Sauge, l'Ail, les Cloux de Girofle, la Racine de Fragon ou de Houx-Frelon, la Pimprenelle sauvage, le Pourpier de marais, la Scolopendre, le Capillaire, le Romarin, la Tanaisie, le Lierre terrestre, la Chamomille, la Millefeuille, la Verveine, le Rosier sauvage, la petite Centaurée, la Scorzonère, l'Angélique, l'Auronne, & un grand nombre d'autres, qu'il serait inutile & ennuyeux d'énumerer, & dont on peut voir le catalogue dans STRUVE, (1) MEZLER, (2) & ANDRY. (3)

Les principaux Végétaux, au quels on s'est le

---

(1) Diss. cit. §. XVII.

(2) L. c. pag. 24.

(3) Memoires de 1776. & de 1778. p. 560. & seq. dans les differentes Formules.

Digitized by Google

plus particulierement attaché, ou qui ont mérite quelque attention, ſont: Le *Lichen cinereus*; *l'Anagallis*, *la Racine de Valeriane*, *la Bella donna*, *la Racine d'Eglantier*, *la Noix Vomique*, *l'Opium*, *le Camphre*, *le Vinaigre*.

§. CLVII.

Le Lichen Cinereus.

Le Lichen Cinereus eſt la baſe d'une Poudre *Antilyſſe*, qui a fait beaucoup de bruit & qui eſt connue ſous le nom de Poudre de *Dampiere* ou Poudre *Antilyſſe* de la Pharmacopée de Londres. On prend une demie once de cette Mouſſe en poudre, on la mêle à deux gros de poudre de Poivre noir & on diviſe le tout en 4 doſes; on en donne une doſe le matin à jeun dans une livre de Lait chaud, & continue de même les trois jours ſuivans. Le 5e jour on fait mettre le malade dans un Bain froid le matin à jeun, & on l'y laiſſe une ou deux minutes, enſuite on lave bien la ſurface du Corps, & on fait repeter ce Bain tous les jours, pendant un mois. La tête ne doit point être mouillée. Au bout d'un mois on fait baigner de trois jours l'un, pendant trois ſemaines. La Playe n'exige aucun ſoin particulier. MEAD aſſure, avoir preſervé plus de cent perſonnes par l'uſage de ce Remede. (1) JOHN FULLER regardoit ce Réméde com-

(1) Oeuvres T. I. p. 168, 172, & P. T. auſzug T. II. p. 260.

Digitized by Google

me infaillible. (1) CARTHEUSER le loue auſſi comme un puiſſant Diurétique (2) mais l'expérience des autres Praticiens n'a point confirmé cette vertu & l'uſage en eſt paſſée. (3)

§. CLVIII.

Anagallis flore purpureo. Mouron rouge.

En 1747. on recommanda à *Maience* cette plante, comme un ſpécifique contre la Rage & on lui donna les mêmes éloges a *Munſter* en 1757 en 1755. RAVENSTEIN (4) & pluſieurs autres (5) publierent divers Obſervations en ſa faveur. On en fait uſage de la maniere ſuivante. On donne toutes les ſix heures 1. ou 2. ſcrupules de la Poudre de cette plante ſur du Pain & du Beurre, ou dans du Lait, & le malade doit reſter dans ſon lit & attendre une forte tranſpiration. 3. ou. 6. doſes ſont ſuffiſantes, & on les diminue ſelon l'age du ſujet. —— La doſe pour les Chiens eſt d'un gros

(1) P. T. aufzug T. II. p 263.

(2) Mater: Medica. T. II. p. 457.

(3) MURRAY Apparatus Medicam. Vol. V. p. 525. VAN SWIETEN §. 147. T. III. p. 587.

(4) V: Sammlung ſeltener Begebenheiten in der Natur, 1755. p. 419.

(5) V. C. L. BRUELS, Diſſ. inaug. de Anagallide, Argent. 1758. NEYDECK, l. c.

Digitized by Google

dans du Lait; pour les Chevaux deux gros avec du Pain & du Sel. — NEYDECK, CHABERT, (1) ont beaucoup préconisé cette plante, mais cependant aucun Praticien d'aujourd'hui ne s'y fie (2) & dans le fait, ce n'eſt qu'un leger Sudorifique.

§. CLIX.

La racine de Valériane.

Cette Racine étant Antiſpaſmodique & pouſſant par les Sueurs, peut être utile; mais c'eſt un Remede incertain. BOUTEILLE le vante à la doſe d'un gros dans 3 onces de Vin Blanc & 1. Once d'Eau, donné le matin à jeun dans le lit, ou l'on doit reſter deux heures & boire du Thé de Feuilles d'Oranger; il purge tous les quatre jours avec 25 grains de poudre *Cornachine*, 6 grains de Jalappe, 1 grain de *Kermes Mineral* & un ſcrupule de Sucre; il fait ſcarifier la Playe & on recommande les onctions avec le Liniment Volatil ſur la bleſſure & ſur le membre. (3) Il eſt aiſé de voir, que c'eſt bien gratuitement, que cet Auteur attribue tout à la Valériane, tandis que le Traitement Local a pu ſeul ſauver ſes malades.

(1) Ap ANDRY. Mem. de 1778. p. 370.
(2) LEWIS. Apothekerbuch. T. I. p 218.
(3) Journal de Medecine. T. 49 p. 170.

Digitized by Google

§. CLX.

Radix Cynosbati. La Racine d'Eglantier. Rosier sauvage.

Il n'y a certainement point de Remede, qui merite aussi peu de confiance, que celui-là; on donne 40. grains de la Poudre, dont on fait une Omelette avec trois Jaunes d'Oeuf; — le malade mange cette Omelette le matin à jeun dans son lit, & y reste encore deux heures. (1)

§. CLXI.

La Noix Vomique. Nux Vomica.

On a vanté ce Remede dangéreux pour prevenir la Rage, c'est le principal ingrédient de l'*Electuarium de Ovo cum Nuce Vomicâ* (2). THEBESIUS compte sur cette Baye, & il est étonnant, qu'il n'en dise pas la dose. (3) ERPENBECK nous apprend, que le Professeur LEIDENFROST y a la plus grande confiance, mais cet habile Homme fait sou-

(1) Ap ANDRY. Mem. de 1778. p. 564. Le miraculeux, que PLINE en raconte ap. SWIETEN, §. 147. T. III. p. 587.

(2) MURRAY, Apparatus Medicam. T. I. p. 483.

(3) Nov. Acta Physico-Medica. A. N. C. Vol. I. p. 175.

Digitized by Google

fier la playe, fait appliquer des Veſicatoires (1), de maniere qu'il eſt aiſé de voir, à quoi il a dû ſes ſuccès.

§. CLXII.

Le Camphre.

C'eſt un excellent Remede à raiſon de ſes propriétés Antiſpaſmodiques & Diaphorétiques &c. SCHMUCKER l'employe avec les Remedes Externes, tant pour éviter l'impreſſion des Cantharides ſur la Veſſie, que pour tenir toujours la Peau dans un état de moiteur. Il donne 4. fois par jour, une poudre compoſée de 30 grains de Nitre, & de deux grains de Camphre, & preſcrit une Diéte végétale, & adouciſſante & termine le Traitement en purgeant avec le Jalappe & le Mercure Doux. D'autres recommandent l'union du Camphre au Mercure, comme nous le verrons plus bas. Le Camphre mérite notre confiance comme auxiliaire, & après avoir évacué les premieres Voies, ſi elles ſont impures.

§. CLXIII.

L'Opium.

Nous placons au rang d'un des meilleurs auxiliai-

(1) Diſſ. cit. p. 41.

Digitized by Google

res le *Laudanum de Sydenham*, dont on fera bien de donner avant les Scarifications 12. à 15. gouttes, & après le premier panſement on répéte la doſe, ſurtout dans les perſonnes très ſenſibles. Ce Medicament diminue la ſenſibilité ; calme la frayeur & produit les meilleurs effets, en rétabliſſant l'equilibre dans toute la Machine. Pluſieurs Praticiens ont joint l'Opium aux Remedes Préſervatifs, comme nous le verrons plus bas & les Anciens n'avoient pas tort de panſer la playe avec une ſolution de Theriaque dans le Vinaigre. (1)

§. CLXIV.

La Belladonna.

L'uſage de la Belladonna mérite toute l'attention des Praticiens & c'eſt un de plus ſûrs Remedes, pour prévenir la Rage. Elle agit comme Anti-ſpasmodique & ſurtout comme Sudorifique, & nous devons les plus grandes obligations à Mr. MUNCH, qui a publié des Obſervations bien intereſſantes à ce ſujet, & qui prouve par une très grande quantité d'Obſervations, que ce Remede eſt un des plus certains.

La Poudre de la Racine eſt plus active, que celle des Feuilles. Les meilleures Racines ſont celles, qui ont 2 ou 3. ans, & pas beaucoup de parties ligneuſes. On les ramaſſe avant la fleuraiſon

(1) WEDEL, Diſſ. de Hydrophobia. p. 40.

Digitized by Google

de la plante, & les fait sécher à l'ombre & les pulvérise dans un mortier. Ce Remede agit surtout par les Sueurs. Si la Belladonna n'excite pas de Sueurs, elle cause une tuméfaction dans le partie, qui a été mordue. Cette tumeur parait surtout après la premiere dose; elle est moins considérable à la seconde, & ne parait pas à la troisieme.

Pendant l'usage de la Belladonna, il se manifeste quelquefois un tiraillement dans la partie mordue, & il faut en continuer l'usage jusqu'à ce que la Croute, qui recouvre alors encore la playe, soit parfaitement seche ou tombée.

Il faut donner, le plus promptement possible après la morsure, une poudre de Belladonna. S'il y a des signes d'impuretés dans l'Estomac, *ou dans les* Intestins, il faut les évacuer auparavant par un Emetique, ou un Purgatif; au bout de 48. heures on en donne une seconde, & après le même laps de tems, une troisieme. *Si apres avoir pris cette 3. pour*dre, le malade ressent encore un tiraillement dans la partie, & qu'il y ait encore un peu de tuméfaction à la partie mordue, on doit laisser reposer le malade pendant 2 heures; ce tems ecoulé, on lui fera encore prendre 5 poudres de Belladonna, en mettant toujours 48. heures d'intervalle entre chaque prise.

Le malade prend la poudre dans une legere Crême d'Avoine, & se met au lit pour attendre l'action du Remede, qui agit surtout par les Sueurs, que l'on cherche encore à soutenir & à favoriser, en lui donnant à boire du Thé de Chamomille avec

Digitized by Google

du Lait. Tant que l'on s'apperçoit, que les ſueurs continuent, le malade ne doit point quitter le lit; lors que la Sueur eſt paſſée, il faut le changer du linge avec la plus grande précaution & lui faire garder la maiſon dans une chambre tempérée; s'il ſe plaint de ſêchereſſe à la gorge, on lui donne à boire de l'Eau fraiche ou de Lait.

Si la premiere doſe de Belladonna excite un devoyement, il faut differer la priſe de la ſeconde, jusqu'a ce que cet accident ait ceſſé.

Age du Sujet.	Poid de la 1re Poudre Grains	Poid de la 2de Poudre	Poid de la 3e Poudre.
Enfant d'un an.	1	1½	1½
de 2 ans.	2	2	2
de 3	2½	2½	3
de 4- 5	3	3½	4
de 6- 7	4	4½	5 - 5½
de 8- 9	4½	5	6
de 10- 11	5	5½	6½
de 12- 13	6	7	8
de 14- 16	6½	7½	8½
de 17- 50	10	12	13- 14

(On diminue un peu la doſe pour les Perſonnes du Sexe.)

50- 60	6	8	9
60- 70	4- 5	6- 7	9
70- 80	3	4	9
dans les Nourices.	3	4	5

Digitized by Google

Traitement de la Playe pendant l'uſage de la Belladonna. On la lave bien avec de l'*Eau*, de l'*Eau* ſalée; on la laiſſe ſaigner; ſi elle eſt trop étroite, on la ſcarifie & on la panſe avec un *Digeſtif* ordinaire. Dans le premier moment de l'action de la Belladonna, la Playe devient un peu ſèche, mais dès que le Medicament commence à ouvrir les pores de la Peau, & à tout déterminer du centre à la circonference, la Playe s'humecte & ſuppure beaucoup; il ne faut point ſe ſervir d'irritant dans la Playe; il ſuffit de la panſer avec des Médicamens Relachans; un *Digeſtif* ſimple, un Cataplaſme *emollient* ſont tout ce, quelle exige. On doit tenir la partie bleſſée chaudement &, ſi la conformation le permet, la frotter doucement avec des Linges chauds, pluſieurs fois le jour. On n'a point à craindre en général, que la Playe ſe ferme pendant l'uſage de la Belladonna. Cette plante paraît agir ſurtout ſur le Virus, depoſé dans la Playe, & en faciliter l'expulſion, & du moment, qu'on ne remarque plus aucun Accident dans la Playe ni dans la partie mordue, on peut en ceſſer l'uſage. Mais ſi après la 3e. doſe, le malade reſſentait encore des tiraillemens dans la partie mordue; s'il exiſtait encore du gonflement autour de la morſure, alors, après avoir laiſſé repoſer le Malade, on recommencera l'uſage de la Belladonna.

Il eſt cependant toujours prudent, d'empêcher la prompte cicatriſation de la Playe, & il ſuffit de la panſer avec le Baſilicum, aiguiſé de Précipité Rouge, & lorſqu'on voit, qu'on n'a plus rien à crain-

Digitized by Google

craindre, la laiſſer ſe fermer peu à peu, en diminuant graduellement le Cauſtique, que l'on mêle à l'Onguent. MUNCH rapporte 102. Obſervations, qui conſtatent la vertu de ce Remede; ou l'a cependant vu manquer, car dans l'Obſervations de REBIERE la Belladonna n'empêcha pas l'Hydrophobie de ſe déclarer (Hiſt. de la Societé de Medecine 1783. 2e. partie p. 211.) mais un Fait contre ne prouve pas grand choſe.

§. CLXV.

Le Vinaigre.

Methode de MONETA.

Le Vinaigre, par ſa vertu Excitante, Antiputride, & par la facilité, avec la quelle il pénétre toute l'Oeconomie Animale, a été très vanté par le grand BOERRHAVE: „ Refrigerandi vim habet eximiam, quoties Febris oritur ſtimulo acrioris Bilis, alcaleſcentis „ Salis, aut putridi nati in corpore humano & a morſu venenato ferarum; ſitim & hinc oriundam ſimul „ ſedans. Morſuique curando virulentorum aliud non „ eſt poſcâ efficacius, eximio in Rabie Caninâ exemplo (1)." BENEVENENTI l'a beaucoup recommandé. (2) & c'eſt peut-être au Vinaigre ſeul, qu'on

(1) Element. Chymiæ. T. II. p. 212.

(2) l. c. MEZLER, l. c. p. 352.

Digitized by Google

doit attribuer les bons effets du remede du Marquis de MALASPINA; du Remede de HANNEMANN. ERPENBECK rapporte dans sa Dissertation, qu'il a été préservé de la Rage, principalement par l'usage interne & externe du Vinaigre (l. c. p. II) Le Dr. LEONISKA de Padoue a fait beaucoup d'Observations, qui en prouvent les bons effets (voy. NICOLAI Curarten p. 50.) En 1765. on publia dans les Transactions Philosophiques, que le Malade, que l'on avait dit avoir été guéri en Italie par l'usage du Vinaigre, n'étoit point Hydrophobe. (1) Ce qui se trouve confirmé par un recit de LOUIS FRANK, (*Med. Chirurg. Zeitung* 1791. *T.* IV. *p.* 287.) Parmi les Remedes illusoires, dit BAUDOT, il ne faut pas excepter le Vinaigre Blanc, que quelques papiers publics ont annoncé, avoir eu des succès en Angleterre. (2) MONETA s'est appliqué à demontrer l'utilité du Vinaigre pour prevenir la Rage. Il ne s'est decidé à l'employer, qu'après ce, qu'il en a entendu dire au Professeur THIESEN en 1768 & apres des exemples de succès, observés en Saxe (3) & l'Est; à tort, qu'il ne cite, ni BOERHAVE ni BENEVENENTI. Mais n'importe, cent Obsertations qu'il a fait, (4) & aux quelles on

(1) Auszug. T. III. p. 357.

(2) l. c. p. 97. vid. WICHMANN, Hannoverisches Magazin. 18e st. 1766.

(3) l. c. p. 16, 17.

(4) l. c. p. 38.

Digitized by Google

doit ajouter trois Obſervations de perſonnes, mordues au viſage par un Loup enragé, & guéries par ſon Remede (1) ſemblent devoir nous donner de la confiance. Selon MONETA on procede de la maniere ſuivante.

1.) Il faut mettre ſur la Playe de la Cendre du Tabac, de la Pouſſiere, pour abſorber la Bave & enſuite on la lave bien avec de l'Eau.

2.) On fait chauffer du Vinaigre de Bierre dans un Vaſe, (il n'y a point de difference, entre ce Vinaigre, & celui de Vin, ſelon BOERHAVE; ainſi du Vinaigre de Vin peut faire la même choſe.) ſur 3 livres de Vinaigre, on met une demie livre de Beurre, qu'on laiſſe fondre, & on applique des Compreſſes, impregnées de ce mélange, ou des Plumaceaux, trempés dedans, ſur la Playe. Si la Playe n'eſt pas guérie en 9 jours, on la panſe avec l'Onguent de Céruſe.

3.) On donne intérieurement, trois ou quatre fois par jour, une once & demie de Vinaigre avec un peu de Beurre & on continue au moins pendant 15 jours.

4.) On défend de manger de la Viande, pendant quelques tems; on preſcrit pour nourriture les Fruits; les Légumes; —— la boiſſon ordinaire ſera un leger Oxycrat, du Syrop de Vinaigre, de la

(1) Gazette de Pologne 1790. in der Med. Chirurg. Zeitung 1790, T. IV. p. 374. & année 1792. T. II. p. 383.

Digitized by Google

Limonade, de la petite Bierre, un peu d'Eau & de Vin. —— On évitera toutes les boissons fortes; telles que le Vin; la Bierre forte; les Liqueurs.

5). Dans les personnes Plethoriques, on pourra faire une Saignée, mais le plus souvent on peut s'en dispenser. On peut scarifier la Playe, mais cela n'est pas nécessaire. Quant à l'Excision, à la Cautérisation, à l'application des Vesicatoires, MONETA les regarde comme très inutiles & causant des douleurs pour rien.

Si on n'avoit pas sur le champ du Vinaigre sous la main, on pourroit employer dans le premier moment une Liqueur Acide Vegérale quelconque, telle que la Sauce de la *Saur Kraut*, le Vinaigre, ou l'on garde des Cornichons ou d'autres fruits confits, jusqu'a ce qu'on eut fait du Vinaigre avec de la Bierre, ou bien jusqu'a ce qu'on s'en soit procuré d'une autre maniere. (1) Je crois, que les bons effets du Vinaigre doivent être attribués à sa vertu Antiputride & Diaphoretique. (2) Mais que penser de ce Remede si vanté par MONETA, quand on voit de la FONTAINE assurer, qu'il n y a rien d'aussi rare, que de voir un Ani-

(1) MONETA, l. c. p. 41.

(2) BOERHAVE §. 2143. Omni mane jejunus parum sudet assumpto Aceto aromatico, & VAN SWIETEN. T. III. p. 572. Omnium maxime prodest, si Rutâ, Marrubio, Scordio infusis Acetum Medicatum redditum fuerit.

Digitized by Google

mal, attaqué de la Vraie Rage en Pologne, que beaucoup ſemblent enragés, & ne le ſont pas, comme nous l'avons dit §. XXVII. 5°) & que le Remede de MONETA eſt tout à fait inſignifiant. (1)

Le parti le plus ſage me paraît être d'attendre de nouveaux Faits, & de ne pas nous borner aveuglement à ſuivre ce ſeul procedé.

§. CLXVI.

2de Claſſe. *Préſervatifs de la Rage, tirés du Regne Animal.*

Nous ne parlerons point ici de la Cendre d'Ecreviſſes mêlé avec la Gentiane, & l'Encens; & conſeillée par DEMOCRITE & GALIEN, &c. ni de l'uſage du Foye de l'Animal enragé, ni de la fameuſe Omelette avec la Poudre d'Ecailles d'Huitres calcinées, qui n'a pas empêché l'Hydrophobie (2) ni de l'application du Poil de l'Animal enragé ſur la Playe. (3) Ce ſeroit perdre le tems. Nous examinerons ſeulement quatre Remedes principaux, tirés de ce Regne. Les Cantharides; les Scarabées; l'Alkali Volatil & le Muſe.

---

(1) Chirurgiſche Mediciniſche Abhandlungen Pohlen betreffend, 1762. p. 121.

(2) BAUDOT. p. 108.

(3) Conf. S. DEUBLINGER. Præſid. J. H. SCHULZE. Diſſ. de Cancrorum fluviatilium uſu Medico. Hala Magd. 1735. §. XXI. p. 24. SWIETEN ad ü. 147. T. III. p. 584.

Digitized by Google

§. CLXVII.

Les Cantharides.

RHAZES, JOHANNES DAMASCENUS, BACCIUS ont conſeillé l'uſage interne des Cantharides, pendant quelques jours, pour éviter la Rage. On faiſoit infuſer les Mouches dans du Lait de Beurre, & enſuite ſécher & on les reduiſoit en poudre; on meloit cette poudre avec de la Farine de Lentille & du Vin, & on en formait des Trochiſques du poids d'un ſcrupule & on en preſcrivait un, tous les jours. Ce Remede occaſionne le Piſſement de ſang & d'autres Symptomes dans les Voyes Urinaires, qu'il faut appaiſer avec le Lait. Le Pere BACCONI aſſure, que dans *la haute Hongrie*, on donne la poudre de cinq Mouches Cantharides à un homme, pour le préſerver de la Rage, & une doſe *plus forte à un Animal.* (1) Mais on ſent, combien une ſemblable preſcription eſt incertaine, auſſi a-t-on abandonné ces Données, ſans renoncer au principal Ingredient. POLGARI aſſure, qu'en *Hongrie* on donne un Bol, compoſé de huit grains de poudre de Cantharides avec ſuffiſante quantité de Syrop de Pivoine, le matin, & qu'on fait boire par deſſus une grande quantité de bon Vinaigre froid, & qu'on en a toujours obſervé de bons ef-

(1) MEAD Oeuvres, T I. p. 171. RUDOLPH FORSTEN Hiſtoria Cantharidum, Lugd. Bat. 1775. p. 133.

Digitized by Google

fets (1). WERLHOF a fixé l'attention des Praticiens sur l'usage des Cantharides, en recommendant des Pilules, dont elles sont la base.

℞ *Mercurii dulcis gr. I. β.*
Pulv. Cantharid. gr. I.
Camphoræ gr. VI. ad X.
Mucilaginis G. Tragac. Q. S. ut formentur
Pilul. No. VI.
D. pro Dosi.

Le Malade prend tous les soirs, en se couchant, une semblable dose. On peut diminuer la dose du Camphre, destiné à moderer l'acrimonie des Cantharides. WERLHOF a quelquesfois porté la dose des Cantharides jusqu'à 2, 3. grains, pour avoir plus d'effet, & il en a observé des douleurs en urinant, mais jamais de Pissement de sang. Cet Auteur célèbre faisait en même tems pratiquer la Cautérisation, ou l'Excision, entretenir la Suppuration; faire des Frictions autour de la Playe, en évitant la salivation (2) & n'est il pas permis, d'attribuer les heureux succès à ce Traitement Local? Ce Traitement de WERLHOF à merité l'approbation de BUCHHOLZ (3) & de AEPLI (4).

(1) Diss. cit. p. 15.

(2) Conf. WICHMANN, l. c. & WERLHOF Op. Omn. p. 699. note.

(3) Ap. RHAN, Gazette de Santé, T. I. p. 236.

(4) Ap. RHAN, Gazette de Santé, T. II. p. 498.

Digitized by Google

§. CLXVIII.

Meloë majalis, Scarabæus majalis, Meloë Proscarabæus. Proscarabé ou Cantarelle (1).

(Jæger, l. c. a donné deux Figures enluminées repreſentant les Inſectes.) On avait vanté depuis longtems ces Inſectes comme Préſervatif de la Rage. Schwankfeld dans un Ouvrage, publié en 1603. Johan Coler dans ſon Ouvrage intitulé: *Oeconomia ruralis & domeſtica*, 1614. Weichard en 1626. & pluſieurs autres (2) en avoient une parfaite connoiſſance, & ce Remede ſemblait être tombé dans l'oubli, quand le grand Frederic acheta le ſecret du Payſan de Sileſie; ordonna des épreuves par le College de Berlin, & le rendit public en 1777 (3).

La Recette originale eſt compoſée de la maniére ſuivante.

Prenez 24 Proſcarabées dans le Miel, deux onces de Theriaque, deux gros de Bois d'Ebene, un gros de Serpentaire de Virginie, vingt grains d'Agaric de l'Ormier, un gros de Limaille de Plomb &

(1) Geoffroy, Hiſtoire des Inſectes, T. I. p. 377. Planche VII. fig. 4.

(2) Voy. Ehrenfried, l. c. p. 220. J. G. Haller, Diſſ. cit. §. XXIII. p. 21. Andry, Memoire de 1776, p. 152.

(3) Bekanntmachung des Specifiſchen Mittels wider dem tollen Hundsbiſs, welches S. P. M. enkaufen &c. Berlin, 1777.

Digitized by Google

une ſuffiſante quantité du Miel, ou les Inſectes ont été conſervés, pour faire un Electuaire. La doſe eſt differente ſelon l'age & le ſexe:

Age des ſujets.	Hommes. Gros-grains.	Femmes. Gros-grains.
De 1 à 2 ans.	24	20
De 2 à 5 —	30	26
De 6 à 10 —	40	30
De 12-15-20 —	1	50
De 25 à 30 —	1 — 30	1 — 15
De 30 à 80 —	2	1 — 30

Lorſqu'une Perſonne mordue prend la doſe, déterminée par ſon âge; elle doit reſter pendant 24. heures ſans prendre d'alimens ſolides, & 12 heures ſans boire; enſuite elle ſe mettra au lit, boira beaucoup du Thee de Fleurs de Sureau, pour favoriſer la Sueur. La Sueur finie, il faut bien laver la chemiſe, les draps & tout ce qui a pu en être impregné, ou mieux les brûler. On lavera la Playe, on l'entretiendra ouverte & on l'oindra avec de l'Huile de Scorpion ou avec le Miel de Scarabée. Il eſt eſſentiel, de faire prendre le Remede dans les premieres 24 heures après la morſure; ſi on le donne plus tard, ſon effet eſt moins certain.

Ce Remede opère par les Urines & par la voie des Sueurs. Le payſan de Sileſie avoit toujours fait de Miracles avec; mais dès que la Formule fut connue les perſonnes cenſées, ils la critiquèrent & en montrèrent les défauts: en effet le Proſcarbée

Digitized by Google

eſt le principal Ingrédient; la Thériaque eſt bonne, pour faciliter la tranſpiration, mais la Valerienne eſt en trop petite doſe; le Bois d'Ebenne, l'Agaric ſont inutiles, & le Plomb eſt pernicieux (1). Ce Remede avoit ſes partiſans & ſes detracteurs. FRAUGOTT SCHWARZ (2) BEIREIS & DEHNE (3) ont ſurtout vanté ce Remede. SCHWARZ a été preſervé par ſon uſage. HEIM a auſſi des Obſervations en ſa faveur (4). REVEILLON en cite auſſi une (5). Mais d'un autre coté FRITZE à prouvé, combien il était incertain & SELLE & BUCHHOLT aſſurent, qu'il agit d'une manière très indeterminée, & qu'il ne mérite pas la préference ſur les Cantharides. BEIREIS, & DEHNE, grands Fauteurs de ce Medicament, en ont toujours vu des effets avantageux, mais ils n'adminiſtrent, que la poudre de l'Inſecte, deſſeché à l'air & rejettent la Formule primitive, pour y ſubſtituer la ſuivante, *plus conforme à la ſaine Pratique.* On prend 15 grains de la Poudre de ces Inſectes, on la mêle exactement avec un gros de Nitre & on diviſe le tout en douze doſes. On donne toutes les heures une doſe, & on continue jusqu'a ce, que le malade piſſe le ſang, ou au moins, jusqu'a ce, qu'il

(1) Voyez EHRENFRIED, l. c.
(2) L. c.
(3) L. c.
(4) Ap. SELLE, Med. Beitrage 2 Theil p. 129.
(5) Hiſt. de la Societé de Medecine, 2e partie. p. 14.

Digitized by Google

ſente une forte cuiſſon, en urinant. On fait avaler au malade, après chaque poudre, quatre onces d'une Decoction Mucilagineuſe. Il faut ſcarifier la Playe & frotter dans ſes environs, toutes les quatre heures, un peu d'Onguent Mercuriel Camphré de manière, qu'on employe 2 ou 3 gros de Pomade Mercurielle, par jour. Si on ne peut ſcarifier la Playe, il faut la ſaupoudrer de poudre de Cantharides & appliquer deſſus un Emplâtre Veſicatoire. Telle eſt la conduite, que preſcrivent ces Praticiens, mais doit on tout attribuer à la vertu du Proſcarabée, & rien au Traitement Local? je ne le penſe pas.

Quoi qu'il en ſoit, ce Remede eſt très âcre, & ſi on ne le donne pas avec la plus grande précaution, il produit des Coliques tres violentes (1). Et même on a vu la mort ſurvenir, après avoir fait avaler la poudre d'un de ces Inſectes dans de l'Eau de Vie à un enfant, qui avoit été mordu. Peu après avoir avalé le Remede, cet enfant fut attaqué de Vomiſſement, de Colique, de Convulſions, de Sueurs froides, de Saignement de nez, de Piſſement de ſang, de Sueurs de ſang, de Dejections Alvines ſanglantes, & tous ces accidens continuèrent juſqu'a ſa mort, qui ſurvint promptement.

(1) Voyez Haim, l. c.

Digitized by Google

§. CLXIX.

Le Muſc.

C'eſt un des premiers Diaphorétiques & Antiſpasmodiques, & il eſt ſurtout employé par les Chinois pour prevenir les ſuites de la morſure d'un Animal enragé. ANDRÉ REID, qui avoit ſejourné à la Chine, publia le Traitement en 1744. dans les Tranſactions Philoſophiques (1) & des lors chaque Praticien eſſaya d'en faire uſage, ce qui ſe fit avec plus ou moins des ſuccès. Pour bien connoitre ce que l'on doit en attendre, il faut remonter à la Recette Originale, que REID a communiqué, comme il ſuit. Cette Poudre, connue ſous le nom de Poudre de Tunquin, (*Pulvis Tunquinenſis* COBBII) eſt compoſée de 16. grains du meilleur Muſc, de 24 grains de Cinnabre Naturel, & autant de Cinnabre Factice (d'autres remplacent ce dernier par la Cochenille); on pulvériſe chaque ſubſtance à part, enſuite on les mêle & on donne la Poudre dans un verre de RACK. Ce Medicament, que l'on prend au lit, procure, dans deux ou trois heures de tems, un ſommeil tranquille & une tranſpiration très abondante; ſi la première poudre ne produit point cet effet, on donne une ſeconde doſe & on regarde la cure comme certaine & par-

(1) Auszuge von LESKE, T. III. p. 175. GMELIN, l. c. DALBY, l. c.

Digitized by Google

faite. L'Auteur attribue les bons effets à la vertu Antiſpaſmodique, Diaphoretique du Muſc, & à la proprieté Antiputride Excitante du Rack. Le Cinnabre n'eſt pas tout à fait ſans agir, quoiqu'en aient dit quelques Auteurs. Ce Medicament n'a pas fait fortune, comme un Preſervatif ſûr contre cette cruelle maladie; on l'a employé ſans ſuccès (1) & cela n'eſt point étonnant, puis qu'on n'a aucun égard au Traitement de la Playe, qui eſt le principal. Malgré cela, le Muſc doit être conſervé dans le Traitement de cette maladie: nous verrons plus bas, qu'on le marie à d'autres Remedes comme Préſervatif & qu'il eſt un des plus puiſſans Medicamens, quand l'Hydrophobie s'eſt declarée.

§. CLXX.

L'Alkali Volatil.

Comme Antiſpasmodique & Sudorifique il a été recommandé par pluſieurs Praticiens dans la Cure Prophylactique. Guettard conſeillait de ſcarifier la Playe, & de la laver avec ce fluide (2). Le Roux ne conſeille rien, que 10 gouttes d'Alkali Volatil Fluor, deux ou trois fois par jour, le

(1) Journal de Medecine, T. III. p. 303.

(2) Mem. ſur les Sciences & les Arts, T. I. p. 122. an. 1768.

Digitized by Google

matin & le soir, dans une tasse d'eau de Fleurs de Sureau (1). VIRARD en a aussi obtenu des succes (2). DARLUC le vante avec raison, comme Diaphoretique (3). Cependant il ne faut pas s'y fier: qu'il ait reussit tant, qu'on voudra, entre les mains de LE ROUX, il ne faut pas oublier, que ce celebre Praticien n'attribue ses guérisons qu'au Traitement Local. On a employé l'Alkali volatil, à l'Hotel des Invalides, sur un homme mordu à la face, ou il n'a pas empêché l'Hydrophobie, de se déclarer; un second blessé à la poitrine à travers les vetemens, a été préservé, après ce Remede, mais le Remede n'y était pour rien (4).

§. CLXXI.

IIIe. Classe. *Préservatifs, tirés du Regne Mineral.*

Les principaux sont la Limaille de Cuivre, d'Etain, le Mercure & ses diverses Préparations.

La Limaille de Cuivre.

L'Archiatre COTHENIUS assure, que les personnes mordues, qui prennent pendant 3 jours de

(1) P. 67.

(2) Hist. de la Societé Royale de Med. 1783. 2e partie, p. 103.

(3) Journal de Medecine, T. XIV. p. 299.

(4) SABATHIER, ap. PARMENTIER Exper. & Reflexions sur l'usage des farineux, p. 186.

Digitized by Google

ſuite de la Limaille de Cuivre ſur du pain & du beurre, ſont préſervées de la Rage. Ce Remede, ſelon Lui, agit par les Selles, les voyes Urinaires & Salivaires & ne produit aucun Symptome dangereux. (1) Mais il faut, que la premiere doſe du Remede ſoit priſe dans les 6. premieres heures après la morſure; vu le peu de ſoins, que l'on prend de la Playe, il n'eſt pas ſurprenant, que ce Remede n'ait pas mérité de reputation, & ait manqué le but, qu'on ſe propoſoit, comme SCHMUKER l'a obſervé à Potsdam même (2) LIEB donne le Verd de Gris à la doſe de 4. 6. grains. 3 jours de ſuite & prétend, que c'eſt un Remede inmanquable (ap: BALDINGER, N. Magazin. T. VII. p. 549.

§. CLXXII.

La Limaille d'Etain.

Je ne conçois point ce, qu'on a pu trouver d'extraordinaire dans cette Limaille, bonne contre le Ver ſolitaire, mais certainement inutile dans la Cure Prophylactique de la Rage. Cependant on la trouve dans un Julep Cephalique de MAYERNE, compoſé, comme il ſuit. Prenez ſix Onces de

(1) LÖSEKE. Mater. Medica. p. 3500. WEIZENBREYER, Diſſ. de Cupro Medicato. p. 25. Voy. auſſi les Obſervat. de LIEBE ap. LESER. p. 351.

(2) Chirurg. Wahrnem. T. II. p. 552.

Digitized by Google

Feuilles de Rhue, de Theriaque de Veniſe, d'Oil pilé, de Limaille d'Etain, de chaque quatre Onces; faites digerer dans un Vaſe fermé avec ſix Livres de bon Vin de Canaries, ou de Bierre Anglaiſe; coulez, en exprimant & gardez la Colature. On en donne, tous les matins, pendant 9. jours deux ou trois Gros & on panſe la Playe tous les jours une fois avec le marc. (1) Certainement ſi ce Remede a eu des ſuccès, ce n'eſt point à cauſe de l'Etain, mais de la Rhue, de l'Oil, Ingrediens Principaux d'un grand nombre de Formules vantées, & bons Diaphoretiques & Diuretiques.

§. CLXXIII.

Le Mercure.

Nous voilà enfin arrivé au Préſervatif par Excellence, vanté par un grand nombre d'Auteurs, comme l'unique & infaillible ſecours à propoſer à cette cruelle maladie. RAVELLY a récommandé à la fin du ſiecle dernier l'uſage interne du Mercure, de l'Antimoine, joint aux Sudorifiques, comme un bon Préſervatif de la Rage. (2) Mais ce Medicament n'a commencé à fixer les regards des Praticiens, qu' en 1733. ou DESAULT propoſa les Fric-

(1) Philos. Tranſactionen auzug von LESKE, T. I. p. 321,

(2) Voyez. Hiſt. de la Société Roy. de Med. 1713. 2e partie p. 137.

Digitized by Google

tions, comme le plus sûr Remede, pour éviter les suites de la morsure d'un Animal enragé. Depuis ce tems ASTRUC, SAUVAGES, ROBERT JAMES, BERTRAND, BOUILLET, CAUTWELL, le Frere du CHOISEL, VAN SWIETEN, DE HAEN, TISSOT, LASSONNE, PORTAL, Les Membres de la Societé Royale de Medecine, EHRMAN, & un grand nombre d'autres (1) l'ont regardé comme un Remede essentiel dans la preservation de la Rage. On a administré les différentes préparations Mercurielles. Les uns ont prescrit le Turbith Mineral, intérieurement seul (2), ou joint à l'usage externe du Précipité Rouge (3). D'autres veulent avoir observé les meilleurs effets de la solution de VAN SWIETEN à l'interieur, en ne négligeant point les Scarifications, les Vesicatoires sur la Playe &c. (4)

(1) Voy. ANDRY, Mem. de 1778. p. 500 seq. Mem. de 1776. p. 125.) STRUVE, Diss. cit. §. XV. MEZLER l. c. p. 75. I. G. RODERER de morsu canis rabidi sanato Gotting. 1760. H. H. C. SCHRADER, Observ. fasc. I. Obs. 8. SALVA, PELET ap: BOUTEILLE, l. c. p. 217. LA LOUETT, Hist. du Traitement &c. Hist. de la soc. Royale de Med. 1783. 2e partie p. 167. seq. SAILQUIN. Journ. Med. T. XXX. p. 152. VOGEL Prælectiones. p. 72.

(2) JAMES, Philos. Transact. Auszug. T. II. p. 258.

(3) RUHN Nova Acta. Physico Medica Acad. N. C. Vol. I. p. 212. la dose de 4 grains pendant 3 jours de suite.

(4) DOMMIL, Hist. de la Soc. Roy. de Med. 1783, 2e. partie p. 27. BONEL, p. 273.

Digitized by Google

Plenk donne la préférence au Mercure gommeux. (1) Fehr aux Pilules Antivarioliques de C. L. Hofman (2). Mais la plupart des Praticiens se sont accordés à donner la préférence aux Frictions Mercurielles. Tous ces Auteurs n' ont pas manqué d'apporter un grand nombre de preuves de morsus préservés, pour etayer leur Pratique & l'on a eu Decidées différentes sur la maniere d'agir du Remede. De Sault l'employait comme Vermifuge, & propre à tuer les Vers, qui, selon Lui, étaient la Cause de la Rage. Sauvages l'employa pour exciter la Salivation, dont il espérait l'evacuation par les organes Salivaires, avec les quels le Venin lui paroissait avoir plus d'affinité, & de là la neceffité de procurer la Salivation selon quelques Praticiens, qui suivirent Sauvages, (3) tandis que d'autres, qui avoient vû des malades salivans, devenir malgré cela Hydrophobes, ont rejetté cette Pratique & conseillé seulement les Frictions, données sans exciter la Salivation, & ils ont aussi des Faits heureux, dont ils se glorifient. Malgré le nombre & l'autorité des Fauteurs du Traitement Mercuriel, il ne faut point croire, que ce Medicament ait capté l'attention de tous les Praticiens.

(1) Toxicologia. p. 66.

(2) Fehr. l. c.

(3) Surtout Matthieu, l. c. p. 302.

(4) Qu'ils evitent, surtout en donnant des Purgatifs Mercuriels. voy. la Duchoisel, l. c. Drastiques, . onel l.

Digitized by Google

Plusieurs l'ont rejetté, d'aprés les Faits suivants, qui nous paroissent très graves; & que l'on doit bien peser, si l'on veut decider la Question.

1.) Le Mercure a pu avoir le sort de tous les autres Remedes vantés cotre la Rage, c. à d. d'être souvent administré à des sujets, non susceptibles d'avoir la Rage, & comme le nombre en est plus considerable, qu'on ne pense, rien de merveilleux, s'il a paru reussir.

2.) Les plus grands Partisans de l'usage du Mercure employent les Scarifications, la Cauterisation, les Emplâtres Vesicatoires sur la Playe, dont ils entretiennent la Suppuration pendant long tems: ainsi comment peut-on pretendre, que les bons effets sont dûs au Mercure & non au Traitement Local, que nous avons vû reussir constamment seul, lors qu'il était bien administré?

3.) Le Mercure est si peu le vrai Remede Préservatif, qu'une foule de Faits prouve le contraire. Des personnes mordues sont mortes Hydrophobes, le Corps couvert de Mercure, comme les Observations de Tuessel, de Oudot, &c. le prouvent. (1) Majaudt l'a vu echouer, quoi qu'administré avec les plus grandes précautions. (2)

---

c. p. 260. ou en eloignant les Frictions. Baudot. p. 99. Selon Bacher, il faut tenir un milieu. Journ. de Med. T. LXV. p. 232.

(1) Ap. le Roux. p. 51. a. 56.

(2) Journ. de Medecine. T. LVIII. p. 157.

Digitized by Google

Dix perſonnes, mordues par le même Animal, ont été traitées avec intelligence par les Frictions Mercurielles, & tous les Remedes acceſſoires; les unes ont ſalivé; les autres pas, & toutes n'en ont pas moins été attaquées de l'Hydrophobie & ſont mortes (1). Dans un mordu, auquel BEAUVAIS adminiſtra ſur le champ le Mercure, la ſalivation parut promptement, & cependant l'Hydrophobie ſe déclara le 11e jour & tua le malade. (2) OTTENS fit frictionner une perſonne mordue; la Salivation parut; tout ſe paſſa au point, qu'on croyait le malade ſauvé; mais l'Hydrophobie parut le 85. jour après la morſure & le bleſſé mourut. (3) RAYMOND fit adminiſtrer à deux perſonnes mordues les Frictions Mercurielles, le Turbith Mineral intérieurement, ainſi que la poudre de *Tunquin*; il fit Cautériſer les Playes & cependant toutes deux devinrent Hydrophobes & periront. (4) RANK a fait frictionner pluſieurs perſonnes après la morſure & cependant l'Hydrophobie s'eſt declarée & a emportée les malades. (5) FRANK, Partiſan du Mercure, mais Medecin verace, aſſure, avoir trouvé la

(1) REBIERRE, Hiſt. de la Societé Royale de Medecine 1783 2e. partie p. 208.

(2) Ibid. p. 45.

(3) Acad. de Harlem in Comm. Lips. T. XVII. p. 462.

(4) Medical Obſervat. and Inquiries Vol. V. appendix.

(5) Ap: BALDINGER, N. Magazin. T. VII. p. 36. Cf. MEZKER. p. 354.

Digitized by Google

methode de SCHMUCKER & les Frictions insuffisantes pour preserver de la Rage. T. IV. p. 384. Enfin on dit à Montpellier, que SAUVAGES fut induit en erreur au sujet des effets Antihydrophobiques du Mercure par deux Capucins, qui ayant la Vérole, désirant de passer par les Remedes, mais ne voulant point avouer leur mal, se firent une égratignure au bras & vinrent consulter le celebre Professeur, & lui dirent avoir été mordu par un Chien enragé: il leur fit administrer les frictions Mercurielles & les mit au rang de preservés de la Rage. (BLUMENAACH, M. B. T. II. p. 390.

4.) Non seulement le Mercure n'est pas un Remede sûr, mais il est encore dangereux, par la précipitation, avec la quelle quelques Auteurs ont recommandé de le donner; il a été souvent une cause d'Accidens trés graves. On administra le Mercure si inconsidérement à deux payſans, qu'ils furent attaqués d'une Phrenesie terrible & s'enfuirent dans les bois. —— MIGNOT a vu périr assez promptement deux personnes mordues d'une fievre inflammatoire, suite du Mercure, administré en trop fortes doses. (2) Dans un Enfant mordu le Mercure agit sur la Gorge avec tant de vehemen-

(1) SAUVAGES, l. c.

(2) Hist. de la Soc. Roy. de Medecine 1783. 2e partie, p. 58.

Digitized by Google

mence, qu'il y produisit une inflammation gangréneuse, suivie de la mort (1). Dans un sujet Cacochyme le Mercure augmenta la dissolution du sang & le fit perir (2). Le Mercure, frotté inconsidérement sur les Playes, fit périr un enfant & 3 autres personnes, traitées de même, eurent beaucoup de peine à se sauver des mauvais effets de ce Remede (3).

De tout ce, que nous avons dit, il est permis de conclure,

Que le Mercure est un Remede infidel, sur lequel on ne doit point compter pour préserver de la Rage, puisque souvent il a manqué son objet, & que, lorsqu'il a preservé, on peut à plus juste titre l'attribuer au Traitement Local, & qu'il est dangereux, quand il n'est pas administré par un Praticien éclairé. Malgré cela, je n'exclurois point le Mercure du Traitement Préservatif de la Rage, quand ce ne seroit, que pour ne pas affronter un préjugé enraciné, & je dirai plus loin, quelle est la meilleure maniere de proceder.

(1) Le Roux, p. 79. 86.

(2) La Buete, Hist. de la Soc. Roy. de Med. 2e partie. p. 193.

(3) Matthieu, l. c. p. 396.

Digitized by Google

§. CLXXIV.

IV. Classe. *Remedes Préservatifs Composés.*

Nous ne finirons jamais, si nous voulions transcrire ici toutes les Formules, qu'on a données pour la Rage & nous ne croions pas, en le faisant, satisfaire l'Illustre Societé, qui doit juger de notre Travail; cependant nous nous permettrons de citer les noms de ces fameux Remedes. Un de plus accrédités est la poudre de PALMARIUS, composée de Rhue, de Verveine, de Sauge, de Plantain, d'Absynthe, de Menthe, d'Armoise, de Melisse, de Betoine, de Millepertuis, de petite Centaurée, de Polypodes desséchées, pulverisées, & dont la dose est un demi gros tous les matins, & il croioit, que 2, 3 ou 4. prises suffisoient, quelque fut la grièveté de la blessure, dans une tasse de bouillon ou en Electuaire avec du Miel. (1) La plupart des Recettes, vantées comme Préservatives, sont composées à l'instar de celles-là, mais aucune ne mérite notre confiance. Ces divers Remedes sont: le Preservatif de DUHAMEL (2), de TULLIN (3), celui de GEOFFROY (4), le Vinaigré Antilyssé

(1) Ap. VAN SWIETEN. §. 1147.

(2) Journal de Medecine. T. XXXVII. p. 227.

(3) Histoire de la Societé Roiale de Medecine 1783. 2e. partie pag. 22.

(4) Ap. STRUVE, Diss. Cit. §. XVIII.

Digitized by Google

de HANNELMANN (1), le Julap de MAYERNE (2), la Decoction de GOURDON (3), l'Antidote de Saxe (4), celui D'APUL: CELSUS (5), la Poudre de HEURNIUS, (6) de JOYANT (8), le Remede de WAGNER (8), celui de HILL ou de ORMSKIRK (9), celui de la Veuve ROMPFF (10), celui du Marquis de MALASPINA, (11) & un grand nombre d'autres, publiés par STRUVE (12), Marechal de ROUGERES (13) & ANDRY, (14).

---

(1) *Acta Medica Havniensia*, & ap. STRUVE, l. c.

(2) VAN SWIETEN, §. 1147. & cy devant §. CLXXII.

(3) Philoseph. Transactionen Auzug. T. I. p. 319.

(4) Ap. STRUVE, Diss. cit. §. XVIII.

(5) Ibid.

(6) Ibid.

(7) *Ibid.*

(8) TODE, Med. Chirurg. Bibliothek I. B. 3e stuck,

(9) HEYSHAM, Diss. cit. BADER, p. 128.

(10) BADER, l. c. p. 180. publié par PRÆBSTING, Diss. cit. & ap. KOSTUM, Med. Biblioth. I. B. 1e stuck. p. 141.

(11) ap. ASTI, l. c. ANDRY, Mem. de 1778. p. 564. BADER, p. 182. KOSTUM, l. c. p. 139.

(12) Diss. cit. §. XVIII.

(13) Journal de Medecine T. 38. p. 341.

(14) Mem. de 1778. p. 560. seqt.

Digitized by Google

§. CLXXV.

Des Bains, comme Préservatifs.

Les Bains Domestiques peuvent être utiles pour assouplir la Peau dans les personnes d'un temperament sec & pour faciliter la transpiration & seconder par conséquent l'effet des autres Remedes & MEAD les a ordonnés conjointement avec le Lichen Cinereus, & plusieurs Praticiens, qui se servent des Frictions Mercurielles, font en même tems faire usage du Bain; tel est p. ex. PORTAL; mais ces Bains ne sont, qu'un Accessoire, & rien moins que Préservatifs. On a cru pendant quelque tems, que les Bains de Mer étaient un Specifique (1) & LONGIS dit, que de 23. personnes, mordues par un Loup enragé, & qui prirent toutes les Bains de mer, 17. ont été preservées & 5 sont mortes de l'Hydrophobie. (ap: ANDRY, Mem. de 1778. p. 479.) Mais ne peut on pas dire avec plus de fondement, qu'il n'y avoit, que ces 5 personnes, susceptibles de contracter la Rage, & surtout lorsqu'on considére, que de ces 5 personnes, 3. étaient la Mere & ses 2. Filles & les 2 autres, Frere & Soeur, ce qui prouve encore la disposition, dont nous avons parlé §. CIII. 62.). Il est possible, qu'ils aient paru réussir dans des sujets non disposés à

(1) De Aquâ marinâ Commentarius, Oxonii 1755. p. 24. Auctore SPEER.

Digitized by Google

devenir enragés; mais ils ont si souvent manqués leurs effets, & on a vu tant de personnes mordues devenir Hydrophobes, & perir, après avoir fait usage des Bains de la mer, qu'on n'en parle plus actuellement (1). & d'ailleurs supposons pour un moment, qu'ils aient quelqu' utilité, il ne seroit pas possible de les employer partout. Cependant si on habite les bords de la Mer, on peut les conseiller, sans negliger les autres moyens, seulement pour contenter les malades & les rassurer.

§. CLXXVI.

Immersion dans l'Eau.

Quelquesuns ont cru trouver un bon Moyen Prophylactique dans l'Immersion subite du malade *dans l'Eau*, & il semble, *que* C. LSE *les ait* plustôt *recommandé dans cette vue*, que pour la Cure de l'Hydrophobie declarée ap. MORGAGNI *Epist.* 8. *No.* 26. Ce Moijen à pu réussir, selon quelques uns, à raison des Sueurs, qui sont survenues après (2). Mais il n'en est pas moins insuffisant dans la plus part des Cas & souvent dangéreux; cette manœu-

(1) BONELL. l. c. p. 275. Medical Transactions. Vol. II. p. 199. DARLUC. Journ. Med. 1761. T. 14. p. 300. ANDRY, Mem. de 1778. p. 495.

(2) ANDRY, Mem. 1778 p. 496. BACHER, Journ. de Med. T. 65, p. 227.

Digitized by Google

vre a ſouvent abouti à la mort, même ſelon Lieber (1) & Layard a vu un Jeune homme perir à la ſuite d'une ſemblable immerſion, & un autre devenir imbecille. (2) Ces Immerſions ne ſont plus employées.

§. CLXXVII.

Traitement Prophylactique, que nous preferons.

Nous avons expoſé, jusqu'a preſent, ces divérſes methodes, qu'on a ſuivies pour préſerver de la Rage. Mais quelle eſt celle, qui mérite la préference? Nous avons vu, que chaque Auteur ne manquait pas de préferer la ſienne; mais nous avons vu auſſi que toutes ces Methodes n'ont pas toujours rempli l'éſpoir des Praticiens, qui les ont ſuivies.

La Methode de Schmucker, celle de Roux, le Mercure, la Belladonna & tous les autres Remedes les plus vantés, ſont bien loin d'avoir toujours reuſſi; ainſi que faire? Nous croyons, que le Praticien prudent ne doit point s'en tenir à une ſeule Méthode excluſive & qu'en reunifant les Remedes les plus actifs, on pourra être plus ſûr de prevenir la maladie, quoiqu'à la fin, on ſoit dans l'incertitude de determiner preciſement, quel eſt

(1) P. 54.
(2) l. c.

Digitized by Google

celui, qui a reëllement opéré la guérison. La conduite, que nous conseillerions, serait celle ci.

1.) Il faut suivre exactement ce, que nous avons dit au sujet du Traitement Local, qui est la base de toute préservation dans cette cruelle circonstance, & les autres Moyens ne sont que des Accessoires, qui peuvent favoriser l'effet du Traitement Local & que nous employerions de la maniere suivante.

2.) S'il y a indice de saburre dans les prémieres Voies, il faut donner un Emétique.

3.) Ordonner les 3. doses de poudre de Belladonna, selon la prescription de MUNCH.

4.) Donner tous les soirs au Malade, en entrant dans le lit, les jours, ou il n' aura point pris de Belladonna, trois onces de bon Vinaigre, dans lequel on fera infuser de la Rhue, du Scordium, de l'Abrotanum, & tous les soirs indistinctement un Lavement avec une Decoction de fleurs de Chamomilles, & deux onces d'Oxymel simple. On continuera ce Traitement pendant deux semaines.

5.) Si, après avoir fait ces Remedes, on ne se croit pas encore assez sûr, on fera frotter tous les jours, pendant six semaines, un demigros ou un gros d'Onguent Mercuriel sur le membre mordu, & ensuite sur les autres membres, & si le malade a la commodité, ou lui fera prendre de deux jours, l'un, un Bain tiede. Tous les 5 ou 6 jours on prescrira une dose de Pilules Purgatives Mercurielles, pour empecher la salivation.

6.) On prescrira en même tems, qu'on ordonnera

Digitized by Google

les Frictions, les Pilules de WERLHOFF, ſurtout dans les perſonnes, qui n'auront pas été convenablement pendant l'uſage de la Belladonna & du Vinaigre, & on fera prendre un Thé avec le Mouron Rouge.

7.) S'il ſe manifeſte quelque Symptome Nerveux, quelques mouvemens Convulſifs, on donnera la Poudre ſuivante. Prenez dix grains de Cinnabre factice, ſix grains de Muſc, quatre grains de Camphre, & un grain d'Opium, & l'on fait boire par deſſus un Thé Sudorifique de Fleurs de Tilleul, de Sureau, de Chamomille ou de Rhue. (1)

NB. Il ne faut pas s'effrayer trop aiſément; car l'effet des Remedes d'une Maladie intercurrente peuvent occaſioner des Symptomes, qui exigent la Saignée, les Emétiques, les Purgatifs, &c. & qui doivent être determinés par la ſagacité du Praticien.

§. CLXXVIII.

Diété Prophylactique.

Pendant l'uſage de ces Remedes, le malade ne prendra que des alimens de facile digeſtion; il s'abtiendra de Viande, ou bien ne mangera que de la Volaille Bouillie; beaucoup de Legumes; on evitera les boiſſons Spiritueuſes; on fera coucher le ma-

(1) C. Fr. RHAN, Gazette de Santé, l. c.

Digitized by Google

lade dans la chambre la plus vaſte, qu'on pourra lui procurer — &, pendant la journée, on brulera, à diverſes repriſes, du Vinaigre ſur une pelle ou ſur un morceau de brique, rougie au feu, ou mieux on laiſſera évaporer du Vinaigre dans la chambre; mais ces Vaporations ne pourront ſe faire, que pendant un quart d'heure, trois fois par jour; alors on tiendra les fenêtres fermées, mais, desque ce tems ſera ecoulé, on les ouvrira, pour y faire rentrer de l'air pur, & on les refermera. On aura ſurtout ſoin auſſi, d'eviter toutes les paſſions vives, & tout ce qui pourrait trop ébranler le Genre Nerveux de ces malades.

Il eſt à croire, qu'en ſuivant une ſemblable methode, ſurtout en ayant toujours egard à l'état de la Playe, on préviendra plus heureuſement cette cruelle maladie, qu'en s'obſtinant à ne vouloir ſuivre qu'un procede.

§. CLXXIX.

Traitement, lorsqu'on eſt appellé dans le Second Période de la Maladie.

Nous ne ſommes quelquefois appellés, que dans le moment, ou les Phénomènes Précurſeurs ſe manifeſtent à la Playe & dans toute l'habitude du Corps; & le moment n'eſt plus auſſi avantageux, que le Premier Période, mais il y a de l'eſpoir, & il faut tout tenter, pour éviter le Symptome cruel de l'Hydrophobie. Le prémier ſoin du Pra-

Digitized by Google

ticien eſt de montrer beaucoup de calme, de ſang-froid au malade, & de le raſſurer ſur ſon état & de lui promettre la guériſon. Enſuite on met en uſage le Traitement, que nous avons conſeillé; il faut ſurtout ſcarifier la Playe, ſi elle eſt encore ouverte; ouvrir la cicatrice, ſi elle eſt fermée; & détruire autant, qu'il ſera poſſible, avec le Cauſtique, que Potentiel, toute cette place, c'eſt le plus ſûr; enſuite on fera Vomir, pour imprimer une grande ſecouſſe à toute la Machine; debaraſſer les premieres Voies de ſucs corrompus, qui s'y trouvent communement & ouvrir les pores de la Peau, faciliter les fonctions du Poumon. Après l'action de l'Emetique, on preſcrira une petite doſe de Theriaque & le lendemain on commencera la Belladonna, & l'on fera prendre tous les ſoirs la poudre Antiſpaſmodique, decrite §. CLXXVII. No. 7.) dans 3 onces de bon Vinaigre. Si le malade ſe plaint de douleur, de tenſion dans la partie mordue, on la frottera matin & ſoir avec le Liniment Volatil Camphré, mêlé avec égale quantité d'Onguent Neapolitain, & on couvrira toute la partie avec des Compreſſes épaiſſes, trempées dans le Vinaigre de Rhue &c. tiede, & on les renouvellera toutes les deux heures, en faiſant chaque fois ſur la partie de legeres Frictions avec une flanelle, imbibée de Vinaigre Camphré. Tous les ſoirs on donnera un Lavement, avec deux onces d'Oxymel ſimple & on fera, cinq fois par jour, des évaporations de Vinaigre dans la chambre. Nous ne conſeillons point ici le Mercure, parceque nous ne croyons point à

Digitized by Google

ſa vertu & tout ce, qu'en a dit en ſa faveur, nous parait ne point devoir lui être attribué; mais bien au Traitement Local, aux Sudorifiques & aux Antiſpaſmodiques, dont on s'eſt ſervi en même tems; le mêlange de l'Onguent Neapolitain avec le Liniment Volatil conſerve en outre ce Medicament pour ceux, qui croyent à la ſpecificité de ce Mineral. En ſuivant ce Traitement, on ſera aſſez heureux pour eviter un grand nombre de fois l'apparition de l'Hydrophobie & la fin tragique de l'individu & pluſieurs Obſervations nous prouvent, qu'on a déjà reuſſi, quoique par des voies differentes à prevenir la mort dans des ſujets, ou la maladie étoit déjà arrivée à ce point (1).

(1) Monita, l. c. p. 21. 26. Alix. Obſerv. Chirurgica, fasc. III. p. 27. Matthieu, l. c. p. 306, 307. Dans ce dernier malade il fit uſer dans un court espace de tems 12 Onces d'Onguent Mercuriel & preſerva ſans faire attention à la Playe. Je ne doute point de la cure; mais les accidens dependaient ils réellement du Virus Rabieux? C'eſt ce, dont je doute.

Darluc. Journ. de Med. Avril 1761. Baudot. 3 Obſerv. l. c. p. 117, 118, 120. T. 14. p. 301. Avec l'Alkali Volatil.

Digitized by Google

§. CLXXX.

Traitement de l'Hydrophobie.

Lorsque l'Hydrophobie s'eſt manifeſtée, le malade eſt perdu; cependant quelques Obſervations prouvent, qu'on ne doit point l'abandonner, & heureux notre ſiecle, qui a vu bannir pour jamais la coutume barbare d'etouffer ces infortunés. Quelle conduite tiendrons nous? J'avoue, qu'il n'y a rien d'auſſi difficile, que de demêler la verité dans presque tout ce, qu'on a fait jusqu'à préſent. Donnez du Mercure à la plus forte doſe poſſible; & faites ſaliver dit l'un (1). Baignez le dans l'Huile, dit un autre (2). Saignez jusqu'à defaillance, dit un 3e. enfin un 4e. & un 5e. paroiſſent vous ordonner autre choſe; d'ou vient tant de confuſion? De ce, qu'on n'a pas conſideré tout l'Enſemble de la maladie dans l'adminiſtration des Remedes.

§. CLXXXI.

Il ne faut jamais négliger la Cicatrice ou la Playe, ſi elle n'eſt point encore fermée. On la traitera, comme nous l'avons dit, & on la panſera après la

(1 Matthieu, l. c. Callisen, &c.

(2) Sims Memories of the Medical Society of London Vol, II. p. 3.

Digitized by Google

cautérisation avec un Digestif irritant, & un peu de Theriaque, sortout, si le sujet est très sensible. Lister rouvrait toujours la Playe à cette époque (1) & les Modernes ont bien fait, de le suivre (2). On frictionnera toute la partie avec le Liniment Volatil Camphré toutes les 4. heures, & on l'enveloppera de Compresses, trempées dans le Vinaigre Aromatique, que l'on renouvellera toutes les 3. ou 4. heures.

§. CLXXXII.

Usage de la Saignée.

Si les Symptomes sont très violens, le pouls plein, fort & le sujet Plethorique, il faut faire une Saignée, pour calmer cette effervescence; mais il faut être oeconome de ce Moyen & menager les forces du sujet (3). Nous avons plusieurs Observations, qui prouvent l'utilité des Saignées très copieuses.

a.) Une Femme enragée fut saignée jusqu'a la défaillance; on la tint attachée pendant un an au pain & à l'eau & elle fut guérie (4). Mais peut-

(1) p. 44.

(2) Bouteille, p. 204.

(3) Aubry, Oracles de Cas. p. 737.

(4) Poupart, Acad. Royal des Sciences. 1699.

Digitized by Google

on rangera ce fait dans la Classe de la vraie Hydrophobie? Je ne le crois pas.

b.) Un Homme, qui avoit été mordu deux mois auparavant par un Chien enragé, fut guéri de l'horreur de l'Eau, & de son Vertige, par trois onces de sang, qu'on lui tira en plusieurs Saignées, faites brusquement (1).

c.) On lit dans le *Gentlemans Magazin* du mois de Septembre 1752., que plusieurs Hydrophobes ont été guéris par des Saignées jusqu'a défaillance, qu'on pratiquoit au commencement de chaque attaque (2).

d.) Un Femme enragée se blessa à la Tempe; le sang s'écoula en grande quantité, elle tomba en défaillance & fut guérie (3).

Il ne faut point se laisser induire en erreur par ces Faits & trop croire à la Saignée, car il n'y a rien d'aussi peu déterminé, que la vraie nature de ces Cas, & la Saignée ne doit être faite qu'avec beaucoup de ménagement.

---

(1) David Hartley, P. T. 1738. N. 446. Auszug von Lesse. T. II. p. 264.

(2) Vid. Comment. Lips. Vol. IV. p. 57.

(3) Journal Encyclopedique Septembre 1761.

Digitized by Google

§. CLXXXIII.

Les Emetiques.

Si l'on reflechit à l'état de l'Estomac, gorgé de Bile, de Sucs âcres, & au soulagement, que les malades éprouvent le plus souvent, lorsqu'ils ont vomi, on reconnoitra la necessité d'un Emetique pour évacuer ces matieres, & si le malade ne peut rien avaler de fluide, on peut lui donner l'Emetique en poudre, & mêlé avec un Syrop, ou en faire plusieurs petits *Bols*. Ce n'est que sous ce rapport, que le Turbith Minéral a pu être utile à quelques uns. L'Emetique a non seulement l'avantage d'évacuer les premieres Voies, mais il imprime une secousse à toute la machine, retablit les fonctions de la Peau, facilite la Transpiration, la Circulation dans les Poumons, l'evaporation des Miasmes deleteres âcres, peutêtre Rabieux, & augmente la secretion des Glandes Muqueuses de la gorge, & favorise peutêtre d'une manière ou d'autre l'expulsion du Virus. (1)

(1) Conf. STRUVE, Diss. cit. p. 12. BOUTEILLE, p. 191, 193.

Digitized by Google

§. CLXXXIV.

Les Purgatifs.

Les anciens recommandaient les Purgatifs actifs, tel que l'Hellebore dans le commencement de ce 3e. Periode. „ Quidam, qui jam aquæ metum „ sentirent, sumpto Helleboro, simulac primum mor„ bi impetum experirentur, sanati sunt, nam & jam „ vitio tentatus nemo unquam servari potest (1)." Salius Diversus s'exprime à peu près de même, mais l'experience n'a point prouvé l'efficacité de cette Pratique, & de plus les forts Purgatifs affaiblissent trop. Ainsi nous ne les conseillons pas, mais ce que nous croyons avantageux, c'est de donner 2 ou 3 fois par jour un Lavement avec de la Fleur de Chamomille & 3. Onces de Vinaigre, pour evacuer le gros Intestins & comme Antiputrides, bien entendu, que ces Lavemens ne seront reiterés, que dans le cas, ou leur contact ne cause point de Spasme, comme on l'a déjà remarqué, car alors leur usage augmenterait les Accidens. On a recommandé dans ce Période, comme dans la cure Preservative divers Remedes, avec les quels on a quelque fois gueris, & que nous voulons exposer.

(1) De *Theriaca*. Cap. III am End. Discorides.

Digitized by Google

§. CLXXXV.

L'Opium.

L'Opium à auſſi forte doſe, que les malades peuvent le ſupporter, a été vanté par pluſieurs Praticiens. On peut monter peu à peu juſqu'à en donner pluſieurs grains, toutes les deux heures. LANERI en a vu de bons effets (1). ROBERT WHYT aſſure, que NUGENT n'a guéri, qu'a raiſon de l'Opium, qu'il a preſcrit dans ſa poudre (2). Mais ce grand Homme aurait bien pu ſe tromper, en n'attribuant rien aux autres Remedes, que NUGENT a ordonné en même tems. MACBRIDE recommande auſſi l'Opium à veut, qu'on traite comme dans le Tetanos (3). Un Medecin Anglais a guéri avec de fortes doſes d'Opium. (4) Malgré cela, il ne faut pas croire ce Remede ſi efficace. Il eſt vraiſemblable, que l'Hydrophobie dans les cas mentionnés, n'étoit pas Contagieuſe ou Vénimeuſe, c'eſt à dire, dependante du Virus Rabieux. FRANK a vu pluſieurs fois adminiſtrer l'Opium à très fortes doſes, & ce Medicament ne produire aucun effet. (5) Nous ne preſcrivons pas ſon uſage, mais

(1) Ap. FRANK, T. IV. p. 329.
(2) Sämtliche Practiſche Werke. p. 555.
(3) Siſtematiſche Einleitung. T. I. p. 879.
(4) Gazette de Santé. Paris 1777. p. 51.
(5) T. IV. p. 329.

Digitized by Google

nous disons, qu'il faut l'employer avec beaucoup de précaution, car il assoupit, il engourdit toute la machine & empêche, que la dépuration se fasse, & favorise la Gangrene & la Paralysie, c'est pourquoi BOUTEILLE prefere la Thériaque, unie au Camphre ou l'Extrait de Têtes de Coquelicot (1).

§. CLXXXVI.

La Belladonna.

Si la Rage se manifeste pendant l'usage de la Belladonna, prise comme Preservatif, il faut faire boire du Lait frais au Malade & le faire rester au lit, & s'il sue beaucoup, le paroxysme dispanoit bientôt. Si la Rage a paru, avant l'usage de la Belladonna & que la re. & la se. poudre ne la fasse pas disparoitre, ou semble plutôt l'augmenter, on doit faire une Saignée du pied & continuer le même Remede, seulement en augmentant la dose. l'Observation suivante prouve les bons effets de ce Remede. Une petite fille de 8 ans fut mordue par un Chien enragé, & le 9me jour aprés l'accident, l'Hydrophobie survint. MUNCH lui fit prendre sur le champ un Laxatif avec le Sel de Glauber & la Manne, & le soir une dose de 3 grains de Belladonna. La malade devint peu après agitée, elle voulait sortir du lit, & on fut obligé de l'y atta-

(1) l. c. p. 196.

cher; au bout de quelques heures elle tombe dans un profond sommeil, & dans une sueur considérable: à son reveil, elle put boire, le second jour au soir elle prit 4. grains & demi de Belladonna, & le 3e. jour une 3e. poudre de quatre grains, & elle fut retablie (1). l'Auteur a plusieurs Observations, qui prouvent de même l'efficacité de la Belladonna.

§. CLXXXVII.

Le Quinquina.

l'Ecorce du Perou, comme un des plus puissants Antiputrides & Toniques, a été recommandée par quelques Praticiens. PELET l'a conseillé (2). BUNZ a l'Observation d'une personne du sexe Hydrophobe, où le Quinquina, joint au Musc, a fait prolonger la maladie pendant un mois & a opéré la guérison (3). Cette malade pouvait bien boire la decoction de Chine avec la Valeriane, mais elle avait une horreur invincible pour l'Eau. La Decoction etait composée d'une once de Quinquina,

(1) Ap. RICHTER C. R. T. V. p. 382. &. VI. p. 338. NICOLAI Recepten T. I. p. 1075. & l. c. Cap. IX.

(2) Histoire de la Societé Royale de Medecine, 1783. 2e. partie p. 74.

(3) Nova Acta Physico-Med. Acad. Nat Curiof. p. 46. Comment. Lips. T. XX. p. 108.

Digitized by Google

boullie dans deux livres d'Eau ; sur la fin on fait infuser une demie once de Racine de Serpentaire de Virginie, & on dissolvait dans la Colature deux gros de Nitre, & quatre Scrupules de Tartre soluble. On donnait, toutes les 2 heures, 3 grains de Musc. Elle a pris dans cet intervalle 15 Onces de China, 7 Onces de Valeriane & 5 gros à 27 grains de Musc: & FOOT le propose aussi, vû que les autres Anti-spasmodiques ont été le plus souvent sans succès (1) & nous pensons, qu'il pourrait être très utile, combiné à d'autres Remedes, comme nous le dirons plus loin. HERVET en a tiré grand partie, uni à l'Akali Volatil Fluor. Je sens bien, qu'on peut élever des doutes sur la vraie nature de la maladie, traitée par BONZ, & qu'il est bien singulier, que le malade, qui avait l'horreur de l'Eau pure, pû l'avaler, chargée des principes du Quinquina &c. mais je crois, qu'on doit faire attention à ce fait, & ce Traitement, dans les cas, où ces malheureux peuvent avaler, me paraît très bon & s'ils ne peuvent avaler & qu'ils supportent les Lavemens, il faut donner ce Medicament par cette voie.

(1) l. c.

Digitized by Google

§. CLXXXVIII.

Le Vinaigre.

Le Vinaigre mérite encore notre attention dans ce fatal Periode; il eſt bon Antiputride, Cardiaque, Sudorifique, & ne peut qu'être fort utile. Le Dr. LEONISKY a donné avec le plus grand ſuccès aux Hydrophobes, qui pouvaient encore avaler quelques fluides, une livre de Vinaigre, trois fois par jour (1).

LE CLERC a l'exemple d'un Hydrophobe, gueri par la boiſſon du Vinaigre à la doſe d'un Livre par jour (2). Mais il ne faudrait pas le donner ſeul, le Vinaigre Camphré ſeroit fort bon dans ces Circonſtances. Quelqu' excellent que puiſſe être ce Remede, il faut ſe rappeller, que les malades ne pouvant avaler des fluides, que dans des cas fort rares, on ne pourra l'employer par la voie de la deglutition; de là l'utilité de le donner dans des Lavemens, unis au Camphre, & à d'autres Antiſpaſmodiques. Le Vinaigre en vapeurs a auſſi été conſeillé & parait être fort utile. BEUDON aſſure, avoir guéri des Chiens enragés, en les tenant dans un Atmoſphere, chargé de la vapeur du Vi-

(1) REUSS Obſerv. Médicr. p. 319.

(2) Hiſtoire Naturelle de l'Homme Malade T. II. p. 371.

Digitized by Google

naigre (1) HERVET a guéri une Hydrophobie avec l'Alkali Volatil intérieurement & la vapeur du Vinaigre. (2) STRUVE conſeille dans la même vue de tenir conſtamment devant la bouche du malade une Eponge, imbibée de Vinaigre. (3) On peut employer ce Moyen auxiliaire, pourvuque les malades ne s'en trouvent pas incommodés, comme on l'a obſervé (4).

§. CLXXXIX.

Coquilles & Huitres Calcinées.

LE COMTE Medecin à *Rhetel*, communica en 1749 à l'Academie Royale des Sciencés de Paris une Obſervation, qui a paru accorder quelque confiance à ce Remede. Un Brigadier des Armées du Roi, fut mordu par un Chien au bras droit; ce Chien le couvrit d'écume ſans lui faire de Playe à l'endroit mordu, mais la Contuſion lui cauſa une douleur ſupportable, qui dura 24. à 36. heures: Un Chaſſeur, voyant ce Chien chancelant, & écumant, le tua, comme enragé. Ce Seigneur avait près que oublié ſon accident, lorſque 21. jours

(1) Voy. ap. ANDRY. Mem. 1778. p. 473.

(2) Journ. de Med. T. LXII.

(3) Diſſ. cit. p. 13.

(4) Hiſtoire de la Société Royale de Medecine, 1783. 2e. partie. p. 179.

Digitized by Google

après, il se trouva mal, étant à la Chasse; il fut attaqué d'accès de fureur très violens & de l'horreur de l'Eau. On lui donna un Remede vanté pour les Animaux & qui avait guéri une Fille, qui avait été mordue par un Bœuf. Ce Remede consiste à faire prendre toutes les douze heures quatre gros de poudre de Coquilles d'Huitres mâles calcinées, que l'on incorpore avec 5 Oeufs pour faire une Omelette & l'on continue jusqu'à ce, que le malade soit quitte de ses accès; pendant tout ce tems, le malade ne doit rien boire ni rien manger. (1) Il ne m'est pas possible de voir dans cette Histoire une Hydrophobie inoculée, une Contusion au bras, sans playe, à travers les habits: certes il faudrait, que le Virus fut bien pénétrant pour infecter dans des circonstances de cette nature. Je pense, que les accès de fureur n'ont été occasionnés que par des sucs âcres, renfermés dans l'Estomac, excités par la chaleur de la Chasse & qui en s'unissant avec cette Chaux, qui les a absorbée, ont cessé d'irriter le Ventricule. Un bon Emetique aurait sans doute fait beaucoup plus de bien. Du reste cette Omelette n'a pas toujours reussi (2). Quoique ce Medicament ne doive point jouer un rôle principal, je pense cependant, que, vu l'état de corruption d'acidité des sucs Digestifs

(1) Histoire de l'Acad. Royale des Sciences, 1749. Obs. Anat. IV.

(2) Gazette Salutaire 1777. Fo. 7.

Digitized by Google

dans cette circonſtance, on doit conſerver cette Poudre, unie aux autres Remedes, comme les Anglais l'ont fait dans le Bol, qu'ils preſcrivent.

§. CXC.

Alkali Volatil Fluor.

MARTINET rapporte 4 Obſervations, ou l'Alkali Volatil Fluor, donné dans le commencement de l'apparition de l'Hydrophobie, a ſauvé les malades. HERVET à publié dans le Journal de Médecine l'Obſervation d'un jeune Homme enragé, après la morſure d'un Chien, qui fut ſauvé par l'Alkali Volatil, uni au Quinquina & à l'uſage de la vapeur du Vinaigre, & il avait vu, une année auparavant, une Hydrophobie, guérie par le même Remede. (1) Ce Remede avait déjà été conſeillé par Mr. GUETTARD, vu ſon efficacité dans la morſure de la Vipere (2), Mais cet Auteur avait été prevenu par Mr. le CAMUS. Ce Remede convient ſurtout comme Sudorifique.

(1) Journal de Medecine. 1784. T. 62. p. 704.

(2) Mem. Sur les Sciences & les Arts. 1768. T. I p. 123.

Digitized by Google

§. CXCI.

Le Proſcarabée.

KORTUM à guéri, par une ſeule doſe de l'Electuaire de Proſcarabée, une Hydrophobie commencante, le 2e jour de la morſure, dans une Femme de 40. ans. Après avoir avalée la doſe, cette Femme tomba dans un ſommeil profond, qui dura 3 heures, & pendant lequel elle ſua étonnement; elle s'evailla enſuite entièrement tranquille & jouiſſante de ſes Facultes Intellectuelles, mais elle reſſentait une Paralyſie des extremités inférieures, qui diſparut au bout de quelques ſemaines, & elle fut parfaitement rétablie. (1) ÆPLI recommande auſſi les Pilules de WERLHOFF, la Tincture de Cantharides, l'Emplâtre Veſicatoire; il eſpere tout de l'apparition de la Dyſſurie, qui ſelon lui pourra attirer le jeu des Nerfs ſur une autre partie (2), Mais j'eſpere peu de cette irritation ſur la Veſſie, & s'il faut une irritation oppoſée, on peut la ſuſciter bien plus efficacement d'une autre maniere.

(1) Ap. FABR. p. 127.
(2) Ap. RHAN. Gazette de Santé, T. II. p. 499.

Digitized by Google

§. CXCII.

Le Musc.

Ce Remede, comme un des Principaux Antispasmodiques & Diaphoretiqus a été très vanté & merite auſſi d'être employé; il fait le principal Ingredient de la poudre de TUNQUIN ou de COBB, dont nous avons donné la Formule cy devant §. CLXIX. ſi au bout de 2 ou 3 heures, que l'on a pris la premiere doſe du Remede, il ne ſurvient point de Sueur, on en donne une ſeconde doſe & ainſi de ſuite, & ſi les Convulſions ſont très violentes, on y ajoute un grain d'Opium. Chaque Praticien a fait quelque changement à la Formule primitive, & je crois, qu'on a tort, de ne pas la conſerver dans ſon integrité, ſans vouloir ici raiſonner ſur la maniére d'agir du Cinnabre &c. Je crois, qu'il n'eſt point ſans effet, & d'ailleurs quelque ſoit ſon peu d'energie, pourquoi l'ôter, puiſque certainement il ne peut faire de mal. PRINGLE, GMELIN, MELLIN vante ſurtout le Bol Anglais (*Bolus Anglorum*) compoſé de Muſc, Nitre, poudre de Coquilles d'Huitres, de chaque douze grains, d'une grain de Camphre, dont on fait des Boles pour une doſe avec ſuffiſante quantité d'Extrait d'Aunée (*Enula*). On donne un ſemblable Bol toutes les huit heures. On a vu de bons effets de ce Bol Anglais avec un demi grain d'Opium, donné le

Digitized by Google

ſoir & le matin (1). Le Muſc eſt un des principaux Moyens, mais on ne doit point le croire infaillible, & il exige quelques précautions ; il faut quelquefois le faire preceder d'une Saignée ; l'unir au Nitre ; au Camphre, ſelon le temperament du malade (2), & ſi les premieres doſes ne font point d'effet, il faut l'augmenter & même ſouvent il n'a pas reuſſi, quoique fortement doſé & très bon. (car du Muſc falſifié ne mérite aucune confiance.) Un Hydrophobe, traité par BABINGTON, prit toutes les deux heures un Bol de 15 grains de Muſc & cependant il mourut (3). CALLISEN fit donner à un Hydrophobe, qui mourut 28 heures après l'apparition de ce Symptome, neuf grains d'Opium & deux gros de Muſc, dans ce court eſpace de tems, & il ne put ſauver l'individu (4). TODE rapporte, avoir traité un jeune Homme Hydrophobe, au quel il fit prendre 560. *grains* de Muſc à la doſe de 20, 30, 40. *grains* toutes les ſix heures & enſuite toutes les deux heures ; le malade éprouva quelques intervalles de tranquilité, ſua prodigieuſement, & n'en mourut pas moins (5).

---

(1) Gazette de Santé de Paris 1777. p. 132. WRIGHTSON, Medical Transactions, Vol. II. p. 192.

(2) BOUTEILLE, p. 196. ſeq.

(3) Medical Communications, VII. I.

(4) Acta Soc. Med. Havniens. Vol. I. p. 277.

(5) Medicinische Annalen von ihm 9es Heftp. 33. ſeq.

Digitized by Google

§. CXCIII.

On a recommandé diverſes autres Formules Antiſpaſmodiques, tels que

Le Bol de HILLARY, compoſé du Sel Volatil de Succin, de Camphre, de chaque huit grains, d'une goutte d'Huile de Menthe & de quantité ſuffiſante de Theriaque. On en faut prendre un, toutes les quatre, cinq heures.

Bol de TISSOT, compoſé d'un gros de poudre de Serpentaire de Virginie, de dix grains de Camphre, autant d'Aſa foetida & d'un grain d'Opium & de quantité ſuffiſante de Rob de Sureau. On le donne toutes les 3, 4, 5. heures. BONEL prescrivit une fois un Bol, fait d'un grain & demi d'Opium; de quatre grains d'Extrait de Jucquiance, de ſix grains de Camphre & en même tems il fit donner un Julep Camphré & Musqué, & ſon malade n'en mourut pas moins (1).

§. CXCIV.

La Morſure de la Vipere.

DEMATHUS d'après les idées de ALPHONSE LE ROI à propoſé de faire piquer les Hydrophobes par une Vipere, pour faire ceſſer l'Hydrophobie & de guérir enſuite la morſure de la Vipere avec l'Huile & Alkali Volatil. Il fit mordre un gros Chien en-

(1) L. c. p. 287.

Digitized by Google

ragé par une Vipere, qui fit à cet Animal quelques morsures à la Tête & une à la Gueule. En moins d'une heure la tête du Chien fut horriblement gonflée; après deux heures l'Animal but beaucoup d'Eau avec une grande avidité, mais il périt de ses morsures au bout de quatre heures (1). TARANGET a fait des objections fondées contre la Théorie de LE ROI, qui veut pour guerir la Rage suspendre le Principe Vital, & neutraliser le Virus, & contre DEMATHUS, qui croit, que la morsure de la Vipere remplit ces deux objets (2). Nous ne nous y arrêterons point & nous dirons seulement, que les expériences, faites sur l'Homme, n'ont rien de satisfaisant pour ce procedé. Les freres REBIÉRE ont fait mordre trois hommes Hydrophobes & n'ont point observé de changement avantageux pour les Malades. Ce qu'il y a de particulier cependant, c'est, que le Venin de la Vipere, qui produit des gonflemens assez considerables, des Echymoses & autres Accidens funestes, a été, suivant le Rapport des Observateurs, sans action dans cette circonstance; les malades ne se sont plaints, que d'une petite douleur momentanée & le seul effet à été une petite aréole de couleur rose, sur les morsures, mais sans gonflement (3). Les Administrateurs de l'Hotel

(1) Journ. de Med. T. 61. p. 367.

(2) Voyez Journ. de Med. T. 62. p. 17.

(3) Hist. de la Soc. Roy. de Med. 1783. 2e partie p. 210.

Digitized by Google

de Dieu de Lijon ordonnèrent en 1786. de faire l'eſſai de cette morſure ſur deux hommes Hydrophobes; l'Hydrophobie diſparut après la piquure de la Vipere, mais les malades moururent peu d'heures après dans les Convulſions (1). Reisinger l'a eſſayé ſur deux malades, dont l'un fut piqué par la Vipere au Col, & mourut 5 heures après, ſuffoqué par l'énorme tumefaction du Col. Le ſecond malade, piqué à la jambe, mourut ſix heures après, ayant la Cuiſſe & la Jambe très tumefiés (2). Les Faits ne ſont pas de nature à inſpirer beaucoup de confiance dans ce moyen, qui n'eſt pas même fondé de Theorie.

§. CXCV.

Le Mercure.

On trouve, parmi les Praticiens, une telle diverſité d'opinions ſur l'uſage du Mercure à cette époque, qu'on ne ſait en verité, à quoi ſe decider. Les uns recommandent de frictionner promptement les malades à forte doſe; de lui donner le Mercure

(1) Gilbert, Adverſaria Medico Practica Prima, p. 257.

(2) Diſſ. Obſerv. Medicas & Chirurgicas continens, Gotting 1789. p. 37. Il eſt poſſible, que les deux faits, rapportés par Reisinger, ſoient les mêmes, que ceux que Gilbert nous à communiqué.

Digitized by Google

intérieurement, de le baigner, s'il eſt poſſible, & de faire enfin tout ce, que l'on pourra, pour exciter promptement la Salivation: d'ordonner en même tems les Antiſpaſmodiques, ſurtout le Muſc, ou l'un des Bols, preſcrits cy devant, & ils veulent avoir guéri l'Hydrophobie (1) & ſi les autres Praticiens n'ont point eû leurs ſuccès, ils en accuſent la trop petite doſe de Mercure, qu'ils ont adminiſtré (2).

D'autres Praticiens n'ont point obſervé tous ces grands avantages, dans les obſervations de Beaufos (3) & de Bonet (4). Il ſemble, que les Frictions ont fait ceſſer l'horreur de l'Eau; les malades ont pû boire, mais ſont morts bientôt après, Phénomène, que l'on obſerve chez pluſieurs Hydrophobes, quoiqu'ils n'ayent point pris de Mercure, & qu'on ne peut par conſequant lui attribuer tout entier. D'autres ont ſuivi exactement la conduite, preſcrite par les Partiſans du Mercure & n'en ont point retiré d'avantage (5). Baumer les

(1) Fougerotte, Hiſt. de la Soc. Roy. de Med. 1783. 2e partie, p. 104. Beaussier de la Bouchardiere, Journ. de Med. T. 40. p. 120. Callisen Collect. Societ. Med. Havnienſis Vol. I. p. 273. Matthieu, l. c. p. 317. 310. Obſerv.

(2) Matthieu, l. c. p. 319. — Bonel, l. c. p 278

(3) Ap. Andry, Memoires de 1778. p. 520.

(4) Hiſtoire de la Societé Royale de Medecine, 2e. partie, p. 34.

(5) Corvinus ap. Ephemerid., Dec. cit. p. 35.

Digitized by Google

a vues ſans ſuccès, quoi qu'elles euſſent excité la Salivation (1). MOREAU, FOTHERGILL, WAUGHAN (2), l'ont vu l'adminiſtrer ſans ſuccès. Le premier de ces Auteurs, ainſi que VAN DER MONDE (3) BOUTEILLE (4) le regardent comme pernicieux dans ces circonſtances; & ils attribuent les ſuccès, qu'on a pu avoir, ou à une erreur dans la vraie connoiſſance de la nature de la maladie, ou aux Antiſpaſmodiques, & au Traitement Local, que quelques uns de ces Auteurs ont employé en même tems. Cette diverſité d'opinions prouve au moins, que ce Remede eſt bien incertain.

§. CXCVI.

Immerſion dans l'Eau.

On lit dans le XII. Volume des Memoires de l'Academie Royale des Sciences An. 1699. qu'un Homme enragé fut guéri par les Sueurs, qu'excitèrent 200 Sceaux d'Eau, qu'on lui jetta ſur le Corps, après l'avoir attaché à un poteau; & dans le même endroit on voit, qu'un Fille de 20 ans, mordue, a été guérie par l'Immerſion reiterée dans un Bain d'Eau preſque froide, tenant en diſſolution

(1) L. c. p. 127.
(2) Ap. LE ROUX, p. 56.
(3) Journal de Medecine, T. 14. p. 321.
(4) L. c. p. 244. 246.

Digitized by Google

du *Sel Marin*, & dans le quel on la plongea à plusieurs repriſes; à la fin de ces Immerſions elle pouvoit ſoutenir l'aſpect de l'Eau, il lui ſurvint une *Fievre*, qu'on traita par les moyens connus, & elle fut guérie, dans l'eſpace d'un mois, par l'uſage reïterée des *Bains*. On jetta ſur le corps d'un homme devenu enragé, ſix mois après la morſure d'un Chat, une grande quantité d'Eau, & l'horreur de l'Eau diſparut, ce qui n'empêcha point la mort, mais ce moyen ne fut tente qué 30. heures après l'apparition de ce Symptome (1). HUZARD a communiqué dans le *Journal de Medecine* pluſieurs Obſervations, *qui prouvent*, que l'Immerſion dans l'Eau a été ſalutaire à des hommes, attaqués de la Rage, ainſi qu'à des Chiens (2), de maniére, qu'il ſemble, que dans des cas deſeſpérés il *ſerait permis* de la tenter, ſurtout dans les malades, *qui ſont dans une grande fureur*. Cependant il *faudroit en uſer* avec précaution, car BONEL a vu dans un Hydrophobe les Symptomes de la Rage s'elever au plus haut degré de la fuite de l'effroy, que cette Immerſion lui cauſa. (l. c. p. 285.) & MORGAGNI a vu périr un Hydrophobe au moment, ou on le rétirait de l'Eau, dans la quelle on l'avait plongé. (Epiſt. VIII. No. 25.)

---

(1) VAN SWIETEN, §. 1144. T. III. p. 576.

(2) An. 1786. T. 67. p. 71. voy. auſſi MORGAGNI pour les Citations de ce ſujet, Epiſt. VIII. No. 26.

Digitized by Google

§. CXCVII.

Nous avons vu, que l'on a employé les divers Remedes, rapportés dans les §. précedens, tantôt avec succès, le plus souvent sans aucun avantage pour ces infortunés, & que j'ose le dire, rien n'est moins méthodique, que les diversées conduites, que l'on a tenues; cependant on ne peut disconvenir, qu'on ne puisse ramener le Traitement à des regles plus générales & plus conformes à ce, que nous savons de cette cruelle maladie: seulement on doit distinguer les Cas. & c'est avec raison, que RICHTER dit: „ *Dès que la maladie est declaré, il* „ se présente trois Indications à remplir.

„ 1.) On a quelques fois trouvé un état inflam-„ matoire dans les organes de la Déglutition, ce „ qui doit déterminer à faire usage du Mercure, „ du Camphre & de l'Emplâtre Vesicatoire.

„ 2) Il y'a tout lieu, de presumer, que le Ve-„ nin n'est plus borné à la partie, du moment, ou „ la maladie se déclare, ce qui doit engager à „ mettre en usage les Diaphorétiques.

„ 3.) Enfin tout ce, qu'on observe dans la ma-„ ladie, est Spasmodique & indique l'usage des „ Médicamens Antispasmodiques, & tout concourt „ à faire donner la préférence au Musc.

„ Il est trés vraisemblable, qu'on a si peu réussi „ jusqu'á présent, parce qu'on n'a pas tâché de „ remplir ces trois Indications à la fois, & qu'on „ s'est borné a n'employer que des Remedes pro-„ pres à satisfaire l'une d'elles, bien entendu,

Digitized by Google

„ qu'il ne faut pas perdre de vue le Traitement Local (1).

RICHTER a parfaitement raison; c'eſt du défaut d'examiner la nature de chaque Cas particulier, qu'ont reſulté la plus part de nos inſuccès; mais afin de mieux caractériſer l'eſpece de Remedes, il ne faut point oublier la diſtinction de la Rage en Chaude & en *Froide*, ſur la quelle BOURRILLE a particulierement inſiſté, & je ne puis mieux faire, que de rapporter les expreſſions de ce Praticien.

„ Dans, *la Rage Froide* les Saignées ſeroient „ mortelles, le Nitre nuiſible, les Bains funeſtes „ l'Emetique convient, le Musc doit être em- „ ployé non ſeulement à plus haute doſe, mais ſe- „ condé par le Camphre, les Alexipharmaques, „ les Confections Cordiales, & l'Alkali Volatil „ *Fluor*, & les diverſes Medicamens, *indiqués ſ.* „ *cy devant*, (*les Véſicatoires*, *appliqués* ſur la „ ſurface du *Col*, aux *Jambes*, au *Bras*; les Fric- „ tions avec le *Liniment* Volatil Camphré.) Ces „ Remedes, ranimant les Forces Vitales, prêtes à „ s'eteindre, previendront la mort prompte, dont „ ſont menacés ces Hydrophobes. La Nature, „ qui n'eſt autre choſe, que l'Enſemble & le Con- „ cours des Facultés Actives de la Machine Ani- „ male, excités & ſoutenue par ces Agens Vivi- „ fians, ſe relevera de l'abattement, ou elle étoit „ tombée & deployera toutes ces forces contre

(1) Chirurgiſche Bibliotek. XII. B. §. 805.

„ l'ennemi, qui la terraſſe ; alors l'uſage du China
„ ſeconderа aiſement ſes efforts & favoriſera ſon
„ triomphe.

„ Dans *la Rage Chaude* les Antiſpaſmodiques ;
„ le Muſc ; le Camphre ; toutes ſubſtances, pro-
„ pres à raréfier le ſang, déjà trop ému, doivent
„ être employées avec ménagement à petites doſes ;
„ il faut modérer leur action trop fougueuſe par
„ quelque ſubſtance propre à cet uſage, telle que
„ le Nitre, joint aux Calmans, le Vinaigre donné
„ en Lavement, appliqué ſur la ſurface des Corps
„ ou en fumigation, ou l'Immerſion, ou les Inſper-
„ ſions avec l'Eau froide. La Saignée dans cette
„ variété de la Rage, doit être un Préparatif à
„ l'emploi du Muſc & du Camphre, & ſervir de
„ moyen pour s'oppoſer à la trop grande raréfaction
„ du ſang, que ces Remedes pourront exciter.
„ Dans les cas, intermédiaires entre ces deux varie-
„ tés, on conformera le Traitement au plus ou moins
„ de rapport, que ces cas auront avec l'Hydropho-
„ bie Chaude ou la Froide (1).

§. CXCVIII.

Telles ſont les regles générales, que l'on doit ſuivre, c'eſt à la ſagacité du Praticien à choiſir parmi les Remedes, que nous avons examiné ceux, qui lui paroiſſent les plus convenables.

(1) Vid. Bouteille, l. c. p. 200.

Digitized by Google

1.) *Il faut modérer la fougue des Accidens, lorsque le pouls eſt fort, plein & menace d'inflammation, par la Saignée, les Bains.*

2.) Debaraſſer les Premieres Voies des ſucs âcres, qui l'irritent; on employe l'Emetique, les Purgatifs Mercuriels en Bol, & après les ſubſtances Terreuſes; telle que la Poudre de Coquille d'Huitres; le Bol Anglais.

3.) Relever les Forces Vitales affaiblies, quand le pouls eſt faible & languiſſant, par les Remedes Excitans.

3.) Exciter une Sueur abondante, puiſque la plus grande des perſonnes, guéries du mal affreux, ne l'ont été que par les Sueurs, par la Belladonna, le Muſc, l'Alkali Volatil Fluor, les diverſes Bols de Tissot, le Proſcarabée. Elisabeth Bauvant, traitée par Nugent, ne fut guérie que par les Sueurs.

5.) *Detruire les Spaſmes particuliers*, qui affectent principalement la Gorge & les Premieres Voies; & de là l'utilité des Emplâtres Veſicatoires au Col & ſur la region de l'Eſtomac, conſeillé par Vaughan, ou l'Emplâtre de Nugent, compoſé d'une once d'Onguent de Galbanum & de quatre gros d'Extrait d'Opium. Si les malades peuvent ſupporter le contact des Fluides, on peut faire des Fomentations ſur le Col avec 2 gros de Camphre, diſſous dans 2 Onces de Tincture Thebaïque &c.

En ſuivant ces diverſes regles générales, nous ne doutons point, que le ſuccès ne ſoit plus heu-

reux ; on ſera par là un uſage raiſonné des Medicamens les plus Energiques en même tems ; & contre un ennemi auſſi redoutable, on ne ſaurait trop multiplier les moyens de défenſe.

§. CXCIX.

Soins Acceſſoires.

Ce n'eſt point tout, que de prêſcrire les Remedes; il faut encore ſoigner pour que les circonſtances extérieures ſoutiennent leurs effets.

1.) Il faut placer le malade dans une chambre la plus ſpacieuſe poſſible ; entretenir un libre courant d'air.

2.) Le placer dans un lit, ou il ne puiſſe pas ſe bleſſer, en heurtant contre quelque choſe pendant ſes accès, & s'il eſt trop furieux, l'attacher; tenir la chambre obſcure, empêcher un grand concours de monde autour de lui & éloigner tout ce, qui peut irriter, comme la lumiere vive.

3.) La Bave gluante, dont la bouche eſt remplie, eſt très incommode à ces malades, il faut leur nétoyer la bouche fréquemment, & pour le faire ſans danger, on prend un pinceau de charpie, qu'on peut humecter avec du Vinaigre, & avec le quel on nettoye la bouche.

4.) Rien n'eſt auſſi funeſte, que de contraindre les infortunés à boire ; ils ne le peuvent pas. SALVA a vu une Femme, où l'on était aſſuré, de re-

Digitized by Google

nouveller le paroxyſme toutes les fois, qu'on lui parloit de boire, & ces Cas ſont fort communs; on affaiblit le Syſtême Nerveux, en renouvellant toujours par cette mauvaiſe conduite les accès de Convulſions & on abrége les jours du malade, & diminue l'eſpace de tems neceſſaire, pour que les Remedes puiſſent operer (ap. BOUTEILLE p. 216.) C'eſt enfin, qu'on m'alleguera, qu'une Vache Hydrophobe fut guérie, parce qu'on lui fit avaler une grande quantité d'Eau. (HUGUES the Naturel Hiſtory of Barbados, London 1750.) Ce qui y a de très ſûr, c'eſt, que cela n'a jamais reuſſi dans l'Homme, & d'ailleurs ſouvent les malades boivent ſans peine à la fin de la maladie, & n'en meurent pas moins peu de tems après. Ainſi la diſparition de l'Hydrophobie n'eſt pas un ſigne conſolant.

5.) Les malades ne pouvant rien boire, ne ſeroit-il pas poſſible, de porter profondement dans l'Oeſophage une ſonde de Gomme Elaſtique pour leur injecter les boiſſons convenibles dans l'Eſtomac. Mais cela ne reuſſira point toujours. BLOCH a l'eſſayé ſans pouvoir pénétrer dans l'Oſſophage. Med. Bemerkungen. p. 142.

6.) Les malades, pouvant encore un peu avaler dans le commencement des ſubſtances ſolides, il ne faut leur donner que des ſubſtances Végétales & leur faire des Bols, ou des eſpèces de Pates, ou l'on feroit entrer les Remedes convenables.

7.) Les Lavemens ne doivent point être omis dans le Traitement; on les donne avec le Vinaigre

Camphré & d'autres Antiſpaſmodiques, tel que l'Opium, la Valeriane, le Quinquina, &c.

8.) Enfin il ne faut tenir, que des diſcours conſolans au malade, le raſſurer autant, qu'il eſt poſſible, lui faire entendre des ſons agréables, ſi ſon organe peut les ſupporter, & c'eſt dans cette vue, qu'on a conſeillé la Muſique.

9.) Il faut nettoyer, eſſuyer le malade, mais bien faire attention, qu'on ne ſe frotte pas avec les linges, dont on s'eſt ſervi, non pas, que nous croyons à la très grande contagion par cette voie, mais elle eſt poſſible, & le préjugé fera toujours regarder cela comme dangereux, ce qui cauſera de l'inquietude à la perſonne.

10.) Le Chirurgien jettera tout de ſuite au feu tout ce, qu'il enlevera de deſſus la Playe, afin, qui ni Homme, ni Animal ne puiſſe être expoſé au danger. En ſuivant cette conduite, l'iſſue eſt triple:

1o.) Le plus ſouvent les malades meurent.

2o.) Quelquefois la maladie ſe prolonge & prend le caractere périodique regulier ou irregulier.

3o.) Rarement les malades guériſſent parfaitement, malgré tous nos ſoins.

§. CC.

1.) Le Malade meurt il, il faut bruler tout ce, dont il s'eſt ſervi, & ſurtout ce, qu'il a porté à ſa bouche, ou ce qui a été impregné de ſa Salive.

Digitized by Google

C'eſt le moyen le plus ſûr de delivrer tous les individus, qui lui appartiennent d'une crainte, qu'on ne peut pas toujours maitriſer, quoiqu'on en ait la plus grande envie.

2.) Le Cadavre, après avoir été ouvert avec précaution, ſi les Parens & la ſaiſon le permettent, ſera enterré profondement, & on remplira le cercueil de Chaux vive, & la Police doit ordonner, de faire mettre une marque à l'endroit de l'enterrement, afin, qu'on ne ſoit point expoſé à rouvrir trop promptement à la même place (1).

§. CCI.

2.) Si la Maladie devient Chronique, il faut entretenir la Playe en ſuppuration le plus longtems poſſible, &, ſi la partie le permet, la changer en un Cautére & inſiſter ſur l'uſage du Regime Végétal, ſur l'abſtinence des boiſſons Spiritueuſes, néttoyer les Premieres Voyes & faire uſage du Quinquina, du Vinaigre, du Musc, de Camphre, & de la Belladonna.

Telle eſt la conduite, que je crois la mieux fondée, pour traiter cette cruelle maladie. Je deſirerais, pouvoir donner quelques Obſervations particulieres, mais je rend grace au Ciel, de vivre dans un Pays, ou l'on n'entend pas beaucoup par-

(1) Frank, l. c. p. 390.

ler de Chiens enragés, & jusqu'a present je n'ai point d'experience particuliere a fournir.

§. CCII.

Cure de la Rage Imaginaire.

Il faut rassurer les malades; leur montrer le peu de fondement de ce, qu'ils croyent; les egayer par toutes sortes des moyens & leur donner des Remedes, qui evacuent les Premieres voyes, & ensuite des Moyens un peu Excitants, qui puissent l'exciter de cette sombre Melancholie, & quelquefois on a reussi, d'autrefois non, & ce dernier cas a eu lieu dans les individus, qui sont devenus fous, & dans ceux, qui sont morts, parceque la crainte a etouffé chez eux toute l'Energie Vitale, sans qu'on ait pu par aucun moyen Physique, & Moral, leur faire perdre leur reverie. Voyez §. XCV.

§. CCIII.

Cure de l'Hydrophobie Tétanique.

Nous avons vu, que souvent on a confondu l'impossibilité d'avaler dans le Tétanos avec l'Hydrophobie, ce qu'on peut eviter en faisant attention à ce, que nous avons dit plus haut. On doit ici employer les Remedes, indiqués dans le Tétanos, à raison de ses differentes causes, & nous renver-

Digitized by Google

rons pour cela au premier volume des Principes de Chirurgie de RICHTER, Professeur à Gœttingen. Nous nous permettrons seulement quelques remarques.

Dans les piquures, les dechirures legeres dans des parties très sensibles, soit par un Instrument pointu, soit par la Dent d'un Animal, il ne faut pas toujours croire, qu'on puisse tout attribuer à la deteriorité de la Salive. La nature de la blessure, la texture de la partie, la disposition du sujet, entre pour beaucoup dans la cause de l'apparition de la maladie, mais en général on doit;

1.) Faire tout, pourdiminuer l'Irritation locale & rien de mieux que d'exposer tout de suite après l'accident, la blessure, la piquure, à la fumée d'Huile d'Olive, repandu sur des charbons ardens, & de l'y tenir pendant 4 à 5 minutes à une distance telle, qu'on ne se brûle point — & ensuite d'envelopper la partie d'Oxycrat. Par ce moyen fort simple j'ai vu bien des piquures aux doigts, aux pieds par des aiguilles, des arrêtes de poissons, des vieux cloux, & jamais il ne s'en est ensuivi la moindre douleur. Il y a deux ans, que je l'ordonnai dans une morsure d'un Singe au pouce, accompagnée de douleurs très vives, tres inquietantes, & qui disparurent sur le champ. On repete les fumigations 2 ou 3 fois le premier jour, & cela suffit & on panse la petite Playe avec un peu de Baume d'Arcoeus.

2.) Lorsque le Tétanos se manifeste; on ne fait

point assez d'attention à la Playe, on ordonne de l'Opium, du China, des Frictions &c. & on ne fait presque rien Localement, & on a tort, il faut en même tems detruire la texture de l'endroit blessé avec le Caustique, le Feu, ou y occasionner une Irritation un peu vive, & souvent les Accidens disparoissent promptement, bien entendu, qu'on n'employera pas ces moyens seulement, quand les Malades seront à l'article de la mort. POUTEAU (1) & RUSCH (2) nous ont prouvé, par des exemples frappans, la vérité de ce principe. Je ne pretend point, que ces moyens réussiront dans tous les Cas; mais je crois, qu'on les néglige trop.

§. CCIV.

Cure de l'Hydrophobie Symptomatique.

L'Hydrophobie Symptomatique ne peut être soumise à un Traitement uniforme. Ce Traitement doit être diversifié selon la différence des maladies, dont l'Hydrophobie est le Symptome. LE ROUX conseille de traiter comme dans le cas de Poison. Mais il faut surtout faire attention à l'état des Pre-

(1) Oeuvres Posthumes, T. I. p. 190.

(2) Memoirs of the Medical Society of London, Vol. I. Art. III.

Digitized by Google

mieres Voyes, car dans un grand nombre des exemples, rapportes §. on voit, que des matieres âcres, continues dans l'Eſtomac, en étaient la principale cauſe, ainſi on en opérera le plus ſouvent la cure par un Emetique, des Delayans, les ſubſtances terreuſes, & les Calmans, &c.

F I N.

Digitized by Google

Digitized by Google

TABLEAU

Alphabetique des Principaux Auteurs, qui ont traité de la Rage.

A.

ALBINUS (B.) BENGE (I. M.) Diſſ. de Hydrophobia. Francof. ad Viadr. 1687.

AMMANN (PAUL.) Diſſ. de Hydrophobia. Lipſiæ 1662.

ANDRY Recherches ſur la Rage. Mem. de la Société Royale de Medecine. An. 1776. p. 104. Notes ſur le Traitement de la Rage. Ibid. p. 146–160.

IDEM. Suites des Recherches ſur la Rage. Mem. de la Société Royale de Medecine, 1777, 1778. pag. 556.

Notices des differens Remedes, propoſés pour guerir la Rage avec la manière de les préparer & de les adminiſtrer. Ibid. p. 560.

IDEM Recherches ſur la Rage, Paris 1778. 8vo de 99. pages. Journal de Medecine. T. 55. Pag. 387. 1781.

ARRIGONI (ANTON.) Diſſ. della Mania, della Freneſia, & della Rabia. in Milano 1757. (Conſeille la Mercure comme DESAULT.)

ASTI (FELIX) Entwurf der notwendigſten kenniſſe von dem Gift toller Thiere, aus dem Italieniſchen von C. H. SPOHR. 1787. 294. p. 8vo, KOSTUM M. B. I. B. I. St. Pag. 135.

B.

Digitized by Google

B.

BADER (CARL FREDER.) Verſuch uber neuen Theorie der Waſſerſcheu. Francfurt 1792. 8vo. 208. Pag.

BAUDOT. Eſſais Antihydrophobiques, 4to. 24. pag Paris. 1771.

DU MEME Memoire ſur le meilleur Traitement de la Rage.

Mem. de la Societé Roy. de Med. de Paris, An. 1783. 2de. partie. pag. 98.

BAUMGARTEN. Hydrophobia infiſtia Hannia. DUNCAS Commentaries. decad: II. vol. IV.

BENEVENENTI (JOH:) De Hydrophobia & Aceto Vini, Lucca, 1757. 8vo.

BONEL Mem. ſur le meilleur Traitement de la Rage, Pag. 255. Soc. de Med. 1783.

BOUTEILLE Memoire ſur le meilleur Traitement de la Rage.

Memoire de la Societé de Medecine l. c p. 129.

BROGIANI (DOMINICUS) De Veneno Animalium Naturali & adquiſito Tractatus. Florent. 1752 4a.

BRUCE (ALEXI) Diſſ. de Hydrophobia. Edinbourg. 1755. HALLER Disp. Med. CRELL Sammlung. T. I. p. 551.

BUCHHOLZ (H.D.) Unterthænig GutachtlicherBericht un Furſtl. General Polizeij-direction, die Krafte und Wirkungen der Maiwurmer betreffend.

BUCHNER (A. E.) & HAFFNER (C. G.) Diſſ. de

de nonnullis ad Rabiem Caninam & Hydrophobiam pertinentibus. Halæ Mag: 1797.
BALDINGER Sylloge, T. I. Pag 296.

C.

CAMMERARIUS (R. I) Resp. SCHARF, (T. C.) Diss. de Alysso Clave. Tubingæ 1709.
HALLER Disp. Med. CRELL, Sammlung &c. T. I. Pag. 587. SCHERF. Archiv. T. III. Pag. 176.
COLOMBIER Instruction sur la Rage, publiée par les ordres de Mr. l'Intendant de la Généralité de Paris. 1781. avec des Notes par M. PACHER. J. de Med. an. 1785. T. 65. p. 185 —— 240. & apud RICHTER Chirurg. Bibliotek. T. X. Pag. 390. SCHERF, Archiv. 4 Band. 2te. Abteilung, p. 131.

D.

DALBY (JOSEPH) The virtues of Cinnabar and Musk against the Bite of a mad Dog, illustrate in a letter to Sir GEORGE COBB. London 1764. Comment. Lips: T. XIV. Pag. 195.
DARLUC sur la Rage & sur la maniere de la guerir (vante le Mercure) 9 Observations.
Journal de Medecine 1755 Tom. III. Pag. 182.
IDEM Même matiére, ibid T. IV. Pag. 258.
IDEM Sur l'usage de l'Alkali volatil dans la Rage.

Jour

Digitized by Google

Journal de Medecine 1761. T. XIV. Pag. 499.

DECK (DOMIN.) Differt. de Rabie Canina. Frl. burgi 1783.

DEHNE (JOH: CHRIST: CONRAD.) Beantwortung an dem Schreiben des EHRENFRIED über das Sileziſche Mittel.

Hannoveriſche Magazin, 1778; 44, 45, 46, Stuk. Sammlung T. III. Pag. 251

EJUSDEM Verſuch einer vollſtandigen Abhandlung von dem Maywurm und deſſen Anwendung in der Wuth und Waſſerſcheu nebst Bemerkungen über die Natur dieſer Krankheit, ihre anſteckende Eigenſchaft und Behandlung. 2 Theile 8vo. Leipzig 1789. XXVI & 942, p. — KORTUM M. B. T. II. Pag. 745.

DE LASSONNE Methode eprouvée pour le Traitement de la Rage, publiée par ordre du Gouvernement. Paris 1776. 4to. 16 pages. Verteuscht in Hannoveriſche Sammlung T. III. Pag. 310.

DESAULT (PIERRE) Diſſertation ſur les maladies Vénériennes; avec deux Diſſertations une de la Rage, & l'autre de la Phthiſie. Bourdeaux 1733.

DUCHOISEL (GLAUDE) Nouvelle methode ſure, courte & facile pour le Traitement des perſonnes attaquées de la Rage. Paris 1556, 1782. Abhandlungen fur practiſche Aerzte T. VII. p. 551.

DUPERRIN Obſervations ſur la Rage, Bourges. 1781,

Digitized by Google

1781. 4to. 16. pages, Journal de Medecine T. LV. p. 398.

E.

EMERIC (JOH: DESIDER.) Diſſert. de Hydrophobia, Monſpelii 1784.
BLUMENBACH Med. Bibl. T. II. p. 140.

ENAUX & CHAUSSIER, Méthode de traiter les morſures des Animaux enragés & de la Vipere, ſuivie d'un precis ſur la Puſtule maligne. RHETZ, Annales de Medecine 1786. T. II. p. 336.

EHRENFRIED Schreiben über das vom Obercollegio Medico in Berlin bekant gemachte Hilfsmittel wider den Tollen Hunde Biſſ.
Hannöveriſches Magazin 18 St. 1778 & Sammlung T. III. p. 215.
RHAN, Gazette de Santé T. I. p 219.

EHRMANN, Inſtruction concernant les perſonnes mordues par une bête enragée, Strasburg 1778.

ERPENBECK (WILH: CHRIST:) Obſerv. circa Rabiem Caninam. Burgoſteinfurt 1784.

EYSELIUS (JOH: PHILIP:) &, REIMANN (BALTAS: SIGISM.) Diſſert. de Hydrophobia, Erfordiæ, 1705.

F.

Digitized by Google

F.

FEHR (JOSEPH.) Ausführliche Nachricht von einer tödlichen Krankheit nach dem tollen Hundsbisse nebst einer Uebersicht der Zufælle der Wuth bei Hunden und Menschen, ihrer Heilart, und der dahin gehörigen Polizei anstalten, Gœtting. 1790. 8v. 168. pages.

FINGER (JOH: PETRUS) Dissert. de Hydrophobia, Utrecht. 1771.

FINKE (J. L.) Disquisitio Medica: an in canibus per castrationem possit præcaveri Rabies? negative. Lingæ 1784. 4to.

SCHERF Archiv. 4. B. 2 Teil. p. 170.

BLUMENBACH, M. B. T. II. Pag. 481.

FISCHER (JO: AND:) &c. HAMMER (JUSE. DAVID FREDER.) veneni Canis rabidi Pathologico Therapeutica διαιτητικα. Erfordiæ 1725.

FLACHSLAND (JOH: JAC: COMRAD:) Dissert. de Rabie canina ejusque sequelis. Argentorat. 1781.

GRUNER, Critische Nachrichten, 2. B Pag. 142.

FOOL Essaij on the bite of a Mad Dog. London 1788.

Medical Faits and Experiments, vol. I.

G.

GERDESIUS (Jo) & HIELM (PETR. JOH.) Diss: de Hydrophobia 1697. Francof. ad Viadrum.

GME-

GMELIN (PHIL: FREDER:) Resp; RIECKE (LUDOV: HENRIC.) Specificum Antidotum novum adversus effectus Morsus rabidi Canis, Febres malignas pesti proximas. Tubing. 1750.

H.

HAAG (JOHAN) Dissert: de Rabie Canina. Edinburg 1777.
Thesaurus Medic. Edinburg. T. III Pag. 499.
HAAS (JOAN PETER) Dissert: de morsu Venenato & Rabido. Viennæ 1778.
HALLER, (JOH: GOTTLOB) Præside H. T. TEICHMEYER, Diss: de morsu canis non Rabidi pernicioso, Jenæ 1736.
HAMILTON (R.) Bemerkungen über die Mittel wider den Biss toller Hunde, aus den Englischen, Leipz. 1787.
HARRER Geschichte einer Wasserscheue, welche durch den Biss eines den eusserlichen Anschein nach nicht völlig tollen Hundes verursachet worden. Regenspourg. 1786.
Allgemeine Litteraturzeitung, 1786. No. 178. Pag. 177.
SCHERF, Archiv. der Medicin: Polizei. T. V. p. 101—125.
HEIDECKER, vom Tollwurm.
PYL, Magazin für die gerichtliche ArzneiKunst. 2. B. 3. St. p. 204.
SCHERF, Archiv. T. III. Pag. 166.

V.

Digitized by Google

V. Heins (Nicol) Diss. de Hydrophobia, Leidæ 1716.)
Heysham (Joh) Diss. de Rabie Canina, Edinburg. 1777.
Holland (Joan.) Diss. de Veneno ex Rabidis Animalibus. Leidæ 1734.

I.

Jaeger (Christ. Frider.) Medicinische Anweisung wegen der tollen Hunde Wuth; mit einer ausgemalten Kupfertafel. Stuttgard und Tübingen 1782.
James (R. A.) Treatise on Canine Madness. London 1760. 8vo.
Comment. Lipsiens. T. XI. p. 479—488.

K.

Kaup (J. B.) Etwas über die Kenntniss und Heilung der Wasserscheue, der Folge eines tollen Hundesbisses, Düsseldorf 1789. 59. p.
Med. Chirurg. Zeitung 1790. T. IV. pag. 23. (pas grande chose).

L.

Lavard (Daniel Peter) An essay on the Bite of a mad Dog. The 2e Edition, London 1763.

Digitized by Google

1763. 8vo. 127 pages. Verduitscht, Leipzig 1778.

Vogel Med. Biblioth. T. VI. pag. 100.

Comment. Lipſ. Supplement decad. IIe. p. 614.

Murray, Med. B. T. III. p. 641.

Le Camus, Memoires ſur divers ſujets de Medecine. Art. V.

Eſſai ſur la Rage. Paris 1760.

Le Roux, Obſervations ſur la Rage, ſuivies de Reflexions critiques ſur les Spécifiques de cette Maladie, Dyon 8vo. 1780.

Idem, Diſſertation ſur le meilleur Traitement de la Rage, couronnée An. 1783. par la Societé Royale de Medecine.

Mem. de la Societé Royale de Medecine, 1783. 2e partie, p. 1.

Limmer (Conrad Philipp) Diſſ. de Hydrophobia, Altorf 1668.

Lister (Martin) Tractatus de quibusdam Morbis Chronicis, 1718. de Hydrophobia, p. 40.

Morton, Opera Omnia.

Lossius (Jeremias) & Rausendorf (G. Frid.) Diſſ. de Hydrophobia, Witeb. 1682.

M.

Martinet, Curé Abarſuraubé. Experiences

Digitized by Google

nouvelles sur les propriétés de l'Alkali volatil Fluor, Paris 1780. 8vo.

Sammlung für practische Aerzte VI. Buch, p. 511.

Matthieu Essai sur le meilleur Traitement de la Rage. Mem. de la Société Royale de Medecine, An. 1783. 2e partie, pag. 295.

Mayer, (Joh. Adr.) & Boehr (J. H.) Dissert. de Hydrophobia & rabie Canina. Francf. ad Viadr. 1784.

Mederer (J. J.) Syntagma de rabie Canina. Friburg 1783.

Mezler, (F. X.) Unfelbares Wehrmittel gegen die Wuth und Wasserscheue, Leipzig 1781. 8vo.

Ejusdem Diss. de Rabie seu Hydrophobia.

Mem. de la Société Royale de Medecine, 1783. 2e partie, pag. 329.

Moneta (Christ. Jac. de) Von der einzigzuverlässigen und durch viele erfahrung bestättigten Heilcur des Bisses toller Hunde, Wolfe &c. Leipzig 1789. 138. Seite 8.

Morando, Della cura preservativa della Rabie Canina Osservazioni Medico-Pratiche, in Ancona, 1755.

Vogel, Med. Bibl. T. II. p. 254.

Morgagni, (J. B.) De Sedibus & Causis Morborum, Epist. VIII. de Mania, Melancholia & Hydrophobia verba fiunt No. 19, ad finem usque.

Nul-

MULDER (DIDERIC) de Rabie Hydrophobica, Leidæ 1707.

MUNCH (Sohns J. H.) Differt. de Belladonna, efficaci in Rabie Canina Remedio, Gottingen 1781.

MUNCH (JOH. HEINR.) Kurze Anleitung, wie die Belladonna ſo wol bei Menſchen als Thieren im Tollen Hunde Biſs, anzuwenden, die Pflanze ſelbſt auch im Garten zu erziehen iſt, Gœttingen 1783.

BLUMENBACH, M. B. T. I. pag. 396.

RICHTER, C. B. T. V. pag. 983. & 557.

Hiſtoire de la Société Royale de Medecine, 1783 2e partie, pag. 115.

MUNCH (BURCH. FRIDER) Practiſche Abhandlung von der Belladonna und ihrer Anwendung, beſonders zur Vorbauung und Heilung der Wuth nach dem Biſse von Tollen Hunden, nebst 2 obgemeldten Kupfertafeln, Gœttingen 1785. (Vermehrung des ersten Werks.)

BLUMENBACH, M. B. T. II. pag. 450.

NICOLAI, Recepten, I. B. pag. 1067.

N.

NUGENT, (CHRISTOPH.) An Eſſay on the Hydrophobia, London 1753. 8vo. 204. pag.

Commentar. Lipſiens. Vol. V. pag. 329—342.

Digitized by Google

Reydeck (Joh. Jac. Ludw.) Wie man aus unwiedersprechlichen Gründen den Wuth von Hunden vernunftig beurtheilen und heilen ſollen, Speyer 1770.

P.

Palmarius (Julian) De Morbis contagioſis Libr VII. Lib. V. De morſu Canis Rabidi, Paris 1578. Haag 1664.

Polgari (Mich.) Diſſertat. de Rabie Canina & Hydrophobia, Trajecti ad Rhenum, 1768.

Portal Obſervations ſur la nature & ſur le Traitement de la Rage, Yverdun 1779. 2e edit. 1780. 8vo. pag. 202.
Journal de Medecine, T. 56. pag. 401.
Comment. Lipſienſ. Vol. XXIV. pag. 337.

Idem, Obſervations ſur le Traitement de la Rage. Mem. de l'Academie Royal. des Sciences de Paris 1786 pag. 440.

Pouteau (Claude) Eſſai ſur la Rage, Lyon 1763.
Commentar. Lipſiens. T. XII. pag. 428.

R.

Rahn (Jo. Frider.) Von der Behandlung der von Wüthenden Thieren beſchädigten, aus den Schriften von Ehrenfried, Dehne, Reh-

Digitized by Google

Rehmann, Buchholz, U. S. W. Gazette de Santé, T. I. pag. 215. 239.

Rehmann (Joseph) Theoretisch practiſcher Unterricht für die von tollen Hunden und andern Thieren beſchadigten, beſonders für Wundarzte, welche ſolche Kranke beſorgen, Tubingen 1782.

S.

Schacht (Luc.) & Nuck, (Anton.) Diſſ. de Hydrophobia, Leidæ 1676.

Schaeffer, (Jac. Christ.) Abbildung und Beſchreibung des MaywurmKäfers als eines zuverlaesſigen Hilfsmittels wider den Tollen Hundsbiſs, Regenspurg 1778.

Commentar. Lipſ. Vol. XXIII. pag. 492.

Schaper, (Joh. Ernest.) & Germann (Joh. Gottfr.) Diſſ. exhibens Med. Cur. Specimen — quid de Pilorum Canis Rabidi impoſitione vulneri, per ejus morſum inducto, facta tenendum, Roſtochii 1705.

Schulze, Joh. Heinr.) & Schurzmann (Jos. Caspar) Diſſert. de morſu Canis Rabidi & Hydrophobia, Halæ 1744.

Schwarz, (Carl Traugott) Præſide H. Kemme, Diſſ. de Hydrophobia ejusque Specifico Meloë majali & Proſcarabæo, Halæ 1783.

Blumenbach, M. B. T. I. pag. 392.

Com-

Digitized by Google

Commentar. Lipſienſ. T. XXV. pag. 547.

SLEGELIUS, (PAUL MARQUARD) & WINDDORFERUS (Jo. AUG.) Diſſ. de Hydrophobia ſeu Rabie Contagioſa, Jenæ 1640.

STERRE (JOHANNES) Diſſ. de Rabie Canina, Leidæ 1740.

STRUVE (CARL FRIDER) Diſſ. de Rabie Caninâ Therapia. Lipſiæ 1774.

BALDINGER, Sylloge Opuscul. T. I. pag. 272.

SWIETEN, (VAN) Commentar. in BOERHAVE Aph. §. 1128-1147. T. III. pag. 535-589.

T.

TELLIER, (NICOL. LE) & GARNIER, (GUID. ANDREAS) an Rabies ab Acido? Paris 1738.

TRIBOLET DE LALANCE (Fr. LUDOV.) Diſſ. de Hydrophobia ſive morſu prævio. Baſiliæ 1765.

BALDINGER, Sylloge Opuſculor. T. I. p. 296.

U.

UIBERLACHER (GREG.) Diſſ. de Hydrophobia. Viennæ.

EYBEL, Diſſertat. Vindobonens. T. II. p. 182.

UNGNAD, der Maywurm, ein Mittel wider den tollen Hunde biſs. Zullichau. 1783.

V.

Digitized by Google

V.

VAUGHAN (I.) Cases and Observations on the Hydrophobia, London. 1779.
SAMMLUNG fur practische Aerzte, V. B. p. I. 56.

W.

WEDEL (GEORG. WOLFG.) & Resp: ROTH (SAMUEL) Dissert. de Hydrophobia, Jenæ 1693.
WICHMANN (I. E.) Diss: de insigni venenorum quorundam virtute Medica, imprimis de Cantharidum ad morsum Animalium rabidorum præstantia, Göttingæ. 1762.
WINTHER (Jos: GERARD) & CARITA (PETRUS) Dissert. de Rabie, Altorf: 1738.
WRISBERG (HENR: AUG:) *Vom Bisse der tollen Hunde. Hannöverische Sammlung*, T. I. p. 377

Ce qui manque à ce Tableau, pourra être aisement complette, en consultant VIRGILII Bibliotheca Chirurgica. PORTAL, l. c. BADER, l. c. SPOHR, dans la Traduction D'ASTI.

Digitized by Google

Digitized by Google

VERHANDELING

OVER DE

GEVOLGEN DER BEET VAN

DOLLE DIEREN;

OVER DE WATERVREES EN HARE ONDERSCHEIDENE ZOORTEN.

Miserrimum morbi genus, quo oppressis in angusto spes est.

CELSUS.

§. I.

DE *Watervrees*, *Dollehondsbeet*, in het Grieksch Ὑδροφοβία. Κυνόλυσσα; in het Latijn *Aquæ Metus*, *Rabies Canina*; in het Engelsch *Hijdrophobij*; in het Fransch *Hijdrophobie*; in het Hoogduitsch *Wasserscheue*; is eene ijselijke krampagtige, kwaal, kenbaar door eene onoverwinlijke vrees voor drinken of ten minsten eene onmogelijkheid, om drinken door te zwelgen, wegens een afgrijzen op het gezicht van glinsterende lig.

Digitized by Google

lighamen enz., waar door de lijders, in droefgeestigheid, ſchrikkelijke benauwdheden en meer of min ſterke kuipen, ſpoedig omkomen. Deeze ziekte is meest altijd beſmettelijk en word door de beet van eenen, die van deeze kwaal aangetast is, aan eenen gezonden meedegedeeld.

§. II.

De Watervrees is ontegenzeggelijk eene der ijſelijkſte kwalen, waar voor de mensch bloot ligt. Men kan deszelfs oudheid, gelijk van meer andere beſmettelijke ziekten, niet zo gereedelijk vaſtſtellen. Wij zoeken niet te bepalen, of HOMERUS dezelve in zijne *Iliade* beſchreeven heeft (1); of het eene nieuwe ziekte was ten tijde van ASCLEPIADES (2); of de menſchen waarlijk van de uitwerking deezer gifs bevrijd waren, zo als ARISTOTELES (3), zonder grond, als waarſchijnlijk heeft opgegeeven. Of HIPPOCRATES er al of niet van heeft geſproken (4). Het zij genoeg te zeggen, dat deeze kwaal zeer oud is, dat DEMOCRITUS, tijd-genoot van

(1) Robert JAMES Philoſophiſch Tranſactien 1738. auszug von LESKE T. I. p. 257.

(2) LE CLERC Hiſtoire de la Medicine. pag. 407.

(3) Hiſtoria Animalium, Lib. VIII. Cap. 22.

(4) Prædictor. Libr. I. N. 16. ap. FOESIUM. pag. 68. Coëcæ Prænotion. N. 96. ibid. pag. 130. Ik vinde in deeze twee plaatſen niets, waarin op de Watervrees, als een gevolg der beet van een dol Dier, gedoeld word.

Digitized by Google

van HIPPOCRATES, geſchreeven heeft, dat deeze kwaal zijn zetel in de zenuwen had; en dat CELSUS en CÆLIUS AURELIANUS de eerſte Latijnſche Schrijvers zijn, die er van gewaagd hebben, als van eene, reeds voor hunnen tijd bekende, kwaal (1) en wen de talrijke ſchriften der Griekſche Geneesheeren, die voor CELSUS geleevt hebben, tot ons gekomen waren, zoude men voorzeker de beſchrijving deezer kwaal in dezelven gevonden hebben; daar het niet wel mogelijk is, dat in 500 jaren, die van DEMOCRITUS tot op CELSUS verlopen zijn, geen één Geneesheer er van geſproken zouden hebben (2): wat er ook van zij, aan CÆLIUS hebben wij de eerſte beſchrijving deezer kwaal te danken (3). Na die tijden heeft men er maar al te veel herhaalde voorbeelden van gehad en die, dagelijks op nieuws voorkomende, de oplettenheid der Geneesheeren aanhoudend hebben bezig gehouden, ten einde den aert en het hulpmiddel deezer verſchrikkelijke kwaal te ontdekken. Ik beroepe mij op de lijst der geſchriften, aan 't hoofd deezer Verhandeling geplaatst.

§. III.

(1) CELSUS de Medicina. Lib. V. C. 27. DUJARDIN Hiſtoire de la Chirurgie. T. I. pag. 386. — CÆLIUS AURELIANUS de morbis acutis p. 216. Edit. 1722. — LE CLERC. Hiſtoire de la Medicine pag. 461. MEDERER Sintagma. Diss. diſſ. cit. p. 8. & 9. BOUTEILLE l. c. pag. 150. §. XXIX.

(2) GOULIN Journal de Medicine de Paris A. 1781. T. 55. p. 408.

(3) LISTER l. c. p. 41.

Digitized by Google

§. III.

Wanneer men alle deeze Schriften doorloopt, zoude men gelooven, dat de ſtoffe geheel uitgeput ware en er in dit veld, het welk zo veele voorname Mannen met hunne oordeelkundige onderzoekingen als geheel doorſnuffeld hebben, niets meer nateleezen ware. — Dan men zoude zich met zodanig een denkbeeld bedriegen. Zonder al te vermeetel te zijn, kan men verzeekeren, dat de arbeid van alle die Schrijvers, wanneer men het grondig onderzoekt en naauwkeurig nagaat, niet anders dan de ſtoffe tot een gebouw verſchaft, het welk men opbouwen kan, wanneer men al, wat er niet mede in verband ſtaat en tot de hoofdzaak niet behoort, heeft afgezonderd.

§. IV.

Men zal van deeze waarheid weldra overtuigd zijn, als men ter loops de voornaamſte gevallen, waar op het leerſtuk der Watervrees thans ſchijnt te rusten, gadeſlaat.

De Dolheid is eene kwaal, die zich van zelfs ontwikkeld; meestal in de Honden en in die dieren, die met hun de meeste overeenkomst hebben, als de Wolf, de Vos enz. en de beet deezer Dieren veroorzaakt gewoonlijk in de gebeetenen dezelfde ziekte.

In welke trap der ziekte is de Beet beſmettelijk? de één antwoord, dat van het eerste tijdſtip af de beſmet-

Digitized by Google

ſmetting door de beet kan meedegedeeld worden (1): de ander verzekerd, als bewezen, dat geen dol dier ooit de Dolheid heeft medegedeelt, dan wanneer dezelfskenmerkende toevallen reeds te voorſchijn gekomen zijn met de Watervrees, en niet eerder (2).

De één wil, dat het gif der dolheid niet alle de vogten van het dier, het welk daar mede beſmet is, aanſteekt, maar, dat, alleen het *Speekzel* ſchadelijk is; en dat men, zonder het minſte letzel, het vleesch heeft gegeten en de melk gedronken van gebeeten Dieren, en die zelfs reeds begonnen de Watervrees te krijgen; daar inmiddels anderen het tegendeel verzekeren. Le Roux, een der beste Schrijvers over deeze ſtoffe, ſtelt (l. c. pag. 22.), dat er geene vermenging van het dolmakend gif met de vogten plaats heeft; en, twee Bladzijden verder, legt hij de verſcheidenheid der Waarneemingen uit over de beſmettelijkheid van het Vleesch, zeggende: „ *deeze ſchijnſtrijdige gevallen zijn gemakkelijk te ontvouwen door de onderſcheidene tijdperken der ziekte; de een heeft er van gegeten*, voor *het algemeen bederf, in het eerſte tijdperk der Dolheid; de ander, wanneer de Watervrees reeds daar was*" en dezelfde Schrijver zegt, dat het Speekzel alleen giftig word, wanneer de Watervrees zich openbaart; hij verzekerd, dat men nimmer iemand geneezen heeft, die de Watervrees had; en des niettegenſtaande ſtaat hij toe, dat men gezien heeft, dat het Speekzel giftig wierd en dat het in

(1) Fehr. L. c. en de voorige §.

(2) Le Roux L. c. p. 23. Baudot. l. c. p. 94.

Digitized by Google

in staat wierd om de Dolheid mede te deelen, zonder echter dat het Dier, dat de beet gedaan had, daar door wierd aangetast. (l. c. pag. 23).

Men heeft gezien, dat de beet der Grimmige Dieren de toevallen der Watervrees heeft veroorzaakt, zonder dat die dieren ziek waren; zijn deeze beeten van den zelfden aart, als die der waarlijk dolle dieren en die dus sterven? is de toevallige Watervrees dezelve met de twee voorige? om dit te bepaalen, heeft men geene moeite genoeg gedaan.

§. V.

Vraagt men, welke is de aart van het Dolmakend Gif? De Geneesheer DESAULT antwoord, dat het uit eene oneindige menigte van kleine Wormpjes bestaat; SAUVAGE zegt, dat het een vlug Zwavelagtig Loogzout is; LECAT wil, dat het Phosphorisch Zuur is, dat tot den hoogsten trap van zijne werking gekomen is; COL DE VILLARS beweert, dat het in Zuure en Corrosive zouten bestaat, die hunne hoogstschadelijken aart ongevoelig aan onze vogten mededeelen. —— de meeste bekennen te regt, dat zij den aart deezes gifs niet kennen.

§. VI.

Op wat wijze werkt dit Gif? Veele meenen, dat het in de wond blijft en alleen door prikkeling op de zenuwen van dat deel werkt; welke prikkeling langzamerhand aan het gantsche zenuwgestel word mededeelt:

An-

Anderen willen, dat dit Gif opgeslurpt en door de ontlastende wegen des lighaams geloost worde, sonder in zommige voorwerpen schadelijk te zijn: maar, dat het in de meesten, bij wien eenige voorgeschiktheid plaats heeft, langsamerhand één vogt des lighaams bederft en zijne verwoesting aanrigt.

§ VII.

De Ontleding der lijken toont ons wel de Uitwerkselen deezer ziekte, doch niets aangaande haare Oorzaak.

§. VIII.

Hoe kan men de Dolheid voorkomen? geen oud wijf is er, of zij meent een onfaalbaar Middel te weeten, en het ergste is, dat alle deeze Middelen de ondervinding ten waarborge hebben; en het is te vergeefs, dat de hedendaagsche Geleerden daar tegen uitvaaren, beweerende, dat men de gevallen verward heeft; want, zo lang men geene klaare tekenen heeft, om derzelver onderscheid aantetoonen, zal er geen einde aan het onzekere zijn en de voorschriften zullen altijd meer of min van hun gezag behouden. — Men weet zelfs niet alleen niets zekers omtrent de meenigte der voorgewende Specificque Middelen, maar men twijfelt zelfs aan die Geneesmiddelen, welke de hedendaagsche Geneesheeren het meest geroemd hebben: wat al lof heeft men niet aan de Kwik gegeeven! en echter hebben veele

Digitized by Google

Geneesheeren dezelve vruchteloos gebezigd; en de gebeetenen zijn met de Watervrees geſtorven, terwijl het lighaam bedekt en gewreeven was met de Kwikzalve, en kwijlende, zelfs voor de verſchijning van dit ſchrikbaar toeval. Zie §. CLXXIII.

§. IX.

De meeste Geneesheeren komen daarin overeen, dat zij de Plaatſelijke Behandeling als het voornaamſte Behoedmiddel beſchouwen; om dat de waarheid enkelvoudig en voor allen blijkbaar is, die er hun oog op vestigen willen, terwijl men ook niet weet, wat gewigt men te ſtellen hebbe in de voorbehoeding der gebeetenen ja zelfs in de genezing der Watervrees door het gebruik der Kwik, zonder agt te ſlaan op de uitwendige plaatſelijke behandeling en op de behandeling van den Heer MATTHIEU.

§. X.

Heeft men immer iemand geneezen, die, na de beet van een dol dier, de Watervrees gekreegen heeft? NUGENT en eenige andere na hem, wende voor, dat zij dit bewerkt hebben. Maar veele Geneesheeren hebben getwijfeld aan het ware kennerk der ziekte, die zij zeggen geneezen te hebben; en wij zijn in der daad zeer verlegen, wanneer dit toeval zich openbaart; vermits de meeste Middelen tot dus verre meestal, om niet te zeggen, altijd, onvoldoende geweest zijn.

§. XI.

Digitized by Google

§. XI.

Na dit Tafereel, waarvan men mij niet ten laste zal leggen, het zelve te zeer vergroot te hebben, kan men gemakkelijk zien, hoe veel er nog overig zij, ten einde dit leerſtuk te verklaaren: en dit ſchijnt mij toe het Geleerd Genootſchap te Utrecht te hebben aangeſpoord, om de volgende Prijsvraag voor te ſtellen:

> *Te bepaalen, welke de Natuur en Uitwerking zij des gifs van Dolle Dieren, en welke de gepaſtſte en zekerſte Middelen zijn om des zelfs gevolgen voortekomen?*

Ik vleye mij geenzints in de beantwoording deezer Vraag, alle de zwaarigheden uit den weg te ruimen, die ik zo even geſchetst heb. —— konde ik zo gelukkig zijn, ſlechts een oogenblik den aandacht mijner beoordeelaers te vestigen, en mogten mijne geringe pogingen niet onnut beſteed zijn!

§. XII.

Om volgens orde de voorgeſtelde Vraag te beantwoorden, zal ik mijne Verhandeling in twee ſtukken verdeelen.

In de eerſte afdeeling zal ik handelen over de Dolheid der Honden en

In de tweede over de Dolheid der Menſchen.

Digitized by Google

EERSTE AFDEELING.

Van de Dolheid der Honden.

§. XIII.

MEN onderscheid de Dolheid in Oorsprongelijke, van zelfs voortkomende, en in Gevolgelijke, Meedegedeelde, Ingeënte. — Door de Oorsprongelijke van zelfs voortkomende, verstaan wij die Dolheid, dewelke veroorzaakt word door een zamenloop van allerleij oorzaaken, geschikt om dezelve in een Dier voort te brengen; en de Beet van dit dol geworden Dier brengt dezelfde kwael in het gebeete Dier voort, dewelke deshalven Mede-gedeelde, Ingeënte Dolheid genaamd word.

§. XIV.

Ontstaat de Dolheid in Alle Dieren van zelfs?

De Hond is, het meeste van alle Dieren, daaraan bloot-

Digitized by Google

blootgeſteld, en zij word ook het meest door hunne Beet medegedeeld. LISTER echter (*l. c. p.* 49.) BADER en CRANZ hebben ongelijk gehad, in navolging van GALENUS, te ſtellen, dat de Hond het eenigſte der Dieren is, dewelke van zelfs Dol worden. Le CAMUS, willende alles met zijn gevoelen doen overeenſtemmen, ſtelt de oorſprongelijke Dolheid alleen in den Hond, de Wolf en den Vos; dan hij heeft de Katten ten onregte uitgeſloten, die insgelijks van zelfs Dol worden, en deeze Kwaal door hunne Beet ook mededeelen (1). Men heeft geſteld, dat in 't algemeen alle vierpoetige Dieren door de oorſprongelijke Dolheid konden aangetast worden, zelfs brengt men er voorbeelden van bij in den Aap, het Varken (2), den Os (3), den Muilezel (4), den Ezel (5), het Paerd (6), de Kameel (7). Dan als wij de mogelijkheid hiervan al aannoemen, kunnen wij echter de moeijelijkheid niet ontveinzen, van in ijder geval, zeker te zijn, of niet ſoms deeze Dieren door

(1) HILDANUS, Cent. I. Obſ. 86. MORGAGNI de Sedibus & Cauſ. Morbor. Epiſt. 61. §. 15. RAHN, Gazette de Santé. T. I. p. 516. MEZLER, l. c. p. 343.

(2) BARTHOLINUS, hiſtor. Anat. Med. cent. V. hiſt. 52. PALMARIUS l. c. p. 329.

(3)

(4) HOLLAND diſſ. elt. p. 6. BAGLIVI opera omnia p. 634. SCHENKIUS. p. 849.

(5) CAELIUS AURELIANUS. l. c. Cap. IX.

(6) SELLE, Medicinische Beiträge. 2ter theil p. 130.

(7) FINKE, l. c. p. 8. §. III.

Digitized by Google

door een Hond zijn gebeeten geweest; en wij moeten met MONRO aanmerken, dat de Vleeschetende Dieren meer voor de oorſpronglijke Dolheid blootliggen, dan de Kruideetende, uit hoofde der ſcherpheid en voorgeſchiktheid tot de verrotting, die derzelver vogten hebben. (1) En, toeſtemmende, dat de Muilezel, het Paerd enz. van zelfs Dol kunnen worden, blijft het echter niet minder waar, dat de Honden, zo als de ondervinding van alle tijden beweezen heeft, het meeste daar door worden aangetast. —— of de Mensch van zelfs Dol kan worden? zullen wij elders onderzoeken.

§. XV.

Alle Dieren kunnen Dol worden door Mededeeling of Inenting van het Dolmaakend gif, veroorzaakt door de Beet van het Dol Dier, maar zij zijn niet alle even gelijk daar aan blootgeſteld; de Honden zelfs zijn daartoe niet altijd even geſchikt, en dikwerf zijn er veelen, die niet Dol worden, ofſchoon ze gebeten zijn(2). Hier over ook zullen wij nader handelen.

§. XVI.

Men verdeeld de Oorzaaken der Dolheid in de Honden, in Voorbeſchikkende en Aanleidende.

A.) Voor-

(1) Vergleichende Anatomie pag. 22.
(2) FINER L. c. pag. 13.

Digitized by Google

A.) Voorbeſchikkende Oorzaken: deze zijn

1.) Gebrek aan Uitwazeming der Huid.

2.) De Droogheid hunner Drekſtoffen.

3.) Het aanweezen van twee kliertjes in de nabijheid van den Endeldarm, geſchikt om eene ſcherpe, ſtinkende ſtoffe van het bloed afteſcheiden, die, ontaart zijnde, zich met de vogten kan vermengen en aan dezelven eene doodelijke ſmetſtoffe mededeelen (1).

4. De Neiging tot Toorn (2).

Onder deeze voorgeſchiktheden ſchijnt mij de laatſte de meeste overweging te verdienen; want de Honden wazemen uit, het geen blijkt, doordien de eene hond den anderen op 't ſpoor volgt, en ten opzigte der Klieren, aan 't einde van den Endeldarm gelegen; deeze ſchijnen voornamentlijk geſchikt te zijn, om dit deel glibberig te houden en tegen de ſcherpheid der drekſtoffen te beveiligen (3) en zij ſchijnen, in den eerſten opſlag, geene voorname rol in deeze ziekte te ſpeelen, vermits andere Dieren, bij welke men dezelve niet vind, echter aan de oorſprongelijke Dolheid onderhevig zijn. Daar het evenwel zeker is, dat de Honden daar door het meest aangetast worden, zoude ik niet gaerne in eene nog zo duistere zaak geheel en al

(1) Morgagni, Epiſt. 61. §. 15.

(2) Finke, l. c. p. 27. §. XIII.

(3) Monro, Vergeleichende Anatomie. p. 7. 15.

Digitized by Google

al den invloed durven uitſluiten, die dit ſcherp, ſtinkend vogt, eenigerwijze ontaartende, ſoms mogt hebben.

§. XVII.

B.) Aanleidende oorzaken der Dolheid: deeze zijn

1.) De groote hitte des zomers en daardoor veroorzaakte drooghheid.

2.) De groote koude. 1 & 2. geval, waarin de Honden van den drank verſtoken zijn (1).

3.) Het eeten van krengen der door den *blixem* gedoode dieren, die veel ſpoediger verrotten (2).

4.) Verhindering der Paaring. Men verzekerd, dat de Teeven meerder geſchiktheid tot de Dolheid hebben, wanneer zij loops zijn (3) en volgens een ander nieuw Schrijver is er eene bijzondere *invloed* der Teeldeelen op het Speekzel en deszelfs wegen (4).

5.) FRENZEL heeft geſteld, dat de Tandpijn in de Honden dikwerf de oorzaak der Dol-

(1) FRANK, l. c. p. 310. LAYARD heeft de Dolheid ſchielijk door de koude zien geboren worden. l. c.

(2) FRANK, ibid. FINKE, l. c. p. 20. 21. HAAS. diſſ. cit. p. 30. BADER p. 46.

(3) WEISBERG. l. c. p. 384. §. 9. FINKE, p. 18.

(4) BOUTEILLE. l. c. p. 91.

Digitized by Google

Dolheid is; Dan dit zijn gevoelen is door BADER grondig wederlegt (1).

De zamenloop deezer verschillende omstandigheden kan zonder twijfel veel toebrengen ter ontwikkeling der Dolheid in de Honden; maar zij zijn voorzeker alleen niet voldoende. Men vind op het Eiland Cijprus, te Sijdon en Tripoli, zeer zelden Dolle Honden, waar egter een brandende luchtstreek is; waar gedurende een gedeelte des jaars water ontbreekt, en veele Honden zijn, die, overal heen lopende, leeven van 't geen zij op straat vinden (2). LE COINTRE, die in Egijpte gewoond heeft, verzekerd, dat men in die streek nimmer Honden heeft gevonden die Watervrees hadden en dat men te Aleppo, waar een meenigte Honden van allerley ras, aan zich zelven overgelaten en zonder meesters zijn; waar veele derzelven door gebrek aan water en spijzen, als ook door de hitte der luchtstreek sterven, egter nimmer de Watervrees gezien heeft(3): de Dolheid is ook zeldzaam in koude landen. Inmiddels, daar wij bij ons bespeuren, dat de meeste Dolle honden ten tijde van grote hitte of koude gevonden worden, zo kan men niet ontkennen, dat beide deeze luchtsgesteldheden in onze landstreek het hunne toebrengen ter ontwikkeling der oorzaak, die Dol-

(1) L. c. p. 25, 28.

(2) SAURY, Abhandlung für praktische Aerzte C. VII. p. 491.

(3) Journ. de Medicine T. 61. p. 365.

Digitized by Google

Dolheid te weeg brengt en die ons onbekend is (1) en die meer in de eene dan in de andere plaats voorkomt. Want daar zijn plaatzen, waar de Dolheid zeer gewoon is. In de Westindiſche Eilanden is de Dolheid, volgens verhael van HILLARY, bijna eene landziekte onder de Honden. De Dolheid was in de jaren 1759, 1760. in Londen beſmettelijk uit hoofde der zagte winter en vroegere voortijd, (2) zonder dat men daarvan eene waarſchijnlijke reden kan geeven, zo die niet in eene meerdere geneigdheid tot rotting beſtaat; het geene egter niet voldoende is.

Het gebrek der Paaring, ſchijnt ons toe, geen betrekking te hebben op de loslopende honden, want de dagelijkſche ondervinding leert ons, dat zij door hun inſtinct zich van den overvloed van Zaad, dat hen te ſterk prikkelt, ontdoen (3).

Men heeft de Dolheid verkeerdelijk aan Wormen in de Honden toegeſchreven; men vind allerlei zoort van Wormen in Honden, die niet dol zijn, daar men inmiddels geenen derzelver ontdekt heeft in Honden, door deeze kwael omgekomen (4).

Dan de zamenloop der omſtandigheden, die ons zeer gewigtig toeſchijnt, is het gebrek der Paaring,

(1) Conf. FRANK. l. c. p. 318.

(2) LAIJARD l. c.

(3) FINKE, l. c. p. 25.

(4) VAN SWIETEN, §. 1134. MORGAGNI, Epiſt. VIII. §. 33. PORTUGAL, l. c.

Digitized by Google

ring; ongeſchikt voedzel; blootſtelling der Honden aan de onregelmatigheid der luchtsgeſteldheid; het veelvuldig gram worden, dat men meenigmaal ziet in de vastliggende Wachthonden. — Deeze zamenloop ſchijnt ons toe het meest geſchikt, om die uitwerkſelen bij hun voor te brengen, waar door een of ander vogt ontaart, dat onder het Speekzel komende, het Dolmakend Gif uitmaakt.

§. XVIII.

Na de Voortbrengende Oorzaken der Dolheid opgegeven te hebben, zouden wij nu moeten zoeken, den Aart en Natuur van het Gif te bepalen en uit welk vogt hetzelve beſtaat.

Dan hier over zullen wij in het vervolg nader handelen, voor tegenswoordig alleen aanmerkende, *dat het Dolmakend Gif gevonden word in de Zeven van het dol Dier, het welk in het gezonde Dier*, doorgaans door middel van een Wond, werd overgebragt, die de eerſte, door zijne beet, den anderen heeft toegebragt. Wij zullen nu overgaan tot de Kenmerken en Tekenen der Dolheid in de Honden.

§. XIX.

Het is in de daad eene zaak van de uiterſte aangelegenheid, wanneer iemand het ongeluk heeft gehad gebeten te zijn, op het naauwkeurigſte te bepalen, of de Hond waarlijk Dol is dan niet?

Digitized by Google

De dwaling in beide gevallen, is voorwaar zeer gevaarlijk; ſtelt men zonder eenigen grond, dat de Hond *Dol is*, dan doet men den gebetenen uitermate ontſtellen en daar uit kunnen de droevigſte gevolgen voortvloeijen; ook ſtelt men hem bloot aan 't gebruik van min of meer pijnlijke en altoos ſchalijke Hulpmiddelen, in een tijd, dat ze niet nodig zijn. —— Aan den anderen kant, wen men te ligtvaardig meent, dat de Hond *niet* dol is, dan ſtelt men den Lijder bloot voor eene dodelijke ziekte, die men dikwerf zoude hebben kunnen voorkomen, indien de gepaste Hulpmiddelen in tijds waren aangewend. De voorbeelden van ſlagtoffers dezer valſche zekerheid zijn te veelvuldig, dan dat ik nodig oordeele, ſlechts één derzelven aantehaalen.

§ XX.

De Dolheid der Honden heeft drie Tijdperken of Trappen.

EERSTE TIJDPERK. De Hond verliest zijne tierigheid; word droefgeestig; zoekt de eenzaamheid; heeft geen trek tot eeten of wel hij ruikt er eens aan, zonder het aanteraken; hij blijft eene geruime tijd zonder drinken; hij gehoorzaamt *nog* aan de ſtem van zijn Meester; hij herkent hem; hij geeft hem nog bewijzen van vriendſchap; laat zich door hem aanraken en ſtreelen en zelfs op den arm neemen; hij toont Hem genegenheid om met Hem op de jagt te gaan of het vee te volgen; dan hij doet dit

Digitized by Google

dit alles kwaadſchiks en met eene gedwongen houding. Als men hem tergt, dan bijt hij: hij word over 't algemeen veel ſtiller, dan toen hij gezond was; hij verbergt zich in eene donkere plaats, zonder te ſlapen, en, wanneer iemand hem roept, om hem uit zijn nest te doen komen, laat hij de tanden zien, zonder te baffen, offchoon hij te voren veel van die perſoon had gehouden. — Hij laat de ſtaart en ooren hangen en valt op alles aan, dat men hem voorſteld (1).

§. XXI.

Dusdanige zijn de Toevallen in het eerſte Tijdperk deezer ziekte; maar het ſcheelt veel, dat deeze de Dolheid volſtrekt en met uitſluiting van andere ongemakken aanwijzen. Deeze zijn, om zo te zeggen, aan alle ziekten der Honden gemeen. Een Hond, die enkel een Colijck heeft, kan alle die toevallen hebben, daarom zegt MEDERER te regt: „ hoe veel „ ook deeze tekenen in getal zijn, kan nogthans geen „ mensch verzekeren, dat de Hond dol is (2). en wij voegen er bij, dat men nog minder in ſtaat is, om te zeggen, dat de Hond *niet* dol is. En het ſlimſte is, dat de beet reeds in dit Tijdperk beſmettelijk is

(1) *Frankfurt* Beitrage zur ausarbeitung nützlicher künſte, &c. IX. ſt. 1780.

FRANK, l. c., NICOLAI Pathologie T. VI. §. 398. MEDERER, p. 9. HAAS Diſſ. cit. p. 45. FEHR. l. c. §. 79.

(2) Syntagma, p. 17.

Digitized by Google

is (1). En de Meesters der Honden zijn, in deeze omſtandigheden, het meest voor het gevaar bloot geſteld, want zij willen nimmer geloven, dat hunne Hond dol is, zo als BOERHAVE reeds opgemerkt heeft.

Eene Teef bewees in dit eerſte Tijdperk aan haar Meester ende aan de buuren vriendſchap, met de levendigſte blijken van vreugde; ſpeelde zelfs eenigen tijd met andere Honden; dronk en at, offchoon zij kort te voren gebeten had en daarna nog verſcheiden menſchen heeft gebeten, waar van zommigen met de Watervrees ſtierven (2). De Hond, die het Kind beet, waar van RAYMOND de Waarneming heeft in het licht gegeven, dronk en at daarna, en des niet tegenſtaande ſtierf het Kind na verloop van twee maanden met de toevallen der Dolheid (3). Om ons ten deezen opzichte uit de onzekerheid te redden, moet men, zo dra men dergelijke Tekenen in een Hond beſpeurt, heim naauw-

keu-

(1) FRANK. l. c. HARRER, l. c. FEHR. p. 70. DUBOURIX, verzekerd, dat de Dolle Honden niet altijd de Watervrees hebben; Hij heeft er gezien, die zonder moeite dronken en zelfs rijkelijk. Hiſtoire de la Societé Roy, als de Medicine, An. 1783. 2e. partie p. 109.

(2) GUILLEMEAU, Journal de Medicine, T. XXXIX. p. 216.

(3) Memoires de la Societe Royale de Med. 1777. 1778, p. 489. BATHIE heeft een gelijkzoortig geval. Medical and Philoſophical Commentaries vol. III. 3 part. p. 290.

Digitized by Google

keurig opſluiten, voor dat hij gebeten heeft, hem met voorzigtigheid eeten en drinken geven en den uitſlag van zijne ziekte afwagten.

§. XXII.

Uit het geen wij over de Toevallen, in dit eerſte Tijdperk, gezegt hebben, kan men ligtelijk bevatten, hoe weinig de proef der Jagers om 't lijf hebbe, die men echter voor een vast teken van den gezonden ſtaat der Honden houd. — De Perſoon namentlijk, die met den Hond gewoon is te jagen, of met hem het vee te wijden, moet zich kleeden als of hij ter jagt wilde gaan of het vee hoeden en den Hond roepen; als nu de Hond gehoorzaamt, dan is 't een teken dat hij *niet* Dol is, en zo omgekeerd. De Hond van den ongelukkigen Hoogleeraar VAN MUNSTER ſtond deeze proef door na zijn Meester gebeeten te hebben, die hem voor niet dol hield, de wond verzuimde en na verloop van 15 Maanden met de Watervrees ſtierf (1) zo men FEHR geloven mag.

§. XXIII.

TWEEDE TRAP OF TIJDPERK. De Toevallen van het eerſte Tijdperk neemen ſpoedig toe; de Hond hoort niet meer naar de ſtem van die hem roept; hij word droeviger; zijn oogen zijn doffer; hij ſchuuwt

(1) FEHR. l. c. §. 9.

Digitized by Google

ſchuuwt alle Menſchen; hij word door den dorst magtig gekweld; laat de tong uit den bek hangen en ſchrikt om te drinken; hij duld geen Mensch bij zich; hij baft zeer zelden, en wanneer hij dit doet, is het ſlechts een hees geluid; hij kaauwt aanhoudend; een dikke, ſchuimende ſlijm loopt geſtadig uit zijn openhangende bek, en hij bijt al wat hem nadert. —— Eindelijk word het beest weldra dol; hij maakt zich wech; vlugt uit het huis zijns Meesters en valt al aan, wat hem ontmoet. —— In den beginne loopt hij langzaam; dan, naar mate de ziekte toeneemt, loopt hij harder; hij heeft 't hoofd en ooren hangende en de ſtaart tusſchen de beenen; hij loopt ongeregeld; dan loopt hij een tijd lang regt uit; en eensklaps wend hij zich om, en keert te rug langs denzelfden weg, of in eene andere richting, zo ſchielijk hij maar lopen kan; op 't gezicht van water of blinkende lighamen wijkt hij met angst.

§. XXIV.

Derde trap of tijdperk. In den laatſten of hoogſten Trap der Dolheid worden de oogen rood, glinsterende; nu eens ſtaan ze wild, dan wederom draaijen ze op eene ontzettende wijze in huane hoofden; de tong is loodkleurig, zwart, uit den bek hangende en de ſchuim vermeerderd; hij hapt aanhoudend rondom zich en bijt al wat hem voorkoomt. De gezonde Honden vlugten op zijn gezicht, of, zo zij reeds te digt zijn, om te kunnen ontkomen,

ko-

Digitized by Google

komen zij vreesagtig bij hem nader, en zoeken, om zo te ſpreeken, door hunne nederigheid zich aan zijne beet te onttrekken (1). Eindelijk word het Dier van tijd tot tijd zwakker; het loopt langzaamer, ſleepende, waggelende; de traanen loopen hem in groote menigte uit de Oogen; de haren rijzen hem te berge en zijn voorkomen is afſchuwelijk en ontzettend. ABEL heeft dit in zijn Plaat zeer wel uitgedrukt. De zwakheid toeneemende, valt hij dikwijls; ſtaat met moeite weer op, zijne ademhaling word moeijelijk; ten laatſten eindigt dit ſchouwſpel met Stuiptrekkingen, waar onder het Dier bezwijkt (2). In dit laatſte Tijdperk is de beet het gevaarlijkst (3).

§ XXV.

Dusdanig is 't met de Dolheid der Honden in de meeste gevallen gelegen; dan men vind een oneindig groot verſchil in de Toevallen; het welk aanleiding heeft gegeven tot onderſcheiding van zo veele zoorten, en men behoeft zich, in de daad, niet te verwonderen, dat, naar mate der lighaamsgeſteldheid van den Hond, (die voorzeker in deeze Dieren niet altijd dezelfde is) de Toevallen deezer ziek-

(1) AVICENNA. lib. IV. ex ROUX. p. 84. &c. BAGHER zegt, dat het niet zeker is, dat alle Honden den Dollen ontvlieden (Journal de Med. T. 65. p. 199.) Echter kan men verzekeren, dat dit meestal plaats heeft.

(2) Zie de in §. XX Not. a aangehaalde Schrijvers.

(3) LIEUTAUD Synopſis, p. 320. en alle Schrijvers.

Digitized by Google

ziekte eenigzints verſchillen. Het gif der Kinderpokjes is ontegenzeggelijk, van een bijzonderen aart, en welk eene verſcheidenheid beſpeurt men echter niet in den loop deezer ziekte, na de onderſcheidene geſteldheid des lijders? De Schrijver van het Articul *Hondsdolheid* in de Encijclopedie onderſcheid 6 zoorten.

1. *De ſtille Dolheid;* In deeze ſterven de Honden met de Toevallen van het eerſte Tijdperk, en men vind ze dood in eene donkere hoek, daar zij zich verſcholen hadden.

2.) *De vallende Dolheid;* waar in het Dier zich op zijne vier pooten niet kan ſtaande houden en gedurig ſtruikelt.

3.) *De verzwakkende Dolheid;* die alleen oude Honden aandoet, hij wien de weeke Zijden des Onderbuiks te zamen getrokken zijn en aanhoudend kloppen.

4.) *De Rheumaticke Dolheid;* In deeze zoort is het Hoofd gezwollen en de Oogen zodanig opgezet, dat zij uit de oogholten uitpuilen.

5.) *De loopende Dolheid;* De ſtaart deezer Honden ſleept als die der Voſen en, men zegt, dat zij niet dan Dieren van hun Ras bijten, zonder den Mensch of andere Dieren aan te doen.

6.) *De woelende Dolheid;* Deeze Honden houden de ſtaart naar boven en in de lugt; vallen alle Dieren zonder onderſcheid aan; hunne bek is zwart en met weinig ſchuim bezet.

§. XXVI.

Digitized by Google

§. XXVI.

Het heeft onzes eragtens geen nut, zo veele zoorten te onderſcheiden; wij hebben de verſcheidenheid ſlechts daarom opgegeven, op dat men zoude opmerken, dat het uiterlijk voorkomen van een dollen Hond niet zo evengelijk is, als men zich zomwijlen voorſteld. Echter meinen wij twee zoorten van Dolheid in de Honden te moeten onderſcheiden.

1.) *De gewoone Dolheid*; die wij (§. XX. ende volg.) beſchreven hebben, en waar van de, in §. XXV. opgenoemde vijf zoorten, ſlechts onderſcheiden Toevallen zijn.

2.) *De woedende Dolheid*; in deeze is de Dolheid ten hoogſten trap geklommen; en heeft plaats in een ſterk, kloek Dier, wiens aanzien in de daad ſchrikbaar is. Men vind bij deeze Dieren geenzints dat droevig voorkomen, gekenmerkd door het hangen van het hoofd, de ſtaart tusſchen de beenen en waggelende tred; alles toont in hun aan het kenmerk van eene zeer groote verhitting, van eene allerſterkſte prikkeling; van deeze is het, dat men te regt zeggen kan, dat zij Dol zijn. Zij hebben geen vrees voor het Water, of hunne woede, om de voorwerpen, die aan de overzijde van eene rivier zijn, aan te tasten, doet hun de vrees tegen het Water overwinnen; zij werpen zich in het water; zwemmen naar de overzijde en daar vernielen en verſcheuren zij al, wat hun ontmoet. Deeze zoort van Dolheid beſpeurt men het meest in de Wolven, die van een woester geſtel zijn, dan de Honden. — Dar-

Digitized by Google

LUC zegt, dat de Dolheid de Wolven bijna even-eens aantast als de Honden. Zij hebben egter geen afkeer van eeten; zij zwemmen over de rivieren, zonder eenige vrees voor het Water. De *Wolf*, die zo veele Menſchen te *Meijne* in 't jaar 1718. beet, wierd des ogtends gevonden, bezig met een grooten Herders-hond te verſcheuren. En die, welke zo veel verwoesting te *Cagolin* aanregte, vrat op zijn gemak eene Geit op, toen hij gedood wierd (1). De Honden zijn voorwaar van dit zoort niet vrij; men heeft een Hond gezien, die eene rivier van 50 paſſen breedte overzwom, en ongelukkig een Meisje beet, die den 46ſten dag daarna met de Watervrees ſtierf (2).

§. XXVII.

Wij hebben in de vorige §. de Kenmerken opgegeven, waar aan men een dollen Hond kan kennen, en de drie voornaamſte, dewelke zamengepaart gaande, de zekerheid der Dolheid uitmaken, zijn, de Kwijling, de Afkeer van voedzel en de Watervrees. Wij hebben gezien, dat deeze drie Toevallen niet dan in het tweede en derde Tijdperk der ziekte plaats vonden, en zelfs, dat de Watervrees zomwijlen niet beſpeurd wierd, daar de Dieren het water overzwommen, en dat de Watervrees, die gedurende de ziekte in de Honden dadelijk plaats had,

(1) Journ. de Med. T. IV. p. 274.
(2) UNGNAD, l. c. p. 46.

Digitized by Google

had, op het einde derzelve ophield en dat zij nog voor hunnen dood dronken, zo dat men op dit Toeval alleen niet zeker kan zijn in de bepaling, of het dier Dol is, maar men moet zeer naauwkeurig alle omstandigheden nagaan, om van de zekerheid overtuigd te zijn.

En het geen de moeijelijkheid in het onderscheiden der Dolheid voor het Gemeen, dat zich menigmaal met de behandeling deezer ziekte bemoeit, vermeerdert, is, dat de Honden in zeer veele omstandigheden komen, waar in men hen min of meer verdenkt; zij bijten, zonder echter Dol te zijn, en zo men meint, dat zij Dol zijn, kunnen er min of meer schadelijke uitwerkingen uit voortspruiten door de vrees, die men den lijder inboezemt. Er ligt ten uitersten veel aan gelegen, dat men deeze gevallen wel onderscheide. Want

a.) De Honden, die hun Meester verloren hebben; die geduurende den geheelen nagt buiten het huis gebleven zijn; die gekwetst, geslagen, of getergd zijn en vooral de Teeven, wien men haare jongen heeft ontnomen, liggen bloot voor eene ziekte, die haar woedend maakt; en haar tot bijten van Menschen, maar vooral van kleine Kinderen en Dieren, aanzet. In deeze ziekte staan haar soms de hairen te berge; de oogen tintelen; zij loopen en bijten al wat hun voorkomt, of te minsten zij schijnen vertooning te maken en lust te hebben tot bijten; maar zij zijn niet altijd afkoerig van het eeten, dat men haar voorzet, ook worden zij niet ver-

verwoed op 't gezicht van vogt; zij drinken zelfs en kwijlen niet (1).

2.) Een Hond, die zich met eene loopſche Teef te veel vermoeid heeft, geeft ſchuim op, hij waggelt op zijne pooten en ligt op den grond; wanneer iemand hem vervolgt, bijt hij, en is echter niet Dol. (2)

3.) De jonge Honden hebben ten tijde der uitbotting der Tanden een grooten bijtens lust, vallen dikwerf op het gevogelte aan, ſcheuren de klederen, zomwerf kwetſen zij de kinderen ligtelijk, en zijn nogthans niet Dol. (3) Oude Honden, die Tandpijn hebben, doen het zelfde (4).

4.) Zomwijlen zoeken de Vleesch-eetende Dieren, door den honger gedrongen, buit te maken en vallen op zommige perſoonen aan, om hen te bijten, zonder dat ze echter Dol zija. Men kent het geval uit den bedaarden en als het ware, wel bedagten gang van het Dier, het welk men zomwijlen zich ergens ziet verbergen, om een gunſtig oogenblik af te wagten (5).

5.) Voor de uitbotting der Vlecht in de Honden, neemt

(1) Colombier, l. c. p. 186. Baudot. l. c. p. 96.

(2) Baudot. ibid: Bacher Journ. de Med. T. 65. p. 196. Bader. p. 57.

(3) Baudot, l. c.

(4) Bader, l. c. p. 26.

(5) Hiſt. de la Societé Roy. de Med. 1783. 2e. partie. p. 113.

Digitized by Google

neemt men veele verſchijnzelen waar, waar door men ze als Dol beſchouwt en dood ſlaat, alhoewel zij 't niet zijn. Deeze Dieren dragen in de daad den ſtaart tuſſchen de beenen; zij hebben Zever aan den bek; baffen niet; bijten ieder een, zelfs hun Meester; hebben geen eetlust; ſchijnen blind te zijn, en loopen tegen alles aan, wat voor hun is; *Maar zij hebben geen Watervrees, zelfs drinken zij meer in dit tijdperk der ziekte; en hunne beet veroorzaakt nimmer de Watervrees. Het zelfde heeft bij de Wolven en de Vosſen plaats* (1).

Alle deeze Honden zijn niet dol; echter moet men zich wel wagten, van daarop niet al te zeker te gaan. Hunne beet is er niet min aan onderhevig, om zeer zware toevallen te veroorzaken, en om alle dwaling voortekomen, moest men in alle gevallen, wanneer een Hond iemand gebeten heeft, dien Hond opſluiten, om hem wel in agt te neemen. Is hij in 't eerſte tijdperk der Dolheid, dan zullen de anderen wel draa volgen, en hij zal ſpoedig ſterven, met duidelijke kenmerken der Dolheid; zo men in tegendeel na eenige dagen bemerkt, dat hij gezond is, dan zal men uit alle onzekerheid gered zijn. Dan men moet hierin ten uiterſten naauwkeurig te werk gaan. Colombier ſchijnt al te ſtellig te handelen, als hij zegt: „ wanneer een verdagte „ Hond, na dat hij gebeten heeft, opgeſloten zijnde, „ zonder afkeer eet en drinkt en niet woedend word op

(1) *De la* Fontaine, Chir. Med. Abhandlungen, 1792. p. 83.

Digitized by Google

„ op 't gezicht van vogt, dan is men zeker, dat hij „ niet dol is". (l. c. p. 187.) Als men deeze verklaring naar de letter volgt, zoude men zich kunnen bedriegen, nademaal wij zo even gezien hebben, dat veele Honden in het eerſte Tijdperk der ziekte gedronken hebben, na giftige beeten te hebben toegebragt; en dat men voorbeelden in Honden gehad heeft, die geſtorven zijn, kort na dat zij gedronken hadden: en, wanneer men zich vergenoegde, aan den Hond, die gebeten heeft, drinken of eeten voort te zetten, en beſloot dat hij niet dol is, vermits hij gegeten en gedronken heeft, en hem dus liet lopen, zoude men verkeerd doen, en men zoude zich laten wegſleepen, door eene allerongelukkigſte meening, dat de Hond niet dol is, die het waarlijk konde zijn. Daarom rade ik, deeze Honden ten minſte 4 of 5 dagen op te ſluiten, binnen welken tijd zij zullen ſterven, als zij waarlijk dol zijn, of te minſte zullen als dan de tekenen zo klaarblijkelijk zijn, dat men er niet aan twijfelen kan.

Het is van het grootſte aanbelang, de gevallen wel te onderſcheiden, daar het getal der door de ware Dolheid aangetaste Honden niet zo aanmerkelijk is, als men wel meent, en ik kan dit Articul niet gepaster eindigen, dan met de eigen woorden van SALVA: „ Er zijn weinig plaatſen, zegt deeze Arts, „ waar meer Honden voor dol gehouden worden dan „ te *Sifuentes*, en zedert 26 jaren, dat ik de Geneeskunde oeffene, ben ik in het geval geweest van „ veele perſonen te behandelen, die door Honden ge„ beten waren; dan ik heb ſlechts éénmaal de zekere „ proef

„ proef gehad, dat het dier, 't welk de beet had toe-
„ gebragt, dadelijk dol was". (1) *Die wuthenden ſtunde ſind werklich nicht ſo haufig als man denkt: manches arme Thier kömmt unſchuldiger weiſe in verdacht* (2).

§. XXVIII.

Beeten van grimmige Dieren.

Wij hebben in §. XX. en de volg. de Tekenen der Dolheid in de Honden opgegeven, en gezegt, dat de beet van zo een Dier dezelfde ziekte in een ander voortbrengt. §. XXVII. hebben wij den onderſcheiden toeſtand der Honden voorgeſteld, waarin de Dieren meer of min tot bijten genegen zijn, zonder echter waarlijk dol te zijn, en waar hunne beet, offchoon ſoms door Toevallen gevolgd, echter de Dolheid niet veroorzaakt: Nu moeten wij nog in deeze §. de beet onderzoeken, die toegebragt word door een Grimmig Dier, dat zich zelve of een ander bijt; en zien, wat Wij uit egte gevallen, ten deezen opzigte, leeren —— Men heeft hier van voorbeelden zo wel in den Mensch als in de Dieren.

(1) Memoires de la Societé Royal. de Medic. 1783. 2e. partie. p. 225.

(2) Todt, Medicinifche Chirurg. Bibliothek, I. B. 3. ſt. p. 176

§. XXIX.

Digitized by Google

§. XXIX.

1.) VOORBEELDEN IN DEN MENSCH.

A.) *Waarneemingen van Menſchen, die in hunne woede zich zelven, met dodelijke gevolgen, gebeten hebben.*

a.) Een jonge Italiaan, zich in eene toornige buij niet kunnende wreeken van, die hem beledigd had, beet zich in den vinger, en ſtierf met de Watervrees binnen vierentwintig uuren, (even of hij door een dollen Hond ware gebeten geweest,) na vooraf eene groote hoeveelheid van groene Gal gebraakt te hebben. (1)

b.) Een man, wanhopig dat hij alles met het ſpel verloren had, beet zich in de vuist en ſtierf met de Watervrees (2).

c.) Een, die verliefd was, beet zich uit ſpijt in den vinger, en ſtierf korten tijd daar na met de Watervrees (3).

B.) *Waarneemingen van Menſchen, die anderen gebeten hebben.*

1.) *Met dodelijke gevolgen.*

a.)

(1) Bij van Swieten §. 1130. Weickard Philoſ. Arzt. 4. ſt. p. 186.

(2) Philoſophical Tranſactions.

(3) Gallet, Hiſt. de la Sodiete. Royale de Medicine 1783. 2e. partie p. 59.

Digitized by Google

a.) MALPIGHI verhaalt van zijne Moeder, dat zij de Watervrees kreeg, na door haare Dogter gebeten te zijn.

b.) Een man beet in zijn toorn een ander, die de Watervrees kreeg en ſtierf (1).

c.) Een dief beet den gerechtsdienaar, die hem wilde grijpen, in den duim: deeze voelde op 't oogenblik, dat hij gebeten wierd, eene ſchrikkelijke pijn door geheel den arm en kreeg zwaare Toevallen, echter zonder Watervrees en ſtierf den 10den dag daarna (2).

d.) Eene Vrouw beet in haare woede een Soldaat in den vinger; Hij ſtierf den 14den dag, door zware kramptrekkingen (3).

e.) MANGET en ZWINGER hebben ons verſcheide dergelijke Waarneemingen nagelaten (4).

2.) *Met Zware, evenwel niet Doodelijke gevolgen.*

a.) Een Moordenaar, zich willende verzekeren, of de geen, dien hij vermoord had, waarlijk dood was, beet hem in den vinger, en ging weg; vermits deeze geen tekenen

(1) POUTEAU l. c.

(2) J. VAN MEEKEREN, Obſ. Med. Chirurg. p. 320.

(3) Selecta Medica Francofurtenſia, T. II. p. 147.

(4) Verg. ANDRY, Memoires de 1778. p. 460. FRANK. l. c. p. 277. SCURIG. Sialographie, Cap. V. FINKE l. c. p. 11.

Digitized by Google

nen van eenig gevoel betoonde. De vermoorde kwam wederom bij, en werd verbonden; het Koud Vuur ontdekte zich in den gebeten vinger, die afgezet wierd, dan, alvorens hij volkomen genezen was, kreeg hij ten minste twintig verzweeringen boven op de hand, de eene na de andere, die met veel moeite tot sluiten gebragt wierden, doch eindelijk geheeld zijn (1).

b.) Een kleine Jongen, onderhevig aan Vallende Ziekte, beet een zijner medemakkers in den vinger; deeze kreeg 4 uuren daarna Stuiptrekkingen en genas door Bezoardica (2).

c.) Een Soldaat werd door een zijner spitsbroeders in den Ringvinger (*Digitus annularis*) gebeten; de wond scheen in de vier eerste dagen van weinig belang te zijn; dan daarna openbaarden zich Toevallen, die, door eene oordeelkundige behandeling, overwonnen wierden (3).

3. *Zonder Zwaare toevallen.*

a.) Een man te huis komende, betrapte zijne Vrouw met een huisvriend op heeter daad; om den laatsten deeze slegte daad te doen ge-

(1) Klein, Nova Acta Physico Medica. A. n. c. T. I. p. 85.

(2) Fick, Commerc. Literar. Norikum, 1731. 4 st. p. 29.

(3) Watom, Journal de Medicine, 1790. T. 84. p. 65.

Digitized by Google

geheugen, beet hij hem een ſtuk uit den wang, waar van deeze echter ſpoedig genas (1).

b.) Men heeft gezien, dat twee Mans, wien door anderen in twist de ooren, met de tanden, waren afgeſcheurd, zonder het minſte toeval genezen zijn (2).

c.) GARENGEOT heeft ons eene Waarneeming nagelaten van een afgebeten Neus, die goed genezen is geworden: — ook leest men bij RIEDLIN verſcheiden Waarneemingen van beeten, door den eenen Mensch aan den anderen toegebragt, die niets bijzonders hebben gehad (3).

§. XXX.

II. VOORBEELDEN IN VIERVOETIGE DIEREN.

1.) *In Honden.*

a.) Een Reu, die eene loopſche Teef naliep, beet een anderen Hond, dewelke een maand daarna dol wierd en ſtierf (4).

b.) Een Jongman, willende de Paaring van een Hond

(1) FELIX PLATERUS Obſerv. Med. p. 694.

(2) Ibidem.

(3) Obſerv. Med. Cent. III. obſ. IX. p. 279.

(4) REVEILLON, Hiſt. de la Soc. Roy. de Med. 1782. 2e. partie p. 17.

Digitized by Google

Hond ſtooren, werd er van gebeten en ſtierf kort daarop met de Watervrees (5).

c.) De Perſoon van de eerſte Waarneeming van Lister ſtierf met de Watervrees, en ſcheen ſlechts gebeten van een Hond, die boos was, want de Hond was fris en gezond, toen de gebete Perſoon overleed; Lister eindigt zijn verhaal dus: *Ipſe canis vivus & ſanus eſſe videbatur, quo tempore homo mortuus eſt* (2).

d) Een Jongen wierd door een grimmigen Hond ligtelijk gebeten aan de bil, en wierd zes weeken daarna Dol. De geſchiktſte Geneesmiddelen deeden de aanvallen verdwijnen, dan hij ſtorte van tijd tot tijd weder in, en kreeg nimmer zijne vorige gezondheid weder (3).

e.) Een Rechtsgeleerde ſpeelde met een Hond, die zich kwaad maakte en hem in de hand beet; weldra kreeg hij zware toevallen op de Zenuwen, die echter door eenige giften van *Sal volatile Viperarum* overwonnen wierden (4).

f.) Eene Vrouw van 65 jaren wierd door een grimmigen Hond in het voorſte en onder

ſt

(1) Linguet, Journ. Politique. Novembre, 1775.

(2) L. c. p. 46. Philoſophiſche Transactien, Auſzug von Leske, T. I. p. 308.

(3) Selle, Medicin. Beitrage 3er. theil. p. 116.

(4) Albrecht, bij Haller, Diſſ. Cit. p. 13.

Digitized by Google

ste gedeelte van het been gebeten, de tand van dit Dier was tot op het been toe doorgedrongen. Kort hier op volgde eene zwelling met ontsteeking, die de verstering dreigde, doch door gepaste middelen werd deeze Vrouw hier van genezen(1).

g.) Een jong Meisje wierd door een grimmigen Hond in 't aangezicht gebeten, die haare onderlip in twee scheurde. Purmann, verbood de Lijderesse, die na verloop van vier weken volkomen herstelde (2).

2. Voorbeelden in Katten.

a.) Langius heeft, na de beet van een Kater in de rechter hand, de Geelzucht zien ontstaan; de hand zwol uitermate op en de Geelzugt duurde 40 dagen (3).

b.) Een Kat, haare Jongen willende beschutten tegen de aanvallen van een Hond, die haar nest naderde, wierp zich bij ongeluk tusschen de beenen van den Meester deezer Hond, en beet hem in het been. Drie dagen na de beet, kreeg hij zeer zware Zenuw-toevallen, vergezeld van eene bijzondere aandoening, die zich van de wond tot onder het Hart uitstrekte; deeze Toevallen bedaarden door Bloedzuigers aan de wond

(1) Haller, Diss. Cit p. 1.

(2) Wundarzney, I. Theil. p 69.

(3) Bij Unzer der Arzt. II. Theil p. 298.

Digitized by Google

wond te leggen, en door Zweetdrijvende middelen en de Lijder herstelde. Hij heeft echter hier dit overgehouden, dat hij gedurende eenige jaren, alle maanden, bij volle Maan, een aanval beleurde, bestaande in een gevoel van pijn, die zich van de plaats der beet tot onder het Hart uitstrekte, en benaauwdheden veroorzaakte &c. (1).

§. *Voorbeelden in de Wolf, de Leeuw enz.*

a.) Bauhinv hield de beet der Wolven, die niet Dol waren, voor vergiftig (2).

b.) Paré heeft een jong Meisje genezen van verscheiden zeer zware wonden in het aangezicht, die Haar waren toegebragt door een Leeuw in de Menagerie des Konings; Hij behandelde de wond als eene vergiftige (3).

Wij gaan stilzwijgende de Beeten der Apen, Paarden en Varkens voorbij, die menigmaal Zeuw toevallen van meerder of minder aanbelang hebben veroorzaakt; als ook Ontstekingen, die zomwerf tot Versterving overgingen.

(1) Morgagni, de Sed. & Caus. Morb. Epist. 61. §. 14.

(2) Bij Schenkius, p. 846.

(3) Libr. IX Cap. 15. Bij Schenkius, p. 845.

§. XXXI.

Digitized by Google

§. XXXI.

III. VOORBEELDEN IN VOGELEN.

a.) Een Vrouw willende twee Kamvechtende Haanen scheiden, wierd door eene derzelven gebeten en stierf met de Watervrees (1).

b.) Een Canarie Vogel door een Jongmen van 19 jaren, in zijne minnekoferijen gestoord, pikte hem met zijn bek in de bovenlip, zonder hem echter een wond toe te brengen; het aangezicht, de keel en armen zwollen uitermaten op, en hij stierf er van (2).

IV. VOORBEELDEN IN VISSCHEN.

Ik spreeke hier niet van stuipagtige, zwaare en doodelijke Toevallen, die men zomtijds door het steeken van Vischgraten heeft waargenomen, maar van wonden, met hunne Tanden toegebragt. SCHULTEN heeft een Jongeling van 18 jaren in de hevigste Stuiptrekkingen zien sterven, als een gevolg van eene ligte wond, door den tand van een Visch in den Vinger toegebragt (3).

(1) MEICKARD, Philosophischer Arzt, IV. st. p. 186.

(2) LE CAT, Journ. de Med. 1755. T. II. p. 94.

(3) Zie zijne Verh. de Cautelis quibusdam in Chirurgiâ observandis. Traj. ad Rhen. 1719. p. 9.

Digitized by Google

§. XXXII.

De (§. XXVIII. en volg.) aangehaalde gevallen toonen aan, dat de beet der Dieren, die niet dol zijn, echter daarom, in zommige omſtandigheden, niet min gevaarlijk zijn, als die der Honden, die in eene der in §. XXVII. opgegeve omſtandigheden verkeeren: maar zal men met reden vragen, moet men alle deeze gevallen tot de Dolheid brengen, of moet men alle deeze wonden als vergiftige beſchouwen? Dan alvorens hierop bepaaldelijk te antwoorden, zullen wij aanmerken, dat alle de opgegeven Toevallen niet dan aan de volgende oorzaken kunnen werden toegekend.

1.) Aan de aandoening van 't Zenuwgeſtel, veroorzaakt door de ſcheuring of door de geweldige kneuzing door den tand van het Dier (zie §. XXIX. B. 1°. c. d. 2°. b. — §. XXX. 1°. e. f. 2°. a. b., §. XXXI. b. (1).

2.) In zommige Waarneemingen is het twijfelagtig, of de beet oorzaak tot de Toevallen gegeven heeft; vermits de toeſtand der perſonen op zig zelven beſchouwt c. a. d., de heftige kwaadaartigheid, waardoor zij overmeesterd waaren, dikwerf alleen genoeg voldoende geweest is, om de Toevallen der Watervrees voorttebrengen, zo als men §. XLVI. q. zien kan en 't is onmogelijk te bepalen of de perſonen (§. XXIX. A. a. b. c.) niet Dol zouden

(1) Morgagni heeft deeze waarheid wel ingezien, de Sed. & Cauſ. Morb. Epiſt. 64. §. 45.

Digitized by Google

den geworden zijn, al waren zij niet gebeten geweest.

3.) Of wel de wonden zijn in zodanige omstandigheden toegebragt, die de voortbrenging van de Regt-stijvigheid of Tetanus begunstigen.

4.) Of eindelijk; het boos geworden Dier heeft niet slechts eene pijnlijke wond toegebragt, maar daar in zelfs een gedeelte van de Zeyer of giftige en scherpe Kwijl gebragt, die gelegenheid gegeven hebben tot schrikbare Toevallen, die men zomwijlen heeft waargenomen. Ik geloove, dat de 1e. en 3e. Oorzaken meestentijds zamenlopen, tot verzwaring der gevolgen van deeze ongelukkige beeten; dan ik ben echter van mening; dat men de laatste altijd meer of min in agt moet neemen, te weten het kwaadaartig Speekzel; wel te verstaan, dat; naar mate van den trap van grimmigheid en de gesteldheid van het bijtend Dier; naar mate der aandoenlijkheid van de gebetenen; naar mate van den aart de, wond zelve; die naar dat ze grooter of kleinder is; na dat ze meer of min bloed; na dat ze meer of min ettert, dit kwaadaartig Speekzel min of meer zware Toevallen kan veroorzaken. Aan deeze ontaarting van 't Speekzel, in eene heftige toornige buij is 't misschien, dat men meestal moet toeschrijven de krampagtige toevallen, in zommige der te vooren aangehaalde gevallen waargenomen, die zo veel overeenkomst hebben met die, welke het Dolmakend Gif veroorzaakt. —— Men heeft deeze uitwerking van gramschap reeds van oudsher geweten. „ *Ab animantibus, in iram concitis, facta vulnera*

 „ *quan-*

„ *quandoque furorem & aquæ formedinem induxe-*
„ *runt* (1). *Ira in hominibus & brutis liquida citis-*
„ *sime invertit & vitiose ita alterat, ut saliva abeat*
„ *in Fermentum malignum, virulentum, destructi-*
„ *vum* (2). *Homo licet omni prorsus veneno ca-*
„ *reat, ob iram tamen aliquando illius spiritus tanto-*
„ *pere exaltantur & irritantur, ut quasi in veneno-*
„ *sam naturam evehantur; & si in actu illo iracundiæ*
„ *aliquem momordit, observatum est, venenosam*
„ *rabiem eidem communicasse* (3). Tissot zegt, dat uit klaar bewezen Waarneemingen blijkt, dat het Speekzel van getergde Dieren zeer gevaarlijk word en als een vergif werkt (4). en volgens Scherf moeten de, door grimmige Dieren gebeten, Menschen op dezelfde wijze behandeld worden, als of zij door een dol Dier gebeten waren (5).

Maar, zal men vragen, van welk eene aart is het bederf, dat het Speekzel ondergaat en hoe geschied dit? Ik gelove niet, dat dit bederf het zelve zij met het dolmakend Gif en wat aangaat de wijze, waarop het ontaart, dit betuige ik niet te weten. Ik houde mij maar aan de gevallen, die toonen, dat het Speekzel, in een heftigen aanval van

(1) Galenus, de Theriaca ad Pisonem. Frid. Hoffmann & J. G. Hoyer Diss. de Saliva & ejus morbis. Halæ 1694. p. 24.

(2) Wierus Tractatus de Iræ morbo.

(3) Baglivi Opera Omnia, p. 634.

(4) Maladies des Nerfs, Tom. II. 1e. partie. p. 368.

(5) Archiv. der Medicinischen Polizei, I, B. §. 164.

Digitized by Google

van toorn, eene Giftige hoedanigheid erlangt, en ik vraag op mijn beurt, op welk eene wijze word zomwijlen, het Zog in eene Minne door toorn zodanig ontaart, dat het Giftig word en de Zuigeling daar van braakt, ſtuipen krijgt en ſterft, zo als men daar van maar al te veel voorbeelden heeft.

Uit dit alles beſluite ik, dat de beeten van alle grimmige getergde woedende Dieren niet alleen, uit hoofde der verſcheuring van de Zenuw-vezelen, gevaarlijk zijn, maar zelfs in verſchiden gevallen (het geen men *à priori* niet bepalen, maar wel door onderzoek naar de omſtandigheden opmaken kan) uit hoofde der mededeling van de kwaadaartige Kwijl; en, dat die wonden wel niet even als die der waarlijk Dolle Honden behandeld moeten worden; maar dat men ze egter niet als beuzelagtige en niet gevaarlijke beſchouwen moet; vooral is het nodig, dat men omtrent de plaatſelijke behandeling alle zorg drage.

§. XXXIII.

Kenmerken van de Dolheid in een Hond, die dood of die weg is.

Zomwerf gebeurd het, dat een Hond, die verdagt is, iemand gebeten heeft en op ſtaande voet is dood geſlagen, of dat hij het ontvlugt is. Om zeker te zijn met opzigt tot het gevaar, 't welk de gebetenen hier van komen te loopen, wenscht men te weeten, of

of de doodgeslagen, of doodgevonden, of ontvlugten Hond, dadelijk Dol was dan niet? Hieruit heeft men onderscheidene middelen opgegeven, dan schaars deeze beloven ons niet veel zekerheid.

1. Zegt MAYERNE, neem een witten Haan, pluk hem de borst kaal, en houd dat gepluimde deel op de Wonde, en als de Hond Dol geweest is, dan zal de Haan opzwellen en sterven, en de Lijder zal genesen; maar als de Haan niet sterft, dan kan men zeker zijn, dat de Hond niet Dol was!!!

2. PALMARIUS raad, dat men, eene gekneusde Noot op de wonde legt, dat men ze er 12 uuren op laat liggen, en dat men die vervolgens aan een Hoen te eeten geve; is de Hond dol geweest, dan sterft het Hoen binnen 2 of 3 dagen; ofte wel men ontvange, op een stuk Brood, een weinig bloed uit de Wonde en geve dit aan een Hond, of Gevogelte te eeten; wanneer nu de Hond, die de beet toegebragt heeft, Dol is, dan sterven de Dieren binnen 24 uuren (1). JEAN DES ROMAINS verzekerd, dat Nooten, met het Zever van een Dollen Hond doortrokken, aan de Hoenders, die er van gegeten hebben, dodelijk zijn (2).

De ondervinding heeft deeze onderscheidene proeven niet genoegzaam bevestigd, doch men moet ze eg-

(1) Bij NICOLAI Pathologie T. VI. p. 47. Journ. de Medecine 1786. T. 67. p. 76.

(2) Bij DELVIGILIUS, Bibliotheca Chirurgica, T. II. p. 1064.

Digitized by Google

egter niet geheel verwerpen, vermits dezelven, met omzigtigheid gedaan, mogelijk in zonderlinge gevallen, eenig licht kunnen geven.

3.) De Heelmeester Petit ſtelde voormaals voor, om een ſtuk Brood of Vleesch in de Zever van den gedooden Hond te braaden en dit aan een gezonden Hond voor te werpen; weigerd hij dit te eeten, dan is 't een teken, dat de doodgeſlagen Hond Dol was. Niets is echter min zeker dan deeze proeve; want de Honden eeten niet ligt, 't geen in Zever gewreven is. En zo men in de zomer deeze proeve niet aanſtonds neemt, dan kan de verrotting alleen de reden zijn, dat de gezonde Hond dit weigerd te eeten en in zulk een geval zoude men Dolheid vermoeden, terwijl ze geen plaats had. Aan de andere kant, zoude men door de gevolgtrekking uit deeze proeve in eene dodelijke zekerheid gedompeld worden; en voorwaar *gulzige en uitgehongerde* Honden vreeten al, wat men hun voorwerpt; en volgens de Waarneeming, die Harrer verhaald, braade men een ſtuk Brood in de Zever van een verdagten Hond, gedood in 't eerſte tijdperk der Dolheid; dit Brood werd door andere Honden gegeten, nogthans kreeg de gebetene Perſoon de Watervrees en ſtierf (1).

Chouneau heeft ons nog een nieuw bewijs gegeven van de onzekerheid van dit teken: een gezonde Hond namelijk at een ſtuk vleesch, dat met de Zever van een doodgeſlagen Hond gewreven was en evenwel kreeg het gebeten Kind, dat men, na den

(1) Journal de Medicine, T. 72. p. 250. Ao. 1787.

deese proef, buiten alle gevaar dagt te zijn, kort daar na de Watervrees en ſtierf.

4. GRUNER ſtelt voor, om de Zever van den gedooden *Hond* aan een gezonden Hond in te enten, door dien, na hem alvorens te hebben vastgelegt, een wond toe te brengen. Dit zoude voorzeker buiten tegenſpraak het veiligſte zijn; want, hijaldien de ingeënte Hond, ſchielijk Dol word, behoeft men er niet aan te twijfelen. Deeze inenting egter kan nutteloos zijn, daar het Dolmakend Gif in den ingeënten Hond eenigen tijd werkeloos kan blijven en de gebete Perſoon kan dus vroeger de Watervrees krijgen dan de ingeënte Hond: daarenboven kan de ingeënte Hond heel wel geene voorgeſchiktheid tot de werking van het gif hebben en dan zoude men onzeker zijn, waar aan het misluk-ken der inenting te wijten ware.

Wij hebben derhalven dus verre geen één zeker Kenmerk ter onderſcheiding of, het ontvlugte of gedoode Dier, dat de wond heeft toegebragt, Dol is dan niet.

Wij kunnen daar van ook niet volkomen zeker zijn, dan wanneer wij naauwkeurig onderrigt zijn van de Toevallen, die men heeft kunnen waarneemen, voor dat men het Dier dood ſloeg of voor dat het de beet gedaan heeft; dit is egter in een onbekenden Hond bijna onmogelijk; en zelfs dit werk in een bekenden, zoo door gebrek van kennis, als kwade trouw en vergrooting door de geenen, die den Hond gezien hebben. Wanneer een Dier, dat verdagt is, een groot aantal van Menſchen of Beesten

Digitized by Google

tus gebeten heeft en zommige daar van dol worden, dan *is* er geen twijfel meer aan: doch dit is een rampzalig middel, daar het kenmerk dan gegrond is op uitwerkingen, die men gaarne gewenscht had voor te komen.

Het beste, dat wij voor als nog kunnen aanraden, is, zich oogenbliklijk van elken Hond, die een Mensch of Dier gebeten heeft, meester te maken en hem in eene zekere plaats opsluiten.

§. XXXIV.

Zijn alle de vochten in Dolle Dieren door het Dolmakend Gif zodanig bezwangerd, dat zij in staat zijn de ziekte mede te deelen?

Het is onmogelijk van deeze Vraag naauwkeurige oplosſing te geven, daar er gewigtige bewijzen *voor en tegen* dit gevoelen zijn.

1. *Waarneemingen voor dit gevoelen.*

De Ouden hebben beweerd, dat de adem en uitwaseming van een Mensch, die Dol geworden is, besmettelijk zijn (1). FERNEL verhaalt: dat eenige Jagers, een woedenden Wolf gedood hebbende, daar van onderscheide geregten maakten, waar van zij aten en dat weldra alle Dol geworden en gestorven zijn (2). SCHENKIUS, BO-

REL.

(1) LANCISI, de Venenis Cap. 6a. & Opera Omnia T. I. p. 154.

(2) Opera Omnia Tom. II. p. 309.

Digitized by Google

RELLUS; MANGET; BOERHAAVE, BRIGIANI, VAN SWIETEN, halen verſcheide gevallen aan, waar uit blijkt, dat Dolheid medegedeelt is door 't eeten van Vleesch van Dieren, die daar aan geſtorven zijn (1). Door de Melk van eene Dolle Koe zijn Menſchen, die er van gedronken hebben, Dol geworden (2). Volgens ABRAHAM DE LA PRIME zijn jonge Hondjes, door 't zog van hunne Dolle Moeder, Dol geworden (3). Men verzekert, dat nabij *Milaan* een geheel huisgezin aan de Watervrees geſtorven is door de Melk van eene Dolle Koe (4) en volgens 't verhaal van LEMERY werd een Hond Dol door 't lekken van 't bloed van een Mensch, die de Watervrees had (5).

II. *Waarneemingen tegen dit gevoelen.*

LE CAMUS heeft het Vleesch van een Dollen Os gegeten zonder eenig kwaad gevolg. CASTELLI heeft 'er van zien eeten zonder eenige de minste hinder (6); men heeft gezien, dat verſcheide Menſchen het Vleesch gegeten en de Melk gedronken hebben van eene Dolle Koe zonder echter Dol te worden

(1) FRANK Medic Polizei T. III. p. 48. & T. IV. p. 313. ANDRY Memoire de 1776. p. III. & 1778. p. 461.
(2) TIMÆUS *de* GULDENKLEE Cas. Med. Lib. VII. Cap. 23.
(3) Philoſophiſche Tranſactionen. Vol. 33. No. 277.
(4) RAHM, Gazette de Santé, T. II. p. 748.
(5) Hiſtoire de l'Academ. Royale des Sciences A. 1707.
(6) ANDRY, Memoires de 1776. p. 110.

Digitized by Google

den (1); ook is het Vleesch van een Varken, eenige dagen te voren gebeten, en van een Os in 't begin der Watervrees geslagt, verkogt en gegeten zonder het minste letsel (2). Erpenbeck heeft ons gelijksoortige gevallen nagelaten (3). Een Kind werd drie weken lang door een Geit gezoogd tot op den dag, dat dit Dier met de Watervrees stierf en heeft er echter geene Toevallen van gekregen (4). Erpenbeck en dertig andere Menschen hebben twee dagen lang de Melk gedronken van eene Koe, die de Watervrees had, zonder er eenig ongemak van te bespeuren. Deeze Schrijver gaf er van aan een Hond, dien hij opgesloten had, tot zijn eenigst voedzel; het Dier had er, hoe genaamd, geen hinder van; in 't begin echter scheen het er eenigen schrik voor te hebben, toen het hem wierd voorgezet; ook was 't alleen de honger, die hem dwong om er van te drinken (5). Heelmeesters zijn zonder eenig gevolg besmet met het bloed van Menschen, die de Watervrees hadden, die zij aderlieten (6). Verscheiden Personen hebben zich gekwetst bij 't openen van Lijken der zulken, die aan de Watervrees waren gestorven, zonder echter de Watervrees te heb-

(1) Journal de Medicine, T. I. p. 167.
(2) Asti, l. c.
(3) Dissert. cit. p. 21. 28.
(4) Baudot, l. c. p. 91.
(5) Dissert. cit. p. 10. 18.
(6) Baudot, l. c. p. 91.

Digitized by Google

hebben gekregen (1). VAN SWIETEN heeft twee gelijkſoortige kwetſuren gezien, zonder dat daarop de Watervrees volgde. Een deezer Heelmeesters kreeg de Roos aan de Hand en Voorarm; dan dit kan, zo als men meermalen heeft waargenomen, alleen door de verrotting van 't lijk veroorzaakt zijn; en deeze beroemde Schrijver verzekert, dat Hem geen eene Waarneeming bekend is, dat de Dolheid langs dezen weg medegedeeld is (2). Daar en boven hield PALMARIUS het gedroogde bloed van Menſchen, die de Watervrees hadden gehad, voor een *Behoedmiddel;* de Ouden kenden aan de Lever van een Dol Dier, het zelfde vermogen toe. Dwaaze Hulpmiddelen, maar die echter eenig bewijs tegen dit gevoelen opleveren!

§. XXXV.

Wat moet men uit alle deeze tegenſtrijdige gevallen opmaken? —— Zie hier de gevolgen, die ik er uit afleide.

1.) Het is met het Gif der Dolheid geſteld, zo als met alle andere vergiften. Het doet voorzeker niet alle de Vochten aan, zo als wij in de 2de Afdeeling zien zullen. . . . .

2.) In de Waarneeming van LA PRIME kan de Teef mogelijk haare jongen gebeten hebben.

3.) Zo

(1) THIESSET ap. ANDRY Memoire de 1776. p. 110.

(2) §. 1140. en NICOLAI Pathologie, T. IV. p. 67.

Digitized by Google

3.) Zo lang het Dolmakend Gif nog bepaald is in het deel, kan men voorzeker het Vleesch der Dieren eeten en hunne Melk drinken, zonder eenig kwaad gevolg; dit te doen, is echter niet voorzichtig.

4.) Zodra de Watervrees zich openbaart, verandert het geval: ik zegge niet, dat als dan alle de Vochten vatbaar zijn om de Watervrees mededeelen: dan ik verklare, dat het mij toeschijnt, dat de ſtaat der vaste deelen van een Dier, dat aan de Watervrees geſtorven is, zeer verdund en zeer nabij aan eene rottende ontbinding ſchijnt te zijn; dat de Gal, die bij het zelven in den hoogſten graad ontaart is, zo wel als de meer of min groote ſcherpheid, die alle de vochten uit gebrek aan drank krijgen, maken, dat geheel het lighaam voorzeker niet dan een ongezond en, om zo te ſpreeken, vergiftig voedzel geven kan, en dat geſchikt is om eene min of meer heete Koorts te veroorzaken, verzeld van eene razende Yllhoofdigheid en Kramp in den Slokdarm, veroorzaakt door de prikkeling der rottige ſmetſtoffe, die door de Long werd uitgeademd, als ook van Watervrees, zo als men menigmaal in Galagtige Maagkoortſen, waarin geene het minſte vermoeden op het gif der Dolheid was, waargenomen heeft; en op zulk eene wijze kan men deeze ſtrijdige gevallen overeenbrengen.

5) De Politie behoorde het verkopen van Vleesch en Melk der gebeten Dieren te verbieden: dit is de veiligſte weg, die men kan inſlaan; want ik zie geene de minſte reden, waarom men om het be-

Digitized by Google

lang van één mensch, dus alle de burgeren in gevaar ſtelle.

§. XXXVI.

Middelen om de Dolheid in de Honden voor te komen.

Indien het ernst ware, zoude men voorzeker het gevaar der Dolheid zeer kunnen verminderen; dan dusverre hebben de Wijsgeeren en Geneeskundigen te vergeefs om bepalende Wetten verzogt. Hier en daar vind men ze wel in Zommige plaatſen, maar zeer weinigen worden met die naauwkeurigheid uitgevoerd, 't welk echter zulk eene wezenlijke zaak tot het geluk en de welvaart van het menschdom vordert. In 't werk van FRANK (1) en de Verzameling van SCHERF vind men al, wat men ten deezen opzichte kan verlangen, om gepaste Wetten te maken; *wij zullen ſlechts* alleen de algemeene Grondregelen, die er uit afgeleid kunnen worden, opgeven, ten einde aan deeze Verhandeling zo veel volkomenheid te geven, als ons mogelijk is.

(1) l. c. pag. 334.

Digitized by Google

§. XXXVII.

Ordonnantien betrekkelijk het houden van Honden.

Deeze Ordonnantien moeten dienen om het getal der Honden, zo in ſteden als ten platten lande, zo veel mogelijk, te verminderen; de Hond is een noodzakelijk Dier, maar 't aantal der onnutte Honden is veel grooter, dan der geenen, die ergens toe dienſtig zijn; en deeze laatſten moet men uitroeijen: zoude men wel kunnen geloven, dat men in Vrankrijk 200,000 menſchen zoude kunnen ſpijzen met het brood, dat de nuttelooze Honden aldaar eeten, zonder nog te rekenen de Spaanſche Hondjes, Leeuwtjes, Steendoggetjes, die beter leeven, als het 100ſte deel der inwoonderen. Het *is niet noodzakelijk, dat ieder mensch een Hond heeft.* —— Dan om *alles te vereenigen*, moet men dit volgende doen.

1.) Een ieder, die dus verre geen Hond houd, moet er uit zekere grilligheid geen neemen: dit moet verboden worden.

2.) Die een Hond heeft, voor de afkondiging deezer Wet, kan hem houden; maar hij moet in huis blijven en niet uitkomen, ten zij aan een band door zijn Meester vastgehouden, en daar en boven gemuilband, en ten einde alle gevaar voor te komen, moet de Hondeſlager of Vilder tweemaal ter week, het geheele jaar lang, door de Stads ſtraaten loopen, en alle loslopende Honden, die hem ontmoeten, doodſlaan.

slaan, en van 't oogenblik af aan, dat de Hond gedood is, den eigenaar verbieden, geen anderen te mogen neemen.

3.) Een Impost op de Honden zoude s'Lands kas, meer dan aan het menschdom voordeelig zijn: menschen, die niets te doen hebben, of niets willen doen, zouden zich liever van alles beröven, om een kwaden Spaanschen Hond te behouden, die, wel is waar, hen het eerst zoude bemerken, maar echter geene de minste zekerheid voor de overige burgers verschaffen zoude.

4.) De Tekenen, die de Hondeslager in sommige plaatsen verkoopt, om gedurende de groote hitte, aan den hals des Honds vast te maaken, zijn niets beduidende en gevaarlijke kinderagtigheden. Want ik kan heden zodanig een teken van gezondheid aan mijn Hond laaten omdoen, die misschien, na verloop van twee dagen, Dol zal worden.

5.) De Slagters moeten niet meer dan één, of ten hoogsten twee Honden hebben, en deeze aan een band leiden of, als zij 't vee moeten hoeden, hun een muilband omdoen: dit laatste is van 't uiterste aanbelang, want niets is zo wreed en schadelijk voor de beesten, die het grootste gedeelte van ons, dagelijks voedzel verschaffen, als door één of meer Honden gestadig gebeten, gejaagd en afgemat te worden. Men kan zeker niet zeggen, dat de Dieren ook hunne driften niet hebben en daardoor is 't onmogelijk, dat zij niet veel lijden en kwaadaardig tegen die Honden worden, die hen aanhoudend ter-

gen,

Digitized by Google

gen, en in die toestand geslagt zijnde, moeten zij een ongezond voedzel opleveren. Deeze waarheden zijn door FRANK onverbeterlijk behandeld (1).

6.) De Honden der voerlieden moeten aan de rijtuigen vast gebonden zijn.

7.) Daar de ondervinding geleerd heeft, dat de Jagt-Herders-Vastliggende en Slagers Honden het meest aan de Dolheid onderhevig zijn, moet men zorgvuldig op *Hunne* gezondheid agt geven.

8. Men moet beveelen, alle Honden dood te slaan, die kwaadaartig zijn en eene kwade gewoonte van baffen hebben en de voorbijgangers en kinder en aanvliegen en hunne klederen scheuren: dit zijn Dieren van een Galachtig gestel; ze zijn het meest aan de Dolheid onderhevig en kunnen in hunne drift, zonder egter Dol te zijn, meer of min gevaarlijke en zelfs dodelijke wonden toebrengen, zo als wij §. XXX. 1° onderscheiden gevallen hebben opgegeven.

§. XXXVIII.

Voorzorge ter bewaring van de Gezondheid der Honden.

De algemeene Regelen ter vermindering van 't aantal der Honden zijn niet voldoende: want, daar men uit hoofde der nuttigheid geheel het geslagt niet kan uitroeijen, zo moeten zij, wien het ver-

(1) Medicinische Polizie T. III. p. 110.

Digitized by Google

vergund is Honden te houden, onderricht zijn, wat zij moeten in acht neemen ter behouding der gezondheid van deeze Dieren. — De Levensregels voor de Honden kunnen tot de volgende ſtukken gebragt worden.

1.) Men moet de Honden des Winters nimmer in warme vertrekken of nabij het vuur houden, en des Zomers voor de brandende hitte der Zon behoeden.

2.) Des winters moet men de Honden in zodanige hokken houden, daar zij voor de koude, wind en vogtigheid beſchut zijn en nimmer uit eene koude plaats oogenblikkelijk in eene warmere brengen.

3.) Men moet zorge dragen, dat de Honden, die van de jagt of 't vee hoeden te huis komen, niet onmiddelijk gaan eeten en drinken.

4.) Men geve hun altijd verſch, zuiver Water in overvloed te drinken.

5.) Men drage zorge, dat in hun eeten en drinken nimmer eenige Dierlijke zelfſtandigheid kome, die reeds begint te rotten, en men moet er altijd wat Zout bij doen.

6.) Het Brood voor den Hond moet altoos wel gerezen zijn en men geve hem nimmer brood, dat beſchimmeld is.

7.) Men moet hem ook Beenen geven, vermits daarin voor hun een wezenlijk voedſel is.

8.) De vastliggende Honden moet men nimmer beletten, om te paaren en de Meester van den Hond moet zorgen, dat hij zijne dierlijke drift voldoe: dit is geen kortswijl, want het is zeer zeker, dat deeze gedwongen onthouding niet weinig moet toebrengen om hen te houden in een ſtaat van bobsaartigheid

of

Digitized by Google

of grimmigheid, die zeer gevaarlijk is, en veel invloed heeft op de ontwikkeling der Dolheid.

Deeze zijn de algemeene Middelen, die bij alle Honden kunnen aangewend en gemakkelijk in het werk gesteld worden, om zo veel mogelijk, de ontwikkeling der Oirsprongelijke Dolheid voortekomen en misschien de Dieren minder geschikt te maken om de Dolheid door de besmetting mede te deelen. — Dan men heeft gemeend, deeze ziekte nog zekerer te kunnen voorkomen, door de Honden namenlijk te snijden van den zogenaamden *Dolworm*, en door ze te Lubben; dit moeten wij nu onderzoeken.

§. XXXIX.

9. *Uitsnijding van den Dolworm.*

Ik zal hier niet stilstaan bij 't geen PLINIUS en CRATOPROCHUS hier over gezegd hebben: 't is geen Worm. MORGAGNI houd het nog voor eene Zenuw, nog voor een gedeelte van een Spier; 't is ook geen Klier, die tot afscheiding van 't Dolmakend Gif dient, zo als HEIJSHAM gewild heeft. WRISBERG heeft deeze konstbewerking 9 malen zien doen door lieden, die veel van hunne handigheid opgaven, en Hij heeft nimmer gezien, dat de konstbewerker het zelfde deel uitsneed: eindelijk deeze voorgegeven Worm is niets anders dan een Bandagtig deel, dat men in 't midden van de tong der Honden vind, dat van de punt tot den wortel toe loopt; 't is een Band, die aan de Honden eigen is en geschikt schijnt om

Digitized by Google

het flobberen te begunstigen (1). Dit had Morgagni reeds opgemerkt (2).

Men heeft gesteld, dat een Hond, wien dit deel uitgesneden was, *van zelfs* niet Dol zoude worden, en indien een Hond, wien dit ontnomen was, gebeten werd, zoude hij niet zo ligt dol worden, of zoude ten hoogsten door de *stille Dolheid* aangedaan worden (3). Dan al wat ten voordeele deezer konstbewerking, (die ten tijde dat zij in aanzien was, volgens Beekmann, alleen een zaak van uitzigt of speculatie was, vermits voor iederen Hond 12 st. moest betaalt worden en de konstbewerking met privilegie bekragtigd was,) is voorgegeven, is volstrekt valsch, om dat de konstbewerking nutteloos en gevaarlijk is.

Nutteloos.

1.) Om dat meer andere viervoetige Dieren van zelfs konnen dol worden, zonder dat ze dit deel hebben, ten bewijze, dat dit deel geen de minste invloed heeft op de ontwikkeling der Dolheid (4).

2.) De Honden, wien men deeze konstbewerking gedaan had, zijn, gebeten zijnde, zo wel Dol geworden, als anderen, bij wien ze niet gedaan was.

3.) Honden, die niet slechts éénmaal, maar zelfs een Hond, wien deeze zogenaamde Worm 10 maal is uitgesneden, in hoop van eindelijk den regten

te

(1) L. c.

(2) De Sede & Cauf. Morb. Epist. VIII. §. 35.

(3) Schmucker Chir. wahrnem. 2. B. 5. 540.

(4) Heidecker l. c.

Digitized by Google

te treffen, zijn van zelfs dol geworden (1). Het zoude nutteloos zijn alhier aantehalen, wat JAMES, HAMILTON, ERPENBECK en anderen, over de heuzelagtigheid van dit middel gezegd hebben. Het zij genoeg den Lezer tot de werken van FRANK (2) en SCHERF (3) te wijzen.

Gevaarlijk.

1.) Wanneer men de Honden van deezen Band berooft, die hun eigen is en het flobberen bevorderd, dan verhinderd men hen, hunnen dorst genoegzaam te lesschen en ieder een weet, hoe dienstig het drinken voor de Honden zij.

2.) Men dompelt, door zulk een vooroordeel, de inwooners eener plaats in eene gevaarlijke onzekerheid: want geruste zijnde, dat hun Hond geen gevaar loopt, zo is 't, dat wanneer hij ziek word en de eerste trap der Dolheid heeft, de Hond niet gedood, of opgesloten word, op dat hij niemand schade; maar men laat hem los loopen, en men stelt een ieder aan zijne beet bloot. —— Uit al het gezegde blijkt, dat men deeze bewerking nooit moet werkstellig maaken.

(1) SCHERF, Archiv. der Medicin. Polizei T. VI. p. 47.
(2) L. c. Tom. IV. NICOLAI, Pathologie T. VI. p. 35.
(3) Archiv. Tom. III. p. 170. T. VI. p. 47.

§. XL.

Digitized by Google

§. XL.

Over het Eubben, als een Voorbehoedend Middel tegens de Dolheid.

Cranz van Berlin heeft het Eubben als een geschikt Middel ter voorbehoeding tegens Dolheid in de Honden opgegeven; dan, niet tegenstaande al wat Hij tot staving van dit zijn gevoelen heeft bijgebragt, is het zelve zonder grond, en deeze Practijck kan om de volgende redenen niet worden toegelaten.

1.) Men heeft nimmer in Dieren, die aan de Dolheid gestorven zijn, gezien, dat de Teeldeelen bijzonder aangedaan waren, het geen echter gebeuren moest, indien zij een zo onmiddelijken invloed op de voortbrenging der Dolheid hadden.

2.) Men stelt voor, de Reuen te snijden zonder van de Teeven te spreeken, als of het gebrek aan paaring niet op de Wijfjes vermogt: *en zelfs hebben wij te voren gezien*, dat men meent opgemerkt hebben, dat de loopse Teeven eerder voor de Dolheid bloot liggen.

3.) Men heeft voorbeelden, dat gesneden Honden Dol zijn geworden; desgelijks van buisselijke dieren, die gesneden waren, als den Os en het Varken &c., dus moet ook deeze konstbewerking niet als een Voorbehoed-middel der Dolheid beschouwd worden (1).

§. XLI.

(1) Finke Diss. cit. p. 14. 17. 18. Raim Gazette de Santé Tom. VI. p. 568.

Digitized by Google

§. XLI.

11.) COLUMELLA raade om den Staart der Honden af te kappen, om hen voor de Dolheid te behoeden: anderen hebben gewild, dat het genoeg was, de jonge Hondjes met Vrouwenzog op te brengen, ten einde hen buiten gevaar deezer ziekte te ſtellen. — Dan deeze gevoelens wederleggen zich zelfs (1).

§. XLII.

Wetten, betreffende de Zieke, Verdagten of dolle Honden.

Deeze behoorden hoofdzakelijk hierin te beſtaan.

1.) Ieder Burger moet voor de gevolgen der ziekte van zijn Hond verantwoordelijk zijn.

2.) Ieder zieke Hond, die dus verre nog menſch noch beest gebeten heeft, moet dadelijk gedood worden.

3.) Wanneer een zieke, verdagten of woedende Hond een menſch of beest bijt, moet hij niet gedood worden, maar men moet hem vangen en opſluiten en de uitkomst der ziekte naauwkeurig gade ſlaan: dit is een van de wezenlijkſte hoofdpunten, waaromtrent de Politie nimmer ſtreng genoeg zijn kan, doch welke de kwade trouw van veele Burgers altoos zal zoeken te verijdelen door het be-

(1) FINKE Diſſ. cit. p. 4.

Digitized by Google

belaglijk voorwendzel, dat men den Hond niet vangen konde; dan, wanneer alle gezonde Honden aan een band geleid wierden, of gemuilband waren, kan men er zich gemakkelijk meester van maken.

4.) Wanneer een Verdagten of Dolle Hond uit het huis van zijn Meester ontſnapt, behoort de laatſte, onder zeer zware boete, hiervan dadelijk aan den Hoofdſchout kennis te geven, op dat deeze daaromtrent ſpoedige bevelen geve, ten einde den Hond te vangen, optefluiten en te dooden (1).

§. XLIII.

Wijze, waarop men Honden of andere Beesten, die door een Dol Dier gebeten zijn, behandelen moet.

Het veiligſte is, den gebeten Hond te laten doodſlaan, ten zij men hem wilde bewaren, om zeker te zijn, of die, welke hem gebeten heeft, Dol was. Ten opzigte der Huisdieren van eenige waarde, als Paarden, Oſſen, Varkens, deezen moet men in eene afzonderlijke plaats zorgvuldig opſluiten en zo behandelen, dat de Dolheid voorgekomen worde.

De Voorbehoedende Geneeswijze is, als bij de menſchen, Uit- en Inwendig. Ik heb echter niet in den zin, om thans over deeze behandeling uit te wijden, zo min als over hare Theorie; hierover zal ik in de tweede Afdeeling handelen.

De

(1) Frank l. c. p. 360.

Digitized by Google

De meest algemeen aangenomen handelwijze bij deeze *Dieren*, is de volgende.

1.) Als de Wond klein is, moet dezelve verwijd worden, zo egter, dat men de grootere Vaten, Zenuwen en Peezen vermijde. Men laat dezelve lang bloeden en wast als dan de Wond met Zout-Water of Pis; daarna met Lijn- of Olijfolie. Na dat de wond dus uitgewasschen is, beſmeert men dezelve met een mengzel uit één Dotjer van een Eij en drie drachmen Honig; dit doed men dagelijks en wrijft het lid driemaal des daags met Olie. Deeze plaatſelijke behandeling is zeer belangrijk, alhoewel zommigen, zo als Bonel (1) dit ten onregte minachten en verzuimen.

2.) Indien het dier het toelaat, kan men het Brandijzer gebruiken, om het Gif, dat in de wond gebragt is, en alle de deelen, die daar onmiddelijk door aangeraakt zijn, weg te branden. 't Is voorwaar een gevaarlijk vooroordeel, dat het genoeg zij, het Dier met een ſleutel voor 't Voorhoofd te branden: indien hierdoor ooit eenig Dier bewaard en behoed is, kan men zeker zijn, dat deeze Dieren, al waren zij niet gebrand geweest, evenwel niet zouden Dol geworden zijn.

Het branden van de Wond met een gloeijend ijzer is een zeer goed Middel; maar, aan 't Voorhoofd gedaan, is 't eene zeer gevaarlijke bijgeloovigheid; dit is, zo als 't ſpreekwoord zegt, de Pleiſters naast de Wond leggen.

3.) Men moet den omtrek der wond dagelijks beſmee-

(1) L. c. p. 292.

ſmeeren met twee en een half drachme Kwikzalve met Terpentijn gemengd, en met die Olieagtige ſmeeringen gedurende 14 dagen aanhouden; men doet deeze Kwikſmeeringen met een ſtokje, aan wiens einde men een leder kuſentje maakt. BONEL zegt, dat Hij door 't uit en inwendig gebruik van Kwik, gepaard met Purgeermiddelen, veele gebeten Dieren behoed heeft (1).

4.) JAMES (2) en MATHIEU (3) hebben het inwendig gebruik van de *Turbith minerale* aangeprezen en daardoor veel gebeten Dieren behoed Het volgende voorſchrift dunkt mij het beste te zijn. Neem een half once Turbith minerale, één once Duivelsdrek, vier oncen Honig, maak er een dun Conſerf van; hiervan ſmeere men (door middel van een ſtokje, aan 't einde met een kuſentje voorzien,) alle dag eenmaal eene zekere hoeveelheid op de tong van 't gebeten dier. De gift voor een Paard is één once; voor een Varken en Geijt zes Drachmen; voor een Hond één Drachme, en naar mate het dier jong is, vermiderd men de gifte.

5.) Als de Dieren bloedrijk zijn, kan men de behandeling met eene Aderlating beginnen, doch 't is meestal beter dit niet doen.

6.) Men geve, tot drank, zuiver Water met Azijn gemengd, en menge des winters onder 't voedzel der Kruid-

(1) L. c. p. 292.

(2) Philoſophiſche Transactioned 1739 N° 441. uitzuge von Leske T. II. p. 257.

(3) L. c. p. 325. 326.

Digitized by Google

kruid eetende Dieren Tarwezemelen, die men eerst een weinig vogtig maakt; des zomers geve men niet dan versch Gras (1).

7.) Wij hebben deeze behandeling, als zeer algemeen aangenomen, opgegeven; dan wij geven niet voor, dat ze de eenigste is; want alle de onderscheiden Geneeswijzen, die wij in 't vervolg zullen opgeven, zijn ook zeer geroemd, als uitermaate dienstig voor Dieren; en een ieder behandelt hen na zijn geliefkoosd middel; de een schrijft de *Anagallis* voor; de andere het *Electuarium e Proscarabeis*; geene de *Azijn*, eindelijk alle deeze bijzondere voorschriften hebben hunne Voorstanders. Dan hier is, zo wel als in de Voorbehoedende Behandeling voor den Mensch, de Plaatselijke Behandeling, waar door men eene langduurige ettering maakt en onderhoud, het voornaamste.

8.) Men moet zorg dragen, dat de Hond afzonderlijk wel opgesloten, en, zo 't doenlijk is, met ketenen vastgemaakt word, op dat men geen gevaar loope, wanneer de Dolheid, niet tegenstaande alle deeze Middelen, zich openbaart.

9.) Als de Dolheid zich ontdekt, dan is het veiligste den Hond dood te schieten; men heeft in dit geval beproefd, eenige potten met warme Azijn te zetten in de plaats, daar het Dol dier is, en Beudon zegt, daar mede dolle Honden genezen te hebben; deeze Waarneemingen zijn goed en wij zullen er elders gebruik van maken; dan wij herhalen nogmaals,

(1) Vergel. Fehr. p. 89.

Digitized by Google

maals, dat het bij dieren 't veiligſte is, die te dooden.

10.) Men moet het Dol Dier in een diepen kuil begraven en overdekke het met eene zekere hoeveelheid van leevendige Kalk (1).

11.) Men moet de ſtal of plaats, daar het in opgeſloten geweest is, zorgvuldig doen ſchoonmaken, op nieuw witten of ten minſte de muuren met kalkwater afwasſen en al verbranden, wat verdagt, of met het ſpeekzel of bloed van het dier beſmet is (2).

(1) FRANK l. c. p. 360.
(2) idem l. c. p. 365.

TWEE-

Digitized by Google

TWEEDE AFDEELING.

Over de Dolheid in den Mensch.

§. XLIV.

Men heeft deeze Ziekte door Haar treffendst Toeval, de Watervrees namelijk, gekenmerkt. Deeze vrees voor al, wat vocht *is*, *is*, in den Mensch, gewoonlijk een gevolg der beet van een Dol Dier: Dan, daar men dit toeval ook dikwerf in anderen ziekten heeft waargenomen, heeft men tusschen beiden deeze zoorten onderscheid willen maken, de eerste MEDEGEDEELDE, GIFTIGE WATERVREES noemende, de andere OORSPRONGELIJKE, VAN ZELFS VOORTKOMENDE. Dan deeze laatste benaaming is, in deezen zin, verkeerd; daar men, dus verre nog niet zeker weet, of zij in staat zij deeze ziekte aan een ander mede te deelen: derhalven is het beter, als de Watervrees zich in den loop eener ziekte voordoet, dezelve *Toevallige* te noemen en den bijnaam van *Oirsprongelijke* te behouden in de Watervrees, die giftig en besmettelijk is,

Digitized by Google

door welke dezelfde ziekte aan een gezonden kan medegedeeld worden, en die door andere oorzaken, dan door de beet van een Dol Dier, voortgebragt is.

§. XLV.

Ligt de Mensch voor de oirſprongelijke, giftige Dolheid bloot? dit kan men niet regt bepalen. Ik ontkenne er de mogelijkheid niet van, die reeds door Cælius Aurelianus (1) erkent is. Dan mij is geen eene Waarneeming nopens zodanig eene Watervrees in den Mensch, bekend, ten minste, zo men de in §. XXIX. voorkomende gevallen niet als voorbeelden wil bijbrengen. Maar in deeze meer of min duistere gevallen, is men niet regt zeker, of zij, die na de beet van een toornig Mensch de Watervrees gekregen hebben, in de daad een giftig besmettelijk Speekzel geloosd hebben, waar door de ziekte konde medegedeeld worden. Daarom is 't, dat offchoon men de mogelijkheid dusverre niet ontkennen kan, echter geen zeker beslisend voorbeeld kan bijbrengen. De reden, waarom de Mensch in 't algemeen niet zo geredelijk door de oirſprongelijke Dolheid word aangetast, is, dat hij niet zoo zeer bloot ligt voor de eigenaartige oorzaken, die deeze kwaal in de Honden doen ontſtaan. En men kan zelfs niet ontkennen, dat de Oirſprongelijke Dolheid in deeze Dieren zeer zeldſaam is; want

(1) L. C. p. 219.

Digitized by Google

want in die landstreeken, waar de Dolle Honden 't meest gevonden worden, moet men wel in 't oog houden, dat de meeste door besmetting Dol worden, zo dat een van zelfs Dol geworden Hond geheel eene Provincie kan besmetten, indien men zijne verwoesting niet in tijds stuit en de gebete Dieren nauwkeurig bewaart en wanneer zij eenigzints in verdenking komen, oogenbliklijk dood.

§. XLVI.

Waarneemingen van Toevallige Watervrees in Menschen.

Alhoewel de voorbeelden van Oirsprongelijke Dolheid in Menschen geene of bijna geene zijn, kan men dit echter niet zo geredelijk van de Toevallige Watervrees zeggen, die men in zeer veele ziekten heeft waargenomen, welker oorzaak nogthans in geene kwetzing door een Dol Dier bestont. Het getal deezer Waarneemingen is zeer groot, dan wij zullen alleen die aanhaalen, die tot onze kennis gekomen zijn. Men heeft de Toevallige Watervrees waargenomen

a.) Na eene Opstopping der Maandstonden, door eene sterke aandoening (1).

b.) Na eene brandende hitte op reis in den Zomer (2).

c.)

(1) Martel, Histoire de l'Acad. de Dyon, T. II. p. 110.

(2) Laurens, Journ. de Med. T. VII. p. 3. Lavirot.

Digitized by Google

c.) Na een val met eene geweldige ſchok (1).

d) Door het drinken van koud water, daar het lighaam verhit was, (2) en in dit geval week de Watervrees na het ontſtaan eener Gangreneuſe vlak op de bil (3).

e.) Na een aanval van Vallende ziekte (4).

f.) In kwaadaartige Rot- (5) en Gal-koortſen (6).

g.) In de Long-ontſteeking, (7) en zinkingagtige Zijdewee (8).

b.)

ROTTE id. T. VIII. p. 81. MARRIQUES ibid. Novemb. 1767. p. 470. L. ROUX, l. c. p. 6.

(1) FRECOURT, Journ. de Med. T. VI. p. 139. & Memoire de Chirurg. p.

(2) KOËHLER, ap. MORGAGNI l. c. RABACHE, J. de Med. T. 80. p. 353. Na een koud bad in eene ſterke verhitting des lighaams. Zie LE VACHER, Journ. de Med. T. 52. p. 362.

(3) HILDEBRAND Nov. Act. Phyſico-Med. a. n. c. T. III. p. 39.

(4) BRIEU, Journ. de Med. T. XIV. p. 315.

(5) SALMUTTS, BORELLUS, BONAFOS, COSTE, bij ANDRY, Memoires de 1778. p. 457. COSTE bij MEAD, Oeuvres Complettes. T. I. p. 162. Note.

(6) SÉGAUVILLE, Hiſt. de la Societé Roy. de Med. 1783. 2e. partie p. 71. f. c. STŒLLER, Beobachtungen und Erfahrungen, p. 85.

(7) Journal Encyclopedique, T. XIII. FAURE, *Hiſt.* de la Societé Royale, l. c. p. 39.

(8) THEDEN, Nova Acta Phyſico-Medica, a. n. c. T. IV. p. 110.

Digitized by Google

h.) In de Maag-ontſteeking (1).

i.) Na eene gewone Melancholie (2).

k.) In eene geweldige Opſtijging (3).

l) In een aanval van Hartklopping (4).

m.) Na een Schrik (5).

n.) In de vier eerſte maanden der Zwangerſchap (6).

o.) Na 't eeten van Beuke-vrucht (7).

p.) Zonder ſchijnbare oorzaak (8).

q.) Na een heftigen aanval van Toorn (9).

r.) Na het drinken van te veel Brandewijn en Genever (10).

s.)

(1) JOHN INNES, Medical Eſſays of Edinburgh. I. vol. Art. 29.

(2) Miſcell. Acad. N. Cur. an. 1687.

(3) MEAD, Oeuvres Completes, T. I. p. 162.

(4) MEAD, ibid.

(5) BOERHAVE bij VAN SWIETEN, §. 1130. Anecdot. de Med. 1762. p. 32. & cy apres, §. LXIII. p.

(6) MAZARS, Journ. de Med 1762. T. XVI. p. 33.

(7) SIELIG. Diſſ. de Hijdrophobia ex eſu Fructus Fagi, 1762.

(8) RAYMOND, Mem. de la Societé Roy. de Med. 1777. 1778. p. 157.

(9) POUTEAU, l. c. ANDRY Mem. 1778. p. 457. GALLET Hiſt. de la Societé Roy. de Med. 1783. 2e. partie p. 57. MARTIN, ibid. 71. Berliniſche Sammlung zur beförderung der arzneiwiſſenſchaft. I. B. 4. ſtuk. p. 334. BUCHHOLZ, Nova Acta A. N. C. Vol. V. Obſ. 57. BLOCH, Med. Bemerkung. p. 138.

(10) TH. SCHWENKE, Verhand. van Harlem X. deel 1e. ſtuk. p. 471.

Digitized by Google

s.) In de Watervrees (1).

t.) In de verſtopping van de Lever en Geelzucht (2).

u.) In de ontſteeking der Lijfmoeder (3).

v.) In eene kwaadaartige Roode Loop (4).

w.) In de Venus kwelling (*Saturiaſis*) (5).

x.) Na eene ſchurftige ſtof-verplaatſing in de Keel (6).

Eindelijk het is niet ongewoon, dat, in de plaatſelijke of door ſamengevoél veroorzaakte Keel-ontſteeking, als in de Mazelen, Kinderpokken en Scharlaken-koorts, de zieken niet willen drinken, om dat zij niet wel kunnen, en zelfs zekere ſchrik voor vocht hebben, zo als JAMES, BROGIANI (7) GOULIN, (8) PORTAL, (9) hebben waargenomen en men nog dagelijks beſpeurt. Dan deeze gevallen behoren niet tot de eigenlijk gezegde toevallige Wa-

(1) Hamburgiſche Magazin, T. I. en bij SCHMULKER Chirurg. Wahrnem. 2. B. p. 527.

(2) HENSLER, Act. Soc. Med. Hauniens, Vol. I. Art. 22.

(3) MEZLER, l. c. p. 330.

(4) id. ibid.

(5) SALVA, Hiſtoire de la Societé Royal. de Med. 1783. 2e. partie p. 84.

(6) NORMANDE, Hiſt. de la Soc. Roy. de Med. 1783. 2e. partie p. 113.

(7) Ap. TRIBOLET, Diſſ. cit. §. IV.

(8) Journ. de Med. T. 55. p. 389.

(9) Bij LE ROUX, p. 9.

Digitized by Google

Watervrees, waarin de keel gezond en natuurlijk ſchijnt te zijn, en echter eene vrees is voor doorzwelging van vochten.

Wij zullen nu geene meerdere gevallen aanhalen en in plaats der geenen, die wij mogten hebben overgeſlagen, wijzen wij den Leezer op de Werken der geenen, die voor ons geſchreven hebben (1).

§. XLVII.

Is de Toevallige Watervrees dezelfde met de Giftige ofte die het gevolg der beet van een Dol Dier is? 't is mij onmogelijk te bepalen, waarin dit buitengewoon toeval, t. w. de Watervrees, die men in zeer veele ziekten (§. XLVI.) beſpeurd heeft) beſtaat; de zieken ſlikken meestal de vaste ſpijze door, dan op 't gezicht van water of zelfs wanneer men er ſlegts van ſpreekt, krijgen zij Stuiptrekkingen. *Wat is* de oorzaak van dit toeval? dit heeft men dus verre noch niet kunnen bepalen en mogelijk zal dit nooit bepaald worden. —— Als wij de beste Schrijvers en de verſchijnzelen der ziekte zelve raadpleegen, dan erkent men eene krampagtigheid, maar meer niet: 't is vruchteloos met LE ROUX te ſtellen, dat de Toevallige Watervrees meestal door eene buitengewoone ontaarting der ſpijs-

(1) Zie ANDRY, l. c. HAAS, Diſſ. cit. p. 26. FINKE, Diſſ. cit. p. 9. TRIBOLET, Diſſ. cit. SCHENKIUS, Obſ. Med. p. 851.

Digitized by Google

ſpijsverteerende ſappen veroorzaakt wordt, die op de zenuwen van 't ſpijskanaal eene bijzondere en aan deeze ontaarting eigenaartige, prikkeling maken (1). Hier mede heldert men de vraag niet op, en deeze achtingwaardige Schrijver heeft ontegenzeglijk te veel aan zijn denkbeeld toegegeven, willende dat alles daarmede ſtrookte en de oorzaak altijd in de eerſte Wegen zijn plaats zoude hebben.

Moet men dit Toeval aan eene wederkeerige werking der Hersſenen toeſchrijven, of wel aan zodaanig eene geſteldheid der zenuwen van de deelen, die tot de doorzwelging dienen? dat die aanraaking der vochten in dezelve eene zo geweldige kramp veroorzaakt en dat het *Inſtinct*, het welk voor het behoud van 't ſchepzel altijd waakt, hem deeze oorzaak van eene al te ſterke en bijzondere prikkeling werktuiglijk doet ſchuwen en afweeren? dit kan ik niet verzekeren, alhoewel het mij niet geheel en al onwaarſchijnlijk voorkomt, dat er mogelijk iets zoortgelijks kan plaats hebben.

Is de toeſtand deezer zieken dezelfde, als in de, door de beet veroorzaakte Watervrees? Ik geloof het niet. MORGAGNI heeft in de daad veel overeenkomst gevonden in de Lijken van hun, die in de Toevallige Watervrees zijn geſtorven en in de Lijken van hun, die de Watervrees door een beet gekregen hadden; Dan dit bewijst niets, want in deeze laatſte zijn de Verſchijnzelen in de opening der Lij-

(1) L. c. p. 62.

Digitized by Google

Lijken zo verschillende, dat men niet zoude geloven, deeze door dezelfde oorzaak voortgebragt te zijn. Om de zaak meer nauwkeurig te beslisfen, zoude men dienen te beproeven, welke uitwerking de Inenting met de Zever van eenen, die door de Toevallige Watervrees was aangetast geweest, hebbe op een gezond Dier. Dan mij is geene Waarneeming van dien aart bekend, als één van l'Edine, die de Watervrees als een Toeval in eene Kwaadaartige-Koorts heeft gezien: de zieke beet de Meid, dat zij bloede, zonder dat deeze hiervan eenig 't minste toeval kreeg (1). Indien ik mij nu van dit geval bediende en aanmerkte, dat deeze twee ziekten zeer verschillende zijn en de Zever van die, die door de Toevallige Watervrees is aangetast, niet Giftig is, zo als dit in de Watervrees, die een gevolg der beet van een Dol Dier is, plaats heeft; dan zoude men kunnen antwoorden, dat de reden, waarom dit Meisje geen 't minste Toeval gekregen heeft, is, dat zij geene voorgeschiktheid had om Dol te worden. Dan desniettegenstaande moet ik, tot dat het verschil door nadere gevallen beslist word, met Bouteille besluiten, dat de Giftige Watervrees geene meerdere overeenkomst met de Toevallige heeft, als met de Kwaadaartige Koorts, de Long-ontsteeking, Opstijgingen en andere ziekten, waarvan de Toevallige Watervrees een bijkomend verschijnzel is (2).

§. XLVIII.

(1) Journal de Medicine, 1781. T. 56. p. 82.

(2) L. c. p. 134.

Digitized by Google

§. XLVIII.

De meest gewoone Oorzaak der Watervrees is de mededeeling van het Dolmakend Gif van een Dol Dier aan of in een, dat gezond is. Dan hoe geſchied deeze mededeeling? hier over zijn zeer verſchillende gevoelens, die wij noodzakelijk moeten onderzoeken, vermits het in deeze ſtoffe van veel belang is, zo als b. v. in de Pokjes, dat men het ware van het valſche onderſcheide, en alle vooroordeelen kragtdadig tegengaa: vooroordeelen, die in de ſtoffe, dewelke ons bezig houd, des te gevaarlijker zijn, daar men dikwerf ongelukkigen, die de Watervrees hadden, heeft verlaten gevonden, zonder dat iemand hun hulp wilde verleenen, om dat men meinde, dat de beſmetting op allerleij wijze geſchiede.

§. XLIX.

Het Dolmakend Gif kan in 't Menſchelijk ligbaam gebragt worden door onderſcheiden Wegen.

A.) *Door een wond.*

1.) *Door de beet van een Dier.* De meest gewoone wijze van beſmetting is de Wond, die het Dol dier met zijne tanden maakt, waardoor de Zever in dezelve gebragt is. Daarom is de beet in een ontbloot deel veel gevaarlijker, als eene, die door dik-

Digitized by Google

dikke klederen doordringt, die om zo te ſpreeken, den tand van het Dier afveegen en de inenting van de Zever beletten. Hier aan zijn veele gebetenen hun heil verſchuldigd; dat heeft men ook waargenomen in de Schapen, die door hunne wol gebeten zijn, zonder Dol te worden (1).

2.) *Een wond, met een Inſtrument toegebragt, 't welk met de Zever van een Dol Dier beſmet was.* Als dan is het eene ware Inenting, en 't is buiten alle twijfel, dat men de Dolheid kan mededeelen, door, met een Inſtrument, dat met de kwijl van een Dol Dier beſmeerd is, een wond te maken. Maar zal het zelfde plaats hebben, als de wond met een puntig verroest werktuig is toegebragt, waarmede een dolle Hond gedood is? MEICHSNER tekent aan (2), dat het hem reeds voor veele jaaren twijfelagtig is voorgekomen, daar het gif niet in het bloed van het Dier huisvest; en vooronderſteld zijnde, dat de Zever aan de punt van de degen gedroogd was, ſchijnt het echter niet zeer geloofliik, dat het zelve zo veel jaren lang zijne giftigen aart kan behouden, en ik zoude gereeder de oorzaak des doods van dien Jongman toeſchrijven aan de ſteek in de vinger, die door een Tetanus gevolgt is. Te meer daar het geval door een Prins is opgegeven, en het ons niet te verwonderen zoude zijn, dat deeze Vorst de ſtuipen der Dolheid, met die der Watervrees verward heeft. Het is nutlig en van belang, dat men

(1) BONEL, l. c. p. 267.

(2) Bij SCHENKIUS, p. 848.

Digitized by Google

men de puntige werktuigen, die tot het dooden van deeze dieren gebruikt zijn, door het vuur zuiveren.

3.) *Wonden, veroorzaakt door de klauwen van een Dier.* Deeze wonden kunnen zeer pijnlijk zijn en krampagtige Toevallen veroorzaken, maar daar door zal de Dolheid niet medegedeeld worden, zo niet de Zever van het Dier op de een of andere wijze in de wond gebragt word; en in dier voege kan men de, door CÆLIUS AURELIANUS (1) en HIL. DANUS (2) bijgebragte gevallen uitleggen.

4.) *Kwetsuuren bij 't openen der Lijken van die met de Watervrees gestorven zijn.*

Men heeft verscheidene malen gezien, dat Heelmeesters bij 't openen van zodanige Lijken zich gekwetst hebben zonder 't minste kwaad gevolg, zo als wij §. XXXIV. 2° pag. 50. gezegd hebben. Dan daar tegen verzekert BAGLIANI, dat een Ontleder daar door de Watervrees kreeg. Wij meenen deeze verschillende gevoelens te kunnen over een brengen, als wij onderstellen, dat de ongelukkige Ontleeders zich gekwetst hebben bij 't onderzoek der deelen, die tot de Keel behooren en dus een weinig Zever aan hun ingeënt is, of wel dat zij aan den vinger of hand een krab of klove gehad hebben, waar door de Zever des te eerder kon indringen. Wat er ook van het geringe gevaar van zodanige ontledingen zij; kan ik echter niet genoeg de grootste

(1) L. c Cap. IX.
(2) Cent. I. obs. 86.

Digitized by Google

ſte omzigtigheid aanraden, van zich bij de ontleding niet te kwetzen en ik achte het voorzigtig dit volſtrekt niet te doen, wen men zelfs de geringſte kwetſuur aan de vinger heeft; want men loopt niet alleen gevaar in Lijken der geenen, die de Watervrees gehad hebben, maar zelfs in *alle* Lijken, die beginnen te verrotten. Het voorbeeld van den ongelukkigen HEWSON moet ons altijd voor oogen zijn. — Voor 't overige is er niet beter, ingevalle men zich ſteekt, dan het te laten uitbloeden en het deel daarna te bedekken met compreſſen, in Oxijcraat vogtig gemaakt (1).

§. L.

B.) *Mededeeling der Dolheid door het Speekzel van een Dol Dier, op de oppervlakte van de ongekwetſte huid gebragt.*

DIOSCORIDES, MATTHIOLUS, GALENUS, PARÉ, LIEUTAUD, en meer anderen hebben beweert, dat alleen door de aanraking van het Speekzel op de oppervlakte der huid, de Dolheid konde medegedeeld worden. Laat ons dit eens nader onderzoeken.

1.) *De Zever op de oppervlakte des ligbaams.* MORANDO verzekerd, dat iemand de Watervrees heeft gekregen, doordien een weinig Zever hem op de wang viel. Dan wij hebben zeer veele gevallen

(1) Verg. MORGAGNI de Sedib. & Cauſis Morbor. Epiſt. 61. §. 11.

Digitized by Google

len van Menſchen, die de Watervrees hebbende, op de geenen, die bij hun waren, geſpogen hebben, zonder hen te ſchaden (1).

2.) *Zever aan den vinger en de hand.* FERRARI verhaalt van een Man, die zijn hand in den bek van een Dollen Wolf ſtak, die hem in het geheel geen wond toebragt en echter kreeg hij de Watervrees. Men vind een gelijkſoortig geval in de *Philoſoph Transactions* (2), ook heeft SCHENKIUS er veelen aangetekent (3). De duim van een Paſtoor zwol op, na dat hij 't laatſte olijſel aan een Dol Mensch had gegeven (4). CALLISEN zegt twee gelijkſoortige gevallen te hebben waargenomen.

Maar wij hebben ook gevallen aan den anderen kant. LAMORIER Heelmeester te Montpeillier ſtak zijn vinger in de mond van een Man, die des anderendaags de Watervrees kreeg en hij kwam er met den angst gelukkig af. Een, die werkelijk de Watervrees had, knelde den vinger van den Priester tusſchen zijne tanden, die hem het heilig Olijſel op de lippen gaf; de Lijder ſtierf ſes uuren daarna, en de Priester ondervond geen 't minste kwaad gevolg.

De oppaster van een die, de Watervrees had, ſtak haar

(1) Zie de waarn. van LUSITANUS, FRACASTOR, TULPIUS, bij VAN DER WIEL, Cent. I. obſ. C. p. 410.

(2) Bij ANDRY, Mem. de 1778. p. 462. VAN SWIETEN, §. 1173. auszug der Philoſ. Tranſact. Tom. I. p. 312.

(3) Journ. Politique Juin 1772.

(4) Collect. Soc. Med. Hauniens. Vol. I. p. 273.

Digitized by Google

haar vinger in de mond van deezen ongelukkigen, om de dikke kwijl, die hem zeer benauwde, weg te neemen; de Lijder ſtierf drie dagen daarna; de oppaster bleef gezond.

Broeder DU CHOISEL verzekert, dat hij verſcheide Perſoonen blootsvoets heeft zien lopen over de kwijl van een Dol Kind, het welke denzelfden dag ſtierf, zonder dat echter iemand der geenen, die de kwijl aangeraakt hadden, daarvan eenig 't minste letſel gehad heeft (1).

Een Man ſtak zijn hand in den bek van een Dollen Os, zonder eenig kwaad gevolg (2).

Deeze ſtrijdige gevallen kan men over een brengen, indien wij met POUTEAU en VAUGHAN ſtellen, dat, die op deeze wijze beſmet zijn, waarſchijnlijk kleine kloofjes aan de vingers gehad hebben. (De tweede Lijder, daar CALLISEN van ſpreekt, was op de wang gelikt, daar hij een kleine puist op had.) Ofte wel zijn er door de punten der tanden in de geene, die hunne vinger in den bek van 't Dier geſtoken hebben, ligte krabjes gemaakt, die egter niet bloedden, waarop men geen agt heeft gegeven, en die veroorzaakt hebben, dat het Gif in het lighaam indrong (3).

3.) *Het Speekzel, langs de lippen in de mond gekomen.*

Veele Schrijvers hebben deezen weg beſchouwd, als

(1) Bij BOUTEILLE, p. 137.

(2) ERPENBECK, Diſſ. Cit. p. 21.

(3) Verg. BAUDOT, l. c. p. 102. 103.

Digitized by Google

als zeer geschikt om de besmetting mede te deelen; wij hebben Waarneemingen, voor en tegen.

Een Man liet zich de lippen door zijn Hond likken, eer hij hem liet dood slaan; kreeg kort daarna de Watervrees en stierf (1). PALMARIUS verhaalt van een Boer, die de Watervrees had en voor zijn dood zijne kinderen omhelsde, die alle de Watervrees kreegen. ODEHLIUS heeft een Jonge van 12 jaaren, gezien, die door 't likken der lippen door een Hond, Dol wierd (2). CALLISEN heeft het zelfde waargenomen: het geval van de Naaister bij CÆLIUS AURELIANUS toont aan, dat men deeze ziekte krijgen kan, wen men iets in de mond neemt, dat door de Zever besmet is (3). Voeg hier bij het geval van die oude Vrouw, die slegts eene kneuzing door de tand van het Dier bekomen had, dan die 't huis komende, haar Japon, die, de Hond gescheurd had, aan een naaide, de naad kaauwde om dezelve plat te maken, en kort daarna de Watervrees kreeg (4).

Intusschen hebben wij ook tegenstrijdige voorbeelden. De Minne van 't kind, daar VAUGHAN van spreekt, kuste het gestadig, wierd door het zelve aan de mond en 't gezicht beademd en had er echter geen hinder van. Zuster VIALIS kreeg het spouwsel van den Kostschoolhouder, die zij on-

(1) SCHENKIUS, l. c.

(2) Schwedische Abhandlungen, T. 3. fur das Jahr 1777.

(3) VAN SWIETEN, §. 1136. & l. c.

(4) MATTHIAS, l. c. p. 310.

Digitized by Google

onverſchrokke oppaste, in de mond, zonder eenig kwaad gevolg (1).

Zal men nu zeggen, dat de door deezen weg beſmette Perſonen kloven aan de lippen hadden; of liever aanneemen, dat het Gif door de oppervlakte der huid, dewelke door eene zo dunne opperhuid, vooral aan de lippen, bedekt is, doorgedrongen zij? onzes erachtens kan deeze wijze van beſmetting niet volſtrekt ontkend worden (2). Alhoewel wij gereeder inſtemmen met hun, die in gevalle de beſmetting plaats gehad heeft, vermoeden, dat er eene geringe ontvelling was. — Dan, ingevalle men op een of ander deel Speekzel heeft gekregen, is het veiligſte, om het dadelijk met Azijn enz. te waſchen en na des Lijders dood alles, waarvan hij zich gedurende zijne ziekte bediend heeft; ook alles, dat met zijn beſmettend ſpeekſel doordrongen is, te verbranden.

§. LI.

C.) *Mededeeling door het Slikken, wordende het Gif daar door in de Maag gebragt.*

Het is zeer bezwaarlijk, eenige gevallen nopens deeze wijze van beſmetting bij te brengen, die zeker zijn. PALMARIUS verzekert, dat Paarden, Oſſen en

(1) BOUTEILLE, l. c. p. 139.

(2) BOUTEILLE, p. 137. STRUVE, Diſſ. cit. p. 7 FEHR, l. c.

Digitized by Google

en Schapen door 't eeten van ſtroo, waarop Varkens, die aan de Watervrees geſtorven waren, gelegen hadden, dol wierden en ſtierven (1). Dan wij weten, dat Honden het brood gegeten hebben, 't welk met de Zever van een anderen Hond in 't eerſte tijdvak der Dolheid gedood, doordrongen was, zonder dol te worden, alhoewel de perſoon, die door deezen Hond gebeten was, met de Watervrees ſtierf, zo als HARRER heeft waargenomen. Wij zullen echter in weerwil hier van niet ſtellen, dat het dolmakend Gif, even als wij dit in het Gif van Adders en zelfs van de Kinderpokjes zien, langs deezen weg niet zoude kunnen beſmetten, want de gevallen zijn niet talrijk genoeg, om hier iets bepaaldelijk te beſlisſen.

§. LII.

D.) *Beſmetting door het Ademhalen.*

De Ridder de JOUILLOUX zegt, dat de Honden alleen door den adem van een Dollen Hond kunnen beſmet worden. ARETÆUS en CÆLIUS AURELIANUS hebben dit ook geſteld, en JAMES verzekert, dat de beſmetting aan de Honden word medegedeeld, indien men geen zorge draagt, dat het hok, waarin de Dolle Hond gelegen heeft, wel gereinigd is; dan dit kan men niet eeniglijk aan den adem van dien Hond toeſchrijven, want dit kan afhangen, dat er mogelijk iets in het

(1) Journal de Medicine, T. VII. p. 412.

Digitized by Google

het nest kan geweest zijn, dat met het Gif doortrokken *is.* —— Is nu deeze wijze van besmetting twijfelagtig in een Hond, hoe veel te meer dan in den Mensch. Razoux een hedendaagsch Schrijver, die achtenswaardig is, heeft echter eene Waarneeming bekend gemaakt, tot betoog, dat door de adem van een Hond, de Dolheid aan een Mensch medegedeeld is; dan wanneer men deeze Waarneeming aandagtig leest, zal men weldra bemerken, dat dit geval onder de voorbeelden der Toevallige Watervrees, waar van wij te voren eenige gevallen hebben opgegeven, behoort gerangschikt te worden; en volgens James heeft de Mensch voor deeze wijze van besmetting niet te vreezen, daar de ondervinding dit ons dagelijks leert, want, indien dit plaats hadde, was het bijna niet doenlijk, iemand, die de Watervrees heeft, op te passen.

§. LIII.

E.) *Besmetting door de dampen van Dol gestorven Dieren.*

Een Hond, die zeker Dol was, werd doodgeslagen en in een waterbak geworpen, die tot een molen behoorde. Het lijk, eenige dagen daarna door de rotting op het water drijvende, werd door den stroom tot in de buizen gevoerd. De Molenaar nam een lat, om het van daar weg te doen; hij doorstak de buik van het Dier, het welk oogenblikkelijk een zo geweldigen kwaaden stank verspreide, dat die arme on-

Digitized by Google

gelukkige Man zes dagen daarna door eene vreeselijke Watervrees aangetast wierd en ſtierf (1). Dit is eigenlijk de regte wijze van redeneeren *Poſt hoc, ergo Propter hoc.* Ik ontkenne het geval niet, 't welk eigenlijk hier op neder komt. De rottige damp van dit Dier heeft in den Lijder, die zelfs door 't jaargetijde (want het was in den Zomer) er toe voorgeſchikt was, eene kwaadaartige Rotkoorts veroorzaakt, die bij ongeluk de Watervrees tot een Toeval had; want daar het Dolmakend gif niet vlugtig is, kon het op deeze wijze niet medegedeeld worden, en, indien dit mogelijk ware, wie zoude dan het openen der lijken van Menſchen, die de Watervrees gehad hadden, durven aanvaarden. Men moet echter de geſtorven Dieren begraven, zo als (§. XLIII. 10.) gezegt is; want indien men ze op de mesthoop werpt, dan kunnen er andere Dieren van eeten en zo zij daar door niet altijd de Watervrees krijgen, kunnen zij ten minsten daar door eene zware ziekte krijgen.

§ LIV.

F.) *Beſmetting door 't eeten van het Vleesch van Dieren, die aan de Dolheid geſtorven zijn en door 't drinken van haar Melk.*

Wij hebben de gevallen, voor en tegen reeds opgegeven en zijn van gedagten, dat de Dolheid op dee-

(1) Le Beau, Journal de Medic. T. VIII. p. 316.

Digitized by Google

deeze wijze niet kan medegedeeld worden; alhoewel wij 't voor zeer waarschijnlijk houden, dat zij, die 't Vleesch eeten van een Dier, dat aan de Watervrees gestorven is, zich aan een groot gevaar bloot stellen. Zie (§. XXXIV. XXXV.)

§. LV.

G.) *Besmetting door de Vleeschelijke Gemeenschap.*

Kan een Man, die door een Dollen Hond gebeten is, en voor dat de Dolheid zig openbaart, zijne Vrouw beslaapt, aan haar de Dolheid mededeelen? Men heeft gevallen voor en tegen.

1.) *Gevallen voor dit gevoelen:* Een Man werd door een Dollen Hond gebeten; beslliep zijne Vrouw denzelfden avond; zij kreeg de Watervrees en stierf (1). FRID. HOFMAN zegt, dat een gebeten Man zijn Vrouw beslliep en zij beiden kort daarna Dol wierden; de Man stierf, dog de Vrouw herstelde (2).

2.) *Gevallen tegen dit gevoelen:* Een Meisje hield het een maand lang, zonder eenige hinder, met een Soldaat, die door een Dollen Hond gebeten was en na verloop van die tijd met de Watervrees stierf; schoon

(1) CHABERT, Journ. d'Agriculture bij ANDRY Memor. de 1778. pag. 470.

(2) Medicinæ Rational. System. T. II. p. 178.

Digitized by Google

ſchoon zij geen 't minste letſel daar van gehad heeft (1). Vier Landlieden, die gebeten waren, hielden gemeenſchap met hunne Vrouwen, tot dat zich de *Dolheid* openbaarde, zonder dat de laatſten er eenig kwaad gevolg van ondervonden (2) Een Man werd door eene Dolle Wolvin in den arm en borst gebeten; hij bleef nogthans naa dit geval zijne Vrouw beſlapen, en ſtierf met de Watervrees, zonder dat zijne huisvrouw iets dergelijks ondervond (3).

Dit verſchil hangt misſchien af van de onderſcheidene Tijdperken, waarin die Vrouwen met hun gebeten Gelieven of Mans te doen gehad hebben. 't Is mogelijk, dat het Speekzel reeds een zekeren trap van giftigheid gehad heeft, waar door het reeds heeft kunnen beſmetten, voor dat de Watervrees zich openbaarde, en dus de vleeſchelijke gemeenſchap gevaarlijk word, uit hoofde van het kuſſen op de mond, wanneer er in dezelve eene klove is &c. Daar, in tegendeel, als de Dolheid nog zo verre niet gevorderd is, dit vogt min giftig is en de ziekte niet mededeelt. Want indien de beſmetting door de vleeſchelijke gemeenſchap geſchied is, kan het alleen op de gezegde wijze gebeuren, daar het belaggelijk zoude zijn, te ſtellen, dat het zaad zelve met dit dolmakend Gif bezwangerd was. Wat er ook van

(1) Baudot, l. c. p. 93.

(2) Bouret, bij Boutelle, l. c. p. 211. 212.

(3) Thiesset, bij Anday, Mem. de 1776. p. 112.

Digitized by Google

van zij, indien deeze wijze van besmetting mogelijk ware, moet men toestemmen, dat dit zeer zeldsaam is; en het zoude beter zijn zich van het bijslapen te onthouden, in gevalle men gebeten is, daar deeze aandoening van het zenuwgestel door te veelvuldig beslapen, in de daad zeer schadelijk is, ten opzigte van de gevolgen der inenting deezes Gifs. —

§. LVI.

H.) *Kan de Dolheid Erfelijk en Aangeboren zijn?*

Ridley, (1) Lister, (2) zijn van gevoelen, dat het Gif, dat de Watervrees voortbrengt, zich met het zaad van den Vader kan vermengen en tot het Kind worden overgebragt; bij wien, het zich in eene meer of min gevorderde leeftijd zoude kunnen ontwikkelen; en deeze ellendige Ziekte-kennis hebben zij uitgevonden, om de Toevallige Watervrees uit te leggen. Het zij genoeg, dit gevoelen opgegeven te hebben, om er de ongegrondheid van op te maken.

Door aangeboren ziekten verstaat men zulke, welke eene zwangere Moeder aan 't Kind, dat zij draagt, kan mededeelen; en de Waarneemingen bevestigen, dat de Watervrees voor Moeder en Kind doodelijk is (3), dan

(1) Observ. 25.
(2) L. c. p. 517.
(3) Rahn. Gazette de Santé, T. I. p. 516.

Digitized by Google

dan het Gif kan op deeze wijze niet medegedeeld worden.

Eene Vrouw, die 8 maanden zwanger was, werd van een Dolle Kat gebeten. Zij ſtierf aan de Watervrees, den 21ſten dag na de beet; niemand wilde uit vrees de Keiſerlijke ſnede doen; eene kloekmoedige Boerin beſloot de buik met een tafelmes te openen, en verloste het Kind gelukkig (1). Eene zwangere Zeuge werd den 3 Maart gebeten; men brandde de wond; de korst viel door de ettering af en het Dier ſcheen behouden; zij wierp eenige dagen, voor dat zich de Watervrees openbaarde (het welk den 21 April gebeurde), zij ſtierf 5 dagen daarna en de jonge Keutjes zijn wel opgegroeid (2).

§. LVII.

Het Gif, dat in het Speekzel is, word gewoonlijk door de beet, met de tand van het Dol Dier toegebragt, medegedeeld. Dan het is ook mogelijk, dat het Gif kan medegedeeld worden, wanneer hetzelve een geruimen tijd op een of ander deel ligt, dat ſlegts met een zeer dunne opperhuid bedekt is, alhoewel deeze wijze van beſmetting zeer zeldſaam is.

Laat ons nu den loop der ziekte, door de In-

(1) Mezler, p. 332.

(2 Hiſtoire de la Societé Royale de Medicine, 1783. 2e. partie. p. 44.

Digitized by Google

Inenting van het Dolmakend Gif veroorzaakt, nagaan.

Om dit in eene meer geschikte orde te doen, moeten wij de onderscheiden Tijdperken in agt neemen. De meeste Schrijvers stellen er slegts twee.

Het eerste Tijdperk begint, volgens hunne stelling, spoedig of lang na de beet, wanneer de zieke begint te klagen. —— Het tweede en laatste openbaart zich door de Watervrees. Wij ontkennen geenzins, dat men onder deeze twee Tijdperken brengen kan al, wat tot deeze ziekte behoort. Dan wij willen liefst, op 't voetspoor van zommige latere Schrijvers, drie Tijdperken onderscheiden.

Het eerste Tijdperk bevat den tijd, die tusschen het oogenblik, waarop de beet toegebragt is, verloopt, tot dat de Lijder eenige ongesteldheid begint te gevoelen. De verschijning deezer Toevallen zelve behoord tot het tweede Tijdperk, en wanneer de Watervrees zich openbaart, dan is de ziekte in het derde of laatste Tijdperk getreden.

§. LVIII.

EERSTE TIJDPERK. *Hoe lang blijft het Dolmakend Gif in eene Wond, eer het begint te werken?* of liever *hoe lang duurt het eerste Tijdperk der ziekte?*

Het is volgens de Wetten van besmetting zeker, dat alle gif, 't welk, 't zij door eene wond of alleen door aanraking van de huid, in het Menschelijk lighaam indringt, zich niet dan na verloop van een meer

meer of min korten tijd openbaart; deeze tusſchentijd word door zommigen de tijd van beſmetting genaamd: na de Inenting der Kinderpokjes, na eene onzuivere bijſlaap weet men bijna zeker den tijd, waarop beide deeze Vergiften, doch voor al het eerste, beginnen te werken.

Dan het is met het Dolmakend Gif geheel anders gelegen; niets is onzekerer, dan het oogenblik, waarop het zich ontwikkelt en zigtbaar werkt, zo dat de tijd, tusſchen de beet en 't begin der ziekte of liever het eerſte Tijdperk, van eene meer of min langen duur is. Laat ons nu zien, hoe groot dit tijdsbeſtek in 't algemeen zij.

Het is een gevaarlijk vooroordeel, te ſtellen, dat, wanneer zich de Dolheid na verloop van negen of veertig dagen niet openbaart, de gebetene Perſoon als dan buiten alle gevaar is. De Ondervinding leert ons het tegendeel. In den een openbaart zich de ziekte zeer ſpoedig, in anderen zeer traag: zo dat men het *Minimum* en *Maximum* van dit tijdsbeſtek niet nauwkeurig kan bepalen. Intusſchen is het door de menigte van Waarneemingen, die wij hebben, zeker, dat zich de ziekte niet oogenblikkelijk na de beet openbaart, en zelden voor de eerſte 24 uuren na de bekomene wonde (1). Men heeft daar voorbeelden van. BAUDOT heeft de Watervrees zien ontſtaan des nagts van den dag der kwetzing (2).

Ik

(1) METZGER, l. c. p. 16.

(2) l. c. p. 121.

Digitized by Google

Ik durve nogthans daarom met MEDERER wel ſtellen, dat onder duizend gevallen geen één is, waarin zich de ziekte voor den derden dag na de kwetzing geopenbaart heeft (1). JAMES heeft gedwaald, ſtellende, dat zich de ziekte binnen 14 dagen tijds na de wond openbaarde. —— Volgens FRACASTOR en FERNEL, ontwikkeld zich de ziekte zelde voor den 20ſten dag (2): van zeventien Perſoonen, die door 't zelfde Dolle Dier gebeten waren, werden zeven voorbehoed; 10 ſtierven aan de Watervrees en bij deezen openbaarde zich de ziekte van den 15den tot de 68ſten dag (3). Over 't algemeen bepaald men het tijdsbeſtek op 40 dagen (4). Dan daaromtrent kan men niets zekers bepalen. Uit zeer zekere Waarneemingen blijkt, dat de ziekte zich geopenbaard heeft de zesde (5); agtſte (6); elfde maand (7); een jaar (8); 14 maanden (9); 18 maanden (10) na de beet.

Men

(1) *Syntagma*, p. 59.

(2) Bij SCHENKIUS, p. 846.

(3) REBIERE, Hiſt. de la Societé, 1783. 2e. partie. p. 209.

(4) Bijna alle Schrijvers.

(5) BOUTEILLE, l. c. p. 234.

(6) FRACASTOR, HÆPFNER, bij BALDINGER Neues Magazin, T. VIII. p. 534.

(7) MEAD Oeuvres Complettes, T. I. p. 153.

(8) GALENUS, in een Os, MEZLER, p. 358.

(9) BONEL, l. c. p. 282.

(10) BAUHIN bij SCHENKIUS, p. 848.

Digitized by Google

Men verhaalt zelfs, waargenomen te hebben, dat zich de Dolheid na verloop van eenige jaaren eerst geopenbaart heeft (1); na 5 jaren (2); na 10 jaren (3); na agtien (4); twintig (5); dertig (6); veertig jaren (7). Men heeft allen grond te twijfelen, of het Dolmakend Gif zo veele jaren lang, werkeloos gebleven zij, en in de meeste gevallen mag men vermoeden, dat de ziekte geen gevolg van de beet geweest is; maar veroorzaakt door eene onbekende wijze van beſmetting, of door eene andere ziekte, zo als wij duidelijk in de Waarneeming van SCHMIDT zien, waarin verhaalt word, dat de Lijder, 20 jaren na de beet, de Watervrees kreeg, terwijl hij door eene kwaadaartige koorts was aangetast, of wel getroffen door eene ſterke inbeelding van 't gevaar om Dol te worden. Indien wij evenwel twijfelen, of niet geloven, dat het Dolmakend Gif zo veele jaren lang werkeloos kan blijven; moeten wij ons echter zorgvuldig wagten, om het *Maximum* van het tijdsbeſtek, waarna men niets meer van de beet te vreezen heeft, niet te zeer te verkorten, want daar door zoude men zich aan eene grove dwaling blootſtellen.

Men

(1) SALMUTS Obſervations, Cent. I. Obſ. 96.
(2) FRACASTOR bij SCHENKIUS.
(3) CHIRAC.
(4) GUIMERUS bij HILDANUS Cent. I. Obſ. 86.
(5) SCHMIDT, M. A. N. C. Dec. I. An. IX. Obſ. 43.
(6) CÆLIUS AURELIANUS, l. c.
(7) REUS bij MORGAGNI, Epiſt. VIII. No. 21.

Digitized by Google

Men verhaalt, dat deezer dagen te *Munſter* de Watervrees zig niet dan 15 Maanden na de beet heeft geopenbaard en dat de ongelukkige Hoogleeraar LEUCHTERMANN het ſlagtoffer is geweest van zijn ſtijfhoofdig begrip, dat zijn Hond, toen die hem beet, niet Dol was, om dat het beest de proeve der Jagers doorſtond §. XXII. (1). Dan men mag twijfelen, of deeze Watervrees in der daad wel een gevolg van de beet was, want de plaats van het lidteken heeft geen het minste voorlopend kenmerk getoond.

§. LIX.

Over de oorzaken van het verſchil in de duuring van het eerſte Tijdperk der ziekte, ofte over die, welke de ontwikkeling der Dolheid kunnen verhaasten.

De oorzaken, waardoor 't tijdsbeſtek van de ontwikkeling der ziekte verhaast of vertraagt word, zijn de volgende.

1.) *De trap van Dolheid in den Hond op 't oogenblik, dat hij bijt.* Het Gif is waarſchijnlijk meer of min kragtig, naar mate van den trap der ziekte, waarin het Dier bijt; en alles voor het overige gelijk geſteld zijnde, is het gevaar der beſmetting des te grooter, hoe meer het Dier na zijn einde nadert (2).

2.)

(1) FEBR, l. c. p. 50. §. 62.

(2) ANDRY, Mem. de 1778. p. 490. NICOLAI, Pathologie, T. VI. p. 45.

Digitized by Google

2.) *De ouderdom van het Voorwerp.* Men heeft gewild, dat de Dolheid veel spoediger zich in jonge Menschen ontwikkelde, en gewoonlijk in de 15 eerste dagen na de beet (1): dan de ondervinding strookt niet met dit gevoelen. MORGAGNI heeft gezien, dat zich de Dolheid eerst na 40 dagen openbaarde en na 5 maanden in twee kleine Jongens, die gebeten waren (2).

3.) *Het jaargetijde.* Men wil, dat er opgemerkt is, dat de Dolheid zich veel spoediger des zomers ontwikkelt dan des winters (3).

4.) *De aart en het gestel van het voorwerp.* Er zijn Schrijvers, die willen, dat de Dolheid zich eerder ontwikkelt in Menschen van een Galachtig gestel, dan in Wateragtigen, het geen men ligtelijk kan afleiden uit de meerdere aandoenlijkheid der eersten (4).

§. LX.

5.) *De plaats der kwetsing.* PALMARIUS heeft geschreven, dat de wonden in 't aangezicht de gevaarlijkste waren en de Dolheid zich ook veel eerder openbaarden dan bij wonden in meer afgelegene deelen. Volgens DARLUC, zijn veertig dagen het gewone tijdsbestek, waarin bij wonden van het Hoofd

(1) ANDRY, Mem. de 1776. p. 109. MEAD, l. c.
(2) Epist. VIII. No. 22.
(3) ANDRY, Mem. de 1778. p. 490.
(4) ANDRY ibid.

Digitized by Google

Hoofd de Watervrees zich openbaart; maar als het Gif in de onderſte ledematen huisvest, word er meer tijd vereiſcht; drie maanden zijn de gewonen tijd van deszelfs ontwikkeling, zelden meer (1). Dan de ondervinding leert ons, dat men verkeerdelijk de Natuur aan bepaalde tijdperken wil onderwerpen, na het geen men in zommige gevallen gezien heeft. DUCHOISEL ſlaat geen geloof aan de aanmerking van PALMARIUS (2). FRANK heeft gezien, dat de Watervrees zig openbaarde drie weeken na eene beet aan 't been, en eerst na verloop van drie maanden, na eene wond in 't aangezicht, die reeds geſloten was (3).

§. LXI.

6.) *De behandeling van de Wond.* Als men de Wond aan de Natuur overlaat, en zij heelt ſpoedig, heeft men, alles gelijk geſteld, meer te vreezen, dan wanneer ze geſcarificeerd is, en eenige Middelen gegeven zijn, of wanneer de Wond zo is, dat ze alvorens te ſluiten, moet etteren. Men kan niet ontkennen, dat in deeze gevallen een gedeelte van 't Gif vernield en deszelfs werking vertraagd kan worden. Ik voele zeer wel, dat men kan tegenwerpen, dat één deeltje van het Gif genoeg is om de

(1) Journal de Medicine, T. IV. p. 285.
(2) L. c. p. 656.
(3) T. IV. p. 292.

Digitized by Google

de ziekte voorttebrengen, als het lighaam daar toe voorgeschikt is, en ingevalle het Gif door deeze behandeling niet geheel vernield wordt, dan heeft dezelve geen de minste invloed op de tijd van de verschijning der Dolheid. Dan, de kragt van deeze tegenwerping erkennende, merke ik echter aan, dat het uitstellen van deeze plaatzelijke Behandeling, de voorgeschiktheid der ziekte zijn kan.

§. LXII.

7.) *Buitensporigheden in Wijn en in Vrouwen.* Er is genoegzaam geen oorzaak, die meer vermogend is ter spoediger ontwikkeling van 't Gif, dan de buitensporige Wellust en Onmatigheid, waarin de zenuwen tot zodanig een trap van aandoenlijkheid en spanning gebragt worden, dat zij in een oogenblik vatbaar worden voor de indrukselen eener prikkelende oorzaak, die, om zo te spreeken, dus verre als slapende of werkeloos was. Ook heeft men veele voorbeelden van Menschen, die gebeten zijnde, zich in de Wijn en Bijslaap te buiten gegaan zijn, en kort daarna de Watervrees kreegen.

a.) Een Jongman werd des morgens van zijn trouwdag gebeten door een Dollen Hond: geheel den dag werd doorgebragt met zich na gewoonte te vermaken, te drinken en te dansen. Des anderen daags ochtens vond men hem in eene woedende IJlhoofdigheid en Dol; hij had zijne jonge Vrouw wreedelijk met zijne handen verscheurd; men zag haar

haar buik nog aan de tanden van haar Man hangen; en haare darmen om de bebloede armen van deezen ongelukkigen geslingerd (1).

b.) Een Man, die ligt gekwetst was, van het zeebad te rug gekomen, en volkomen gezond, dronk met zijne vrienden aan tafel een goed glas wijn, zo dat hij dronken wierd, en werd Dol (2).

c.) In een Jongman ontwikkelde zich het Gif, dat zes maanden lang verholen en werkeloos gebleven was, in eens en op een oogenblik, op een tijd, dat hij zich met dansen, eeten en Vrouwen had te buiten gegaan (3).

d.) Een Edelman werd door een Dollen Hond gebeten; voor de beet geen vrees meer hebbende, trouwde hij na verloop van eenige Jaaren; de eerste nacht na zijn trouwen word hij Dol, verscheurde zijne ongelukkige Vrouw en verwisselde deezen dag van vreugde, in een dag van diepen rouw (4).

§. LXIII.

8.) *Levendige Gemoeds-aandoeningen.* In gebetene Menschen kunnen de Zedelijke Aandoeningen niet alleen het oogenblik verhaasten, waarop het verholen Gif tekenen geeft van zijn aanwezen, maar daar-

(1) Mead, Oeuvres Complettes, T. I. p. 164.
(2) Bouteille, l. c. p. 183.
(3) Denzelven, l. c. p. 234.
(4) Salmuth, Observ. Med. Cent. I. Obs. 96.

Digitized by Google

daardoor kan zelfs de uitbarsting der ziekte zeer verſchrikkelijk worden. Het Hartzeer, de Gramſchap en vooral de Vrees zijn de aandoeningen, die het gevaarlijkſte zijn.

a.) Een ſterk oud Man, die drie maanden te voren door een Dollen Hond gebeten was, zonder dat hij eenig kwaad gevolg beſpeurde, met een ander Man krakeelende en daar van geſlagen zijnde, kreeg niet alleen vrees voor het Water, maar ook voor het Licht, en ſtierf (1).

b.) *Jacquelin* was door eene Dolle Teef gebeten in de voorhand; het was reeds de 40ſte dag na de beet, zonder dat hij 't minſte toeval van Watervrees beſpeurd had. Op dien dag zeide een ander Kind, waarmede hij een klein krakeel had: *het is een overblijfſel van den Dollen Hond;* op 't oogenblik ſtond de ongelukkige *Jacquelin* verſtomd, zonder iets te antwoorden; ging naar huis en zeide aan zijne ouderen, dat hem de gebeten hand zeer pijnlijk was; kort daarna klaagde hij over pijn in de Keel; des anderendaags had hij de Watervrees, en ſtierf 'den 3ten dag, na dat de Dolheid zich geopenbaard had (2).

c.) Een Wijngaardenier, die door een Dollen Hond gebeten was, ſnoeide zijn wijngaard nog den 33ſten dag na de beet. Een Boer verhaalde hem, dat die en die, wel zes maanden na de beet, aan de Dol-

(1) Morgagni, l. c. Epiſt. VIII. §. 27.

(2) Guillemeau, Journal de Medicine, T. XXXIX. p. 281.

Digitized by Google

Dolheid waren overleden. De Wijngaardenier werd van ſchrik bevangen; ſtraks openbaarden zich de tekenen der Watervrees en hij ſtierf den 5den dag daarna (1). Hetzelfde overkwam een Meisje op den 42ſten dag der ettering van de wond (2).

d.) Een jong Koopman was tien jaren te voren door een Dollen Hond gebeten, zonder er iets kwaads van te gevoelen. Dan uit Holland, (waar hij na toe gereist was, na dat hij te gelijker tijd met zijn Broeder gebeten was), te rug gekeerd zijnde, had hij naauwlijks de dood van zijn broeder, die den 40ſten dag na de beet geſtorven was, vernomen, of het Gif begon bij hem te werken en Toevallen te veroorzaken, die, zonder de onvoorzichtige mededeeling deezer tijding, niet zoude veroorzaakt zijn geweest (3).

e.) Te *Beſançon* werden vijf Menſchen door een Dollen Hond gebeten. Vier daar van ſtierven. Dan éene Vrouw, [die in den arm gebeten was, waaruit de Hond een ſtuk van den Tweehoofdigen Spier, (*Biceps*) geſcheurd had ter groote van een Rijksdaalder van zes Livres] raadpleegde Oudot, die de wond meer dan 40 dagen lang liet etteren, en haar, volgens Lassone, behandelde, de Vrouw verzekerende, dat de Hond niet Dol was geweest. Alles ging wel en de wond werd genezen.

(1) Sauvages, l. c. p. 5. Bij Bouteille, p. 148.
(2) Baudot, l. c. p. 123.
(3) Chirac Bij Sauvages.

Digitized by Google

zen. Dan vier maanden na den dag van de beet, zeide eene onbeſuisde rabbelaarſter tegen haar „ gij „ zijt toch zeer gelukkig, dat gij niet, zo als de an- „ deren, ook geſtorven zijt." De ongelukkige Vrouw werd oogenblikkelijk zeer verſlagen, ging naar bed, en voelde den volgenden ochtend pijn in den arm; den tweeden dag beſpeurde men tekenen van Watervrees en zij ſtierf den 5den dag in een aanval van ware Dolheid (1).

Zommigen zullen de in deeze en §. LXII, aangehaalde Gevallen voor Toevallige of door eene ſterk getroffene inbeelding veroorzaakte Watervrees houden, die tot de Giftige geene betrekking hebben, overmits de ziekte zich na de ſterke gemoedsaandoeningen al te ſpoedig geopenbaart heeft, dan dat men zoude kunnen geloven, dat het Gif zich in één oogenblik met zo veel kragt zoude kunnen verſpreiden. Ik ben er voorwaar niet vreemd van, om deeze tegenwerping in veele opzigten goed te keuren (Zie §. XLVI, m.) Thans zal ik ſlechts aanmerken, dat deeze Waarneemingen de noodzakelijkheid van eene nauwkeurige levenswijze in gebeten aantoonen, en dat, ingevolge van al, 't geen wij nopens andere beſmettelijke ziekten weeten, de Vrees zo veel vermogen op ons lighaam heeft, dat de Vrees

(1) Journal Phyſique de l'Abbé Rozier, an. 1777. T. IX. p. 151.

(2) W. Falconar. Preisſchrift über den Einfluss der Leidenſchaften &c. p. 31.

Digitized by Google

Vrees waarlijk eene der meest vermogende oorzaken *is*, waardoor de Dolheid kan ontwikkeld worden (1).

§. LXIV.

9) *Eene plaatselijke Prikkeling op de plaats, die gekwetst is.*

Men heeft veel Waarneemingen van Dolheid, die door eene plaatselijke prikkeling verhaast is.

a.) *In eene Wond, die nog open is.* Een Man, die op den 13den Maart door eene Dolle Wolvin gebeten was, werd den 14den in 't Hospitaal gebragt; hij nam naauwkeurig alle Middelen in, die hem wierden voorgeschreven, tot op den 11 April naastvolgende; dan die dag was voor hem dodelijk, men had de wond vergeten te sondeeren, men deed dit toen en verwijderde dezelve dadelijk; de Lijder gevoelde verschrikkelijke pijnen; straks openbaarde zich de Watervrees en hij stierf den 13den April (2).

b.) *In eene Wond, die gestoten is.* — *Claudius Abeille*, 9 maanden te voren gebeten, meende, dat hij niets meer te vreezen had; dan bij ongeluk zig op het litteken der wonde gestoten hebbende aan een stuk hout, 't welk hij in de rivier wierp, opende zich de wond; het verdoofde Gif ontwikkelde zich; hij gevoelde herhaalde Krampen en zwa-

(1) Portal, l. c. Acadam. des Sciences, p. 443.

(2) Du Puy bij Bouteille, p. 158.

Digitized by Google

zware pijnen in de ſpieren van den arm, die zich weldra tot de Keel bepaalden, en de Watervrees en den dood veroorzaakten (1).

Een Scholier, van 10 of 12 jaar, werd door een *Dollen Hond* in het been gebeten, waar door hij eene vrij aanmerkelijke wond bekwam; men bragt hem alle hulp toe met een vrij goed gevolg, zo dat hij in zes maanden tijds geen 't minſte ongemak beſpeurde; de wond was goed genezen en de Jongeling was volmaakt gezond. —— Ter deezer tijd werd hij door een zijner makkers met den voet tegen het been geſchopt, ter plaatſe van het lidteken. Men moet hier wel opmerken, dat dees *Scholier* op deezen dag juist dezelfde kousſen aan had, die hij op den dag der kwetzing gedragen had. — Oogenblikkelijk viel hij agter over onder de verſchrikkelijkſte toevallen, die de Dolheid kenmerken. Men bragt hem naar huis, waar hij een tweeden aanval kreeg, waarin hij ſtierf (2).

Als men deeze gevallen aan de werking van het Gif, 't welk tot op dat oogenblik in de wond werkeloos gebleven was, toeſchrijft en in 't derde Geval, aan de mededeeling van het Speekſel, 't welk in de kousſen (die men in zes maanden tijds wel eens had mogen waſſen) gebleven was, moet men erkennen, dat deeze perſoonen in hachelijke omſtandigheden geweest zijn; dan het koomt mij niet re-

de-

(1) Darluc. Journ. de Med. T. IV. p. 269.

(2) Beauvais, Hiſt. de la Soc. Roy. de Med. 2e partie, 1783. p. 38.

Digitized by Google

delijk voor, dat men deeze toevallen aan het Dolmakend Gif toeſchrijve; daar zij, mijnes erachtens, eerder voor eene uitwerking der ſterke aandoening en prikkeling in de wond, die door het uitwendig geweld veroorzaakt is, moet gehouden worden; daar men dit reeds meermaalen gezien heeft in gevallen, waar in men geen 't minſte vermoeden op het Dolmakend Gif had.

Het verhaal van SIMON PAULI, ſtelle ik op de lijst van aardige vertellingen; deeze namelijk zegt, dat iemand de Dolheid in zich kan doen ontwikkelen, als hij een ſtokje van de Kornelboom zo lang in de hand houd, tot dat het warm word (1).

§. LXV.

10.) *Heete Ziekten, waardoor de Lijders in 't eerſte Tijdperk der Dolheid aangetast worden.*

De Waarneemingen, die mij bekend zijn, ſchijnen te bewijzen, dat de ziekten geen invloed hebben op de meer ſpoedige ontwikkeling der Dolheid. BOUTEILLE (2) EMPEREUR (3), en voor hun VAN SWIETEN (4), hebben waargenomen, dat gebeten per-

(1) Bij STAHL, Diſſ. de Metaſchematiſmus Morborum, 1707. §. 94.

(2) L. c. p. 184.

(3) Bij BOUTEILLE, p. 229.

(4) T. III. p. 548.

Digitized by Google

perſoonen in dit eerſte tijdperk, door de Epidemiſche Kinderziekte aangetast zijnde, het Gif echter in rust en zonder werking bleef, het welk zich niet eer ontwikkelde, nog de Watervrees voortbragt, dan na de herſtelling. FERRIAR heeft eene Waarneeming van iemand, die in 't aangezicht gebeten was, bij wien zich de Watervrees eerst openbaarde na verloop van drie maanden, alhoewel de Lijder in die tusſchentijd tweemalen door het Zijde-wee was aangetast geweest, waar voor men Aderlatingen en Spaanſchevliegpleasters gebezigd had (1). Een Man werd eenigen tijd, na dat hij door een Dollen Hond gebeten was, van den Steen geſneden: de konstbewerking had een gewenschten uitſlag: de wond etterde op zijn tijd en genas; de ongelukkige, die dit gevaar ontworſteld was, kreeg de Watervrees en ſtierf (2).

§. LXVI.

De Wond geeft in 't eerſte Tijdperk geen 't minſte teken, dat het Gif daarin eenige ſchadelijke werking doet; integendeel ſchijnt zij meestal eene eenvoudige Wond te zijn, en in de meeste gevallen ſluit ze zich maar al te ſpoedig.

Het Gif, dat op deeze plaats gebragt is, begint niet te werken, dan na verloop van eenige weeken, van

(1) Medical and Phil. Experiments bij SIMMONS, Vol. I.

(2) BOUTEILLE, p. 163.

Digitized by Google

van eenige maanden, zelfs na één of meer jaren, zo als dit door Waarneemingen bevestigd word. Intusschen gebeurd het niet zelden, dat zich de ziekte in de 40 eerste dagen na de Wond openbaart, en, wanneer de Lijder de minste ongesteldheid bespeurt, dan is de ziekte in het tweede Tijdperk getreden.

§. LXVII.

Tweede Tijdperk ofte Tijdperk van Dreifgeestigheid.

De voorlopige Tekenen van de Watervrees maken het tweede Tijdperk uit, en bestaan in allerlei zoorten van Toevallen, die, offchoon zij dikwerf door 't Gemeen als van weinig aanbelang beschouwd worden, echter niet moeten verzuimd worden. Deeze voorlopige Tekenen bespeurd men in de Wond en in het geheel Lighaam.

§. LXVIII.

Voorlopige Kenmerken, die zich ter plaatse der Beet voordoen.

Het is van het uiterste aanbelang, dat men deezen naauwkeurig in agt neeme. Salius Diversus hield ze voor een der zekerste en min bedriegelijke Kenmerken, dat de ziekte spoedig het laatste Tijdperk bereiken zoude (1)

(1) Bij van Swieten, §. 1138. p. 156.

1.) *Tekenen, wanneer de Wond nog niet gesloten is.*

Dit geval is zeer zeldsaam, vermits deeze wonden, zo als wij reeds gezegd hebben, zich maar al te spoedig sluiten. Als de wond nog niet gesloten is, dan veranderd ze van kleur, en 't vleesch word slijmerig; uit de wond loopt veel dun vocht: de Lijder voelt er jeukte en pijn in, die zich door het lid of deel, waarin de wond is, verspreid (1).

2.) *Tekenen, als de Wond gesloten is.*

Dit is de meest gewone omstandigheid en de Verschijnselen of Tekenen zijn zeer verschillende.

a.) Nu eens is de plaats, daar het Lidteken gemaakt is, ontstoken en breekt wederom open en etterd (2).

b) Dan wederom verandert slegts de kleur van het Lidteken, dat een weinig zwelt, blaauwagtig en pijnlijk word, en de pijn verspreid zich door het gantsche lid (3); zomwijlen ontstaat er slechts eene ligte ontsteking in den omtrek (4).

c.) Zomwijlen verandert zelfs de kleur van het Lid-

(1) Le Roux, l. c. p. 34. 76. Fehr, §. 212. l.

(2) Le Roux, l. c. Obs. p. 71.

(3) Desault bij Bouteille, p. 170. na verloop van 18 maanden, Bauhin bij Schenk. p. 848.

(4) Moneta, l. c. p. 28. Matthieu, l. c. p. 199. M. . . bij Baldinger neues Magazin, T. I. p. 357.

Digitized by Google

Lidteken niet, maar de Lijder voelt beneden het-zelve eene min of meer diepe pijn, die dan eens dover, dan eens ſcherper is (1). Het Kind, waarvan GUILLEMEAU gewaagt, klaagde over groote pijn aan 't voorhoofd, waar hij gebeten was (2).

d.) In zommige gevallen klagen de Lijders ſlegts over eene dovigheid in dat deel. (3).

e.) Als de Zever alleen op de oppervlakte der Huid gebragt is, en in deezer voege de beſmetting geſchied; dan word dit deel gewoonlijk pijnlijk, veroorzaakt jeukte en word ontſtoken (4).

Hoedanig ook deeze verſchijnſelen zijn, men moet dezelve nimmer verwaarloozen. Maar zal men vragen, neemt men dezelven altijd waar? volgens alle de Waarneemingen, die wij doorlopen hebben, kunnen wij antwoorden, altijd of bijna altijd (5). VAUGHAN ontkent, dat men deeze verſchijnzelen altijd beſpeurt, dan zijne Waarneemingen getuigen tegen Hem. In drie Waarneemingen, die

(1) DARLUC, Journal de Medicine, T. IV. p. 276, 263, 269, 270. EMPEREUR bij BOUTEILLE, l. c. p. 228.

(2) Journal de Medicine, T. 39. p. 233.

(3) EMPEREUR bij BOUTEILLE, p. 224.

(4) UBERLACHER, Diſſ. Cit. l. c. p. 294.

(5) G. SCHENK, l. c. ANDRY Mem. de 1778. p. 491. NICOLAI Pathologie, T. VI. pag. ſeq. FRANK, l. c. p. 296. LE ROUX, p. 31, 33. 34. HAAS, Diſſ. Cit. p. 49–53. BAUDOT, p. 125. BOUTEILLE, p. 140. MONETA, p. 28. Comm. Lipſiens. T. 26. p. 429.

Digitized by Google

die Hij opgeeft, hebben twee perſoonen pijn gevoeld in 't gekwetſte deel en de derde, die in de wang gebeten was, had in 't begin der ziekte pijn aan de Slaap van het Hoofd (1). FRANK heeft driemaal gezien, dat het Lidteken niet wederom opengebroken is, het geen meermaal is waargenomen, maar hij zegt niet, dat de Lijders geen aandoening op die plaats gevoelt hebben (2). CALLISEN merkt ook aan, dat de pijn, jeuking en opbreeking van 't Lidteken niet altijd plaats hebben. BONEL bemerkte niets bijzonders aan het Lidteken bij een Lijder, die eerst na verloop van 14 maanden de Watervrees kreeg (3).

Dan het getal deezer Waarneemingen is zo gering, dat daardoor bijna geen uitzondering gemaakt word. Want het is niet volſtrekt noodzakelijk, dat de Wond altijd wederom opbreekt; het is genoeg, dat de Lijder ſlegts eenige gevoeligheid in dezelve beſpeurd; en dit heeft de ondervinding ten allen tijde bijna volſtandig geleerd. En ik zoude welhaast vermoeden, dat die Waarneemingen, waarin men ter plaatſe, daar het Gif ingebragt is, niets beſpeurd heeft, en waar in de Watervrees zich eerst lang daarna openbaarde, niet behooren tot de Giftige, maar tot de Toevallige Watervrees. Want, wie kan bij voorbeeld ter goeder trouw verzekeren, dat de zieke, waarvan NOUARS ſpreekt, die 19 maanden

(1) LE ROUX, p. 35.
(2) L. c. p. 269.
(3) L. c. p. 285.

Digitized by Google

den na eene ligte en spoedig genezen Wond, de Watervrees kreeg en die voor het opkomen van dit dodelijk toeval slechts eenige pijn in drie vingers van de hand, die echter niet gekwetst waren, kreeg; dat die, zeg ik, deeze ziekte alleen aan die beet heeft te danken gehad? (1).

§. LXIX.

Somwijlen gebeurd het, dat de Lidtekens opzwellen; van kleur veranderen; jeuken en pijnlijk zijn, ja zelfs wederom opbreeken, zonder dat zich echter de Dolheid openbaart. Eén van beiden moet hier gebeuren, of de Natuur loost op deeze wijze het Gif; of liever de toegediende Middelen brengen het Gif t'onder; of deeze Tekenen in de Wond zijn door het Dolmakend Gif niet veroorzaakt. Ik kan onmogelijk bepalen, welk van beide er eigenlijk plaats heeft. Laat ons de Waarneemingen daarover eens nagaan. DESAULT heeft gezien, dat de zwelling van het Lidteken en de pijn ophielden na de plaatselijke Kwikwrijvingen en inwendige Geneesmiddelen, zo dat zich de Dolheid niet openbaarde; daar inmiddels twee anderen, die dezelfde Tekenen hadden, en bij wien niets gedaan wierd, aan de Watervrees stierven (2). ALPHI heeft gezien, dat rondom het pijnlijk Lidteken drie hardigheden ter groot-

(1) Philosophische Transactionen, auszug von LESKE T. II. p. 261.

(2) Bij BOUTEILLE, p. 170.

Digitized by Google

grootte van een Noot opkwamen, die verheven, puntig, hard en zeer ontſtoken waren; het Koud-vuur kwam er aan en er volgde eene ſterke Ettering, inwendig gebruikte de Lijder de *Belladonna* en hij wierd voorbehoed (1). Fehr heeft ook gezien, dat het Lidteken eenige weeken naa de beet open-brak, zonder dat de Watervrees of Dolheid zich openbaarde (2).

Deeze gevallen toonen duidelijk aan, dat er in dit tijdſtip nog veel hoop is, van den Lijder te behoeden, toeſtaande, dat zij afgehangen hebben van het Dolmakend Gif, zo als ik gaarne gelove.

§. LXX.

Voorlopende Verſchijnſelen of Tekenen, die zich in het gehеel Geſtel des Ligbaams voordoen.

De algemeene voorlopende Tekenen zijn, zwakheid, zorgeloosheid, zwaarte in de leden, meestal eene zwaare pijn, die zich van het gekwetſte deel tot het hoofd uitſtrekt, die de Lijders dikwerf voor Rheumatique pijnen houden. De Lijders gevoelen kortſtondige hitte, walging, neigingen tot braken, den hik, dorst: zij zijn hardlijvig; de ademhaling is benauwd; zij ſlapen weinig en de ſlaap verkwikt hen niet: hun gezigt is wild, vreesagtig, norsch; men beſpeurt bij hen zenuwtrekkingen, ligte kramp-

(1) Bij Rahn, Gazette de Santé, T. IV. p. 91.
(2) L. c. p. 94.

Digitized by Google

Kramptrekkingen en zelfs Stuipen; de pols is klein en meer of min snel; op andere tijden is hij hard en vol; de Zielsvermogens worden ontsteld; de Lijders worden mijmerende, onrustig, oploopend; zij zijn kwaadaartig, zoeken de eenzaamheid; dan zijn zij zeer spraakzaam; meestal egter stilzwijgend; gedurende hunne sluimering hebben zij verschrikkelijke droomen.

Men kan niet regt bepalen, hoe lang deeze Toevallen aanhouden: gewoonlijk duurt dit Tijdperk agt of twaalf dagen, zelden langer (1); dikwijls veel korter en slegts twee of drie dagen; zomwerf zijn ze zo gering, en van een zo korten duur, dat men ze bijna niet bemerken kan; zo dat de Watervrees zich eensklaps, zonder Voorlopende Tekenen, openbaart: dit gebeurd echter zeer zeldzaam. Zomwijlen zijn deeze Toevallen gedurende dit Tijdperk aanhoudende; dan wederom ziet men ze beurtelings toe en afneemen (2).

§. LXXI.

Hoe zeker en gewis deeze algemeene Voorlopende Verschijnselen en Tekenen ook zijn; moet men echter niet denken, dat al de gebetenen, die eenige tijd na de beet, (het zij gedurende de Voorbehoedende behandeling, of daarna) eenige der, in de vorige §. opgegevene, Toevallen gevoelen, in der daad

(1) M....bij Baldinger, neue Magazin, T. I. p. 357.
(2) Frank, T. IV. p. 296.

Digitized by Google

daad de Voorlopende Tekenen der Watervrees hebben. Men moet hier met veel oordeel te werk gaan, om den ſtaat der zaaken wel te onderſcheiden.

De volgende aanmerkingen, kunnen den Geneesmeester in zijne behandeling voorligten

1.) Menſchen, vooral Vrouwen, die een aandoenlijk Zenuwgeſtel hebben, kunnen, gedurende de Voorbehoedende Geneeswijze, Toevallen op de zenuwen hebben, die door 't gebruik der Geneesmiddelen veroorzaakt zijn, en niet voor Voorlopige Tekenen der Watervrees moeten gehouden worden; deeze Toevallen verdwijnen; en door bedarende Middelen word alles wederom herſteld (1).

2.) Voor en na de Voorbehoedende Geneeswijze kunnen er onderſcheiden Toevallen ontſtaan, als de Koorts, Hoofdpijn, Pijn in de Keel, die alleen door kwade ſtoffen, die in de eerſte Wegen huisvesten, veroorzaakt worden: ook houden zij dadelijk op, na 't gebruik van gepaste ontlastende Middelen (2).

3.) Lijders van een aandoenlijk Zenuwgeſtel, die veele jaren te voren gebeten zijn, worden zomwijlen droevig, mijmerende, en geloven, dat zij Dol zullen worden, wanneer zij bij ongeluk van deeze ziekte hooren ſpreeken. Bouteille heeft eene Waarneeming nopens zo een perſoon aangetekend, die zelfs geloofde, dat hij reeds dove pijnen in de gebeten hand gevoelde; dan deeze kundige Geneès-

(1) Cabro bij Bouteille, l. c. p. 221.

(2) Bouteille, Obſ. l. c. p. 251.

Digitized by Google

neesheer ſtelde hem gerust, zonder iets voor te ſchrijven: deeze gerustſtelling benam hem alle vrees, zo dat hij zelfs de eerſte met zijn plotze vrees begon te ſpotten (1).

Men zal met een weinig oplettenheid. deeze gevallen ſpoedig onderſcheiden, vooral, als men den ſtaat van de Wond en der Lidtekens naauwkeurig onderzoekt, en de verdere omſtandigheden, waarin de Lijders zich bevinden, in agt neemt.

§. LXXII.

Derde Tijdperk of Watervrees.

Na dat de Lijder door de in §. 60–70. opgegevene Voorlopige Tekenen min of meer gekweld is geweest, krijgt hij op een oogenblik Vrees tegen het drinken van eenig vocht, hoe genaamd, maar voor al van Water; een toeval, waardoor het derde Tijdperk der kwaal gekenmerkt word. Geheel dit Tijdperk is verwonderlijk. De verſcheidenheid der Toevallen is zeer groot, en bijaldien men ſlegts op enkele gevallen doorgong, zoude men zich bezwaarlijk een juist denkbeeld van deezen toeſtand maken kúnnen. Daarom zullen wij tragten, alle de verſcheidenheden, die men in dit laatſte Tijdperk waargenomen heeft, optegeven, ten einde het ware merkteken te bepalen en alle misverſtand te doen vermijden, dat de Waarneemers door de onderſchei-

de-

(1) Denzelfden, p. 241.

Digitized by Google

dene Toevallen veroorzaakt hebben, door de verſchillende *Verſchijnſelen*, die zich in hunne zieken opgedaan hebben, al te lugtig te beſchrijven.

Alle de Toevallen, die dit laatſte Tijdperk kenmerken, te zamen genomen, komen uit op Watervrees; Onmogelijkheid van doorzwelging van Vochten; Mogelijkheid van doorſlikking van vastere ſpijzen; eene onaangename aandoening, die veroorzaakt word door 't gezicht van Blinkende lighamen; door het voelen van Lucht, die in eene zagte beweging is, en van Water op de oppervlakte van het Lighaam; het Aangezicht *is op 't eene oogenblik* bleek, in 't volgende rood; de oogen tintelen; de mond is vol met eene taaije Kwijl; zomwijlen geven zij over; in den aanval maken de Lijders een akelig geſchreeuw en een treurig geluid; de pols is zeer verſchillende; niet zelden komt er Venus kwelling (*Satyriaſis*) bij; de meeste ontlastingen zijn opgeſtopt; zommige Lijders hebben eene groote lust tot bijten; anderen zijn zeer woedend. Zomwijlen ſchijnen de gemoedsaandoeningen in de tusſchenpoſingen der aanvallen meer levendig. Eindelijk komt het gevaar van te ſtikken: en de ongelukkige Lijders ſterven, na min of meer ſterke en herhaalde Stuipen, in de uiterſte verzwakking, als beroerd, of in een aanval van ſtuipen kort na het begin van dit, in de daad ſchrikbaar, bedrijf. Men vergunne mij hier de beſchrijving van de Watervrees in Latijnſche Verſen door Joh. Jovian. Pontanus te laten volgen.

— *E*

Digitized by Google

—— E morsu rabidi Canis, actaque venis
Dira lues agit in furias: ilium ora liquenti
Admotae amni, sitientem, undasque petentem
Excutiens torrem ambustum, atque e gurgite Erinnys
Jam medio caput attollens fugat horrida, crinemque
Sanguineum intendit: revocat sitientia ab undis
Ora miser, faciem avertens, similisque latranti,
Dat se retro, & spumas ciet ater ad auras.
Hinc rursum stimulante siti convertit ad amnem,
Adproperans, dubiusque gradu atque enectus ab æstu.
Infectans rursum admota face turbat Erinnys
Attonitum, ac nigras vocat ex Acheronte sorores
Donec eum rabie absumtum vis tetra veneni
Vicerit, & miseros solvat cum corpore sensus (1)

Wij gaan nu ieder Toeval in 't bijzonder overwegen, beginnende met dat, 't welk het meest in 't oog loopt, en waarvan deze ziekte zijn naam ontleent, te weten, met de Watervrees.

§. LXXIII.

1.) *De Watervrees.*

Dit Toeval levert in onderscheiden Lijders veele verscheidenheden op; de mond is slijmerig, en droog; de Lijder gevoelt op 't oogenblik, dat hij drinken wil, eene benaauwdheid, zo als hij ze nooit ondervond; en stoot het glas met schrik van zich

(1) Bij BALDINGER, Neues Magazin, T. XIII. p. 172.

Digitized by Google

zich af. Zo dikwijls er vogt tot zijne Lippen komt, word de benaauwheid grooter, vergezeld met beving van het geheel lighaam en toeknijping van de keel. Zomwijlen gebeurt het, dat hij met de grootſte moeite eenige teugen doorzwelgen kan; dan hij word weldraa daardoor zo zeer gefolterd, dat hij niet meer van drinken wil horen ſpreeken; zelfs krijgt hij Stuipen, als men er hem ſlechts het minſte voorſtel van doet.

Deeze bijzondere gevoeligheid, die zig tegen doorſlikking van vochten verzet, ſchijnt haaren oorſprong te hebben in de Maag en allengskens op te klimmen naar de Keel; de Lijder word als dan bleek; zijne Ademhaling is afgebroken; hij beeft en bij elke poging tot drinken, vermeerderen de Toevallen. Hier bij komen kramptrekkingen in de Tarbotsgelijke Spieren van het Schouderblad, (*les Muſcles Angulaires de l'Omoplate*) en in de Monnikkaps-Spieren (*les Trapezes*), welken men, volgens de Ontleedkundige Waarneemingen van SCARPA (1), van de zamenvoeging van den Bijkomenden Zenuw van WILLIS (*l'Acceſſoire de* WILLIS) met het 8ſte paar Zenuwen van het Hoofd, afleid.

Deeze Vrees voor Water is geen verwarring van den Geest; geen grilligheid van eene onſtelde Verbeelding; ze hangt niet af van het beeld van den Hond, dat, zo als zommigen der Ouden gedroomd hebben, door den Lijder in het Water word gezien. Zij is gegrond op Reden, en word veroozaakt door

(1) Bij SOMMERING, von den Nerven, p. 258. §. 269.

Digitized by Google

door de foltering, die menschen, die de Watervrees hebben, gevoelen, wanneer zij drinken willen; (zij voelen de smarten toeneemen, als zij 't Water onmiddelijk aanraken (1);) eene foltering die, zo als zij het uitdrukken, erger is dan de dood; en die hun gevolgelijk de oorzaak hunner smert met afgrijzen doet van zich werpen: zulk een gevoel is ons natuurlijk eigen tegen alles, waardoor wij gefolterd worden of gefolterd geweest zijn; ook is het in de natuur van den Mensch, te schuwen en zelfs een afgrijzen te hebben van al 't geen hem onverdragelijk is (2).

Præcipuus hujus morbi character non erit Aquæ Timor, quemadmodum antiqui opinati sunt, eum ὑδροφοβίαν appellantes, cum hi aquam non timent, sed læsionem & cruciatum internum ab aquâ inductum; sed verus character erit, ad humidorum assumptionem vel oblationem magnopere læsi, & angustari, adeoque affligi, ut hæc perhorrescant & abominentur, ab his se suffocari putantes, ut hinc ea fugiant (3). Hier uit zien wij, dat de Onmogelijkheid der doorzwelging van Vocht het ware kenmerk, en de Watervrees slechts een Toeval der ziekte is, 't welk van de wederkeerige werking van de algemeene Zinplaats (*Sensorium Commune*) afhangt. Men heeft zommigen deezer ongelukkige Lijders, tusschen de aanvallen, zien drinken, ver-

(1) Darluc, Journal de Medecine, T. IV. p. 266.

(2) Bouteille, l. c. p. 185.

(3) Salius Diversus bij Schenk, p. 860. Obs. XIV.

Digitized by Google

verzekerende, dat zij geen afkeer van drinken hebben, dat zij gaarne zouden drinken, maar dat zij iedere keer, als zij eenig vocht doorzwelgen, dreigen te ſtikken (1). LISTER heeft een Lijder gezien, die alle moeite deed om een weinig vocht door te ſlikken, maar hij kon er niet toekomen (2). MIGNOT heeft eene gewigtige Waarneeming van een kind, 't welk alle moeite deed om een weinig te drinken, vermits men hetzelve een ſtuk gelds van ſes Gulden beloofd had, maar, niet tegenſtaande zijne goede wil, kon hij er echter niet toekomen (3). De Kok, die de Watervrees had, waarvan EMPEREUR ſpreekt, nam met veel moeite eene teug vochts in den mond, en toen die er in was, ſloot hij de tanden en lippen, zette de handen tegen de muur, ſtond op, rekte den hals uit, en ſlokte het met een onbegrijpelijke moeite door (4).

Deeze onmogelijkheid om te drinken is niet altijd even groot. Men heeft Lijders gezien, die Melk, Bouillon, Wijn met weinig moeite doorſlikken: de doorzwelging is zomtijds minder moeielijk, als de drank lauw is; zommigen drinken gemakkelijker, als zij den neus toehouden (5). LISTER verhaalt van een,

(1) BOUTEILLE, l. c. p. 136.

(2) l. c. Obſ. I. Zie RHAZES bij FREIND Hiſt. de la Med. T. II. p. 87. 8vo.

(3) Hiſtoire de la Societé Royale de Med. 1783. 2e. partie p. 54.

(4) Bij BOUTEILLE, p. 224. Zie MORGAGNI Epiſt. VIII. §. 19.

(5) EMPEREUR, ibid.

Digitized by Google

een, die de Watervrees had, die het gezicht van Vocht beter konde verdragen, als hij op den buik lag (1). MEAD heeft er een gezien, die, door middel van een pijpje, in een oogenblik tijds een halve pint Garſtewater uitdronk, dan kort daarna was het hem niet meer mogelijk (2): meest al helpt hun een pijpje niet (3).

Dan de Watervrees en de Onmogelijkheid om Vocht door te ſlikken, het kenmerkend Toeval der ziekte, duurt niet altijd dit geheele Tijdperk door. Als het einde des Lijders nadert, dan beſpeurt men meest altijd, dat zij meer bedaard en rustig worden, vooral ook drinken zij dan met minder moeite; als dan ſchijnt er zich eenige hoop van genezing op te doen; dan dit gebeurd, meestal, op 't oogenblik, dat de Lijder ſterft. Men heeft voorbeelden van Lijders, die maar weinige uuren voor hun dood, nog hebben gedronken (4) en AVICENNA heeft reeds aangetekend, dat, wanneer deeze Lijders Water drinken, de dood nabij is.

(1) L. c. Obſervat. I.

(2) Auszug der Philoſophiſchen Tranſactionen von LESKE, T. I. p. 316.

(3) VAN SWIETEN, §. 1144. T. III. p. 576.

(4) ANDRY, Memoires de 1776. p 105. Mem. de 1778. p. 531. Journal de Medecine, T. III. & T. XXX X. p. 233. BOUTEILLE, l. c. p. 245. MIGNOT, Hiſtoire de la Societé Roy. de Med. 1783. 2e. partie p. 48. HACQUET bij KORTUM, Med. Bibliothek. 1 B. 3. ſt. p 13. &c.

Digitized by Google

§. LXXIV.

2.) *Doorflikking van Vaste Spijzen.*

Gewoonlijk flikken deeze ongelukkige Lijders zonder veel moeite, alle Vaste Spijzen door; zomwijlen egter valt hun het doorflikken daar van moeielijk; dan nimmer bemerkt men eene zo onoverwinlijke moeielijkheid en afgrijzen, als tegen Drank; in de aanvallen der ziekte weigeren de Lijders alles (1).

§. LXXV.

3.) *Vrees voor Blinkende Ligbamen.*

Meestentijds is er niet alleen een afschrik voor Vocht, maar zelfs op het noemen daarvan, en voor alles, wat blinkt en schittert, b. v. voor een *Glas*; een Spiegel; het Licht der Zon; het Licht van een waschkaars; op het gezigt daar van begint de Lijder te beeven, hij krijgt Stuipen en smeekt, dat men deeze oorzaken zijner angst wegneeme. Zommigen kunnen zelfs het witte van het Linnen niet verdragen. Alle deeze toevalled hangen af van eene vermeerderde aandoenlijkheid der zenuwen van het Netvlies van het Oog; (*Retina*) (2).

(1) Frank, l. c. Morgagni, l. c. §. 21. Lister, p. 44.

(2) Mead, Philosophische Transactionen, Auszug von Leske, T. I. p. 315.

§. LXXVI.

Digitized by Google

§. LXXVI.

4.) *Het aanraken van Water buiten aan het Lighaam.*

Wanneer men den Lijder in het Bad wil doen gaan, veroorzaakt dit ook Benauwdheden en Stuipen. Men heeft Lijders gezien, die, in 't begin van dit Tijdperk nog in het Bad gingen, maar met veel moeite en ontroering, en welhaast werd het hun ondoenlijk. Een derzelven bleef in 't Bad vrij gerust, doch hield den neus toe, zeggende, dat hem de reuk van 't Water verveelde (1).

§. LXXVII.

5.) *De beweging van de Lucht,*

Hoe gering ook, b. v. door 't openen van eene deur of een venster, door 't naderen van iemand, b. v. den Geneesheer, veroorzaakt desgelijks eene onaangename gewaarwording en geeft zomwerf aanleiding tot Beving en Stuipen. Alle de zenuwen der huid toonen duidelijk aan, dat er eene buitengewone gevoeligheid plaats heeft (2).

(1) Empereur bij Bouteille, p. 224.
(2) Frank, l. c. p. 298.

§. LXXVIII.

Digitized by Google

§. LXXVIII.

6.) Staat van het Gelaat.

Het gelaat is meestal bleek; maar bij iederen aanval Stuipen, die zig meer of min herhalen, word het telkens rood, en deeze veranderingen volgen zomwijlen zeer ſpoedig. Zomwerf beſpeurt men trekkingen in de Spieren van 't aangezicht, als in den zogenaamden *Riſus Sardonius*.

§. LXXIX.

7.) Staat der Oogen.

De Oogen zijn glinsterende, ſterk, woest, en toonen dat kenmerkend gezicht, 't welk men beſpeurt bij allen, die de Watervrees hebben, en waar aan men zulke Menſchen, als men er maar één gezien heeft, altoos kennen kan: het is een toornig gezigt, dat met vrees gemengd is, 't welk men, zo als VAUGHAN gezegd heeft, met geen woorden uitdrukken kan (1). LE CAMUS ſchreef de glinſtering der oogen toe aan een Ammoniocaale Phoſphorus; SAUVAGES ſchreef het met meer grond toe, aan de Electriciteit en WOCHER zegt, dat hij ware Electriſche vonken heeft waargenomen (2). Wij zullen ons bij alle deeze uitleg-

(1) TODE, Medicin. Annalen. IX. heft p. 57.

(2) Bij MEZLER, p. 3 en 351.

Digitized by Google

leggingen niet ophouden, maar beveelen vooral aan, dat men deezen ſtaat der Oogen, die de Watervrees kenmerkt, dog niet vergete. Op 't einde der ziekte worden de oogen rood, tranende; zoms is de Oogappel zeer verwijderd (1).

§. LXXX.

8.) *De Zever.*

In den Mond vergaderd zich een taaij Vocht, 't welk vooral uit de Slijmklieren van de Keel en Mond word uitgedrukt; dit word met de Kwijl en met de Lucht vermengd, zet zich bij form van Schuim op de lippen en tanden vast, en bekleed de geheele holligheid van den Mond en van de Keel. Deeze Zever loopt hun den mond uit, of word door den Lijder, die dezelve niet kan doorſlikken, met moeite uitgeſpogen. De hoeveelheid is zomwijlen niet heel groot, terwijl ze in zekere voorwerpen zeer overvloedig is, zo dat er het bed, als 't ware, van overſtroomd werd. Zomwijlen ſchieten de Lijders de Kwijl als met ſtralen uit den Mond (2).

§. LXXXI.

9.) *Braking.*

Zommige Lijders braken het weinig voedſel, dat zij

(1) MEAD, l. c.

(2) LISTER, p. 48. BOUTEILLE, l. c. p. 333. SALVA bij BOUTEILLE, p. 216.

Digitized by Google

zij gebruiken kunnen, weldra wederom uit (1), anderen braken van zelfs, dan eens eene zwarte, zwartgallige, groenagtige ſtoffe uit, na alvorens over eene brandende hitte in de maag te hebben geklaagd, 't welk zij te kennen geven, met de hand daar op te brengen en zij vinden zig na die ontlasting, verligt (2). Men legt deeze braking van groene Gal, die meestal plaats heeft, onderſcheidenlijk uit. De één ſchrijft dit toe aan de ongeregelde werking der zenuwen op de Zeeven (*Couloirs*) der Gal, en beſchouwen deeze braking als een, niet onduidelijk, teken van inwendige krampen, die de afſcheiding der Gal ontſtellen en bederven (3). Anderen wederom ſtellen, dat elke aandoening van de Gemeene Zinplaats (*Senſorium*), indien deezelve ſterk genoeg is, werkt op de Wormswijze beweging der Darmen; dat de Gal, niet naar beneden kunnende weglopen, daardoor naar de Maag te rug word gevoerd, en als er braking bijkomt, in eene grootere hoeveelheid word afgeſcheiden, zonder dat echter de Gal zelve bedorven is, en dat haare groene kleur, die zij aanneemt, afhangt van de vermenging met het bedorven en zuurgeworden Maagſap (4). Wat hier ook van zij, het is ons genoeg, dat wij weten, dat de Maag

(1) MEAD, Philoſ. Transaction, auszug von LESKE, T. I. p. 315.

(2) MEAD, Philoſ. Transact. auszug von LESKE, T. I. p. 316.

(3) M.... bij BALDINGER, neues Magazin, T. I. p. 365.

(4) HARTENKEIL und MEZLER, Mediciniſche, Chirurgiſche Zeitung, 1790. T. IV. p. 28.

Digitized by Google

Maag en de Gal beide aangedaan zijn, 't welk op de behandeling deezer kwaal invloed hebben kan.

§. LXXXII.

10.) *Droevig Geluid, Baffen, Huilen.*

De Ouden hebben geſchreven, dat de Dolle Menſchen een geluid gaven, dat de ſtem nabootſte van het Dier, waardoor zij gebeten waren. De Waarneemingen ſpreeken deeze ſtelling tegen, die onder de vertellingen der oude Wijven moet geplaatst worden. Maar dat deeze ellendigen, door neiging tot braken geprangd en dikwijls dreigende om in de aanvallen te ſtikken, een min of meer ſterk en zeer verſchillend geluid maken (1), waarin de omſtanders, door vooringenomene verbeeldingskragt eenige overeenkomst vinden met het geluid van die Dieren (2), dat is waar.

§. LXXXIII.

11.) *Koorts.*

Volgens het getuigenis der meeste Schrijvers, beſpeurt men zelden Koorts bij de Giftige Watervreeſ

(1) Mead, Phil. Transact. l. c. p. 317.

(2) Frank, T. IV. p. 299. Mezler, l. c. p. 40 en l. c. p. 350.

Digitized by Google

vrees en dan is het vooral op 't einde der ziekte. LISTER zegt, dat de Koorts en Dorst geene gewone Toevallen zijn bij Menschen, die de Watervrees hebben. Anderen in tegendeel stellen, dat de Koorts de Watervrees altoos vergezelt.

Deeze onderscheiden gevoelens schikken zig na het denkbeeld, 't welk ieder Geneesheer van de Koorts maakt. De pols is onderhevig aan veele veranderingen, die van 't gestel des Lijders afhangen: meestal is hij krampagtig, zwak, ongeregeld, tusschenpozend; dan wederom is hij natuurlijk, vooral in den aanvang van dit Tijdperk; zomwijlen vol, opgezet, hard in sterke Lighamen, die door de woedende Dolheid zijn aangetast.

§. LXXXIV.

12.) *Staat der Pis- Buik- en Huid-ontlastingen.*

Zomwijlen word de Pis met veel geweld geloosd en ze is gewoonlijk zeer hoog van kleur, omdat de Lijders niet drinken. Zomwijlen ontloopt zij den Lijder in eene groote hoeveelheid, zonder dat hij het bemerkt, zo als SALIUS heeft waargenomen (1); ten minste veroorzaakt ze zulke benaauwdheden niet, als wel door andere vochten geschied (2); al-

(1) Bij LISTER, p. 58.
(2) FRANK, l. c, p. 300.

Digitized by Google

alhoewel de Lijders in zommige gevallen niet geheel zonder eene onaangename gewaarwording zijn, als zij hun Water maken.

Zij zijn hardlijvig (1).

Gedurende de aanvallen zweeten zij ongelijk, en in de tusschenpoſingen is de huid droog.

§. LXXXV.

13.) *De Venus-kwelling (Satyriaſis).*

Dikwerf heeft men eene buitengewone lust tot den bijſlaap in deeze Lijders opgemerkt: veelen hebben eene onwillige Zaadlooſing (2). *Veretri frequens tenſio cum feminis involuntario ſactu*, en TODE is met CÆLIUS AURELIANUS van gevoelen, dat deeze drift tot de Vrouwen een kenmerkend teken der Watervrees is, die door de Beet van een Dollen Hond veroorzaakt word (3).

§. LXXXVI.

14.) *Lust tot Bijten.*

De Lijder, die zeer dikwijls over eene inwendige

(1) SAUVAGES.

(2) DARLUC, Journal de Medecine, T. IV. p. 266. BOUTEILLE Hiſt. de la Soc. Roy. de Med. 1783. 2e. partie p. 90. MEAD, Phil. Trans. l. c. p. 318.

(3) Annalen IX. heft, p. 52. LISTER, p. 45.

Digitized by Google

ge hitte klaagt, gevoelt menigmaal gedurende de aanvallen een lust om op de omſtanders te ſpuwen of om ze te bijten, en verzoekt, dat men hem binde en aan 't bed vastmake, om dit voor te komen. Men heeft dit in latere tijd willen ontkennen, of ſlegts toegeſchreven aan 't vooroordeel, 't welk de Lijders in hunnen gezonden ſtaat daarvan gehad hadden (1): dan ten onregte. —— Men heeft zeker dit Toeval niet zo menigmaal gezien, als zommige Schrijvers wel hebben opgegeven: het is ook waar, dat deeze lust tot Bijten zomwijlen veroorzaakt word door het plagen, dat zommige ruwe omſtanders deezen Lijders aandoen; dan het is te gelijk zeker, dat men deeze lust tot bijten dikwerf heeft waargenomen, zonder dat men dit aan één van deeze twee oorzaken konde toeſchrijven (2).

§. LXXXVII.

15.) *De Woede.*

Men ziet die niet altijd: veele Lijders ſterven zonder woedend geweest te zijn; anderen wederom heeft men in een ſtaat van buitengewone woede gezien, zo dat veel grooter kragten, dan die van deeze Lijders in hun gezonden ſtaat, naauwlijks toereikende waren om hen tegen te houden. Het Meisje, waarvan Sauvages ſpreekt, had zulke ſterke aanvallen van Woede,

(1) Bader, l. c.

(2) §. 1137.

de, dat men, om meester van haar te worden, genoodzaakt was haar te binden. VAN SWIETEN heeft eene Waarneeming van een Jongeling, die zo verwoed was, dat vier ſterke karels hem niet konden houden: men heeft een kind gezien van vijf jaren, daar men veel moeite mede had, om het meester te worden (1).

§. LXXXVIII.

16.) *Staat der Ziels-vermogens.*

De meeste Lijders zijn, in de tusſchenpoſing der aanvallen, volkomen bij hun Verſtand; zij beklagen hun lot en dat der geenen, die zij verlaten. MATTHIEU zegt: „ De perſonen, die ik in „ deezen treurigen toeſtand gezien en te voren gekend „ had, ſcheenen meer doorzicht en een meer ontwikkeld oordeel te hebben, vooral, wanneer de „ Koorts niet bij de overige Toevallen komt (2)."

§. LXXXIX.

17.) De Ouden gaven voor, dat de Lijders, om zo te ſpreken, de gewoonten der Honden aannamen, en even als die, gingen leggen. Niets is meer fabelagtig; het volgende egter kan er aanleiding

(1) Bij MORGAGNI Epiſt. VIII. §. 19.
(2) L. c. p. 295.

Digitized by Google

ding toe hebben gegeven: t. w, men ziet zomwijlen eene bijzondere Kramp, die den Lijder dwingt, zich *geſtadig* in het bed te draaijen, van 't hoofd na het voetenend (1).

§. XC.

18.) *Gevaar van te Stikken.*

Bij het toeneemen der ziekte dreigen de Lijders dikwerf te ſtikken, vooral, als zij op den rug willen liggen om te rusten, vermits in deeze *ligging* de Luchtpijp door de Zever gevuld en geſtopt word. De benaauwdheden neemen elk oogenblik toe en de dood nadert met ſnelle ſchreden.

§. XCI.

19.) *Stuipagtige Toevallen.*

Deeze herhalen zich bij aanvallen: na bedaarde tusſchenpozingen volgen weder allertreurigſte Toevallen. MATTHIEU heeft eene Juffrouw gezien, die, door de beet van een Dollen Kat de Watervrees gekregen had; zij bleef in het gezelſchap durende de tusſchenpozingen der Aanvallen; dan, als zij die voelde aankomen, ſloot zij zich in haar kamer alléén op. Den vijfden dag der ziekte vond

(1) M. bij BALDINGER, Neues Magazin, T. I. p. 359.

Digitized by Google

vond men haar dood in een hoek van de kamer, waar zij kort zig te voren in begeven had (1).

§. XCII.

Dit laatſte Tijdperk, of die Zamenloop van alle de Toevallen, die de Watervrees vergezellen, duurt gewoonlijk ſlechts 2 of 3 dagen. Zelden tot den 5den of 6den dag, en het is iets buitengewoons, te zien, dat de dood eerst op den zevenden dag volgt, zo als BAUDOT éénmaal gezien heeft (2). De Lijders, afgemat door de geweldige Aanvallen, verzwakken zeer; een koud Zweet ligt op hun lighaam; ook hebben zij nog eenige Stuipen; de meeste krijgen eene Beroerte (3) of ſchrikkelijke Benaauwdheden, en zien het oogenblik, dat een einde van hun treurenswaardig leven maakt, met genoegen te gemoet.

§. XCIII.

Zommige Schrijvers hebben de Watervrees onder de ſcherpe ziekten (*Maladies aigues*) geplaatst, om dat ze zo kort duurt; daar anderen, ziende op den meer of min langen tijd, die er verloopt, eer zij zich openbaart, haar onder de langduurige ziekten (*Ma-*

(1) D. c. p. 303.

(2) L. c. p. 134.

(3) HOWNMANN, Philoſ. Transact. auszug. T. I. p. 329.

Digitized by Google

(*Maladies Chroniques*) gesteld hebben (1). Het gevoelen der eersten schijnt ons toe den meesten grond te hebben, daar de ziekte eigenlijk eerst bij het tweede Tijdperk haar aanvang neemt en den gewoonen tijd der Scherpe ziekten nimmer te boven gaat; indien men eenige gevallen, waarin de ziekte langer duurt, uitzondere.

§. XCIV.

Gevallen van Dwaling in het Derde Tijdperk.

Als al de opgegeven Tekenen zich bij een Lijder voordoen, kan men voorzeker aan den Aart der Ziekte niet twijfelen. Men moet egter niet denken, dat de afkeer van Drinken, het zij onder of na de Voorbehoedende Behandeling, altijd een zeker kenmerk van deeze *dodelijke* kwaal is. Wij zijn van gedagten, dat men de gevallen menigwerf verward heeft, en daardoor hebben wij zo veele voorbeelden van genezene Watervrees.

Wij zullen nu een schets der gevallen tragten optegeven, die ons op den doolweg kunnen brengen, wanneer wij ze niet met de grootste omzigtigheid overwegen.

1) Men moet de Watervrees niet verwarren met de Kramp in den Slokdarm, die het slikken van spijs en drank verhindert; waar van men door on-

(1) Lister, l. c.

Digitized by Google

onoplettendheid het eene voor het anderen zoude kunnen houden (1).

2.) Als de Watervrees Toevallig is, dan ziet men lang voor den tijd, dat ze zich openbaart, meer of min de Tekenen der Hoofdziekte, waarvan zij, een bijkomend Toeval is; en dus kan men gemakkelijk alle dwaling voorkomen.

3.) Wanneer iemand, door eene ſcherpe ziekte aangetast, waarin de Watervrees een bijkomend Toeval is, drie of zes maanden, ja veel jaren te voren, gebeten is, zonder in die tusſchentijd 't minſte Toeval te hebben gehad; dan laten de min geoeffende Konstgeleerden niet na, de kwaal geheel aan die ongelukkige beet toeteſchrijven, een ſchuilplaats, waar agter zij voor het herſtel des Lijders niet kunnen inſtaan, en zijn zij zo gelukkig, dat de Lijder herſtelt, dan beſluit men er uit, eene waare Watervrees genezen te hebben. Wat mij betreft, ik ben verzekerd, dat zo menigwerf de Lijders geen één Voorlopend Teken ter plaatſe van de Beet hebben gehad, voor dat de Watervrees zich openbaart, deeze als dan Toevallig is of van een gebrek der Verbeeldingskragt afhangt, en dat men de oorzaak der kwaal verkeerdelijk toeſchrijft aan de Beet, die jaren te voren heeft plaats gehad. Volgens mijn begrip, zal men nimmer aan iemand, die de Waarnemingen van DAVID HARTLEY

(1) FRID. HOFMANN, Med. Rat. Syſtem. T. IV. pars. III. p. 448.

Digitized by Google

LEY (1) CARL PETERS (2) NOURSE (3) BOUTEILLE (4) BONEL (5) en meer andere Schrijvers aandagtig geleezen heeft, kunnen wijs maken, dat deeze gevallen van Watervrees, door de Beet, die zo veel tijd te voren geschied is, veroorzaakt zijn.

4.) Is er veel aan gelegen, dat men in de gevallen No. 3., waarin de Watervrees langen tijd na de Beet zich openbaart, niet altoos blindelings gelooft, dat de Beet daarvan de eenige oorzaak is, dan is het nog van des te grooter belang, dat men de omstandigheden niet verwarre, wanneer de Lijder, kort geleden, gebeten is en de Toevallen van Watervrees, die alleen door een gebrek in de Inbeeldingskragt of door eene bijkomende Ziekte veroorzaakt zijn, zich ontdekken. Dus kan eene te sterke Inbeelding of bijkomende Ziekte oorzaak zijn, dat men in een persoon, die voor weinig tijd gebeten is, zich zeer zoude misgrijpen, indien men niet de grootste omzichtigheid gebruikte.

(1) Philosophische Transactiónen, auszug, T. II. p. 264.
(2) Ibid. T. III. p. 187.
(3) Ibid. T. II. p. 261.
(4) L. c. p. 236.
(5) L. c. p. 282.

§. XCV.

Digitized by Google

§. XCV.

A.) *Uitwerking van eene, door den Angst getroffen, Inbeelding.*

a.) Men verhaalt, dat THEMISON, die een zijner vrienden, die Dol was, opgepast had, geloofde, dat hijzelfs door 't Gif beſmet doch genezen was, dan dat zijne Verbeelding door 't gevaar, waarin hij geweest was, dermate getroffen was, dat, zo dikwijls hij over deeze kwaal wilde ſchrijven, hij er uitſcheide, om dat hij nog ſteeds geloofde van deeze ziekte aangetast te zijn (1). Volgens een later Schrijver (2) zoude deeze Waarneeming van THEMISON onwaar zijn en dus tot bevestiging van het gezegde niets afdoen, dan deeze gevallen zijn egter zo zeldzaam niet, of men zoude er kunnen bijbrengen, die meer bewaarheid waren.

b.) Een Man werd door een Hond gebeten, die hij meende Dol te zijn; dees ondervond een geruimen tijd de Toevallen der Watervrees. Dan na verloop van eenige maanden overtuigde men hem, dat de Hond, die hij verdagt had, niet Dol was, en van die tijd af verdweenen alle de Toevallen (3).

c.)

(1) Bij FRANK, l. c. p. 293. LE ROUX, p. 40.

(2) GOULIN, Journ. de Medecine, 1781. T. IV. p. 393.

(3) ASTI, l. c.

Digitized by Google

c.) Eene Vrouw werd door een Hond gebeten, die men meende, dat Dol was: niettegenſtaande al, wat men deed, om haar van 't tegendeel te overtuigen, wierd zij zwaarmoedig, zwak en neerſlagtig, zonder dat ze de Watervrees kreeg en ſtierf (1).

d.) JÆGER verzekert, dat hij iemand gekent heeft, die alleen door de vrees, dat de Hond, die hem gebeten had, Dol was geweest, zes weeken lang zeer droefgeestig en gedurende eenige dagen geheel zinneloos was (2). FRANK heeft gelijkſoortige gevallen gezien (3).

e.) Een Heelmeester ſliep in het bed van een Kind, 't welk men vermoede, Dol te zijn geweest. Zo dra had hij dit niet vernomen, of hij werd door de grootſte vreeze zodanig bevangen, dat hij agt dagen lang in eene zorgelijke krampagtige toeſtand was en Stuipen had, doch hij werd door NORMANDE genezen (1).

f.) Terwijl LE ROUX aan iemand, die eenige weken te voren gebeten was, de Voorbehoedende Geneeswijze toediende, kwam een oud wijf den Lijder verhalen, dat verſcheidene perſonen, die door denzelfden Hond gebeten waren, reeds geſtorven waren. De Lijder werd daardoor zeer aangedaan; wierd mijmerend, ſcheen als van groote droefheid ver-

(1) BONEL, l. c. p. 281.

(2) L. c. §. XXII.

(3) L. c. p. 294.

(4) Hiſtoire de la Societé Roy. de Medecine, 1782. 2e. partie p. 115.

Digitized by Google

verslagen, schuwde het gezelschap zijner makkers, bleef genoegzaam dagelijks te bedde met toegeschoven gordijnen, en als hij opstond, dan verbergde hij zich op de donkerste en meest afgelegene plaatsen, daar LE ROUX hem menigwerf vond. Des nagts hoorde men hem diep zuchten, en als hij sliep, had hij akelige droomen, waardoor hij schielijk, geheel bezweet, ontwaakte; als men hem iets aanbood, dan weigerde hij dit op een norschen toon en wilde noch eeten noch drinken, zo dat ieder een dagt, dat hij de Watervrees had; de gesteldheid der wonden in deelen, die met klederen bedekt waren, stelde den Schrijver gerust: ze veranderden niet van kleur, wierden niet pijnlijk, en schikten zich altijd even geregeld ter genezing, alle deeze Toevallen waren alleen veroorzaakt door den angst. Dit deed LE ROUX hem in een omstandig verslag begrijpen, na dat hij met hem een geruimen tijd lang met zagtzinnigheid gesproken had. Hij hield hem alles voor oogen en omhelsde hem den 3den dag. Deeze blijk van zekerheid stelde hem gerust, en hij besloot aanstonds te drinken; intusschen was er Koorts bij gekomen, die agt dagen lang duurde. Men gaf hem verdunnende Middelen, tweemaal purgeerde hij en herstelde (1).

g.) Een burger van Weenen werd gebeten door een Hond, die hij meende, dat Dol was; de angst, die hij had van ook Dol te zullen worden, was zo groot, dat, offchoon hij in de daad de Watervrees niet

(1) L. c. pag. 76.

Digitized by Google

niet kreeg, hij egter gek wierd; de Hond, die hem gebeten had, was niet ziek (1). Deeze voorbeelden zijn ons genoeg, alhoewel wij er gemakkelijk nog meerder uit andere Schrijvers zouden kunnen aanhalen (2).

§. XCVI.

B.) *Uitwerking van eene Bijkomende Ziekte gedurende de Voorbehoedende Behandeling.*

Gedurende de Voorbehoedende Genezing kunnen er Toevallen ontstaan, waardoor de doorzwelging belet word, die echter niet altijd aan de werking des Gifs moeten worden toegeschreven. Als dan is er oordeel nodig om te onderkennen, 't geen door eene tweede ziekte veroorzaakt is (3). Eene Onsteeking in de Keel, door de Kwik veroorzaakt, maakt dikwerf eene belemmering in de Doorzwelging, en men zegt ter goeder trouw, dat de Lijder de Watervrees heeft (4).

(1) Mezler, l. c. p. 72.

(2) Salvator bij Bouteille, p. 240. Hamilton. l. c. Palet Hist. de la Societé Roy. de Med. 1783. 2e. partie, p. 73.

(3) Matthieu, p. 299.

(4) Le Roux. p. 50.

Digitized by Google

§. XCVII.

Eene langdurige Watervrees, die op eene gezette tijd wederkomt.

Wij hebben te voren gezien, dat de Watervrees meestal een zeer ſcherpe ziekte is, waardoor de Lijders ſpoedig omkomen. Dan zommige Waarneemingen ſchijnen aan te toonen, dat deeze kwaal vatbaar is, om langer te duuren, en meer of min langdurende tusſchenpozingen te hebben, waarin de Lijders niets voelen, doch zo, dat ze gezet, of op eene vaste of op eene onzekere tijd, wederkomt.

a.) Abel Roscius heeft een geval aangetekend van eene Vrouw van zijne maagſchap, die, na dat zij door een Dollen Hond was gebeten, na de Konst, met Vuur en Scarificatien behandeld was, en ze ſcheen genezen te zijn. —— Dan na verloop van 7 jaren wierd zij, na eene voorlopige pijn aan het lidteken, aangetast door een aanval van Dolheid; deeze Toevallen verdwenen, na het gebruik van gepaste Middelen; dan na 7 jaren kwamen dezelfde Toevallen wederom, en 20 jaren na de beet kreeg zij een derden aanval, waarvan zij ook wederom herſtelde. Na dien tijd herhaalde zich de Toevallen meermalen; weldra alle jaar, en eindelijk meermalen in 't zelfde jaar (1).

b.) Een Dienstmeid werd door een Dollen Hond ge-

(1) Bij Hildanus, Cent. I. Obſerv. 86.

Digitized by Google

gebeten en genas. Dan zij kreeg alle jaar, op den tijd dat zij gebeten was, eene ijlhoofdigheid en zekere vrees voor Water, dog die Toevallen gingen langzaamerhand over (1).

c) Een Man, die door een Dollen Hond gebeten was, ſtierf na verloop van drie jaren; gedurende dien tijd werd hij alle zeven dagen, op 't uur dat hij gebeten was, door een aanval van Dolheid aangetast (2).

d.) Een Lijder van SCHMUCKER vernomen hebbende, dat verſcheiden van zijne ongelukkige lotgenoten overleden waren, wierd alle *Vrijdag* (den dag, waarop dit ongeluk gebeurd was,) overvallen door zekere droefgeestigheid, 't welk hem, nog eenige tijd na de Voorbehoedende behandeling, bijbleef (3).

e.) DARLUC werd door iemand geraadpleegd, die zich door een klein Dol Hondje op de lippen had laten likken, twee dagen voor dat het hem ontſnapte: hij gevoelde bijna iedere maand eene brandende hitte; ſtikking en zamentrekkingen in de keel; ook eene blijkbare afkeer van vogt, 't welk geheele dagen lang duurde en wederkwam, na mate zijne Verbeelding hem het gevaar der Dolheid, waardoor hij bedreigd werd, voorſtelde. Hij werd door

(1) SCHMID, M. A. N. C. Dec. I. an. IX. Deutſche Ausgabe, p. 77.

(2) LISTER, l. c. p. 47.

(3) Chirurg. Wahrnemung, T. II. p. 559.

Digitized by Google

door Baden, en Wrijvingen met Kwik met Campher gemengd, volkomen genezen (1).

f.) De gewigtigſte Waarneeming is die, welke door GRISLEY is medegedeeld. Eene Vrouw, van veertig jaren werd door een Dollen Hond gebeten; men behandelde haar na behoren met Scarificatien &c. en zij beſpeurde geen 't minſte kwaad gevolg. Inmiddels brak het lidteken dikwerf van zelfs open, vooral ieder jaar in de voortijd, en er ontſtond op die plaats eene verzweering. Zo menigmaal als dit gebeurde, onderhield haar Geneesheer de ettering, tot dat de verzweering zich van zelve ſloot. Daar en boven deed hij de Vrouw alle voorjaar aderlaten en gaf haar een buikzuiveren Kwikmiddel. Zij kreeg 18 jaren lang deeze Toevallen, en kwam er altijd even gelukkig af. Haar gewone Geneesheer ſtierf en men hield zig bij deeze behandeling niet. De eerstvolgende voortijd werd het lidteken na gewoonte rood en pijnlijk, maar brak niet open. De Vrouw werd ongerust, als gejaagd, en twee dagen daarna werd zij Dol, kreeg de Watervrees en Schuim op den mond. De Geneesheer, die er bij gehaald werd, deed haar aderlaten; gaf haar de Jalappe en Calomel om den buik te zuiveren; lag een Spaanſchevliegplaaster op de wond en genas haar. Na dien tijd bleef zij gezond en kreeg geen aanvallen meer (2).

(1) Journal de Medicine, T. XIV. p. 306.

(2) Medical Commentar. of Edinbourgh, Vol. IV. Dec. I.

§. XCVIII.

Digitized by Google

§. XCVIII.

Eindelijk zijn wij tot de moeijelijkſte taak van ons geheel Werk gekomen; dat is, om den waren Aart der ziekte te bepalen en de wijze, waarop het Gif zijne ſchrikkelijke verwoestingen aanrigt. Laat ons alvorens zien, wat licht de Ontleding der Lijken van menſchen, die aan de Watervrees geſtorven zijn, ons hier in geeft.

§. XCIX.

Opening der Lijken.

Men heeft zich te vergeefsch gevleid, dat de opening der Lijken ons veel licht zoude verſchaffen. Als wij 't geen door TAUVRY, ZWINGER, SAUVAGES, MEAD, DARLUC, THIESSET, TRECOURT enz. en voor hun door CAPIVACCIUS, ROLFINK, BRECHYFELD & RIEDEL (1) is aangetekend, met elkander vergelijken, dan vindt men in de waargenomene Verſchijnſelen eene zo groote verſcheidenheid, dat men bezwaarlijk zoude kunnen geloven, dat het Ontledingen zijn van Menſchen, die aan dezelfde kwaal geſtorven zijn. Zoms heeft men alles in een natuurlijken ſtaat gevonden (VAUGHAN);

(1) ANDRY, Mem. de 1776. p. 42. MORGAGNI, Epiſt. VIII. No. 30. 41. VAN SWIETEN, §. 1140. NICOLAI, Pathologie, T. VII. p. 87. FRANK, T. IV. p. 321.

Digitized by Google

GHAN); meestal echter vind men ſpooren van ongeſteldheid, doch bijna nooit vond men *dezelfden.*

Nu eens heeft men ſpooren gezien van Ontſteeking in de Keel, Slokdarm, Maag en Darmen; dan wederom ſcheenen die deelen aangedaan door Verſterving (DARLUC). Zoms ſcheenen ze gezond (ROLFINK). Meestal vind men in de Maag een groenagtig zwart vogt (TRECOURT, DARLUC) gelijk aan dat, 't welk de Lijder onder 't braken geloosd had.

Zomwerf zag men de Lever buitengewoon groot, meestal vind men in de Galblaas eene dikke, zwarte Gal (TAUVRY, MORGAGNI) zomwijlen alleen een dun, roodkleurig vogt (DARLUC).

De Milt is klein.

MORANDO heeft de Blaas en de Sponsagtige Lighamen der Manlijkheid ontſtoken gevonden, of liever derzelver vaten met bloed opgepropt gezien.

In de Ingewanden der Borst ontmoet men onderſcheiden verſchijnſelen. De Lugtpijp toont zomwijlen tekenen van Ontſteeking (ZWINGER), dan wederom niet. De Longen zijn vol van dun bloed met tekenen van Verſterving (DARLUC, TRECOURT).

De holligheid van het Hart heeft men, om zo te ſpreeken, verdroogd gevonden, dan wederom bevatte ze een meer of min overvloedig vogt (MORGAGNI).

Dan eens is het Hart ledig, dan wederom vol van dik zwaar bloed (MORGAGNI). De Aderen zijn bij-

Digitized by Google

na ledig, egter niet altijd; SAUVAGES zag dezelven vol met ontbonden bloed en MORGAGNI heeft de *Vena Iliaca* zodanig opgezet gevonden, dat *zij bijna* de wijdte hadden der dunne Darmen. De Slagaderen zijn, vooral nabij het Hart, met bloed gevuld (TAUVRY), 't welk in de open lucht bezwaarlijk ſtolt (MEAD) enz.

De Herſenen ſcheenen meestal van eene meer vaste zelfsſtandigheid te zijn (TAUVRY, MEAD). MORGAGNI heeft dezelve als verdroogd gezien, en de Vaten van het dikke en dunne Hersfenvlies met dun bloed opgevuld.

't Geen PORTAL en BADER ons hebben opgegeven nopens Ontledingen van Dolle Honden, leert ons niet veel.

Wij zullen thans ons niet breder uitlaten over dit ſtuk, dat ons de zeer onderſcheiden uitwerkingen der ziekte toont, zonder dat men zijne aandagt kan bepalen op iets, dat bijzonder is; dat het meest voorkomt, en 't welk ons eenig nut zoude kunnen aanbrengen, en het is met reden, dat de onſterfelijke MORGAGNI zig dus uitdrukt: *Cum igitur huc ferme redeat eorum ſumma, quæ ex comparatis omnibus, mihi quidem notis, Hydrophoborum diſſectionibus colligi poſſunt; præclare intelligis, multo magis differre inter ſe mortuos, quam viventes* (1).

De Lijken deezer ongelukkigen rotten zeer ſchielijk: zelfs in den winter geven zij in zes of vijftien uu-

(1) Epiſt. VIII. No. 32.

Digitized by Google

uuren tijds eene zo rottige ſtinkende Lucht, dat men zie niet kan naderen (1). BOUTEILLE heeft waargenomen, dat het lijk van iemand, die de Watervrees gehad heeft, oogenblikkelijk na den dood koud word (2).

§. C.

Aart en Eigenſchappen van't Dolmakend Gif.

Om deezen des te beter te bepalen, zullen wij eenige algemeene waarheden over de Vergiften en hunne Beſmetting, vooraf laten gaan. Wij ſpreeken hier alleen over de beſmetting, die door eene ziekte word voortgebragt, en niet over de Vergiften, die aan zommige Dieren eigen zijn als b. v. 't Vergif der Slangen &c.

1.) Het kenmerk van alle Smetſtoffe of Gif is dit; dat wanneer het door een zieken aan een gezonden word medegedeeld, als dan in den laatſten dezelfde kwaal, waardoor de eerſte aangetast is, word voortgebragt.

2.) De weg, langs welke het Gif uit den zieken in den gezonden word overgebragt, is bij allen niet altijd dezelfde.

a.) Zomwijlen geſchied dit met de Lucht, die in de Long komt, of met het Speekſel, dat na de Maag gaat; ook door de aanraking der Huid. b. v. het Gif

(1) MORGAGNI, THESSET bij ANDRY, l. c.
(2) L. c. p. 228.

Digitized by Google

Gif der Pest; het Gif der Kinderziekte en van een groot getal anderen, zo als men dat in besmettelijke ziekten waarneemt, enz.

b) Bij anderen moet het Gif op de oppervlakte der Huid, die met eene zeer dunne Opperhuid bekleed is, gebragt worden, zodanig is het Venussmet.

c.) Zommigen besmetten zekerer, als zij door middel van een klein Wondje in 't lighaam gevoerd worden, gelijk het Gif der Kinderpokjes en der Dolheid.

3.) De Vergiften, zullen ze hunne *uitwerking* op het Lighaam doen, dat ze ontfangt, vereischen eene zekere voorgeschiktheid; anderzints blijven ze werkeloos.

4.) Alle Vergiften, die in het lighaam gebragt worden, hebben geene gelijke overeenkomst met alle vochten; ieder derzelven kan 't eene vocht gereeder aandoen en bederven dan het andere; nimmer zal het zijn giftigen aart aan alle de vogten des Lighaams, waarin het zelve zijne verwoestingen aanrigt, mededeelen.

5.) De Vergiften, op een zeker deel des Lighaams gebragt of op eene andere wijze medegedeeld, ontwikkelen zich niet allen op denzelfden tijd; het Gif der Kinderpokjes is 't eenige, waarvan men den zekeren loop weet, zo als wij dagelijks in de Inënting zien. De tijd der ontwikkeling van 't Venusmet is niet zo zeker, offchoon men verzekeren kan, dat, wanneer iemand 40 dagen na eene onzuivere bijslaap niets gevoelt, hij niet besmet is;

dan

Digitized by Google

dan het Dolmakend Gif blijft het langst van allen verborgen en niets is onzekerer dan de tijd, waarop hetzelve begint te werken.

6.) Alle Gif, 't welk in een lighaam komt, dat tot deszelfs ontwikkeling eenige geschiktheid heeft, veroorzaakt daarin eene meer of min groote ongeregelheid; het is, gelijk de Ouden zeiden, eene strijd tusschen het Levensbeginsel, 't welk voor onze behoudenis waakt en tusschen de Oorzaak der ziekte, dewelke dit beginsel met alle magt poogt te verbeteren, te veranderen en voor te komen, dat die niet schade, of zoekt door een der zuiverende Ontlastbuiten te loozen: Dan deeze zijn niet alle geschikt om een doortogt te openen ter uitdrijving van ieder Gif. Er moet een zekere verwandschap of overeenkomst met het vogt zijn, waarop het Gif als bij voorkeur werkt: of liever; het een of ander ingewand moet door de buitengewone bewegingen, die het lighaam ondergaat, eene verandering ondergaan, waardoor het daar bekwaam toe word. Somtijds behaalt de Natuur in deezen strijd de overwinning; maar dikwerf word zij 't onderge-bragt en als dan is eene geheele verwoesting van het lighaam 't gevolg van de ongenoegzaamheid der natuurlijke kragten, die ter beteugeling van het Gif geschikt waren.

7.) Eindelijk zijn er zommigen van die Giften, die elk mensch maar éénmaal aandoen, zo als het Gif der Kinderpokjes. Mogt het den Hemel behagen, dat wij van alle de anderen het zelfde mogten zeggen!

Digitized by Google

§. CI.

Overeenkomst van het Dolmakend Gif met ſommige andere Vergiften en Ziekten.

Men heeft eenige overeenkomst gezogt tusſchen het Gif der Dolheid en verſcheiden andere beſmettelijke Ziekten. Dan men vindt overal ſlechts eenige grove kenmerken van overeenkomst, die niet waardig zijn, dat men daar bij ſtille ſtaat. Dus heeft men het Gif der Dolheid vergeleken met de Vallende Ziekte; anderen wederom vinden eene overeenkomst met het Venusſmet, met het Gif der Adders, en veele met het Smet der Kinderpokjes.

1.) *Overeenkomst met de Vallende Ziekte:* BOUTEILLE (1) meent eenige overeenkomst te vinden met de Vallende Ziekte, om dat de gebetenen Stuipen hebben en Schuim op den mond, en om dat ze in het beleedigde deel pijn gevoelen en eene opklimmende gevoeligheid, even als in de *Epilepſia Auralis*. Maar beſpeurt men ook bij hun, die de Vallende Ziekte hebben, die vrees voor het Water; die onmogelijkheid om, niettegenſtaande den goeden wil des Lijders, er iets van door te zwelgen; eindigt de Vallende Ziekte zo ſpoedig met den dood, gelijk de Watervrees? Men werpe hier niet tegen, dat de Beet van iemand, in een aanval der Vallende Ziekte, de Watervrees heeft veroorzaakt (§. XXIX. B. I. *a.*) want,

(1) Journal de Medecine, T. 49. p. 165.

Digitized by Google

want, wat bewijst doch een enkel, bijzonder geval, en wie zal ons verzekeren, dat het eene Giftige Watervrees geweest is? En daar en boven hebben deeze Beeten dikwerf geen gevolg, zo als men in Maan-zieken gezien heeft, die zig zelven, in den aanval de Tong bijna hebben afgebeten (1) of ook anderen gebeten hebben, die er slechts eenige ligte Toevallen op de Zenuwen van hebben gekregen, die door de verscheuring der deelen veroorzaakt waren? —— (Zie §. XXIX. n°. *b.*) — ook moet men deeze overeenkomst daarop niet gronden, dat zomtijds, na een aanval der Vallende Ziekte, de Watervrees zich openbaarde. Want dit zoude zo ongerijmd zijn, als of ik eenige overeenkomst wilde stellen tusschen de gevolgen der beet van een Dollen Hond en de ontsteeking der Baarmoeder, om dat men in deeze laatste ziekte eens een afkeer van drinken heeft zien ontstaan.

2.) *Overeenkomst met het Venusvergift.* Volgens Sauvages is er eene overeenkomst van het Gif der Dolheid met de Dierlijke Vergiften, maar meer met het Venusvergift, dan wel met de overigen. Deeze Schrijver meende deeze overeenkomst daar uit te moeten opmaken, om dat de Kwik een zo vermogend middel tegen de Dolheid was; dan niets is minder bewezen dan dit bijzonder onfeilbaar vermogen van de Kwik tegen de Dolheid, en er is een zo groot on-

(1) Bibrac, Mem. sur la playe de la langue, Acad. de Chirurg. T. III. 4o.

onderſcheid tusſchen de uitwerking van beide deeze Giften, dat ik niet kan begrijpen, hoe dees beroemde Geneesheer in dit ſtuk zo zeer heeft kunnen dwalen.

3.) *Overeenkomst met het Gif der Adders.* Dit heeft LE CAMUS gewilt, doch met geen meerder grond, dan de anderen. De oorſprong deezer twee Giften is zo verſchillende, dat men er geene de minſte vergelijking tusſchen maken kan. Het Gif der Adders is een natuurlijk vocht, dat de Adders eigen is; het Gif der Dolheid is een gewrogt der Ziekte van den Hond, die met den dood eindigt. — *Een, die door een Dollen Hond gebeten is en Dol word,* deelt de kwaal door zijn Beet, aan een ander mede, daar intusſchen iemand, die door een Adder geſtoken is, dezelfde kwaal niet kan mededeelen, enz. enz.

4.) *Overeenkomst met het Smet der Kinderpokjes:* ASTI en KIAVALLE (1) hebben zig omtrent dit ſtuk veel moeite gegeven, doch zijn niet gelukkiger geſlaagd dan de vorigen. Die éénmaal de Kinderpokjes gehad heeft, word daar door niet wederom aangetast, offchoon hij zich aan de beſmetting bloot ſtelt.

De tijd, waarop de Kinderpokjes na de Inenting uitbotten, is bijna zeker en verſchilt op zijn hoogst genomen, twee of drie dagen; daar men het tijd-

ſtip

(1) Hiſtoire de la Société Royale de Medecine, 1783. 2e. partie.

Digitized by Google

ſlip der ontwikkeling van het Gif der Dolheid niet weet, het welk zomwerf weeken lang verborgen blijft, enz. enz.

Hier uit beſluiten wij, dat het Gif der Dolheid, 't welk in de Zever van het Dolle Dier zijn zitplaats heeft, eenig is in zijn zoort, (*ſui generis*) en met geen ander kan worden vergeleken.

§. CII.

Waarin eigenlijk het Gif der Dolheid van de andere Vergiften verſchilt?

1.) *Ten opzichte van deszelfs oirſprongelijke Hoedanigheid:* Het is het eenigſte Gif, 't welk door beſmetting aan veelerleij zoorten van Dieren word medegedeeld en door deeze wederom aan den Mensch en 't welk in allen dezelfde ziekte voortbrengt. Volgens de Waarneemingen van HUNTER doet het Venusſmet de Dieren niet aan; ook gaan andere beſmettelijke ziekten der Menſchen tot de Dieren niet over, gelijk ook die der laatſten niet tot den Mensch werden overgebragt.

2.) *Ten opzichte van deszelfs Werking.* Men beſpeurt aan de wond geene buitengewone Ontſteking: geen Tekenen, waaruit men zoude kunnen vermoeden, dat het zulk een groot vermogen had. Als het meer inwendig doordringt, dan vertoont het zig door plaatſelijke kenmerken, doch laat in de Water-klieren geene ſpooren na van den weg, die het genomen heeft, zo als men nogthans ziet in de

Digitized by Google

Kinderpokjes en Venus-Ziekte &c De wond, die door het Dolle Dier is toegebragt, geneest zeer spoedig en meest altijd zonder moeite. Het gekwetste deel lijdt bijna niet meer, dan het overige gedeelte van het lighaam, indien men die ligte Voorlopende kenmerken uitzondert, die zig voordoen, als de Watervrees op 't punt staat van uit te barsten (1).

3.) *Ten opzichte van deszelfs Aart:* Wij weten niets meer van den aart deezes Gifs, dan van die der andere Vergiften. Wij zullen niet bepalen, of het Zuur, Loogzoutig, Phosphorisch zij; dat zijn zaken, die ons waarschijnlijk nog langen tijd zullen onbekend blijven en die wij nooit weten zullen (2). Want hoe groote vorderingen ook de latere Scheikunde maakt, zal het egter zeer moeielijk, zo niet onmogelijk zijn, om daarin zo verre te komen, dat men de Vergiften ontbinde en hunnen waaren aart ontvouwe.

§. CIII.

Zijn alle Gebetenen even geschikt om Dol te worden of door de Giftige Watervrees te worden aangetast?

De ondervinding heeft getoond, dat uit een zeker getal van Menschen, die door 't zelfde Dolle Dier gebeten waren, zommigen niet Dol zijn geworden

(1) Cof. Fehr. p. 67. §. 72.

(2) Frank, p. 309.

Digitized by Google

worden, schoon ze niets tot voorbehoeding gedaan hadden (1). De Ouden, die deeze gevallen zo wel wisten, als de Hedendaagschen, in 't denkbeeld zijnde, dat het Dolle Dier slechts twee *schadelijke* Tanden had, hebben er eene ongegronde uitlegging van gemaakt, ter goeder trouw stellende, dat de vrij gebleven personen gelukkig niet met die Tanden gebeten waren. In onze dagen houdt men zich met zoortgelijke vertelselen niet meer op; dan, daar het bij de onderwinding waar is, heeft men er andere uitleggingen van gegeven. Zo dat zij, die na de Beet zijn vrijgebleven, hun behoud aan eene der volgende omstandigheden verschuldigt zijn.

1.) *Men is niet altijd zeker, dat de Hond waarlijk Dol is;* Wij hebben §. XXVII. gezien, dat de Honden zig in oneindig veel omstandigheden bevinden, waarin zij bijten, en dat het Gemeen dit altijd met de Dolheid verwart. Zijn er veelen door zulk een Hond gebeten, dan vergeet men niet om aan eenigen van die Geneesmiddelen in te geven; en als er zommigen, die geen Geneesmiddelen hebben genomen, in het geheel geen Toevallen krijgen, dan schrijft men dit aan eene bijzondere gesteldheid toe, ter goeder trouw gelovende, dat men de anderen heeft voorbehoed.

2.)

(1) Lister, p. 50. Salius, l. c. Baudot, l. c. p. 97. Boutreille, l. c. p. 147. John Hunter bij Hamilton l. c. Baldingers Neues Magazin, I. B. §. 864.

Digitized by Google

2.) Daar de Tand van het Dol Dier niet vergiftig is, als voor zo verre die met Zever bezet is, zo word die, wanneer de Beet door zeer dikke klederen doordringt, daardoor als afgevaagd en komt aan de Huid zonder besmet te zijn en maakt dus eene min gevaarlijke wond. Waarschijnlijk heeft deeze omstandigheid veele gebetenen behoed.

3.) Wanneer de Wond sterk bloedt en straks na de Beet zorgvuldig word uitgewasschen, is het zeer mogelijk, dat al het Gif daar word uit gedreven en dat er niets overblijft, om de ziekte te veroorzaken.

4.) Wanneer de wond groot, gescheurd en gekneusd is, zal zij ontstoken worden en veel en lang etteren, en daar door zullen de Lijders kunnen worden voorbehoed; want de Plaatselijke Behandeling en Langduurige Ettering zijn, zo als wij naderhand zullen zien, een voornaam en zelfs gewigtig stuk tot de Voorbehoeding.

5.) Mogelijk zijn de personen, die vrij gebleven zijn, zonder iets gedaan te hebben, gebeten op een tijd, waarin de ziekte nog zo verre niet was ontwikkeld, dat het Gif reeds een besmettelijken aart had; daar anderen gebetenen besmet zijn, toen de ziekte reeds verder ontwikkeld was. Dit schijnt buiten allen twijfel zeker te zijn. Maar kan het getal der Beeten binnen een zekeren tijd eenigen invloed hebben op de werking van het Gif, zo dat de laatst gebetenen minder gevaar zouden loopen? Men kan dit zo gereedelijk niet bepalen, alhoewel het mij zeer waarschijnlijk voorkomt; want, hoe het ook zij, het

Digitized by Google

het Gif der Dolheid bepaalt zig tot de Keel, word daar afgeſcheiden en met de Zever geloosd, die, naar mate het Dolmakend Gif in eene meer of min groote hoeveelheid is afgeſcheiden, ook meer of min giftig is. Met ziet dit ook in de natuurlijke eigen Vergiften der Dieren. Capitein HALL heeft waargenomen, dat de laatſte beeten der Ratel-ſlang niet zo ſpoedig dodelijk waren als de eerſten (1).

6.) Eene der voornaamſte oorzaken, waarom zommige gebeten perſoonen door deeze ziekte niet zijn aangetast, is, het gebrek van ontvanging (*Receptibilité*). Zij hebben de nodige voorgeſchiktheid niet, waardoor de ontwikkeling des Gifs begunſtigd word (2). JOHN HUNTER en VAUGHAN hebben daarvan treffende voorbeelden aangetekend, te weten; van 20 Perſoonen, die door een en denzelfden Dollen Hond waren gebeten, werd één eenige Dol; zoortgelijke gevallen hebben meer anderen waargenomen, zo als wij te voren reeds gezegd hebben; Dan mijns bedunkens, ſchrijft HAMILTON aan dit voorregt van zommige menſchen te veel toe, als Hij vooronderſtelde, dat van 12 tot 16 gebeteenen één eenige Dol word, en dus ſlechts in één eenigen die nodige voorgeſchiktheid tot ontwikkeling des Gifs zoude plaats heeft. In deeze vrijgebleven perſoonen moet deshalven één van deeze twee dingen gebeuren; of het Gif, dat door de Beet, als 't wa-

(1) De la CEPEDE, Hiſtoire Naturelle des Ovipares, T. II. p. 417.

(2) SCHENKIUS, Obſerv. Med. p. 849.

Digitized by Google

ware, ingeënt is, moet opgeslurpt en door één der zuiverende Wegen van ontlasting geloosd worden, zonder de smetstoffe mede te deelen aan het vogt, waarmede het de meeste overeenkomst heeft; of wel het Gif blijft in de wond werkeloos, verliest met er tijd zijn giftigen aart en word eindelijk geheel vernietigd (1).

Waarin bestaat eigenlijk die Voorgeschiktheid tot ontwikkeling der Dolheid? de Voorstanders van de Ziektekunde der Vochten, (*Pathologie Humorale*) zullen dit stellen in eene neiging of overhelling, dewelke het vocht, dat met het bedorven vocht, waarin de smetstoffe haar zitplaats heeft, overeenkomt, heeft om tot het bederf over te gaan. De navolgers van CULLEN stellen deeze voorgeschiktheid in eene meerdere aandoenlijkheid van het Zenuwgestel, in eene meerdere voorgeschiktheid tot Krampen, Stuiptrekkingen; eene gesteldheid, die BOUTEILLE Stuipagtigheid (*Convulsibilité*) noemt (2). Onzes erachtens werkt het een en ander daar toe te zamen, en wat er ook van zij, kunnen wij in waarheid met SALIUS zeggen: *Ad omnem actionem patientis dispositio requiritur, cujus merito imbecilla corpora citius, fortia tardius a veneno necantur;* en uit de Waarneeming van LONGIS § 175. aangehaald, blijkt het, dat er in persoonen van het zelfde geslagt of maagschap in de daad eene voorgeschiktheid plaats heeft.

(1) Vergel. BOUTEILLE, p. 183. §. 123.
(2) p. 147.

§. CIV.

Digitized by Google

§. CIV.

Wat word er van het Gif, 't welk in de Wond gebragt is?

Het Gif is nu in de Wond gebragt. Op welk eene wijze werkt dat? geſchied dit alleen door eene Plaatſelijke Prikkeling, zo als POUTEAU, LE ROUX, BAUDOT gewilt hebben; of word het Gif opgeſlurpt? beſmet hetzelve alle de vochten, gelijk PORTAL en voor hem meer anderen geſchreven hebben? De gevoelens zijn daaromtrent zeer verſchillende: 't is egter van groot belang, dat men onderzoeke, aan welke zijde de waarheid ſtaa; want uit de uitwerkingen van het Gif en de wijze, waarop het werkt, kan men de zekerſte Aanwijzingen tot de behandeling der ziekte opmaken.

Ten einde dit vraagſtuk nader op te helderen, zullen wij de bewijzen opgeven van hun, die voor de Plaatſelijke Prikkeling zijn en daar bij de tegenwerpingen voegen, die tegen dit gevoelen zijn aangevoerd.

1.) *Het Gif der Dolheid dringt in de Vochten niet in, indien men de Toevallen der Dolheid zonder deeze beſmetting kan uitleggen* Niets is zo gemakkelijk te begrijpen. Het Gif, 't welk in het gekwetſte deel, op zich zelven, afzonderlijk gevonden word, heeft geen verwantſchap met de onderſcheidene dierlijke vochten, en vermengt zich bij gevolg, met dezelven niet (1). Dit Gif oeffent zijne

(1) BAUDOT, p. 93. 95. LE ROUX, l. c. POUTEAU, l. c.

Digitized by Google

ne kwaadaartigheid alleen op de Zenuwen van het gekwetſte deel, en bereidt die ongevoelig tot een bijzonder zoort van Krampagtige bewegingen, die, wederom meer kragten bekomende, aan het geheele Zenuwgeſtel worden medegedeeld. Deeze Plaatſelijke Prikkeling werkt op *dezelfde* wijze, als de ligte kwetſuuren aan de vingers en voeten, die de *Tetanus* veroorzaken. Er zijn veele voorbeelden van Stuiptrekkingen, van Vallende Ziekte, van Lamheid, veroorzaakt en onderhouden door eene Plaatſelijke Prikkeling, die, na dat deeze plaatſelijke oorzaak is weggenomen geweest, de ziekte hebben doen verdwijnen. *Indien* nu deeze, op het uiterlijke zo geringe, oorzaken zulke zwaare Toevallen hebben kunnen te weeg brengen, waarom zoude dan het Gif der Dolheid, uit hoofde van deszelfs bijzondere Prikkeling, alle die Toevallen niet kunnen veroorzaken, die men in de Watervrees ziet, zonder *dat dit Gif* daarom zoude moeten opgeſlurpt worden.

Het komt mij onbegrijpelijk voor, hoe men zo ligtvaardig iets beiſlsſen kan, en hoe men alles, door misbruik der overeenkomst (*analogie*), zoekt te verwarren. Ik ontkenne geenzints, dat alle deeze zware Toevallen door eene Plaatſelijke Prikkeling veroorzaakt zijn: dan ik vrage, of men ook wete, welk eene verandering door deeze Plaatſelijke Prikkeling in het gantſche Zenuwgeſtel veroorzaakt zij; welk een zoort van ontaarting daar uit heeft kunnen volgen, om deeze uitwerkingen voort te brengen, die men ter goeder trouw meent, van deeze lig-

Digitized by Google

ligte prikkeling af te hangen, daar zij mogelijk door eene meer algemeene oorzaak zijn voortgebragt, die wij niet kunnen bepalen, doch die echter daarom niet te min aanwezig is, en waartoe deeze Plaatselijke Prikkeling aanleiding geeft; die, wanneer zij tot een zekeren trap gekomen is, niet ophoudt, offchoon de plaatselijke oorzaak is weg genomen, zo als wij in de *Tetanus* zien, die niet altijd ophoud, na dat de gekwetste vinger is afgezet. En eindelijk, waarom dog heeft de Afzetting bij menschen, die door een Dol Dier gebeten waren, niet altijd een gelukkig gevolg gehad? daar bij, is het niet eene grove dwaling, dat men in een *Tetanus*, die na eene ligte kwetsing volgt, alleen 't oog heeft op die kwetsing? hoe menigmaal is niet de *Tetanus* in deeze gevallen alleen veroorzaakt, door de belemmerde doorwazeming; door eene geneigdheid tot rotting; door onzuiverheid in de eerste Wegen &c.

Ik weet, dat men eene *Epilepsia Auralis* genezen heeft door 't afzetten van den vinger, waar uit de aandoening het eerst haar begin nam, maar kan men zig van zo een geval bedienen, om de opslurping van het Dolmakend Gif te ontkennen; welk een onderscheid is er niet tusschen deeze oorzaak der Vallende Ziekte en een Gif, 't welk in eene Wond gebragt is, en naderhand zijn giftigen aart aan het Speeksel mededeelt?

2.) *Het Gif der Dolheid dringt niet door tot in de Vochten, omdat men deeze besmetting niet*

kan bewijzen, en er tot dus verre geen onfeilbaar Middel bekend is om dat tegen te gaan.

De Zever van een Dol Dier is, zegt LE ROUX, niet dadelijk Giftig, maar ze heeft alleen eene gewiſe en zekere geneigdheid om Giftig te worden en daar toe moet ze in eene Wond gebragt en aan het vuur der Dierlijke Warmte blootgeſteld worden; die alleen geeft daaraan die verſchrikkelijke ontwikkeling, die het nodig heeft (1). VAUGHAN heeft een Hond laten inënten met het Speekzel van een Kind, dat aan de Watervrees was geſtorven, dog die beſmetting bragt geen het minſte ongemak te weeg, offchoon het Speekzel ſlechts weinig uuren voor den dood van dit Kind genomen was. Men heeft het Vleesch van Dolle Dieren gegeten en derzelver Melk gedronken, zonder eenig kwaad gevolg; zonder dat men opmerkte, dat er beſmetting heeft plaats gehad, tot een vast bewijs, dat het Gif niet opgeſlurpt, maar in de Wond gebleven is en alleen plaatſelijk werkt.

Die uitſpraak van LE ROUX bewijst niets. Deeze Schrijver ſtelt ook, dat het Speekſel in het eerſte Tijdperk der ziekte niet beſmettelijk is, wij hebben egter bewijzen genoeg opgegeven van 't tegengeſtelde. De proeve van VAUGHAN bewijst insgelijks niets; had men 20 dergelijke proeven, dan zoude men er nog iets van kunnen afleiden, dan ik zal ſlegts zeggen, dat de Hond, die hij ingeënt heeft, geene voorgeſchiktheid had; ook weet men, dat offchoon er verſcheiden Honden gebeten worden,

eg-

Digitized by Google

egter daarom niet allen Dol worden. En wat Waarneemingen betreft nopens het eeten van 't Vleesch enz; men heeft er voor en tegen, die wij elders reeds hebben opgegeven (Zie §. XXXIV.) en LE ROUX zelve heeft, zonder het te bemerken, eene algemeene besmetting gesteld, zo als wij te voren §. IV. gezegt hebben.

3.) *Het Gif der Dolheid dringt niet door in de Vochten, terwijl de Plaatselijke Behandeling hetzelve geneest; ook beschouwen de meeste Geneesheeren de Plaatselijke Behandeling, als de veiligste wijze om de Watervrees voor te komen.*

Dit moet men niet opvatten, als van de Plaatselijke Behandeling, die kort na de Wond is in 't werk gesteld en die zo gedaan is, dat ze al het Gif, dat in de Wond is, t'onderbrengt, voor dat het begint naar binnen door te dringen; want als dit plaats heeft, dan is de Plaatselijke Behandeling alleen, niet meer voldoende; en voor 't overige word die door verscheiden Geneesheeren, offchoon zekerlijk ten onregte, verzuimd; zij hebben egter veele Lijders voorbehoed en men kan niet stellen, dat er onder al die Lijders geen een geweest is, die niet zoude Dol zijn geworden, als men hem geene Middelen gegeven had. Wij meenen dus de ongegrondheid van het gevoelen der geenen, die eene Plaatselijke Prikkeling stellen, te hebben aangetoond en wij besluiten.

Het Gif der Dolheid, in eene Wond gebragt, kan in dezelve een meer of min langen tijd blijven, zonder te worden opgeslurpt; want, zo als HEW-

Digitized by Google

son ſchrijft, er zijn Vergiften, die langer tijd nodig hebben, dan anderen, om opgeſlurpt te worden, en wij kunnen niet bepalen, hoe lang het Dolmakend Gif in eene wond werkeloos kan blijven; maar, en dat is zeer zeker, in perſonen, die tot deszelfs ontwikkeling geſchikt zijn, openbaart het zig na verloop van een min of meer langen tijd, en het word eindelijk opgeſlurpt, en wij meenen, dat het Tijdſtip, waarop het Gif in onze Vochten doordringt, aangeduid word door de Tekenen, die zig in den omtrek der Beet en in geheel het Lighaam in het tweede Tijdperk der ziekte zien laten. §. LXVII. en volgende.

§. CV.

Werking van het Gif der Dolheid op het geheele Lighaam.

Het is niet mogelijk, de opſlurping van het Dolmakend Gif te ontkennen en wij meenen, dat de wederlegging der bewijzen, die er tegen zijn, genoeg zij om dit ſtuk buiten allen twijffel te ſtellen.

Maar waarop werkt dit Gif?

Men is het hierover nieteens. Laat ons deszelfs werking op de Vloeibaare en Vaste deelen des Menſchelijken Lighaams overwegen.

§. CVI.

Digitized by Google

§. CVI.

A) *Werking op de Vochten.*

1.) *Werking op het Bloed.*

a.) Uit de Spooren van Ontſteking, dewelke in zommige Lijken gevonden worden, beſloot de groote BOERHAVE, dat het Gif der Dolheid in het Bloed en in de Vochten een ontſtekenden aart veroorzaakte. Dan eene grootere menigte van geopende Lijken; alle de Verſchijnſelen der ziekte en de ſtaat van het Bloed, in die omſtandigheden afgetapt, het welk volſtrekt natuurlijk was, bewijzen, dat deeze uitwerking geen plaats heeft.

b.) Anderen hebben uit hoofde der Tekenen van ontbinding, dewelke men bij de meeste Lijken in het Bloed beſpeurt, opgemaakt, dat het Gif in het Bloed een Rottenden aart veroorzaakte, en dat de ziekte alleen eene kwaadaartige Rotkoorts was; dan dit is een gewrogt, maar geen oorzaak der Ziekte. Want, indien men let op den toeſtand van een, die de Watervrees heeft en door verſchrikkelijke Stuipen gefolterd word; als men agt geeft op de groote Verhitting, waarin hij zig bevind, waardoor de Vochten zich door de Ontlastbuizen niet kunnen ontdoen van de ſcherpe rottige deelen, dewelke, in het Lighaam gehouden zijnde, de grootſte wanorden veroorzaken: als wij hier bij nog voegen de onmogelijkheid om eenig Vocht in het Lighaam te brengen, waardoor de ſcherpe deelen zouden

Digitized by Google

kunnen verdund en omwonden worden; dan kan men gemakkelijk bevatten, dat in die omſtandigheden het Veſelagtige gedeelte des Bloeds ontaart en het Bloed uit dien hoofde niet kan ſtollen, maar in de holligheden van het Hart vloeibaar blijft, zo als dit door Waarneemingen bevestigd word; maar wanneer de dood komt, voor deeze geheele ontaarting van het Veſelagtige gedeelte, dan vind men ook het Bloed in de holligheden van 't Hart geſtold. MORGAGNI heeft het zwart, geronnen, pikagtig gevonden, zo als wij te voren reeds hebben opgegeven.

§. CVII.

2.) *Werking op het Wey-vocht, (Lympha).*

Volgens HAAS ſchijnt het Gif op het Weij-vocht, als bij voorkeur, te werken; het bederft het, maakt het ſcherp en als dan word het Zenuwſap daardoor beſmet (1). HUXHAM was van hetzelfde gevoelen (2).

§. CVIII.

Werking op het Vet.

JAMES is van gedagten, dat het Dolmakend Gif zijn

(1) L. c. §. VIII. p. 39.
(2) Opera Omnia, T. II. p. 76.

Digitized by Google

zijn zetel heeft in den Vet-rok. Dit Weeffel, het welk in alle deelen gevonden word, kan door eene Beet, waar ook geſchied, ligtelijk beſmet worden; het Gif, 't welk daarin gebragt is, kan van het eene celletje tot het andere gaan en zo verder, tot het eene zekere hoeveelheid van Vet bedorven heeft. Dit bedorve Vet beſmet de Gal, en deeze ſcherpe, ontaarte Gal kan de Toevallen, die men waargenomen heeft, veroorzaaken. Deeze uitlegging ſchijnt ons niet aannemelijk. Wij ontkennen geenzints, dat de Gal- en Spijsverteerende Sappen, als een gevolg der ziekte ontaarten, maar wij houden dit niet voor de oorzaak. Want het is een ieder bekend, hoe veel vermogen de Toevallen der Zenuwen op de Gal hebben, zonder dat men altijd kan voorwenden, dat het de Voorafgaande ontaarting van dit laatstgemelde Vocht zij, die de Toevallen op de Zenuwen veroorzaakt.

§. CIX.

4.) *Werking op de Zenuwen.*

Te recht hebben de meeste Geneeskundigen de Watervrees geplaatst onder de Zenuw-Ziekten (1).

De-

(1) De Dolheid is een waare Stuip-ziekte; de Kramp, die door de aandoening der Hersſenen veroorzaakt word, doet voorſt den Slokdarm en de Spieren aan, die tot de Doorſlikking dienen. Van der Monde Journal de Médecine, T. 14. p. 321. De ziekte is eene Krampagtige

Digitized by Google

DEMOCRITUS ſtelde de oorzaak daarvan in de Zenuwen en de *Tekenen* der ziekte laten geen twijfel over, of de *Zenuwen* zijn voornamelijk die Deelen, die *aangedaan* zijn.

Maar op welk eene wijze lijden de Zenuwen?

1.) De voorſtanders der Plaatſelijke Prikkeling ſtellen niets, dan enkel deeze Prikkeling, die langſamerhand tot het geheele Zenuwgeſtel overgaat.

2.) Anderen wederom meenen, dat dit Gif het Zenuwſap, 't welk in den gezonden ſtaat de Zenuwen voedt en week houdt, beſmet en bederft, C. L. HOFMANN Profeſſor te *Mentz* had dit gevoelen aangenomen; en 't komt Hem het waarſchijnlijkst voor: uit hoofde dat het Gif der Dolheid het eenige is, 't welk van de Dieren tot den Mensch overgaat, en dat er eene wezenlijke overeenkomst is tuſſchen het Zenuwſap der Menſchen en dat der Dieren. Daar nu de Natuur dit Sap alleen tot het gevoel en beweging nodig had, behoorde het ook, dat ze daar aan in alle Dieren dezelfde eigenſchappen gaf, en hier door is het, dat dit Gif van den Mensch overgebragt word in de Viervoetige Dieren, vermits het Zenuwſap in den Mensch, (dat van een zelfden aart is als in den Hond,) uit hoofde van deszelfs overeenkomst, vatbaar is, om dezelfde ontaarting te ondergaan, dewelke door een gedeelte van dit bedorve Vocht (dat in

Keelziekte, waarvan de Watervrees en Dolheid ſlechts Toevallen zijn. BOUTEILLE, l. c. p. 139. 143. Vergel. NUGENT, FRANK, p. 323. VAUGHAN, GRAY.

Digitized by Google

in den Hond bedorven is en het Dolmakend Gif uitmaakt,) hem is medegedeeld. Dit Gif mengt zig met het Zenuwſap van een gezond Dier, 't welk daar door beſmet is, en waarmede hetzelve de meeste verwantſchap heeft, om dat zij van dezelfden aart zijn; het veroorzaakt in dat Sap eene gisting en zodaanig een bederf, als waarmede het bezwangerd is, en waardoor het Speekzel der gebetenen bekwaam word om de ware ziekte mede te deelen (1). Indien dit gevoelen al niet zonneklaer bewezen is, moet ik egter erkennen, dat het mij zeer waarſchijnlijk voórkomt. Wagten wij alles van het verſtand van dien grooten Man, die, zo ik hope, ons ter eeniger tijd dat gevoelen in alle ontwikkelingen, daar het vatbaar voor is, zal voorſtellen.

§. CX.

5.) *Werking op de Kwijl.*

Het is eene zaak, die bewezen is, dat het Gif der Dolheid zijn zitplaats heeft in de Zever van het Dol Dier. Maar hoe geſchied de beſmetting van de Kwijl? Ieder een heeft dit verſchijnſel uitgelegd volgens zijn gelief koosd denkbeeld.

a.) Poutreau, le Roux, Baudot, voorſtanders

(1) Hoffmann, von dem Pocken 2te. Theil Vorredé p. 40. Hartenkeil, und Mezler Medic. Chirurg. Zeitung 1790. T. IV. p. 26. Wendel, Diſſ. cit. p. 16.

Digitized by Google

ders der Plaatſelijke Prikkeling, die niet willen, dat het Gif word opgeſlurpt, vooronderſtellen, dat, uit hoofde der algemeene ſpanning van geheel het Zenuwgeſtel, in de Kwijlwegen eene bijzondere tegennatuurlijke werking plaats heeft, waardoor deeze werktuiglijke deelen, in ſtede van een nuttig, heilſaam Vocht, een ſchadelijk en doodelijk Sap afſcheiden, 't welk in een ander voorwerp eene gelijke verandering der Vaste deelen veroorzaakt, waardoor de ontaarting van dit Vocht op dezelfde wijze werd te weeg gebragt.

2.) Die de opſlurping van het Gif ſtellen, ſchrijven de beſmetting van de Kwijl toe aan de poging, die de Natuur doet, om door de Slijm- en Kwijlwegen van de Keel en Mond het Scherpe Gif, dat zo veel wanorde veroorzaakt en waardoor zij zo zeer gefolterd word, te looſen, dan te vergeefs; het is ſlechts een heilſame poging, die *vruchteloos* is en die geen goed doet, en de *Natuur bezwijkt in* deezen ſtrijd.

3. Eindelijk zoude de Natuur, volgens zommige anderen, het ſmet der Dolheid door de Longen looſen, als door het meest algemeen zuiverend Werktuig, vermits al het Bloed door dezelven moet doorvloeien; het zoude zig met de Sappen in de Keel en met de Kwijl vereenigen, en aan dezelven de eigenſchap mededeelen om de ziekte te kunnen voortplanten, zo dat de Zever ſlechts het Gif met zich zoude voeren.

Aan welke zijde nu is de waarheid? dit is niet mogelijk te bepalen; dan ik hel er toe over om te geloven, dat

dat dezelve in eene der twee laatſten uitleggingen moet gezogt worden, en 't is niet onwaarſchijnlijk, dat de Natuur door beide deeze Wegen zig te gelijk zoekt te ontlasten, alſchoon het mij niet voorkomt, dat de laatſte de voorkeur verdient, daar zig de Dolheid door den Adem uit de Longen niet mededeelt, en men vooronderſtellen moet, dat het Gif zich in de Keel met de Slijmige Vochten vermengt en niet onder de gedaante van den Adem na buiten gebragt word.

§. CXI.

B.) *Werking op de Vaste Deelen.*

Het Dolmakend Gif is eenig in zijn zoort; in eene Wond gebragt zijnde, blijft het aldaar, gist en ontwikkelt zig na verloop van een onbepaalden tijd, naar mate der geſteldheid van den Lijder, die daardoor beſmet is: in de Vogten overgevoerd, ſchijnt het bij voorkeur te werken op het Zenuwſap, waardoor de Zenuwen gevoed worden, of op de Sappen, die, volgens VAN DER HAAR, dienen, om de Mergagtige ſtoffe, waar uit de werktuiglijke deelen beſtaan, te bekleeden; het doet die ontaarten en dit bedorven Vogt prikkelt de Zenuwen; veroorzaakt al die zwaare Krampagtige bewegingen, die deeze ziekte kenmerken. De Natuur poogt zich van dit ſcherp vogt te ontdoen, met hetzelve na de Slijmbuizen van de Keel te voeren, die hetzelve looſen moeten; of, zo als men voorgeeft, ontdoet

doet zij zig van dit Vocht, door de Longen; dan alle haare pogingen zijn vruchteloos, en na al haare uiterſte pogingen te hebben aangewend, die door gebrek aan levens-kragten eene geheele verwoesting van het lighaam veroorzaken, bezwijkt zij.

§. CXII.

Verſchillende Zoorten van Watervrees.

Dus verre hebben wij aangetoont, dat de Watervrees van een der volgende oorzaken afhangt.

1.) Van de Beet van een Dol Dier.

2.) —— — —— —— Grimmig Dier.

3.) Van onderſcheiden Inwendige Ziekten, waarin men ze zomwijlen gezien heeft.

4.) Door een gebrek in de Verbeeldings-kragt.

Zijn alle deeze zoorten van Watervrees van den zelfden aart, en maken ze dezelfde ziekte?

Dit willen we eens onderzoeken.

Het is, zo als BADER aanmerkt, zeer waarſchijnlijk, dat men zo veel verſchillende gevoelens nopens de Watervrees gehad heeft, alleen daar door, om dat men de verſchillende zoorten met elkander verward heeft, en dat men, van het oogenblik, dat iemand een affchrik van het Water kreeg, gemeend heeft, dat men altijd dezelfde ziekte te behandelen had; veelen zelfs hebben zig verzekerd gehouden, dat de Watervrees, die men in eene ontſteeking van de Baarmoeder heeft waargenomen, dezelfde was met de Watervrees, die door de Beet

van

van een Dollen Hond was veroorzaakt; dog dat is verkeerd. De Watervrees, die een gevolg is der getroffene Verbeelding, is even min van denzelfden aart, daar men niet zeggen kan, dat in die gevallen de Kwijl beſmettelijk en daardoor in ſtaat is, om door Inënting in een Dier dezelfde ziekte te weeg brengen: hier uit blijkt de noodzaaklijkheid, om verſchillende zoorten van Watervrees te onderſcheiden.

Dan, eer wij daartoe overgaan, zullen wij vooraf onderzoeken, waar in het Toeval der Watervrees eigenlijk beſtaat.

§. CXIII.

Alle Toevallen der Zenuwen hangen af van de wederkeerige werking der Hersſenen, die zig voornamelijk in dit of dat deel openbaart, na mate het punt van het *Senſorium Commune*, 't welk met dit of dat deel het meeste zamengevoel heeft, is aangedaan en die, wanneer ze tot een zeer hoogen graad gekomen is, vervolgens het geheele lighaam ontſtelt. In de Ziekte, daar wij mede bezig zijn, is er een zeer levendige indruk op die plaats der Hersſenen, die met de deelen, die tot de Doorſlikking behoren, het grootſte zamengevoel heeft.

Het Levensbeginſel, 't welk altijd voor ons behoud waakt, bedient zig van buitengewoone bewegingen, om zig van de oorzaak, die haar aanzet, te ontdoen, en deeze bewegingen van gevoeligheid en

Digitized by Google

en zamentrekking vermeerderd en ten hoogſten top geſtegen zijnde, doen zig vooral op in de deelen, die tot de Doorſlikking dienen en ter plaatſe waar de Zenuwen, die na de Tong en na het Keelgat gaan, (*Gloſſo-Pharyngiens*,) en de dwalende Zenuwen (*les Vagues*) zig verſpreiden, wier gevoeligheid zo geſchikt is, dat de aanraking van Vocht ſchrikkelijke pijnen veroorzaakt, die door algemeene Stuiptrekkingen gevolgd worden; en hier van komt die onmogelijkheid om vochten door te ſlikken, niettegenſtaande alle pogingen, dewelke veel menſchen, die de Watervrees hebben, doen en niet tegenſtaande den goeden wil, die verſcheiden van hun betonen.

Dit geſteld zijnde, zal alles, wat zo een bijzonderen indruk op het *Senſorium Commune* kan te weeg brengen, aanleiding geven tot zo eene gelijkſoortige wederkerige werking; dat is, ze zal dezelfde bijzondere bepaling (*Modification*) in de gevoeligheid der gemelde deelen verwekken, en door dezelven het aanraken van Vocht onverdragelijk maken, en dus de Watervrees, als een Toeval van dien ſtaat der Herſenen, te weeg brengen, zonder dat die Watervrees, wat het wezen der oorzaak aangaat, altijd dezelfde zij en is in de Giftige, dewelke het gevolg der Beet van een Dol Dier is, bijzonder gekenmerkt, door het Plaatſelijke verblijf van het Gif in de deelen, die tot de Keel behooren en door de Giftigheid van de Kwijl, 't welk in de andere zoorten van Watervrees niet beſpeurt word.

Uit alle, tot dus verre bekende, gevallen kan men

Digitized by Google

men alle de soorten van Watervrees, volgens BADER, tot de vier volgende brengen.

1.) De Ware, Besmettelijke, Giftige Watervrees, die zig van zelfs, vooral in de Honden, ontwikkelde, die aan den Mensch of andere Dieren, door de Inënting van het Speeksel, in eene Wond, en zeer zeldzaam door de aanraking van het Speeksel op de onbeschadigde en met de Opperhuid nog bedekte Huid word medegedeeld.

2.) De Watervrees, die alleen door de kragt der Verbeelding veroorzaakt word bij Menschen, die bevreesd zijn van de Watervrees te zullen krijgen.

3.) De Krampagtige, Stuipagtige Watervrees die veroorzaakt is door belediging der Zenuwen, die geschikt is, om in gevoelige, zeer aandoenlijke Lijders eene algemeene Kramp, en bijzondere Krampagtige Zamentrekking in de deelen, die tot de Doorslikking behoren, te weeg te brengen.

4.) De Toevallige Watervrees, die men zomwerf in den loop van allerleij Ziekten waarneemt.

§. CXIV.

1ste. *Soort.* *Ware, Giftige, Besmettelijke Watervrees.*

Haare kennerken zijn deezen.

a.) Zij ontwikkelt zich meestal van zelfs in de Honden, die door hunne Beet dezelve aan den Mensch en andere Dieren mededeelt.

b.) Zij openbaart zich na verloop van een kor-

ten

Digitized by Google

ten of langen tijd na de Beet, en is bijna of liever altijd, door *Plaatſelijke* en algemeene Tekenen voorgegaan, *die wij* te voren reeds hebben opgegeven en *aanduiden*, dat het Gif zijne verwoesting *begint aan* te regten. (§. LXVIII. LXX.)

c.) Gewoonlijk vergezellen haar de Onmogelijkheid van vocht door te zwelgen en de Watervrees; alhoewel deeze Toevallen aan zeer veel verſcheidenheden onderworpen zijn; men kan dezelven egter niet als ſtandvastig beſchouwen, (LXXIII.) vastere ſpijzen worden gewoonlijk zonder veel moeite doorgeſlikt. (§. LXXIV.)

d.) De ſtaat der Oogen is zeer bijzonder, zie §. LXXIX.

e.) De lust tot den Bijſlaap is zeer groot, en wanneer een Lijder, in den tusſchentijd der aanval, een Vrouw ziet, zal hij bij Haar zeer dringende aanzoeken doen. §, LXXXV.

f.) Alle de Zenuwen, die tot Gevoel dienen, zijn zeer aandoenlijk en wel dermate, dat ze door de geringſte oorzaak, die volſtrekt geen indruk maakt op de Zenuwen van een gezond Mensch, worden aangedaan. §. LXXV.

g.) Als men de Zever van die voorwerpen aan verſcheiden Dieren inënt, of deeze door een Dier gebeten worden, 't welk deeze zoort van Dolheid heeft, en het heeft daar de nodige voorgeſchiktheid toe, dan zal zich de Dolheid in hetzelve weldra ontwikkelen.

§. CXV.

Digitized by Google

§. CXV.

Deeze zijn de algemeene Kenmerken van deeze eerſte zoort van Watervrees, die de Ware en gevaarlijkſte is, dog die ten opzichte van den zamenloop der Toevallen in twee verſcheidenheden moet onderſcheiden worden.

De eene is gekenmerkt door het geweld en de hevigheid der Toevallen, die eene ontwikkeling der kragten aanduiden. Men noemt ze de *Heete Dolheid* (*Rage Chaude*). In de andere geeft de hooggaande zwakheid en gedeeltelijk uitgebluste dierlijke warmte, allerwegen tekenen van de vernietiging der kragten; deeze kan men de *Koude Dolheid* (*Rage Froide*) noemen (1). Dit onderſcheid is van zeer groot belang ten opzigte der Geneeswijze.

Wat de duuring betreft, kan men de Ware Dolheid verdeelen in eene Scherpe (*Aigue*) en in eene langduurende (*Chronique*) Dolheid.

De Waare Watervrees is zeer ſcherp (*Aigue*) daar het bijna ongehoord is, dat de Lijders tot den zevenden dag geleeft hebben en den vierden dag zelden bereiken.

Kan de Ware Dolheid langduurig (*Chronique*) zijn, en na min of meer langduurende tusſchenpozingen, als bij vlagen, wederkomen? men kan niet ontkennen, dat er zulke gevallen zijn; dog ze zijn zeer zeldzaam; tot deezen brenge ik egter die gevallen alleen, waarin de Lijders in den ontrek

(1) Boutelle, pag. 199.

Digitized by Google

trek der Beet bij aanhoudendheid Voorlopende Tekenen gehad hebben, zo als in de Waarneeming van Griesley §. XCVII, f. p. ——, of het is waarschijnlijk, dat het Gif door verloop van tijd en de herhaalde Etteringen der Wond zeer verzwakt en daardoor de ziekte langduurig geworden is; alle de overige gevallen, die in dezelfde §. vermeld zijn, behooren mijns bedunkens tot het tweede zoort van Watervrees. De Nigt van Abel Roscius zoude tot dezelfde Classe kunnen gebragt worden als de Waarneeming van Griesley, maar alschoon ik dit toestond tan opzichte der eerste aanvallen, die door pijnen in het lidteken waren voorafgegaan, kan ik er niet toekomen, om de meermaal herhaalde aanvallen, die zo jaren daarna zig hebben opgedaan, aan dezelfde oorzaak toetescharijven.

Uit al, wat wij over het kenmerk der Ware Dolheid gezegd hebben, blijkt het klaar, dat de groote Morgagni niet geheel ten onregte dezelve dus bepaald heeft.

Hydrophobia peculiaris quadam Angina est, & a certo quodam & peculiari Veneno orta (1).

§. CXVI.

2de Zoort. *Watervrees uit een gebrek der Verbeelding.*

Wien is het Vermogen der verwarde en ontstelde Ver-

(1) Epistola VIII. No. 21.

Verbeeldings-kragt onbekend, waardoor, om zo te zeggen, de Reden onderdrukt en de Geest van deszelfs vermogen om te oordeelen beroofd wórd? Moet men de oorzaak van zo veele Krankzinnigheden aan deeze uitwerking toeſchrijven (1), hoe is het, dat men niet begrijpt, dat een menſch, die kleinmoedig is en onophoudelijk gepranjd word, door het vreeſelijk denkbeeld van Dol te zullen worden en in die ellendigen toeſtand te ſullen ſterven, eindelijk, daar dit verkeerd denkbeeld hem altijd bijblijft, ten laatſten zig verbeelden kan, dat hij niets meer kan doorzwelgen en met de daad eeten en drinken weigert, zo als wij te voren met veelvuldige voorbeelden hebben aangetoond; Zie §. XCV. XCVII. Dan men ziet in deeze Lijders nimmer de kenmerkende Toevallen der Ware Dolheid. Veelen hunner hebben zelfs geen Watervrees gehad en zijn ſlechts droefgeestig en gek geworden. Zij hebben nimmer Zever uitgeſpogen en hun Speeksel zoude voorzeker de Ziekte aan een ander niet hebben medegedeeld, bijaldien men daarmede iemand had ingeënt.

(1) Muratori, über die Einbildungs-kraft der Menſchen, herausgegeben von Richarz 2er Theil 2er Capittel.

Digitized by Google

§. CXVII.

3de Zoort. Krampagtige, Stuipagtige Watervrees.

In de Kramp van 't onderſte Kakebeen (*Trismus*) en in de *Tetanus* is de doorzwelging altijd min of meer beledigd, na mate de Kramp in de Spieren van het Keelgat, meer of min ſterk is. Zoms is dezelve vergezeld met een luidruftige oprisping, dan wederom met een zeker geluid in de Keel, meestal is zij geheel onmogelijk, en al, wat men in den mond brengt, word er met geweld uitgeperst. Als iemand zodanige Toevallen krijgt, na dat hij door een toornigen Haan gebeten is, die hem ſterk in den Vinger gepikt heeft, zal men voorzeker genoegzaame grond meenen te hebben, om vast te ſtellen, dat Hij Watervrees heeft, vooral wanneer de omſtanders den Lijder ongeduldig maken, hem kwellen en plagen met hem te willen doen drinken; dan, ofſchoon deeze toeſtand zeer gevaarlijk is, moet men dien egter niet voor de Ware Watervrees houden, wier Toevallen men hier geenzints beſpeurt; men ziet in deezen Lijder die kenmerken der Ware Dolheid niet; en men heeft zommigen van deezen gekwetſten alleen daarom beſchouwd, als of ze de Watervrees hadden, om dat men enkel agt ſloeg op de belette doorzwelging: Daar en boven is hun Speekzel niet Giftig.

De kwetzuuren, toegebragt door Honden in eene der §. XXVII. beſchreven toeſtanden of door grim-

Digitized by Google

grimmige Dieren. §. XXVIII. behooren tot deeze Classe, en de Toevallen, die ze verzelden, moeten of aan de kwetsing der Zenuwen worden toegeschreven of aan bijkomende oorzaken, die de Kramp in 't onderste Kakebeen (*Trismus*) en de *Tetanus* begunstigen (1), en ook in zommige, dog zeer zeldzame, gevallen, aan de besmetting van het scherp, ontaart Speekzel, 't welk door een hevigen aanval van toorn wel Giftig (§. XXXII. *p.*) maar niet Dolmakend geworden is. Wanneer wij alle de gevallen van deezen aart, waar van wij de voornaamsten §. XXVIII. hebben opgegeven, nagaan, dan blijkt het 1o.) dat in de meeste gevallen de gebeten persoonen slechts toevallen gehad hebben van eene gekneusde, gescheurde Wond, die na eene behoorlijke Ettering genezen is. 2o) dat de voorbeelden van menschen, die zich zelfs in toorn gebeten hebben en schielijk aan de Watervrees gestorven zijn, eerder tot de Toevallige Watervrees, die door eene hevige Gemoedsaandoening veroorzaakt is, behoren, dan tot de Besmettelijke. 3o) Ten opzichte der geenen, die door een grimmig Dier gebeten zijn en, zo men verzekerd, waarlijk de Watervrees gekregen hebben, is het zeer waarschijnlijk, dat men zig of bedrogen heeft in den waren toestand van den Hond, die in het eerste Tijd-

(1) Zie J. F. Bonner, Diss. de Trismo ex Vulnere, Gott. 1784. Philip Adam Hoedler. Præsid. G. Storr Diss. de Trismo, Tubing. 1780.

Digitized by Google

Tijdperk der Dolheid was; of liever, dat men de Krampagtige Watervrees, die een gevolg is van eene Prikkeling op de Zenuwen, die tot een hoger trap geſtegen was, dan in andere gevallen, waarin de Lijders genezen zijn, verward heeft met de Ware Dolheid. — Eindelijk in de meesten deezer gevallen waren de Toevallen klaarblijkelijk veroorzaakt door de kwetzing der Zenuwen, vermits de gebeten perſonen, oogenblikkelijk na de beet, in dat deel de ſterkſte pijnen gevoelden en de Toevallen zig veel ſchielijker openbaarden, als gewoonlijk in de Ware Dolheid geſchied. Tot deeze zoort brenge ik ook al de, in §. LXIV. vermelde *Waarneemingen*, als ook de Wond, die door een woedenden Hond was toegebragt, waarvan FALKNER ſpreekt (1). De Waarneeming nopens eene Wond aan het Been, door een Hond veroorzaakt, die van een *Tetanus* gevolgd word, door BOSQUILLON medegedeeld (2) ook die van een *Meisje van* 12 jaaren, die ſlegts eene kneuzing aan de hiel door de Tanden van het Dier bekomen had, en zeer zware Toevallen op de Zenuwen kreeg (3). Wat de Waarneeming van SCHMUCKER belangt, nopens eene kneuzing, die door de Tanden van een Dier was veroorzaakt, en die twee maanden daarna door de Watervrees gevolgd werd (4) gelove ik, dat er een

(1) Bij ANDRY Mem. de 1778. p. 501.
(2) Bij CULLEN T. III. §. 1525. 3. p. 605.
(3) Diſſ. cit. p. 14.
(4) Chirurg. Wahrnemungen, T. II. p. 255.

Digitized by Google

een zeer klein onzigtbaar Wondje geweest is of dat de Watervrees Toevallig is geweest.

§. CXVIII.

4de. Zoort. Toevallige en bij zommigen van zelfs ontstane Watervrees.

Wij hebben in §. XLVI. bijna alle bekende voorbeelden van dit zoort opgegeven, het welk een zeldzaam toeval is, dat door eene bijzondere aandoening van het Zenuwgestel, meestal door scherpe stoffen, die in de eerste Wegen huisvesten, veroorzaakt word. Brieu vind veel overeenkomst van hetzelve met de Galagtige Vallende Ziekte; zeker is het, dat de Ontlastingen door Braking, in de meesten van deeze gevallen, zeer voordeelig zijn. Dit zoort is altijd voorafgegaan door de teekenen der Ziekte, waarvan zij een bijkomend Toeval is.

In het vervolg van dit Werk zullen wij alleen over de ware Giftige Watervrees handelen, die door de Inënting word overgebragt.

§. CXIX.

Voorzegging in de Giftige Dolheid.

De Beet van een Dollen Hond veroorzaakt eene der verschrikkelijkste Ziekten; en de Voorzegging is in 't algemeen zeer ongunstig; zie hier intusschen eenige Regelen, waarop men zich verlaten kan.

Digitized by Google

1.) De beſmetting geſchied gewoonlijk door middel van eene *Wond*, waar in de Zever gebragt is. — Hier omtrent moet men 't volgende in agt nemen.

a.) De dagelijkſche ondervinding toont, dat de allerkleinſte Wondjes zo wel de Dolheid voortbrengen, als de grootere (1).

b.) De Wonden van 't Aangezigt zijn zo gevaarlijk niet, als PALMARIUS gezegd heeft, die ze [onder het ijdel voorwendſel, dat het Gif ſpoediger naar de Kwijlklieren gevoerd wierd, beſchouwde als boven alle hulpmiddelen der Konst, even of de Watervaten van dat deel in die Klieren eindigden en even of de uitwerkſelen van het Gif niet toegekent moesten worden aan deszelfs algemeene werking op het geheel Lighaam], want men heeft veel perſonen behoed, die aan 't Hoofd of Aangezigt gekwetst waren (2): de Beeten in 't Aangezicht zijn, alles gelijk geſteld zijnde, veel gevaarlijker, om dat het uit hoofde van het deel zelve moeielijk is, het Gif volmaakt te vernielen; het geen vooral te verſtaan is van de wonden van de Wang, waarin zeer ligt een weinig Gif in een hoekje kan overblijven, en waarin men, uit vreeze voor mismaaktheid, de Plaatſelijke Middelen met die nadruk niet durft bezigen.

c.) Eene groote Wond is, naar de gedagten van al-

(1) BAUDOT, l. c. p. 98.

(2) LE ROUX, p. 68. ſeq. Hiſt. de la Societé de Medecine, 1783. 2e. partie p. 133. BAUDOT, p. 115. &c.

Digitized by Google

alle Geneeskundigen van de vroegste tijden af tot nu toe, altijd verre te verkiesen boven eene kleine, [wel te verstaan, zo er geen groote Slagaders of groote Zenuwen gescheurd zijn] voornaal, wanneer zij wel uitbloed en lang ettert. *Neque vero tantopere metuenda in demorsis a Rabido majuscula vulnera, quantopere minora, quippe majori e vulnere sanguis copiosior emanans, confertim virulenti liquoris nonnihil simul ac semel exhaurire potest*, zegt DIOSCORIDES (1).

d.) De veelheid der Wonden maakt het gevaar veel grooter en bijna onvermijdelijk, want het is moeielijk, om niet te zeggen, onmogelijk, om ze allen zo te behandelen, dat men het Gif in iedere Wond geheel verniele. Een Lijder had 20 Wonden in het Aangezigt, van het Voorhoofd af tot onder den Kin toe, de Ooren daar onder begrepen, met verscheuring van het Vleesch en tot op het been toe doorgaande; wat zorg men ook voor Hem aanwende, kon men hem nogtans voor de Watervrees niet behoeden (2). LE ROUX brandde verscheiden Wonden in 't Aangezigt van een Kind, dan Hij zag er één over het hoofd in den Ooghoek, en het was juist deeze, die daarna, als de anderen Wonden reeds gesloten waren, de Voorlopende Kenmerken vertoonden en deeze Lijder stierf aan de Watervrees (3). SABATIER bediende zig met de ui-

(1) Libr. VI. Cap. I.
(2) BAUDOT. l. c. p. 122.
(3) L. c. p. 70.

Digitized by Google

uiterſte onzigtigheid van een Brandmiddel bij een Lijder, die 25 Wonden en 50 Krabjes bekomen had, doch hij ſtierf des niettegenſtaande aan de Watervrees (1).

c.) De Beet van Dolle Wolven, is, over 't algemeen, veel gevaarlijker dan van de Honden, dat van de volgende omſtandigheden ſchijnt af te hangen.

1.) Het Dolmakend Gif van een woest, uitgehongerd Dier, zo als een Wolf is, ſchijnt natuurlijker wijze ſcherper en kragtiger te moeten zijn.

2.) Een Dolle Hond bijt gewoonlijk niet, dan in de beenen en in de onderſte deelen, die meestal bedekt zijn; de Wolf in tegendeel valt uit; regt zig op en worſtelt, om zo te ſpreeken, met de geenen, die hij aanvalt, en zijn beeten zijn des te gevaarlijker, om dat ze meestal toegebragt worden aan bloote deelen, als aan 't Aangezigt, de Hals en de Handen.

3.) Gewoonlijk bijt een Hond alleen in 't voorbijgaan; maar de Wolf, die meer verſlindend is, is ook meer gewend aan Vleesch; hij vergenoegt zig niet alleen met bijten; maar hij verſcheurt en brengt nieuwe Beeten toe in deelen, die door de eerſte Wond reeds ontbloot waren geworden. Hier door nu gaat het Gif dieper en meer na binnen in het Vleesch, en maakt daardoor de Plaatſelijke vernieling van het Gif veel moeielijker, en zelfs onmogelijk (1).

(1) Memoires de l'Acad. Roy. des Sciences de Paris, 1784.

(1) Boutelle, l. c. p. 311.

§. CXX.

Digitized by Google

§. CXX.

II.) De voorzegging verschilt ook ten opzichte der onderscheidene omstandigheden, die wij te voren in §. LIX. CIII. opgaven.

§. CXXI.

III.) De Konst kan de kwaal in haar begin voorkomen, door het Gif, dat in de Wond gebragt is, zo spoedig mogelijk na de Beet, te vernielen; daar over is geen twijfel.

Wanneer de Toevallen van het tweede Tijdperk zich openbaaren, dan word de zaak moeielijker; er zijn egter voorbeelden van Lijders, die als dan nog door eene gepaste behandeling behouden zijn.

Heeft men immer Lijders genezen, die in het derde Tijdperk der ziekte getreden waren en reeds de Watervrees hadden? Hier omtrent zijn de gevoelens zeer verschillend. Een groot aantal van Geneesheeren verzekert, Lijders genezen te hebben, bij wien zig de Watervrees eenigen tijd na de Beet van een Dol Dier had geopenbaart (1). Veele Schrij-

(1) Le Comte, Hist. de l'Acad. Royale des Sciences, An. 1769. Hist. Anat. IV.

Nugent, l. c.

Carl Peters, Philosophische Transactionen Auszug, T. III. p. 187.

Beaussier, Journal de Medecine, T. XL. p. 120.

Bonz Nova Acta Physico-Medica A. N. C. T. IV. p. 44.

Digitized by Google

Schrijvers (1) twisten, of het wel de ware Watervrees geweest zij, die door de Beet van een Dollen Hond veroorzaakt was. Men kan zeker de Gevallen niet ontkennen; ik wil zeggen, men kan niet ontkennen, dat deeze Artzen Menschen genezen hebben, die de Watervrees hadden en korter of langer te voren gebeten waren: Dan hier uit volgt niet, dat deeze Watervrees door het Dolmakend Gif veroorzaakt is geweest: het kan zijn, dat men in die omstandigheden heeft misgetast en dat men de Watervrees, die door eene verkeerde Verbeelding veroorzaakt is, of de Stuipagtige of de Toevallige Watervrees voor de Besmettelijke, Giftige heeft aangezien. Want, indien de behandeling van NUGENT onfaalbaar (*Specifique*) is, dan zoude ze in deeze omstandigheden, na de uitgave van zijn Werk, meermalen mooten geslaagd zijn. Indien de Kwik een zo zeker middel was, als zommige poggers hebben opgegeven, waarom schijnt dan de Kwaal in de meeste gevallen, waarin de Kwik door onbevooroordeelde Geneesheeren gebezigd is, dan-

FALKENER, Medical Transactions, Vol. II. p. 221. & ap. ANDRY, Mem. de 1778.

WRIGTHSON, ibid. Vol. II. p. 192.

Gazette Salutaire, 1773. No. 8.

FRANK, l. c. p. 328.

MATTHIEU, l. c. &c. &c.

(2) BOERHAVE, §. 1139. DECK, Diss. cit. p. 14. — SCHMUCKER, Chirurg. Wahrnemungen, T. II. p. 530. CALLISEN, LE ROUX.

Digitized by Google

daardoor zo veel te verergeren? Het is dus niet zonder reden; dat PEYRETHE zegt. „ Een Man „ van kunde, die gedald genoeg had om aan een „ groot getal van voorgegevene geneezingen der „ Dolheid den schijn van waarheid te ontkennen, „ die door bedrog of onkunde aan dezelve duidelijk „ gegeven is, zoude voorzeker geen één eenige „ aantreffen, die hem genoegzaam vertrouwen op „ de bekende Middelen kan doen stellen (1).

Laten wij eglen *die algemeene twijfeling* (*Pyrrhonisme*) niet verder trekken en bekennen, dat men waarlijk zommige Lijders geneezen heeft, waarin de Giftige Watervrees zig reeds geopenbaard had; het is ten minsten zeer zeker, dat deeze voorbeelden ongemeen zeldsaam zijn, in vergelijking van die, waarin de best aangewende hulpmiddelen vruchteloos zijn geweest; het welk ons doet wenschen, dat wij eenmaal in staat mogen werden een kragtdadig Hulpmiddel tegen deeze wreede kwaal te kunnen aan wenden.

§. CXXII.

IV.) De Dolheid is eene van die ziekten, die, wanneer zij zig eenmaal geopenbaard hebben, alle de pogingen der Natuur, als die aan zig zelven alleen overgelaten word, en zelfs wanneer zij door de Konst op allerleij wijze geholpen word, geheel verijdelen. Deeze, die in andere gevallen zo werkzaam

(1) Hiſtoire de la Chirurgie, T. II. p. 156.

zaam is, en zo veel vermag, is in dit geval in zig zelfs onmagtig. Zij veroorzaakt alleen onregelmatige bewegingen, die slechts strekken, om Haar ondergang te verhaasten. Het schijnt, als of Zij geen zuiverend Werktuigelijk deel in haar magt heeft, om de Prikkelende oorzaak, waardoor zij onderdrukt word, van de Vochten afteſcheiden. Of, als ze al zodanig een is, schijnt hetzelve onvermogende, om dat groote werk te volvoeren, waaronder de Natuur mogelijk reeds zwigt, voor dat dit kan volbragt worden.

De onmatige Kwijling schijnt niet toereikende te zijn, om die zuivering te bewerken, daar verscheiden Menschen, die de Watervrees hadden, hun bed als 't ware met het Speeksel doorwookt en nat gemaakt hebben, zonder eenige verligting bespeurd te hebben; en de Kwijling, die door Kwik veroorzaakt is, den dood niet heeft kunnen beletten.

Het Zweeten schijnt een zeer geschikten weg te zijn om het dodelijk Gif door te laten; dan dit geschied zeer onregelmatig of wel vind men het in het geheel niet, uit hoofde, dat de Kramp in de omliggende deelen het belet. Eindelijk komt er de Dood tusschen beiden, als het Levensbeginzel door agtervolgende vreeslijke schokken, die het lighaam folteren, word uitgeblust. Hier omtrent bespeurt men twee voornaame verschiedenheden.

a). In zeer sterke en forsche Menschen, bij wien het Gif sterke Zenuwen ontmoet, ontdekt men allerwegen in de kleinste Vaten sporen van ont-

ge-

gelmatige bewegingen, waardoor de kleine en door de ſcherp gewordene Vochten geprikkelde Adertjes zig te ſamen trekken, en, daar die de wederkeering van het Bloed belet, veroorzaakt dit eene ophooping en bederf van 't Bloed; hier aan moet men de Sporen van Ontſteking toeſchrijven, die hier en daar in de Ingewanden van verſcheiden Menſchen, die onder deeze Kwaal beſweken, gevonden worden.

b.) Bij anderen Menſchen ſchijnt het Gif eensklaps alle werking der Zenuwen uit te dooven; de Lijders geraken in eenen ſtaat van geheele algemeene verlamming; zij ſterven in de verzwakking en bij 't openen hunner Lijken komt alles bijna in een natuurlijken ſtaat voor (1), dat onze zintuigen niet fijn genoeg zijn, om de uitwerking van een dodelijk Gif op de Zenuwen te bekennen.

GENEEZING DER DOLHEID.

§ CXXIII.

Wanneer iemand door een Dol Dier gebeten is, dan bevind hij zig, op 't ogenblik, dat men hem tot zijn hulp roept, in één der drie volgende omſtandigheden of in een der drie Tijdperken der Ziekte.

a.) De Beet is nog vers, of men is reeds eenigen tijd

(1) Van Bergen, Bo. Mail. 1756.

tijdoud; ze is nog open, of ze is reeds met een lid-teken gesloten en de Lijder heeft geen één Toeval.

2.) Of wel, heeft de Lijder Voorlopende Toevallen en is in 't tweede Tijdperk der ziekte.

3.) Of eindelijk is hij reeds in het derde Tijdperk en heeft de Watervrees.

Het eerste geval is 't allergunstigste; het tweede is het veel minder, het derde laat ons bijna geen hoop over, om den Lijder te behouden.

Wat gedrag moet men hierin houden? Men moet vooral wel onderzoeken, of het Dier, 't welk de Beet heeft toegebragt, waarlijk Dol was en vervolgens de Behandeling ondernemen met een houding van de volmaakste zekerheid, terwijl men de Inbeelding van den Lijder zeer moet ontzien.

§. CXXIV.

Uit ons gezegde volgt, dat het oneindig gemakkelijker is de Watervrees te vermijden als wel te bestrijden, wanneer zij zig eenmaal geopenbaart heeft: ook hebben de meeste Artzen deeze Voorbehoedende Geneeswijze vooral onder het oog gehad.

Maar welke Aanwijzingen ter genezing heeft men hier te voldoen? Alvorens dezelven op te geven, moeten wij ons herinneren, dat het Gif der Dolheid in eene Wond gebragt is. Dat het opgesturpt is, en langzamerhand op een dierlijk vocht werkt, het welk daar door bedorven word; dat de Natuur zig van die smetstoffe poogt te ontdoen, en dit

Digitized by Google

dit geſteld zijnde, dan zijn de Voorbehoedende Aanwijzingen de volgende.

1.) Het Gif, 't welk in de Wond gebragt is, zo ſpoedig mogelijk t'onder te brengen en te vernielen.

2.) Zig aan te kanten tegen de werking van dat gedeelte des Gifs, 't welk heeft kunnen opgeſlurpt zijn, als men het ter plaatſe, waar het is ingeënt, niet oogenblikkelijk heeft kunnen vernielen; en deszelfs uitdrijving te bevorderen.

Aan de eerſte Aanwijzing voldoet men door middel der Plaatſelijke Behandeling; aan de tweede door het voorſchrijven van Inwendige Middelen.

Een groot aantal van Geneeskundigen van de allervroegſte tijden af tot nu toe, beſchouwt de Plaatſelijke Behandeling, als het voornaamſte Behoedmiddel en verzuimt de Inwendige Geneesmiddelen. Anderen wederom vermeenen, dat men vooral zijn werk moet maken van Inwendige Geneesmiddelen, die geſchikt zijn om de inwendige werkingen des Gifs tegen te gaan en deeze bekommeren zig weinig met de Wond. De ſchranderſte Artzen volgen alleen de Rèden, en vereenigen beiden de Geneeswijzen te zamen, en dit is ontegenzeggelijk, de zekerſte partij, die men neemen kan. Want het is niet redelijk, dat men in eene zo wreede kwaal en die dikwerf alle pogingen der Konst te boven gaat, zig alleen aan één ſoort van Hulpmiddelen zoude houden.

Digitized by Google

§. CXXV.

Zij, die *aan alles* twijfelen (*de Pyrrhoniens*), zullen zeker als onnuttig beſchouwen, het geen wij met al onze magt, zo klaar mogelijk, zullen tragten voor te ſtellen en zij zullen ſtout beweeren, *dat* men de Dolheid nimmer voorgekomen heeft; vermits in alle de Gevallen, waarin men zegt dit gedaan te hebben, één der volgende omſtandigheden kan plaats gehad hebben, waardoor de Lijder behouden is, en dat het er wel verre van af *is*, die uitwerking, dewelke men zoo gereedelijk op de *lijst* van deeze of geene behandeling ſtelt, daar aan te moeten toeſchrijven. Deeze omſtandigheden, die ten grondſlag ſtrekken voor de twijfelingen nopens het vermogen van alle de mogelijke Geneeswijzen, zijn deezen.

1.) Het is in veel gevallen zeer onzeker, of het Dier, 't welk de Beet heeft toegebragt, waarlijk *is* Dol geweest.

2.) Het is bewezen, dat van een groot aantal gebetenen een goed getal, (door welk eene oorzaak dit ook zij,) de ziekte niet krijgt.

3.) De vrees en ſchrik geven zomwijlen aanleiding tot zware Toevallen, die men aan de Beet toeſchrijft; daar zij niet dan van de getroffene Inbeelding der Lijders voortkomen.

4.) De ſcheuring van de Huid en van de zeer gevoelige Zenuwagtige deelen kan aanleiding geven tot veele Toevallen der Zenuwen, die men ligtelijk

lijk

lijk met die der Watervrees heeft kunnen verwarren (1).

Wij kunnen niet ontkennen, dat deeze redenen niet zeer gewigtig zijn en zeer geschikt om te twijfelen aan de zekerheid der Behoeding, in zeer veele gevallen. Zij moeten egter daarom ons niet beletten om de middelen ter genezing, die de Konst ons opgeeft, te beproeven; daar de ondervinding ons toont, dat van een gelijk getal van Personen, die gebeten zijn en die behoorlijk behandelt zijn, er een grooter getal der laatsten tegen de Ziekte veilig is, dan wel der eersten; en het zoude wel droevig zijn, als men die Menschen, die gebeten zijn, aan hun lot overliet, onder voorwendsel, dat de Konst tegen deeze doodelijke kwaal niets vermag, en men slechts hoopte, dat hunne bijzondere lighaamsgesteldheid hen daar tegen behoeden zoude: het ware voorzeker zeer te wenschen, dat wij gewisse kenmerken hadden, waar uit men aanstonds na de Beet *à priori* konde weten, dat deeze de Watervrees zoude krijgen, en geene niet. Dan helaas! het is slechts eene brave wensch en wij moeten ons daar bij houden om bij alle voorwerpen, die gebeten zijn door een Dier, dat waarlijk Dol was, Voorbehoedende Geneesmiddelen te gebruiken; want offchoon veelen zonder het gebruik deezer Middelen evenwel niet zoude zijn Dol geworden, is het echter niet min zeker, dat men de zodanigen niet on-

(1) Histoire de la Societé Royale de Medecine 1783. 2de partie, p. 3.

Digitized by Google

onderkennen kan, en dat op deeze wijze zeer veelen behouden worden, die zonder het gebruik deezer *Middelen*, voorzeker zouden zijn Dol geworden.

§. CXXVI.

Over de Voorbehoedende Plaatselijke Behandeling.

Men heeft zeer veele Middelen opgegeven voor de Plaatselijke Behandeling der Beet, en met opzicht tot het oogmerk, 't welk men zig voorstelt, kan men die allen onder een der drie volgende Classen schikken; zonder intusschen uit het oog te verliesen, dat verscheiden deezer Middelen, hoewel van onderscheidene Classen, meestendeels op het zelfde doeleinde uitlopen en dat men er zig te gelijker tijd van bedient.

I.) Men tragt het Gif plaatselijk t'onder te brengen.

1.) Door het gebeten deel uit te snijden.

2.) Door het af te zetten.

3.) Door het te branden.

a.) Met een dadelijk Brandijzer. (*Cautere actuel.*)

b.) Met een vermogend Brand-middel. (*Cautere Potentiel.*)

II.) Men geeft zig alle moeite om het Gif, dat in de Wond gebragt is, naar buiten, uit het Lighaam te brengen.

1.) Door de Wond te laten uitbloeden.

2.)

Digitized by Google

2.) Door ze te Scarificeeren.
3.) Door de Wond te koppen.
4.) Door er Bloed-zuigers op aan te leggen.
5.) Door de Wond uittezuigen.
6.) En in alle gevallen de Ettering ter plaatse van de Wond te onderhouden, dat die lang en veel Ettere.

III.) Eindelijk zoekt men door verscheiden Plaatselijke Middelen het Gif van aart te veranderen en te verzwakken, of deszelfs werking op de Zenuwen te verdoven.

§. CXXVII.

Uitsnijding van het gebeten Deel.

De Uitsnijding van het gebeten Deel in de gezonde deelen, zo dat men al, wat door de Tanden van het Dier beschadigd is, wegneemt, is zeker een uitnemend Middel, als men dit oogenblikkelijk na de Beet doet; ook hebben verscheiden Schrijvers dit geraden (1). Mezler heeft gezien, dat een Man, die gebeten was, dadelijk met een scherp Instrument geheel het gebeten deel wegnam en door deeze bewerking alleen behouden was (2), en Du-

(1) Tissot Avis au Peuple. —— Nicolai Gedanken von der Verwirrung des verstands dem Rasen, p. 130. Bouteille, p. 157.

(2) L. c. p. 59.

Digitized by Google

Dupau (1), Loftie (2), Foot (3), hebben dit met een allergewenschten uitslag gedaan. Maar niettegenstaande alle de voordeelen deezer bewerking, kan men niet ontkennen, dat ze niet is uittevoeren, 1o.) Als er veel Wonden zijn. 2o.) als de Wond zeer uitgestrekt is. 3o.) als het gekwetste deel van aanbelang is, of in deszelfs omstreek deelen zijn, die men mijden moet. 4o.) en als de Lijders te bevreesd zijn om dit te ondergaan.

§. CXXVIII.

Afzetting van het Lid.

Sauvages, Pouteau, Hilary, hebben de Afzetting van het lid opgegeven, als een Middel, dat zeker is, en het is buiten allen twijfel, dat wanneer iemand, die in den Vinger gebeten *is*, denzelven op het oogenblik doet afzetten, tegen de Ziekte veilig is, even als bij eene nauwkeurig gedane Uitsnijding. Intusschen blijkt het uit de Waarneemingen, dat het Middel somtijds erger is dan de kwaal zelfs; vooral als het aankomt op voornaame Deelen. Een gekwetste, wien men een arm afzette, die gebeten was, stierf weldra aan de gevolgen van die Konstbewerking. Men zette te Parijs in het *Hotel de Dieu* het Been af van een Kind, dat zwart

(1) Journal de Medecine, 1783. T. 80. p. 342.
(2) Medical Facts and Experiments, Vol. I.
(3) Ibidem.

Digitized by Google

zwaar gebeten was, en het Kind ſtierf denzelfden avond (1). JÆGER egter zegt, als de Wond zeer diep is en met groote verſcheuringen gepaard, en dat men het Bloed door de gewoone Middelen onmogelijk kan ſtremmen, dan zoude men, alles wel onderzogt zijnde, tot de Afzetting kunnen overgaan (2). Dan deeze gevallen zijn gelukkig zeer zeldſaam, en men vind dan zeer dikwijls Beeten in andere deelen, die deeze Afzetting afraden, daar men niets door zoude winnen, om dat er het Gif, 't welk in de andere Wonden huisvest, niet door word weggenomen. Deeze Konstbewerking kan, op zijn best genomen, werkſtellig gemaakt worden in kleine Deelen, als b. v. een Vinger, en dan nog, zijn de meeste gekwetſten daar tegen, en ik gelove, dat wij andere Middelen hebben, die zekerer zijn, en die niet verminken.

§. CXXIX.

De Branding met een gloeiend Yzer.

Van de vroegſte tijden af, heeft men de Branding met een gloeiend IJzer, met oogmerk om het gebetene Deel uit te roeien en het Gif plaatſelijk te vernielen, voor een der beste Voorbehoedende Middelen gehouden. *Si locus noque nervoſus, neque mus-*

(1) DU PUY en CHABERT, bij ANDRY, Memoire de 1778. p. 471.

(2) L. c. p. 8.

Digitized by Google

muſculoſus ſit, zegt CELSUS, *vulnus id aduren-dum* (1). Alle Geneeskundigen na CELSUS, hebben deeze Geneeswijze gevolgt, en die heeft in onze dagen onder de beroemſte Mannen een groot aantal voorſtanders, als VAN SWIETEN (2), EHRMANN, RAYMOND (3), FOTHERGILL, HILARY, MEDERER (4), ERPENBECK (5), MEZLER (6), KIAVALLE (7). De Wilden kennen geen andere Middelen (8). Dan om eenig nut van het Vuur te kunnen hopen, word zulk eene Branding vereiſcht, waardoor al wat met 't Speekſel beſmet is, of liever, de geheele uitgeſtrektheid der Wond op eens vernield word, want eene geringe branding is gansch nutteloos. Want zo ze alleen 't grootſte gedeelte van het gekwetſte deel vernielt, en ze laat ſlegts een zeer klein gedeelte onaangeroerd, dan zal ze niet beletten, dat zig de Dolheid openbaart, vermits al het Gif niet vernield is. Eene *onvolledige* branding is ook daarom ongunſtig, *om dat de Korst* eerst na eenige dagen afvallende, het Gif daar onder verborgen blijvende, gemakkelijker kan worden

(1) Libr. V. cap. 27.

(2) §. 1143.

(3) Bij ANDRY, Mem. de 1778.

(4) *Syntagma*, p. 27.

(5) Diſſ. cit. p. 37.

(6) L. c. p. 48.

(7) Hiſtoire de la Societé Royale de Medecine, 2 partie. pag. 83.

(8) Bij MEZLER, p. 61.

Digitized by Google

den opgeſlurpt. Het is aan deeze en dergelijke omſtandigheden, dat men het mislukken der branding hebbe toeſchrijven (1). Hoe voordeelig ook het dadelijk Brand-ijzer zij, kan men egter in alle gevallen daar geen gebruik van maken, b. v. 1°) bij Lijders, die zeer vreesagtig zijn. 2°) als de Wond zeer groot is en in de nabijheid van voornaame Deelen. 3°) Als er veele Wonden te gelijk zijn, om dat het moeielijk is om die allen naauwkeurig te branden, en uit hoofde der pijn, die door deeze herhaalde brandingen word veroorzaakt. Du Bourix verzekert, met voordeel twaalf Wonden bij eene Vrouw gebrand te hebben (2), maar men moet zig alleen over den moed van deeze Vrouw verwonderen.

§. CXXX.

Gebruik der Sleutel van den Heiligen Hubertus.

Men beledigt de Almagt van 't hoogſte Opperwezen niet, wanneer men geen meerdere kragt aan deeze Sleutel toeſchrijft, dan aan een ander ſtuk Yzer, dat door het vuur is gloeiend gemaakt. De Sleutel van den Heiligen *Hubertus* is het meest be-

(1) Dalby, l. c. Dolgari Diſſ. cit. §. XXIV. p. 12. Portal verwerpt dit ook, l. c.

(2) Hiſtoire de la Societé Royale de Medecine, an. 1783. 2e dartie p. 109.

Digitized by Google

beroemd (1). CAMERARIUS heeft ons de geschieden opgegeven van eene oude Sleutel, die bewaard word te *Albingen* bij *Tubingen*, die dezelfde kragt bezat, als die van den Patroon der Ardennen (2), en in de *Gevaudan* is eene Parochie, toegewijd aan den H. Petrus, waarvan de Sleutel, in 't vuur gloeiend gemaakt en door den Priester op de Wond gebragt, de kragt heeft om iemand voor de Dolheid te behoeden (3). Wij hebben in de vorige §. gezien, dat het gloeiend ijzer, (alle zegening aan een zijde gesteld,) die eigenschap had, en ten opzichte van het oogmerk, is het zeer onverschillig, of het brandijzer de gedaante van een sleutel hebbe of van iets anders, als men het maar behoorlijk gebruikt: alle de Wondersleutels hebben hunnen roem behouden, zo lang men daarmede de Wond zelfs heeft gebrand; maar, na dat men, om de verwondering grooter te maken, zig slechts vergenoegde om er het Voorhoofd in de Dieren en de Palmen en de Muisen der hand te branden, zo als dit de gewoonte bij de Menschen was te *Albingen*, wierden deeze gelukkige uitwerkingen zeldzamer en deeze heilige Brandingen beletteden niet, dat de Menschen Dol wier-

(1) Kurzer Begriff des Lebens und Wunderwerken des heiligec HUBERTUS, Luxemburg 1757. Theologisches Gutachten über das Brennen mit den HUBERTUS Schlussel in der Mainzer Monatschrift, Augusb. 1790. p. 321.

(2) L. c.

(3) BONEL, l. c. p. 265.

Digitized by Google

wierden; (1) en dit heeft niet weinig toegebragt tot vermindering van het vertrouwen, dat het Vuur egter zeer wel verdiende.

De Monniken van *St. Hubert*, ziende, dat hunne Sleutel geene wonderen meer deed, of liever onvergenoegd zijnde, dat er elders meer Sleutels waren en den toeloop naar hun daardoor zoude kunnen verminderen, hebben een ander bedrog uitgedagt: zij branden nu niet meer maar enten aan het Voorhoofd een ſtukje van den Kruisband (*l'Etole*) van den *H. Hubertus* in, en ſchrijven eene levenswijs en gebeden voor, waarvan men den inhoud bij BALDINGER lezen kan (2). Wij merken alleenlijk aan, dat het zeer te wenſchen ware, dat de Regering langſamerhand dit gebruik vernietigde, daar dit bijgeloof gevaarlijk is.

1.) Doordien dog alle gebetenen niet Dol worden, ſchijnt de handelwijze, die men te *St. Hubert* volgt, altijd een goeden uitſlag te hebben, en wanneer Menſchen, die, door die Monniken behandeld zijn, de Watervrees krijgen, dan ſchrijft men dit toe aan een misſlag in de levenswijze of van eenige andere Voorſchriften, die men niet naauwkeurig gevolgt heeft.

2.) Men verzuimt de Middelen, die waarlijk van kragt zijn.

3)

(1) BONET ibid. CAMERARIUS, l. c. SCHERF, Archiv. T. III. p. 176. MEDERER Syntagma, p. 25. MEZLER, p. 60. DE HAAS, Diſſ. cit. p. 65.

(2) Medicinisches Journal, XXVI. ſtuk. p. 75.

Digitized by Google

3.) Daar men voorgeeft, dat iemand, die te *St. Hubert* geweest is, de Watervrees kan beveelen 40 dagen *lang* te moeten wegblijven, volgt hier uit, dat *de goede* Land en Stede-lieden daar op staat *maken* en er zijn veele gevallen van Perſoonen, die de Watervrees hebben gekregen, terwijl zij zig gereed maakten om op reis te gaan (1).

Coste verhaalt ons een aartige bijdrage nopens eene Geestelijke, die, zo als zij zeide, eene afſtammeling was van den Heiligen *Hubertus*, die voorgaf, dat zij door 't opleggen van haar hand op 't Voorhoofd, een Os konde genezen of dooden (2).

Als bijgelovige Menſchen naar *St. Hubert* willen gaan, kan men dit wel toeſtaan, om hunne verbeelding gerust te ſtellen, maar men moet teffens gepaste Middelen gebruiken.

§. CXXXVI.

Branding met Buskruid en met de Moxa.

Bij vreesagtige Lijders en in gevallen, waarin de Wond onregelmatig is en waar men met zekerheid door middel van het gloeiend ijzer, niet naauwkeurig branden kan, heeft men geraden alle deelen der Wond, na ze wel afgevaagd te hebben, met Buskruid te vullen en dat als dan aan te ſteeken. Op dee-

(1) Frank, T. IV.

(2) Ap. Andry, Mem. de 1778. p. 541.

Digitized by Google

deeze wijze geſchied de Branding zeer naauwkeurig en ſpoedig, en men ſpaart den Lijder veel pijn (1). Ik twijfele geenzints, of dit Middel heeft wel geſlaagd, en ik gelove, dat men het zeer wel kan werkſtellig maken, als men in een ſpoedig voorkomend geval, niets anders bij de hand heeft. — Dan men is altijd onzeker, of het Gif waarlijk geheel vernield is.

Zommige Artzen hebben de *Moxa* aangeraden, dat ons niet zeker voorkomt, om dat men op dezelfde plaats ten minste twee Catoenpitten moet branden om de huid te vernielen, en om dat men nimmer zeker is van de uitwerking op de geheele oppervlakte der Wond, waarvan de grond meestal onaangeraakt blijft. Na dat de branding gedaan is, nemen zommigen de Korst aanſtonds weg door middel van een ſcherp Inſtrument en ſtrooien er Spaanſchevliegpoeder op; Anderen verbinden het met een Ettermakend Middel en wagten de afſcheiding van de Korst af; en MEDERER, die deeze laatſte handelwyze volgt, laat de Wond, zo ſpoedig mogelijk, heelen; als men altijd zeker was, dat het Gif door de Branding volkomen vernield was, zoude deeze behandeling voorzeker de beste zijn, dan daar dit altijd eenigzints onzeker is, is het beter, dat men de Ettering een tijd lang onderhoude (2).

(1) ANDRY, Mém. de 1778. p. 551. MEZLER, p. 70.
(2) SCHERF, Archiv. T. III. p. 180.

§. CXXXII.

Digitized by Google

§. CXXXII.

Vermogende Brandmiddelen (Cautéres Potentiels).

Boter van Spiesglas.

De vrees der Lijders tegen het Uitſnijden en het Gloeiend Brand-ijzer; de moeijelijkheid om dit laatſte naauwkeurig over de geheele oppervlakte van eene grooter Wond te brengen, hebben gemaakt, dat men zijn toevlugt genomen heeft tot Brandmiddelen, om de Plaatſelijke vernieling van het Gif te bewerken: men heeft daartoe aangeprezen de Minerale Zuuren, de Helſche Steen &c. doch de meeste Geneeskundigen geven den voorrang aan de Boter van Spiesglas (*Butyrum Antimonii*), om dat die dieper inbrand en minder pijn veroorzaakt; ook vallen de Korsten, die ze maakt, ſpoediger af, en veroorzaakt die Toevallen niet, die men zomwerf van de anderen te vreezen heeft (1), en om dat ze van alle de Brandmiddelen, na haare werking, eene meerdere Ettering ſchijnt te veroorzaaken (2). Alvorens men dit middel aanlegt, moet men de Wond verwijderen, wel laten uitbloeden, en met laauw water uitwasſen; men verbind ze droog, en als het bloed geſtempt is, dan brand men de Wond; zonder deeze voorzorg verliest het Brandmiddel haar kragt; het word door de vermenging met het bloed ver-

(1) Le Roux, l. c. p. 66.

(2) Boutille, l. c. p. 250.

Digitized by Google

verzwakt en deszelfs werking is niet zo zeker: men raakt de oppervlakte der Wond aan met een houten Stilet, met dit vloeiend Brandmiddel beſmeerd, en men kan daarmede, gemakkelijker, dan met eenig ander Middel, zo te werk gaan, dat er geen hoekje van deszelfs werking vrij blijve. Want als men ſlechts één plaatsje overſlaat, dan kan het Gif daar blijven en de Watervreez veroorzaken, zo als LE ROUX gezien heeft.

§. CXXXIII.

Brandſteen, Lapis Cauſticus Chirurgorum.

Behandeling van MEDERER.

De Profeſſor MEDERER maakte in 1784. een nieuwe Handelwijze bekend, om Menſchen en Dieren tegen de Dolheid te behoeden. Deeze behandeling beſtaat hierin: men ſmelt 30 greinen Brandſteen (*Lapis Cauſticus Chirurgorum*) in één pond zuiver water. Men Scarificeert de Wond, en waſt ze met enkel Water wel uit, en vervolgens met het opgeloste Brandmiddel (*Solution Cauſtique*); men herhaalt deeze waſſingen eenige keeren daags, en men houde daar zo lang mede aan, als de ontſteeking toelaat. Na ijdere waſſing met dit geſmolten Brandmiddel moet men de Wond met lauw Water wel zuiveren; en als het gewonde deel niet al te gevoelig is, legt men er een Wiek

Wiek op, die in deeze oplosſing gedoopt en wel uitgedrukt *is*.

Men *kan* geen ander Brandmiddel in plaats van den *Brandſteen* nemen. Als de Wond zeer ontſtoken *is*, ſcheid men met het wasſen uit, men verbindt de Wond met een Ettermakend middel en met een weekmakende Pap, als dit nodig word geoordeeld, en men onderhoudt de Ettering.

Als de Wond naauw is, dan moet ze verwijderd worden. Als zij reeds geſloten is, opent men dezelve met een ſtuk van den Brand-ſteen en men wast ze op de boven gemelde wijze, zo haast de korst is afgevallen.

De oplosſing van de Brand-ſteen neemt het Giftig ſlijm weg en zuivert de Wond daar beter van, dan eenig ander Brandmideel. Het brandend Loog (*Leſſive Caußique*) vernietigt ook, na de Waarneeming van FONTANE, het Gif der Adders, en maakt hetzelve kragteloos; 't geen MEDERER ook waargenomen heeft omtrent het Venusſmet en het Gif der Kinderpokjes. Dit laatſte doet geene uitwerking, als men de plaats der Inenting met Bijtend Loog wast (1). MEDERER heeft eene menigte gevallen, die het vermogen aanduiden van zijne behandeling, die altijd gelukt, wanneer ze te werk geſteld word, voor dat zig de Dolheid openbaart, en die geen Inwendig Middel nog eenig ander Plaatſelijk Middel vereischt, om dat het Gif ver-

nield

(1) Medical Facts and Experiments bij SIMMONS, Vol. I.

nield is. Na herhaalde Waarneemingen zal men over de onfaalbaarheid van deeze Geneeswijze meer ſtellig kunnen oordeelen.

§. CXXXIV.

De Bijtende Sublimaat (Subliné Corroſif).

Laast las ik, dat M. LOFTIE in zeker geval met een mesje het gebeten deel wegnam, en op de Wond een Wiek lag, die in eene ſterke oplosſing van Bijtende Sublimaat vogtig gemaakt was, die daar eene Korst maakte en den Lijder behoede. (1) Ik kan deeze behandeling niet goedkeuren, na de dodelijke uitwerkſelen, die PIBRAC van het gebruik der Bijtende Sublimaat, in zulk eene groote gifte, heeft waargenomen.

§. CXXXV.

II.) Men tragt het Gif uit de Wond een uitgang te geven,

Door de Wond te laten uitbloeden.

Door ze te ſcarificeeren, en ze uittewaſſen met Water en Zout, Pis, Azijn. —— Als de Wond zeer uitgeſtrekt is, dan zijn de Scarificatien nutteloos; maar is ze meer bepaald, dan moet men ze verwijden: de Wond is gewoonlijk dieper, dan ze wel gelijkt, om dat de ſterke knelling van

(1) Medical Facts and Experiments bij Simons. Vol. I.

Digitized by Google

van het Vleesch tusschen de Kakebeenen van het Dier, de Tanden dieper doet doordringen, als zij doen zouden, als het Vleesch niet konde worden te zamen gedrukt. Om de ware diepte regt te onderkennen, moet men er een Sonde of Tentijzer in brengen en ze Stersgewijze (én etoile) verwijden of ten minsten door twee insnijdingen, die zig op den grond vereenigende, een driehoek maken, wiens grondslag op de oppervlakte der Huid is; wel te verstaan, dat men bij deeze verwijding groote Zenuwen en Vaten zorgvuldig mijden moet. De Ouden hebben zeer aangeraden, dat men de Wond moest laten uitbloeden, en MEDERER, SCHMUCKER, PORTAL, LE ROUX &c. hebben hun met den besten uitslag gevolgd. Men zoude dus kwalijk doen, met het bloeden aanstonds te stempen. Die Aanwijzing kan geen plaats vinden, dan wanneer er een groot bloedvat gekwetst is, dat zeer zelden gebeurt. HACQUET verzekert, dat Hij zig al menigmaal van Scarificatien bediend heeft tegen de uitwerksels van het Gif der Adders en van dolle Honden. Deeze Arts laat aanstonds na de kwetsing een band boven de Wond aanleggen, en haalt die zodanig aan, dat de deelen, die onder den band gelegen zijn, een weinig opzwellen en dan maakt Hij Scarificatien, om eene overvloedige ontlasting van bloed te maken, dat hij verder tragt te bevorderen, door daarna een weekmakende Pap op het deel te leggen, of indien dit mogelijk is, het deel in warm water te steeken.

Hij verhaalt twee Waarneemingen, waar uit het schijnt

ſchijnt, dat de *Lijders* door deeze behandeling behouden zijn (1); maar, zal men zeggen, zouden deeze twee Lijders wel dol geworden zijn, als men niets gedaan had? en daar en boven zijn twee Waarneemingen niet genoeg, om zig daarop blindelings te verlaaten.

Het zorgvuldig wasſen van de Wond, met enkel Water, met Zout Water, met Oxijcraat, met Zeepwater, met Pis en in één woord, met al wat voor de hand is, kan ook veel toebrengen om een gedeelte van het Gif weg te neemen en men kan dat aanſtonds doen, tot dat men, het geen tot het Scarificeeren of Branden nodig is, heeft bijeen gebragt.

§. CXXXVI.

Door een droogen of blinden Kop te zetten.

Zommigen hebben geraden, dat men na het doen van Scarificatien, Koppen moest zetten, om het uitvloeijen van het bloed, te gelijker tijd met dat van het Gif te bevorderen, en het is buiten twijfel, dat een ſterke Kop die nuttigheid kan hebben, vooral daar de drukking van deszelfs rand op de Wond, even als een band, de opſlurping van het Gif in de eerſte oogenblikken misſchien kan tegenhouden, indien het Gif, zo ſpoedig wordt opge-

(1) Archiv. der Practiſchen Arzneikunde 3e band Wendel l. c. p. 35.

Digitized by Google

geſlurpt als zommigen beweeren. Des niettegenſtaande verkieſen veele Artzen de Scarificatien en Wasſingen met een ſpons, in lauw water nat gemaakt.

§. CXXXVII.

Door 't aanleggen van Bloedzuigers.

Zommigen hebben geraden, dat men op de Wond een zeker getal Bloedzuigers zoude aanleggen, om met het bloed, dat zij zuigen, ook het Gif na zig te trekken; dan dit kan geen nut hebben, want de Bloedzuigers ſtellen hunne pomp, of bek in een zeker punt en daar uit zuigen zij; en men kan niet zeggen dat het Gif in de bloedvaten gebragt is; het is alleen de oppervlakte der Wond, van waar de Bloedzuigers hetzelve kunnen opneemen; dus beſchouwen wij ze als die, vermits ze tot dit oogmerk niet toereikend zijn, daar toe niet moeten gebruikt worden.

§. CXXXVIII.

Door het Zuigen.

Daar het er tot hiertoe ver af is, van bewezen te zijn, dat de dolmakende Zever, in de eerſte Wegen gebragt, de Dierlijke Huishouding niet kan beſmetten en daar het zeer moeielijk is, indien dit al eens zo ware, te weten, of de perſoon, die zuigen zal,

Digitized by Google

zal, niet zonwijlen eene ligte ontvelling aan de lippen of in den mond heeft, moet men het zuigen met den mond van een mensch, hoe uitnemend dit middel ook zoude kunnen zijn, nimmer aanraden, (1) daar het voor hem, die dit doet, hoogst gevaarlijk is, en wij andere even vermogende Middelen hebben. Men kan deeze zuiging doen door middel van eene gewone spuit, of van zulk eene, die men aanbeveelt bij de uitstorting van bloed in de borst.

§. CXXXIX.

En, in alle gevallen, door het onderhouden van eene langduurige, sterke Ettering.

De meeste Geneesheeren komen daarin overeen, dat ze e n e langduurige Ettering van de Wond beschouwen als één der voornaamste Middelen om deeze kwaal te vermijden, en na de wond gescarificeerd en wel gewassen te hebben, branden zommigen die met het gloeijend Yzer; anderen met een vermogend Brandmiddel; anderen wederom gebruiken scherpe stoffen, om ontsteeking en overvloedige Ettering te maken, en onder deeze laatsten zijn de Spaansche Vliegen zedert langen tijd sterk aangeprezen. (2) Schmucker schrijft er veel vermogen aan toe. Deeze groote Heelmeester scr-

(1) Boutrille, p. 159. Bader, p. 174.
(2) Wedel diss. cit, p. 34.

Digitized by Google

ſcarificeerde de Wond; wreefze met poeder van Spaanſche Vliegen, lag er een blaartrekkende Pleister op, en verwekte daardoor ontſteeking en overvloedige Ettering; en als de ontſteeking te ſterk wierd, dan ging hij die door gepaste Middelen tegen. Door deeze Geneeswijze heeft hij alle gebetenen behouden, die zig aan zijne behandeling hebben willen onderwerpen (1).

Men onderhoudt de Ettering, door er van tijd tot tijd een weinig poeder van Spaanſche Vliegen op te doen, of met Roode Precipitaat (2) of met Brandſteen, waarvan men 10. 20 grein in een half once Zalf kan mengen of door de wond met Boter van Spies-glas te branden, en men geeft den raad, om de Ettering ten minſte 40 dagen te onderhouden. (3) Zelfs hebben andere Artzen bij tijds in de Wond een Iris bolletje, of een Bruet gebragt, om de Wond, wanneer het deel zulks toeliet, tot een Fontanel te maken, die men verſcheiden jaren na den anderen onderhoudt. (4)

(1) Chir. Wahrnemung T. II. —— en Geisler bij Schmücker Verm. Chir. ſchrift T. III. p. 193. Aëtius voyez Chir. Arzneimittel 2e Theil p. 307.

(2) Volgens Mead, 30, 40 grein in een half once zalf.

(3) Le Roux, p. 46. Bouteille, p. 244. Roure, Hist de la Soc. Roij, 1783. 2e partie p. 7.

(4) Hildanus Cent. I. obs. 87. Aepli bij Rahn Gazetté de ſanté T. II, p. 497. Richter Wundarzneikunde T. I, §. 420 Le Roux, l. c.

§. CXL.

Digitized by Google

§. CXL.

III.) Eindelijk zijn er, die door 't gebruik van onderſcheidene Plaatſelijke Middelen het Gif, 't welk in het deel, huisvest, zoeken te verzwakken, van aart te doen veranderen of deszelfs werking op de Zenuwen te verdoven. Met dat inzigt heeft men verſcheiden Plaatſelijke Middelen aangeprezen, als het aanleggen van een halve Pekelharing op de Wond. (1); de Wond te verbinden met Wieken, die men met Kwikzalve beſmeerde en met Wrijvingen met deeze Zalf in den omtrek der Wond. MEDERER is van gevoelen, dat de Kwik het vermogen heeft om het Weijvocht (*Lijmphe*) zodanig te veranderen, dat het het Gif niet *kan* opſlurpen, of dat het Gif, 't welk met het Weijvogt reeds vermengd is, daardoor zijn kragt verliest. (2) Anderen hebben geloofd, dat het van meer gewigt was, het Gif te omwinden, de Zenuwen van het deel minder gevoelig te maken, en tot dat einde hebben zij het ſmeeren met Olijfolie zeer aangeprefen (3) en DALBIJ raad aan, dat men de Wond verwijde en met Ganzevet beſmeere (4). Ik geloof, dat in zeer aandoenlijke menſchen, in beeten, die in deelen voorkomen, dewelke van eene bijzondere gevoeligheid zijn, de Plaatzelijke Behan-

de-

(1) STRUVE, diſſ. cit. §. XVII.
(2) Syntagma. p. 32.
(3) STRUVE, l. c. ibid. BOUTEILLE, l. c. p. 155. §. 38.
(4) L. c.

Digitized by Google

deling, die ſterk prikkelt, zeer grote bedenkelijkheid verdient; dan men zoude zeker verkeerdelijk handelen, als men zig ter Voorbehoeding enkel aan diergelijke Middelen hield.

MONETA ſtelt als de eenige uitwendige Behandeling voor, om op het gebeten deel, een week lang, Drukdoeken te leggen, in een mengſel van Bieraz ijn en Boter nat gemaakt, en dit Plaatſelijk Middel, gevoegd bij het inwendig gebruik van 't zelfde mengſel, is volgens Hem na veele proeven het zekerſte Behoed middel. Heeft die Azijn de eigenſchap om het Gif te vernielen? ik zoude dit niet durven ſtellen, dan ik moet zeggen, dat men reeds veele uitwendige Middelen heeft, waarin de Azijn wel de grootſte rol kan geſpeeld hebben. (1)

Eindelijk vind men een groot aantal Voorſchriften van Pappen en van Wasſingen, waarin alle zoorten van Planten, meestal welriekende of ſcherpe, komen, als de *Sunzig*, de *Salie*, de *Pimpernel*, de *Look*, de *Pry*, &c. die men met ſtampen tot een deeg maakt, om er het ſap uit te drukken, waar men de Wond mede zuivert of waar van men een Pap maakt, die men op de Wond legt en alle 24 uuren ververst; ANDRY heeft ons verſcheiden Voorſchriften opgegeven, aan welke men egter die zekerheid niet kan geven, die de Uitvinders daaraan toeſchrijven, zonder zig bloot te ſtellen van zig door die loftuitingen misleid te zien; in de meeste

van

(1) Zie SANCHES Obs. bij ANDRY. 1778. p. 500. FOEL, de Venenis. p. 155.

Digitized by Google

van deeze Voorſchriften, raadt men zorgvuldig aan, de Wond te verwijden en met Water wel te zuiveren, en men laat het Sap deezer Planten, of eene aftrekſel daarvan in Wijn, inwendig gebruiken (1).

§. CXLI.

De Plaatſelijke Behandeling is, volgens 't getuigenis van alle Artzen, het zekerst middel om de Dolheid voor te komen; ook zijn er zeer weinige regtſchapen Geneesheeren, die ze verzuimd hebben. MATTHIEU ſtelt er wel niet veel prijs op, dan hij durft egter háare nuttigheid niet volſtrekt ontkennen (2).

De ondervinding leert ons zeker,

1.) Dat, wanneer men gezorgd heeft, om de Wond te verwijden; om ze te laten uitbloeden; om er ontſteking te verwekken, en ze langen tijd te laten eetteren, men als dan de ziekte heeft afgewend en SCHMUCKER (3) LE ROUX (4), en een groot aantal anderen geven Waarneemingen op, die de zaak ontwijfelbaar maken, daar zij bijna geene Inwendige Middelen hebben gegeven, en men niet vooronderſtellen kan, dat zij juist geen Perſonen behandeld hebben, dan die voor de beſmetting niet vatbaar waren.

2.) Als men de Plaatſelijke Behandeling verzuimt

(1) ANDRY, Mem. 1778. p. 566. ſeq.
(2) L. c. p. 323 328.
(3) Chirurgiſche Wahrnemungen 2. B. 5.
(4) P. 68. 74; 80, 8.

Digitized by Google

zuimd en zig alleen bepaald heeft tot Inwendige, zogenaamde onfeilbare (*Specifique*) Geneesmiddelen, zijn de Lijders als ſlagtoffers of van hunne eigene halsterrigheid geſtorven, of van die der genen, die hen behandeld hebben; en dit verſchil van een gelukkigen uitſlag heeft men waargenomen bij Perſonen, die door 't zelfde Dier waren gebeten, waarvan die, bij wien de Plaatſelijke Behandeling te werk was geſteld, behouden zijn; daar zij, die alleen Inwendige Middelen gebruikt hadden, geſtorven zijn.

3.) In die gevallen, waarin men de Wond geſcarificeerd en verwijd heeft, waarin men eene langduurige Ettering onderhouden en te gelijker tijd inwendige Middelen, heeft gegeven, moet men niet blindelings geloven, dat die Middelen eigenlijk den Lijder behouden hebben, daar er altijd zeer veel grond is te vermoeden, dat de genezing aan de Plaatſelijke Behandeling moet worden toegeſchreven.

4.) De ondervinding leert, dat, als de Wond groot, ſterk gekneusd en ontſtoken is en veel Etter oplevert, men dan weinig te doen heeft, vermits de Natuur daardoor de kwaal voorkomt. Een Dolle Kat beet een Heer en zijne Meid. De Wond van den eerſten was zeer klein, ſloot zich ſpoedig, en hij ſtierf kort daarna aan de Watervrees. De Wond van de Meid was aan het Been, en wat grooter, zij kreeg eene zware ontſteking en zwelling aan 't Been; de Wond etterde 7 maanden, en de Meid had er in het geheel geen kwaad gevolg van

van (1). LAESSLE en GUILLEMEAU hebben in 3 Perſonen zeer zwaare en gewelddige Wonden gezien, die toegebragt waren door een Dollen Wolf, die, zonder eenige kwaad gevolg, genezen zijn; waarvan men den goeden uitſlag alleen moet toeſchrijven aan de langduurende Ettering (2).

§. CXLII.

Aan welk eene Plaatſelijke Behandeling moet men de voorkeur geven.

Wij hebben te voren de verſchillende Geneeswijzen opgegeven, die men gevolgt heeft, om het Gif in de Wond te onder te brengen; en om den uitgang uit het Lighaam gemakkelijker te maken, en wij hebben gezien, dat men ten dien einde verſchillende Behandelingen gevolgd heeft. Welke nu van die Behandelingen verdient de voorkeur? dit is niet gemakkelijk te bepalen. Ik verlange, dat de proeven van andere Artzen de uitwerking der Geneeswijze van MONETA mogen bevestigen; en dan behoeft men geene Uitſnijding, geen Brandmiddelen, en dit zoude voorwaar de gemakkelijkſte Plaatſelijke Behandeling zijn; maar alvorens wij van de kragt en uitwerking daar van meerder zo-

(1) Zie FOTHERGILL bij ANDRY. 1776. p. 158. Medical Obſerv. and Inquires. vol. V. art. XIX. pag. 195.

(2) Journal de Medecine, Mars. 1773. p. 240. bij ANDRY Mém. 1772 p. 463.

zekerheid hebben, denke ik, dat wij intusschen een anderen weg moeten inslaan: zie hier dan de Behandeling, die ik de meest geschikte oordeele.

1.) *Men moet* de Wond en haar omtrek van de *Zever*, die daar in kan gekomen zijn, met Water en Azijn wel terdeeg zuiveren.

2.) Men onderzoeke met oplettenheid de diepte der Wond: als er slegts kleine steeken zijn, dan moet men die peilen, om er de diepte van te weten, en vervolgens door twee insnijdingen scarificeeren, die ze in eene langwerpige Wond veranderen, — Of anders, na dat het deel is, moet men de *insnijdingen*, in de vorm van een steen, doen, van buiten naar binnen en niet van de Wond naar de omliggende deelen; ook moet men, na iedere Insnijding, van mes veranderen of het in Zeepwater afwasschen. Men laat het dan uitbloeden en men bevordert den uitloop van het Bloed door het deel met een Spons met warm Water nat te maken, of zo het mogelijk is, met het in warm Water te steken; en als 't Bloeden ophoud, verbind men de Wond droog of liever met *Plukscl*, in Azijn nat gemaakt.

3.) Na verloop van vier of vijf uuren neemt men dat Plukscl weg en men legt een Brandmiddel op de Wond.

a.) De Boter van Spiesglas verdient hier de voorkeur, en men draagt zorg, dat die met een houte Tentijzer (*Sonde de bois*) in dier voege worde aangelegd, dat alle de punten van de oppervlakte door het Brandmiddel naauwkeurig worden aangeraakt,

en

Digitized by Google

en in de meeste gevallen draagt dit Brandmiddel de goedkeuring weg van LE ROUX, ENAUX, CHAUSSIER, COLOMBIER, THOMASSIN (1).

b.) Als de nabijheid van groote Vaten of Zenuwen ons belet, om ons van dit Brandmiddel te bedienen, dan kan men gebruik maken van het opgeloste Brandmiddel van MEDERER, of van een mengsel van gelijke deelen Zeep en levende Kalk, 't welk men aanstonds kan gereed maken, of men kan de Wond bestrooien met het Poeder van Spaansche Vliegen.

c.) De dadelijke Branding met een gloeiend ijzer (*Cautere Actuel*) komt ons voor, niet zo zeker te zijn als het vermogende (*Potentiel*), om redenen, hier boven vermeld, en kan geen plaats vinden, als alleen in gevallen, waarin de Wond zo gesteld is, dat ze op eenmaal volkomen kan gebrand worden, en in Wonden, die tot binnen in den Mond doorgaan. Ik weete, dat DECK aanraadt, de geheele oppervlakte en alle hoeken met een gloeiende Priem te branden; maar deeze behandeling duurt zeer lang, ze is zeer pijnlijk en min zeker, als het Brandmiddel. Men moet deeze Middelen wel ter deeg aanleggen en niet denken, dat eene oppervlakkige aanraking voldoende is: AEPLI zegt te regt: Eene geringe Scarificatie; eene ligte Kopping; een weinig Spaanschevliegpoeder zijn niet vol-

(1) Bij MECKEL, archw. der practischen arznei wissenschaft. 2e Theil. p. 251.

Digitized by Google

voldoende, om het Gif 't onder te brengen. (Bij RAHN, Gazette de Santé, T. II. pag. 497.)

4.) *Na het gebruik* van het Brandmiddel legt men *op het deel* een Spaanſchevliegpleister; bij het afneemen daarvan opent men de Blaaſen, en men *legt er* een linne lap op met zogenaamde Bruine *Zalf*, (*Onguent de la Mere*) of met een ander Ettermakend Middel. Ik zoude een ſmeerſel verkieſen, beſtaande uit twee deelen Olijf-Olij en één deel goeden Azijn en zo wagt men af, dat de korst afvalt, en dat geſchiedt na verloop van eenige dagen.

5) Als de Korst is afgevallen, moet men *in de* zweer, naar mate van haar grootte, één of meer Erweten of bolletjes van Gentiaanwortel of Florentijnſche Lisch brengen, van eene evenredige grootte, om de Ettering te onderhouden, als die van een Brandijzer. Als de Wond heel breed is, *en* er lappen van afgeſcheurd zijn, *dan* moet *men ze* met Wieken opvullen, die met een Ettermakend middel beſmeerd zijn: naar mate het Vleesch wederom aangroeit, moet men dat op nieuws met Boter van Spiesglas, of met Helſche Steen, of met Roode Precipitaat branden, en men laat de Wond niet toegaan, als na verloop van 40 dagen.

In de meeste gevallen kan men de Ettering der Wonden ligtelijk onderhouden, dan zomwijlen is dit onmogelijk. EMPEREUR geeft eene Waarneeming op, waarin, niettegenſtaande het gebruik van bijtende Middelen, Spaanſchevliegpoeder enz., de Wond zig

zig in zes dagen sloot en de Lijder stierf aan de Watervrees, (bij BOUTEILLE, p. 222.)

GUILLEMEAU heeft ook twee Persoonen gezien, waarbij Hij de Ettering, wat Hij ook deed, niet kon onderhouden, zij wierden egter behouden. (Journ. de Medec. T. 29. p. 222. 225.) Deeze Plaatselijke Behandeling is van 't uiterste aanbelang en moet nimmer verzuimd worden.

§. CXLIII.

In welk Tijdstip moet men de Plaatselijke Behandeling te werk stellen?

Het oogenblik na de Beet is ontegenzeggelijk het allergeschikste; hoe later men ze werkstellig maakt, hoe men er minder eene goede uitwerking van te hoopen heeft. GRAY heeft eene Waarneeming van een Jongman, die gebeten was, bij wien men de meest vermogende Middelen aanwende en die des niettegenstaande de Watervrees kreeg, om dat men de Plaatselijke Behandeling eerst den 20sten dag na de Beet begon. (Zie DUNCAN, Medical Commentaries Th. 2. Vol. II.) Men moet zig intusschen wel wagten, dit te verzuimen. — Het Gif der Dolheid, is een Gif, dat eenigen tijd, langer of korter, in het gebeten deel blijft, alvorens het word opgeslurpt, of liever, dat langsaam word opgeslurpt. Dus, wanneer men deszelfs zitplaats aantast, is er altijd hoop, om het Gif geheel t'onder te brengen, of deszelfs hoeveelheid te verminderen, en bij gevolg

Digitized by Google

volg deszelfs uitwerkſelen minder ſchadelijk te maken. Eens deed Foot, de uitſnijding eerst na verloop van *36 uuren*, eenigandermaal eerst na verloop van *58 uuren* na de Beet en beiden deeze gekwetſten werden behouden; Dan men moet niet geloven, dat er een vast bepaalde tijd is; in welk *tijd*ſtip men ook geroepen word, geduurende het eerſte Tijdperk der ziekte, moet men altijd de Plaatſelijke Behandeling werkſtellig maken.

Als de Wond nog niet gefloten is, dan moet men ze branden, men maakt eene ontſteeking en eene ſterke Ettering, die men, *zo als wij reeds gezegt* hebben, moet onderhouden.

Als de Wond zeer klein is, en ze is reeds gefloten, dan moet men ze met het Brandmiddel of door 't Vuur openen, of er liever inſnijdingen in doen; laten ze uitbloeden, en zig bedienen van de Boter van Spiesglas, met één woord, behandelen, als of men er op het oogenblik der Beet, bijgeroepen was. (1) Als men eerst in 't begin van het tweede Tijdperk geroepen word, als de Wond de Voorlopende Kenmerken vertoont; als het Lidteken begint te ontſteken, moet men nog dezelfde Behandeling houden en John Hunter meent, dat men als dan nog de ziekte met het Brandmiddel kan afweeren; dan ik zoude mij op het Brandmiddel alleen niet verlaten, en als het deel het toeliet, zoude ik het Lidte-

(1) Zie le Roux, Kiavalle, Hoſtoire de la Société Royale de Medecine 1783. 2e partie p 83. Johnstus Memoirs of medical Societys Vol. I. art. XIX.

Digitized by Google

teken uitroeien, de oppervlakte der Wond, na die wel te hebben laten uitbloeden, met Boter van Spiesglas beſtrijken; ik zoude er een Spaanſche vliegplaaster opleggen en de Wond behandelen, als of die nog versch was.

Zelfs wanneer men niet geroepen word, als wanneer de Watervrees zig reeds openbaart, als dan moet men in de Plaatſelijke Behandeling nog denzelfden weg houden, in één woord, als de Plaatſelijke Behandeling verzuimd is, heeft men verkeerd gehandeld; dit is een allergewigtigst ſtuk in alle Tijdperken deezer ziekte; eene waarheid, die reeds aan LISTER bekend was en door de hedendaagſche Schrijvers bevestigd is.

§. CXLIV.

Welke is de uitwerking van de Plaatſelijke Behandeling?

Na het mij toeſchijnt, brengt de Plaatſelijke Behandeling de volgende uitwerkſels te weeg.

1.) Als ze kort na de Beet word werkſtellig gemaakt, dient ze om het Gif in de Wond t'ondertebrengen of den uitgang uit het Lighaam te bevorderen en wanneer het Gif, op de eene of andere wijze geloosd is, dan zal het geene uitwerking doen, en de Lijder zal van de gevolgen der Beet beyrijd blijven. Andere ziekten leveren ons dezelfde verſchijnſelen op. JOHN HUNTER zegt, dat als men een Kind heeft ingeënt, en de Ouders hebben er

Digitized by Google

berouw van, men de uitwerking der Inenting beletten kan, door de plaats der Inenting uit te snijden, of door die met een bijtend Middel te vernielen, den derden den vierden en mogelijk zelfs den zesden en zevenden dag na de Inënting.

2.) De langdurige Ettering, die men aanraadt te onderhouden, dient, zegt men, om die gedeelten van het Gif, die in 't eerste oogenblik niet vernield waren, te loosen; mogelijk ontdoet de Natuur zig, langs deeze Wond, van 't opgeslurpte gedeelte des Gifs, als door een Ontlastbuis, ten minste dit komt mij niet onwaarschijnlijk voor; dan, om hieromtrent zeker te zijn, zoude men de stoffe, die uit deeze Wonden loopt, aan Dieren moeten Inënten, om te zien, of die vatbaar is, om de ziekte medetedeelen; 't welk echter twijfelagtig is. En wanneer nadere Proeven ons leerden, dat de Ettering deezeer Wonden nog in de eerste dagen nog vervolgens in staat is, om te besmetten, dan zoude men de goede uitwerking der langdurige Ettering aan de Prikkeling moeten toeschrijven, die de Zenuwen in een hodigen trap van spanning onderhoudt, ten einde de Natuur de zuivering bewerke, het zij door de Longen of eenigen anderen Tusschenweg. In 't begin van het tweede Tijdperk, heeft de Plaatselijke Behandeling misschien dezelfde uitwerking; men ontlast een gedeelte van het Gif, 't welk daar ter plaatse huisvest, men bevordert de ontlasting van 't opgeslurpte gedeelte, en men prikkelt.

In het derde Tijdperk, moet men boven al prik-

ke-

Digitized by Google

keling wagten, die aan het Zenuwgeſtel werd medegedeeld door eene prikkelende Plaatſelijke Behandeling, die eene tegengeſtelde prikkeling veroorzaakt, die mogelijk in ſtaat is, om de Kramp, waardoor andere deelen lijden, te doen ophouden; dan, op welk eene wijze dit ook geſchiede, (het geene ik egter wel verre ben van te geloven geraden te hebben,) het is nogtans niet min zeker, dat de Heelkunde in alle dè Tijdperken der ziekte, haar oog vooral vestige op die plaats, waar het Gif gebragt is.

§. CXLV.

Over de Inwendige Voorbehoedende Middelen.

Hier is het vooral het geval om te zeggen: *Inopes nos Copia fecit.* als men denkt aan de menigte van Inwendige Geneesmiddelen, die door verſcheiden Schrijvers geroemd zijn, en aan de weinige zekerheid, die de gevolgen van derzelver gebruik ons geven. Het oogmerk, dat men zig voorſtelt, is, om door dezelven de looſing van het Gif, 't welk in 't lighaam geſlopen is, te begunstigen, voor dat het heeft kunnen werken op het Vocht, waarmede het Gif de meeste verwandſchap heeft, en de ontlasting van het reeds bedorven gedeelte van dit Vocht te begunstigen en deszelfs verder bederf te ſtuiten.

En men kan niet ontkennen, dat deeze Aanwijſingen plaats hebben, van het oogenblik af, dat

Digitized by Google

men niet aanſtonds na de Beet, het Gif, 't welk in de Wond gebragt *is*, heeft t'ondergebragt.

Dan *hoe zullen wij* aan deeze Aanwijzingen voldoen? *Welke* is de weg, die de Natuur verkiest om *dit* Gif uit te jagen, welk tot in 't binnenſte is doorgedrongen en welke zijn de Hulpmiddelen, die men Haar daartoe leenen kan? —— Alle deeze Vraagſtukken zijn zeer moeielijk te beantwoorden.

Dusverre is ons geen Inwendig onfeilbaar Middel tegen het Gif der Dolheid bekend; de Plaatſelijke Behandeling, bij tijds gebezigd, kan daarop alleen aanſpraak maken, — alhoewel men dezelve niet eigenlijk onfeilbaarbaar kan noemen.

Laat ons zien, of wij in de Algemeene Geneeskonst eenige meer zekere wegen vinden kunnen.

§. CXLVI.

Het Aderlaten.

Veelen hebben geraden onmiddelijk na de Beet, eene Aderlating te doen. Dan die Practijck is gevaarlijk. Het Aderlaten, onbedagt gedaan, verzwakt den Lijder, bevordert de opſlurping van het Gif, dus verwerpen wij dit met SCHMUCKER (1) die gevallen uitgezondert, waarin bijzondere omſtandigheden, als b. v. volbloedigheid van den Lijder, zulks vereiſchen (2).

(1) L. c. T. II. p. 548.

(2) BOUTELLE, p. 180.

§. CXLVII.

Digitized by Google

§. CXLVII.

Braakmiddelen.

Deeze komen te ſtade, wanneer de Eerſte Wegen van den Lijder onzuiver zijn; ze ontlasten ze van die ſtoffen en neemen dus eene meerdere prikkeling weg, die ligtelijk zoude kunnen vermeerderd worden, door de uitwerking, welke ſchrik en vreeze op de afſcheiding der Gal heeft. Deeze Middelen drijven het Gif ook na de Huid en begunſtigen geenzints de opſlurping. Volgens zommigen is de Ipecacuanha of Braakwortel het meest geſchikt, dan de Braak-Wijnſteen (*Tartre Emetique*) kan met even zo veel, ja met meerder voordeel gebruikt worden, om dat die meer werkt op de kleine vaatjes der Huid. In het eerſte, tweede, ja zelfs derde Tijdperk heeft men zomwijlen Aanwijzingen, die 't gebruik van Braakmiddelen voorderen.

§. CXLVIII.

De Buik-ontlastende Middelen.

Zommige Artzen hebben geraden, den gebetenen aanſtonds een Buikzuiverend middel te geven. Deeze handelwijze is zeer afteKeuren. De Purgeermiddelen komen alleen te pas, als men tekenen heeft, die aanduiden, dat er kwade ſtoffen in de Darmen vergaderd zijn, en dan nog moet men zig

Digitized by Google

niet bedienen als van zagte Middelen, want zij verzwakken den *Lijder* en begunstigen de opflurping van *het Gif* (1). De Schrijvers, die voorſtanders *zijn* van de Kwik, en die ze in groote *Giften* voorſchrijven, maken ook menigmaal gebruik van Ontlastende Middelen, die dan goed *zijn*, om de al te ſterke werking van dit Mineraal op de wegen van de Keel te beletten, en die, terwijl ze de Eerſte Wegen, gedurende de Voorbehoedende Geneezing, zuiveren, ten minſten eene Prikkelende oorzaak te meer wegnemen; dan deeze Middelen zijn niet onfeilbaar (*Specifiques*) en *ik* gelove niet, dat de Natuur *zig langs* deezen weg van het Gif ontdoet. Dierhalven zijn de Ontlastende Middelen meestal niet, dan Bijkomende van de bijzondere Geneeswijzen. —— Alhoewel wij het al te veelvuldig gebruik der Ontlastende middelen afkeuren, willen wij dezelven egter niet geheel verwerpen; men moet zorgen, dat men open lijf houde, en het overige moet men bepalen na de bijzondere omſtandigheden.

§. CXLIX.

De Kwijlmiddelen.

SAUVAGES heeft voorgeſteld, dat men kwijling zou-

(1) SCHMUCKER, l. c. —— JÆGER, l c. p. 19. HILDANUS, Cent. Obſ. 87. HALLOT M. A. & THOMASSEAU (Jos) non ergo demorſus a cane rabido, Paris 1670.

Digitized by Google

zoude verwekken, als zijnde den geschiktsten weg, waardoor het Gif konde geloost worden, 't welk vooral ging na de deelen, die 't Speekzel afscheiden Veele Artzen hebben dit gevoelen omhelst, dan de ondervinding heeft er haar zegel niet opgezet. Integendeel leert zij ons, dat die ontlasting nutteloos, schadelijk en nadeelig is. De veelvuldige gevallen, door BOUTEILLE aangehaald, zijn genoegzaam, om deeze uitspraak te staven, en wij zullen ze nader overwegen, als wij over de Kwik handelen zullen (1).

§. CL.

De Pisdrijvende Middelen.

Men heeft getragt, het Gif door de Piswegen te loozen, en ten dien einde zig bedient van scherpe Pisdrijvende Middelen, als b. v. van Spaansche Vliegen, en men verzekert, dat dit niet altijd zonder vrugt geweest zij; ook zijn verscheiden Middelen, die tegen de Dolheid geroemd worden, zamengesteld uit Pisdrijvende Middelen: men moet dus deezen weg niet minachten en de Pisloozing door 't gebruik van eenige Pisdrijvende Middelen bevorderen, als b. v. door Rammenas, Uijen, Look bij het Eeten te doen; dan men moet ze niet beschouwen als of ze geschikt zijn, om het Gif te ontlasten. M. THIESSET heeft een zieken gezien, die eenige da-

(1) L. c. p. 166. & seq.

dagen lang eene ſterke Pisloosing had, dan deeze Afscheiding heeft hem niet behouden (1).

§. CLI.

De Zweetdrijvende Middelen.

Zoo men eene gunstige ſcheiding (*crisc*) hoopen mag, zegt men, is het door het Zweeten: eene menigte gevallen ſchijnen te bewijzen, dat zulke Lijders genezen zijn, door ze aan het Zweeten te brengen: alle Middelen, die zo hoog geroemd zijn tegen de Watervrees, en die hunne achting 't langst behouden hebben, ſchijnen vooral langs deezen weg gewerkt te hebben. Ik wijze den Leezer op de gevallen, door BOUTEILLE aangehaald, die ik hier zoude moeten overſchrijven (2); ook is het van het grootſte aanbelang, dat men bij de Voorbehoedende Genezing op den ſtaat van deeze *ontlasting* wel acht geve.

§. CLII.

Door de Uitwaasming der Longen.

Wij kunnen niet ontkennen, dat de Natuur langs den weg der Longen zig van veele ſmetſtoffen ont-

(1) Verg. BOUTEILLE, l. c. p. 171.

(2) P. 174. & ſeq. en BACHER, Journ. de Med. T. 65. p. 225. SAUCHEZ bij ANDRY, Mem. de 1778. p 501.

Digitized by Google

ontdoet; het is niet onwaarschijnlijk, dat zij in de Dolheid iets dergelijks doet, maar hoe zal men de ontlasting langs deezen weg bevorderen? Zommigen raden, de Lijders in eene ruime lugtige plaats te houden en hun eene matige beweging voorteschrijven, om de zuivering langs deezen weg te begunstigen. Ik durve niet verzekeren, dat het Gif daar door uit het Lighaam zal uitgaan, het is egter zeer zeker, dat deeze raad niet min heilzaam is en dat ze behoort gevolgd te worden.

§. CLIII.

Men moet zig tegen de verdere Ontaarting van het Zenuwsap, dat in het bijzonder door het Gif der Dolheid aangedaan is, verzetten.

Wij kunnen geen andere Middelen gebruiken, dan de bekende Middelen tegen de Verrotting, en niemand zal ontkennen, dat de meeste, zo zeer geroemde Geneesmiddelen min of meer de eigenschap hebben van de ontaarting van onze Vochten tegen te gaan. Heeft de Azijn daarin iets bijzonders? dit kunnen wij niet bepalen, en wij zullen in 't vervolg door over handelen.

Digitized by Google

§. CLIV.

De Pijn- en Krampstillende Middelen.

Die komen te stade om de grootere beweging der Zenuwen te stillen, vooral in zeer aandoenlijke Personen en wier Verbeelding ligtelijk kan worden aangedaan.

§. CLV.

Na dat wij, zo veel ons mogelijk was, de verschillende Classen van Geneesmiddelen doorlopen hebben, tot welke wij, als Voorbehoedende Middelen, onzen toevlugt konden neemen, zullen wij een korte schets trachten te geven van de Middelen, die ter vermijding der Dolheid zijn aangeprezen, wij zullen die verdeelen in die van het *Plantenrijk*; in die van het Dierenrijk en van *'t rijk* der Delfstoffen en eindelijk in Voorschriften of Zamengestelde Middelen.

§. CLVI.

1ste Classe; *Voorbehoedende Middelen tegen de Dolheid, uit het Rijk der Planten.*

Het Rijk der Planten verschaft ons eene groote verscheidenheid van Planten, die men zelden alleen en op zig zelven als Voorbehoedende Middelen heeft aan-

Digitized by Google

aangeprezen, maar die men in de verſchillende Voorſchriften, die als Voorbehoedende worden aangeprezen, in een meer of min grooter aantal vereenigd vindt. De aangeprezen Planten zijn de Roode Muur, Guichel-heil (*Anagallis*) Wijnruit (*Rhue*), Klaver (*Treſle*), Veldmaagdelieven (*Marguerites des Champs*), kleine Donderbaart (*petite Joubarbe*), Peperkruid (*Paſſerage*), kleine Salie (*petite Sauge*), Look (*l'Ail*), Kruidnagelen (*Cloux de Giroſle*), Wortel van de Steekpalm (*Racine de Fragon ou de Haux Frelon*), de wilde Pimpernell (*Pimprenelle Sauvage*), Porcelein (*Pourpier de Marais*), Milt kruid (*Scolopendre*,) Vrouwen hair (*Capillaire*), Roſemarin (*Romarin*), Wormkruid (*Tanaſie*), Hondsdraf, (*Lierre Terreſtre*), Camille (*Chamomille*), Duizendblad (*Millefeuille*), Yzer kruid (*Verveine*); Honderoos (*Roſier ſauvage*), kleine Santorie (*la petite Centaurée*), Giftwortel (*Scorzonere*), Engelwortel (*Angelique*), Averuit (*Aurone*), en meer anderen, welke alle opteneemen onnutig en verveelend zoude zijn en waarvan men de lijst vinden kan bij STRUVE. (1) MEZLER, (2) en ANDRY. (3)

De voornaamſte planten, waarvan men bijzonder veel verwagting gehad heeft en die eenige aanmerking verdienden zijn Grauwe Mosch (*Lichen cinereus*,) Guichelheil of Roode Muur, (*Anagallis*), Wortel van

(1) Diſſ. cit. ü. XVII.

(2) l. c. Pag. 24.

(3) Memoires pe 1776 en 1778. p. 460 & ſeq. in de verſchillende voorſchriften.

Digitized by Google

van Speerkruid (*Racine de Valeriane*), de Belladonna, de Wortel van Hondsroſen (*Racine d'Eglantier*), Kraanoog (*la Noix Vomique*); Opium, Campher, Azijn.

§. CLVII.

De Lichen cinereus.

(*Graauwe Mosch*),

Deeze maakt het voornaamſte uit van zeker Poeder tegen de Dolheid (*Poudre Antihyſſe*) dat veel geruchts gemaakt heeft en bekend is onder de naam van *Poeder van Dampierre* of *Pulvis Antihyſſus* van de Londonſche Apotheek. Men neemt een halfonce van deeze Mosch, tot poeder gemaakt, en mengt dat met een half Loot Zwarte Peper en verdeeld dit alles in 4 giften: men geeft daarvan eene gifte des ogtens nugteren met een pond warme Melk; en houdt daar de drie volgende dagen mede aan: op den 5den dag laat men den lijder des morgens nugteren in een koud Bad gaan, en men laat er Hem één of twee minuten in, vervolgens wat men hem over het geheele lighaam; en laat hem een maand lang dit Bad gebruiken: het hoofd moet niet nat gemaakt worden; na verloop van één maand laat men hem dit Bad gebruiken om den derden dag, drie weeken lang. Voor de Wond behoeft niet bijzonder gezorgd te worden. MEAD verzekerd, door dit Middel meer dan honderd menſchen te hebben be-

hou-

Digitized by Google

houden. (1) JOHN FULLER beschouwde dit Middel voor onfeilbaar. (2) CARTHEUSER prijst het ook als een sterk Pisdrijvend Middel aan (3). Dan de ondervinding van andere Artzen, heeft dit vermogen niet bevestigd het is buiten gebruik geraakt. (4)

§. CLVIII.

Anagallis flore purpureo. Mouron rouge.
(Roode Muur.)

In 1747. wierd deeze plant te *Mentz* als een bijzonder en onfeilbaar Middel tegen de Dolheid aangeprezen; men roemde ze insgelijks te *Munster* in 1752 en 1755 RAVENSTEIN (5) en meer anderen (6) gaven verscheiden Waarneemingen ten voordeele van deeze plant, uit. Men gebruikt ze aldus: men geeft van het Poeder van deeze Plant, alle zes uuren, 1 of 2 scrupels op een boterham, of

(1) Oeuvres T. I. p. 168, 172. en P. T. auszug T. II. p. 260.

(2) P. T. auszug. T. II. p. 263.

(3) Mater. Medica. T. II. p. 457.

(4) MURRAY Apparatus Medicament. Vol. V. p. 525. VAN SWIETEN §. 147. T. III. p. 587.

(5) I. Sammlung Seltiner Begebentreiten in der Natur, 1755, p. 419.

(6) Z. C. L BRUELS, diss. Inaug. de Anagallide, Argent. 1758. NEYDECK l. c.

Digitized by Google

of met Melk en de Lijder moet te bedde blijven liggen en daar eene sterke uitwazeming afwagten. 3 of 6 giften zijn toereikende en men vermindere ze, na de jaren van den Lijder. Voor de Honden is de gifte één dragma in Melk; voor Paarden twee dragma met Brood en Zout. NEYDECK, CHABERT (1) hebben deeze Plant zeer geroemd, egter betrouwt er zig geen één der hedendaagsche Artzen op. (2) en het is in der daad slechts een ligt Zweetdrijvend Middel.

§. CLIX.

De Valeriaan-Wortel.

Deeze wortel, daarze een Krampstillend en Zweetdrijvend middel is, kan nuttig zijn; dan het is een onzeker middel. BOUTEILLE roemt het zeer in eene gifte van een dragme in 3 oncen Witte Wijn en één once Water, des ogtends nugteren in het bed gegeven, waarin de Lijder twee uuren blijven moet, en thee drinken van Orange-bladeren. Hij geeft alle 4 dagen een Buikzuivenrend middel van 20 grein *Pulvis Cornachins*, 6 grein *Jalappe*, 1 grein *Kermes Minerale* en één scrupel *Zuiker*, hij doet de Wond scarificeeren, en prijst zeer aan Smeeringen met het Vlugge Smeersel (*Liniment volatile*) op de Wond en het geheele deel. (3) Het is ligt te zien, dat

(1) By ANDRY. Mem. de 1778. p. 470.

(2) LEWIS, Apothekerbuch. T. I. p. 218.

(3) Journal de Medicine. T. 49. p. 170.

Digitized by Google

dat de Schrijver zeer gunstig alles aan de Valeriaan toeschrijft, daar de Plaatselijke Behandeling alleen zijne Lijders heeft kunnen behouden.

§. CLX.

Radix Cijnosbati, la Racine d'Eglantier, Rosier sauvage, (Honds Roos).

Er is voorzeker geen Middel, 't welk zo weinig vertrouwen verdient, als dit; men geeft van dit Poeder 40 grein, waarvan men met drie Doiren van Eijeren een struif laat bakken; de Lijder at die des ogtends nugteren 't bed, en dan blijft er nog twee uuren in. (1)

§. CLXI.

Nux Vomica. (Kraan oogen.)

Men heeft dit gevaarlijk middel zeer geroemd ter voorkoming van de Dolheid. —— Het is 't voornaamste hoofdmiddel van het *Electuarium de Ovo cum Nuce Vomica.* (2) THEBESIUS maakt st aat op deeze Bes, dan het is zeer te verwonderen, dat hij er de Gift niet van bepaald heeft. (3) ERPENBECK on-

(1) Bij ANDRY Mem. de 1778. p. 564. het wonderbaarlijke, dat PLINIUS daarvan verhaald bij VAN SWIETEN §. 147. M. III. p. 587.

(2) MURRAX, apparatus Medicam. T. I. p. 483.

(3) Nova acta Physice-medica. a. N. c. Vol. I. p. 175.

Digitized by Google

onderrigt ons, dat de Profesſor LEIDENFROST hier op het grootſte vertrouwen heeft, dan deeze kundige *Man laat* de *Wond* ſcarificeeren en laat er *Spaanſche Vliegen* opleggen. (1) Zo dat het *ligt* te zien is, waaraan hij eigentlijk zijn gelukkigen uitſlag verſchuldigd is.

§. CLXII.

De Campher.

Dit is een uitneemend *Middel met opzigt* tot deszelfs Krampſtillend en *Zweetdrijvend vermogen* enz. SCHMUCKER gebruikt het te gelijk *met* Uitwendige Middelen, zo om de werking van de Spaanſche Vliegen op de Blaas voortekomen, *als* om de Huid altijd vogtig te houden. Hij *geeft* 4 maal des daags een Poeder, beſtaande uit 30 greinen Salpeter en 2 greinen Campher, en men *ſchrijft* eene verzagtende levenswijze voor uit Moeskruiden, en eindigt de Genezing met een Purgeer-middel uit Jalappe en Zoete Kwik (*Mercure doux.*) Anderen prijzen de Campher met Kwik gemengd, zo als wij naderhand zullen zien. De Campher is zeer te prijzen, als een Hulpmiddel (*Auxiliare*), als de Eerſte Wegen, ingevalle die onzuiver zijn, eerst gezuiverd worden.

(1) Diſſ. cit. p. 41.

§. CLXIII.

Digitized by Google

§. CLXIII.

De Opium.

Onder de beste Hulpmiddelen plaatsen wij de *Liquidum* SYDENHAMI, waarvan men wel doet, met 12 à 15 druppen te geven, voor dat men scarifieert en na 't eerste verband herhaalt men de gifte, vooral bij menschen, die zeer aandoenlijk zijn. Dit Middel vermindert de gevoeligheid, bedaart den schrik, en doet de beste uitwerking door het evenwigt in het geheele lighaam te herstellen. Veele Artzen hebben de Opium met Voorbehoedende Middelen gepaard, zo als wij vervolgens nader zien zullen, en de Ouden hebben niet ten onregt de Wond verbonden met eene ontbinding van *Theriaca* in Azijn (1).

§. CLXIV.

De Belladonna.

Het gebruik der *Belladonna* verdient alle de aandagt der Artzen en het is een der zekerste Middelen, ter voorkoming der Dolheid: het werkt als een Krampstillend en vooral als een Zweetdrijvend Middel en wij hebben de grootste verpligting aan den Heer MUNCH, die daaromtrent zeer belangrijke Waarnee-

(1) WEDEL, Diss. de Hydrophobia, p. 40.

neemingen in het licht heeft gegeven, en door eene menigte Proeven bewijst, dat dit een der zekerste Middelen is.

Het Poeder van de Wortel is kragtiger, dan dat der Bladeren. De beste Wortels zijn, die 2 of 3 jaaren oud en niet zeer houtagtig zijn. Men vergadert ze, voor dat de Plant bloeit, men droogt ze in de schaduwe en stampt ze in een vijzel: dit Middel werkt vooral door het Zweeten. Als de Belladonna niet doet zweeten, dan veroorzaakt zij eene zwelling in het gebeten deel; die zwelling doet zig vooral zien na de eerste Gifte; zij is minder bij de tweede Gifte; en bij de derde ziet men ze niet meer.

Gedurende het gebruik van de Belladonna bespeurt men somtijds eene trekking in het gebeten deel en men moet met het gebruik zo lang blijven aanhouden, tot dat de korst, die de Wond dan nog bedekt, of volmaakt droog of afgevallen is.

Men moet, zo veel mogelijk na de Beet, een Poeder geven van de Belladonna, en wanneer er tekenen van onzuiverheden in de Maag of Darmen zijn, moet men die alvorens door een Braak- of Buikzuivend middel outlasten. Na verloop van 48 uuren geeft men er een tweede, en na een zelfden verloop van tijd een derden, en als de Lijder, na 't gebruik van dat derden Poeder, nog eenige trekking in 't deel gevoelt, en er nog eenige zwelling aan het gebeten deel is, dan moet men den Lijder 72 uuren lang laten rusten; na dat tijdverloop zal men hem

nog

Digitized by Google

nog 5 Poeders van de Belladonna laten nemen, zo dat men altijd tusschen iedere Gifte 48 uuren late voorbijgaan.

De Lijder neemt het Poeder met dun Havergort water in, en begeeft zig te bedde om de werking van het Middel af te wagten, 't welk vooral op het Zweet werkt, 't geen men daarenboven tragt te onderhouden en te begunstigen door den Lijder Camillen, als Thee getrokken met Melk te laten drinken. Zo lang men bemerkt, dat het Zweeten aanhoudt, moet de Lijder niet opstaan; maar als het ophoudt, dan moet hij zig met zeer grote omzigtigheid verschoonen, en hij moet in huis blijven in een matig warm vertrek. Wanneer hij over droogheid in de keel klaagt, geeft men hem versch Water of Melk.

Als de eerste Gifte van de Belladonna Buikloop veroorzaakt, moet men het geven der tweede Gifte uitstellen, tot dat dit Toeval voorbij is.

Ouderdom van den Lijder.	't gewigt van de 1ste Poeder, Greinen.	't gewigt van de 2de Poeder	't gewigt van de 3e Poeder.
Kind van 1 Jaar	— — 1	— — 1½	— — 2½
— van 2 —	— — 2	— — 2	— — 2
— — 3 —	— — 2½	— — 2½	— — 3
— — 4- 5	— — 3½	— — 3½	— — 4
— — 6- 7	— — 4	— — 4½	— — 5 5½
— — 8- 9	— — 4½	— — 5	— — 6
— — 10- 11	— — 5	— — 5½	— — 6½
— — 12- 13	— — 6	— — 7	— — 8
— — 14-16	— — 6½	— — 7½	— — 8½
— — 17-50	— — 10	— — 12	— — 13- 14

Digitized by Google

(Men vermindert de Gifte een weinig voor Vrouwen.)

— van 50-60	— — 6	— — 8	— — 9
— 60-70	— 4-5	— 6-7	— — 9
— 70-80	— — 3	— — 4	— — 9
Aan M innens.	— — 3	— — 4	— — 5

Behandeling van de Wond gedurende het gebruik der Belladonna.

Men wast de Wond ter deeg met enkel Water, of met zout Water, men laat ze uitbloeden, en als dezelve al te klein is, *scarificeert* men ze en verbindt ze met een gewoon Ettermakend Middel (*Digestif*). In het eerste oogenblik van de werking der Belladonna word de Wond eenigzints droog, maar, zo dra het Middel de poren der huid begint te openen, en alles van het middelpunt des Lighaams na den uitwendigen omtrek te bepalen, dan word de Wond vogtig en Ettert sterk; men moet niet veel prikkelends in de Wond brengen; een Verband met Losmakende Middelen, een eenvoudig Digestif, een Weekmakende Pap, zijn alleen voldoende. Men moet het gekwetste deel warm houden, en als deszelfs gesteldheid het toelaat, verscheiden maal daags, zagt met warm Linnen wrijven. Men heeft in het algemeen niet te vreezen, dat de Wond gedurende 't gebruik der Belladonna zig sluiten zal: deeze Plant schijnt voorál te werken op het Gif, dat zig in de Wond bevind; en de ontlasting daar van gemakkelijker te maken; en zo dra men geene Toevallen meer in de

Wond

Wond of in het gebeten deel beſpeurt, kan men met deszelfs gebruik ophouden. Dan, wanneer de Lijder na de 3de Gifte nog trekkingen in het gebeten deel voelt, en de Wond in den omtrek nog gezwollen is, dan moet men, na dat de Lijder eenigen tijd met 't gebruik der Belladonna is opgehouden, daar op nieuws mede beginnen. —— Intuſschen is het ten allen tijde voorzigtig, dat men belette, dat de Wond niet ſchielijk heele; en het is genoeg, dat men ze verbinde met Baſilicum, verſterkt met roode Precipitaat, en als men ziet, dat men niets meer te vreezen heeft, dan laat men de Wond langzamerhand ſluiten, door het bijtend Middel, 't welk men onder de Zalf vermengt, trapsgewijze te verminderen. MUNCH verhaalt 102 Waarneemingen, die het vermogen van dit Middel bevestigen; men heeft het egter ook vruchteloos zien gebruiken, want in de Waarneeming van REBIERRE belette de Belladonna de Watervrees niet. (Hiſt. de la Societé de Medecine, 1783. 2e. partie, p. 211.) dan één geval van het tegendeel bewijst hier niet veel.

§. CLXV.

De Azijn.

Geneeswijze van MONETA.

De Azijn is door den Grooten BOERHAVE wegens deszelfs Prikkelend, Rottingweerend vermogen,

Digitized by Google

waardoor ze in het geheel Lighaamsgestel gemakkelijk doordringt, zeer geroemd: *refrigerandi vim habet eximiam, quoties febris oritur ſtimuli acrioris Bilis, alcaleſcentis Salis, aut putridi, nati in corpore humano & a morſu venenato ferarum, ſitim & binc orlundam ſimul ſedans. . . . Morſuique curando Virulentorum aliud non eſt Peſcé efficacius, eximio in Rabie Caninâ exemplo.* (1) BENEVENTI heeft ze zeer aangeprezen (2) en het is mogelijk aan den Azijn alleen, dat men de goede uitwerking van het Middel van den Markgraaf MALASPINA en van HANNEMANN hebbe toeteſchrijven. ERPENBECK zegt in zijne Verhandeling, dat Hij vooral door 't uit- en inwendig gebruik der Azijn van de Dolheid is bevrijd geworden (l. c. p II). DR. LEONISKA van *Padua* heeft veele Waarneemingen gedaan, die er de goede uitwerkingen van bevestigen (zie NICOLAI Curanten, p. 50.) In 1765. maakte men in de *Philoſophical* Transactions bekend, dat de *Lijder*, die gezegd werd in Italie door 't gebruik der Azijn genezen te zijn, geen Watervrees had (3), dat in het berigt van LOUIS FRANK bevestigd word. (Med. Chir. Zeitung, 1792. T. IV. p. 287.). BAUDOT zegt, onder de bedriegelijke Middelen moet men den witten Azijn niet uitzonderen, waar-

(1) Element. Chymiæ. T. II. p. 118.
(2) l. c. MEZLER, l. c. p. 352.
(3) Aufzug. T. III. p. 357.

Digitized by Google

waarvan men in zommige Nieuwspapieren heeft opgegeven, dat ze in Engeland eene goeden uitslag gehad heeft (1). MONETA heeft er zig op toegelegt, om de nuttigheid van den Azijn ter voorkoming der Dolheid aan te toonen. Hij heeft zig niet bepaald om ze te gebruiken, als na 't geen hij daarvan in 1768. aan den Professor THIESEN heeft horen zeggen en na de voorbeelden van een goed gevolg, die ze in Saxe en in het Oosten gehad heeft (2): ten onregte heeft hij nog BOERHAVE nog BENEVENENTI aangehaald. Dan daar is niet aan gelegen, daar honderd door hem gedane Waarneemingen (3), en waar men er nog drie bijvoegen kan, van Personen, die door een Dollen Wolf in het aangezigt gebeten en door zijn Middel genezen zijn (4), ons schijnen daar aan te moeten doen geloof geven.

Volgens MONETA gaat men op de volgende wijze te werk.

1.) Men moet op de Wond Asch, of Stof van Tabak leggen, om de Zever op te slurpen, en ze daar na zorgvuldig met water afwasschen.

2.) Men maakt Bierazijn in een Pot warm, (volgens

(1) l. c. p. 97. vid. WICHMANN, Hannoverisches Magazin. 18e st. 1766.

(2) l. c. p. 16, 17.

(3) l. c. p. 38.

(4) Gazette de Pologne 1790. in der Med. Chirurg. Zeitung 1790, T. IV. p. 374. & 1792. T. II. p. 383.

Digitized by Google

gens BOERHAVE is er geen onderscheid tusschen deeze en de Wijnazijn, dus kan Wijnazijn het zelfde doen;) op 3 Ponden Azijn doedt men een half pond Boter, die men daarin laat smelten, en men legt op de Wond Drukdoeken, die met dit mengsel vochtig gemaakt zijn of anders Wieken, die daarin gedoopt zijn. Als de Wond in 9 dagen niet genezen is, dan verbind men ze met de Ceruiszalf.

3.) Inwendig geeft men drie of viermaal daags anderhalf once Azijn met een weinig Boter en dan gaat men, ten minste 15 dagen, mede voort.

4.) Men verbied den Lijder gedurende eenigen tijd het eeten van Vleesch, en laat hem tot voedsel Vrugten en Moeskruiden gebruiken; —— en zijn gewone drank zal zijn slap Azijn-water (*Oxycraat*) Sijroop van Azijn, Limonade, dun Bier, een weinig Water en Wijn: alle Sterke Drank, als Wijn, zwaar Bier, Geestrijke dranken moeten vermijd worden.

5.) In volbloedige gestellen kan men eene Aderlating doen, doch meestal kan men dit nalaten: men kan de Wond scarificeeren, dog dit is niet nodig. MONETA houd de Uitsnijding, Branding, & Spaansche Vliegplaasters, voor onnuttig en als onnodige pijnen veroorzakende.

Als men den Azijn niet aanstonds bij de hand heeft, kan men in 't eerste oogenblik, in deszelfs plaats, een of ander zuur vogt van Planten neemen, als b. v. 't sap van de Zuur kool, de Azijn, waarin men Agurken of andere ingelegde vrugten bewaart, tot dat men Bierazijn heeft gemaakt, of die op eene an-

Digitized by Google

andere wijze bekomen heeft. (1) Ik gelove, dat men de goede uitwerking van den Azijn aan deszelfs Rottingweerend en Zweetdrijvend vermogen hebbe toeteschrijven. (2) Maar, wat moeten wij van dit, door MONETA zo zeer geroemd, Middel denken, als men DE LA FONTAINE ziet verzekeren, dat er in *Polen* niets zo zeldzaam is, dan een Dier te zien, dat de ware Dolheid heeft; dat veelen wel schijnen dol te zijn, die het niet zijn, (zo als wij §. XXVII. 5 gezegt hebben) en dat het middel van MONETA niets beduid. (3)

Het komt mij voor, de wijste partij te zijn, nieuwe gevallen af te wagten, en ons niet blindelings te bepalen, om deeze Behandeling alleen te volgen.

§. CLXVI.

2de Classe. *Voorbehoedende Middelen tegen de Dolheid, uit het Dieren Rijk.*

Wij zullen hier niet gewagen van den Asch van Kreeften met Gentiaan en Wierook gemengd, door DEMOCRITUS en GALENUS aangeprezen enz. nog van 't

(1) MONETA, l. c. p. 41.

(2) BOERHAVE §. 2143. Omni mane jejunus parum sudet, assumpto Aceto aromatico, & VAN SWIETEN. T. III. p. 572. Omnium maxime prodest, si Rutâ, Marrubio, Scordio infusis Acetum Medicatum redditum fuerit.

(3) Chirurgische Medicinische Abhandlungen Pohlen betreffend, 1762. p. 121.

Digitized by Google

't gebruik der Lever van het dolle Dier, nog van de zo berugte *Struif* met poeder van gecalcineerde Oesterſchulpen, die de Watervrees niet belet heeft(1) nog van 't aanleggen van het hair van 't dolle dier op de Wond, (2) dat zoude niet zijn, dan tijd verſpillen; wij zullen ſlegts vier voorname Middelen uit het Dierenrijk overwegen; De Spaanſche Vliegen; de Kevers; het Alkali Volatile en de Muscus.

§. CLXVII.

De Spaanſche Vliegen.

RHAZES, JOHANNES DAMASCENUS, BACCIUS, hebben om de Dolheid afteweeren, gedurende eenige dagen het inwendig gebruik der Spaanſche Vliegen aangeraden. Men liet die Vliegen trekken in karnemelk; men deed ze vervolgens drogen en ſtampte ze tot poeder; deeze poeder mengde men met Lenſemeel en Wijn en maakte er Koekjes van, ter gewigte van een ſcrupel, en men ſchreef er alle dag één van voor: dit Middel is oorzaak, dat men bloed Watert en veroorzaakt meer andere toevallen in de Piswegen, die men met Melk moet verzagten. Vader BACCONI verzekerd, dat men in *Opper Hongarijen* het poeder van vijf Spaanſche Vliegen aan een mensch

(1) BAUDOT. p. 108.

(2) Verg. S. DEUBLINGER. Præſid. J. H. SCHULZE. Diſſ. de Cancrorum fluviatilium uſu Medico. Hala Magd. 1735. §. XXI. p. 24. v. SWIETEN §. 147. T. III. p. 584.

Digitized by Google

menſch ingeeft om de Dolheid voortekomen, en dat men het in eene ſterker gifte geeft aan een Dier. (1) maar men voelt weldra, dat zulk een een voorſchrift onzeker is; ook heeft men deeze giften laten varen, zonder daarom van het Hoofdmiddel aftegaan. POLGARI zegt, dat men in *Hongarijen* 's morgens een brok geeft, beſtaande uit agt grein poeder van Spaanſche Vliegen met eene genoegzame hoeveelheid Sijroop van Pionijroſen, en daarop eene groote hoeveelheid goeden kouden Azijn laat drinken, en dat men er altijd eene goede uitwerking van heeft waargenomen (2).

WERLHOFF heeft de opletendheid der Artzen in het gebruik der Spaanſché Vliegen bepaald met zekere Pillen aanteprijzen, waar van zij het Hoofdmiddel uitmaken.

℞ *Mercurii dulcis. gr. I. ß.*
Pulv. Cantharid. gr. I.
Camphoræ gr. VI. ad X.
Mucilaginis G. Tragac. Q. S. ut formentur Pilul. No. VI.
D. pro Doſi.

De Lijder neemt alle avond, als hij na bed zal gaan, zulk eene gifte. Men kan de gifte van de Can-

(1) MEAD Oeuvres, T. I. p. 171. RUDOLPH FORSTIUS Hiſtoria Cantharidum, Lugd. Bat. 1775. p. 133.
(1) Diſſ. cit. p. 15.

Digitized by Google

Campher, die geſchikt is tot matiging van de ſcherpte der Spaanſche Vliegen, verminderen. WERLHOFF heeft de gift der Spaanſche Vliegen zomtijds gebragt tot 2. 3. greinen om er meerder uitwerking van te hebben, hij heeft daarvan pijnen in 't water waargenomen, dog nimmer bloedwateren. Deeze beroemde Schrijver liet te gelijker tijd de Branding en de Uitſnijding werkſtellig maken, en de Etering onderhouden, en Smeeringen rondzom de Wond doen, zonder egter kwijling te veroorzaken (1). Kan men deeze gelukkige uitſlag niet aan de Plaatſelijke Behandeling toeſchrijven? Deeze behandeling van WERLHOFF is door BUCHOLZ (2) en ARPLI (3) goedgekeurd.

§. CLXVIII.

Meloë Majalis, Scarabæus Majalis, Meloë Proſcarabæus. Proſcarabée ou Cantarelle (4.) Maij-Kever.

(JÆGER heeft, l. c., van dit Inſect twee gekleurde Afbeeldingen gegeven) Men had die Inſecten zedert iangen tijd als een Voorbehoedend Middel te-

(1) Veng. WICHMANN, l. c. en WERLHOFF, Op. Omn. p. 699. in de Noot.

(2) Bij RAHN, Gazette de Santé, T. I. p. 236.

(3) Bij RAHN. ibid T. II. p. 498.

(4) GEOFFROY, Hiſtoire des Inſectes, T. I. p. 177. Planche VII. fig. 4.

Digitized by Google

tegen de Dolheid zeer geroemd. SCHWENKFELD in een Werk, dat Hij uitgaf 1603. JOHANNES OLER in zijn Werk, getiteld: *Oeconomia ruralis & domestica*, 1614. WEICKARD in 1626 en meer anderen (1) kenden het ten vollen en 't scheen, als of dit Middel geheel in vergetelheid was geraakt, toen de GROOTE FREDERIK het geheim kogt van een boer in Silesien, aan het Collegie te Berlijn beval om er proeven mede te doen en het A. 1777. bekend maakte (2).

Het oirspronkelijk Voorschrift is, als volgt.

Neem 24 Maijkevers, in Honig bewaard; twee oncen Theriak, een half Loot Ebben hout, één vierendeel Loots Virginiaansch Slangenhout, twintig grein Zorbenzwam (*Agaric de Corinter*) een vierendeel Loots Vijlsel van Lood, en eene genoegzame hoeveelheid Honig, waarin deeze Insecten waren bewaard geweest, om er een Conserf van te maaken: de Gifte is verschillende naar mate der jaren en der seize.

(1) Zie EHRENFRIED. l. c. p. 220. J. G. HALLER, Elsf. cit. §. XXIII. p. 21 ANDRY, Memoires de 1776. p. 151.

(2) Bekanntmachung des specifischen Mittels wider den tollen Hundbiss, Welches S. R. M. erkaufen &b. Berlin 1777.

Ou-

Ouderdom.	Mannen. drachm. grein.	Vrouwen. drachm. grein.
Van 1. tot 2 jaren	—— —— 24	—— —— 20
Van 2 3. 5 ——	—— —— 30	—— —— 26
Van 6 tot 10 ——	—— —— 40	—— —— 30
Van 10, 15, 20 ——	1 —— ——	—— —— 50
Van 25 tot 30 ——	1 —— —— 30	1 —— —— 15
Van 30 — 80 ——	2 —— —— ——	1 —— —— 30

Wanneer nu een perſoon, die gebeten *is*, eene na zijnen ouderdom bepaalde giſte genomen heeft, moet hij, 24 uuren lang, *blijven* zonder eeten, en 12 uuren zonder drinken; daarna zal hij naar bed gaan en veel Vlierbloemen als Thee drinken, om het Zweeten te bevorderen. Naa dat het Zweeten ophoudt, moet zijn hemd wel der deeg gewaſſen worden, als ook de lakens *en* al wat met Zweet beſmet is; of dat beter *is*, men moet dat alles verbranden; men moet de *Wond* waſſen en openhouden en met *Olie* van Scorpioenen of met Honing van Maij kevers beſmeeren. Het is van groot aanbelang, dat men dit Middel in de eerſte 24 uuren naa de beet neeme; als men het later geeft, is de uitwerking minder zeker.

Dit middel werkt door het Water en het Zweet. De Sileſiſche boer had er altijd wonderen mede gedaan: dog zo dra dit Middel was bekend geworden, hadden des kundigen er veel op te zeggen en toonden er de gebreken van aan. De Maij-kever *is* zeker het voornaamſte Middel, dat er in komt; de Theriak is zeer goed om de uitwazeming te bevor-

vorderen; maar van het Slangenhout is de Gifte te klein; het Ebbenhout en de Zwam zijn nutteloos en 't Lood is schadelijk (1).

Dit Middel heeft zijne Voor- en Tegenstanders gehad. TRAUGOT SCHWARZ (2), BEIREIS en DEHNE (3) hebben dit Middel vooral zeer geprezen. SCHWARZ is door deszelfs gebruik behouden. HEIM heeft ook Waarnemingen in deszelfs voordeel (4) RAVEILLON haalt er ook één aan (5) maar aan den anderen kant heeft FAITZE aangetoont, hoe onzeker het was en SELLE en BUCHOLTZ verzekeren, dat het zeer ongeregeld werkt, en geen voorkeur verdient boven de Spaansche Vliegen. BEIREIS en DEHNE, die groote begunstigers van dit Middel waren, hebben er altijd voordeelige uitwerking van gezien, dan zij geven alleen het Poeder van dit Insect, in de lucht gedroogt en verwerpen het oorsprongelijk Voorschrift om in deszelfs plaats het volgende te stellen, dat meer overeenkomt met eene gezonde Practijcq. Men neemt 15 grein van het Poeder van deese Insecten. Men mengt het ter deeg met een vierendeel Loots Salpeter, en verdeelt het in twaalf giften. Alle uur geeft men er één van en houd daar mede aan, tot dat de Lijder bloed watert, of ten minste, tot dat hij een sterke hitte of branding ge-

(1) Zie EHRENBERID, l. c.
(2) L. c.
(3) L. c.
(4) Bij SELLE. Med. Beitrage, 2 Theil. p. 129.
(5) Hist. de la Societé de Medecine. 2e partie, p. 14.

Digitized by Google

voelt als hij watert: na iedere poeder, die de Lijder gebruikt heeft, laat men hem vier Oncen drinken van een *slijmerige gekookte Drank*: de Wond moet men *scarificeeren*, en in haar geheelen omtrek *alle vier uuren* met een weinig gecampherde *Kwik*zalve smeeren, zo dat men 2 of 3 Drachmen *Kwik*zalve des daags gebruike: als de Wond niet kan worden gescarificeerd, dan moet men er Spaansche vlieg-poeder op strooijen en er een blaartrekkende Plaaster op te leggen. En zodanig is de Handelwijze, die deeze Artzen voorschrijven; maar moet men nu alles aan de kragt der Maijkevers toeschrijven, en niets aan de Plaatselijke Behandeling? *ik denke* het niet.

Wat er ook van dit Middel zij, het is zeer scherp en als men de Gifte niet met de grootste omzichtigheid bepaalt, veroorzaakt het zeer zwaare Colijck pijnen. (1) Zelfs heeft men gezien, dat een *kind*, dat gebeten was geweest, waaraan men het *Poeder* van *één Maijkever* met *Brandewijn* had ingegeven, er van gestorven is: kort na dat het kind dit Middel gebruikt had, begon het te braaken; kreeg Colijckpijnen, Stuipen, koud Zweet; het bloedde uit de Neus; het waterde bloed; het zweete bloed; het kreeg bloedige afgangen en die toevallen hielden aan tot zijn dood, die wel haast volgde.

(1) Zie Heim. l. c.

§ CLXIX.

Digitized by Google

§. CLXIX.

De Muscus.

Deeze is een van de voornaamste Zweetdrijvende en Krampstillende Middelen en word vooral door de Chineesen gebruikt, om de gevolgen der Beet van een Dol Dier voor te komen. ANDREAS REID, die in China geweest was, heeft A. 1744. de Handelwijze bekend gemaakt in de *Philosophical Transactions* (1). Van die tijd af heeft er ieder Arts, de proef van genomen, en dat geschiede met een meer of min gelukkigen uitslag. Om wel te verstaan, wat men er van te wagten hebbe, moet men te rug gaan naar het oorspronkelijk Voorschrift, 't welk REID heeft medegedeeld. Dit Poeder, bekend onder den naam van Poeder van Tunquin, (*Pulvis Tunquinensis* COBBII), bestaat uit 16 greinen allerbeste Muscus, 24 greinen natuurlijke Cinnaber, en even zo veel nagemaakte Cinnaber, (anderen nemen, in plaats van de laatste, de Conchenille). Men maakt elk afzonderlijk tot een Poeder, vervolgens mengt men die te zamen, en geeft de Poeder in een glas *Rack*. Dit Middel, 't welk men op zijn bed moet gebruiken, veroorzaakt in tweel of drie uuren tijds een gerusten slaap en een sterk zweet; en als het eerste Poeder deeze uitwerking niet doet,

geeft

(1) Auszug von LESKE, T. III. p. 175. GMELIN, l. c. DALBY. l. c.

Digitized by Google

geeft men eene tweede Gifte, en als dan kan men de genezing voor volkomen en zeker houden. De Schrijver ſchrijft de goede uitwerking toe aan het Krampſtillend, Zweetdrijvend vermogen van de Muscus, en de Rottingweerende Prikkelende kragt van de *Raak*. De Cinnaber is ook niet geheel werkeloos, wat daar ook zommige Schrijvers van gezegd hebben. Dit Middel heeft niet veel geluk gehad, als een zeker Voorbehoedend Middel tegen deeze wreede kwaal; men heeft het zonder vrugt gebruikt (1) en dit is ook niet te verwonderen, daar men geen de minſte agt gegeven heeft op de Plaatſelijke Behandeling, die eigenlijk 't voornaamſte is. Dog desniettegenſtaande moet de Muscus in de behandeling deezer kwaal gebruikt worden; wij zullen in het vervolg zien, dat men ze bij andere Middelen, als een Voorbehoedend Middel, moet bijdoen en dat de Muscus een der meest vermogende Middelen is, als de *Watervrees* zig reeds geopenbaart heeft.

§. CLXX.

Het Vlug Loogzout. (l'Alkali Volatil.)

Dit is in de Voorbehoedende genezing door veele Artzen aangepreſen als een Krampſtillend en Zweetdrijvend Middel GUETTARD raade, de Wond te

(1) Journal de Medicine, T. III. p. 308.

te ſcarificeeren en met dit vocht te wasſen (1). Le Roux raadt niets, dan 10 druppen van't *Alkali Volatilis Fluor* twee of drie maal daags, des ogtends en des avonds, in een kopje Water van Vlierbloemen (2). Virard heeft er ook eene goede uitwerking van gehad (3). Darluc roemt dit Middel, te regt, als Zweetdrijvende (4). Men moet er zig egter niet op verlaaten: offchoon het zo dikwerf geſlaagd heeft, onder de handen van le Roux, moet men egter niet vergeten, dat deeze beroemde Arts zijne genezingen alleen aan de Plaatſelijke Behandeling toeſchrijft. Men heeft zig in het *Hotel des Invalides* van het *Alkali Volatile* bediend aan een Man, die in het aangezigt gebeten was, bij wien het niet belet heeft, dat de Watervrees zig openbaarde. Een tweede, die door de kleederen aan de borst gekwetst was, heeft dit Middel gebruikt, en is behouden. Doch het Middel deed hier niets (5).

(1) Mem. ſur les Sciences & les Arts, T. I. p. 122 an. 1768.

(2) P. 26.

(3) Hiſt. de la Societé Royale de Méd. 1783. 2e partie, p. 103.

(4) Journal de Medecine, T. XIV. p. 299.

(5) Sabatier, ap. Parmentier Exper. & Reflexions ſur l'uſage des Farineux, p. 186.

Digitized by Google

§. CLXXI.

IIIe. Classe. *Voorbehoedende Middelen, uit het Rijk der Delfstoffen.*

De voornaamste zijn, het Vijlsel van Koper, het Vijlsel van Tin, de Kwik en deszelfs onderscheidene Bereidingen.

Het Vijlsel van Koper. De Archiater COTHENIUS verzekert, dat de gebetenen tegen de Watervrees behoed worden, als zij 3 dagen agter den anderen Vijlsel van Koper op een Boterham gebruiken. Dit Middel werkt, na zijn gedagten, door den Stoelgang, de Pis- en Speekfel-wegen, en veroorzaakt geen één gevaarlijk toeval (1). Maar de eerste Gifte moet ook binnen de 6 eerste uuren na de Beet genomen worden; dan uit hoofde van de weinige zorge, die men voor de Wond heeft, *is het* geenzints te verwonderen, dat dit Middel *niet* veel gerugts gemaakt heeft en aan het oogmerk, 't welk men zig voorstelde, niet heeft beantwoord, gelijk SCHMUCKER te *Potsdam* zelfs gezien heeft (2). LIEB geeft het Koperrood van 4 tot 6 grein en, 3 dagen agter den anderen en vermeent, dat dit een onfeilbaar Middel is. (bij BALDINGER N. Magazin T. VII. p. 549.)

(1) LÖSEKE, Mat. Medica, p. 350. WEZENBEEYEN, Diss. de Cupro Medicato, p. 25. Zie ook de Waarneemingen van LIEBE bij LÖSEKE, p. 851.

(2) Chirurg. Wahrnem. T. II. p. 552.

§. CLXXII.

Digitized by Google

§. CLXXII.

Het Vijlsel van Tin.

Ik weet niet, wat men bijzonders in dit Vijlsel heeft kunnen vinden, 't welk, offchoon het goed is tegen den Lintworm, egter in de Voorbehoedende genezing der Dolheid van geen nut is: men vind het egter in het *Julapium Cephalicum* van MAIJERNE, 't welk op de volgende wijze is zamengesteld: Neem ses oncen Bladeren van de Wijnruit, Venetiaansche Theriak, gekneusde Look, Vijlsel van Tin, van ieder vier oncen. Laat dit in een gesloten Pot met zes Ponden goede Canarische Wijn of Engelsch Bier trekken; zijg het door; pers het wel uit en bewaar het doorzijgsel. Men geeft er gedurende 9 dagen alle morgen twee of drie dragmen van en verbind de Wond alle dagen eens met het uitgeperste overschot van dit vogt (1). Indien dit Middel eenige goede uitwerking gehad heeft, moet men dit voorwaar niet aan 't Tin toeschrijven, maar aan de Wijnruit en de Look, die de voornaamste Hoofdmiddelen zijn van eene groote meenigte geroemde Voorschriften, en goede Zweet- en Pisdrijvende Middelen zijn.

(1) Philos. Transactionen auszug von LESKE, T. I. p. 321.

Digitized by Google

§. CLXXIII.

De Kwik.

Dus zijn wij eindelijk gekomen tot dat Voorbehoedend Middel, 't welk bij uitſtek door een groot aantal van Schrijvers als het eenige en onfeilbaar Hulpmiddel tegen deeze wreede kwaal geroemd is. RAVELLY heeft, op 't einde der vorige eeuw, het inwendig gebruik van de Kwik en van het Spiesglas, met Zweetdrijvende Middelen gepaard, als een Behoedmiddel tegen de Dolheid aangeprezen(1). Egter heeft dit Middel den aandagt der Artzen niet bepaald dan in 1738. toen DESAULT de Wrijvingen als het zekerſte middel voorſtelde om de gevolgen der Beet van een Dol Dier te ontwijken. Daar na hebben ASTRUC, SAUVAGES, ROBERT JAMES, BERTRAND, BOUILLET, CANTWELL, Broeder DU CHOISEL, VAN SWIETEN, DE HAAN, TISSOT, LASSONUS, PORTAL, de Leden der *Koninglijke Geneeskundige Societeit*, EHRMANN, en een groot aantal anderen (2) de Kwik als een voor-

(1) Zie Hiſt. de la Société Roy. de Med. 1713. 2e partie p. 137.

(2) Zie ANDRY, Mem. de 1778. p. 500 ſeq. Mem. de 1776. p. 195.) STRUVE, Diſſ. cit. §. XV. MEZLER l. c. p. 75. I. G. RODERER de morſu canis rabidi ſanato, Gotting. 1760. H. H. C. SCHRADER, Obſerv. faſc. I. Obſ. 8. SALVA, PELET bij BOUTEILLE, l. c. p. 217. LA LOUETE, Hiſt. du Traitement &c. Hiſt. de la Soc. Royale de

voornaam Middel ter voorkoming der Dolheid beſchouwd. Men heeft den Lijder onderſcheidene Kwik-bereidingen toegediend: zommigen hebben inwendig de *Turbith Minerale* alleen voorgeſchreven (1) of met het uitwendig gebruik der Rode Præcipitaat gepaard (2). Anderen meenen van het inwendig gebruik der de opgeloste Sublimaat van VAN SWIETEN de beste uitwerking gezien te hebben; zonder de Scarificatien en Blaartrekkende Plaasters enz. op de Wond natelaten (3). PLENK geeft de voorkeur aan de *Mercurius gummoſus* (4). FEHR *de Pilula Antivarioloſa* C. L. HOFFMANNI (5) dog de meeste Artaen komen er in overeen om de voorkeur te geven aan de Kwik-ſmeeringen. Alle deeze Schrijvers hebben niet nagelaten, een groot aantal Proeven van gebeteneu op te geven, die behouden zijn, om daardoor hunne Geneeswijze te meer te bevestigen. Ook heeft men de wijze, waarop dit Middel werkt, zeer verſchillend uitgelegd DESAULT

ge

de Med. 1783. 2e partie p. 167. ſeq. SAULQUIN. Journ. Med. T. XXX. p. 152. VOGEL Prælectiones. p. 72.

(1) JAMES, Philoſ. Tranſact. Auſzug. T. II. p. 258.

(2) RUHN Nova Acta Phyſico-Medica Acad. N. C. Vol. I. p. 219. Tot de Gifte van 4 greinen gedurende drie agtereenvolgende dagen.

(3) DOMMEL, Hiſt. de la Soc. Roy. de Med. 1783. 2e. partie p. 27. BONEL, p. 273.

(4) Toxicologia. p. 66.

(5) FEHR. l. c.

Digitized by Google

gebruikte het als een WormdrijvendMiddel, waardoor de Wormen, die na zijne gedagten de oorzaak der Dolheid waren, gedood wierden. SAUVAGES gaf het om kwijling te veroorzaken, in hope, dat het Gif door de Kwijlwegen, waarmede het de meeste verwandschap scheen te hebben, zoude geloosd worden, en hier vandaan is het, dat, na de gedagten van zommige Artzen, die hem nagevolgd zijn, de kwijling voor zo noodzakelijk gehouden word. —— SAUVAGES (1); daar anderen ziende, dat de Lijders, zelfs terwijl zij Kwijlden, des niettegenstaande de Watervrees kregen, deeze Geneeswijze verworpen en alleen aangeraden hebben, dat men de Kwikfmeeringen doen zoude, zonder daar door kwijling te veroorzaken; ook hebben deeze zeer gelukkige gevallen gehad, waarop zij zig beroemen. Niettegenstaande het aantal en gezag der voorstanders van de Kwikbehandeling, moet men egter niet denken, dat dit Middel den aandagt van alle Artzen naar zig getrokken heeft.

Veelen hebben de Kwik afgekeurd, na de volgende gevallen, die ons zeer gewigtig voorkomen en die, als men de Vraag wil beslissen, rijpelijk behoren overwogen te worden.

I.)

(1) SARTOUT MATTHIEU, l. c. p. 302.

(2) Die dezelve vermijden, door Kwik-purgatien te geven. Zie DU CHOISEL, l. c. Drastiques, BONEL l. c. p. 260 of door de Smeringen in ver afgelegene deelen te doen BAUDOT. p. 99. Volgens BACHER, moet men den middelweg houden, Journ. de Med. T. LXV. p. 232.

Digitized by Google

1.) De Kwik kan het zelfde lot gehad hebben met meer anderen Middelen, die tegen de Dolheid zijn aangeprezen t. w. dat men ze dikwerf gegeven heeft aan menschen, die voor de Dolheid niet vatbaar waren; daarnu derzelver getal grooter is, als men wel denkt, is het niet te verwonderen, dat ze wel geslaagd heeft.

2.) De grootste Voorstanders van 't gebruik der Kwik, gebruiken Scarificatien, Brandmiddelen en Blaartrekkende Plaasters op de Wond, waarvan zij de gemaakte Ettering lang onderhouden. Hoe kan men dus voorgeven, dat de goede uitslag aan de Kwik moet toegeschreven worden en niet aan de Plaatselijke Behandeling, die, zo als wij gezien hebben, als ze wel bestierd word, alleen bestendig wel gelukt.

3.) Het is er zoo verre af, dat de Kwik het waare Behoedmiddel is, dat zelfs eene geheele menigte gevallen het tegendeel bewijst. De gebetenen zijn aan de Watervrees gestorven, terwijl het lighaam met Kwik als overdekt was, zo als zulks de Waarneemingen, van THIESSET, OUDOT enz. aantoonen (1). MAJAULT heeft ze zien mislukken, alhoewel ze met de grootste omzigtigheid werd toegediend (2). Tien persoonen, die door het zelfde dier gebeten waren, werden oordeelkundig met Kwiksmeeringen en alle daar bijkomende Middelen behandeld; zommigen kwijlden; anderen niet, niettemin zijn

(1) Bij LE ROUX. p. 51. tot 56.

(2) Journ. de Medecine. T. LVIII. p. 57.

Digitized by Google

zijn zij allen aan de Watervrees gestorven (1). Bij een gebetenen, aan wien BAUVAIS aanstonds de Kwik gaf, ontstond weldra de Kwijling, en nog thans kreeg hij den 11den dag de Watervrees en stierf (2). OTTENS liet aan een gebetenen Kwik inwrijven; er ontstond Kwijling, alles schikte zig zo, dat men den Lijder behouden rekende: maar den 85sten dag na de beet, openbaarde zig de Watervrees en de Lijder stierf (3) RAYMOND liet aan twee gebeten personen, de Kwik smeeringen doen, hij gaf hun inwendig de *Turbith Minerale*, als ook het Poeder van *Tunguin;* Hij liet de Wonden brandden en egter kregen zij beiden de Watervrees en stierven. (4) PLENK heeft verscheiden personen, na de beet, Kwik laten inwrijven en egter openbaarde zig de Watervrees, en die heeft de Lijders weggerukt (5). FRANK, die een voorstander van de Kwik is, maar een regtschapen Geneesheer, zegt, dat hij de Behandeling van SCHMUCKER en de Smeeringen, ter voorkoming der *Dolheid*, onvoldoende bevonden heeft T. IV. p 384. Eindelijk zegt men te *Montpellier*, dat SAUVAGES, met betrekking tot de kragt der Kwik tegen de Watervrees, op den

(1) REIMARE, Hist. de la Societé Royale de Medecine 1783. 2e. partie p. 208.

(2) Ibid. p. 35.

(3) Acad. de Harlem, in Comm. Lipf. T. XVII. p. 469.

(4) Medical Observat. and Inquiries Vol. V. appendix.

(5) Bij BALDINGER, N. Magazin. T. VII. p. 36. Cf. MEZLER. p. 354.

Digitized by Google

den dwaalweg is gebragt door twee Capucijnen, die de Spaanſche Pokken hebbende, gaarne de Kwijlcuur wilden ondergaan, maar die niet willende hun ongemak bekennen, zig een kras op den arm gaven en dien beroemden Man kwamen raadplegen en hem zeiden, door een Dollen Hond gebeten te zijn; Hij liet hun de Kwik inſmeeren en ſtelde ze onder den rang der geenen, die van de Dolheid voorbehoed waren. (BLUMENBACH, M. B. T. II. p. 390.)

4.) De Kwik is niet alleen geen Geneesmiddel, maar ze is zelfs gevaarlijk; door de onbedagtzaamheid, waarmede zommige Schrijvers geraden hebben om ze te geven. is ze dikwijls oorzaak geweest van zeer zware toevallen. Men gaf de Kwik eens zo onbedagt aan twee boeren, dat zij beiden eene zware krankzinnigheid kregen en in een bosch vlugtede. (1) MIGNOT heeft twee perſonen, die gebeten waren, zeer ſchielijk zien omkomen aan een ontſteekings-koorts, die 't gevolg was van de Kwik, die men, in te groote gifte, gegeven had (2). De Kwik werkte bij een kind, dat gebeten was, zo geweldig op de Keel, dat daar dooor eene ontſteeking veroorzaakt wierd, die overging tot verſterving en door den dood gevolgd werd (3). Bij een kwaadſappigen vermeerderde de Kwik de onthinding van het bloed, en was oorzaak van zijn

dood

(1) SAUVAGES, l. c.

(2) Hiſt. de la Soc. Roy. de Medecine 1783. 2e partie, p. 52.

(3) LE ROUX, p. 79. 86.

Digitized by Google

dood (1). De Kwik, onbedagt geſmeert, veroorzaakte den dood aan een kind en 3 andere perſonen die op de zelfde wijze behandeld waren, zijn niet dan met veel moeite de kwade uitwerkingen van dit Middel ontkomen. (2)

Uit het verhandelde mogen wij opmaken: Dat de Kwik een onzeker Middel is om de Dolheid afteweeren, waarop men niet rekenen moet, vermits ze dikwerf aan het oogmerk niet voldaan heeft, en zo daardoor al, de kwaal afgeweerd is, dan kan men het met meer regt aan de Plaatſelijke Behandeling toeſchrijven; en deszelfs gebruik is gevaarlijk, wanneer ze niet door een kundig Arts word toegedient *Ik zoude* egter des niettegenſtaande, de Kwik niet geheel uit de Voorbehoedende behandeling der Dolheid uitſluiten, al ware het maar, om 't oude ingewortelde vooroordeel niet tegenteſtaan, ja ik zal zelfs hierna aantoonen, dat dezelve de beste wijze van behandeling is.

§. CLXXIV.

IVde. Claſſe. *Zamengeſtelde Voorbehoedende Middelen.*

Er zoude geen einde aan zijn, wanneer wij alle de Voorſchriften, die tegen de Dolheid aangeprezen zijn,

(1) La Buette, Hiſt. de la Soc. Roy. de Med. 2e partie, p. 193.

(2) Matthieu, l. c. p. 396.

Digitized by Google

zijn, hier wilde overſchrijven; ook geloven wij, dat als wij het al deden, wij hiermede aan het Aanzienlijk Genootſchap 't welk ons Werk moet beoordeelen, niet zouden voldoen. Wij zullen eger de vrijheid neemen, om de namen van die bepaalde Middelen optegeven. —— Een der meest beroemden is het poeder van PALMARIUS, beſtaande uit de Wijnruit, Yzerkruid, Salie, Weegbree, Alsem, Kruis en Munt, Bijvoet, Melisſe, Betonie, St. Janskruid kleine Santorie, Eikenvaren, gedroogd en geſtampt, waarvan de gifte is een half Loot des ogtends; Hij meende, dat 2, 3 of 4 giften in een kop Vleeschnat of met Honig tot eene likking gemaakt, genoeg zouden zijn, hoe zwaar de wond ook ware (1). De meeste deezer, als Voorbehoedende Middelen zo geroemde, Voorſchriften zijn op dierge. lijke wijze zamengeſteld, dan op geene derzelver kunnen wij ons verlaten. Deeze onderſcheide Middelen zijn, het voorbehoedend middel van DUHAMEL (2), TULLIN (3), dat van GEOFFROY (4), de Dolheidweerende Azijn (*Antilyſſe*) van HANELMANN (5), het Julapium of Koeldrank van MAYERNE (6), de gekookte Drank van GOURDON

(1) Bij van SWIETEN, §. 1147.

(2) Journal de Medecine, T. XXXVII. p. 227.

(3) Hiſtoire de la Soc. Roy. de Med. 1783. 2e partie pag. 22.

(4) Bij STRUVE, Diſſ. cit. §. XVIII.

(5) Acta Medica Havaienſia, en bij STRUVE, l. c.

(6) VAN SWIETEN, §. 1147. en hier boven §. CLXXII.

Digitized by Google

DON (1), het Saxische Tegengift (2), dat van APUL: CELSUS (3), het Poeder van HEURNIUS (4), van JOVANT (5), het Middel van WAGNER (6), dat van HILL of van OMMSKIRK (7), dat van de Weduwe RUMPFF (8), van den Markgraaf van MARASPINA (9), en meer anderen door STRUVE (10), den Maarschalk de ROUGERES (11) en ANDRY (12) bekend gemaakt.

§. CLXXV.

De Baden, als Voorbehoedende Middelen.

De Huisbaden kunnen van nut zijn, om de Huid week en zagt te maken bij menschen, die van

(1) Philosoph. Transactionen, Auszug, T. I. p 319.
(2) Bij STRUVE, Diss. cit. §. XVIII.
(3) Ibid.
(4) Ibid.
(5) Ibid.
(6) TODE, med. Chir. Bibliothek I B. 3e stuk. p. 175.
(7) HEYSHAM, Diss. cit. BADER, p. 128.
(8) BADER, l. c. p. 180. Publié par PRŒBSTING, Diss. cit. en bij KOSTUM Med. Biblioth. I. B. 1e stuk, p. 141.
(9) Bij ASTI, l. c. ANDRY, Mem. de 1778. p. 564. BADER, p. 132. KOSTUM, l. c. p. 139.
(10) Diss. cit. §. XVIII.
(11) Journal de Medecine, T. 38. p. 341.
(12) Mem. de 1778. p. 560. en volgende.

Digitized by Google

van een droog gestel zijn, ten einde daardoor de uitwazeming te bevorderen en gevolgelijk de werking van andere Middelen te begunstigen en MEAD heeft dezelven te gelijk met de *Lichen Cinereus* voorgeschreven en verscheiden Artzen, die zig van de Kwikzmeeringen bedienen, laten te gelijker tijd de Baden gebruiken, zo als b. v. POUTAL; dan deeze Baden zijn, Hulpmiddelen, maar niet minder, dan Voorbehoedende Middelen.

Men heeft eenigen tijd lang gelooft, dat de Zeebaden een bijzonder (*Specifica*) Middel waren (1). LONGIS verhaalt, dat van 22 Persoonen, die door een dollen Wolf gebeten waren en allen het Zeebad gebruikten, 17 behouden en 5 aan de Watervrees gestorven zijn. (Bij ANDRY, Mem. de 1778, p. 479). Dan zoude men niet met meer recht kunnen zeggen, dat er slegts 5 van deeze personen voor de Dolheid vatbaar geweest zijn, te meer daar van deeze 6, 3 waren de Moeder en 2 Dogters, en de 2 anderen, Moeder en Zuster; het geen de voorgeschiktheid (waarvan wij §. CIII. 6 gesproken hebben) wederom aantoont. Het is mogelijk, dat deeze Baden geschenen hebben eene goede uitwerking te hebben bij menschen, die tot de Dolheid niet voorgeschikt waren. Dan de Baden zijn zo dikwerf vruchteloos geweest, ook heeft men zo veele personen, na het gebruik der Zeebaden, de Watervrees zien krijgen en sterven, dat men

(1) De Aqua Marina Commentarius, Oxonii, p. 24. Auctore SPELD.

Digitized by Google

men er tegenwoordig niet meer van ſpreekt (1). En daar en boven, laten wij voór een oogenblik voorondersſtellen, dat zij eenige nuttigheid hebben, zoude het niet mogelijk zijn, om ze overal te gebruiken. Inmiddelſchen als men digt bij de Zee woont, dan kan men ze aanraden, al was het alleen om de Lijders te voldoen, en gerust te ſtellen zonder intusſchen de andere Hulpmiddelen te nalaten.

§. CLXXVI.

Indompeling in het Water.

Sommigen hebben gemeent, een goed Voorbehoedend Middel te vinden in het ſchielijk Indompelen van den Lijder in het Water en het ſchijnt, dat Celsus dit ook eender met dat oogmerk heeft aanbevolen, als wel, om daardoor de reeds zig geopenbaard hebbende Watervrees te genezen. (bij Morgagni, *Epiſt.* 8. *N°.* 26). *Volgens zommigen* heeft dit Middel kunnen ſlagen door het Zweeten, dat daar uit ontſtaan is (2); dan in de meeste gevallen is dit niet voldoende en zelfs is het dikwerf gevaarlijk, en volgens Lister is deeze Handelwijze menigmaal dodelijk geweest (3) en Lyard

(1) Bonet, l. c. p. 475. Medical Transactions, Vol. II. p. 199. Darluc, Journ. de Med. 1761. T. 14 p. 300. Andry, Mem. de 1778. p. 495.

(2) Andry, Mem. 1778. p. 496. Bacher, Journal de Med. T. 65. p. 227.

(3) P. 54.

Digitized by Google

LYARD heeft een jongman door zulk eene Indompeling zien omkomen, en een ander wierd wezenloos (1). Deeze Indompelingen zijn niet meer in gebruik.

§. CLXXVII.

Voorbehoedende Geneeswijze, die wij verkiezen.

Wij hebben dus verre de onderscheidene Behandelingen, die men ter voorkoming der Dolheid gevolgd heeft, opgegeven: maar welke is het nu, die de voorkeur verdient? wij hebben gezien, dat ieder uitvinder aan zijn Middel de voorkeur gaf; dan wij zagen ook, dat al die Geneeswijzen niet altijd aan de verwachting der Artzen, die dezelven volgden, hebben beantwoord.

Het is er ver af, dat de Behandeling van SCHMUCKER, van LE ROUX, de Kwik, de Belladonna en alle de overige meest beroemde Middelen altoos wel geslaagd hebben: wat dus te doen? wij zijn van gedagten, dat een voorzichtig Arts zig niet aan één enkele bijzondere Behandeling houden moet, en dat men door de meest vermögende Middelen t'zamen te paaren, zekerer is om de ziekte voor te komen, hoewel men, bij het einde, onzeker is, juist te kunnen bepalen, welk van deeze Middelen eigenlijk de genezing bewerkt hebbe.

De Behandeling, die wij aanraden, zoude deeze zijn:

1.)

(1) l. c.

1.) Men moet nauwkeurig volgen, 't geen wij zopens de Plaatselijke Behandeling gezegd hebben, die de grondslag is van de geheele Voorbehoeding deezer wreede kwaal; de overige Middelen zijn niet dan Bijmiddelen, die de werking der Plaatselijke Behandeling kunnen bevorderen, en die wij op de volgende wijze zouden aanleggen.

2.) Als er teekenen van kwade stoffen in de Eerste Wegen zijn, moet men een Braakmiddel geven.

3.) De 3 giften van het Poeder der Belladonna, volgens 't voorschrift van MUNCH, laten gebruiken.

4.) Den Lijder alle avond, als hij naar bed gaat, op die dagen, dat hij de Belladonna niet gebruikt heeft, drie Oncen Azijn geven, getrokken op Wijnruit, Scordium, Abrotanum, en alle avond zonder onderscheid een Clysteer geven van 't afkooksel van Camillebloemen, en twee oncen enkele Honing-Azijn (Oxymel Simplex): met deeze behandeling moet men twee weken aanhouden.

5.) Als men na deeze Middelen gegeven te hebben, nog niet gelooft, zeker genoeg te zijn, dan moet men, zes weken lang, alle dagen een agtste of een vierendeel Loots Kwikzalve op het gebeene deel smeeren en vervolgens op de overige deelen, en wanneer de Lijder er de gelegenheid toe heeft, zal men hem, van de twee dagen eens, een lauw Bad laten gebruiken. Alle 5 of 6 dagen moet men hem eene gifte van Purgerende Kwikpillen geven, om de Kwijling te beletten.

6.) Men zal ter gelijker tijd, als men de Smeering

Digitized by Google

ring laat doen, de Pillen geven van WERLHOFF, vooral aan voorwerpen, die onder 't gebruik van de Belladonna en den Azijn niet behoorlijk gezweet hebben, en men laat hun Thee met Rode Muur drinken.

7.) Als er zig een of ander toeval op de Zenuwen of eenige Stuipagtige bewegingen opdoen, dan moet men het volgende Poeder geven: Neem van de door konst bereide Cinnaber tien greinen; ses greinen Muscus; vier greinen Campher en één grein Opium; laat daarop de Lijder een Zweetdrijvende Thee drinken van Lindebloesem, Vlierbloemen, Camillebloemen of Wijnruit. (1)

NB. Men moet zig niet al te ligt ontstellen, want de werking der Geneesmiddelen eener bijkomende ziekte kunnen toevallen veroorzaken, die Aderlating, Braak- en Purgeermiddelen enz vereischen, die door de kundigheid van den Arts moeten bepaald worden.

§. CLXXVIII.

Voorbehoedende Levensregels.

Gedurende het gebruik deezer Middelen, moet de Lijder niets gebruiken, dan ligt verteerende Spijzen: hij moet zig van Vleesch onthouden, of liever niet dan gevogelte, en gekookt Vleesch eeten en veel Moeskruiden; men moet Geestrijke Dranken ver-

(1) Verg. RAHN. Gazette de santé l. c.

vermijden, en de Lijder moet in de ruimſte kamer ſlapen, die men hem bezorgen kan, en op den dag moet men verſcheiden malen Azijn op een ſchup of een ſtuk van een bakſteen, in 't vuur gloeijend gemaakt, branden of liever, zal men Azijn in de kamer laten uitdampen, dog dat kan men niet langer, dan een kwartier uurs, driemaal des daags, doen; dan moet men de venſters geſloten houden, dog als de tijd van de uitdamping voorbij is, moet men ze wederom openen, op dat er de verſche Lucht inkome, en dan zal men ze wederom toedoen. Men zal vooral zorg dragen, dat men alle hevige gemoedsaandoeningen en alles, wat het Zenuwgeſtel deezer Lijders te zeer aandoet, vermijde.

Het is waarſchijnlijk, dat als men diergelijke Geneeswijze volgt, vooral wanneer men op den ſtaat der Wond wel agt geeft, deeze wreede kwaal gelukkiger zal voorkomen, dan wanneer men halsſtarrig is om niet, dan één Behandeling, te willen volgen.

§. CLXXIX.

Handelwijze, wanneer men in het Tweede Tijdperk der Ziekte geroepen word.

Zomwijlen worden wij niet geroepen, dan op het oogenblik, wanneer zig de Voorlopende Kenmerken aan de Wond en in 't geheele Lighaamsgeſtel reeds zien laten. —— Dit Tijdperk is zo voordeelig niet, als het Eerſte; er is egter

Digitized by Google

nog hoop, en men moet alles beproeven, om het ſchrikkelijk toeval der Watervreeſ te vermijden. De eerſte zorg van den Geneesheer moet zijn, dat Hij aan den Lijder eene groote bedaardheid van Geest en ſkoelbloedigheid betoone, en hij moet hem nopens zijn toeſtand gerust ſtellen en opbeuren, met belofte van hem te zullen genezen. Vervolgens moet men de Behandeling, die wij aangeraaden hebben, werkſtellig maken: men moet vooral de Wond, als ze nog niet geſloten is, ſcarificeeren; en als zij geſloten is, wederom openmaken en zo veel mogelijk die geheele plaats door een Vermogend Brandmiddel vernielen; dit is het veiligſte; vervolgens zal men den Lijder een Braakmiddel geven, om aan het geheel lighaam eene groote ſchok te geven; de Eerſte Wegen van de bedorven ſappen, die daarin gevonden worden, te ontlasten; de Zweetgaten van de Huid te openen en de werking der Longen gemakkelijker te maken. Na de werking van 't Braakmiddel, zal men eene kleine gifte geven van de Theriak, en den volgenden morgen zal men beginnen met de Belladonna en men zal alle avond het Krampſtillend Poeder, dat wij §. CLXXVII. No. 7 beſchreven hebben, laten gebruiken in 3 oncen goeden Azijn. Als de Lijder over pijn en ſpanning in het gebeten deel klaagt, moet men hetzelve des morgens en des avonds met het gecampherde Vlugge Smeerſel (*Liniment Volatil Camphré*), gemengd met eene gelijke hoeveelheid der Neapolitaanſche Zalve wrijven, en het

gantſche deel met dikke Drukdoeken, in lauwe Wijnruitazijn vogtig gemaakt, bedekken en men moet die alle twee uuren vernieuwen, en als dan ieder keer het deel zagtjes, met een Flenelle lap, in Campher azijn nat gemaakt, wrijven. Alle zwond moet men een Klijſteer zetten met twee oncen Enkele Honing azijn en vijfmaal daags Azijn in de kamer laten uitdampen. Wij raden hier de Kwik niet aan, om dat wij van deszelfs kragt en vermogen niet overtuigd zijn, en al wat men in deszelfs voordeel zoze er geroemd heeft, komt ons voor daaraan niet te kunnen worden toegeſchreven, maar wel aan de Plaatſelijke Behandeling, aan de Zweetdrijvende en Krampſtillende Middelen, waar van men zig te gelijker tijd bediend heeft. Het mengſel van het Unguentum Neapolitanum met het vlugge Sneerſel (*Linimen Volatil*) behoudt daarenboven dit Middel voor hun, die aan 't onfeilbaar vermogen van dit Mineraal geloof ſlaan. *Door deeze Behandeling* te volgen zal men zeer dikwijls voorkomen, dat de Watervrees niet volge en het droevig einde van den Lijder afweeren, en verſcheiden Waarneemingen doen ons zien, dat men reeds geſlaagd is, offchoon langs onderſcheiden wegen, om den dood voortekomen in Lijders, bij wien de kwaal reeds tot deezen trap geſtegen was (1).

§. CLXXI.

(1) Monita, l. c. p. 21. 26. Alix, Obſerv. Chirurgicæ, faſc. III. p. 27. Matthieu, l. c. p. 306, 307. Hij liet bij deezen laatſten Lijder in weinig tijds 12 oncen Kwik-zalve gebruiken en behield hem, zonder op de Wond

§ CLXXX.

Behandeling der Watervrees.

Als zig de Watervrees reeds heeft geopenbaard, dan is de Lijder verloren. Het blijkt egter uit zommige Waarneemingen, dat men hem niet moet verlaten en 't is gelukkig voor onze eeuw, dat men de wreede gewoonte om deeze ellendigen te ſmooren, voor altoos verbannen heeft. Hoe moeten wij ons daarin gedragen? ik erkenne, dat niets moeijelijker is, dan de waarheid uit al, 't geen men dus verre gedaan heeft, te ontwikkelen. De één zegt, dat men de Kwik in eene zo groote gifte, als mogelijk is, hun moet laaten geven, en kwijlen (1); een ander zegt, dat men de Lijders in Olij moet baden (2): een derde zegt, dat men ze moet Aderlaten, tot dat ze flaauw worden; eindelijk zal er een 4de of 5de voor den dag komen, die iets anders voorſchrijft; waarvan dan zo veel verwarring? om dat men, in het voorſchrijven van Genees-

Wond agt te ſlaan; ik twijfele aan de genezing geenzins, maar weten de toevallen waarlijk door 't gif der Dolheid veroorzaakt? hieraan twijfele ik.

Darluc. Journ. de Med. Avril 1761. Baudot. 3 Obſerv. l. c. p. 117. 118. 120. T. 14. p. 301. met het Alkali Volatil.

(1) Matthieu, l. c Callisen, &c.

(2) Sims Memories of the Medical Society of London Vol, II. p. 3.

Digitized by Google

neesmiddelen, het geheele beloop der ziekte niet in acht genomen heeft.

§. CLXXXI.

Men moet het Lidteken nimmer verwaarloozen, nog de Wond, als ze nog niet gesloten is. Men moet haar behandelen, zo als wij gezegd hebben, en na de Branding met een prikkelend Ettermakend Middel en een weinig Theriak verbinden, vooral, wanneer de Lijder zeer gevoelig is. LISTER opende in dit Tijdperk altijd de Wond (1) en de lateren hebben hem te regt daarin nagevolgd (2); men moet het geheele deel om de 4 uuren, met het gecampherde Vlugge Smeersel wrijven en met Drukdoeken, in Azijn van welriekende Specerijen nat gemaakt, omwinden, 't welk men alle 3 of 4 uuren moet vernieuwen.

§. CLXXXII.

Aderlatingen.

Als de Toevallen hevig zijn; als de pols vol en sterk is, en de Lijder volbloedig, dan moet men eene Aderlating doen, om deeze gisting te stillen: men moet er egter spaarzaam mede te werk gaan, en de kragten van den Lijder in het oog houden (1). Wij

(1) p. 44.
(2) BOUTELLE, p. 204.

Digitized by Google

Wij hebben verſcheiden Waarneemingen, die het nut der ſterke Aderlatingen aantoonen.

a) Een dolle Vrouw wierd tot bezwijming toe Adergelaten; men hield haar een jaar lang, bij Water en Brood en zij herſtelde (2). Maar kan men dit geval onder de Claſſe der Ware Watervrees ſchikken? ik gelove dit niet.

b) Een man, die twee maanden te voren door een dollen Hond gebeten was, werd van de Watervrees en IJlhoofdigheid genezen door 't aftappen van 120 oncen bloeds in haaſtelijk gedane Aderlatingen (3).

c.) In 't *Gentlemans Magazin* van de Maand September 1752. leest men, dat verſcheiden perſonen, die de Watervrees hadden, genezen zijn door hun in 't begin van den aanval tot bezwijming toe Adertelaten (4).

d.) Een Dolle vrouw kwetſte zig aan den Slaap van het Hoofd; zij bloedde ſterk, viel in bezwijming en herſtelde (5).

Men moet zig door deeze gevallen niet laten bedriegen en aan de Aderlatingen te veel geloof ſlaan, daar er niets min zeker bepaald is, als de waren aart

(1) Aubry, Oracles de Cas. p. 737.

(2) Poupart, Acad. Royal des Sciences. 1699.

(3) David Hartley, P. T. 1738. N. 448. Auszug von Leske. T. II. p. 264.

(4) Zie Comment. Lips. Vol. IV. p. 57.

(5) Journal Encyclopedique Septembre 1761.

Digitized by Google

aart deezer gevallen, en de Aderlating moet niet dan met veel ſpaarzaamheid gedaan worden.

§. CLXXXIII.

Braak-Middelen.

Als men den ſtaat nagaat van de Maag, die met Gal en ſcherpe Sappen overladen is; en de verligting, die de Lijders meestal na het braken gevoelen, dan zal men de noodzaakelijkheid van een Braakmiddel, om daardoor deeze ſtoffen te looſen, aanſtonds erkennen; en als de Lijder geen Vocht kan doorſlikken, dan kan men hem het Braakmiddel in Poeder geven en met de eene of andere Sijroop mengen of daarvan eenige kleine Slikbrokjes maken. Uit dien hoofde alleen kan de Turbith Minerale bij zommigen nuttig geweest zijn. Het Braakmiddel heeft niet alleen het voordeel, dat het de eerſte Wegen zuivert, maar het maakt ook eene ſchok door het geheele ligbaam; het herſtelt de Huid, het maakt de Uitademing, den omloop van het bloed in de Longen en de uitwerping der kwaadaartige ſcherpe, misſchien Dolmakende ſmetſtoffe gemakkelijker; het vermeerdert de afſcheiding der vogten in de Slijmklieren van de Keel en begunſtigt misſchien op deeze of geene wijze de uitdrijving van het Gif (1).

§. CLXXXIV.

(1) Verg. Struve, Diſſ. cit. p. 12. Boutelle, p. 191, 195.

Digitized by Google

§. CLXXXIV.

Buikzuiverende Middelen.

De Ouden hebben in den aanvang van dit derde Tijdperk ſterke Buikzuiverende Middelen, als het Nieskruid (*Helleborus*) aangeprezen: *Quidam, qui jam aquæ metum ſentirent, ſumpto Helleboro, ſimul ac primum morbi impetum experirentur, ſanati ſunt, nam & jam vitio tentatus nemo umquam ſervari poteſt* (2). SALIUS DIVERSUS drukt zig bijna op dezelfde wijze uit. Dan de uitwerking deezer handelwijze is door de ondervinding niet bevestigd, daar en boven verzwakken deeze geweldige Buikzuiverende Middelen te zeer. Daarom raden wij ze niet aan, maar zijn van gedagten, dat het zeer voordeelig is, 2 of 3 maal daags een Clijſteer te zetten van Camillen en 3 oncen Azijn, zo om de dikke Darmen te zuiveren, als om de Rotting te weeren, wel te verſtaan egter, dat men deeze Clijſteeren niet moet herhalen, ingevalle daar door Kramp mogt veroorzaakt worden, zo als wij elders reeds hebben aangemerkt, om dat anderzints door hun gebruik de Toevallen toeneemen.

Men heeft in dit Tijdperk, gelijk in de Voorbehoedende Genezing, verſcheiden Middelen aangeprezen, waarmede men zomwerf de Lijders genezen heeft en die wij nu zullen voorſtellen.

(1) De Theriaca. Cap. III am End. Diſſeminis.

§. CLXXXV.

Digitized by Google

§. CLXXXV.

Opium.

De Opium, in eene zo groote Gifte, als de *Lij*ders verdragen kunnen, is door veele Artzen zeer hoog geroemd: men kan langzamerhand opklimmen, zo dat men alle twee uuren eenige greinen geven kan. LANERI heeft daarvan goede uitwerking gezien (1). ROBERT WHYTT verzekert, dat NUGENT zijne genezingen alleen aan de Opium te danken heeft, die Hij in zijn Poeder voorſchreef (2). Dan deeze beroemde Man heeft *hierin ligtelijk mis*getast, daar hij niets toeſchrijft aan de overige Middelen, die NUGENT te gelijker tijd gebruikte. MACBRIDE prijst de Opium ook aan, en wil dat men de Ziekte als in de *Tetanus* behandele (3). Een Engelsch Arts heeft met ſterke Giften van de Opium de ziekte genezen (4). Desniettegenſtaande moet men dit Middel als zo vermogend, niet beſchouwen. Het is zeer waarſchijnlijk, dat de Watervrees in de gemelde gevallen niet Beſmettelijk of Giftig was, dat is te zeggen, veroorzaakt door 't Gif der Dolheid. FRANK heeft de Opium dikwerf en in ſterke Giften vrugteloos zien gebruiken

(1) Bij FRANK, T. IV. p. 329.
(2) Samtliche Practiſche werken. p. 889.
(3) Sistematiſche Emleitung. T. I. p. 889.
(4) Gazette de Santé Paris 1777. p. 51.

Digitized by Google

ken en zonder vrugt (1). Wij willen deszelfs gebruik niet afkeuren, dan wij merken aan, dat ze met veel omſichtigheid moet gebruikt worden, want de Opium is ſlaapverwekkende, en verdooft het geheele lighaam, ze belet de zuivering, ze begunſtigt de verſterving en lamheid, daarom verkiest BOUTEILLE de Theriak, vereenigd met de Campher of het *Extract* van Maankoppen (2).

§. CLXXXVI.

De Belladonna.

Als de Dolheid zig openbaart, onder het gebruik van de Belladonna, genomen als een Voorbehoedend Middel, dan moet men den Lijder verſche Melk laten drinken en hem in 't bed houden; als hij als dan ſterk zweet, gaat deeze aanval ſpoedig over: als de Dolheid zig geopenbaart heeft voor 't gebruik der Belladonna en de 1e of 2e Poeder den aanval niet doen verdwijnen, en het eerder ſchijnt te verſlimmeren, dan moet men eene Aderlating op den voet doen en met dit Middel blijven aanhouden, dog de gifte eenigzins, grooter maken. De volgende Waarneeming toont het vermogen van dit Middel aan. Een klein Meisje van 8 jaaren werd door een dollen Hond gebeten, den 9den dag daarna kreeg zij de Watervrees. MUNCH gaf haar aanſtonds

(1) T. IV. p. 329.
(2) l. c. p. 196.

stonds een zagt Buikzuiverend middel met Glauber zout en Manna en des avonds eene gifte van 3 grein Belladonna. De Lijderesse werd kort daarop zeer onrustig; wilde ten bedde uit en men was verpligt haar daaraan vast te binden; na verloop van eenige uuren viel zij in een diepen slaap en zweete zeer sterk, toen zij wakker wierd, kon zij drinken; den volgenden dag nam zij 's avonds 3½ grein Belladonna en den 3den dag een derde gifte van 4 greinen en zij herstelde (1). De Schrijver geeft meer Waarneemingen op, die insgelijks het vermogen van de Belladonna aantoonen.

§. CLXXXVII.

De Quinquina.

Zommige Geneesheeren hebben den Peruviaanschen Bast, als een der meest vermogende Rotingweerende en Versterkende Middelen aanbevolen. Pelet heeft ze aangeprezen (2); Bonz heeft eene Waarneeming aangetekend van een Vrouw, die de Watervrees had, bij wien de Kina met de Mucus de ziekte een maand lang rekte, en ze genezen

(1) Bij Richter C. B. T. V. p. 382. en T. VI. p. 338. Nicolai Recepten T. I. p. 1075. en l. c. Cap IX.

(2) Histoire de la Societé Roijale de Medicine. 1783. 3o partie p. 74.

Digitized by Google

zen heeft (1): deeze Lijderesse kon het Afkookſel van de Kina met Valeriaan wel doorzwelgen, maar had een onoverwinnelijke vrees voor Water. Het Afkookſel beſtond uit een once Kina met twee pond Water; op 't laatſte liet men een half once van den Wortel der Serpentaria Virginiana aftrekken, in het doorzijgzel werd een half Loot Salpeter en vier ſcrupels Tartarus Solubilis ontbonden. Men gaf alle 2 uuren 3 greinen Muscus. Zij heeft in die tuſſchentijd 15 oncen Kina, 7 oncen Valeriaan en 5 drachmen en 27 greinen Muscus gebruikt. En Fool ſtelt de Kina ook voor, om dat de andere Krampſtillende Middelen meestal vrugteloos geweest zijn (2) wij zijn van gevoelen, dat ze met andere Middelen vereenigd, zeer nuttig kan zijn, zo als wij nader zien zullen. Herver heeft er veel voordeel van gehad, als het vereenigd is met het Alcali volatile Fluor. Ik voele wel, dat men eenige twijfelingen nopens den waren aart der ziekte, door Bonz behandeld, maken zal, en het al zeer bijzonder is, dat de Lijderesse, die vrees had tegen zuiver helder Water, egter Water kon drinken, daar in getrokken Kina bezwangerd was &c. Dan men moet hier op het geval en de behandeling wel letten; in gevalle deeze ongelukkigen kunnen drinken, agte ik dit zeer goed; en wanneer zij dit niet kunnen doen, en Clijsteeren kunnen ver-

(1) Nova acta Phyſico-Medica Acad. nat. curioſor. p. 46. Comment ſips. T. XX. p. 108.

(2) l. c.

Digitized by Google

verdragen, dan moet men het Middel langs deezen weg toedienen.

§ CLXXXVIII.

De Azijn.

De Azijn verdient weder in dit dodelijk Tijdperk onzen aandagt. Het is een goed Potting weerend, Hartsterkend, Zweetdrijvend Middel en kan niet dan zeer heilzaam zijn. Dr. LEONISKY heeft aan menschen, die de Watervrees hadden, dog eenig vocht konden doorslikken, met goed gevolg driemaal daags een pond Azijn gegeven (1).

De CLERC heeft een geval van een, die de Watervrees had, aangetekend, die genezen is door 't drinken van een pond Azijn daags (2). Dan men moest den Azijn niet enkel geven; de Campher Azijn zoude in deeze omstandigheden zeer goed zijn. Hoe uitneemend dit Middel ook zijn moge, moet men zig nogthans herinneren dat de Lijders niet, dan in zeer zeldsame gevallen, Vocht kunnen doorzwelgen; men kan den Azijn niet geven, langs den gewoonen weg, al slikkende, daarom is het zeer nuttig, dat men ze geve in Lavamenten, daar Campher en andere Krampstillende Middelen mede gepaard zijn. Den damp van Azijn heeft men

(1) Rayss. Obs. Medicæ p. 319.

(2) Histoire Naturelle de l'Homme Malade T. II. p. 871.

Digitized by Google

men ook aangeraden en die ſchijnt zeer dienſtig te zijn. BRYDON verzekert, dat hij Dolle Honden genezen heeft, door ze in eene dampkring te houden, die met den damp van Azijn doortrokken was (1). HERVET heeft eene Watervrees genezen met het inwendig gebruik van het Alcali Volatile en met den damp van Azijn (2). STRUVE raadt met dat zelfde oormerk, dat men voor den mondvan den Lijder geſtadig een ſpons met Azijn houde (3). Men kan zig van dit Hulpmiddel bedienen, mits dit den Lijder niet hinderlijk is, zo als men dit heeft waargenomen (4).

§. CLXXXIX.

Gecalcineerde Oesterſchulpen.

LE COMTE, Geneesheer te *Rhetel*, heeft in 1749. aan de Koninglijke Academie der Wetenſchappen te Parijs eene *Waarneeming* medegedeeld, die een zeker vertrouwen op dit Middel ſcheen te geven. Een Brigadier van s'Konings Legers wierd door een Dollen Hond in den regterarm gebeten; deeze Hond bevogtigte den arm met zijn Zever, zonder er egter een Wond in te maken; dan de kneuzing ver-

(1) Zie bij ANDRY, Memoires de 1778. p. 473.
(2) Journ. de Med. T. LXII.
(3) Diſſ. cit. p. 13.
(4) Hiſt. de la Société Roy. de Med. 1783. 2e partie. p. 179.

Digitized by Google

veroorzaakte hem eene lijdelijke pijn, die 24 of 36 uuren duurde; een Jager, deezen Hond ziende waggelen en kwijlen, dode hem als Dol zijnde. Deeze Heer had bijna zijn geval vergeten, maar in verloop van 21 dagen op de jagt zynde, gevoelde hij zig ongeſteld, kreeg aanvallen van hevige woede en de Watervrees. Men gaf hem een beroemd Middel voor de Dieren en waardoor een Meisje, die van een Os was gebeten geweest, genezen was. Dit Middel beſtaat hierin: de Lijder neemt om de twaalf uuren een loot Poeder van gecalcineerde mannetjes Oesterſchulpen, gemengd met 3 Eijeren, om er een Struif van te maken, waarmede men moet aanhouden, tot dat de Lijder geen aanvallen meer krijgt, hij moet geduurende al dien tijd nog drinken nog eeten (1). Ik kan in dit verhaal met geen mogelijkheid eene ingeënte Watervrees zien: het was ſlegts eene kneuzing aan den arm, zonder Wond, door de klederen heen: dit Gif moet voorwaar zeer doordringend geweest zijn, om in omſtandigheden van deezen aart te kúnnen beſmetten. Ik geloove, dat de aanvallen van woede door ſcherpe ſappen in de Maag, die door de verhitting van de Jagt zijn gaande gemaakt, veroorzaakt zijn, die met deeze Kalk door opſlurping vereenigd, de Maag verder niet meer geprikkeld hebben. Een goed Braakmiddel zoude voorzeker meer dienst gedaan heb-

(1) Hiſtoire de l'Acad. Roy. des Sciences, 1749. Obſ. Anat. IV.

(2) Gazette Salutaire, 1777. N°. 7.

Digitized by Google

hebben. Voor 't overige is het met deeze Struif niet altijd even wel gelukt (2). Offchoon dit Middel geen groote rol in deeze kwaal moet ſpeelen, ben ik egter van gedagten, dat men, uit hoofde van het zuur bederf der ſpijsverteerende ſappen, in deeze omſtandigheden, dit Poeder, met andere Middelen vereenigd, moet behouden, zo als de Engelſchen gedaan hebben in den Slikbrok, die zij voorſchrijven.

§. CXC.

Het Alcali Volatile Fluor.

MARTINET verhaalt 4 Waarneemingen, waarin het *Alcali Volatile Fluor*, in 't begin van de opkomende Watervrees gegeven, de Lijders gered heeft. HERVET heeft in het Journal de Medecine, een waarneeming medegedeeld nopens een Jongman, die na de Beet van een Hond, was Dol geworden, die door 't *Alcali Volatile Fluor*, gepaard met Kina en met den damp van Azijn, genezen is. Hij had een jaar te voren, de Watervrees door 't zelfde Middel zien genezen (1). Door GUETTARD is dit Middel reeds aangeprezen, als zeer vermogend tegen de Beet de Slangen (2). Dog LE CAMUS was deezen Schrijver reeds voorgekomen.

Dit

(1) Journal de Medecine, 1784. T. 62. p. 604.

(2) Mem. ſur les Sciences & les Arts, 1768. T. I. p. 122.

Digitized by Google

Dit Middel is vooral van nut wegens deszelfs Zweetdrijvende kragt.

§. CXCI.

De Maijkever. (Proscarabée.)

KORTUM heeft door één enkele Gifte van het *Electuarium de Proscarabeis* eene beginnende Watervrees, den 9den dag naa de Beet, in een Vrouw van 40 jaaren genezen. Na dat deeze Vrouw de Gifte gebruikt had, viel zij in een diepen slaap, die 3 uuren aanhield, gedurende welke zij verbasend zweete; zij ontwaakte geheel bedaard, zijnde bij haar volkomen verstand, maar gevoelde eene lammigheid in de onderste ledematen, die na verloop van ettelyke weken geheel verdween, en zij herstelde volkomenlijk (1). ÆPLI prijst de *Pillen* van WERLHOFF sterk aan, als ook de *Tinctuur* van Spaansche Vliegen, een Blaartrekkende Plaaster: hij verwagt alles van de verschijning der moeijelijke waterloozing (*Dysurie*), die, volgens Hem de werking der zenuwen naar elders afleidt (1). Dan ik heb van deeze prikkeling op de Blaas weinig verwagting en wanneer eene tegengestelde prikkeling dienstig is, kan men die veel sterker maken op eene andere wijze.

(1) Bij FEHR, p. 127.

(2) Bij RVHN, Gazette de Santé, T. II. p. 499.

§. CXCII.

Digitized by Google

§. CXCII.

De Muscus.

Dit Middel is, als een der voornaamſte Krampſtillende en Zweetdrijvende Middelen, zeer hoog geroemd, en verdient in de daad gebezigd te worden; ze is het Hoofd-Middel van het Poeder van *Tunquin* of COBB, waarvan wij in §. CLXIX. het Voorſchrift hebben opgegeven. Als na verloop van 2 of 3 uuren de eerſte Gifte niet doet zweeten, dan moet men eene tweede geven, en zo vervolgens, en wanneer de Stuiptrekkingen zeer hevig zijn, moet men er één grein Opium bij doen. Ieder Arts heeft in het oorſprongelijk Voorſchrift eenige verandering gemaakt; dan mijnes eragtens handelt men verkeerd met het niet ſtiptelijk te volgen. Zonder egter thans te willen redentwisten over de wijze, waarop de Cinnaber enz. werken, gelove ik egter, dat die niet geheel kragteloos is; voor 't overige, hoe weinig kragt ze ook hebbe, waarom zoude men ze verbannen, daar zij voorzeker niet ſchaden kan? PRINGLE, GMELIN, MELLIN prijzen zeer den Slikbrok der Engelſchen (*Bolus Anglorum*), die uit Muscus, Salpeter, Poeder van Oesterſchulpen, van ieder twaalf greinen, en één grein Campher beſtaat, waarvan men met eene genoegzame hoeveelheid Extract van Alantswortel Slikbrokken maakt voor één Gifte. Men geeft alle agt uuren zulk een Slikbrok. Men heeft van die Slikbrok der Engelſchen, gegeven met één grein

Digitized by Google

Opium, des avonds en des ogtends, eene goede uitwerking gezien (1). De Muscus is wel een der voornaamste Middelen; men moet egter niet geloven, dat ze onfeilbaar is, en ze vereischt eenige voorzorg; zoms moet er eene Aderlating voor af gaan, of de Muscus moet met Salpeter gepaard worden, of met Campher, naar het gestel des Lijders (2) en wanneer de eerste Giften niet werken, dan moet men dezelven vergrooten en het is zelfs somwerf geheel vruchteloos geweest, schoon ze in een sterke Gifte gegeven en goed waa: (want de vervalste Muscus verdient volstrekt geen vertrouwen). Een Lijder, die de Watervrees had, en door BADINGTON behandeld werd, gebruikte alle 2 uuren een brok van 15 grein Muscus en evenwel stierf hij (3). CALLISEN deed aan iemand, die de Watervrees had, die 28 uuren, na dat zig dat Toeval ontdekte, daarvan stierf, negen greinen *Opium* en een half Loot Muscus in dien korten *tijd* gebruiken, en hij kon hem egter niet behouden (4). TODE verhaalt, dat hij een Jongman behandeld heeft, die de Watervrees had, wien hij 560 greinen Muscus liet gebruiken tot Giften van 20, 30, 40. Greinen alle zes uuren en vervolgens om de twee uuren; de Lijder had daarvan eenige ge-

tuis-

(1) Gazette de Santé de Paris 1777. p. 132. WRIGHTSON Medical Transactions, Vol. II. p. 192.

(2) BOUTEILLE, p. 196. Volg.

(3) Medical Communications, Vol. I.

(4) Acta Societ. Med. Hafniens, Vol. I. p. 272.

Digitized by Google

ruste tusschenpozingen, zweete zeer sterk, dog evenwel stierf hij (1).

§. CXCIII.

Men heeft verscheiden Krampstillende Voorschriften aangepreſen, als

Den Slikbrok van HILLARY, bestaande uit het Vlugge Zout van Barnsteen, Campher, van ieder agt greinen, ééne druppel Olie van Kruis en Munt en eene genoegzame hoeveelheid Theriak. Men laat er alle vier of vijf uuren één van gebruiken.

Den Slikbrok van TISSOT, zamengesteld uit ½ Loots van het Virginiaansche Speerkruid (*Serpentaire de Virginie*); tien grein Campher; even zo veel Duivelsdrek; één grein Opium en eene genoegzame hoeveelheid Conserf van Vlier. Men geeft dit alle 3. 4, 5. uuren. BONEL.schreef éénmaal een Slikbrok voor van 1½ grein Opium, vier grein Extract van Bilsenkruid (*Jusquiame* of *Hyoscyamus*); zes greinen Campher voor, en te gelijker tijd liet hij een Koeldrank met Campher en Muscus gebruiken, niettemin stierf zijn Lijder (2).

(1) Medicinische Annalen van m, 9 Heft. p. 33. Volg.

(2) L. c. p. 287.

Digitized by Google

§. CXCIV.

De Steek van een Adder.

DEMATHUS heeft overeenkomstig het denkbeeld van ALPHONSE LE ROI, voorgesteld, om de Menschen, die de Watervrees hadden, te laten steeken door een Adder, om de Watervrees te doen ophouden en vervolgens de Adderbeet met Olie en Vlug Loogzout te genezen. Hij liet een grooten Dollen Hond door een Adder steeken, die dit Dier eenige steeken aan het Hoofd en één aan de Keel toebragt. Binnen één uur tijds zwol het hoofd van den Hond verschrikkelijk op; na verloop van twee uuren dronk het Dier met eene groote gulzigheid eene menigte Water, maar na verloop van vier uuren stierf hij aan zijne Beeten (1). TARANGET heeft gegronde tegenwerpingen tegen het gevoelen van LE ROI gemaakt, die om de Dolheid te genezen, het Levensbeginsel wil doen ophouden en het Gif als 't ware onzijdig maken, en tegen DEMATHUS, die meent, dat de Addersteek aan beide deeze oogmerken beantwoort (2). Wij zullen ons hier niet bij ophouden, en alleen aanmerken dat de proefneemingen op den Mensch, voor deeze handelwijze niets voldoende hebben. De gebroeders REBIERRE hebben drie Menschen laten steeken, die de Watervrees hadden, en hebben geene gunstige uitwerking daar van

(1) Journ. de Med. T. 61. p. 367.
(2) Zie Journ. de Med. T. 62. p. 17.

Digitized by Google

van voor de Lijders beſpeurd. Dan, het is egter zeer aanmerkelijk, dat het Gif der Adders, 't welk ſterke zwelling, blaauwe vlekken van uitgeſtort Bloed en meer andere dodelijke Toevallen veroorzaakt, egter, volgens 't zeggen der Waarneemers, in deeze omſtandigheden werkeloos is. De Lijders gevoelden ſlegts eene geringe pijn, die kort duurde en rondsom de ſteeken was een roſenkleurig randje, doch zonder zwelling (1). De Beſtierders van het *Hotel de Dieu* te *Lijon* bevalen in 1786. Proeven met deeze ſteeken te doen aan twee Menſchen, die de Watervrees hadden, die verdween na den Adderſteek, dog de Lijders ſtierven weinig uuren daarna in Stuipen (2). REISIGER heeft het aan twee Lijders beproefd, waarvan de een door den Adder aan den hals geſtoken wierd en 5 uuren daarna ſtierf, verſtikt door de ontzaggelijke zwelling van den Hals. De andere Lijder, die aan het Been geſtoken was, ſtierf zes uuren daarna, de Deijen en Beenen waren ſterk gezwollen (3). De gevallen zijn geenzints van dien aart, dat men veel vertrouwen op dit Middel, 't welk zelfs op geene Theorie gegrond is, ſtellen kan.

(1) Hiſt. de la Soc. Roy. de Med. 1783. 2e partie, p 210.

(2) GILIBERT Adverſaria Medico Practica Prima, p. 257.

(3) Diſſ. Obſerv. Medicas & Chirurgicas continens. Gotting. 1719. p. 37. Het is mogelijk, dat de door REISINGER opgegeven gevallen dezelfde zijn met die welken GUILIBERT heeft med egedeeld.

Digitized by Google

§. CXCV.

De Kwik.

Men vind onder de Artzen eene zo groote verſcheidenheid van gevoelens nopens 't gebruik van de Kwik in dit Tijdſtip, dat men in de daad niet weet, waartoe men zig bepalen zal: zommigen raden zeer aan, dat men de Lijders ſpoedig in eene ſterke gifte moet inſmeeren; inwendig Kwik geven; als 't doenlijk is, te laten baden, en alles te doen, wat mogelijk is, om de Kwijling ſpoedig te verwekken; te gelijker tijd Krampſtillende Middelen voorteſchrijven, vooral de Muscus, of een der te voren opgegeven Slikbrokken, en zij wenden voor, daar mede de Watervrees genezen te hebben (1), en wanneer andere Artzen daarvan geen gelukkige uitwerking gehad hebben, ſchrijven zij dit toe aan de al te geringe gifte van de Kwik (2).

Andere Artzen hebben alle deeze voordeelen niet beſpeurt; uit de *Waarneemingen* van Bonafos (3) en de Roure (4) blijkt het, dat de Inſmee-

(1) Fougerotte Hiſt. de la Soc. Roy. de Med. 1783. 3e. partie p. 104. Beaussier de la Bouchardiere, journ. de Med. T. 40. p. 120. Callisen Collect. Societ. Med. hafnienſis. vol. I. p. 273. Matthieu l. c. p. 317. 310 Obſerv.

(2) Matthieu, l. c. p. 19. Bonel, l. c. p. 278.

(3) Bij Andry Memoires de 1778. p. 529.

(4) Hiſtoire de la Soc. Roy. de Medecine, 2e. partie. p. 34.

Digitized by Google

ſmeeringen de Watervrees hebben doen ophouden, de Lijders konden drinken, doch zijn weldra daarop geſtorven; iets, het geen men bij veel menſchen beſpeurt, die de Watervrees hebben, al hebben zij geen Kwik gebruikt, en dat men dus daaraan niet geheel kan toekennen. Anderen hebben de Behandeling, die door de Voorſtanders van de Kwik is voorgeſchreven, naauwkeurig gevolgd, dog zonder eenig goed gevolg daarvan te zien (1). BAUDOT heeft de Kwik ook vrugteloos bevonden, offchoon er kwijling veroorzaakt was. (2) MOREAU FOTHERGILL, VAUGHAN (3) hebben ze zonder vrugt zien gebruiken. De eerſte dezer Schrijvers, als ook VAN DER MONDE (4) BOUTEILLE (5) beſchouwen ze in deeze omſtandigheden, als gevaarlijk en ſchrijven den gelukkigen uitſlag toe, of aan eene mistasting nopens den waren aart der ziekte of aan de Krampſtillende Middelen en Plaatſelijke Behandeling, welke zommige Schrijvers te gelijker tijd gebezigd hebben: inmiddels toont de verſcheidenheid van gevoelens, dat het Middel onzeker is.

(1) CORVINUS qij ERFURDICK. diſſ. cit. p. 35.
(2) l. c. p. 127.
(3) Bij LE ROUX. p. 56.
(4) Journal de Medecine T. 14. p. 321.
(5) l. c p. 244 246.

§. CXCVI.

Digitized by Google

§. CXCVI.

Indompeling in het Water.

Men leest in het XII deel der Memoires de l'Academie Roijale des Sciences An. 1699, dat een dol mensch genezen wierd door 't Zweet, 't welk 200 emmers water veroorzaakt hadden, die men hem, aan een paal vast gebonden zijnde, op het lijf had gegoten; en ter zelver plaats leest men, dat een Meisje van 20 jaren, die gebeten was, genezen wierd, door herhaalde Indompeling in een bijna koud Bad, waarin Zee-Zout gesmolten was, en waarin men haar herhaalde malen indompelde; op 't einde van deeze Indompelingen kon zij het gezigt van Water verdragen; zij dekreeg Koorts, die met bekende Middelen behandeld wierd en genas binnen één maand door 't herhaald gebruik der Baden. Men wierp op 't lighaam van een man, die *zes* Maanden naa de beet van een Kat dol geworden was, een groote hoeveelheid Water, de Watervrees verdween ook, maar egter stierf hij. Dan dit middel wierd eerst aangewend 30, uuren na dat dit toeval zig openbaarde (1). HUSARD heeft in het *Journal de Medecine* verscheiden Waarneemingen medegedeeld, die toonen, dat de Indompeling in het Water zo wel eene heilsaame uitwerking gehad heeft bij dolle Menschen als bij Honden, (2) zoo dat

(1) VAN SWIETEN, §. 1144. T. III. p. 576.

(2) Ad. 1716. T. 67. p. 71. Zie ook MORGAGNI ten opzichte der aanhalingen nopens dit stuk. Epist. VIII. N. 26.

Digitized by Google

dat het in hopeloſe Gevallen ſchijnt geoorlooft te zijn dit te beproeven, vooral bij Lijders, die in eene groote woede zijn. Men moet dit egter met omzichtigheid doen, daar BONEL een mensch gezien heeft, die de Watervrees had, die door den ſchrik, welken deeze Indompeling hem veroorzaakte, tot den hoogſten trap van Razernij geraakte, (l. c. p. 285) en MORGAGNI zag een Lijder, die de Watervrees had, ſterven op het oogenblik, dat men hem uit het Water toog, waar in men hem gedompeld had (Epist. VIII. N. 25.).

§. CXCVII.

Wij hebben uit de vorige §§. gezien, dat men verſchillende Middelen beproefd heeft, zomtijds met een gewenschten uitſlag, meestal zonder eenige gunſtige werking voor deeze ellendelingen en als ik het zo eens mag zeggen, niets is min geregeld, dan de verſchillende wijze van Behandeling, die men omtrent deeze Lijders gehouden heeft; Intuſſchen kan men geenzints ontkennen, dat men de behandeling tot meer algemeene Regels, en die met het geene ons nopens deeze wreede kwaal bekent is, meer overeenkomen, brengen kan: men behoeft ſlegts de Gevallen wel te onderſcheiden.

RICHTER zegt daarom te regt: „ zo dra zig de „ kwaal geopenbaart heeft beiden zig drie Aanwijzin„ gen aan, die men te vervullen heeft.

1.) „ Zomwerf heeft men de deelen, die tot de „ doorſlikking dienen, in eene ſtaat van ontſteeking aan-

„ aangetroffen, het geen ons bepalen moet tot het ge-
„ bruik der Kwik, Campher en van de Blaartrek-
„ kende Plaaster.

2.) „ Men heeft allen grond om te vermoeden,
„ dat het Gif zig niet meer in het deel ophoudt, van
„ 't oogenblik af aan, dat zig de kwaal ontwikkelt,
„ het geen ons tot het gebruik der Zweetdrijvende
„ Middelen moet doen overgaan.

3.) „ Eindelijk, al wat wij in de ziekte ont-
„ dekken, is van een Krampachtigen aart, en duid
„ het gebruik aan van Krampstillende Middelen, en
„ alles loopt te zamen om daartoe aan de *Muscus*
„ de voorkeur te geven.

Het is zeer waarschijnlijk, dat de reden, waarom men tot dus verre zo weinig slaagt, daar in te zoeken is, dat men nooit ter gelijker tijd aan deeze Aanwijzingen getracht heeft te voldoen en zig *altijd* bepaald heeft om niet te gebruiken, dan *zulke* Middelen, die geschikt waren om slegts *aan één* derzelven te voldoen; wel te verstaan, dat men de plaatselijke Behandeling niet uit het oog verliezen moet(1)

RICHTER heeft volkomen gelijk, dat de reden van het mislukken der meesten van onze pogingen daarin te zoeken is, dat wij den aart van ieder bijzonder Geval niet onderzoeken dan om het zoort van Hulpmiddelen beter te bepalen, moet men de onderscheiding der Dolheid, in *Warme* en *Koude* Dolheid niet vergeten, waarop BOUTEILLE bijzonder heeft aangedrongen, en ik kan

(1) Chirurgische Bibliotheek XII. B. §. 205.

kan niet beter doen, dan de uitdrukkingen van dien Arts aantehalen.

In de Koude Dolheid zouden Aderlatingen doodelijk; de Salpeter ſchadelijk en de Baden zeer nadeelig zijn: een Braakmiddel komt er in te pas; de Muscus moet niet alleen in grooter gifte worden gebruikt, maar zelfs in deszelfs werking ondersteund worden door de Campher, door Tegengiften (*Alexipharmaques*), Hartſterkende Middelen, 't Alkali Volatile Fluor en onderſcheiden Middelen, in de vorige §. opgegeven, als Blaartrekkende Plaasters, aangelegd aan den Hals, Beenen, Armen; Smeeringen met het gecampherde Vlugge Smeerſel deeze Middelen zullen, daar zij de bijna verdoofde levenskragten, die op het punt waren, 'om uittegaan, verlevendigen; eene ſpoedige dood voorkomen, waardoor de Lijders, die de Watervrees hebben, gedreigd worden; De Natuur, die niet anders is als de Zamenloop der werkende vermogens van't Dierlijk Lighaam, door deeze Verlevendigende Middelen aangeſpoord en ondersteund. zal uit haare bezwijming als herleeven en alle hare krachten aanwenden tegen den vijand, die haar belaagt. Als dan zal 't gebruik der Kina haare pogingen gemakkelijk ondersteunen en haare overwinning begunſtigen.

In de Heete Dolheid moeten de Krampſtillende Middelen, de Muscus, de Campher en alle Middelen, die het reeds gistende bloed nog meer uitzetten, met ſpaarzaamheid in geringe giften gebruikt worden; men moet derzelven al te ſterke werking,

door

Digitized by Google

door het een of ander daartoe geſchikt Middel matigen, als b. v. de Salpeter gepaard met Bedarende middelen, de Azijn in Clijsteeren, of op de oppervlakte des lighaams aangelegd, of deszelfs Uitdamping; de Indompeling; de Beſprenging met koud water; de Aderlating moet in deeze zoort van Dolheid een Voorbereidend Middel zijn tot het gebruik van de Muscus en de Campher, en om de alteſterke uitzetting van het bloed voortekomen in gevallen, die tuſſchen beide deeze verſcheidenheden in zijn, moet de Behandeling geſchikt worden naar dat deeze gevallen met de Warme of met de Koude Watervrees meerder of minder overeenkomst hebben. (1)

§. CXCVIII.

Deeze zijn de algemeene Regels, die men volgen moet; de Arts moet, na zijn oordeel, van de Middelen, die wij onderzogt hebben, zulken *kiezen*, die hem de geſchikſte toeſchijnen.

1) Als de Pols ſterk en vol is en ontſteeking dreigt, moet Hij de woede der Toevallen matigen, door Aderlating en Baden.

2.) De eerſte Wegen moet Hij van de ſcherpe Sappen, waardoor zij geprikkeld worden, ontdoen; daar toe gebruikt men de Braakmiddelen; met Kwik bereide Purgeermiddelen in een Slikbrok, en daarna Aardagtige Middelen, als b. v. het Poeder van Oesterſchulpen, de Engelſche Slikbrok.

3.)

(1) Zie Bouteille, l. c. p. 100.

Digitized by Google

3.) Als de Pols zwak en ſlap is, moet Hij de verzwakte Levenskragten door Prikkelende Middelen opbeuren.

4.) Hij moet eerst een overvloedig Zweet verwekken, overmits de meeste Perſonen, die van deeze kwaal genezen zijn, alleen genezen zijn door Zweeten, door de Belladonna, de Muscus, het Alcali Volatile Flour, de onderſcheidene Slikbrokken van TISSOT, de Maijkever. ELISABETH BRUYANT, door NUGENT behandeld, is alleen genezen door het Zweeten.

5.) Hij moet de bijzondere Kramptrekkingen, die voornamelijk de Keel en de eerſte Wegen aandoen, t'onderbrengen, hier van daan het nut der Blaartrekkende Plaasters op de Keel en de ſtreek van de Maag, door VAUGHAN aangeraden; of anders de Plaaster van NUGENT, beſtaande uit een once Unguentum Galbani en een Loot Extract van Opium. Als de Lijders de aanraking van vogt kunnen verdragen, dan kan men aan den hals Stovingen aanleggen uit een half Loot Campher, in 2 Once Ra. Thebaica ontbonden, enz.

Als men deeze onderſcheidene Regels naarkomt, twijfelen wij geenzints, of de uitſlag zal gewenschter zijn; men zal als dan te gelijker tijd een beredeneerd gebruik der meest vermogende Middelen maken; en tegen zulk een ontzaglijk vijand kan men niet te veel Middelen tot verdediging aanwenden.

Digitized by Google

§ CXCIX.

Bijkomende Zorgen.

Het is niet alleen genoeg, dat men Middelen voorschrijft, maar men moet ook zorgen, dat andere uitwendig bijkomende omstandigheden der zelver werking ondersteunen.

1.) Men moet den Lijder in eene kamer houden, waarin de Lucht een vrijen doortocht heeft.

2.) Hem in een Bed plaatsen, waarin hij zig, door gedurende de aanvallen ergens tegen aan te schuppen, niet kan kwetsen, en wanneer hij al te woedend is, hem binden. Men moet de kamer donker houden, en er moet geen grooten zamenkomst van Menschen bij hem zijn, al wat hem hindert en aandoet, als 't helder Licht enz. moet men beletten en voorkomen.

3.) De taaije Zever, waarmede de Mond bezet is, is voor den Lijder zeer hinderlijk, men moet hem daarom den Mond dikwerf schoon maken en om dit zonder gevaar te doen, neeme men een Kwastje van plukſel, 't welk men met Azijn nat maakt, en daarmede den Mond schoonmaakt.

5.) Niets is zo nadeelig, als de Lijders te willen dwingen tot drinken; zij kunnen dit niet doen. SALVL heeft eene Vrouw gezien, die iedere keer, dat men haar van drinken sprak, een nieuwen aanval kreeg; en deeze gevallen zijn zeer gewoon, men verzwakt het Zenuwgestel, door de Aanvallen der Stuipen, met deeze verkeerde handelwijze ge-

ta-

Digitized by Google

ſtadig te vernieuwen, en men verkort het leven van den Lijder, met den tijd te verkorten, die tot werking der Geneesmiddelen zo hoog nodig is. (Bij BOUTEILLE, p. 216.). Dan, eindelijk zal men nog aanhalen, dat een Koe van de Watervrees genezen wierd, doordien men ze met geweld veel water deed drinken. (HUGES the Naturel Hiſtory of Barbados, London 1750.) want het is zeer zeker, dat dit nimmer gelukt is bij Menſchen; daar en boven drinken de Lijders dikwerf zonder moeite op 't einde der ziekte, en ſterven niet te min kort daarna: Deshalven is het verdwijnen der Watervrees geen troostelijk Teken.

5.) Daar nu de Lijders niet kunnen drinken, zoude het niet mogelijk zijn, om eene Sonde van de Elastike Gom diep in den Slokdarm te brengen, om dus geſchikten drank in de Maag in te ſpuiten? Dan dit zal niet altijd gelukken. BLOCHS heeft dit beproefd, maar hij kon in den Slokdarm niet komen. Med. Bemerkungen, p 141.

6.) Daar deeze Lijders in 't begin der Ziekte, nog eenigzints vaste ſpijzen kunnen doorſlikken, moet men hun niet, dan Moeskruiden geven en daar van Slikbrokken of een zoort van deeg maken, daar men de nodige Middelen mede konde inbrengen.

7.) Men moet bij de Behandeling de Clijſteeren niet nalaten: men bereit die met Campherazijn en andere Krampſtillende Middelen, als Opium, Valeriaen, Kina, enz.

8.) Eindelijk moet men met den Lijder niet dan vertroostende geſprekken houden, hem zo veel

Digitized by Google

mogelijk gerust ſtellen, en hem, als hij het kan verdragen, een aangenaam geluid laaten hooren, het is daarom, dat men de *Muſick* heeft aangeraden.

9.) *Men* moet den Lijder waſſchen en afdroogen, dog wel zorg dragen, dat men zig zelven niet afwrijve met het Linnen, dat men gebruikt heeft, niet om dat wij denken, dat men daar door zo zeer zoude beſmet worden, ſchoon dit echter mogelijk is, en het vooroordeel ons dit altijd gevaarlijk doet voorkomen; om dat het ongerustheid veroorzaakt.

10.) De Wondarts moet aanſtonds al, wat hij van de Wond doet, in het vuur werpen, op dat noch Menſch noch Beest daar van eenig gevaar hebben. In navolging van deeze handelwijze is de uitflag drievouwig.

1.) Meestal ſterven de Lijders.

2.) Zomwijlen duurt de ziekte lang en herhaalt zig bij aanvallen, die of geregeld of ongeregeld zijn.

3.) Zelden herſtellen de *Lijders* volkomen, wat zorg wij ook aanwenden.

§. CC.

1.) Als de Lijder ſterft, moet men alles, wat hij gebruikt heeft, verbranden, voor al 't geen hij aan den mond gehad heeft of 't geen met zijn Speeksel beſmet is. Dit is het zekerſte Middel om al de geenen, die betrekking op hem hebben, van eene vreeze te bevrijden, die men niet altijd, offchoon men dit verlangt, overwinnen kan.

2.)

Digitized by Google

2.) Na dat men, met toeſtemming der vrienden en als 't Jaargetijde zulks toelaat, het lijk met omzigtigheid geopend heeft, moet het zeer diep in den grond begraven worden, en men moet het graf met levendige Kalk vullen; de Overheid moet zorgen, dat er op de Begraafplaats een teken geſteld worde, op dat men niet bloot ſtaa om deeze plaats wederom ſchielijk te openen (1).

§. CCI.

2.) Als de ziekte langdurig word, dan moet men de Ettering van de wond zo lang mogelijk onderhouden en als het deel het toe laat, in een Fontanel veranderen en op een levenswijze uit Moeskruiden aanhouden; het gebruik van Geeſtrijke Dranken verbieden; de eerſte Wegen zuiveren en gebruik maken van Kina, Azijn, Muscus, Camhper en Belladonna.

Deeze *Handelwijze* ſchijnt mij de geſchikſte te zijn ter behandeling van deeze wreede kwaal: ik wenschte wel in ſtaat te zijn, zelve eenige bijzondere Waarneemingen te kunnen mededeelen, dan ik danke den Hemel, dat ik in een Land woone, waarin men zelden van dolle Honden hoort ſpreeken en tot dusverre hebbe ik zelve daaromtrent geene eigene ondervinding bijtebrengen.

(1) Frank, l. c. p. 390.

Digitized by Google

§. CCII.

Genezing van de Ingebeelde Dolheid.

Men moet de Lijders gerust ſtellen; hun aantonen; hoe weinig grond hunne gedagten hebben, hen op allerleij wijze vervrolijken en hun Middelen geven, die de eerſte Wegen zuiveren, en hun vervolgens Middelen geven, die eenigzints opwekkende zijn, om hen die treurige zwaarmoedigheid te beneemen en bij zommigen is men daarin geſlaagd; zomwijlen ook niet; en het laatſte heeft plaats gehad bij die menſchen die geſtorven zijn; door dat de vrees bij hun de levenskragten heeft uitgedoofd, zonder dat men door eenig Natuurlijk of Zedekundig Middel hun hunne mijmering heeft kunnen ontneemen. Zie §. XCV.

§. CCII.

Genezing van de Stuipagtige Watervrees. (*Hydrophobie Tetanique*)

Wij hebben gezien, dat men dikwerf de onmogelijkheid van doorſlikking in de *Tetanus*, verward heeft met de Watervrees; men kan dit voorkomen, als men let op het geene te voren gezegd is. Men moet in dit geval zulke Middelen aanwenden, die in de *Tetanus*, na deszelfs onderſcheidene oorzaken, worden aangewezen; wij wijzen den Lezer ten dien einde naar het eerſte deel van RICHTERS

Digitized by Google

TERS Grondbeginſelen der Heelkunde. Wij zullen ſlegts eenige aanmerkingen maken.

In Steeken, ligte Verſcheuringen in zeer gevoelige deelen, 't zij door een ſteekend Inſtrument of door de tand van een dier, moet men niet altijd denken, dat men alles aan de kwaadaartigheid van het Speekzel hebbe toeteſchrijven. De aart van de Wond, het maakſel van het Deel, het geſtel des Lijders brengen veel toe tot de oorzaak van het ontſtaan der ziekte. Men moet hier in 't algemeen aanmerken.

1.) Dat men alles moet in 't werk ſtellen, om de plaatſelijke prikkeling te verminderen, waartoe niets dienſtiger is, dan aanſtonds na het Toeval, de Wond of den Steek te houden voor den damp van Olijf olij, die op gloeijende koolen is uitgeſtort en ze daar over, 4 of 5 minuten lang, te houden, op zulk een afſtand, dat men zig niet brandde, vervolgens het deel met Oxycraat omwinden. Door dit eenvouwig *Middel heb ik Steeken* in de vingers en voeten door naalden, vischgraten, oude ſpijkers veroorzaakt, zien behandelen, en nimmer is er de minſte pijn op gevolgd. Voor twee jaaren heb ik dit Middel gebruikt in een beet, door een Aap aan den duim toegebragt, die met hevige en bekommerende pijnen vergezeld was en die aanſtonds ophielden: men herhaalde deeze berookingen 2 of 3 maal des daags, 't geen genoeg is, en men verbint de kleine wond met een weinig Balſamus Arcei.

2.) Als zig de Tetanus openbaart, dan let men niet genoeg op de Wond, en men ſchrijft Opium,

Ki-

Kina, Wrijvingen voor en men doet bijna niets plaatselijk, doch geheel verkeerd, men moet tegelijker tijd door een Bijtend Middel of door het Vuur het weefzel van 't gekwetste deel vernielen, of daar ter plaatse sterk prikkelen; dikwerf verdwijnen als dan de Toevallen spoedig; men begrijpt ligtelijk, dat men deeze Middelen niet alleen moet aanwenden, als de Lijders op 't sterven liggen. Poutrau (1) en Rusch (2) hebben dit met voorbeelden aangetoond. Ik mene geenzins, dat deeze Middelen in alle gevallen wel zullen slagen; dan ik ben van gedagten, dat men te veel verzuimt.

§. CCIV.

Genezing der Toevallige Watervrees.

De Toevallige Watervrees kan niet altijd op dezelve wijze behandeld worden. Die behandeling moet ingerigt zijn naa den aart der ziekte, waarvan de Watervrees een toeval is. Le Roux raadt, dat men moet te werk gaan, als in gevallen van Vergif. Dan men moet vooral letten op den staat der Eerste Wegen, want wij zien uit veele te voren aangehaalde gevallen, dat scherpe stoffen in de Maag de hoofdoorzaak waren, dus zal men de genezing bewerken door Braakmiddelen, verdunnende Dranken, Aardagtige en Stillende Middelen. enz.

(1) Oeuvres Posthumes, T. I. p. 190.

(2) Memoirs of the Medical Society of London, Vol. I. Art. III.

EINDE.

Digitized by Google

TAFEL.

Bog.

INLEIDING. 1
EERSTE AFDEELING.
Van de Dolheid der Honden. 10
Ontſtaat de Dolheid in alle Dieren van zelfs?
Zijn zij alle even geſchikt om door beſmetting Dol te worden. 12
A.) Voorbeſchikkende oorzaken tot Dolheid in de Honden. 13
1.) *Gebrek aan uitwaseming der Huid.*
2.) *De droogheid hunner Drekſtoffen.*
3.) *Het aanwezen van twee Klertjes in de nabijheid van den Endeldarm.*
4.) *De neiging tot toorn.*
B.) Aanleidende oorzaaken tot Dolheid in de Honden. 14
1.) *De groote hitte*
2.) *De groote koude.*
3.) *Het eeten van Krengen.*
4.) *Tandpijn.*
Trappen of Tijdperken der Dolheid. 18
1ſte *Tijdperk* 21
2de *Trap of Tijdperk.* 22
3de *Trap of Tijdperk.* 23
Verſcheiden Zoorten van Dolheid. 26
Gevallen van mistasting. 31
Beeten van grimmige Dieren. 32
1.) *Voorbeelden in den Mensch.*

II.)

Pag.

II) *Voorbeelden in Viervoetige Dieren.* 35
a.) *In Honden.*
b.) *In Katten.* 37
c.) *In de Wolf. de Leeuw.* 38
III.) *Voorbeelden in Vogelen.* 39
IV.) *In Visschen.*
Onderzoek van deeze gevallen. 40
Kenmerken van de Dolheid in een Hond, die Dood of dieswegs is. 43
Zijn alle de Vochten in Dolle Dieren door het Dolmakend Gif zodanig bezwangerd, dat zij in staat zijn de Ziekte mede te deelen? 47
Middelen om de Dolheid in de Honden voor te komen. 52
Ordonnantien betrekkelijk het houden van Honden. 53
Voorzorge, ter bewaring van de gezondheid der Honden. 55
Uitsnijding van den Dolwurm 57
Over het Lubben, als een voorbehoedend Middel tegens de Dolheid. 60
Wetten, betreffende de Zieke, Verdagten of Dolle Honden. 61
Wijze waarop men Honden of andere Beesten, die door een Dol Dier gebeten zijn, behandelen moet. 62

TWEEDE AFDEELING.

Over de Dolheid in den Mensch. 67
Ligt de Mensch voor de oirsprongelijke Giftige Watervrees bloot? 68
Waarneemingen van Toevallige Watervrees in Menschen. 69
De meest gewoone Oorzaak der Watervrees in de mededeeling. 76
Het Dolmakend Gif kan in 't Menschelijk lighaam gebragt worden door onderscheiden wegen.
A.) *Door eene Wond.*
1.) *Door de Beet van een Dier.*
2.) *Een Wond, met een Instrument toegebragt 't welk met de Zever van een Dol Dier besmet was.* 77
3.) *Wonden, veroorzaakt door de klauwen van een Dier.* 78
4.)

Digitized by Google

Pag.

4.) *Kwetſuren bij het openen der Lijken van Menſchen die met de Watervrees geſtorven zijn.* 78

B.) *Door het Speekzel van een Dol Dier, op de oppervlakte van een ongekwetſte huid gebragt.* - 79

C.) *Mededeeling door het ſlikken, wordende het Gif daar door in de Maag gebragt.* - - 83

D.) *Beſmetting door de dampen van Dol geſtorven Dieren.* - - - - - 85

F.) *Beſmetting door 't eeten van het Vleesch van Dolle Dieren, die aan de Dolheid geſtorven zijn en door 't drinken van heur Melk.* - - 86

G.) *Beſmetting door de Vleeſchelijke gemeenſchap.* 87

H.) *Kan de Dolheid Erfelijk en Aangeboren zijn.* 89

Eerſte Tijdperk. *Hoe lang blijft het Dolmakend Gif in eene Wond, eer het begint te werken? of liever hoe lang duurt het eerſte Tijdperk der Ziekte?* 91

Over de oorzaken, *welke de ontwikkeling der Dolheid kunnen verhaasten* - - - 95

1.) *De trap van Dolheid in den Hond op 't oogenblik, dat hij bijt* - - - - 95

2.) *De Ouderdom van het voorwerp.* - 96

3.) *Het Jaargetijde.* - - -

4.) *De Aart en het Geſtel van het voorwerp.*

5.) *De Plaats der Kwetſing.* - - 96

6.) *De behandeling der Wond.* - - 79

7.) *Buitenſporigheden in Wijn en Vrouwen.* 98

8.) *Levendige Gemoedsaandoeningen.* - 99

9.) *Eene Plaatſelijke Prikkeling op de plaats, die gekwetst is.* - - 103

10.) *Heete Ziekte, waardoor de Lijders in het eerſte Tijdperk der Dolheid aangetast worden.* 105

De Wond geeft in 't eerſte Tijdperk geen 't minſte teken, dat het Gif daarin werkt. - - 106

Tweede Tijdperk of Tijdperk van Droefgeestigheid. 107

Voorlopige Kenmerken, die zig ter plaatſe der Beet voordoen - - - 107

Voorlopige Verſchijnſelen of Tekenen, die zig in het gebeel geſtel des ligbaams voordoen. - 112

Omſtandigheden, die in het tweede Tijdperk der Ziekte, den waren aart der Voorlopende Tekenen twijfelagtig maken. - - - - 113

Derde Tijdperk of Watervrees. - - 115

Digitized by Google

Pag
Algemeene ſchets van de Toevallen. 116
Over de Toevallen in 't bijzonder. 117
1.) *De Watervrees.*
2.) *Doorſtikking van vaste Spijzen.* 122
3.) *Vrees voor blinkende lighamen.* 122
4.) *Het aanraken van water buiten aan het ligbaam.* 123
5.) *De beweging van de Lucht.*
6.) *Staat van het Gelaat.* 124
7.) *Staat der Oogen.*
1.) *De Zever.* 125
9.) *Braking.*
10.) *Droevig geluid, Beffen Huilen.* 127
11.) *Koorts.*
12.) *Staat der Pis- Buik- en Huidontlasting.* 128
13.) *De Venus kwelling (Satyriaſis).* 129
14.) *Lust tot Bijten.* *ibid.*
15.) *De Woede.* 130
16.) *Staat der Ziels-vermogens.* 131
17.) *Bijzondere bewegingen en gebaarden gelijk aan die van het Dier, twelk de Beet heeft toegebragt.*
18.) *Gevaar van te ſtikken.* 132
19. *Stuipagtige Toevallen.*
Hoe lang dit derde Tijdperk duurt? 133
Of de Watervrees tot de Scherpe of tot de Langduurige Ziekten beboort? *ibid.*
Gevallen van Dwaling in het derde Tijdperk. 134
Uitwerking van eene, door den angst getroffen, verbeelding 137
Uitwerking van eene bijkomende Ziekte gedurende de voorbeboedende behandeling. 140
Eene Langduurige Watervrees, die op eene gezette tijd wederkomt. 141
AART DER ZIEKTE. 144
Opening der Lijken.
Aart en Eigenſchappen van 't Dolmakend Gif. 147
Overeenkomst van het Dolmakend Gif met zommige andere Vergiften enz. 150
1.) *Overeenkomst met de Vallende-ziekte.* *ibid.*
2.) ——— *met het Venus-ſmet.* 151
3.) ——— *met het Gif der Adders.* 152
4.) ——— *met het Gif der Kinderpokjes.* *ibid.*
Waarin eigenlijk het Gif der Dolheid van de andere Vergiften verſchilt? 153

Digitized by Google

Pag.

1.) *Ten opzichte van dezelfs eirſprongelijke hoedanigheid.* - - - 153
2.) *Ten opzichte van dezelfs Werking.* -
3.) *Ten opzichte van dezelfs Aart.* - 154
Zijn alle gebeetenen even geſchikt om Dol te worden?
Wat word'er van het Gif, 't welk in de Wond gebragt is? 159
Werking van het Gif der Dolheid op het geheele Ligchaam. 164
A.) *Werking op de Vochten.* - -
1.) *Werking op het Bloed.* - - 165
2.) ——— *op het Weij-vocht (Lymphæ).* 166
3.) ——— *op het Vet.* - *ibid.*
4.) ——— *op de Zenuwen.* - 167
5.) ——— *op de Kwijl.* - - 169
B.) *Werking op de Vaste Deelen.* - 171
Verſchillende zoorten van Watervrees. - 172
1.) *Ware, Giftige Beſmettelijke Watervrees.* 176
2.) *Watervrees, uit een gebrek der Verbeelding.* 178
3.) *Krampagtige, Stuipagtige Watervrees.* 180
4.) *Toevallige en bij zommigen, van zelfs ontſtane Watervrees.* - - - 183
Voorzegging in de Giftige Watervrees. : 183
1.) *Ten opzichte van de Wond.* - 184
2.) *Ten opzichte van Bijkomende Omſtandigheden.* 187
3.) ——— *van de mogelijkheid om de Ziekte voor te komen en te genezen.* - - 187
4.) ——— *van het einde der Ziekte.* - 189

GENEZING DER DOLHEID. - 191

Aanwijzingen tot dezelve. - - 192
Omſtandigheden, die het vermogen der Behandeling twijfelagtig maken. - - - 194
Plaatſelijke, Voorbehoedende Behandelling. - 196
I.) Men tragt het Gif Plaatſelijk t'onder te brengen.
a.) *Door uitſnijding van 't gebeten deel.* 197
b) —— *afzetting van het Lid* - 198
c) —— *de Branding.* - -
1.) *Met het gloeijend Brandijzer.* 199
Gebruik van den Sleutel van den Heiligen Hubertus - - 201
——— *van Buskruid.* -
——— *van de Moxa.* - 204

Digitized by Google

Pag.

2. *Met het vermogend Brandmiddel*
Boter van Spiesglas. - - - - 206
Brand steen (pierre à Cautere)
Behandeling van Mederer. - - 207
De bijtende Sublimaat. - - - 209
II.) Men tragt het Gif uit de wond te ontlasten.
1.) *Door dezelve te Scarificeeren en te laten uitbloeden.* 210
2.) *Door 't zetten van een drooge of blinde Kop.* 211
3. *Door 't aanleggen van Bloedzuigers.* - 212
4.) *Door het Zuigen.* - - -
5. *En in alle gevallen door 't onderhouden van eene langdurige Ettering.* - - 213
III.) Men tragt de werking des Gifs in het deel te verdoven enz. - - - - - 215
Voordeelen der Plaatselijke Behandeling. - 217
Welk eene Plaatselijke Behandeling is 't meest te verkiezen? - - - - - 219
In welk tijdstip moet met de Plaatselijke Behandeling te werk stellen? - - - 222
Welke is de uitwerking van de Plaatselijke Behandeling? 226
Over de Inwendige voorbehoedende Middelen. 227
Het Aderlaten. - - - 228
De Braakmiddelen. - - - 229
De Buikontlastende Middelen, - -
De Kwijl-Middelen. - - - 230
De Pisdrijvende Middelen, - - 231
De Zweetdrijvende Middelen. - - 232
Door de Uitwazeming der Longen. -
Men moet zig tegen de verdere Ontaartirg van het Zenuwsap, dat in het bijzonder door het Gif der Dolheid aangedaan is, verzetten. - - 235
De Pijn en Krampstillende Diddelen. - 234
Voorbehoedende Middelen tegen de Dolheid, uit het Rijk der Planten. - - - 234
De Lichen Cinereus - - - 236
De Anagallis Flore purpureo. - - 237
De Valeriaanwortel. - - - 238
De Honds Roos (Racine d'Eglantier) - 239
De Nux Vomica (Kraan oogen) -
De Campher. - - - 240
De Opium. - - - - 241
De Belladonna. - -

De

	Pag.
De Azijn.	245
Voorbehoedende Middelen tegen de Dolheid, uit het Dieren-Rijk.	249
De Spaanſche Vliegen.	250
De Maijkever.	252
De Muscus.	257
Het Vlug Lootzout (*Alkali Volatil.*)	258
Voorbehoedende Middelen uit het Rijk der Delfſtoffen.	260
Het Vijlſel van Koper.	
——— *van Tin.*	261
De Kwik.	262
Zamengeſtelde Voorbehoedende Middelen.	268
Poeder van Palmarius.	269
De Baden, als voorbehoedende Middelen.	271
Indompeling in het water.	272
Voorbehoedende Geneeswijze, die wij verkieſen.	273
Voorbehoedende Levensregel.	275
Handelwijze: wanneer men in het Tweede Tijdperk der ziekte geroepen word.	276
Behandeling der Watervrees.	279
Zorge voor de wond, het zij die reeds geſloten is, dan niet.	280
De Aderlatingen.	
De Braakmiddelen.	282
De Buikzuiverende Middelen.	283
De Opium.	284
De Belladonna.	285
De Quinquina.	286
De Azijn.	288
Gecalmineerde Oesterſchulpen.	289
Het Alkali Volatile Fluor.	291
De Maijkever	292
De Muscus	293
De Slikbrok van HILARY *van* TISSOT.	95
De ſteek van een Adder.	296
De Kwik.	298
Indompeling in het Water.	300
Algemeene Regels tot het gebruik der Geneesmiddelen.	301
Bijkomende zorgen.	306

Wat

Pag.

Wat men na den Dood doen moet. 308
Genezing van de Ingeweide Delheid. 310
——— *van de Stuipagtige Watervreet.*
——— *der Toevallige Watervreet.* 318

E I N D E.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

VERHANDELINGEN

VAN HET

PROVINCIAAL

UTRECHTSCH

GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN

EN

WETENSCHAPPEN.

Negende Deels, Eerſte Stuk.

Te UTRECHT, Bij
B. WILD, & J. ALTHEER;
EN
J. DE WAAL. Sz.
MDCCXCV.

Digitized by Google

Digitized by Google

ANTWOORD

OP DE

VRAAGE,

„ *Welke wijze van Opvoeding is de meest ver-*
„ *kiezelijke? Eene Publicque of eene Huizelijke?*
„ *Welke zijn de Voordeelen en Gebreken van die*
„ *beiden? Is er eene wijze van Opvoeding, wel-*
„ *ke de Voordeelen van beiden, met uitſluiting van*
„ *derzelver Nadeelen, bevat.*"

Aan welke het Provinciaal Utrechtsch Genootſchap van Konſten en Wetenſchappen, den 5 Junij 1793. een Prijs van 30 Ducaten of van eene Gouden Medaille, terzelver waarde, heeft toegewezen.

Niettegenſtaande men in het algemeen zedert eenige jaaren vrij gunſtiger over het werk der Opvoeding in ons Vaderland heeft begonnen te denken, zijn 'er nochtans zeer veelen, die geen recht denkbeeld hebben van het groot belang, dat niet alleen Ouders, maar alle Ingezee-

Digitized by Google

tenen hebben in de beſturing der opvoeding van de Jeugd.

Ieder weldenkend Ingezeten, die zijn Vaderland lief heeft, kan niet onverſchillig *zijn*, (al heeft hij zelf geen kinderen,) hoe de Jeugd word opgevoed; want die zelfde kinderen, aan welker opvoeding thans gewerkt wordt, zullen binnen eenen halven leeftijd moeten dienen, ieder in hun vak, tot onderſteuning van alle die *grondzuilen*, waarop Neêrlands welvaaren gevestigd is.

Wijl dus de opvoeding der Jeugd *van zo* oneindig veel belang is, hebben *wij veel* verplichting aan de loflijke Genootſchappen, *die* tot verbeetering van dezelve hebben willen medewerken. Weinige jaaren geleeden, heeft de Maatſchappij *van Haarlem* verſcheiden zeer nuttige Verhandelingen doen te voorſchijn komen, zo over de Lichaamlijke als over de *Zedelijke* Opvoeding der Kinderen: thans hebben wij geene mindere verplichting aan de Achtbare Beſtierders van het *Provinciaal Utrechtsch Genootſchap van Konſten en Wetenſchappen*, die wederom ieder een uitnodigen, om te denken en te ſchrijven over de beste wijze, waarop eene goede Opvoeding kan verkreegen worden.

Alle rechtgeäarde Ouders, of die derzelver plaatſe bekleeden, hebben tot oogmerk, om hunne

Digitized by Google

ne kinderen zodanig op te voeden, dat zij *deugdzame*, *nuttige*, en *aangename* Leden van de algemeene menſchelijke Maatſchappije kunnen worden.

Om dit doelwit te bereiken, worden verſchillende wegen ingeſlagen: de één betrouwt de opvoeding zijner kinderen grootendeels aan de openbare Schoolen; de ander meent veiliger weg in te ſlaan, met iemand tot dat einde in zijn huijs te neemen: beide de wegen zijn met diſtelen en doornen bezaaid, en daarom is zeer gepast de Vrage van het Loflijk Genootſchap:

„ Welke wijze van Opvoeding is de meest
„ verkiezelijke? Eene Publicque of eene
„ Huijzelijke; welke zijn de Voordeelen en
„ Gebreeken van die beide? Is 'er eene wij-
„ ze van Opvoeding, welke de Voordee-
„ len van beiden, met uitſluiting van der-
„ zelver Nadeelen, bevat?

Op welke oordeelkundige Vrage ik het wagen zal, naar mijne vermogens, een Antwoord te doen toekomen: ernſtig verzoekende, meerder op mijne welmeenendheid, dan op mijne bekwaamheid in het ſchrijven acht te geeven, mij verzeekerd houdende, dat het in deezen meer te

Digitized by Google

doen is, om zaken, dan om cierlijke woorden-ſchikking of zuivere ſpelling voor den dag te brengen.

Ik zal in deeze Verhandeling eenvouwig volgen de orde, welke de Vrage zelve aan de hand geeft; en dus in de eerſte plaats onderzoeken,

Welke de Voordeelen, en welke de Gebreken van de Openbaare Schoolen zijn.

Ten tweeden; welke de Voordeelen, en welke de Gebreken van de Huijzelijke Opvoeding zijn: benevens mijne verkiezinge *daar* omtrend.

En in de derde plaats, zal ik voorſtellen het eenige Middel, dat naar mijne gedachten, geſchikt is, om de Voordeelen van beide, met uitſluiting van derzelver Gebreken, te bevatten.

EER-

Digitized by Google

EERSTE AFDEELING.

HET is buiten twijfel, dat de Beſtierders des Genootſchaps door eene Publicque opvoeding hebben willen begreepen hebben de opvoeding in de Openbaare Schoolen, in dewelken ieder een voor eenen bepaalden of bedongen prijs zijne Kinderen ter School kan zenden. En het is dus de Opvoeding in de Schoolen, waar over het onderzoek zal moeten gaan.

Schoon onder de Publicque Schoolen eigentlijk mede behooren, de kleine Kinder- of Spel-Schoolen, verbeeld ik mij, dat dezelven, met betrekking tot ons onderwerp, weinig aandacht zullen verdienen, wijl derzelver grootste nuttigheid bijna daar in beſtaat, dat minvermogende Ouders eenige uuren van den dag ontheven zijn van de zorg en last, welke de beſtiering van kleine Kinderen medebrengt; terwijl het voor de meeſte Ouders eene geringe, ja zelfs aangename last is, hunne Kinderen in het ſpellen en leezen te onderwijzen, of onder hun opzicht te doen onderwijzen: En dus begrijp ik, dat de Schoolen, die voornamelijk in aanmerking zullen komen, zich bepalen tot

Digitized by Google

DE HALVE - EN HEELE - KOSTSCHOOLEN, EN DE LATIJNSCHE SCHOOLEN.

De zogenaamde Hooge-Schoolen, of Academien zullen in deezen niet behoeven aangeroerd te worden, wijl dezelven niet onder de eigentlijk gezegde Schoolen kunnen gerangschikt worden, en ook niet rechtstreeks tot het onderzoek der tweederleij Opvoeding behooren. Van dien zelfden aart zijn de Rejj-schoolen (*Manegien*), de Scherm-schoolen, en diergelijken.

Alvorens van ieder der twee bovengenoemde Schoolen het Voordeelige afzonderlijk aan te toonen; zal ik, om herhalingen voor te komen, vooraf laten gaan eenige

ALGEMEENE VOORDEELEN VAN DE OPENBARE SCHOOLEN.

Dewijl een School, daar veele Kinderen te zamen zijn, niet in eenige orde kan gehouden worden, zonder vastgestelde Wetten, welke stiptelijk onderhouden moeten worden, leeren de Kinderen zich gewennen aan het gedurig gehoorzamen.

Zij leeren ontzag en eerbied hebben voor de geenen, die over hen gesteld zijn.

Zij

Digitized by Google

Zij zien de belooning, die den goeden te beurt valt, en de ſtraffe, die den ongehoorzamen overkomt; en wijl de ſtraf gemeenlijk iets ſchandelijks medevoert, leeren zij (indien de Meesters of Meesteresſen daar van een gepast gebruijk weeten te maken,) uit een goed beginſel werkzaam zijn, om met oplettendheid te doen, 't geen hen bevolen is.

Het is in de Schoolen noodzakelijk, dat de ſtraf, het zij groot of klein, ogenblikkelijk het misdrijf volge, waar door de Kinderen zeer dikwils in de gelegendheid komen, om aandoeningen te erlangen, die groote indruk na zich laten; en de vrees, van een klein half uur, op eene ſchandelijke wijze, voor het oog van hunne medeſcholieren ten toon geſteld te worden, doet dikwijls oneindig grooter uitwerking, dan veelvuldige beſtraffingen. Hier door kunnen zomtijds kwaade hebbelijkheden, die in het huijs der Ouders niet dan met veel moeijte kunnen verbeeterd worden, binnen zeer korten tijd geheel overwonnen worden.

Zij zijn, geduurende den Schooltijd, bevrijd van den omgang met Dienstboden, die zeer zelden geſchikt zijn, om tot de Opvoeding mede te werken.

Zij leeren met andere Kinderen omgaan, zon-

Digitized by Google

der eenig onderſcheid van rang; en wijl Kinderen niet gewoon zijn elkanderen te vleijen, leeren zij zich gewennen, hunnen wil dikwils te moeten buigen naar den wille van anderen.

Zij leeren elkanderen behulpzaam zijn, en worden gevoelig, niet alleen aan blijken van Vriendſchap, maar zijn ook zeer dikwils aangedaan, over de kleine wederwaardigheden, die hunne medemakkeren overkomen: welke Gevoeligheid de bron van veele deugden kan worden.

Het grootſte Voordeel, dat de *Schoolen* aanbrengen, en dat in eene *andere Opvoeding* niet dan zeer gebrekkelijk kan verkreegen worden, is de Eerzucht. Wanneer verſcheide Kinderen eenerlei taak hebben, kan het niet misſen, indien zij eenige vermogens hebben, of de zucht, om de eer te hebben, voor den besten gehouden te worden, bekruipt hen ongevoelig; zij beveren zich, om hunne medemakkeren voorbij te ſtreeven, en wanneer zij de eerſte plaatſen bekomen hebben, ſpannen zij van zelf alle krachten in, om dezelven te behouden: En de Eergierigheid doet bij hen meerder uitwerking, dan alle vermaningen. Als de Eerzucht eens wortelen geſchoten heeft, behoeft een Kind niet meer aangezet te worden; het heeft dan reeds een prik-

prikkel bij zich, die niet behoeft geſcherpt te worden.

De voornaamſte algemeene Voordeelen der Schoolen aangetoond hebbende, zal ik nu onderzoeken, welke Voordeelen ieder der twee bovengenoemde Schoolen afzonderlijk kunnen aanbrengen.

BIJZONDERE VOORDEELEN VAN DE HALVE - EN HEELE - KOSTSCHOOLEN.

Behalven de algemeene Voordeelen, kunnen de halve en heele Kostſchoolen verſcheide bijzondere aanbrengen.

De Kinderen gewennen zich aan vastgeſtelde tijden, om zich bezig te houden, en aan bepaalde tijden van uitſpanning.

Zij krijgen eenig denkbeeld van orde.

Zij leeren ongevoelig begrijpen, hoe veel nut eene enkele dag kan aanbrengen, wanneer de tijd wel beſteed wordt.

Indien zij in de Heele Kost zijn, moeten zij zich ſchikken naar den bepaalden tijd van opſtaan, en zich gewennen, alles agter elkanderen te verrichten, wat voor den ontbijt gedaan moet worden.

Digitized by Google

Zij gewennen zich aan eene gelijkvormige Levenswijze.

Het voornaamste Voordeel, dat de Kostschoolen aanbrengen, is geleegen in het uur van de Maaltijd.

Hier zijn zij bevrijd van alle overdaad te zien daar in de huijzen hunner Ouders, van watstaat of rang dezelven ook zijn, in de tegenswoordige dagen, maar al te veel gelegendheid toe gegeeven wordt.

Hier hebben zij gezonde Spijzen, in weinig schoteln opgedischt.

Hier lopen zij geen gevaar, wanneer de eetlust reeds verzadigt is, door lekkernijen aangezet te worden, om de maag te overladen, en de tedere ingewanden eenen krak te geeven, die hen dikwils lange jaaren bijblijft.

Hier krijgen zij dagelijks geen Wijn, en voor al geen fijne Wijnen; dat dodelijk vergif voor jonge Kinderen.

Hier ondervinden zij, dat men, met eenen goeden eetlust, eene zeer lekkere maaltijd kan doen met de allergemeenste spijze, als dezelve in zijn soort maar goed is.

Hier leeren zij, dat men geen drom van Knegts nodig heeft, om bediend te worden van het geen men benodigt is.

Hier

Hier hooren zij geen zouteloos geklap, noch dubbelzinnige uitdrukkingen, welke de alleroplettendſte Ouders niet anders kunnen voorkomen, dan door altijd met hun huijsgezin alleen te eeten. Van alle de Voordeelen, die de Kost-Schoolen kunnen aanbrengen, is dit in mijn oog het voornaamſte, wijl het de kinderen behoed voor veelerlei bezmetting, waar toe de tafel van gegoede Ouders gelegendheid verſchaft.

BIJZONDERE VOORDEELEN VAN DE LATIJNSCHE SCHOOLEN.

Is 'er eenig School, daar de Eerzucht eene aangenaame hoofdrol ſpeelt, is het buijten twijfel, het Latijnſche School. In ons Land zijn dezelven dusdanig ingericht, dat van plaats tot plaats, van bank tot bank, van School tot School eer te behalen is; 't welk niet weinig toebrengt tot aanmoediging, om laſtige en verveelende grondregelen met iever te leeren, wel te onthouden, en met oplettendheid toe te paſſen: welk Voordeel zekerlijk niet gering is, en waaromtrend de Latijnſche Schoolen allerlei Huijzelijk onderwijs, welke moeite men daar ook toe moge aanwenden, verre te boven gaan.

De openbare Eerbewijzingen, welke de meest-

meestgevorderde jaarlijks erlangen, vermeerderen den iever; en de kleine Redevoeringen en Dankzeggingen, die men bij die gelegendheid laat doen, helpen niet weinig, om de Kinderen te gewennen, zich in't openbaar te laten hooren, en geeven eene vrijmoedigheid, die hen naderhand op de Hooge Schoolen van veel angst bevrijden kan.

De algemeene en bijzondere Voordeelen der openbare Schoolen kortelijk aangetoond hebbende, zal ik niet veel moeite hebben, om ieder een te overtuigen, dat de gebreeken in dezelven menigvuldig zijn; en alvorens wederom het gebrekkige in ieder der bovengenoemde Schoolen aan te wijzen, zal ik voor af eenige algemeene Gebreken opgeeven.

ALGEMEENE GEBREKEN IN DE OPENBARE SCHOOLEN.

Een Meester, die van zijn School zijn kostwinning moet maken, neemt alle Kinderen aan, die hem worden aangeboden; hoe meerder, hoe liever: waar uit natuurlijk volgt, dat zijn School beſtaat uit Kinderen, niet alleen van verſchillende jaaren, maar van verſchillende neigingen. Alle die Kinderen krijgen eenerlei onderwijs; en ſchoon

Digitized by Google

ſchoon in verſcheide Schoolen, daar de Meeſter één of twee Ondermeeſters kan bekostigen, verdeeling onder de Kinderen gemaakt wordt, geſchied dezelve gemeenlijk naar de jaaren; en dus blijft altijd dat Gebrek, dat een Kind, dat veel begrip heeft, alzoos moet wachten, tot dat de traagſte het ook begreepen heeft, waar door het onderwijs voor allen even langzaam voortgaat, en dus voor den eerſten veel tijd onnut verlooren wordt: of zo de Meeſter met den Vlugſten van begrip wil doorgaan, doen de Traagen geen vordering, en verliezen dus bijna in het geheel hunnen tijd; daar en boven is het zeeker, dat alle Kinderen niet op dezelfde wijze kunnen onderweezen worden; en dat daar toe veel meerder oplettendheid vereischt word, dan een Meester, of Ondermeester, die zo veele Kinderen te gelijk onder zijn behéering heeft, met eenige mogelijkheid hebben kan. Maar dit is niet het grootst Gebrek, ten minſten niet het gevaarlijkſte.

De allereerſte Opvoeding der jonge kinderen is altijd en in alle gevallen Huijzelijk; en dus verſchilt dezelve, naar maate van den ſtand en de bekwaamheden der Ouders, en de zorge, welke tot die eerſte opvoeding is beſteed geworden.

Alle die kinderen van verſchillende zeden en nei-

Digitized by Google

neigingen, worden te zamen in eenen gemeenzamen omgang gebracht, alwaar de goede al zeer ſchielijk gevaar lopen, de kwade zeden en manieren der ondeugenden over te neemen, *gelijk* de ondervinding dagelijks bevestigt. *Hæc ipſa magis pertinaciter hærent, quæ deteriora ſunt:* zegt QUINCTILIANUS.

Het meerder gevaar van beſmetting *in aanſteekende ziektens*, word ook gemeenlijk voor een Gebrek in de Openbare Schoolen bijgebracht, maar wijl dezelve meest betrekking heeft tot *de Kinderpokjes*, word dat gevaar, door de gelukkige voortgang der inënting, dagelijks minder.

BIJZONDERE GEBREKEN IN DE HALVE EN HEELE KOSTSCHOOLEN.

De algemeene Gebreken, welke ſteeds gewoon zijn de Openbaare Schoolen te vergezellen, vertoonen zich ten ſterkſten in de halve en heele Kostſchoolen, en worden meestendeels veroorzaakt, door het zuinig overleg, dat in de beſtiering van dezelven moet plaats hebben.

Het eerſte en voornaamſte oogmerk van iemand, die een Kost-ſchool opricht, is, daardoor een eerlijk beſtaan te erlangen, en, is het mogelijk, nog iets te beſpaaren voor den Ouden dag;

Digitized by Google

dag; waar van het noodzakelijk gevolg moet zijn, de zuinigheid, zo veel doenlijk, te moeten betrachten, en dagelijks te overleggen, hoe men, met de minſte kosten, op eene voor het oog voldoende wijze, zijn werk kan gaande houden.

Het groot getal Kostſchoolen in ons Land dwingt ieder Meester, voor de minſte prijs, zijn School te moeten aanbieden; uit vreeze van door anderen, (die dagelijks in de algemeene Nieuwspapieren door een zeer gering ſchoolgeld vermeenen hunne Schoolen te kunnen aanprijzen) te worden benadeeld.

Het is dus eenen Meester niet kwalijk te neemen, dat hij, in de beſtiering van zijn School, het grootſte overleg gebruikt, en dat hij geen Ondermeester neemt, dan wanneer hij denzelven volſtrekt niet ontbeeren kan, en voor al geen tweeden, zo lang hij het met éénen meent te kunnen ſtellen: want het geld voor eenen Ondermeester te kunnen bezuinigen, is eene groote winst. Hier door ziet men niet zelden gebeuren, dat de oudſte en de grootſte Scholieren voor Ondermeesters gebruikt worden: en was dit maar omtrend de leſſen, dan zat 'er nog eenig nut in, maar men ondervind in verſcheide, goed-koop Schoolen dat zij gebruikt worden, om de jonge kinde-

Digitized by Google

deren des morgens op te wekken, te moeten kleeden, ja zelfs te kappen en te reinigen.

Eene groot huijs met een ruime opene lucht te huuren, valt den Meester, vooral in de Steden, te zwaar, zo dat men zich moet behelpen met het geene men voor een bepaalden prijs krijgen kan: waar door de kinderen in groote getale in ééne kamer, ja zelfs dikwils twee in ééne bedstede worden gepropt; en waar door zij in het uur van uitspanning zelden gelegenheid kunnen hebben, de frische lucht in te ademen. Alle welke ongemakken zeer dikwils onaangename, ja zelfs ongelukkige gevolgen kunnen na zich sleepen.

De zuinigheid omtrend de Tafel, mits maar altijd de gezondheid in acht genomen worde, kan wel geen kwaad; maar de al te groote zuinigheid van zommigen, die hunne scholieren of niet genoeg, of al te ruwe spijze, of te dikwils opgewarmd, en in zijn zoort niet goed, opdisschen, kan zeer nadeelig zijn; doch is dikwils al mede het ongelukkig gevolg van de groote verlegendheid, waarin de Schoolmeesters in ons Land zich bevinden, om met hun gering inkomen alle de menigvuldige onkosten te kunnen goedmaken.

De tijd van uitspanning levert nog wel de groot-

Digitized by Google

grootſte Gebreken op, wijl als dan de Kinderen gemeenlijk zich zonder eenig opzicht bevinden: niet zelden is de Plaats of Tuin, waar in de Kinderen bij goed Weder zich onder elkanderen vermaken, niet zeer nabij aan het verblijf, daar de Meester of Onder-meester zich te dier tijd ophoudt; ook zijn dezelven gemeenlijk al eens verlangende, zich van hun woelig gezelſchap, voor eenen tijd, te kunnen verwijderen; waardoor de Kinderen geheel en al aan zich zelven zijn overgelaten, en meestentijds daar van de zekere bewustheid erlangen.

Hier is als dan de ſterktſte de baas; en die het meest gevorderd is in vloeken en zweeren, heeft de meeste leerlingen. De oneenigheden, die onder het ſpeelen voorvallen, worden niet naar billijkheid, maar volgens het willekeurig goedvinden van de ſterkſten, vereffend. Is 'er één onder, die op ſtraat of elders eene ontuchtige uitdrukking gehoord heeft, ſtraks vliegd dezelve van mond tot mond, en word wel haast, benevens de allerleelijkſte vloekwoorden, voor een onontbeerlijk cieraad van de taal gehouden.

Maar het grootſte Gebrek in deezen, openbaart zich, wanneer het ſlechte Weêr belet, in den open Tuin zich met lichaamsoefeningen te vermaken: als dan zoeken de Kinderen gemeenlijk het aller-

Digitized by Google

afgeleegenst vertrek, om, zonder vrees voor verrasſing, hunne geliefde uitſpanning te kunnen volvoeren. Hier is altijd de meest gevorderde in ondeucht de Spreeker, en Leermeester. *Hij* verheugt zich, iets te kunnen vertellen, daar zijn makkers nog geen denkbeeld van hadden; — weet hij een ontuchtig Liedje, ras verzoeken allen, het te mogen uitſchrijven; — heeft hij op de eene of andere manier een ſlecht Boekje bekoomen, hij is Voorleezer, en alles is enkel aandacht; — zijn 'er Prentverbeeldingen bij, of heeft *hij de gaav* van aanmerkingen te maken, dan *word* het vermaak verdubbeld.

Het ſtaat mij nog zeer wel voor, dat ik, in mijn Schooltijd, van diergelijken deugniet een Boekje heb hooren voorleezen, zo ontuchtig en verfoeilijk, dat men van meerder jaaren zijnde, het zelve niet dan met afgrijzen *zoude hebben* kunnen herleezen. In één woord; deeze bijeenkomſten worden letterlijk Schoolen der Ondeugd. En het bekende dictum der Ouden, *bonos mores corrumpunt colloquia prava*, heeft hier zijne volle toepaſſinge.

Wat is hier verder het gevolg van in de Heele Kostſchoolen, waarin verſcheide kinderen in één kamer ſlaapen, en niet zelden in verſcheide Schoolen twee in ééne leger-ſtede, dat de Kinderen,

Digitized by Google

onder elkanderen, aan onzeedige geſprekken gewoon, ook langzamerhand onzeedig worden in gebaarden, en dagelijks toeneemen in ſchaamteloosheid; welke eindelijk de wortel kan worden van de allerſnoodſte ondeugden: gelijk de droevige ondervinding, in nabuurige Landen, maar al te dikwils geleerd heeft?

Wanneer ik alle deeze Gebreken der Kostſchoolen in het algemeen optelle, wil ik egter niet te kort gedaan hebben aan die weinige Kostſchoolhouders, die alle krachten inſpannen, om deeze Gebreken te doen verminderen. Een Meester, die met ter zijdeſtelling van meerder voordeel, meerder toebrengt, om zijn School te verbeeteren, is de hoogſte achting waardig, en verdient met recht boven anderen geſteld te worden; maar derzelver getal is zeer gering: de meesten betrachten, en moeten in deeze tijden wel betrachten, de grootſte zuinigheid. Zij zijn genoodzaakt de minst-kostbare Ondermeesters aan te neemen. Zij moeten ook dikwils de beste Meesters, die in de Kostſchoolen in onderſcheide Wetenſchappen komen onderwijzen, voorbijgaan, omdat de besten gemeenlijk de duurſten zijn: De openhartige Kostſchoolhouders zullen moeten bekennen, dat het volſtrekt onmogelijk is, alle de opgenoemde Gebreken te

Digitized by Google

verbeeteren, om dat het zekerlijk van hen niet te vergen is, tot hunne ſchaade, Kostſchool te houden.

De Ochtend- en Avond-Schoolen, waar de Kinderen geen ſpeeltijd hebben, zijn wel aan minder gevaaren onderheevig; (mits men altijd de oplettendheid hebbe, hen te laten brengen, en aanſtonds naa het eindigen van het School te laten haalen) maar de overige uuren van den dag zijn dan bezwaarlijk te vervullen; zonder in het gevaar te geraaken, van de Kinderen onder het bewind der Dienstboden te moeten laten; waar van ik de gevaarlijkheid zal aantoonen, onder de Voordeelen van de Huijzelijke Opvoeding door eenen Opzichter, om mij niet in het geval te brengen, van met andere woorden tweemaal het zelfde te moeten zeggen: van deeze Uurſchoolen, als van minder belang, heb ik onnodig geoordeeldt, bijzondere artikelen te maken, om op dit ſtuk niet te wijdlopig te worden.

Wat betreft de heele- en halve- Kostſchoolen voor Kinderen van de Vrouwelijke Sexe, moet ik bekennen, dat dezelve in ons Land doorgaans beeter zijn, dan de andere Kostſchoolen. De Opvoeding der Meisjes is, uit derzelver aart, gemakkelijker; en die Schoolen worden meestentijds beter betaaldt: doch welke kostbaarheid

ook

Digitized by Google

ook oorzaak is, dat in dezelven niet, dan Kinderen van gegoede Ouders gezonden worden, dat op zich zelve, ten opzichte van het algemeen, een Gebrek oplevert.

BIJZONDERE GEBREKEN IN DE LATYNSCHE SCHOOLEN.

Schoon ik gerustelijk durv' bepaalen, dat, om de gronden van de Latynſche Taal het best te leeren, de Latynſche Schoolen, zo als dezelven in ons Land, onder toezicht der Regeeringen, zijn ingericht, de allergeſchiktſten zijn, kan ik egter niet ontveinzen, dat dezelven ook met veele Gebreken te worſtelen hebben; en dat het algemeen Gebrek van langwijligheid in dezelven ten ſterkſten plaats vindt, waar uit volgt, dat de Kinderen zo veel jaaren moeten doorbrengen, om van School tot School zich alleenlijk met de Latynſche taal beezig te houden; zonder dat 'er bijna gelegenheid is, om eenig ander onderwijs bij de hand te neemen: En als men voor ieder kind alle de uuren bij elkanderen reekent, die voor hem in de Schoolen volſtrekt verlooren zijn, zal men al een aanzienlijk tijdverlies beſpeuren, daar een goed gebruik van had kunnen gemaakt worden. Het is buiten mijn beſtek, een volleedig

Digitized by Google

ontwerp op te geeven van de verbeeteringen, waar voor onze Latynſche Schoolen zouden vatbaar zijn: maar ik verbeeld mij (om 'er maar met één enkel woord van te reppen,) dat met eene goede inrichting de Kinderen, te gelijk met het leeren van de Taal, eene goede voorraad van kundigheden in de Romeinſche en Vaderlandſche Hiſtorien zouden kunnen opdoen: als mede, dat men, in het verhooren der Lesſen, veel tijd *zoude* kunnen uitwinnen, met niet alle Kinderen de geheele lesſe te laten opzeggen; maar *zonder rang*, met den eenen beginnen; met eenen anderen het midden; en eenen derden *het einde* te laten opzeggen, en dan wederom met eenen vierden *beginnen*, waar door zij allen op dat ogenblik zeer oplettende zouden moeten zijn, en even eens zorg dragen de geheele lesſe wel te kennen, wijl zij voor dat gedeelte, dat zij niet wel wisten, dezelfde ſtraffe zouden moeten ondergaan, als of zij de geheele lesſe niet geweeten hadden. In de eerſte Schoolen moet het maken van een Thema ſtand houden, om de Kinderen vast te maken in de Declinatien en Conjugatien, maar in de verdere Schoolen moesten dezelve bij uitnemendheid kort zijn, wijl met het maken van ſtijve Themata, en het opneemen van de fouten in dezelven, veel tijd verkwist wordt, die nuttiger ge-

Digitized by Google

gebruikt zoude kunnen worden. Ook voel ik de reeden niet, waarom in de laatſte Schoolen niet één dag in de week zoude kunnen afgezonderd worden, om de eerſte boeken van Euclides te vertaalen en de Voorſtellingen, daar in voorkomende, op te losſen: of in het Latyn eenig onderwijs in de oude en nieuwe Aardrijks-kunde te geeven. Hier door zouden de Kinderen te gelijk met het Latyn, eenig denkbeeld verkrijgen van andere Wetenſchappen, en het gebrek van tijdverzuim zoude, door deze en andere verbeeteringen, merkelijk verminderd worden.

Een groot ongemak van de Latynſche Schoolen, en dat veel Ouders weerhoudt, hunne Kinderen in dezelven te laten gaan, is de verlegenheid, waar in men zich bevindt, na het School des 's morgens en 's avonds.

De minſte Ouders, die maar eenige beezigheid hebben, kunnen zich verleedigen, om de Kinderen, geduurende die uuren, bij zich te houden, (zonder nog te ſpreeken van de menigvuldige verlofdagen), waar door al veeltijds gebeurd, dat de Kinderen onder de Dienſtboden moeten zijn, 't welk voor de Opvoeding het allerſchadelijkst is.

Wijl men dus bevindt, dat de Latynſche, zo wel als alle de andere Schoolen, aan veele Gebreken onderheevig zijn, is het niet te verwon-

Digitized by Google

deren, dat reeds zedert veele jaaren verſcheide Ouders getracht hebben, dezelven te ontgaan, met in huis eenen Opzichter (*Gouverneur*) bij hunne kinderen te neemen. Voor zo verre *ik* het heb kunnen nagaan, zijn in ons Land de eerſten wel voornamelijk Franſche vluchtelingen geweest, die, na het herroepen van het Edict van Nantes, hier te Lande herbergzaamheid en ondersteuning zochten, waar van zommigen met den Koophandel en met Handwerken hun beſtaan verkreegen, en anderen wel genoodzaakt waren, dit middel bij de hand te neemen, *waar toe* zij niet volkomen ongeſchikt waren; *als hebbende* zelf goede Opvoeding gehad, en overtuigende blijken van hunne Deugd en Godsvrucht gegeeven: zo dat het zeer te vermoeden is, dat deezen *gansch* niet van de minſten zullen geweest *zijn*; want deeze ongelukkige Lieden kwamen *hier niet uit* winzucht, om met wat geld in hun Land weder te keeren, maar vergenoegden zich met eene matige belooning, vindende hun lot verzacht, door bij ordentlijke Lieden in huis genomen, en wel behandeld te worden, waar tegen zij, uit erkentenisſe, zich met alle iever op de Opvoeding der Kinderen zullen hebben toegelegd. Dit geſlacht uitgeſtorven zijnde, heeft men ten dien einde Zwitſers in dienſt genomen, doch daar verliepen

niet

Digitized by Google

niet veele jaaren, of het werd bijna voor eene wellevendheid gehouden, een Zwitsers Gouverneur bij zijne Kinderen te hebben; waar door het opontbod van dezelven hoe lange hoe grooter werd, en ieder van dezelven hoe langer hoe meer bedingen zocht te maken, en in de huisroudingen ontzien wilde zijn; 't welk alles men genoodzaakt was in te willigen, uit vreeze, dat de Heer Gouverneur het oor mogt leenen aan gunstiger voorwaarden, welke hem door anderen zouden kunnen aangeboden worden; en welke woordenwisseling en onderhandelingen dan nog gemeenlijk eindigden met zodanige verhooginge van Jaarwedde of Lijfrente na afgedaan werk, als anderen hem wel zouden hebben willen geeven, of verscheide van zijn Landslieden genooten.

Eindelijk hebben de Heeren Zwitserſche Gouverneurs de lijn (zo als men zegt) aan ſtukken getrokken; wijl iemand van matigen Rijkdom niet meêr in ſtaat werd, eenen Zwitſerſchen Gouverneur te bekostigen. Waar door gebeurd is, dat men zich tot de Duitſchers gewend heeft, die oneindig beeter koop waren, en gemeenlijk de Zwitsers in geleerdheid verre overtroffen; ſchoon in welgemanierdheid en aangenaamheid in de zamenleeving merkelijk bij de Zwitsers te kort

ſchietende. Thans word ik onderricht, dat de Duijtſche Gouverneurs ook al niet alleen in jaarwedde ontzachelijk opſlaan, maar ook beginnen Lijf-Renten te bedingen, of eene aanzienlijke Somme in eens, na het voleindigen van de Opvoeding. Dus is het te verwachten, dat deezen ook door anderen zullen vervangen worden; maar welke Landaart het zijn zal, is nog niet met zekerheid te bepaalen. Mogelijk de Piemonteeſen, of, zo 'er in Frankrijk de eene of andere vervolging weder mogt plaats grijpen, weder de Franſchen, doch of dezelven de eerſte Franſche Gouverneurs zullen evenaaren, is meer te wenſchen, dan te verwachten.

Mogelijk zoude iemand kunnen vragen, om welke reeden 'er zo weinige Inlandſche Gouverneurs gevonden worden; doch die maar eenigſints de geſteldheid van ons Land, met betrekking tot deszelfs inwoonders, heeft leeren kennen, zal ras gewaar worden, dat die geenen, die zodanige Opvoeding genooten hebben, dat zij in ſtaat zouden zijn, als Gouverneurs te dienen, verſcheiden andere uitwegen van kostwinning, zo in den Koophandel, als anderſints, zeer gemaklijk kunnen vinden; en dat die geenen, die hunne Studien volbracht hebben, niet zonder verzuim van hun beſtaan (zo als de Buij-

ten-

Digitized by Google

tenlanders veeltijds kunnen doen) eenige jaaren kunnen beſteeden, om zich eene beurs te maken; dewijl Proponenten aanſtonds eene Kerk moeten trachten te verkrijgen, en een Rechtsgeleerde of Geneesheer aanſtonds een vaste Woonplaats moet verkiezen, om langzamerhand in de kennisſe te geraaken: daar en boven is het leeren van de Franſche taal thans een gedeelte van de eerſte Opvoeding geworden, waar toe de Inlanders, zo uit mangel van grondige kennisſe van die taal, als uit gebrekkige tongval, meestendeels onbekwaam bevonden worden.

Hier mede zal ik kunnen overgaan tot mijne tweede Afdeeling: Namelijk het Voordeelige en het Gebrekkige van de Huijzelijke Opvoeding te onderzoeken, en wel eerstelijk te bepaalen

DE VOORDEELEN VAN DE HUIJZELIJKE OPVOEDING.

TWEE-

Digitized by Google

den. Ik veronderſtelle, dat de Ouders weeten, dat men den vertrouwden Vriend van zijne Kinderen, ook met alle vertrouwen en achting, (voor-al in tegenwoordigheid der Kinderen), moet te gemoet komen, en door eene vriendelijke behandeling hem de verveelingen, en laſtige uuren, die van zijnen post onaffcheidelijk zijn, zo veel doenlijk, moet trachten dragelijk te maken, ten einde hij met vrolijkheid en vergenoegen zijn aangenomen werk moge kunnen volbrengen: dan heeft, met dusdanigen Gouverneur en *dusdanige* behandeling, de Huijzelijke Opvoeding oneindig veel vooruit boven de Opvoeding *in de algemene* Schoolen.

De meeste Gebreken, die wij in de Koſtſchoolen hebben bevonden, worden hier vermijdt. De Gouverneur, die de kennisſen van zijn *Elève* van jongs af leert kennen, draagt zorge, dat de besten worden uitgekozen, zo dat de Jongeling geene gelegenheid heeft, kwaden Zeeden te leeren. Hij hoort geen gemeene en Ondeugende Taal; hij krijgt geen Ondeugende Boekjes onder het oog: zijne Verbeelding word bedaarder gehouden. — De Gouverneur draagt niet alleen zorge voor de Lichaamlijke Opvoeding, maar neemt alle gelegendheden waar, om het hart van zijn *Elève* bijna ongemerkt tot Deugd te

te vormen, en in hem op te wekken die eerſte beginzels van Godsdienst, welke voor alle Chriſtenen, van welke gezindheid zij zijn, dezelfde bevonden worden, (zonder dat het daarom noodzakelijk is, hem te gebruiken tot onderwijs in een bijzonder zamenſtel van Godgeleerdheid.) Hij toont, bij alle gelegentheid, groote eerbied voor de Ouders van zijn *Elève*, en overtuijgt denzelven, dat de betrekking van een Kind tot zijne Ouders, nog oneindig meerder vordert; Hij tracht, telkens bij de hoog-achting, oprechte Kinderlijke Liefde jegens deszelfs Ouders in te boezémen, waar van in latere jaaren zo veel kan afhangen.

De Oefeningen van het Verſtand worden zo afgewisſeld, dat het nuttige met het aangename gepaard gaat. Onderwijst de Gouverneur in de oude of latere Geſchiedenisſen, hij ſpreekt daar over met zijn *Elève*, en vormt langs dien weg zijn Oordeel: Onderwijst hij in de Wiskunde, hij toont teffens de toepaſſing daar van aan, in dagelijkſe gevallen.

Elk uur, ja elk ogenblik word ten nutte gebracht: Gaat de Gouverneur met zijn *Elève* wandelen, hij trekt van alle voorkomende voorwerpen zijn voordeel, om het jonge brein ongevoelig

Digitized by Google

lig en al pratende met verſcheide nuttige kun digheden te voorzien.

Indien de Gouverneur niet ſterk genoeg in het Latijn is, om die Taal grondig te onderwijzen, kan men eenen bekamen Leermeeſter zoeken, die, met den Gouverneur te zamen werkende, groote vorderingen in zeer weinige jaaren kan te weeg brengen. Men kan de Na-ijver daar omtrend eenigſints opwekken, met andere Jongelingen van dezelfde jaaren ten voorbeelde voorteſtellen, tot navolging, of tot voorbijſtreeven. Men kan eens of tweemaal in het jaar, met meerder of minder ophef, een zo genaamd openbaar Onderzoek doen plaats hebben, waar van de uitſpraak, indien dezelve gunſtig is, ten gevolge kan hebben, dat de kleine Boekerije van den Jongeling met een goed en kostbaar Boek vercierd worde; 't welk hem kan aanmoedigen, meerder diergelijke blijken van zijne Naarſtigheid te willen verdienen.

Schoon men zeer bezwaarlijk daar omtrend de openbare Latijnſche Schoolen kan evenaaren, blijft het egter eene zekere waarheid, dat men niet verſcheide jaaren behoeft door te brengen, bijna geheel alleen, om eene doode taal te leeren.

Schoon

Digitized by Google

Schoon mij dit woord ontglipt is, moest egter niemand denken, dat ik voor die doode Taal eenige minachting gevoelde; het tegendeel is waar: ik ben zelf van oordeel, dat alle Ouders, welkers Kinderen niet eene eigentlijke gezegde kostwinning moeten leeren, dezelven niet alleen in de Latijnſche taal, maar ook in de gronden van verſcheide Wetenſchappen moeten laten onderwijzen, welke ſchikking zij met hunne Kinderen mochten voorhebben: Ik heb nooit eenen Krijgsman of Koopman gekendt, die berouw had, in zijn Jeugd geſtudeert te hebben; maar wel het tegendeel: behalven het nut, dat men in verſcheide gelegendheden daar van trekken kan, is het zo een onfeilbaar behoedmiddel tegen verveelingen in dien tijd des levens, wanneer de eenzaamheid de plaats begint in te neemen van uithuizige vermaken. CICERO van het nut der Wetenſchappen ſpreekende, zegt zeer krachtig: *adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium ac ſolatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, ruſticantur.* Dit in het voorbij gaan.

Als men dus de gevaaren in de Kostſchoolen, zo als dezelve thands geſteld zijn, vergelijkt bij de gerustheid, die men ondervindt, wanneer

Digitized by Google

zijn Kind onder de bewaaring van eenen goeden Leidsman is, zal 'er zekerlijk veel voor dit zoort van Opvoeding pleiten; te meer, daar in deeze Huijzelijke Opvoeding nog een allergrootst Voordeel geleegen is; te weeten, dat de Kinderen nooit zijn in het gezelschap, of onder de beheering der Dienstboden. Niets is nadeeliger voor de Opvoeding; en Ouders, die hunne Kinderen liefhebben, moeten boven alles zorgen, hen zo veel doenlijk, daar voor te behoeden. De Dienstboden in ons Land, het zij inboorlingen of vreemden, zijn meest van eene zeer geringe afkomst; dus zonder eenige zorge opgevoed, en bij gevolg zonder eenig denkbeeld van het geen tot eene goede Opvoeding vereischt wordt. Zo zij al een deugdzaam hart hebben, (daar niet zelden het tegendeel van ondervonden wordt,) zij zijn egter meest altoos aan groote vooroordeelen onderhevig: onder anderen zijn de meeste Dienstboden, voornaamlijk die uit *Duitschland* afkomstig zijn, in het geval van te geloven aan Spooken, en vreemde verschijnzels, die eenige voorzegging in zich bevatten. De Kinderen, die altijd nieuwsgierig, en gemeenlijk stil en gehoorzaam zijn, wanneer hen iets vreemds verhaald word, luisteren met alle aandacht naa de vertellingen, die men, om hen zoet te houden,

met

Digitized by Google

ıet volle mate hen opdischt. Eerst beginnen
e sprookjes van Duimtje, van Straat-Davids-
ıannetjes en van St. Nicolaas; en eindelijk ko-
ıen de verhaalen van Spookerijen, Toverhekſen,
ı ſchrikbaarende Gezichten. Ieder verteld, wat
ij van zijne oude Grootmoeder gehoord heeft;
n wijl zij daar zelfs volkomen geloof aan ſlaan,
rorden de verhaalen met zo veel overtuiging
an waarheid gedaan, dat het niet wel misſen
:an, of de Kinderen moeten dezelven, als vol-
:omen waar en zeker, aannemen, met dat on-
elukkig gevolg, dat zij niet alleen bang wor-
len, om in eene donkere kamer te gaan, maar
elf vreezachtig, wanneer zij maar alleen zich
rgens bevinden. De akeligheid van die denk-
eelden maakt zo eenen diepen indruk op die on-
gevulde hersſenen, dat dikwijls alle redeneerin-
gen naderhand niet in ſtaat zijn dezelve volko-
men te ontworſtelen: want zeer te recht zegt
QUINCTILIANUS: *Naturâ tenaciſſimi ſumus*
orum, quæ rudibus annis percepimus.

Wat gebeurd 'er verder? Wanneer 'er in de
keuken of elders iets voorvalt, daar men belang
in heeft, dat niet geweeten zal worden; dan
worden de Kinderen wel ernſtig vermaand, zulks
met ſtoute kaken te ontkennen, wanneer zij door
hunne Ouders daar over ondervraagd mochten

Digitized by Google

worden, op verbeurte van nooit weêr iets lekkers te zullen krijgen; of in het vervolg in eene donkere kamer te zullen opgesloten worden, als de Ouders uijt zijn: en dus worden de Kinderen gewoon, hunne Ouders te bedriegen, en onbeschaamd met leugens om te gaan.

Het zoude verveelen alles op te haalen, wat hier nog bijgevoegd zoude kunnen worden; De weinige zal meer dan genoeg zijn, om voorzichtige Ouders te overtuigen, hoe gevaarlijk het is, hunne Kinderen te vertrouwen aan menschen, die in alle opzichten ongeschikt zijn, om jonge Kinderen onder hunne *beheering* te hebben.

Ik weet wel, dat, wanneer de Kinderen *nog* zo jong zijn, dat zij nog geen Gouverneur of Gouvernante hebben, het zeer moeilijk *is*, hen uit de handen der Dienstboden te houden; waarom ik zeer zoude aanprijzen, eene *Zwitsersche* Meid of zogenaamde Bonne al vroegtijds bij de Kinderen te neemen; die, behalven dat men het voordeel heeft, dat de Kinderen al speelende de Fransche Taal machtig worden, meestendeels beetere Opvoeding hebben gehad, en zelden met de andere Dienstboden veel gemeenschap houden, (wijl zij dikwijls van minder geringe afkomst zijn,) waar door de Kinderen bij haar alleen gewoon zijn zich te vermaken.

Schoon

Digitized by Google

Schoon ik hier voren gezegd heb, dat de Kostſchoolen voor de Meisjes aan mindere gevaaren onderheevig zijn, zal egter iemand, die eene goede Opzichtſter (*Gouvernante*) kan krijgen, alle de Voordeelen van de Huijzelijke Opvoeding kunnen ondervinden, voornamelijk, wanneer de Moeder krachtdadig medewerkt; gelijk men thans, tot groote eer der meeste Moeders, zeggen mag, dat zij met meerder geſchiktheid en oordeel medewerken tot de Opvoeding harer Kinderen, dan voorheen de gewoonte was; en met veel meerder iever, dan in verſcheide andere Landen, gevonden wordt. Doch ik zou niemand durven afraaden, wanneer zijne Dochter het opzicht van de zogenaamde Bonne ontwaſſen is, haar één of twee jaaren in het beste Kostſchool te doen, ten einde haar eene goede plooi te geven van gehoorzaamheid, werkzaamheid, en order; wanneer het de Gouvernante veel gemaklijker zal vallen, haar in die goede gewoontens te houden. Om deeze reeden verkies ik eerst het School, en ten anderen, om dat het voor eene Gouvernante gemaklijker valt, haare *Elève*, tot huwbare jaaren naderende, voor kwade kennisſen te behoeden, dan zulks in de Schoolen geſchieden kan: waar van de nadeelige voorbeelden in ons Land niet zeldzaam zijn.

Digitized by Google

Onder de Voordeelen van de Huijzelijke Opvoeding door eenen Gouverneur, kan men ook nog reekenen, dat de Jongelingen, meestentijds omgaande met anderen, die diergelijke Opvoeding genieten, en dat nog wel gemeenlijk in tegenwoordigheid der Gouverneurs, ten eenenmale ongewoon zijn aan de losbandige taal van Schooljongens, en voornamelijk van gemeene Schooljongens: waar door zij ongevoelig, (als ik mij zo eens mag uitdrukken,) kuiſche ooren verkrijgen; zodanig, dat zij naderhand ouder geworden zijnde, op het hooren van onbeſchofte of wulpſche uitdrukkingen, eene zeekere tegenzin, ja zelf afgrijzen, ontwaar worden, hetwelk dikwijls ten gevolge kan hebben, dat zij van zelfs het gezelſchap van diergelijke ligtmiſſen zoeken te vermijden, zonder daar toe eenige aanmaaninge of waarſchouwinge van nooden te hebben. Dit is ten minſten zeeker, dat de goede zeeden in de Huijzelijke Opvoeding veel minder gevaar loopen van bedorven te worden, dan in de Schoolen, zo als dezelve thans meestal bevonden worden.

De Voordeelen van de Huijzelijke Opvoeding kortelijk aangetoond hebbende, zal ik nu overweegen, welke zijn

DE

Digitized by Google

DE GEBREKEN VAN DE HUIJZELIJKE OPVOEDING.

Het gebrekkige van de Huijzelijke Opvoeding ontdekt zich, eerſtelijk in den aart der Opvoeding op zich zelve, en ten anderen in het groot gebrek aan goede Gouverneurs, waar van egter het ganſche geluk van deeze Opvoeding afhangt.

Uit den aart van Opvoeding vloeit van zelf voort, dat een Kind *alleen* leert; en dus dat de na-ijver, om door vlijtigheid zijne tijdgenoten voorbij te ſtreeven, niet dan door konst verwekt kan worden, daar dezelve in de Schoolen van zelfs gebooren wordt: en welke moeite men ook aanwendt, welke konstgreepen men gebruikt, men zal nooit dezelven kunnen evenaaren.

Bij aldien een Gouverneur twee broeders, die weinig in jaaren van elkanderen verſchillen, het zelfde onderwijs geeft, bepaalt zich de naijver alleenlijk tot zijnen broeder, waar door dezelve al ras in nijdigheid hervormd wordt, en dus de broederlijke liefde eenen zeer gevaarlijken krak kan krijgen, die dikwijls in de volgende jaaren moeilijk geneezen kan.

Een Kind, dat *alleen* opgevoed wordt, moet dagelijks over kwade hebbelijkheeden, die het

Digitized by Google

zich aangewendt heeft, op de eene of andere manier, of door onthouding van vermaken, geſtrafd worden; en dit dagelijks ſtraffen maakt dikwijls een Kind mismoedig, of ſtubbig en *bal*oorig: daar in de Schoolen het enkel gezicht van de ſtraffen, aan eenen zijner Medeſcholieren over het zelfde kwaad aangedaan, hem alle opleuendheid doet aanwenden, om niet in het gevaar te komen, diergelijk ſchouwſpel aan zijne Makkeren te moeten vertoonen.

Een Kind, dat *alleen* opgevoed wordt, *loopt* veel gevaar, om *éénzinnig* en *grootsch* te worden: en daar behoort *groote omzichtigheid toe*, om dit voor te komen.

Een van de groote Gebreken in de Huizelijke Opvoeding, is het dagelijks eeten aan *de ta*fel hunner Ouders; en dus ook altijd, wanneer 'er Gasten aan tafel zijn. Deeze uuren *zijn doo*delijk, zo wel voor de Lichaamlijke, als voor de Zedelijke Opvoeding. Ik behoef hier wederom niet in bijzonderheden uit te wijden; ieder een voelt het gevaar, waar in de Kinderen zich bevinden, met betrekking hunner gezondheid, door de overdaad van ſpijzen, de menigte van wijnen van allerhande zoort, en door het lang zitten aan een tafel, daar elk ogenblik hun verhemelte ſtreek, en hen tot onmatigheid verleidt: En zo men zich

al

al ten deezen opzichten wilde verblinden met die ongelukkige redeneering, dat de Kinderen van jongs af zich aan allerhande ſpijze en drank, en aan diergelijke buitenſpoorigheden moeten gewennen, om ſterk van Ingewanden te worden, zal men egter niet kunnen tegenſpreeken, dat in deeze uuren de Zedelijke Opvoeding groot nadeel ondergaat. Wanneer de Geestrijke Wijnen de Geeſtige, of zelf de Geesteloze Tongen los maakt, wat worden 'er dan niet dikwijls dubbelzinnige Uitdrukkingen gehoord, die de aandacht der Kinderen opwekken; de verbeelding verhitten en gevaarlijke driften doen geboren worden, die bij hen nog onbekend konden gehouden worden?

Dit gevaar word nog oneindig vergroot, wanneer bij afwezendheid der Vrouwe van het Huijs, niet dan Jonge Mans, of Ouden, die nog jonge Tongen hebben, de tafel omringen; dan word het dunne Gaas van dubbelzinnigheid volkomen weggeſchooven, en dan word bijna ieder woord een ſpoedigwerkend Vergif. Wie is 'er, die, wanneer hij naast zijn Kind aan diergelijke Tafel zich bevondt, niet moet bekennen, dat hij met de grootſte angst het begin van een kluchtig Voorval of losbandige Vertelling heeft aangehoord, en dat hij wel

Digitized by Google

gewenscht had, zijn Kind daar niet tegenwoordig te zien. Men wil dan dit gevaar verminderen, met den Gouverneur en zijnen *Elève* op het Nagerecht van tafel te doen opstaan: dit gelukt op zijn best het eerste jaar; maar dan begint de Gouverneur reeds aanmerkingen te maken, dat het voor hem zo verneederend is, te moeten opstaan, als de andere Gasten nog zo lang blijven zitten, en de *Elève* begint te klagen, dat hij nog als zo een *klein* Kind behandeld wordt; waar door niet zelden gebeurdt, dat men de zwakheid heeft hier in te bewilligen, tot groot Nadeel van de *Opvoeding der Kinderen.*

Behalven de Gebreken, die de Huijzelijke Opvoeding op zich zelven heeft, leevert de Schaarsheid van goede Gouverneurs nog eene zeer groote zwarigheid op, in dat zoort van *Opvoeding*; en men begrijpt ligtelijk, dat eene ongelukkige keuze daar omtrend, de allerongelukkigste gevolgen kan na zich sleepen: gelijk de Voorbeelden daar van niet ongemaklijk te vinden zouden zijn.

Heeft men al een eerlijk Man gevonden, dan ontbreekt hem dikwijls de nodige bekwaamheid; en heeft hij de bekwaamheid, dan ondervindt men niet zelden, dat hij zich in het Huijshou-

den

Digitized by Google

den zodanig wil doen gelden, dat het voor de Ouders niet te verdraagen is, al heeft men ten ſterkſten voorgenomen, om alles in te ſchikken, wat maar eenigſints mogelijk is. Een Zwitſersch Gouverneur heeft dikwijls maar eene Oppervlakkige Kunde, en is niet zelden zeer overgegeeven aan zijne Vermaken. Indien hij Geest heeft, en zich in de zamenleeving weet aangenaam te maken, gebeurdt het zomtijds, dat hij, buijten zijnen post, zich in de Familie al te aangenaam weet te maken, 't geen als dan eerder Geemelijkheid dan Vergenoegen te weeg brengt, waar van ook al de Voorbeelden voor handen zijn.

Een Duijtſcher heeft wel meerder Geleerdheid, maar heeft doorgaans minder Manieren en Welleevendheid, en is daar en boven niet zelden begaafd met eene groote Verbeelding van de volmaaktheid van Zijn Land, en ſterk vooringenomen tegen het Onze; het welk in zijnen *Elève* of eene verachting van zijn eigen Land, of eene ongemakkelijkheid tegen zijnen Gouverneur kan te weegbrengen.

Indien ik verder, bij bijzonderheeden, wilde optellen, de onaangenaamheeden, die men in de Huijshoudens door die Heeren ondervindt, zou ik bijna een geheel Boekdeel moeten ſchrijven;

en

Digitized by Google

en het geen ik van Gouverneurs gezegd heb, vindt meestentijds ook zijne toepasſing op Gouvernantes. Die dus eene goede Gouvernante, of eenen goeden Gouverneur, (al is het juist niet in den uitgeſtrekſten zin,) aangetroffen heeft, moet zich voor het nut zijner Kinderen getroosten, veele onaangenaamheden over te ſtappen, en zich met eene groote maate van toegeeflijkheid en geduld voorzien, begrijpende, dat deeze onaangenaamheden onafſcheidelijk van dat zoort van Opvoeding zijn; waar in nog altijd dit Gebrek overig blijft, dat 'er bij langduurige Ziekte, of wanneer men genoodzaakt is te moeten veranderen, eene tusſchenruimte van Opvoeding en Onderwijs gebooren wordt, die veel agteruitzet.

Alle deeze Ongemakken hebben zommige Ouders doen denken, dat men aan zijne Kinderen eene goede Huijzelijke Opvoeding konde geeven, met hen een groot gedeelte van den dag door Meesters bij het uur te laten onderwijzen, zonder eenen goeden Gouverneur te neemen: Maar de ondervinding heeft geleerd, (eenige weinige niet te na geſproken,) dat een Uurmeester gemeenlijk een ſlegt Meeſter wordt, bijaldien 'er geen Opzichter bij tegenwoordig is. De Leerling verlangt, dat het uur laat begint, en vroeg

ein-

Digitized by Google

eindigt, en de Leermeeſter verlangt nog meer naa het ogenblik, dat zijn lootje verdiend is; zonder dat men met mogelijkheid kan vergen, dat een Meester, die alle uuren eenen anderen Leerling onder handen heeft, voor allen eene bepaalde genegendheid, om ſpoedig en wel te doen vorderen, kan verkrijgen; te meer, daar de al te ſchielijke vorderingen ten eenemaal tegen zijn belang zouden ſtrijden: maar indien 'er een Opzichter bij tegenwoordig is, worden Meeſter en Leerling in een zeker bedwang gehouden: De Meeſter toont eerzucht en de Leerling krijgt iever; en dit is de reden, waarom een goed Gouverneur altijd tegenwoordig zal willen zijn bij de Uurlesſen, die zijn *Elève* ontfangt.

In den tusſchentijd van den eenen Meeſter tot den anderen, is het Kind meest altijd ſpeelende, zonder dat het eigentlijk zijn Speeltijd is, en wanneer de Ouders niet 't huijs zijn, is het meeſtentijds onder de Dienstboden: waarom mij dit zoort van Huijzelijke Opvoeding, zo Gebrekkig voorkomt, dat ik de Voordeelen daarvan niet heb durven aan te roeren; en om die reden ook begreepen heb, dat dezelve in de opgegeevene Vrage niet bedoeld wordt.

Maar mogelijk zal iemand, die al het boven-

ſtaan-

Digitized by Google

ſtaande overweegt, vragen; Is de eige Vader niet de beſte Gouverneur?

Zekerlijk is de Vader, wat betreft de genegendheid en goede inzichten, de beſte Gouverneur, die men zoude kunnen vinden; maar tot eene goede Huijzelijke Opvoeding word meer vereijscht, dan genegendheid en goede wille.

Ik veronderſtelle voor een ogenblik, dat de Vader de vereijschte bekwaamheid heeft, en dat hij niets ter waereld anders te doen heeft, dan zijn Kind bijna den ganſchen dag, het geheele jaar door, bij zich te hebben: welke twee vereijschtens men wel zal willen bekennen, dat zeer zelden te zaamen loopen. Bevindt het zich, dat de Vader de vereijſchte bekwaamheden niet heeft, of dat hij genoodzaakt is, uit hoofde van beezigheid, lange afwezendheden te maken; of wel, dat hij zich van Gezelſchappen en Vermaken niet kan onthouden, dan begrijpt men ligtelijk, hoe Gebrekkig deeze Huijzelijke Opvoeding wordt: maar ik heb veronderſteld, dat dit alles geen plaats heeft; dan doet zich nog eene groote zwarigheid op, die den Vader zeer duur kan te ſtaan komen.

Een Vader, die met groote hartelijkheid en buitengewoone vlijt zijn best doet, om zijn

Kind

Digitized by Google

Kind te onderwijzen, vermeent al ligt het regt te hebben, om, naar evenredigheid van zijne genegendheid en iever, eene wederkeerige oplettendheid van zijn Kind te mogen vorderen; en ontbreekt dezelve, dan ontstaat 'er bij den Vader veel schielijker eene geemelijkheid, dan bij eenen Vreemde, die voor zijn geduld betaald wordt.

Indien het dan ongelukkiglijk gebeurd, dat de Vader zijne bedaardheid verliest, en over Gebrek aan oplettendheid straft, dan verbeeldt zich het Kind al ligtelijk, dat hem onrecht door zijnen Vader aangedaan wordt, 't welk ook waarlijk in dat geval somtijds gebeurdt; want het straffen over onoplettendheid, moet met de uiterste omzichtigheid geschieden, alzo het Gebrek aan oplettendheid meestentijd veel eerder de schuld is van den Onderwijzer, dan van den Leerling.

Een Kind, dat eenen Gouverneur heeft, neemt dikwijls zijne toevlucht tot zijnen Vader, die, ingevolgen de affpraak met den Gouverneur, dan eens voor den goeden, en dan eens voor den kwaden Man speelt; daar is eene afwisseling, waar bij gemeenlijk de Vader meerder wint, dan de Gouverneur: Maar wanneer de Vader zelf Gouverneur is, dan heeft het Kind nie-

niemand dan de Moeder; bij welke de toevlucht in deezen, voor zo verre het leeren betreft, dikwijls, (het zij met alle eerbied gezegd,) zeer gevaarlijk kan worden; want de Moeder heeft in haare eigene Opvoeding zo veele uuren van inſpanning nooit ondervonden; en dus word het moederlijk hart al ligtelijk week, dat van het arme Kind zo veel gevergd wordt, en indien zij dan ongelukkiglijk de zwakheid heeft, het Kind over het veel leeren te beklagen, begrijpt men, hoe dit agteruitſpringt.

Het Kind bevindt zich dus alle dagen alleen met zijnen Vader, die *hem altijd alleen* tot leeren moetende aanzetten, wel haast een verweekend Voorwerp wordt; welke ongemakkelijkheid zodanig toeneemt, dat het Kind eindelijk *in zijnen* Vader niets anders meent te vinden, dan eenen Dwingeland, die hem dagelijks *plaagt*, en van zijne vermaken afhoudt: Waar door de Kinderlijke liefde zodanig van Dag tot Dag afneemt, dat eindelijk, wanneer het Kind tot meerdere jaaren gekomen is, de Vader, met het gemis der kinderlijke toegenegendheid en liefde, ook teffens verliest het eenige behoedmiddel, om hem op den rechten weg te houden; en het eenige hulpmiddel, om hem, daar van verwijderd zijnde, weder te rug te brengen.

Men

Digitized by Google

Men kan dus hier uit opmaken, dat, al had de Vader tijd en bekwaamheid, het evenwel voor hem ten uiterſten gevaarlijk zoude zijn, deeze taak *alleen* op zich te neemen.

Daar blijft dus niets over, dan naa eenen Gouverneur om te zien; en deeze Huijzelijke Opvoeding is die geene, die ik, naar het begrip, dat ik van de Vraagen gevormd heb, tegen de Publicque Opvoeding heb moeten vergelijken: het welk ik, (ſchoon zelf in mijn eige oogen zeer gebrekkig,) hier mede meen afgehandeld te hebben.

Nu moet ik nog, alvoorens tot mijne derde Afdeeling te kunnen overgaan, voldoen aan de, bij de Vraage gevorderde, Keuze; *Welke wijze van Opvoeding de Verkiezelijkſte is*: En dan moet ik bekennen, dat, zo als de Schoolen thans in 'ons Land geſteld zijn, de Huijzelijke Opvoeding door eenen goeden, of tamelijk goeden Gouverneur, niet tegenſtaande alle derzelver Gebreken, mij nog voorgekomen is, de Voorkeur te verdienen, als aan minder gevaar in veele opzichten onderheevig. QUINCTILIANUS heeft in zijn tijd reeds opgemerkt: „ *Si ſtudiis* „ *quidem Scholas prodeſſe, moribus autem nocere conſtaret, potior mihi ratio vivendi honeſte, quam vel optime dicendi videretur.*" Maar

Digitized by Google

ik moet daar bij bekennen, dat mij deeze keuze hard valt, wijl mijne Natuurlijke neiging voor de Openbaare Schoolen zoude zijn. Het ſpreekt van zelf, dat aan die geenen, die het vermogen niet hebben, eenen Gouverneur te bekostigen, en dus van de Huijzelijke Opvoe*ding* moeten afzien, niets anders overblijft, dan het beste Kostſchool uit te zoeken, waar van zij, door alle mogelijke Middelen, de Gebreken en Gevaaren, die daar mede gepaard gaan, moeten trachten te verminderen. Hier mede zal *ik* overgaan tot mijne Derde Afdeeling.

DER

Digitized by Google

DERDE AFDEELING.

De Voordeelen en Gebreken van de Publicque en Huijzelijke Opvoeding aangeſtipt hebbende, blijft mij nog overig, te voldoen aan het laatſte Vraagpunt; te weeten: *of 'er eene wijze van Opvoeding uit te denken zoude zijn, welke de Voordeelen van beide, met uitſluiting van derzelver Nadeelen, zoude kunnen bevatten.*

Ik wil niet ontveinſen, dat dit laatſte gedeelte der Vraage, de eenige Drijfveer geweest is, die mij de penne heeft doen opvatten. Al wat ik tot nog toe over dezelve gſchreeven heb, is enkel en alleen geſchied, om te gehoorzamen aan alle de deelen der Vraage: Maar nu — nu gloeit mij de pen in de hand; of het mij zomtijds gelukken mogt, iets aanneemelijks omtrend die Verbeetering van zo een belangrijk ſtuk, als de Opvoeding der Jeugd door mij gehouden wordt, aan de hand te geeven. Weleer heb ik eens het ſtreelend genoegen ondervon-

Digitized by Google

den, van door eene geringe oplettenheid en kleine moeite grooten dienst aan veele noodlijdende Menſchen te hebben toegebracht: Mogelijk zoude het den Alzeegenaar kunnen behaagen, ook deeze mijne geringe pogingen ten nutte van mijn Vaderland te doen gedijën. De bewustheid van mijne geringe vermogens heeft mij niet afgeſchrikt; uit kleine en gebrekkige beginſelen komen zomtijds groote dingen voort: een kleine Korrel doet met de tijd een groote Boom te voorſchijn komen.

Mijn onderzoek is eerst geweest, of 'er mogelijkheid was, de Huijzelijke *Opvoeding* van derzelver inwendige en toevallige Gebreken te zuiveren, en voldoende te verbeeteren; maar hoe veele moeite ik daar toe aangewend *hebbe*, altijd heb ik het Gebrekkige en *het* Kostbare blijven behouden; en altijd *is de ſchaarsheid* aan goede Gouverneurs eene onoverkomelijke zwarigheid gebleeven. Ook is mij het Middel, door zommige rijke lieden wel eens beproefd, om namelijk hunne Kinderen, zeer weinige in getal, in een huijs te plaatſen, met eenen Gouverneur, of zogenaamden Inſtituteur, onvoldoende voorgekomen, en aan verſcheide Schoolgebreken onderheevig; daar en boven zo ongemeen kostbaar, dat het onmogelijk van algemeen

Digitized by Google

meen nut kan zijn. Dus ben ik bedacht geworden, of het niet mogelijk zoude zijn, de Kostſchoolen zodanig te verbeeteren, dat het Gebrekkige daar van verdween, en dat het Voordeelige van de Publicque en Huijzelijke Opvoeding te zamen verbonden werdt.

Hoe kunnen nu de Schoolen dusdanig verbeeterd worden? niet anders, dan in de eerſte plaats, door medewerking en toezicht van eenige Leden uit de Regeeringen der Steden, alwaar de Schoolen gevonden worden, dewelke bij overlijden of afſtand, aanſtonds door andere Leden uit de Regeering moeten vervangen worden.

Reeds overlang hebben onze Voorouders begreepen, dat 'er geen goede Latijnſche Schoolen konden zijn, indien de Regeering niet mede werkzaam was, en dezelven, door beſcherming en bijſtand, onderſteunde: Van welk Voorrecht wij dagelijks de gevolgen zien, wijl, zonder het zelven, reeds overlang in verſcheide Steden de Latijnſche Schoolen, of geheel tot niet geloopen, of veel gebrekkiger zouden geworden zijn. — Waarom zouden wij die zelfde behandeling, daar wij de nuttigheid van beſpeuren, dan niet navolgen? Wij hebben, God dank, in onze Steden nog genoeg Edelmoedige Regenten, die zich vrijwillig zullen aanbieden, deezen

Digitized by Google

zen last, hoe zwaar dezelve in den beginne ſchijnen moge, met moed aan te neemen, en met ijver te volbrengen.

Het tweede vereischte, om het bovengemelde doelwit te bereiken, is eene krachtdadige onderſteuning in Geld. Op dit verſchrikkelijk woord, hoor ik alle de Schatbewaarders in onze Steden, als uit éénen mond, uitroepen „ dit is „ onmogelijk: onze Geldmiddelen zijn nauw„ lijks toerijkende, en het is niet doenlijk, de„ zelven met eenige nieuwe Uitgave te bezwaa„ ren". Dit is ook niet nodig, mijne Heeren! ik hoop aan te toonen, dat 'er *mogelijkheid* is een toereikend Fonds te bezorgen, zonder het allergeringſte bezwaar der Stedelijke Geldmiddelen.

Om de mogelijkheid daar van te bewijzen, behoef ik niets anders te doen, *dan ten voor*beelde voorteſtellen, de oprichting van een Kweekſchool in de Stad Amſterdam ten nutte van s' Lands Zeedienst. Het is eene bekende zaak, dat eenige weinige bijzondere perſonen, die geene betrekking tot de Regeering van die Stad hadden, dit werk hebben begonnen en uitgevoerdt.

Die achtingswaardige Mannen, (welker naamen in Amſterdam in zegeninge zullen blijven,

zo

Digitized by Google

zo lang een Hollandsch Matroos den mast beklimmen zal,) hebben, zonder vooruitzicht van eenige bijstand van 's Lands of Stadswege, ondernomen een Fonds bij een te vergaderen, waar uit thans een zeer groor getal onvermogende Kinderen, die niets medebrengen, die jaarlijks niets bijbrengen, van alles voorzien worden. Zij worden niet alleen met veel zorge opgevoedt, en van de beste Meesters dagelijks onderwezen, maar zij genieten uit dit Fonds, (behalven Kost en Kleederen, zo lang zij in het Kweekschool blijven,) nog daar en boven eene aanzienlijke Uitrusting, wanneer zij naa Zee gaan, en kunnen naa volbrachte Reize daar weder inkomen.

Is 'er nu mogelijkheid geweest, om zodanig een Fonds te vinden voor de Opvoeding van een klein en gering gedeelte van Neêrlands Jeugd, alleenlijk In één Tak van 's Lands welvaart? Hoe veel meerder waarschijnlijkheid is 'er voor, dat een toereikend Fonds zal gevonden worden voor de Opvoeding van de geheele Jeugd van ons Vaderland, in alle Takken, die tot 's Lands welvaren betrekking kunnen hebben, bij aldien maar, met dezelfde iever, gewerkt wordt, en dezelfde wegen ingeslagen worden. — Wat moet 'er dan geschieden?

Eenige Vaderlandlievende Regenten, die zich

Digitized by Google

goedwilliglijk daartoe aandienen', moeten het Plan, met eene aanprijsiing en aanmoediging, ruchtbaar maken, èn te gelijke tijd verscheide Lijsten doen rondlopen, waar op ieder een, voor zo veel en zo weinig hem zal goeddunken, zal kunnen inteekenen; het zij voor eens, of Jaarlijks, of ook wel naa zijn Overlijden. Het Geld, op deeze Lijsten ingeschreeven, moet door die Heeren, of door iemand van hunnent weege, die zich uit Vaderlandsliefde daar toe zal willen laten gebruiken, ontvangen worden. *Men* heeft gezien, welke aanmerkelijke giften aan be: Kweekschool gedaan zijn, en welke *Legaten* gemaakt zijn, zelfs door Lieden, daar men geen gedachten van had kunnen hebben: ja men heeft ondervonden, en men ondervind het nog dagelijks, welke aanmerkelijke ondersteuning het zelve ontfangen heeft van Lieden in Oost-Indiën. Waarom zoude men kunnen twijfelen, als dit Plan maar in de beide Indiën bekend is geworden, of de gegoede Lieden aldaar, die geenen anderen uitweg voor het onderwijs hunner Kinderen hebben, dan dezelven herwaards te zenden, om hier ter Schoole te gaan, zullen of bij gifte, of bij uiterste wille hunne geneegendheid toonen, om meede te werken tot verbeetering der Schoolen van ons Land, daar zij zo rechtstreeks belang bij

Digitized by Google

bij hebben, voornamelijk in die Stad, waar zij voorneemens zijn, hunne Kinderen ter Schoole te zenden?

Maar wat behoeft men op de Indiën te wachten? Het is zeer denkelijk, dat verſcheide Lieden hier te Lande bij uiterſte wille aan zo een belangrijk ſtuk, ten nutte van het Vaderland, zullen gedachtig zijn: als mede dat liefdadige Menſchen, die groote zommen aan de Armen maaken, ook wel iets zullen willen afzonderen voor een Geſticht, dat met de tijd eerlijke en liefdadige Armbezorgers kan voortbrengen. Waarom zouden rijke Lieden, die niet dan verre bloedverwanten of aangehuwden nalaaten, die hunne onverwachte erfenisſe niet nodig hebben, niet de Vaderlandſche gedachten kunnen krijgen, dat een gedeelte hunner goederen noit beeter beſteedt konde worden, dan ten nutte van de tegenswoordige en toekomende Geſlachten? Waarom zoude in het Sticht van Utrecht niet meer dan éene Vaderlandlievende Vrouwe van Rhijnswoude gevonden worden? Waarom zoude eindelijk een Vreemdeling, die in ons gelukkig Land ſchatten vergaderd heeft, en zeegen ondervonden heeft, niet uit dankbaarheid aangezet worden, om op zijn beurt dit Land te zeegenen, zo veel in zijn vermogen was? Waartoe hem in

Digitized by Google

dit Fonds eene gepaste gelegenheid zoude gegeeven worden.

Het is dus zeer waarschijnlijk, dat binnen zeer korten tijd dit Fonds tot eene voldoende grootte zal gekomen zijn: maar, bijaldien tegen *alle* verwachting, dit niet zo schielijk vorderde, als de drift der Regenten, om de zaak werkstellig te maken, wel zoude verlangen, dan was, des noods, alles te vinden, met geduurende eenige weinige jaaren, eene zeer geringe *belasting* van eenige stuivers op de Huizen te leggen, *naar* evenredigheid van de *belasting*, waar op dezelven op Stads Registers bekend *staan*, *of* naar maate van de Huuren: *doch welke belasting niet* door de Eigenaars, maar door de Bewooners zoude moeten betaald worden; met dien verstande, dat ieder, die konde aantoonen, op een der *Lijsten* bekend te staan tot grooter *Somme*, *van die* belasting bevrijd zoude zijn.

Ten zij mij alles bedriege, zou ik 'er voor durven instaan, dat, bijaldien Leden uit de Regeering zich met iever daar mede willen bemoeijen, het Fonds, zelfs zonder eenige belasting, boven verbeelding zal aangroeijen, en meer dan voldoende bevonden worden.

Als dan moet het werk een aanvang neemen; dan moeten de Leden uit de Regeering, die ik al-

Digitized by Google

alleenlijk zal noemen Commisſariſſen, (aan welken men naderhand den titel kan geeven, die men zal goedvinden; het zij Commisſariſſen tot het beſtier der Publicque Schoolen; van Stads Kost-School; of wel van Stads Lycæum,) met den eerſten omzien naar een bekwaam Gebouw, voorzien met eene groote opene lucht: de Regeering van Amſterdam heeft, zo ras het Fonds van het Kweekſchool aldaar tot eenige beſtendigheid begon te komen, eèn ledigſtaand Gebouw, aan die Stichting geſchonken: het is te verwachten, dat de Steden, voor eene Stichting, die oneindig belangrijker voor Haar is, hetzelfde zullen doen, zo 'er één te vinden is.

Gebeurd dit niet, dan moeten Commisſariſſen 'er een huuren; en zo hetzelve volkomen dienſtig bevonden wordt, zo ras het Fonds het veelen kan, het zelve koopen. Hier in moet de Kostſchoolhouder voor niet woonen; want indien hij huishuur moet betaalen, vervalt hij al ligt weder in het droevige geval, van ſterk te moeten cijferen, om rond te ſchieten: en men loopt gevaar, dat hij zomtijds op noodzakelijke onkosten eene al te groote zuinigheid zal moeten betrachten. Hij moet uit het geen voor ieder Kind tot Kost- en School-geld betaald wordt, alle de kosten voor de Tafel, Slaapplaatſen, Bedienden,

Digitized by Google

den, enz. kunnen vinden, met volle ruimte: want eene bekrompene beurs maakt bekrompene ſchikkingen. Doch, bij aldien het getal der Kinderen zo groot mogt worden, dat het inkomen voor den Kostſchoolhouder de evenredigheid verre te boven zoude gaan, als dan kan men altijd, bij voorafgaand beding, een gedeelte van het Kostgeld ten voordeele van het Fonds ſchikken.

De Kostſchoolhouder, welke ik gemakshalven Opziender of Directeur zal noemen, moet ten eenenmaale onder bedwang der Commisſarisſen ſtaan, die hem des noods kunnen afzetten, gelijk mede alle de Ondermeesters.

Voor iedet zestal Kinderen, moet een Ondermeester zijn, dus voor 24, vier; voor 48, agt Ondermeesters. Deze moeten uit het Fonds betaald worden, en hoe rijkelijker men dezelven, volgens verdienſten, beloond, hoe grooter de keuze van goede Voorwerpen in het vervolg zijn zal; dus men zich deeze kosten nooit zal beklagen.

Indien 'er zich goede Voorwerpen aandienden, die te vooren al zelf School gehouden hadden, en dus zich vernederd zouden vinden door den titel van Ondermeester, kan men zeer ligtelijk daar voor eenen anderen naam in de plaats ſtellen.

Digitized by Google

len. Als men eenen nieuwen Ondermeester nodig heeft, moeten Commisſarisſen denzelven aanſtellen, na de bedenkingen van den Directeur ingenomen te hebben; en op deszelfs klachten, naar goedvinden, wederom afzetten. Voor ieder Ondermeester moet aan den Directeur een bepaald Tafelgeld uit het Fonds betaald worden.

Ieder Ondermeester moet nooit meer dan zes Kinderen onder zijne verantwoording hebben, waar van hij dagelijks aan den Directeur verſlag moet doen; te weeten, van hun gedrag, gehoorzaamheid en iever.

De verdeeling der Ondermeesters, als mede de bepaaling van het Onderwijs, moet van den Directeur afhangen; egter altijd onder goedkeuring van Commisſarisſen, die ook met overleg van denzelven, de verlofdagen moeten bepalen, doch welke vooral niet te lang agter elkanderen moeten zijn.

Bijzondere Meesters, die bij het uur komen onderwijzen, behoeven 'er niet veele te zijn; doch, die Commisſarisſen nodig oordeelen, moeten altijd de besten zijn, die men vinden kan, en uit het Fonds betaald worden; maar het moet ieder vrij ſtaan, voor zijn Kind zodanige Uurmeesters te neemen, als hij zal goedvinden, mids voor zijne eigen reekening: En bij die Mees-

Digitized by Google

Meesters moet altijd de Directeur, of een der Ondermeesters tegenwoordig zijn, om redenen, te voren aangehaald. De Directeur moet zorg dragen, dat die Meesters niet komen in het uur van Uitſpanning; behalven een Muſicqmeester, bij aldien het Kind, uit lief hebberij, denzelven in dat uur verkiest, zo 'er geen ander bekwaam uur mogt te vinden zijn; maar dienſtiger zal het altijd zijn, den tijd van Uitſpanning vrij te houden.

In de uuren van Uitſpanning, welke, zo veel doenlijk, in de open lucht moet geſchieden, moeten 'er altijd één, twee, of drie Ondermeesters, (naar maate van het getal der Kinderen,) medeſpeelen; en die moeten zulks met zo veel bereidwilligheid en minzaamheid doen, dat de Kinderen zich verbeelden, dat zij uit eigen vermaak medeſpeelen: en zij moeten *aldaar nooit* als Ondermeesters voor den dag komen, dan in den uiterſten nood, om ongelukken voor te komen; want, al ſpeelende, kunnen zij den inborst der Kinderen leeren kennen, en hunne gebreken beſpieden, waar van zij dagelijks moeten verſlag doen aan den Directeur, wiens voornaamſte zorge moet gaan over de Zedelijke Opvoeding. Wanneer het ſlegte Weder volſtrekt belet in de opene lucht te kunnen ſpeelen, als dan moeten de

Digitized by Google

de Ondermeesters hun verſtand en beleid toonen, om zodanige ſpeelen te bedenken, en telkens te verwisſelen, daar de Kinderen vermaak in vinden, en die teffens eenige nuttigheid in zich bevatten: aangename Boekjes, allerhande Kortswijlen, alles moet in het werk geſteld worden, om te maken, dat de tegenwoordigheid der Ondermeesters voor de Kinderen niet verveelende wordt: men voelt de nuttigheid hier van, als mede van het groot getal der Ondermeesters, als men zich te binnen brengt, wat omtrend de Gebreken der Kostſchoolen te voren gezegd is.

De Directeur moet bezorgen, dat hij zo veele Slaapplaatſen heeft, dat ieder Kind afzonderlijk in één bedſteede kan liggen, en dat de Ondermeester altijd in dezelfde Kamer ſlaapt, daar zijne zes Kinderen zijn, voor welken hij bij den Directeur voor alles moet inſtaan, als mede voornamelijk, dat zij, des morgens op den ontbijt komende, reeds alles verricht hebben, 't geen voor den ontbijt moet verricht zijn.

De Commisſariſſen moeten dikwijls, en ten minſten alle drie maanden het School bezoeken, zich van alles laten onderrichten, en indien 'er bij ongeluk eenige oneenigheid tuſſchen den Directeur en eenen der Ondermeesters mogt voorval-

Digitized by Google

vallen, dezelve vereffenen, en altijd den Directeur krachtdadig ondersteunen.

Tweemaal in 't jaar moet 'er ten overstaan van alle de Commisarisen, een zogenaamd Publicq Onderzoek plaats hebben, en de best gevorderde Kinderen moeten in 't openbaar gepreezen worden: bij welk onderzoek alle derzelver Ouders, benevens alle de geenen, die jaarlijks voor *f* 25-: en daar boven op een der Lijsten bekend staan, kunnen tegenwoordig zijn. Ik kan mij in geen bijzonderheden inlaaten omtrend de goede schikkingen, welke in diergelijk School, voorzien met eenen verstandigen en bekwamen *Directeur*, en met zo veele goede *Ondermeesters*, kunnen gemaakt worden: dezelve zullen, onder het opperbewind van Commisarisen, van zelven dagelijks te voorschijn komen; gelijk ik ook niet bepaalen kan de prijs, die de *Directeur* voor *ieder Kind* zal mogen ontfangen: Dit moeten Commisarisen schikken, en die prijs moet vooral niet boven maate groot zijn: alleenlijk verbeeld ik mij, dat vastgesteld zal moeten worden, dat voor ieder Kind, behalven het Kost- en School-geld, vijf en twintig guldens jaarlijks aan het Fonds zal moeten betaald worden, geduurende de jaaren, dat het op School is, ten zij de Ouders kon-

den

Digitized by Google

den aantoonen, voor meerder zomme jaarlijks op een der lijsten van inteekening bekend te ſtaan.

Nog eene noodzakelijke ſchikking is 'er, daar ik mij vleije, dat zeer groote nuttigheid in zal bevonden worden: te weeten, eene Kamer af te zonderen, alleen voor die Kinderen, welke de Ouders verkiezen, dat op de Latynſche Schoolen zullen gaan. Voor deze Kamer moet, behalven de reeds genoemden, nog eene afzonderlijke Ondermeester zijn, de Latynſche Taale machtig, en die niets anders te doen heeft, dan zorg te dragen, dat de lesſen wel geleerd worden, (welke hij moet overhooren, en daar over, praatenderwijze, redeneeren,) en op te paſſen, dat de Kinderen op ſtraat geene baldadigheden pleegen, of kwaade kennisſen maken; ten dien einde moet hij dagelijks de Kinderen zelf na School brengen, en daar weder uithaalen.

Wanneer des avonds zijn werk gedaan is, moet hij de Kinderen weder overgeeven ieder aan den Ondermeester, waar onder zij behooren.

Hier door zullen alle de zwarigheden vervallen, die nu de meeste Ouders weerhouden, hunne Kinderen op de Latynſche Schoolen te doen, wijl men zeker zal zijn, dat zij in den tuſſchen-

Digitized by Google

tijd der Schoolen, en in het uur van de maaltijd, in goede handen zijn.

Als dan zullen onze Latynſche Schoolen wederom bloeijen, als in de dagen van ouds, en derzelver Præceptoren, welker moed thans door het gering getal Leerlingen bijna uitgebluscht wordt, wederom, niet alleen door vermeerdering van Leerlingen, maar door een groot getal goede Leerlingen, aangemoedigd worden, om in hunnen post met verdubbelden ijver werkzaam te zijn.

Indien men nu alle deeze ſchikkingen, waar van ik maar eene kleine ſchets heb opgegeeven, met oplettendheid overweegt, verbeeld ik *mij*, dat men zal bevinden, dat de Schoolen door dezelven van alle de boven opgenoemde Gebreken zullen gezuiverd zijn, en al het Voordeelige nog verbeeterd: als mede dat door het *groot getal* goede Ondermeesters, welke men als zo veele Gouverneurs kan aanmerken; en dat wel onder eenen Opper-Gouverneur: En dan nog onder het opzicht van oplettende en ieverige Leden uit de Regeering, men aan de Huijzelijke Opvoeding onder eenen Gouverneur al zeer nabij gekomen is, zonder de kostbare Gebreken, daar aan onvermijdelijk verknogt, te ondervinden: En dus dat door dit middel het Voordeelige van de Public-

Digitized by Google

blicque en Huijzelijke Opvoeding te zamen verbonden wordt, met vermijding van derzelver Gebreken. Waar mede ik mij vleije aan het laatſte gedeelte van de Vrage, eenigſints voldaan te hebben: ten minſten, dit zou ik durven vaſtſtellen, dat, indien wij het geluk hadden, zodanige Schoolen in ons Land te hebben, verre de meeste Ouders liever daar van gebruik zouden willen maken, dan te waagen, met eene Huijzelijke Opvoeding, na veelè kosten en moeilijkheden, zomtijds nog maar ten halven te zijn geſlaagd.

Bijaldien 'er in eene Stad maar een begin gemaakt wordt met diergelijk School op te richten, zullen de andere Steden, de goede uitwerkſelen daar van ziende, ras aangemoedigd worden, dit voortreffelijk voorbeeld te volgen, ja zelfs is het te verwachten, dat men met de tijd door diergelijke inrichting, ook de Kostſchoolen voor Kinderen van de Vrouwelijke Sexe oneindig zal kunnen verbeeteren: te meer, wanneer men bij overtuiging zal hebben bevonden, dat het benodigde Fonds niet zo groot behoeft te zijn, als men in den eerſten opſlag zich zoude verbeelden, alzo alle de gemeene onkosten door de Kinderen zelven gedragen worden, en 'er alleen eenige hulp voor de buitengemeene uitgave nodig is.

Digitized by Google

Had het ons mogen gebeuren, dusdanige Schoolen, zedert eenige jaaren te hebben, hoe veele Jongelingen zouden hier gebleeven zijn, die nu naar *Zwitzerland* en elders gezonden zijn; en hoe veel geld zoude hier te Lande besteedt zijn, dat nu daar buiten, zomtijds zelfs zonder veel vrucht, geheel verdweenen is.

Wel aan dan, Edelmoedige Regenten, oprechte Vaderlanders! Slaat handen aan het werk: maakt een begin. Een werk, dat met *iever* begonnen wordt, is half volbracht.

Laat de schijnbaare geringheid van dit onderwerp U niet weerhouden. Daar zijn weinige zaaken, die in de Raadzaalen verhandeld worden, daar het Vadeland meerder belang bij heeft. Laat het mij vergund zijn, U aan te moedigen met de zeer toepaselijke taal van den Oordeelkundigen CICERO. *Quod enim munus Reipublicæ afferre majus melius ve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem; his præsertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapsa est, ut omnium opibus refrenanda ac coërcenda sit.*

Laat het U niet hinderlijk zijn, door eene geringe Verhandeling tot dit werk te zijn aangezet: want die zelfde denkbeelden, die men daar in vindt, waaren voorlang in uwe Vader-

lij-

Digitized by Google

lijke en Vaderlandſche harten opgeſlooten. Hoe meenigmaalen hebt Gij gezucht, over de Gebrekkige Opvoeding van de Jeugd in ons Land? Hoe menigmaalen heeft het U verveeldt, dat men zijne Kinderen naa Geſtichten buijten 's Lands wilde zenden? daar was dus maar eene eene kleine Springveer nodig, om gemeenſchappelijk te overleggen en werkzaam te worden: dit is het eenige, dat deeze Verhandeling te weeg heeft kunnen brengen. Laaten de moeijlijkheden, die voornamelijk in den beginne, dit werk zullen vergezellen, U niet afſchrikken; maar laat het aangenaam vooruitzicht, van de Vruchten van uwen Arbeid te zullen ondervinden, uwen moed opwekken.

De heerlijkſte belooning, die ooit een gevoelig hart kan verlangen, ſtaat U te wachten: want het onbeſchrijflijk genoegen, van aan zijn Vaderland zo eene belangrijke dienst gedaan te hebben, en de ongeveinsde dankbaarheid van alle de geenen, die het wel met het Vaderland meenen, zal Uwe belooning zijn.

Veel zoude ik nog gaarne tot aanmoediging hier willen bijvoegen, want mijn iever voelt geen paalen, dan de Vrees, van door langwijligheid U te verveelen: Waarom ik deeze Verhandeling zal eindigen met de oprechte en

Digitized by Google

hartgrondige Beede, dat het den goeden God behaagen moge Uw hart te neigen tot ieverige en beſtendige werkzaamheid in deezen, en derzelver pogingen met zijnen dierbaren Zegen te begunſtigen, en te doen ſtrekken tot heil van ons Vaderland, tot Opbouw van waare Godsdienst, tot aankweeking van oprechte Godsvrucht, en ter Verheerlijking van zijnen nooit volpreezen Naam.

UIT LIEFDE VOOR MIJN VADERLAND.

Digitized by Google

Bij de Uitgevers dezes is mede Gedrukt.

Hulden van mijnen Geest aan Nederland, den Inhoud van dit uitmuntende werkje is, de Batavieren, de Verganglijkheid, de Weelde, de Godſpraak van Barneveld, de Kwaadſprekenheid, het Huischlijk geluk, de Zondag Heilig voor het Christendom, de beſte Sterveling, de Mensch Vrijgebooren, de Opvoeding, het nut der Eenzaamheid, het gevaarlijke der Oplopenheid, het nut en nadeel der Geleerdheid, de Deugd een Zegen der Sterflijkheid, de Edelmoedige Ongelukkige, de gevolgen der Dronkenſchap, de Koophandel, voor Nederland, de Prijs is, 24 ſt,

Bedenkingen van eenen Wijsgeer over den Godsdienst in 't Nederduitsch Vertaald door *T. van Hamelsvelt*, waar van den Inhoud is, van het beſtaan van God, de Republiek der Atheisten, Anecdoten van Atheisten, van het echte Denkbeeld van God, van Gods goedheid in de toelating van het Natuurlijk en Zedelijk Kwaad, van Gods Gerechtigheid, en Voorzienigheid, wat hebben de Menſchen van Ouds af van de Onſterflijkheid van hunne Ziel geloofd? hebben zij wel Gedacht? het denken is geene beweeging der Stoffe, het ſaamgeſtelde kan niet denken, het denken is geene eigenſchap van het Lighaam.

Het denkend Wezen is noodzakelijk Eenvouwig, van de Menſchelijke Ziel, geen geſchapen Vermogen is in ſtaat, om de Menschelijke Ziel van haar beſtaan of van het Leven te berooven, —— de ongeſchapen Kragt zal nooit

Digitized by Google

nooit de Menschelijke Ziel van haar beſtaan, of van het Leven willen berooven, gevolgen van die Stelling welke de onſterflijkheid der Ziel ontkent, enz. dit allerſchoonſte Werk beſtaat in 2 Deelen. De Prijs is *f* 5-10-:

J. L. EWALD, Jeſus Menſchen kennis, of overdenkingen over de gelijkenisſen van onzen Heiland, een Leesboek voor Belijders van Christus.

———— Lazarus, voor Lijdende

———— De Oplettende Bijbel Beſchouwer. 1 Deel.

———— De Oplettende Natuurbeſchouwer 2 Deeltjes.

———— De Opvoeding volgens den Bijbel in eenige Leereedenen. 2 Deeltjes.

———— over de waare Volksverlichting.

R. FLEMMING, of de deugdzame Staatsdienaar 1 Deel.

Het 2 Deel van dit uitmuntende Werk zal binnen kort het Licht zien, met Plaaten. Waar bij dan ook zullen worden uitgegeven de Plaaten voor het 1 Deel.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

VERHANDELINGEN

VAN HET

PROVINCIAAL

UTRECHTSCH

GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN

EN

WETENSCHAPPEN.

Negende Deels, Tweede Stuk.

Te UTRECHT, Bij
B. WILD, & J. ALTHEER,
EN
J. DE WAAL Sz.
MDCCXCV.

Digitized by Google

Digitized by Google

ANTWOORD

OP DE

VRAAGE,

„ *Welke wijze van Opvoeding is de meest ver-*
„ *kiezelijke? Eene Publique of eene Huizelijke?*
„ *Welke zijn de Voordeelen en Gebreken van die*
„ *beiden? Is er eene wijze van Opvoeding, wel-*
„ *ke de Voordeelen van beiden, met uitſluiting*
„ *van derzelver Nadeelen, bevat.*"

Waaraan het Provinciaal Utrechtsch Genootſchap van Konsten en Wetenſchappen, den 5 Juny 1793. eene Zilvere Medaille, als een *Accesſit*, heeft toegewezen.

DOOR

GERARDUS CAROLUS CONRADUS VATEBENDER,

Rector der Latynſche Schoolen te GOUDA.

Toen mij deezer dagen, *Mijne Heeren!* het Programma van Uw geächte Genootſchap in handen kwam en daarin het voorſtel van eene Vraag; *Welke Misdaaden, behalven die onmiddelijk tegen den Staat worden gepleegd;*

Digitized by Google

ſtrekken meest tot deszelfs ondergang? enz. en van eene andere Vraag; *Welke wijze van Opvoeding is de meest verkieszelijke, eene Publique, of eene Huiszelijke? enz.* ſcheen het mij toe, dat deeze tweede Vraag een zoo volkomen Antwoord op de eerſte inſloot, als immer met veel hoofdbrekens daarop zou kunnen gegeven worden, wijl onder alle bijzonder plichtverzuim, geen één in zijne gevolgen voor den Staat gevaarlijker, nadeeliger en dieper wondende kan gepleegd worden, dan juist het verwaarloozen der Opvoeding.

Dit zou niet moeielijk, maar helaas! zelv uit Voorbeelden al te gemakkelijk te bewijzen vallen, doch voor het tegenwoordige is dit mijn oogmerk niet; liever wil ik mijne gedagten verzaamelen en UEds. ter beöordeeling aanbieden op het tweede voorſtel, betreffende *de gebreken der beiderlije Opvoeding*, wijl ik gaarn, en van zelf, dikwijls gewoon ben mijne gedagten over dit onderwerp te laaten gaan; dan daar mij nu naauwlijks een maand overſchiet, na dat ik aan dit voorſtel en deszelfs beäntwoording heb kunnen denken, vrees ik, of ik bij mijne andere bezigheeden den tijd zal hebben, dit ſchrijven genoegzaam te beſchaaven en te bekorten.

De

Digitized by Google

De *Huizelijke Opvoeding* wordt gegeeven, of door de Ouderen zelve, of onder derzelver oog; dikwijls genoeg echter ook geheel buiten hun oog en buiten hunnen minsten aandacht daarop, door Dienstboden, of Meesters: of zij wordt vervuld door Gouverneurs en Gouvernantes, waarvan zommige wel zelve opzicht noodig hadden; zij is dus tweederlije.

De *Publique Opvoeding* is ook vatbaar voor veele onderscheidingen; zij wordt in Hollandsche, Fransche, Latijnsche en andere Schoolen gegeeven, ook door particuliere personen, die in 't eerst stijf en sterk weigeren meer dan één of twee kinderen aantenemen, eindelijk zich door dringende sollicitatien *quasi* laten overhaalen, om tot een dozijn op te klimmen, of tot zoo veele, als zij krijgen kunnen, en wederom met geen één eindigen, als men eindelijk ziet, dat zij hunne beloften, in alles zoo wel houden, als in deezen. Eindelijk wordt die opvoeding op de Academien voltooid: deeze is dus ook veelerlije.

Noch is de *Publique Opvoeding* van Jongens en Meisjens een onderscheiden onderwerp, en verschilt in de inrichting, het oogmerk en de Opvoedings-huizen zeer veel.

Digitized by Google

Eindelijk is het niet het zelfde, of men over de Opvoeding handele van kinderen uit den Burgerſtaat, dan wel, over die der Rijken en Grooten in den Lande.

In alle deeze zoorten heerſchen misbruiken, die gedeeltelijk dezelfde, gedeeltelijk zeer onderſcheiden zijn. Dan, alle deeze zoorten te willen doorwandelen, en met vereischte oplettenheid naartegaan, zou, niet eene Verhandeling, maar één en mogelijk meerdere Boekdeelen vorderen; en daar het uit de opgaave der Vraag niet blijkt, dat dit Uw oogmerk is, zal ik mij ook alléén bepaalen tot algemeene aanmerkingen over de generaale gebreeken der Opvoeding over 't geheel genoomen.

Wat, vóór mij, door Ouden en Nieuweren op dit onderwerp wél en ſchoon gedagt en geſchreeven is, zal ik hier niet bij ophaalen: mijne Verhandeling zou daar door wel geleerder ſchijnen, maar niet belangrijker zijn: zo zij eenige waarde zal hebben, moet zij die van mij, en niet van anderen ontleenen, of het is niet meer mijne Verhandeling. Ook, geloof ik, is, hier bij, Uwe bedoeling niet, eene verzaameling te zien van de gezegdens van anderen, die U mogelijk beeter bewust zijn,

Digitized by Google

zijn, dan mij; en die daar en boven meestal voor andere Volken, andere tijden, andere zeeden ingericht zijn: maar Gij verlangt te weeten, wat de Auteur denkt en waargenomen heeft; betreffende de Opvoeding en deszelfs gebreeken, zoo als dezelve nu, en in dit Land is.

Om dus terstond ter zaake te komen, zullen wij *de Huizelijke Opvoeding met alle deszelfs Voordeelen en Gebreeken* het eerst onder handen neemen; daar op *de Publique* laaten volgen; vervolgens beöordeelen, *welke de verkieslijkste zij?* eindelijk onderzoeken, *of 'er eene betere wijze van Opvoeding uit te denken zij? welke vereischtens die behoorden te kenmerken*, en *hoe zij moest ingericht worden.*

Wanneer ik eens een Boek over de Opvoeding geleezen heb, heb ik meermalen gezien, dat de Schrijver gehandeld had, als zommige Predikanten, die hunnen Text naar hunn Ueitlegging schikken, in plaats van de Uitlegging op den Text toepaslijk te maaken, dat is, dat zij zich kinderen schiepen en omstandigheeden vorsnden, naar maate zich die best voor hunne voorschriften van Opvoeding schikten: Deeze aanmerking is niet nieuw; alléén ik heb die dikwijls bevestigd gevonden, zoo daar, als in

Digitized by Google

de geſprekken, die ik over dit onderwerp bijwoonde, en maakte daar uit voor mij zelve dit beſluit op; dat, aangemerkt de duizenderlije zoorten van Ouders, Kinderen, Caracters en Omſtandigheeden, het onmooglijk was, reegels van Opvoeding te ſchrijven, die op alle gevallen toepaſelijk zouden zijn: want de ziekten der ziel zijn niet minder menigvuldig, dan die van 't ligchaam; hunne oorzaken niet minder onderſcheiden, (daar de Ouders ook niet zelden de meeste ſchuld hebben,) en de Geneesmiddelen daar voor niet min gevaerlijk in de haand van eenen onverſtandigen, als een op zich zelv goed Recept in de macht van een kwakzalver. De éénige regels, die men dus, naar mijn inzien, als algemeen overal en akoos dienſtig kan opgeeven, zijn deeze vier alléén:

1. Gij, die opvoeden zult, zorg zelve dengdzaam te zijn, op dat uwe leer uit het hart, en niet uit den mond alléén voortkome, en uw voorbeeld daar aan het gewigt geeve.
2. Let aandagtig op alle voorkomende gelegenheeden, geſchikt ter leering; gebruik die verſtandig, en bewaar U voor drift.
3. Zijt niet onrechtvaardig in uwe ſtraffen en belooningen, noch al te overtollig ſtipt in ver-

Digitized by Google

verboden of beveelen, maar zeer ſtipt in derzelver uitvoering.

4. Zorg voor afleiding en verleiding; voorkom het kwaad, liever, dan het te moeten ſtraffen als het geſchied is; en dwing de omſtandigheeden, die U omringen, zoo veel mogelijk, dat zij uw Plan niet tegenwerken.

Meer zou ik hier niet weeten bij te voegen, dat overal en altoos dienen kan; het gezond verſtand moet het overige doen.

Wanneer het gezegde van ROUSSEAU waar is, dat één mensch maar één mensch moet en kan opvoeden, om dat hij zich wel naar één caracter voegen kan, het zelve doorgronden en onderſcheppen, maar niet naar veele onderſcheidene, (en dit gevoelen heeft veel vóór zich,), dan is buiten twijfel *de Huizelijke Opvoeding* te verkiezen boven *de Publique*, wijl in de meeste gevallen, ten minsten een Huisgezin kleiner is, dan een School. Verder is *de Huizelijke Opvoeding* een allergeſchikst en eigenaartig middel, om den band der wederzijdſche liefde tuſſchen Ouderen en Kinderen nader toe te haalen, wanneer de Vader niet alléén Vader is door de natuur, maar de Zoon benevens het *leven* ook dit aan hem te danken heeft, dat hij *weet te leeven*.

Digitized by Google

De Ouderen kunnen ook, van de eerſte beginzelen af, reeds de zaaden der deugd in de tedere harten der kinderen onmerkbaar doen vatten, dus vroeger aan de Opvoeding beginnen; hun meer al ſpeelende leeren, dan eenen Meester mogelijk is, en, indien zij regt geaart zijn, ook met meer liefde, belangneeming, teêrhartigheid en zagtheid hunne kinderen vormen, dan een vreemde meester gevoelen kan: dan, dit is echter niet altoos 't geval; de ampts- en beroepsbezigheden, en huizelijke zorgen doen dikwijls den Vader 't hoofd omloopen, en maaken hem tot het liefderijk onderwijs zijner kinderen geheel ongeſchikt. Verder is het onderſcheid, dat een goed Vader de uitſpanning zijner bezigheden dikwijls bij zijne kinderen zoekt; en een Meester daar en tegen zijne vervroolijking natuurlijk nu en dan moet, en alléén daar in kan zoeken en vinden, dat hij van hunne zorg en onderwijs een oogenblik ontſlaagen is, oorzaak, dat in een huisgezin de kinderen meer altoos onder het opziende oog kunnen zijn; (want op de zorg der Ondermeesters is doorgaans niet veel te roemen, en het is niet te verwonderen, wijl hun leven het allerſlaavagtigſte, dat ik ken, en hunne eigene Opvoeding zelden zeer volmaakt is.) Ouders kunnen ook meer een ge-

zin-

Digitized by Google

ringe misslag of niet zien, of ligtelijk straffen, ook meer tot uitspanning en aanmoediging hunner kinderen toestaan, dan in een School mogelijk zou zijn; en deeze schijnen mij de voornaamste voordeelen *der Huizelijke Opvoeding*, boven *de Publique;* andere mindere zullen van zelv in 't oog vallen, wanneer wij de gebreeken der Schoolen verhandelen, het is dus onnoodig op derzelver optelling hier lang stil te staan. Even zoo zullen de voordeelen *der Publique Opvoeding* zich van zelv voordoen bij de optelling van de fouten *der Huizelijke Opvoeding*, die niet weinig nog gering zijn, en waar toe wij thands voortgaan.

't Is onbetwistbaar, dat de Opzieners *der Publique Opvoeding* niet minder onderheevig zijn aan mindere en zwaardere fouten en gebreeken in hun humeur, caracter, kunde, en genootene Opvoeding, dan de Ouders: maar het is even zeker, dat zij om hunne achting onder de kinderen, hun credit bij de ouderen, en den bloei hunner School te behouden en te bevorderen, er oneindig meer belang in hebben en stellen, zoo wel om 't bewaaren van hun gezag, als het bevorderen van hun voordeel, alle die fouten en gebreeken van zich zelve, van hunne huishouding, van hunne levenswijs zorgvuldig voor 't

Digitized by Google

oog der kinderen te bedekken; tot welker zedelijk bederv dezelve alzoo veel minder kunnen medewerken, dan in de *Huizelijke Opvoeding*.

De verkeerdheden, de ondeugd en onkunde der Ouderen, zijn alzoo zeer wezenlijke verhinderingen eener goede *Huizelijke Opvoeding*, en meermaalen heb ik Menschen hooren spreeken over het te school bestellen hunner kinderen, of dezelve den Meester aanbeveelen met eene stoutheid en onbescheidenheid, met eene opstapeling van onredelijke vorderingen, met eene wijsneuzigheid, met eene onbeschaamdheid, die ieder een moest verbaazen, welke wist, dat zij om hun onverstand en kwaade zeeden daar toe alleronbevoegdst waaren, en 't school-leggen ruim zoo noodig hadden, als hunne kinderen.

't Is dus niet te verwonderen, dat de kundige Schrijver eener verhandeling over de Latijnsche Schoolen, te vinden in zeker Nommer der Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschappen, Konst en Smaak, zich over zulke Weezens en derzelver ondeugende Jongens, die zij dierbaare panden gelieven te noemen, als over de voornaamste oorzaken, beklaagt, waar door het onderwijs op de Schoolen zoo traag voortgaat, en zoo slegt uitvalt, daar de Meester

van

Digitized by Google

van de 4 of 5 Jaaren, die zij bij hem doorbrengen, ten minsten twee moeten besteeden, om in deeze losbandige knaapen, door leegloopen, door de onkunde, onachtzaamheid en 't voorbeeld der Ouderen geheel bedorven, eenige zedelijkheid, eenigen vlijt en leerzucht, eenige ambitie in te brengen, en hun eerst handelbaar te maaken, eer men verder iets beginnen of vorderen kan aan hun onderwijs.

't Zou tijd verspillen zijn, en ook, geloof ik, in deeze Verhandeling ten onpas komen, (daar dezelve vordert, de *Huizelijke* en *Publique Opvoeding* tegen elkander te vergelijken, 't welk men dus niet beginnen kan, dan van dien leeftijd, waar op de keuze van één van die beide gedaan kan worden, dat is, (ten vroegsten van het zesde jaar,) 't zou dus ten onpas zijn, zeg ik, zulke gebreken, die zoo wel *de Huizelijke als Publique Opvoeding* vóór die Jaaren voorafgaan, alhier te willen ophaalen, en te onderzoeken, hoe veel reeds in de kinderkamer door Minne, Baker en Moeder op allerlije wijze bedorven wordt, door valsche denkbeelden van zaaken, die bestaan en die niet bestaan; die gezien kunnen worden, en die onzigtbaar zijn; van deugden en ondeugden; van waar en onwaar; van mogelijk en onmogelijk: niemand is daar

van

Digitized by Google

van onkundig, maar niemand weet het te verhelpen, en ik ook niet; de Auteurs mogen ſchrijven, de Vaders beveelen, dit ſtaat hun alles vrij; maar de uitvoering van hunnen raad en van hun gebod zal beide even zeer agterblijven, tot zoo lang, dat het getal der wijze Maagden dat der dwaazen overtreffen zal; en wie kan dat voor af berekenen?

Wij laaten dit dus blijven, zoo als wij 't gevonden hebben, en gaan voort tot die zaaken, die hunnen verderflijken invloed beginnen te verſpreiden, zoo dra het rijk der kinderkamer geëindigd is, en dan zal het ons, helaas! nog niet aan ſtof ontbreeken.

In alle *Publique Opvoeding* is ten minſten één, die het opperbewind voert; 'er is *één Plan*, dat door allen gevolgd wordt, en de één heeft niet het vermogen om af te breeken, 't geen *de* andere gebouwd had; dan, gantſch anders is dit zomtijds in *de Huiſelijke Beſtiering*, daar Vader en Moeder dikwijls zoo zeer op het ſtuk der Opvoeding verſchillen, dat zij regelregt ieder een' anderen weg inſlaan, en de één door de vingeren ziet of mogelijk wel beloont, 't geen de andere ſtraft; de één aanmoedigt, 't geen de andere tegengaet; ja, dat zij zelv zich niet ontzien in de tegenwoordigheid der kinderen

daar

daar over met hevigheid onder elkander te twisten, derzelver verkeerdheden te ontſchuldigen, hun de één over de ſtrengheid van den anderen te beklaagen, en iets tot vergoeding te geeven.

Daar zich dus ieder toelegt, om regt tegengeſteld met den anderen te handelen, valt het ligt te begrijpen, hoe ver zij eindelijk uit elkander loopen, en hoe fraai de uitwerking daar van moet zijn op hun, die 'er 't onderwerp van waaren.

Dan, niet min gevaarlijk is het voorbeeld van alle andere onéénigheden der Ouderen voor hunne kinderen; het daar uit voortvloeiende geduurig twisten; het gemelijke, dat hun caracter daar door aanneemt; de ondervinding, die de kinderen daar van ook al eens gevoelen moeten, ſchuldig of onſchuldig; het minder toezigt, dat zij daar door op hun neemen; het gebruik van onbetamelijke uitdrukkingen, enz. maakt de kinderen even eens netelig, koppig, weerbarſtig, weerſpreekend, logenachtig, doet hun eerbied, achting en liefde vergeeten; laat hun in 't wild loopen, maakt zelv, dat zij wel partij kiezen, en bederft hen zoo volkomen, dat men bijna aan de kinderen zien kan, of de Ouderen wel of kwalijk te zamen leeven. Wel dra beginnen zij ook in dat geval ſlordig, haveloos, ongereinigd en onbe-

ſchaafd

ſchaafd zich voor te doen, en gewennen al ras aan deeze liederrlijke gebreeken. Dit kan nimmer in dien graad in *een Publiq Opvoedings-huis* plaats vinden. Waarom? het eigenbelang, en de afzondering der Leerlingen van die huiſelijke Opera's verbiedt zulks.

Een ander gebrek, wanneer de Ouders het niet geheel in alles *ééns* zijn, is het, wanneer één van beide te teêr, ik zou zeggen te dwaas is, om zelv zijn ontzag te bewaaren, en dan zijn toevlucht neeme tot bedreigingen met Vader of Moeder of het School; hier van is het gelukkig effect, dat zij zelve ten ſpot en Vader of Moeder of het School tot een bullebak of zwarte man wordt, die alléén het vermogen zou hebben, en ook in der daad, juist door dat *middel*, alléén de macht overhoudt om te ſtraffen, en niet, om lief te hebben of te beloonen. Dit *is al* meede eigen aan *de Huizelijke Opvoeding*, daar in *de Schoolen* alléén één het gezag voert, de wet geeft, en die uitvoert.

Gevoeglijk wordt hier bij gebracht de verkeerdheid, wanneer de één Ouder buiten weeten van den anderen aan de kinderen dwaaze of nog ergere plaizieren en genoegens toeſtaat, ja zelf hun daar toe de zakken met geld vult. Wanneer beide de Ouders die dwaasheid gezamentlijk

lijk uitoefenen, is het reeds erg gedoeg, maar als het ter sluik door één van beide geschiedt, zou het mij verwonderen, zo 'er ook iets goeds van kwam. Ook dit kan in een Instituut van zelf geen plaats hebben.

Dan, zo de Moeders veel al in deeze Artikelen misdoen, gelijk de Vaders wel zoo goed zullen zijn, dit grootendeels voor derzelver rekening te laaten, zo misdoen echter zij zelve niet minder, wanneer zij hunne Vrouwen in tegenwoordigheid der kinderen norsch toespreeken, trotsch gebieden, en verachtelijk behandelen; of hunne reeds opmerkzaame en voor al op lustigheid, vrolijkheid en uitspatting oplettende kinderen bij allerhande gezelschap mee toelaaten, waar menschen, of ten minsten zulken, die derzelver uiterlijke gedaante draagen, onkundig, wat eerbied men aan de tedere onschuld der kinderen behoore toe te draagen, bij den maaltijd, en den wijn in blos-verwekkende onbeschaamdheid hunne aartigheeden uitspuwen, zwetzen, vloeken, tieren, en groots zijn op het bedrijf en verhaal hunner verkeerdheden. Vaders! dit is een groot kwaad, waar van gij verantwoording doen zult; maar wee u! zoo gij boven dien tot de ongelukkige dwaasheid vervalt, om uwe eigene onbezonnenheeden meede in dit verhaal te mengen,

al

Digitized by Google

al-lagchende die goed te keuren, en ſmaakelijk te maaken aan uwe kinderen, en hun te doen reikhalzen naar 't ogenblik, dat zij meede in de uitgieting van allen moedwil en wellust zich baaden mogen. Vergeefsch voegt gij 'er dan *bij, ik was toen jong, en bedagt het zoo niet.* 't Verhaal verdorf reeds alles; maar dit bijvoegzel maakt het onherſtelbaar, daar het uwe *jeugdige* toehoorders in het denkbeeld brengt, dat Jeugd het recht geeft, om onbedagt te zijn, en ter genoegzaame verontſchuldiging van ſnoodheeden voor u geſtrekt heeft, en dus voor hun ook ſtrekken zal. Dezelfde redenen beletten al meede de kwaad in een School te vreezen.

Hier aan grenst de al te groote gemeenzaamheid met uwe kinderen, of zelf met elkanderen in hunne tegenwoordigheid. Ik word hier door geen voorſtander van al te groote *ſtrengheid*, die honden-vrees, of ſlaafſche onderwerping voortbrengt: in alle dingen is een maat, welke men zonder ſchaade niet overtreeden mag, en het is alléén het *al te*, waar voor men zich, voor al met kinderen te wagten heeft; wanneer dus Ouderen menigmaal en telkens hunnen ſtand vergeeten, hunne kinderen onwaarheden vertellen, hun bedriegen, hun plaagen, zarren en vertoornen, en zich dus in de noodzakelijkheid bren-

Digitized by Google

rengen, om zich daar na weer met hun te ver-oenen: of wanneer zij te zamen, in hun bij-ijn, ſtoeien; dwaasheeden, kinderachtigheeden n wulpsheeden bedrijven of ſpreeken; wanneer un leeven een voorbeeld is van ongeregeld op-aan en te bed gaan; onbepaald uitgaan en te uis komen; onzeker of laat en overdaadig ont-ijten, eeten, avondmaalen; wanneer eindelijk edigheid, orde, ernst, welvoegelijkheid door un zelven verzuimd wordt, met wat recht kun-en zij dan betere dingen van hunne Kinderen orderen of wachten, dan waar toe zij zelven en opleidden! Een altoos ſtuursch gelaat bij oed en kwalijk doen; de ſtrengheid van eenen echter, en onverzettelijke koelheid voegen ven min aan Ouders, en brengen andere, maar ven groote nadeelen voort, wijl zij den ingang an allen goeden raad verhinderen; even gelijk et aardrijk een' zagten weldadigen regen, dank-aar en greetig inzuigt, maar zich voor een ha-elbuij ſluit; het is dus *Orde* en *Middelmaat* lleen, die het gewenschte doel bereikt; en de-e wordt in dit geval ook meer in *de Schoolen*, lan in *de bijzondere Huizen* gevonden.

Dezelvde gevolgen zijn te vreezen, wanneer nen met een glimlach allerlije tegenſpraak, as-urantie, moedwil, ſtoutheid, onwaarheid en

Digitized by Google

verkeerdheid goedkeurt, of met te veel ſtrenheid een opkroppend *Zwijgen*, *Lijden*, en *Gebroozamen* vordert. Zoo verkeerd als het is de eerstgemelde kwaade hoedanigheeden door ſtilzwijgen, en meer dan ſtilzwijgen, aan te moedigen, en dus in Kinderen eenen verkeerden geest aan te kweeken, die hen eindelijk laſtig voor zich zelven en haatelijk voor anderen moet maken: even zoo vernederend en den Mensch onbetaamlijk is het, hun met dreigende oogen alle verdeediging, hoe gegrond ook, te ontzeggen; hun wreed de mogelijkheid te ontneemen van zich onſchuldig te bewijzen, en hun het geleeden ongelijk ſtilzwijgend te doen verzwelgen. Dit maakt wel lijdelijken, maar ook morrenden: wel gedweeën, maar ook zuchtenden: wel bedroefden, maar ook wrokkenden: wel ſtillen maar ook verinzenden: en wat is van zulke caracters ééns te wagten, — dan, dat zij den beſcheidenen, den zeedigen, den vroomen uithangen, en zoo als men zegt, de Kat in den donker nijpen; wraakgierige en verraaders worden, en, buiten dien, hunne Ouders haaten, als hunne dwingelanden? Dit gebrek is niet alléén eigen aan *de Huizelijke Opvoeding*, ſchoon doch daar aan het meest, ten minſten voor het eerſte deel van dit Artikel, dat in de *Publique Opvoeding*

Digitized by Google

ding minder geleeden wordt; waar tegen misschien het laatste deel daar meermaalen plaats heeft.

Voeg hier bij alles, wat Dwang kan genoemd worden: In de *Schoolen* zijn ten minsten zeekere vrije uuren, die de Jongeling verlangend te gemoet ziet; waar van het vooruitzicht hem reeds verheugt, en die hij met wellust geniet; hoe bevorderde dit zijne tevreedenheid, zijn geluk, en dus zijne gezondheid? Een ruime lucht, een makker, dien hij bemindt; een spel, dat hij verkiest, doet hem op één's alle zorgen vergeeten; in huis daar en tegen ontmoet hij steeds het zelvde gezelschap, van zijne Broeders en Zusters namelijk; dezelfde éénzelvigheid van Speelen, tot dat de Kermis eene verandering voortbrengt; en een rampzaalig Binnenplaatsje, zo hij zoo gelukkig is, van zes voeten in het vierkant, is het bekrompen tooneel voor zijne zich steeds uitbreidende krachten en werkzaamheeden. En, s'winters avonds, — dan heeft hij niets; dan zit hij met de overigen ingepakt in een klein toegemeteld vierkantje: Vader heeft wat te Schrijven, Moeder wat te Rekenen in het Keukenboekje; of iets anders te Leezen, en hij, — hij ziet in de Kaars, in 't Vuur en in zijn Prentboek beurtelings, zonder echter iets te zien,

Digitized by Google

en wenscht, dat de heele ſpelonk van één berſted om hem Gods vrijen Hemel, de Sneeuw, en Maan te laaten aanſchouwen; maar evenwel h moet blijven zitten en ſtil zijn, en van da naar het bedompte bed dwaalen; — gelukkig zo dat nog niet gewarmd, of met een kanneti voorzien is; en daar zinkt hij dan, meer be dwelmd dan ſlaapende; meer lusteloos dan ver moeid; der onbewustheid in de armen. Bij da braadt men Hem bij 't vuur; s'nachts ſtooft me hem in 't bed; en de Lucht; de noodzakelijke Lucht wordt hem, als de reuk der pest, onhou den. En wat moet nu van deezen geſmoorden of uitgebroeiden Jongeling worden? Een goed aartig Vader voor een Proveniers Huis, zo zijn aanleg ook tot gemak is; of, als hij zijn eigen Meester wordt, een uitbandige ploert, zo zijn geneigdheid tot het lugtige trekt, die zijn ſchaade, zo hij meent, maar tot zijn eigen ſchaade, dubbel te rug haalt. Neen —— zoo verteederdt, zoo ſtooft, zoo braadt men toch geen Menſchelijke Weezens *in eenig Publiq Inſtitut*, hier te Lande ten minſten; het minder naauwlettend opzicht leert hun daar ten minſten Regen en Zonneſchijn, Hondsdagen en Sneeuw, Vorſt en een Kagchel, blootshoofds of gedekt, naar 't valt, zonder ongemak, gevoelen en verwisſelen.

Doch

Doch tot alles is mijn tijd te kort, en het beſtek te klein. Eenige weinige hoofdzaaken zal ik noch even aanhaalen. Men dwingt bij voorbeeld, *in eene Huishouding* de Kinderen, wanneer zij met elkanderen twisten, tot eene ogenblikkelijke verzoening, met bedreiging van ſtraf voor den geenen, die weigeragtig is: en echter *de beste* van de twee is, misſchien juist weigerachtig. Wie, die het hart wel geplaatst heeft, 't zij Jonge of Mensch, zal zijne onvergenoegdheid en toorn zoo ogenblikkelijk vergeeten kunnen, vooral als hij daar en boven nog van den ſterkſten ſlagen heeft ontvangen, om dat hij ſterker was; maar niet, om dat hij meer gelijk had; en als die dan met eene triumpheerende houding hem de hand van verzoening, even als een gunst, aanbiedt: en door deeze toegevenheid zijne lompe zeege des te meer tracht ſtaande te houden, te bewijzen, en te bevestigen, en dus hem te verneederen? — Wel — ik ben niet meer een Jonge. — Evenwel zou ik in zulk een geval niet gaarn meer erkennen, dan, dat mijn overwinnaar de ſterkſte was van ons beiden. — Een Kind in Huis echter wil men zonder onderzoek, zonder billijkheid, zonder recht, (tot zijn eigen rust en gemak) dikwijls terwijl het gemoed hem vol, en zijn gramſchap op het

Digitized by Google

hoogſte is, dwingen tot verzoening tot een kusch; maar dwingt men hem dan niet tot een Judas-kusch? zelv, al had hij ongelijk, kan men zonder hem alvoorens bedaard en overtuigd te hebben, wel iets anders van hem vergen, dan een Judas-kusch? ik geloov het bezwaarlijk. En daar dergelijke twisten in *Publique Inſtituten*, meestal, niet terooren komen van den eersten Opziener, is dit misſchien voor het caracter der Jongelingen een wezenlijk geluk: zij doen dit onder elkander veel billijker af, en een blaauwe *klap*, is vast altoos veel minder ſchadelijk, dan eene geveinsde verzoening en een blaauwe *Conſcientie*.

Niet minder willekeurig zijn ook dikwijls de Ouders in 't geeven hunner beveelen, in 't verbieden, in 't bedreigen van allerlije ſtraffen: en, te voren niet genoeg bedagt hebbende, of het geen zij bevolen, uitvoerlijk was; *of 't geen zij* verbooden, wel zoo verkeerd was; of aan Kinderen wel kon of moest of behoefde belet te worden; of de ſtraf, die zij bedreigden, wel geëvenredigd aan de misdaad, en van dien aart was, dat zij dezelve dadelijk konden uitoeffenen; komen zij daarna in de noodzakelijkheid, hun bevel in te trekken; de overtreeding door de vingeren te zien; het verbodene ſtilzwijgend te laaten geſchieden, en de ſtraf te vergeeten; en waar toe het

dee-

leeze ongelijkheid aan zich zelve anders ſtrekten, dan om de Kinderen het een en het ander te doen in den wind ſlaan; hunne Ouders te min achten; en met verbod en ſtraf te lachen? Een zeker verband aan ordre, tijd, en plaats; ook de meerdere ondervinding van het nadeel belet de Opzieners der *Publique Scholen* zoo ligt in deeze fouten te vervallen.

Eindelijk, (en dit is geen gering Artikel) ziet men Kinderen in hunne *Ouderlijke Huizen*, ſchoon dit volgens het voorgezegde wel anders kon en moest zijn, doorgaans minder onder opzicht dan in de Schoolen: Zij gaan onder allerlije voorwendzels, of om deeze, of geene boodſchappen, geduurig alleen langs de ſtraat; maaken afſpraaken met hunne makkers; voeren allerlije, dikwijls zeer gevaarlijke, Plans uit, en bedrijven niet zelden menigerlije moedwilligheeden. 't Is wel moeielijk dit voor te komen; maar dat neemt niet weg, dat het doch een zeer wezenlijk gebrek *der Huizelijke Opvoeding* is en blijft. In Huizen ook, waar de Ouders van Maandag tot Zaturdag alle avonden hunne Partijen, Collegien, Societeiten, &c. ijverig bezoeken: of waar het al te naarſtig en ontijdig kerkgaan anderen hunne overige pligten doet vergeeten, kan het ook niet wel anders zijn, of

Digitized by Google

het leeglopen zonder opzicht, en de nutteloozen omgang met wulpſche dienstboden, en derzelver verderflijk voorbeeld moet van den ſchadelijkſten invloed voor de Kinderen zijn. Ouders kunnen wel niet geheel zonder omgang met Menſchen zijn, maar 'er is nog eenig onderſcheid in, of men altóos in huis, of altoos daar buiten zij. *Het Kerkgaan* reken ik ook zeker niet onder de fouten, maar wel *het Ontijdig Kerkgaan;* want even min, als ik geloov, dat het den Struikroover veel verontſchuldigen zal, *dat hij*, leevende van Moord en Roof, echter altoos in zijn hol een waslicht voor de heilige *Maagd* gebraad heeft, om daar door zijne gepleegde ondeugden weer goed te maaken; even min, geloov ik, dat een eerdienst, gepaard met een zoo gewigtig pligverzuim, als het opzicht en de Opvoeding der Kinderen, Gode kan aangenaam *zijn*. De inrichting *der Schoolen ter Publique* Opvoeding maakt ook deeze gebreeken aldaar minder mogelijk.

En dit is nu zoo ver hoofdzaakelijk, het geen de Zeden der Jeugd betreft, wanneer wij nu verder hun onderwijs naargaan, zullen wij ook daar in merkelijk gebrek bij *'t Huizelijk Beſtier* ontmoeten.

Veele Ouders ontbreekt het geheel aan *alle*

kun-

Digitized by Google

kunde, daar toe noodig, zoo wel als aan ondervinding en gemaatigdheid: anderen hebben wel geen gebrek aan kundigheeden, tot onderwijs noodig, maar zeer dikwijls ontbreekt het hun aan geduld, de wijze, de inrichting of den tijd, om zulks met eenigen vrucht te ondernemen: de meerdere ondervinding; de proeven op verschillende Caracters en verstanden, en de graaden daar van, doen een Meester, wiens dagelijks werk dit is, er alles op verzinnen, en gemakkelijker en gelukkiger slaagen; En wijl dit zijn hoofdbezigheid uitmaakt, wordt hij door andere niet daar van afgetrokken, zoo als eenen Vader gebiedt, wiens ampt of beroep hem den tijd niet gunt, of zijn verstand reedt afmat of het humeur zoo verzet, dat hij tot den omgang, ik laat staan, tot het onderwijs van Kinderen geheel ongeschikt wordt.

Deeze zelfde Redenen zijn oorzaak, dat het hem onmogelijk is, zijne Kinderen aan die orde en stiptheid te gewennen, die vereischt wordt, als men er een bruikbaar Mensch van zal vormen, die zijne zaaken wel regelt. Hij kan zijn onderwijs niet aan zekere uuren en tijden verbinden; dit moet geschieden, als het kan; dikwijls blijft het dus geheel agter, en het Kind wordt daar door achteloos.....

Digitized by Google

En zo hij ook al door geene Ampts-bezigheeden wordt afgetrokken, zo zijn 'er doch nog menigvuldige voorkomende zaaken, die den geregelden voortgang van 't onderwijs verhinderen, zoo als; uit de Stad gaan, bezoek geven of ontvangen, timmeren, de tuin, de buitenplaats en honderd dingen, die in een *School* niet voorkomen, ten minsten, die daar den voortgang van het werk niet mogen verhinderen; maar die eenen Vader beletten, niet alléén zelve prompt op de uuren van onderwijs te passen, maar ook het opzicht te houden over de Meesters, in zijn Huis les geevende, en de verrigtingen zijner Kinderen bij dezelven; die echter niet geschiedende, gaat tijd en geld ook daar vrugteloos verlooren; immers de Jongeling ziet den Meester, die daar bij hem moet komen, even eens aan als den Schoen- en Kleermaaker, welke hij, hoe onredelijk ook, geleerd heeft te verachten; hij onderneemt dus, en meent daar toe recht te hebben, den Meester naar zijn hand te zetten, zijn eigen zin te doen, en te leeren *zoo veel, wanneer* en zoo als hij het verkiest; en de Meester, uit vrees van hem tegenzin te veroorzaaken, en dus een les te verliezen, is laag genoeg zich dit te laaten welgevallen, wanneer niet de Ouders daar anders

in

in voorzien. Dit kan *in de Huizen van Publique Opvoeding* echter ook wel plaats vinden.

Niet zelden hinderen ook de overige Leeden der Familie, in dezelfde Stad woonende, Grootvaders en Grootmoeders, Oomen en Tantes, den bestgezinden Vader in de uitvoering zijner wel ingerichte Plans. Zij verzoeken of ontneemen hem de Kinderen dikwijls en op ongelegene tijden; allerhande kleine en groote fêtes en verkeerde toegeeflijkheeden verbreeken den regel der werkzaamheid, en benadeelen dikwerf de gezondheid, het caracter en de naarstigheid: en even het zelvde is te vreezen van de betrekking, waar in hij staat met andere zijner bekenden, en derzelver kinderen, wier opvoeding en Caracter misschien zoo zeer onderscheiden is van dat geene, waar toe hij zijne Kinderen gaarn vormen wilde, dat die omgang niet anders kan, dan volstrekt schadelijk daar aan zijn; en echter, wil hij niet onbeleefd, eigenzinnig en tyrannicq heeten, hij moet het laaten geschieden. In *de Publique Opvoeding* van deezen hoop meer afgescheiden, is dit gevaar voor de Jeugd minder groot. Dikwijls komt hier ook de zuinigheid zeer ontijdig ter baan, en terwijl men maateloos verkwisting doet aan alles, wat tot pracht van kleeding, enz. dient, noodzaakt men de Kinderen zich, in 't geen

geen hun leeren betreft, op allerlije wijzen te behelpen met oude en afgebruikte Inſtrumenten, verſletene Boeken, afgeſcheurde en halv beſchrevene Papieren: dit voldoet hun niet; zij gebruiken het niet met *lust*; het ſpoort hun ook niet aan, om alles net en zindelijk te doen en te houden; *in de Scholen* daar en tegen wordt dit alles niet zoo naauw genoomen, en zij worden in 't ordenelijke van het noodige voorzien. Deeze en dergelijke zaaken zijn, beken ik, geene noodwendige gevolgen *der Huizelijke Opvoeding*, maar men ontmoet die echter overal en ieder dag, en zij ſchaaden meer, dan men oppervlakkig gelooft.

Wanneer nu in alle deeze gebreeken voorzien wordt, door een goed Gouverneur of Gouvernante, welke alles, wat den Ouderen aan kunde of tijd ontbreekt, volkomen aanvullen; *die niet* als om den broode werken, maar met ijver, liefde, menſchenmin en welmeenenheid; dan kan een groot deel deezer zwaatigheeden aanmerkelijk verminderd, maar, ik zou gelooven, geen één geheel weggenoomen worden. En nog, is dit iets, dat allen Ouderen geleegen komt? of waar is het aantal van zulke Gouverneurs, die zoo verſtandig, kundig, eerlijk, ijverig en belangneemend hunnen post vervullen; en waar zijn

zijn de Ouders, die dezelve niet gelijk ſtellen, met hunne eerſte bedienden, maar hun eeren, achten en doen eenbiedigen, gelijk zij verdienen? *Zekerlijk* ken ik zulke Gouverneurs en zulke Ouders, maar zij zijn zoo dun gezaaid! Veele Grooten merken den Leidsman hunner Kinderen, op 't pad van deugd en wijsheid, aan, alléén als een vereischt toevoegzel aan hunne ſtatie; en zulke blinde leidslieden, op déeze voorwaarden aangenomen, voldoen ook volkomen aan deeze hunne belagchelijke roeping; en de nadeelen daar van voor Zeeden, Godsdienst, Caracter en Verſtand op te tellen, zou vergeefsch en langdraadig zijn.

Eindelijk is één gebrek uit *de Huizelijke Opvoeding* nimmer weg te neemen, dat is, de onmogelijkheid, om ooit de ambitie der Kinderen daar zoo op te wekken en aan te ſpooren, als in *de Schoolen*. Men kan wel ook *in Huis* het éene Kind tegen het andere als om den Prijs doen arbeiden; den naarſtigen beloonen, en daar door den agterblijvenden beſchaamen: maar men loopt daar door groot gevaar, om onder Broeders of Zusters meer jalouſie, nijd en haat te bewerken, en 't Caracter dus te bederven, dan wel betamelijke eerzucht, die tot het groote en goede aanſpoort, te bevorderen; vooral zo 't gebeurd,

dat

dat de jongste eens den ouderen voor uit streeft. Maar ook buiten dien, hoe zeer men goedkeuring, eer en belooning *in 't Huizelijk bestier* vermeenigvuldige, men kan nimmer daar aan dat gewigt en dien indruk verbinden, welke de algemeene goedkeuring, de eer in 't Publiq bewezen, een Prijs, bij voorbeeld, voor 't oog van de geheele *Waereld* weggedragen, en eene openlijk behaalde en gepreezene Triumph op het eedel hart van eenen braaven Jongen noodwendig maaken moet.

En dit is dan wel het voornaamste, het geen ik voor het ogenblik op *de Huizelijke Opvoeding* aan te merken heb; 't zij dat deeze gebreeken daar meede noodwendig en uit den aart verbonden zijn; 't zij dan, dat dezelve toevallig, maar echter zoo toevallig zijn, dat zij bijna nooit zich anders vertoonen; als 't waare, *daar in* geweeven en daarvan onafscheidelijk zijn.

Ik twijffel zelv niet, of 'er was nog wel bij te voegen; mogelijk vind ik die gebreeken, als mij de tijd zulks toelaat; doch daar dezelve bekrompen is, vergenoege ik mij voor tegenwoordig met het geschreevene, en wil het zelve niet te rug houden, wijl het mogelijk *iets* goeds kan bevatten, hoewel het niet volkomen is; maar ga voort tot de beschouwing *der Publique Opvoeding*. —

Wel-

Digitized by Google

Welke, hoe zeer zij uit het voorverhandelde zou schijnen bij mij de meeste goedkeuring te verdienen, echter op ver na van gebreken niet vrij is, gelijk wij uit de stuks-gewijze behandeling derzelve zien zullen.

Tot *de Instituten, ter Publique Opvoeding* geschikt, kan men brengen alle zoorten van Hollandsche en Fransche Schoolen voor Heeren en Juffrouwen: verder Latijnsche, Zee- en Militaire Schoolen, Illustre Schoolen, Athenæen en Academien. Alle deeze zoorten heb ik niet zoo bijzonder bestudeerd om de gebreeken van dezelven, die zij zekerlijk groote en veele hebben, te kunnen weeten: Ook zou zulks een eindeloos werk zijn, niet voldoende aan het oogmerk der Vraag: Wij bepaalen ons dus wederom tot een algemeen overzicht daar van, en zullen zoo wel die gebreeken aanroeren, zoo ver mij die bijvallen, die, schoon toevallig, echter gemeenlijk of bijna altoos dit zoort van onderwijs aankleeven, als die, welke uit deszelfs aard en natuur moeten voortvloeien.

In de eerste plaats valt hier aan te merken, dat de Gebouwen of Vertrekken, waar in Publiq Onderwijs gegeeven wordt, meestal bedompte, akelige hokken zijn, geheel niet geschikt om den geest te vervrolijken en deszelfs kragten te ver-

verhoogen en te ſpannen; maar daar men zich gemakkelijk verbeelden kan, gevangen te zitten daar men, met één woord, bang in wordt. Daar wordt in deeze treurige ſpelonken, vooral bij de Hollandſche Meesters een menigte Kinderen, rein en onrein, morzig en zindelijk, gezond en ongezond op één geſtapeld; zoo, dat de gloed der ademen het ganſche hol zeer ſchielijk tot een brood-oven van alle ſchadelijke beſmetting ſtookt. Dan zijn daar in dikwijls nog ſteene vloeren en vogtige wanden, binnen welke de rommelzootje zonder orde of tucht door elkander lacht, ſchreit, zingt, twist, rekent, opregt, dat het een voorbijganger al haast ſchrik aanjaagt. Niet veel beter is het met de Franſche Schoolen, in veele dezer opzichten: en alder wordt hier ongezondheid en bezmetting gepaard aan verwarring en wanorde.

Na de gebreken der Gebouwen volgen natuurlijk die der Opzieners van dezelven: men kan en mag niet anders onderſtellen, of 'er wordt naauwkeurig acht gegeven, dat daar toe geene anderen dan braave, zedelijke, kundige, Godsdienſtige, zagtzinnige Menſchen verkooren worden: dit zou men zoo onderſtellen, maar 't is zoo niet, en het kan zoo niet zijn.

1. Alle worden niet daar toe aangeſteld, maar

maar veele werpen zich zelve 'er toe op, zonder andere roeping, dan hunne eigene overtuiging hunner bevoegdheid; zekerlijk geen onpartijdig Richter.

2. Nergens bijna wordt hun het beſtaan zoo gemakkelijk gemaakt, dat de behoefte hen niet in verzoeking brengt van gierigheid en eigenbelang.

3. Vordert men van één Mensch veel te veel; hij moet het generale opzicht voeren over de Schoolen; de Onderwijzers; 't Onderwijs en de Huishouding; hij moet zelv Leſſen geeven, en dan nog op de Zeden letten, en alle paſſen der Jonge Heeren naargaan: hij draagt zich onder dien overlast kracht- en lusteloos, en kan het doch niet alles uitvoeren.

4. De knibbelarijen, wijsneuzige onkunde en zuinigheid der Ouderen maakt het hem volſtrekt onmogelijk, om dat alles aan te ſchaffen, te doen, en te laaten doen, wat hij overtuigd is noodig te zijn tot vorming van het hart en het verſtand zijner *Eléves*, en gaarn wenſchen zou, daar aan te kunen beſteeden.

5. Daar de Opvoedingshuizen alle in de Stee-

Digitized by Google

den zijn, kunnen zij ook meestal niet ruim of gezond genoeg zijn, ook geeven allerlije zoort van Bezoeken, Ceremonien en nutteloze plechtigheeden der Onderwijzer te veel afleiding, en beneemen hem te veel den tijd, en verhinderen te veel zijne Plans.

Uit de onderneeming van zoo veelen, als zonder eenige roeping zich opwerpen tot *Publique Opvoeders*, volgt duidelijk, dat het gras word voor de voeten weggemaaid van die geenen, die 'er eigenlijk toe geroepen zijn, die 'er hun beſtaan uit moeten hebben; en *dit heeft* verhooging der kostgelden ten gevolge, wijl een klein getal diſcipulen, die weinig betaalen, niet toereikende is om de *kosten* goed te maaken: *Immers* als de *Inſtituten* hun beſtaan moeten vinden *uit* het opvoeden van een *gelijk* getal *Jonge Heeren*, als waar uit voorheen 20 beſtonden, dan moet het inkomen van ieder geringer worden, en de kostgelden dus verhoogd. 't Was dus voor het algemeen beeter, dat 'er vaste, beproefde en wettig aangeſtelde mannen tot die poſten geroepen wierden, die aanſprakelijk voor hunne daden waaren, wier Tractementen zoo ruim waren ingericht, dat zij niet noodig hadden zich

te

te verneederen, om te aazen op het rampzalig en ſchandelijk voordeel der kostgelden, maar dezelve zeer gering konden ſtellen.

't Is daarom echter niet te ontkennen, dat 'er onder deeze zelv beroepene Opvoeders, Mannen van verdienſte kunnen zijn, en ook zijn: maar daar dit beroep, zoo 't mij althans toeſchijnt, aan te veel moeielijkheeden onderheevig is, om het voor louter plaiſir bij de hand te neemen, is 'er doch ſterke agterdocht tegen het grootſte deel hunner, dat armoede en winzucht de groote drijfveeren van deeze hunne Menschlievende onderneeming zijn, en 't blijkt niet zelden, dat zij ook wezenlijk zich vooral toeleggen op het bereiken van dit groote oogmerk; en hoe zij ook zwetzen van een onderwijs in allerlije zoorten van kundigheeden, echter maar arme halzen zoo wel in het één als in het ander zijn, en zomtijds van zeer twijfelagtige Zeeden. Immers niet aan ieder, die eenige oppervlakkige kennis van twee, drie Taalen, wat Hiſtorien, Geographie en Matheſis bezit: in wien vervolgens Gierigheid en Zwetzerije het Hoofd-caracter maaken; Die dus geen eerlijkheid genoeg kan hebben, om niet den meestgeevenden boven anderen te ſtellen; die een ſlegt Caracter bij een kwaad Humeur voegt; in 't kort, die 't al-

Digitized by Google

léén om den broode doet, zonder zich te bekommeren over den wensch der Ouderen, het nut der *Eléves*, en het heil van 't Vaderland, (voor al zo hij een Vreemdeling is,) kan door deeze qualiteiten bevoegd worden tot het gewigtig ampt van Opvoeder der Jeugd.

't Zijn evenwel niet deeze Heeren *alléén*, aan wien de Opvoeding zeer kwalijk is toevertrouwd; ook onder die geenen, die door een beroep daar toe gewettigd, alshands behoordden onberispelijk, verstandig en bekwaam te zijn, schuilen niet zelden dezelfde gebreeken *in* denzelfden graad. Bekrompene inkomens en moeielijkheid van bestaan geeven 'er zekerlijk de eerste aanleiding toe, en beletten, dat Ouders, *die* hunne Kinderen eene goede Opvoeding *kunnen* geeven, *niet besluiten kunnen* om *hen op te leiden* tot deeze armhartige kostwinning; *dies vervalt* dezelve in handen van eene geringere Classe van Menschen, wien door hunne eigene Opvoeding meest al veel ontbreekt om goede voorgangers der Jeugd te zijn; voeg hier bij de reeds gemelde redenen, ontleend uit de verkeerdheid om van één Mensch alles, en dus te veel, te vorderen; uit het verminderend getal der kostdiscipulen door het toeneemen van het getal der Onderwijzers, waar door 't bestaan *nog* armelijker

Digitized by Google

ter en de mogelijkheid om alles te kunnen doen, wat den Jongen Heeren dienſtig kon zijn, geinger wordt; uit de beknibbelingen der Oudeen; de bezwaarlijkheid, om voor billijk loon ;ich geſchikte Ondermeesters te bezorgen, over wien hij zijnen arbeid verdeelen en dus verlig:en kon: voeg dit alles te zaamen, en gij zult niet meer twijfelen, of *de Publique Opvoeding* onder die bezwaaren gedrukt, moet noodwendig bekrompen en ſlegt zijn, en ſteeds ſlegter worden.

Na dat wij dus beſchouwd hebben, welke nadeelen daar op thands uit de omſtandigheeden en tijden hunnen ſchadelijken invloed hebben, zonder echter direct aan *de Publique Opvoeding* eigen te zijn; zullen wij thands onderzoeken, welke gebreeken daar mede altoos noodzakelijk verbonden moeten gereekend worden; en daar uit zullen dan wederom van zelve de voordeelen *der Huizelijke Opvoeding* boven dezelve in 't oog vallen, zonder eene aparte optelling te behoeven.

In de eerſte plaats komt hier in aanmerking, het geen reeds te vooren met een woord vermeld is, het moeielijke, het bijna onmogelijke, dat 'er in ligt voor één Man, on de onderſcheidene Caracters zijner *Elèves* bij eene groote en ſteeds

Digitized by Google

afwisselende menigte te doorgronden, te onde
scheppen, elk naar zijnen eisch langs versch
lende wegen tot goede eindens te bestieren, e
te gemoet te komen; hier toe diende hij zeh
wel het vermeend vermogen van een' Cameleon
te hebben; en echter is dit een voornaam ver-
eischte ter vorming der Jeugd; maar wijl hij ie-
der ogenblik tot een ander Persoon spreekt, is
het bijna boven het Menschelijke; als men, bij
voorbeeld, billijke reeden heeft gehad zich boos
te maken tegen den eenen, zulks op het ogen-
blik zoo te vergeeten, dat het humeur en de
toon daar van niets overbehoude, als men direct
weer met een' anderen te doen heeft, die geheel
onschuldig is, en met dat geval in geene betrek-
king staat; het zou echter inderdaad zoo behoo-
ren. Veel eer is te verwachten, dat iemand,
langduurig aan dit beroep gewoon, vooral zo
hij 'er alléén voor is, eindelijk, zonder het te
weeten, bepaald raakt tot zekere vaste handelwijs,
tot zekeren *Slenter*, om het zoo eens te noemen,
die hem in alle gevallen en in alle Caracters, zon-
der de vereischte onderscheiding, één en dezelf-
de leiding en bestiering doet volgen, 't geen
nimmer aan het bedoelde oogmerk regt voldoen
kan; wel is waar, hij krijgt door de ondervin-
ding ook weer veel meerdere kennis aan onder-
schei-

Digitized by Google

ſcheidene Caracters, en leert daar door veel beter dezelven doorgronden en beſtieren, zoo lang zijne krachten en lust volkomen blijven; maar het bovengemelde kwaad wordt daarom vooral erger, wanneer zijne klimmende Jaaren hem zwakker en lusteloozer maaken, en hij geene middelen bezit, noch om zich van eenen bekwamen mede-helper te voorzien, noch om zich van zijnen vermoeienden post te kunnen ontſlaan: want men is niet ſchielijk, om zelf den afgeleefden Grijſaart *Emeritus* te maaken, maar laat liever uit eene kwalijk gepaste bezuiniging den kraakenden wagen meêgaan, tot hij van zelve in duigen valt, tot groot nadeel van alle anders wel ingerichte Inſtituten, en derzelver Voedſterlingen.

Een ander gebrek, reeds opgeteld onder de fouten *der Huizelijke Opvoeding* wordt ook hier in geen minder graad gevonden, namelijk het niet toezien op de overige Meesters, die op onderſcheidene uuren de Jonge Heeren verſchillende leſſen zouden geeven.

Wanneer niemand over hun het oog houdt, zijn zij, meestal uit eigenbelang, te zwak en toegeeflijk aan de verkeerde verkiezingen der Kinderen, en het is veel meer nog in *een School* dan in *een Huisgezin* te vreezen, dat de Op-

Digitized by Google

ziener deeze zorg of beneden zich rekenen, of vermeenen zal, dat hij, den geheelen dag belast met de zorg der Kinderen, wel recht heeft deeze vrije ogenblikken voor zich zelven te genieten, en dat ieder Meester zijn eigen plicht behoordt te weeten: zekerlijk behoordt het ook wel zoo, maar het is zoo niet, en wanneer niemand zich hunner bekommerdt, zijn zij niet zelden zoo kwalijk beraaden, als de Kinderen zelve.

In *een geregeld Huisgezin* wordt het ook zelden aan Kinderen toegestaan, hunne uitspanningen anders te neemen, dan onder het oog hunner Ouderen, schoon in een enger kring, en dus minder gezond: In een *School* wordt hun ook wel geduurende den speeltijd belet verder te komen, dan de Plaats, maar daar zijn zij ook voor dien tijd volkomen meester *hunner verrichtingen*. De Opziener van 't Instituut houdt deeze uuren voor zich zelve, en de Ondermeester, zo er die is, is zeer te vreede, als hij hen voor vuur en water bewaart, en voor de rest ééns in vreede een pijp mag rooken, ('t is den armen Man ook niet te misgunnen,) maar, wat verder hunne gesprekken, overleggingen, onderneemingen en twisten betreft, daar in genieten zij voor dien tijd eene al te groote en

scha-

Digitized by Google

chadelijke vrijheid. Daar bederven zij veel, le één in 't Caracter van den anderen. Wie wistgierig, zarrend, heerschzuchtig, haatdraagend, ligt geraakt, wrevelig, trotsch, wraakgierig is, oefent daar deeze hebbelijkheden vrij uit, en neemt in deeze qualiteiten noch meer toe, of door zijn eigen toedoen, of door de plagerijen der anderen. Dit kan in *een geregeld Huisgezin* niet zoo erg voortplanten, wijl het getal daar minder, en het opzicht digter bij de hand is.

De inwooning dus van zoo veele Kinderen bij elkanderen heeft wel iets goeds, maar ook zeer veel kwaads: 't goede is, dat zij elkanderen hunne gebreken vrij uit zeggen en verwijten zonder eenige omwegen, en dikwijl wel zoo juist, dat de meerdere kunde en ondervinding van den Onderwijzer moeite zou hebben, het te verbeteren.

Dat zij daar door ook eenige gebreken, als blooheid, eigenzin, kribbigheid, klappen en aandragen, etc. afwennen: meer leeren, anderen niet voor hun minderen te houden, om dat derzelver Ouders minder rijk zijn; zich gewennen aan een meerder en beter idée van oorspronglijke gelijkheid, en ondervinden, dat hier verdienste alléén, ten minsten zoo het

Digitized by Google

billijk toegaat, den rang en het voorrecht bepaalt; de betamelijke ambitie word dus hier ſterker opgewekt, om naarſtig te zijn en wel te doen, zonder zich te verhovaardigen; dat zij eindelijk meer leeren kennen, en zich met verdraagzaamheid ſchikken naar de Caracters en kleine gebreken van anderen, en die met meer Menschlievendheid te verdraagen; uit het begrip, dat zij zelve niet zonder gebrek, en niet beter dan anderen zijn: welk denkbeeld niet zelden de *Elèves der Huizelijke Opvoeding* aankleeft. Maar het kwaade, dat hier in begreepen is, is niet minder in getal en gewigt. Voor eerst kunnen zij zeer ligt zoo zeer aan dezen vrijen omgang en vrije wijze van onder elkanderen alles te zeggen, zoo als zij 't meenen, gewoon raaken, dat zij, afgewend van de converſatie met oudere en meer beſchaafde *Lieden*, die hunnen eerbied met reede vorderen, ook naderhand dáár op dien zelfden toon voortdraaven, en door een zeer groot gebrek aan beſcheidenheid, bedagtzaamheid en voorzichtigheid vervallen in eene vrijheid, aſſurantie en praatzucht, die hun geheel niet tot eer verſtrekt: ten anderen heeft deze verzameling van zoo onderſcheidene weezens in een punct, dit gevolg, dat elk derwaards de deugden en ondeugden van zij-

Digitized by Google

zijne te huis of elders genotene, of liever verwaarloosde Opvoeding meebrengt;| indien 'er op dien tijd een meerder getal is van zulken, wien de ondeugd eigen is geworden, dan gaat de deugd der overigen, gelijk gewoonlijk haar ongelukkig lot is, al zeer ſchielijk onder den hoop verlooren, en de verkeerde ſchaamte en eerzucht doet weldra den besten, braafſten, maar ook vuurigſten, levendigſten Jongeling in ſchandelijk kwaad en zedeloosheid boven zijne jeugdige Leermeesters uitmunten.

Verder maakt het aantal der Leerlingen; het gemak van den Opziener; en betere bewaaring der goede Orde over 't geheel, noodzakelijk zekere, eigenlijk niets beduidende, ſtiptheeden, obſervatien, en reguleeringen in te voeren: ook wederom verſcheidene op zich zelve onſchuldige vermaaken en genoegens te verbieden: welk gebod en verbod in *een Huizelijk beſtier* beide onnoodig is, en den Jongen Mensch zeer verveelt. De bekrompene betaalingen beſchrijven dit binnen nog enger paalen, en beletten het geeven van kleine belooningen, vrijheden, en uitſpanningen, en het inwilligen van veele inderdaad geringe, doch voor den Jongeling, die er op geſteld is, onwaardeerbaare kleinigheeden, die een veelvermoogenden invloed

vloed op zijn Caracter, vlijt en geſchiktheid hebben, en welke *het Huizelijk beſtier* kan toelaaten: het een en het ander heeft groot ongemak, en doet den Jongeling alles *ſtijf en* ſtreng, onbillijk, en verveelend vinden; het maakt hem ijver- en lusteloos in zijne overige verrichtingen, en doet hem reikhalzen naar 't ogenblik, dat hij van deezen, *zoo hij meent*, onredelijken band ontſlaagen zal zijn: en als hij eindelijk daar van vrij wordt, loopt het groot gevaar, dat onkunde, *ongewoonte* en onbedrevenheid hem deeze vrijheid doen misbruiken, en hem al hollende *in zijn* verderf ſtorten: waar toe dan niet weinig helpt een ruimer bezit van geld, dat hem op het *School*, niet dan ſpaarzaam kon toegeſtaan worden: dus vervalt hij dan op ééns van 't eene uiterſte in 't andere; en alle uiterſten *zijn doodelijk*.

Die zelfde, in een *Inſtitut* noodzakelijke, ſlipheid, ten minſten, zoo als die alle thands zijn ingerigt, brengt hem teffens tot de voor hem noodzakelijke gewoonte, om alles, wat hij niet mag, en echter gaarn wil, te zoeken en te verkrijgen langs bedekte weegen; en de verkrijging, zoo die ontdekt, of vermoed, of naargegaan wordt, te behouden en te verbergen door veinzen,

Digitized by Google

zen, onwaarheid en bedrog: het leert hem dus reeds al te vroeg omkoopingen in het werk te ſtellen, zelve bedekt en geveinsd te handelen, en onbeſchaamd de onwaarheid ſtaande te houden: zekerlijk zeer ſlegte aanleidingen voor zijn toekomſtig Caracter, en wee! den Opziener, die door noodelooze en ongepaste ſtrengheid; door onoplettenheid en verwaarloozing; door meer vrees dan liefde en ontzag in te boezemen; door honger eindelijk, de zaaden dezer ondeugden in de Zielen zijner toevertrouwden zaait, en daar aan den waschdom geeft.

Zoo als dus beweezen is, dat *de Publique Opvoeding* in zommige pointen niet zoo goed is voor de zedelijke gezondheid, als wel *het Huizelijk beſtier*, zoo heeft dezelve voor de gezondheid des Ligchaams eenige ſchadelijke inrichtingen, waar van ééne reeds hier voor vermeld is te beſtaan, in het op één pakken van zoo veel gezonde en ongezonde, reine en onreine weezens in één, dikwijls klein en bedompt, vertrek, daar de vermenging der ademen een beſmettenden dampkring veroorzaakt: maar nog erger is dit, waar de gewoonte plaats vindt, om ook de ſlaapkameren en zelv de bedden, waar op misſchien te voren ook al anderen hebben ziek gelegen, op die zelvde wijze te over-

la-

laden; en allererǵst is dit, te meer, wijl dit te zamen ſlaapen van meer dan één Jongeling al te gemakkelijk aanleiding geeft tot beſmetting van nog veel erger aard, dan die der ademen en uitwaazemingen; doch waar bij ik niet begeer lang ſtil te ſtaan.

Wat eindelijk *het Publiq Onderwijs* betreft, de opwekking en vermeerdering eener gepaste ambitie is zekerlijk een uitmuntend voordeel derzelve: dan daar tegen over ſtaan ook weer gebreken, die niet gering zijn: In *de eerste* plaats is dit een groote fout, uit den aart der zaak voortvloeiende, dat de menigte *elkander* hinderdt, bederft en behulpzaam is in 't uitvoeren van allerlije bedriegerijen, om zich van 't werk te ontſlaan, of het zelve, zoo zij meenen, zich gemakkelijker te maaken. Ten anderen is het den Onderwijzer onmogelijk, alles *aan ieder in* 't bijzonder te beduiden en uit te leggen; wanneer hij daar meê bezig is, behoorden allen oplettend daar op te zijn, maar zij doen het niet, en naauwlijks kan hij dien éénen daar toe bepaalen, tot wien hij ſpreekt. Wijl dus de tijd met all' die herhaalde uitleggingen te veel weggenoomen wordt; wijl hij ook de plaats hebbende methode volgen moet, en die niet kan ſchikken en veranderen, gelijk in *het Huizelijk Onder-*

Digitized by Google

derwijs, naar de vatbaarheid van ieder in 't bijzonder, moet hij zich getroosten, dat het gevat worde, door die het vatten kan en wil, en dat de overigen zoo wijs heen gaan, als zij gekomen zijn. Men moet dus al in veel gevallen hier meer met de memorie laaten werken, dan wel met oordeel en verſtand, en de Jongelingen kunnen heel veel zaaken prompt van buiten weeten, daar zij doch niet één woord van begrijpen; ten minsten 't heugt mij, dat het mij wel eens zoo gegaan is.

Wanneer echter een Kind altoos op het zelfde *School* blijft, gaat dat zoo nog al heen; en dat hij van daag niet leert, leert hij doch morgen door het geduurig te hooren; maar ongelukkig is 't, zo de omſtandigheeden het voor zijne Ouderen noodzakelijk maaken *hem naar elders te verplaatzen.* — Dan is bijna all' zijn voorig geleerde verlooren, en hij mag weer van voren af aan beginnen; want zoo veel *Schoolen*, zoo veel methodes; en wel zoo onderſcheiden, dat dikwijls, (van all' de lesboeken voor al,) die bij de ééne in gebruik zijn, op de andere geen één bekend is; en de geheele inrichting, en zelf de zaken die 'er verhandeld worden, van eenen volſtrekt anderen aart zijn. Deeze ongelijkheid

is

is dan allerſchaadelijkst voor de ſpoedige vo dering.

Zomtijds ook houdt men zich uit loutere ge woonte, en alléén om dat het voorheen zoo ge ſchied is, hier en daar bezig met het onderwijs van zaaken, waar van het nut tegenwoordig moeielijk te begrijpen en te bewijzen zou zijn.

Om die zelvde gewigtige reede, blijft men ook bij eene overjaarde methode en 't gebruik van dito boeken, ſchoon 'er zederd lang veel betere zijn. 't Is niet te ontkennen, dat het veel moeilijkheid in heeft, zoo eene geheele inrichting te veranderen, maar na verloop van zekeren tijd, behoordde zulks doch te geſchieden, ten einde altoos het beste, nuttigſte en noodigſte te kunnen kiezen en volgen.

Ook zou, geloof ik, door eene betere en juistere verdeeling van den tijd, het nut der meeste *Publique inrichtingen* zeer uitgebreid kunnen worden, en het onderwijs meerdere kundigheden in zich bevatten, dan thands wel plaats heeft.

En dus meen ik wel het voornaamſte, dat ten voordeele en nadeele beide, *der Huizelijke Opvoeding*, zoo wel als *der Publique*, gezegd kan worden, alhier te zamen gebragt te hebben.

Digitized by Google

ben, en uit de beſchouwing en vergelijking daar van, dunkt mij te moeten opmaaken, dat beide zoo gewigtige gebreeken hebben, dat men wel veilig kan beſluiten, dat beide verbetering behoeven, maar dat het moeielijk zou vallen te bepaalen, welke thands beter of ſlegter zij.

Maar ter zelvder tijd heb ik redenen te gelooven, dat het eer en gemakkelijker mogelijk is, *de Publique Opvoeding* van haare gebreken te zuiveren, en beter aan haar oogmerk, door gepaste verbeteringen, voldoende te maaken, dan wel *de Huizelijke*, en deeze redenen zal ik U thands mede deelen.

Om *de Opvoeding* te zuiveren van de gebreken, die dezelve thands aankleeven, haar eene betere inrichting te geeven, en aan haar oogmerk te doen beäntwoorden, is het noodig:

1. Dat zij gegeeven worde in eene ruime gezonde wooning, waar friſche lucht, beweeging, behoorlijke maat van oeffeningen, (die en de weekelijkheid afweeren, en de krachten en welvaarendheid bevorderen,) gepaard met andere voorzorgen, op 't maatig voedzel, het ſlaapen, enz. de ongezondheid en alle andere zoort van beſmetting buitenſluiten.
2. Dat 'er éénheid zij in het Plan, en dezelve

Digitized by Google

de éénheid in de uitvoering daar van: dat daar toe een genoegzaam aantal Menſchen, die waarlijk Menſchen zijn, en genoegzaamen tijd, dengd, zedelijkheid, Godsdienſtigheid, verſtand en kunde hebben, door één hoofd tot het zelvde einde beſtierd worden; dat deze dus meerdere verdienſten hebbende, dan enkel deeze of geene kundigheid, hunne Kweekelingen, zorder drift, of perſoons-onderſcheiding, of te groote ſtrengheid, of verderflijke toegevenheid op eene redelijke en verſtandige wijze onderwijzen en beſtieren: dat deeze tot dat einde door goede inkomſten verzekerd worden tegen de verzoeking der gierigheid en van het eigenbelang, en dus ook daar door verheven worden boven de minachting, de knibbelarije en bedilzucht van den gemeenen hoop.

3. Dat de Kinderen afgezonderd en verwijderd blijven van alle verderflijke omſtandigheeden; van den zeer ſchaadelijken invloed, die het zien en hooren van allen overdaad, brooddronkenheid, dartelheid en onbeſchaamde geſprekken en overige daaden van Zedeloosheid op hunne tedere harten kunnen en noodzakelijk moeten hebben; dat zij

Digitized by Google

zij dus nimmer bij zoodanig gezelſchap worden toegelaaten; en van de nadeelige *Huizelijke* tooneelen ook verwijderd blijven; nimmer zonder opzicht zijn; zelf zonder 't zelve noch uitgaan noch ſpeelen, maar bij 't genot van behoorlijke vrijheid, uitſpanning en geldsgebruik, (mits redenſchap daar van doende) onder billijke orde en tucht bewaard worden voor blooheid en asſurantie; gierigheid en verkwisting; domheid en overlaading van kundigheeden; met één woord, voor alles, wat *te veel* is; en 't gebruik en misbruik aller dingen leeren kennen; door omgang met anderen leeren verdraagzaam worden, en zich niet te verheffen boven die geene hunner medeleerlingen, die minder rijk en aanzienlijk zijn; door te zien en te ondervinden, dat braafheid, naarſtigheid en kunde alléén den waaren rang bepaalt, en hun een goed geweten en eere bij God en de Menſchen doet verwerven.

4. Dat eene goede verdeeling van den tijd, denzelven nuttig doe aanwenden, om Kinderen alles, wat voordeelig en noodig is, te onderwijzen, met voorbijgaan van al het Schoolſche en onnutte: dat door lof, eer

Digitized by Google

en geringe belooningen, de deugd, vlijt en betamelijke eerzucht, die het goede en groote werkt, worde opgewekt en aangespoord, en den Kinderen, vooral, *door hun te doen begrijpen*, waar toe het dienstig is, braaf en verstandig te zijn, de lust worde ingeboezemd, *om het te willen worden.*

5. *Dat* om zekeren bepaalden tijd eene verstandige overziening van *het Plan*, deszelvs uitvoering, de Leermeesters, de Boeken, en het geen *noodig is te leeren*, plaats hebbe, die telkens het gebrekkige verbetere, *en de inkruipingen stuite.*

Deeze zijn de vijf hoofd-poincten, die, naar mijn inzien, eene goede, voor de Jeugd *nuttige*, voor het algemeen belang des Vaderlands voordeelige, Opvoeding behooren te kenmerken en te verzellen; — de ruimere uitbreiding van de *noodzaaklijkheid* dezer Articulen is onnoodig geworden door de voorafgegaane wijdloperige Verhandeling over de gebreken *der tweederlije Opvoeding:* wij gaan dit dus voorbij, om U te doen opmerken, dat, daar het voor den Souverain eene onmogelijke zaak is, iederen Vader des huisgezins te noodzaaken, dat hij eene ruime gezonde wooning hebbe; dat hij zoo of zoo veel gelds aan de opvoeding van ieder Kind beste-

de,

Digitized by Google

de, of dat hij alle kundigheden hebbe, om zelve hen behoorlijk te onderwijzen: dat hij zelv verſtandig en braaf zij; dat beide Ouderen niet, dan éénen, zin hebben, en het goedgekeurde voorſchrift der Opvoeding ſtipt volgen: dat hij alle verderflijke Huizelijke twist, gezelſchap, omſtandigheeden van hun verwijdere; dat hij bij zijne Ampts-of Beroeps-bezigheden, zich geheel aan de Opvoeding zijner Kinderen wijde; dat hij hen allen overal verzelle; dat hij eindelijk hunne ambitie opwekke door middelen, die niet buiten zijn vermogen zijn; daar, zeg ik, dit alles van dien aart is, dat de bestgezinde Regeering het onmogelijk in iedere Huishouding kan beveelen, veel min doen uitvoeren, —— of dus *de Huizelijke Opvoeding* naar één Plan tot één nuttig einde regelen.

En daar het in tegendeel, wel degelijk in de macht van den Souverain is, alle *Publique Opvoeding* te binden aan de door haar goedgekeurde en voorgeſchreeven wetten, dezelve aldus overal door een geheel Land langs éénen weg, en ééne methode tot eene éénheid van oogmerk, uitvoering en nuttigheid te brengen; en tot die uitvoering geene anderen aan te ſtellen, dan die 'er in allen deele door deugd, verſtand en bekwaamheid ten volle geſchikt toe

zijn; en wanneer zij ophouden zulks te zijn, hen weer af te zetten, en van tijd tot tijd de noodige herziening en verbetering in alles daar te ſtellen; zo ben ik tot het vast geloov gekomen, dat het veel mogelijker en ligter is, *de Publique Opvoeding* goed te maaken en goed te houden, dan *de Huizelijke*, en dat, om die reede, de eerſte boven de laatſte den voorrang *verdient*.

Tot dus ver, mijn Heeren! vereischte de beantwoording uwer Vraag wel oplettenheid en ook eenige moeite, maar thands wordt het *laatſte* gedeelte derzelve van dien aart, dat ik 'er tegen op zie, en door de moeielijkheid afgeſchrikt, mij van het Antwoord ontſlaan zoude, zo ik, éénc begonnen hebbende, kon ophouden, eer ik aan 't einde was gekomen.

't Komt mij zelv twijfelachtig voor, of het mogelijk *zij*, een' derde zoort van *Opvoeding* daar te ſtellen, of zelv uit te denken, die noch *Huizelijk* noch *Publiq* zij, en met uitſluiting der gebreeken van die beide, in tegendeel derzelver voordeelen in zich vereenige: hoe zeer men de methode van Opvoeding verandere, verbetere en aan haar oogmerk meer dienstbaar maake, zo zal zij, dunkt mij, doch altoos of *Huizelijk* of *Publiq* moeten zijn en blijven; en de Ouders zullen altoos, of hunne Kinderen zelve moeten

op-

Digitized by Google

opvoeden, of anderen zullen dit voor hun moeten verrichten. Ik voor mij bekenne ten minſten, het ten uiterſten moeielijk te vinden, om aan U den voordracht daar toe te doen, of de wijze daar van aan de hand te geeven. Ik kan niet onderſtellen, dat de Opvoeding, *niet* door den Vader, maar door *éénen* anderen aan *één* jong Mensch gegeeven, *een derde onderſcheiden zoort van Opvoeding* kan genoemd worden: *Zij* is zekerlijk noch geheel *Huizelijk*, noch geheel *Publiq*, maar grenst zoo na aan *'t Huizelijke*, en alle deszelvs gebreken, dat ik moeite heb mij zelven te overreeden, dat het een geheel onderſcheiden zoort op zich zelven zou zijn; en zij is ten minſten zekerlijk ook daar aan onderheevig, dat zij geene kragtigere middelen opleevert tot opwekking der ambitie; noch de fouten van zelv-verbeelding, eigenwaarde, en egoïſmus, Huizelijke tooneelen, hinderlijke omſtandigheden &c. niet beter voorkomt, dan de volſtrekt *Huizelijke Opvoeding*, ſchoon zij eenigzints meerdere éénheid in 't Plan kan toelaaten: maar, geſteld ook, dat deze in alle opzichten beeter waare, zo is het doch volſtrekt, uit zijnen aart, onuitvoerlijk, wijl het aantal Kinderen altoos grooter zal zijn, dan het aantal Menſchen,

Digitized by Google

die zich zullen kunnen en willen laaten gebruiken ieder tot opvoeding van één Kind.

Ik ken mij dus wel niet in ſtaat tot de opgaaf van *eene geheel onderſcheidene Methode*, maar ik wil echter niet voor mij alléén behouden, 't geen mij is voorgekomen, *tot verbetering van de Publique Opvoeding* te kunnen dienen, welke ik vooronderſteld heb *meer vatbaar voor herſtel* te zijn, *dan de Huizelijke*, uit hoofde, dat de invloed van 't Souverain gezag nimmer toereikende kan zijn, om in ieder bijzonder Huisgezin krachtdaadig genoeg te werken, maar wel veel eer en zelv tamelijk gemakkelijk aan *de Publique Opvoeding* die wending kan geeven, die zij best oordeelen en verkiezen zal.

Doch ik heb groote reede te vreezen, *dat het mij hier zal gaan*, gelijk altoos: ſchoon ik op geene buitengewoone talenten roemen *kan*, *zo* kan ik even min, zonder mij tegen den goeden God te bezondigen, en hem te beledigen, mij zelven voor compleet onnoozel houden; en echter gebeurt het mij maar zelden anders, dan dat ik in gezelſchap, of waar het anders zijn mag, als daar eenig *Problematicq* ſtuk geöpperd word, betreffende deeze of geene verbetering, dat eenigzints in mijn ſpheer valt, en waar over ik dan

mij

mijne gedachten durv uiten, al zeer ſchielijk voor een *Chimæricq*, *Platonisch* en *al te* hervormend Plannmaaker word gehouden, en dat 'er voor de rest na die uitſpraak van één of twéé, die het woord voeren, niemand meer naar mij luistert, en ik dus ook al ſchielijk ophoude te ſpreeken, wijl ik niet gaarn tegen dooven ſpreek.

Wat hier van de reede zij, kan ik niet gemakkelijk naargaan; ik zie evenwel, dat op dezelvde plaats Menſchen gehoord en ook goedgekeurd worden, welke, als ik hun raiſonnement vergelijk met het mijne, en dan beide aan reede, oordeel, ondervinding en waarheid toets, ook al niet meer recht ſchijnen te hebben, dan ik, om zich op de voorkeur te verhovaardigen.

Ik moet dus wel haast beſluiten, dat deeze meer het zwak der Menſchen kennen, dan ik, en dus menschkundiger handelen.

't Schijnt grootendeels, dat wij alle in alle ziektens, zoo wel van de Ziel als van den Geest, en van het Ligchaam, meer overhellen tot verzagtende (*Palliative*) dan wel tot grondig geneezende Middelen, om dat de laatſte meestal of onaangenamer van ſmaak zijn, of ons ontzetten en berooven van onze meeet gelievde dwaalingen en verkeerdheeden.

't Zou evenwel een Doctor niet te vergeeven

Digitized by Google

zijn, wanneer hij uit toegevenheid en inſchikkelijkheid zijne zieken door *Palliativen* langzaam liet ſterven: wanneer hij in ſtaat geweest was, hem door ſterkere Middelen (ſchoon tegen hunnen ſmaak en zin) *Radicaal* of grondig te geneezen; zoo veel minder, als hij ook dit geweeten, maar echter uit toegeeflijkheid aan de verkeerde begrippen van zijne zieken, of uit berekening van zijne eigen recommandatie, aanzien en voordeel, het niet gedaan had: als hij eindelijk der zieken meer gevleid, dan geholpen, en hem dus uit inſchikkelijkheid naar de andere waereld gezonden had.

Zoo denk ik nu over Geest en Ziel, derzelver Gebreken en derzelver Geneesmiddelen, als over het Ligchaam en deszelfs toevallen; ſchoon ik het eerſte veel zwaarder en gewichtiger reken: en diensvolgens mij ook verplicht acht, als 't er een geſprek op 't tooneel komt, daar toe betrekkelijk, altoos nog meer te ſpreeken, zoo, als ik denk: maar dan heb ik ook nog altoos des te eer en meer ongelijk, en men vindt des te ſchielijker, dat ik te ſtreng, te ſtroef, te ſtipt, te Platonisch ben, en zoo is het discours al weder ſchielijk ten einde; mogelijk zal het mij ook deeze maal zoo gaan; Menſchen erkennen niet gaarn, dat zij ongelijk, en het beste ge-

Digitized by Google

geleerd hebben door hunne ſchaade of ſchande. — Wij willen dus liever alles op deeze of geene wijze bekleeden, en blijven bij het oude, dan ons laten welgevallen, dat wij met erkentenis onzer vorige dwaaling tot eene geheele verbetering en herſtel overgaan: en die ons daar toe brengen wil, is gevolglijk voor zich zelve niet wel beraaden en loopt gevaar niet den algemeenen bijval te zullen hebben; wijl ik echter altoos bij 't denkbeeld blijf, dat *hervormen* en *verbeteren niet* is *bedekken* en *oplappen* of *toeſmeeren:* maar betekent *het kwaade geheel weg neemen* en *vast en duurzaam beter* in de plaats brengen, en dat men daar *toe niet van de oppervlakte*, maar *van den grond* en *'t fundament* af moet beginnen; en wijl uwe Vraag niet zoo zeer ingericht is, om te willen weeten, wat het best met den verdorvenen en verkeerden ſmaak der meeste Menſchen en hunne verkiezingen, dwaalingen en vooroordeelen zou overeenkomen; als wel om te verneemen, wat ik eigenlijk meest geſchikt oordeelde, om het plaats hebbende *verkeerde* weg te neemen, en daar voor beter in de plaats te ſtellen, zo zal ik mij in deezen ook geheel niet beijveren, om dat geen, dat ik als dwaaling beſchouw, te vlijen; maar wel, om u te doen zien, wat ik voor beter

Digitized by Google

ter houde, zonder eenigen acht te geeven o
of mij te laaten weerhouden door verkeerde e
bied voor de algemeenheid van deeze of geer
overouderde, en daar door als recht verkreege
hebbende opvattingen en begrippen onder d
Menſchen: en dus, zoo als ik vrij uit geſchre
ven heb, het geen mij waar ſcheen in de gebre
ken *der Opvoeding*, zal ik even vrijmoedig m
ne gedachten meédeelen over de wijze, die m
alléén geſchikt ſchijnt, om niet alleen ten na
ſten en oppervlakkig eenige grovere gebrek
zoo wat te verhelpen, ('t geen een niets bedi
dend oplappen is, dat alléén aanleiding geef
tot nog grootere breuken daar na,) maar om i
ééns grondig en voor altoos de Opvoeding o
eenen vasten voet te zetten, om op den dui
goed te kunnen blijven: ſchoon ik voor af over
tuigd ben, dat dezelve onuitvoerlijk zal zijn
niet uit haar' eigenen aart, maar om den aar
der Menſchen, en om de verhinderende om
ſtandigheden.

Tot den grond en Baſis van zulk eene me
thode moet als *waar* en beweezen erkend en aa
genomen worden, 't geen inderdaad ook zo
is; dat de Jeugd en derzelver Opvoeding onde
iedere Natie, niet is een particulier goed, m
het welke ieder mag leven naar zijn grilligheden

Digitized by Google

den, en het vermorſchen naar zijne onkunde of kwaadwilligheid: maar dat de Jeugd van ieder Land is een publiq eigendom van den Staat, dat recht heeft, niet alléén, op de Vaderlijke beſcherming, bezorging en beſtiering van de Souveraine macht, maar daar zelv niemand anders zijne ongewasſchene handen ten verderve aan mag ſlaan, en dat door geen éénen anderen mag genaast worden.

Dat dezelve dus niet kan of mag toevertrouwd worden aan ieders particuliere goede of verkeerde begrippen; vermogen of onvermogen; verſtand of domheid: maar dat de Souverain alléén daar voor mag en behoort zorg te draagen.

Dat deeze zorg wederom zich niet moet bepaalen tot eenige *Inſtituten*, voor de Kinderen der aanzienelijken, en rijken; maar ook over allen, zonder onderſcheid van Perſonen, gaan moet, en dat wel daarom te meer, op dat men in ſtaat zij te zien, welke Jonge Lieden, de meeste hoop geeven, dat zij eens bruikbaare Burgers voor den Staat zoude kunnen worden; op dat de trotscheid, rustende op Geboorte en Middelen, geen wortel ſchiéte in de jeugdige harten der Kinderen, en zij niet gelooven zouden, dat die hun in plaats van alle bekwaamheid en verdienſte ſtrekken konden, en teffens ten dekzel

Digitized by Google

zel van alle gebreken: op dat eindelijk de Geest der Natie, door Edel vuur ontvonkt, zijne eigene veerkragt weer verkrijge, en op eene roemrijke wijze tot heil van 't Algemeen werkzaam worde, in alle ſtanden, als men zien en ondervinden zou, dat deugd, Godsdienst, kunde en verſtand, in allen met dezelvde zorg aangekweekt, aan allen recht en hoop gaven, om hunne talenten eens met woeker te zullen kunnen uitzaaijen, en dat zij daar in niet meer verhinderd, niet meer verdrongen en vertrapt zouden worden, door zulken, wier eenigſte verdienſte Geboorte en Geld is.

Dus behoordde dan ieder Kind niet meer opgevoed en verwaarloosd te worden naar elks bijzondere invallen.

Er behoorde niet meer zoo een onoverzienlijk aantal allerhande, zich zelv daar toe opwerpende, of daar toe quaſi aangeſtelde opvoeders elkanderen niet zoo zeer de eer, als wel het voordeel der Opvoeding te benijden.

Er behoorde niet meer zoo eene onnoemelijke maalen verſchillende Methode bij deeze allen plaats te vinden.

Er behoorde niet meer, van wegen de Hoge Overigheid, gezorgd te worden, alléén voor zommigen, maar ook voor allen, en deeze zorg

moest

Digitized by Google

moest wederom niet op verſcheidene honderden kleine Collegien berusten, die ieder zich een eigen Plan vormen; maar alles moest één zijn, en ééne Hoofddirectie moest zorgen, dat door alle anderen dezelfde orde wierd gehouden en bevolen wierd, zich van alles rekenſchap doen geven.

Men behoorde niet meer zoo bepaald, den een voor dit, den ander voor iets anders, groot te brengen, en dus den vlugſten, vatbaarſten, maar armgeboorenen Jongeling niet te veroordeelen, om niet meer dan Leezen, Schrijven en Cijfferen, op zijn best, en ten halven te mogen leeren; terwijl hij om Kleermaker of Timmerman te worden, zoo als het Plan is, niet meer noodig heeft. Voor eerst heeft ieder meer nodig, *als hij ook een Mensch zal worden*, en niet maar *Timmerman* alléén. —— Maar ten anderen, behoort ieder geleganheid gegeven te worden, om te kunnen leeren, wat hij bevatten kan, om daar van daarna, voor zich zelv, en voor den Staat, dat gebruik te maaken, waar voor het dienen kan: ten minsten 't is onbillijk, in den hoogſten graad onbillijk, iemand door de Opvoeding reeds binnen zoo enge paalen te beſluiten, dat hij niet wijs, niet groot kan noch mag wor-

worden; 't is onbillijk het goed zaad, dat in hem lag, dus te onderdrukken.

Dit voor af als *waar* aangenomen zijnde, blijkt het van zelve, dat om deeze oogmerken te bereiken, de Opvoeding niet moest blijven op den tegenwoordigen willekeurigen en onbeschaafden voet, maar gebragt worden onder dat direct beſtuur der Hooge Overigheid, *dat het zelve alle* wispeltuurigheid, misbruik, inkruip en derzelver verderflijke gevolgen volkomen afweerde, ten minſten afweeren kon, *welk laatſte* zij in de tegenwoordige geſteldheid van zaaken onmogelijk is.

En op dien grond verbeelde ik mij, (maar 't is ook alléén loutere verbeelding, en 'er zal, 'er kan niets meer van worden) maar ik verbeeld mij dan, dat in iedere Provincie eene Commisſie behoorde aangeſteld *te worden, niet* van Menſchen, aan wien men zulk een Post opdroeg, om dat zij welgebooren, maar dom en door eigen ſchuld misſchien geruïneerd waaren; niet van Menſchen, die dus noodig ſhebben, *hunne* verkwiste goederen en ongunſtige omſtandigheeden, door een rijk ampt te herſtellen, zonder eenige kundigheid van de zaak, waar toe zij geroepen worden, of deszelvs gewigt; maar

Digitized by Google

van Menſchen, die de deugd, den Godsdienst en het verſtand met hun gantſche hart achting toedroegen, die hun Vaderland met reine onbaatzugtige Liefde bemindden, en die daarom, van zelve en uit eigene overtuiging, in de Opvoeding der Jeugd het hoogſte belang ſtelden, als zijnde deeze het Kweekſchool en de Weegſchaal, waar in het toekomſtig geluk en ongeluk des Vaderlands moet rijzen en daalen, naar mate de nakomelingen door de Opvoeding wijzer en beter; of onverſtandiger en ſlegter worden: zulk eene Commisſie, herzeg ik, moest in iedere Provincie het Hoofdbewind over de Algemeene Opvoeding voeren. — Zij moest beſtaan, uit braave, eenvoudige, verſtandige, ervarene Mannen, die de eer niet van hunne Posten ontleenden, maar hunne bediening eer aandeeden, en van deeze moesten alle mindere ondergeſchikte Beſtieringen afhanglijk zijn.

Onder opzicht van zodanige Mannen moest de *Nationale* Opvoeding tot haare gewigtige einden beſtierd worden.

Ik noem deeze zoort van Opvoeding *de Nationale*, ter onderſcheiding van de *Huizelijke* en *Publique*, want ſchoon zij in zekeren deele zeer Publiq zou zijn, zou zij echter in zoo veele weezentlijke Poincten van de tegenwoordige *Publi-*

Digitized by Google

que verſchillen, dat men haar niet zonder reed een afzonderlijk zoort zou kunnen noemen.

Dit Collegie moest het generaal toezicht hebben, over alle Opvoedings Huizen, de Meesters daar in aanſtellen, de Voorſchriften doen uitvoeren, de Gebreken verbeteren, en tot dat einde moesten twee van deszelvs Leeden altoos rondreizende zijn bij toeren, om de inſpectie te neemen, en van hun bevind aan het Collegie rapport te doen.

Tot goedmaaking van alle nodige kosten moest in hunne Kas komen alles, wat in zoo eene geheele Provincie aan Academien, Schoolen, Weeskamers en Armhuizen, en diergelijke Publique Gebouwen van allen aart; aan Tractementen daar toe betrekkelijk, over al in Steeden en Dorpen, besteed wierd, waar bij komen moest eene kleine ſom, door ieder welgezeeten *Burger, jaarlijks* voor ieder zijner Kinderen te betaalen, naar beloop van zijnen aanſlag in de Publique Lasten, waar uit van zelve volgt, dat de onvermogende niets zouden betaalen en de Godshuizen voor Kinderen vervallen. Hier bij moest gevoegd worden al 't geen iedere Stad of Dorp Jaarlijks tot onderhoud zijner Stads Schoolen en Huizen, daar toe behoorende, thans noodig heeft te beſteeden.

Uit

Uit deeze gelden moesten in elke Stad, Dorp
n Gehugt, of nog veel liever daar buiten, op
en hoogſten, gezondſten grond, ruime onkost-
are Gebouwen, tot Schoolen worden aange-
gd, zoo groot, en zoo veele in getal, als naar
lang van het getal der Kinderen noodig zou
jn. Hier in moesten een aantal Leermeesters
eplaatst worden en in woonen, van onderſchei-
ene kundigheeden, zoo, dat bij ieder tiental
inderen, één Opziener was, aan wien zij bij-
onder toevertrouwd waren, ſchoon echter he
enerale opzicht aan éénen moest ſtaan, die
elf onderwijs gaf.

Het ſpreekt van zelve, dat men voor het
erst een paar Jaaren vooraf reeds door gepaste
iddelen moest beginnen te zorgen, dat men
eſchikte Lieden daar toe genoeg kon hebben,
ls het noodig was; in 't vervolg zou daar aan
een gebrek zijn: Eerste Opzieners konden
ok wel Predikanten zijn; En dit zou in de
Tractementen een merkelijke beſpaaring maaken.

Uit dit Fonds moesten al mede voortkomen
e Tractementen deezer Meesters en hun onder-
oud; de kleeding voor onvermogende Kinde-
n; de Kost en de Boeken, voor allen; 't een
a ander moest matig en eenvoudig zijn, en
en had niet te vreezen, of de inkomsten van

Digitized by Google

dit fonds zouden daar toe bij een goed beſti
toereikende zijn; veele Menſchen te zamen wo
nende, hebben minder noodig, dan wanne
weinige te zamen of ieder alleen leeft.

De *Reglementen* voor zulke Huizen moeste
niet omſlagtig zijn, en alléén zorgen voor Ge
zondheid, *Zeden*, nuttig *Onderwijs* en Tucht
Wat in dezelve moest geleerd worden, en hoe
zullen wij daar na zien.

Wanneer nu deeze Huizen gebouwd; deez
Inrichtingen na rijp beraad gemaakt; deeze Op
zieners en Meesters aangeſteld; dit Fonds be
paald en alles gereed was, om zijne werkin
te beginnen, dan, mijn Heeren! moest de *Na
tionale Opvoeding* zonder eenig uitſtel hare
aanvang aldus neemen, en het *willekeurig* op
voeden en verknoeien van ieder bijzonder Per
ſoon, op hoog bevel, geëindigd zijn.

Namelijk, men moest van dat tijdſtip aan
en altoos vervolgens, zonder eenig aanzien va
Perſonen of onderſcheid van rang, alle Kind
ren, Jongens en Meisjes, die den ouderdo
van zes Jaaren bereikt hadden, van hunne Ou
deren wegneemen, (want vroeger zou dit nie
gaan) en behoorlijk gereinigd zijnde, als zul
noodig was, in deeze Huizen overbrengen
alle op dezelvde wijs kleeden, voeden en o
de

Digitized by Google

erwijzen; de Meisjes tot hun tiende, de Jonens tot hun twaalfde Jaar; dan moesten de Meisjes wederkeeren tot hun Ouderlijk huis, en nder het opzicht harer Moeders, verder leen, wat tot de huishouding of haar beſtaan noodig was, of, 't geen mogelijk beter was, men onde haar op het tiende Jaar overbrengen in ndere wooningen, alwaar zij door braave Vrouven, mede ſtaande onder het opzicht van meergenelde Collegie, in Vrouwelijke deugden en kunligheeden konden volmaakt worden, tot haar veertiende of vijftiende Jaar; op het twaalfde Jaar konden de Jongens, naar hunne Ouderen te rug gezonden worden, om het noodig handwerk tot hun beſtaan aan te leeren, want hier aan vroeger te beginnen, is volſtrekt onnoodig, wijl zij in de Schoolen zelve reeds goede handleiding zouden krijgen tot verſcheidene kunsten, die hun het verder aanleeren daar van gemakkelijk zouden maken, volgens het geen ik nog meen van het onderwijs en deszelvs verdeeling hier bij te voegen: ten anderen, om dat alle de tijd, die zij vroeger bij een handwerk beſteed worden, verlooren gaat, met boodſchappen te doen; huiswerk te verrigten; voor de Baazen of derzelver Vrouwen, en langs ſtraat te loo-

Digitized by Google

pen, tot verderf en verwildering hunner Zeden.

Maar wijl nu alle Kinderen niet tot dezelfde oogmerken kunnen opgeleid worden, zoo moet dit gebrek, dat in de voorige ſchikking ſchijnt plaats te hebben, voorgekomen worden door goede verdeeling van het Onderwijs.

Alle Kinderen hebben noodig in de eerste plaats tot Menſchen gevormd, en zoo opgevoed te worden, dat zij het voorrecht hunner geboorte in hunne plaatzing onder de redelijke ſchepzelen van God niet onwaardig zijn; daar na eerst moeten zij overgaan, tot het leeren van dat geen, waar mee zij zich zelven, hun Evenmensch, den Staat kunnen nuttig zijn; dan van deeze vier oogmerken van ons beſtaan worden meestal bij de Opvoeding drie uit het oog verlooren, en men leert de Kinderen gemeenlijk niets meer, dan hoe zij zich zelven zullen kunnen nuttig zijn, of met andere woorden, iets zoodanig, waar van zij leeven kunnen; en dat is vooral niet genoeg.

Ik meen dus, dat de vroegſte Jeugd van alle Kinderen beſteed worden moet, om in hun de zaaden en gronden te leggen van Godsdienst, Deugd en Zedelijkheid, hun te doen begrijpen,

waar

waar toe zij leeven, en dat zulks niet alléén is, om te Eeten.

Dit voor allen, zonder onderſcheid, even noodig zijnde, moet ook aan allen zonder onderſcheid geleerd worden.

Thands zijn tot de Opvoeding geſchikt, Hollandſche, Franſche en Latijnſche Schoolen en Academien; deeze verdeeling kunnen wij behouden; alleen kan en moet de ſchikking in het onderwijs veranderd worden; en daar het voor allen niet noodig is, Latijn te leeren en te Studeeren, behoeft men niet op ieder Dorp een Latijnsch School, nog in iedere Stad een Academie te hebben, maar van de laatſte moet 'er wel in iedere Provincie één zijn en het Particulier belang moest hier in niet, dat van het Algemeen mogen tegenwerken, of men mogt 'er maar in 't gantſche Land één hebben, even zeer ſtaande onder het opzicht van meergemelde Collegie, als alle andere Opvoedingshuizen. En als men het aantal der Studenten door 't geheele Land op duizend bepaalt, 't welk ruim genoeg geteld zal zijn, is hier geheel geene onmogelijkheid in, en 't zou een wezenlijk voordeel zijn wegens de éénheid der Methode, en beſpaaringen der Kosten.

't Aantal der Latijnſche Schoolen kon om de-

Digitized by Google

zelvde reeden aanmerkelijk verminderd worden; vrij zeeker beloopt het aantal van de Diſcipulen der Latijnſche Schoolen in iedere Provincie geen twee duizend; tot onderwijs derzelve waren tien Latijnſche Schoolen overvloedig, mits zoo voorzien zijnde van Leermeesters, gelijk gezegd is, dat ieder tiental Leerlingen zijnen eigenen Opziener had, dat is in iedere School twintig, en in de tien Schoolen dus tweehonderd Leermeesters voor iedere Provincie. Thands is derzelver getal Legio, en de een werkt anders dan de andere, en dus zijn zij te zamen elkanderen in den weg.

Op gelijke wijze zou eene opgave van het aantal Kinderen in ieder Stad en Dorp, het gemakkelijk maaken, het getal der Schoolen en Leermeesters van allen aart ſpoedig te bepaalen, en ik maak mij ſterk, dat tot zodanige inrichting, niet meer Meesters zouden noodig zijn, en dus niet meer, maar wel minder Tractementen, dan voor het verſpreide en wijd uit één lopende der tegenwoordige Methode. Zekerlijk zouden de Tractementen hoger moeten zijn, maar 't Fonds zou daar toe toereikende, en ook het onderwijs en opzicht oneindig beter zijn; het gering getal der Academien en Latijnſche Schoolen maak ook geen andere zwaarigheeden; wijl de Kin-

de-

Digitized by Google

deren overal, waar zij zijn, voor *Publique* reekening zijn, vermeerderen door hun verder afzijn de kosten voor de Ouderen niet, zoo als thans plaats heeft.

Behoudende dan de verdeeling der opvoedings-Schoolen, in Hollandſche, Franſche, Latijnſche en Academien, hebben wij alléén nog te zien, wat op ieder derzelver te verrichten, en hoe de Jaaren der Jeugd te verdeelen zijn.

Natuurlijker wijze vangen wij aan met de Hollandſche, alwaar Jongens en Meisjes in den Schooltijd en in den Speeltijd te zamen zijn, doch tot het leeren van Handwerken hebben de Meisjes haare afzonderlijke vertrekken, onder opzicht van de Vrouwen der Meesters en ſlaapen ook afzonderlijk; de Generale huishouding word bezorgd door de Vrouw des eerſten Opzieners, alle hunne Kinderen, zoo dra zij zes Jaaren bereikt hebben, worden mede bij de Scholieren gevoegd. De Hollandſche Schoolen kunnen grooter aantal Kinderen bevatten, wijl dezelve jonger zijn, en op zes honderd bepaald worden; 't is misſchien ook genoeg, hier voor ieder getal van vijftien Kinderen éénen Meester of Meesteres te bepaalen.

De Kinderen hier aankomende op den Ouderdom van zes Jaaren, moeten in den tijd

Digitized by Google

van drie Jaaren, dus tot hun negende toe, onderwijs erlangen in den Godsdienst en de Zedekunde, voor zoo ver men op eene verſtandige wijze dit, overeenkomſtig hunne vatbaarheid, kan rekenen; verders in 't Hollandsch, in 't Leezen, Schrijven, Cijfferen, de beginzelen der Geographie en Vaderlandſche Hiſtorie: en 't laatſte Jaar reeds in iets van 't Teekenen en Muzicq.

Deeze tijd van drie Jaaren, moet in drie Claſſen verdeeld worden; het Onderwijs op gelijke wijze; en de uitmuntendſte der Leerlingen in ieder vak, moeten met Prijzen aangemoedigd worden; de tijd van deeze Prijzen te geeven, moet op de onderſcheidene Schoolen zoo geſchikt worden, dat altoos twee Commisſariſſen van 't meergemelde Collegie als dan daar kunnen tegenwoordig zijn.

Na verloop van deeze drie Jaaren, hebben de Ouders geene Vrijheid hunne Kinderen weêr tot zich te neemen, maar dezelve worden van daar verplaatst en overgebracht naar andere, dat is de Franſche Schoolen.

Men begrijpt zeer ligt, dat bij den eerſten aanvang de Kinderen, die nu in de Republiq zijn, zouden moeten geplaatst worden naar hunne Jaaren, zonder juist zoo naauwkeurig te let-

Digitized by Google

letten of zij reeds alles wisten, dat zij op die Jaaren, volgens deeze inrichting, behoorden te weeten; dat dus deeze eerste Leerlingen 'er niet alle de vrucht van zouden trekken, die de overige te wachten hebben: dit is een gebrek, maar 't is een gebrek, dat onmogelijk te verhelpen is; nog veel erger gebrek zal het echter zijn, er nimmer aan te beginnen, en dus niet alléén de nu leevende, maar alle volgende geſlachten, dit nut te ontrooven; en echter 't is te vreezen, dat dit zoo zijn zal.

Overgebragt op de Franſche Schoolen met het begin van 't tiende Jaar, vervolgen de Jongens hun begonnen Onderwijs tot aan het twaalfde, de Meisjes tot aan het eind van het tiende Jaar; maar zijn nu bij tien gelijk, onder het opzicht van eenen Leermeester: even als te vooren zijn zij in den School en Speeltijd te zamen.

Na verloop van deezen tijd, gaan de Jongens naar hun Vaderlijk huis, om eenige Kunst of Handwerk te leeren, of naar de Latijnſche Schoolen, zoo zij Studeeren zullen; en de Meisjes, of naar haare Moeders, of in andere afzonderlijke Schoolen, 't geen hier boven onbepaald is gelaten, ſchoon ik het laatſte voor beeter zou houden, tot haar veertiende of vijfde Jaar.

Met

Digitized by Google

Met het Onderwijs in den Godsdienst en Zedekunde, Schrijven en Cijfferen wordt hier voortgevaaren: de Geogradhie en Vaderlandſche Hiſtorie, de Muſicq en het Teekenen verder volmaakt, en 'er bijgevoegd, de Mathefis, de Landbouw, het Fransch, het Danzen en Schermen.

Ook hier worden wederom Tijd en Onderwijs in drie Clasſen verdeeld, en de naarſtigſten met eenen Prijs beloond.

En dus onderweezen, kan men veilig ieder Jong Burger heenenzenden, om zich verder, onder het opzicht zijner Ouderen bekwaam te maken om zijn Brood te winnen, ten minſten oneindig veiliger, en met meer hoop van wel te ſlagen, dan nu.

Zo nu verder de Ouderen verkiezen, of eene bijzondere aanbeveeling van verdienſte en het getuigenis der voorige Onderwijzers, het nuttig doet rekenen, dat eenig Jong Mensch tot hoogere Wetenſchappen wordt opgeleid, dan wordt hij verzonden naar de Latijnſche Schoolen, en geniet aldaar, van zijn twaalfde tot zijn zestiende Jaar onderwijs als vooren, in Godsdienst en Zedekunde, oude Geographie, Vaderlandſche Hiſtorie, Mathefis, Muſicq, Teekenen, Danzen

Digitized by Google

zen en Schermen: doch 'er wordt bijgevoegd, het leeren van Latijn en Grieksch, Fabelkunde, Oudheeden, Algemeene Hiſtorie, Engelsch, Hoogduitsch, Algebra, Phijſica, Globen en Paardrijden.

Dit ſchijnt nu mogelijk wel wat veel, doch wijl 'er reeds een tamelijk langduurend onderwijs is voorafgegaan, in Godsdienst, Zedekunde, Geographie, Vaderlandſche Hiſtorie, Muſicq, Teekenen, Danzen en Schermen, zoo kan men de uuren, hier toe noodig, reeds vrij wat verminderen, en dus den tijd meer direct tot de nieuwe Wetenſchappen beſteeden; ook heeft de dag al veele uuren, en bij eene behoorlijke verdeeling van den tijd kan men veel uitvoeren.

De vier Jaaren immers, die hier beſtemd zijn tot het verblijf der Leerlingen, geeven ruimte van tijd genoeg, om voor ieder deezer Wetenſchappen één Jaar te bepalen, en het is niet noodig alles te gelijk te leeren; men kan ook weer, als vooren, trapsgewijze en bij Claſſen voortgaan; Prijzen voor de best verdiende bepaalen, en het eene vaaren laaten, als het andere in de plaats komt; zelv zou 'er tijd zijn, om nog de beginzelen der Academiſche Wetenſchappen te leeren.

Hoe dit alles behoorde verdeeld en uit elkander

der gehouden te worden; hoe het Voedzel; de Ligchaams Oefening, &c. moest ingericht zijn, is niet wel mogelijk in dit kort beſtek geheel te verhandelen; maar over 't geheel genoomen, zie ik 'er geene zwaarigheid in; te meer, daar sommige zaaken eigentlijk meer uitſpanningen zijn, dan ernſtige bezigheeden, en andere alléén dienen moeten tot voorbereiding van zaaken, die bij het Academisch onderwijs volleediger ſtaan verhandeld te worden.

Met het eind van het zestiende Jaar wordt aan de Ouderen wederom de keuze gelaaten, of zij hunne Kinderen tot eenig ander beroep ſchikken willen, of wel den loop hunner Studien geheel laten volbrengen: Die geene, die tot het laatſte aangegeeven worden, worden dan naar de Academien overgebragt, en ook daar ſtaan zij onder dezelvde orde, bepaaling en wezigt; zij mogen niet meer, gelijk thands, zich daar een Jaar of nog minder vertoonen, en vervolgens tot een Zedeloos leeven, en het betaalen van zekere ſom vertrekken, met zodanigen tijtel, als hun goed dunkt, zonder eenige kunde der zaaken, welke zodanigen tijtel konden verdienen; maar in één huis te zamen, en onder goede opzigt woonende, zullen zij trapsgewijze voortgaan van

het

Digitized by Google

het eene tot het andere; hun ijver zal ook hier door gepaste belooningen aangemoedigd en over hunne Zeeden gewaakt worden.

De zaaken, waar in zij reeds gedeeltelijk onderweezen zijn, zijn, behalven Godsdienst en Zedekunde, Leezen, Schrijven, Cijfferen, Oude en Nieuwe Geographie, Vaderlandſche en Algemeene Hiſtorie, Teekenen, Muſicq, Matheſis, Fransch, Danzen, Schermen, Paard-rijden, welke zaaken tot het vroegſte onderwijs behooren, ook Latijn en Grieks, Engelſche en Hoogduitſche taalen, Oudheeden, Fabelkunde, Algebra, Phijſica, Globen, Poëſie, Logica, Architectuur en Aſtronomie.

In de meeste deezer dingen zal het Onderwijs op de Academien nog vervolgd worden, als in den Godsdienst, en de Zedekunde, de Hiſtorien, Teekenen, Muſicq en Matheſis, Danzen, Schermen en Paard-rijden, de Taalen, de Oudheeden en Fabelkunde, de Poeſie en Logica, Algebra, Phijſica, Globen, Aſtronomie en Architectuur. Doch alvorens iemand proeven heeft gegeeven bij gedaan onderzoek, dat hij in deeze zaaken tamelijke vorderingen heeft gemaakt, zal het hem niet vrij ſtaan, tot zijn verkooren Studie over te gaan.

Men zal bij zulk onderzoek behoorlijk onderſchei-

ſcheiden tusſchen de bekwaamheeden, die mees tot vermaak en cieraad dienen, en tusſchen d zulke, die volſtrekt noodzakelijk zijn; en dus al thans eene gegronde kennisſe van Godsdienst, Matheſis, Hiſtorien, Taalen, Oudheeden en Logica vorderen; aleer men iemand zal toeſtaan zich tot de beoeffening van Theologie, Rechten en Medicijnen te begeeven. En de takken van alle deeze Studien zoo verdeelen, dat ook de naarſtigſte en bekwaamſte in iedere derzelve door eene gepaste beiooning van de traagere en onkundige onderſcheiden, en daar door te meer aangemoedigd worden tot verdere beijvering.

En aldus zou met behoorlijken ijver, bevatting en werkzaamheid ieder Jong Mensch met het twintigſte of een en twintigſte Jaar de Academie kunnen verlaaten, en ordentelijk bekwaam, in den grond wel onderweezen, met goede Zeeden en Beginzelen, gewoon aan arbeid en matigheid, gezond en ſterk zich begeven, tot de getrouwe uitoeffening van die Posten en Plichten, waar toe het belang van hem zelve, of de Zijnen, van zijne Medemenſchen of van den Staat hem roepen mocht.

Ieder van deeze tijdvakken des Levens, derzelver beſtier, zou, zoo als ik reeds gezegd heb, nadere overweeging, bepaaling en voorſchrif-

hriften vorderen; doch daar toe is één Ver-
ndeling niet genoegzaam; ik geloof ook reeds,
t ik misschien niet in allen deelen aan den
isch der Vraag voldaan, en echter teffens veel
eer geschreeven heb, dan daar bij gevorderd
ordt; 't laatste schaadt niet, zo ik maar zoo
:lukkig ben geweest, van iets nuttigs voort
brengen, en het eerste gebrek zullen UEds.
:rgeeven aan de bekrompenheid van den tijd,
ien ik 'er aan heb kunnen besteeden, en mij
et recht doen van te gelooven, dat ten min-
en alles, wat hier in staat, zijnen oorsprong
:huldig is aan eene waaragtige liefde voor mijn
'aderland, en de eerlijke zugt, om naar ver-
nogen, tot deszelfs duurzaam welzijn, mede te
'erken, 't geen ik reken voornamelijk in de
)pvoeding gelegen te zijn, wijl alle pogingen,
ie tot welzijn van een Land gedaan worden,
olstrekt vrugteloos zijn, zoo lang in 't hart der
inderen, (die daarna Menschen worden, en
ie hunne eerste indrukken dan blijven behou-
en,) niet de beginzelen gelegd worden van
Godsdienst, deugd, eer, verstand en kunde.

Dan tot mijn hartelijk leedweezen, kan ik
og niet voorzien, dat Uwe of mijne Poogingen
oor als nog dit doel bereiken zullen: beiden
ullen wij echter dit getuigenis van ons gewee-

ten voor God behouden, dat wij getracht hebben wel te doen.

Onder alle Natien is het meerder deel blind en doof, en dit meerder deel ſtrijkt doch het vonnis; dus heeft de Schrijver of Spreeker, die het waagen wil, haar te doen zien of hooren, een zeer moeielijken taak op zich genomen, en bevind zig in eene verbaazend ſlegte ſtandplaats ten haaren opzichte. Hij moet of harde waarheeden duidelijk doen zien, met luider ſtem haar die toeroepen, en zich getroosten dan, algemeen, veroordeeld te worden, om dat hij wijzer wil zijn, dan all' de rest; dus algemeen den alarmkreet tegen zich hooren opheffen, als tegen den Man, die alléén anders wil den, als alle andere Menſchen, en die dus zoo wel, als *Diogenes* onder de Abderijten; of *Ariſtides* onder de Athenen, de algemeene veroordeeling verdient; of hij moet verkiezen heel zacht te ſpreeken, het geen hij denkt, en dan van niemand gehoord te worden; wie liever wil de algemeene dwaaling volgen, vleien en aankweeken, heeft zekerlijk alle bijval; maar het waare hem ook beter, nooit gehooren te zijn.

Echter zal ook nu zoodanig zijn het Lot uwer Prijsvraag, en der ingekomene Antwoorder; Uw Vraag, hoe gewigtig ook, zal den aandacht

dacht van zeer weinigen hebben opgewekt; en het Antwoord, dat gij lieden zult goedkeuren en bekroonen, 't zij dan, welk het zij, zal gedrukt, door weinigen geleezen, en vervolgens der eeuwiger vergetelheid hier of daar weggeset worden.

Wanneer duizend Menschen het inzien, zijn er mogelijk, en op zijn best, vijf honderd, die leggen: *'t was wel goed, als het zoo was;* misschien twee honderd, die *wenschen*, dat het zoo was; en wel ligt geen twee, die 'er toe zouden meewerken, of het hunne doen, maar als in tegendeel één duizend het geleezen heeft, zullen 'er rasch tien duizend zijn, die zonder het te leezen, op de kreupele berichten van anderen, 'er tegen schreeuwen zullen, zonder 'er iets van te weeten, en zonder eenige kunde om een gegrond oordeel te vellen.

De één zal zeggen, dit Plan is onuitvoerlijk; of met het woord, dat mij zoo dikwijls displaisier doet, 't is Chimerisch, 't is Platonisch! Ik geloof ook, dat het niet *zal* uitgevoerd worden, maar ben verzeekerd, dat dit of dergelijk wel *zou* plaats hebben; ten minsten dat eene grondige verbetering zeer mogelijk is, en dat het alléén de schuld zal zijn, dat men het niet ernstig wil.

Zoo 'er gebreeken in iets zijn, moeten zij niet oppervlakkig, zoo wat verholpen, maar *in* de grond aangetast en weggenomen worden, of zij kankeren onder deeze *lapperijen* nog *dieper in*. Zoo *ook in de* Opvoeding, kunnen honderd boeken geſchreeven worden; de Souverain kan beveelen geeven; eenige Menſchen *kunnen* beide *volgen*, en daar van kan eenig nut komen; maar kan immer dit nut algemeen *zijn*? kan het beste boek; het billijkſte bevel der Overheid alle Ouders goed en verſtandig maaken? kan het hun tijd en geld tot de Opvoeding *bezorgen*? *kan de* arme ooit deelen *in* de voordeelen der Publique inrichtingen, (want ik geloof niet, dat iemand mij hier de Arm-Schoolen *zal* willen tegenſtellen) kan dus de Natie van haare Jonge *Burgers het* voordeel trekken, dat *zij* aan hun Vaderland ſchuldig zijn? immers *Neen!* —— Wel nu, dan moet de *Natie* voor een zoo dierbaar en wezenlijk *Nationaal Goed* zorgen, het uit de handen der onkundige verzorgers wegneemen, en door betere Inrichtingen, door eene *Nationale Opvoeding*, in dit gebrek kragtig voorzien.

Maar waar in ſteekt dan doch het onmogelijke? Is het onmogelijk, dat honderd Kinderen bij tien Meesters onder goed opzicht zijn, en wel

Digitized by Google

wel onderweezen worden? dat zij in ruime woningen op het Land frisscher lucht inademen, dan in de Steden, en dus gezonder en sterker worden? dat alle kosten, die door 't geheele Land aan de Opvoeding meestal nutteloos besteed worden, toereikend zijn tot den bouw en het onderhoud deezer Inrichtingen? is 't onmogelijk, dat Rijk en Arm te zamen sober opgevoed en eenvouwig gekleed, de één ziende, dat zijn geboorte hem geen voorregt geeft; de andere, dat dezelve hem geen hindernis is, om braaf, verstandig, gepreezen en beloond te worden; dat zij beide, zeg ik, daar door betere en bruikbaardere Menschen worden? Is in dit alles iets onmogelijks? — Neen, moet gij zeggen. — Maar evenwel 't is zoo raar, 't is *zoo geheel anders.* — O! dan zijn wij het eens, 't is *geheel anders*, maar 't moest ook *geheel anders* zijn, zou 't *goed* worden. — Of dit Plan nu alle qualiteiten heeft, om het volkomen *goed* te noemen; is eene andere vraag, doch dat doet 'er niets toe, wij spreeken van een Plan, dat goed is, 't zij dan dit of een ander, en goed zijnde, is het niet onuitvoerlijk. — Maar de Menschen zullen 'er niet aan willen. — Dit geloov ik ook, en dat zal juist alléén het onuitvoerlijke, het onmogelijke maaken, maar in den

Digitized by Google

aart der zaake zelve, is die moeielijkheid niet gelegen.

Een ander zal schreeuwen, over de hardheid, om dus de Kinderen aan hunne Ouders te ontrukken, en mogelijk is het juist deeze teerhartige Vader of Moeder, die het minst naar zijne Kinderen omziet, hun altoos aan de Dienstbooden toevertrouwd; of hun 't meest door zijne onkunde, drift, of Exempel bederft.

Weldenkende en hunne Kinderen, en hun Vaderland wezenlijk liefhebbende Ouders, kunnen het niet hard vinden, dat zij wel gekleed en gevoed, gezond en onder goed opzicht gevormd worden tot nuttige Burgers van den Staat; ook konden zij immers Jaarlijks eenige weken te huis komen, 't geen echter beter niet was, wijl in die weken ligt in zommige huizen, zoo veel kon verdorven worden, dat 'er Maanden noodig waren, om het te herstellen; maar de Ouders kunnen nu en dan zeer wel hunne Kinderen bezoeken.

Eindelijk door deeze Inrichting worden de Kinderen niet meer aan hunne Ouderen ontrukt, dan wanneer zij thands ergens te School besteld worden; ook zoude het voor Ouderen, die niet verkiezen zig met hunne Kinderen te bemoeien, een groot gemak zijn: zij konden

Digitized by Google

uitgaan, hunne Partijen bijwoonen etc. zonder door iets weerhouden te worden.

Een derde groote meenigte zal zig zeer verzetten tegen de onbillijkheid, om hunne Wel Edel geboorene Heeren Jongens vermengd te zien met Kinderen der Burgers en der Bedelaars; dit voorzie ik zeker, en ik kan niet ontkennen, dat voor het eerste geslagt hier in eenig bezwaar ligt, doch gelijk ik reeds gezegd heb, is het veel erger, wanneer 'er nooit aan begonnen wordt, en wanneer dus niet alléén *dit*, maar ook *alle volgende* Geslagten het voordeel van zoodanige verbeteringen moeten misschen; ook is voor het volgende geslagt zulks niet meer te vreezen, wijl de Kinderen op deeze wijze opgevoed, wanneer zij zelve Ouders worden, hunne Kinderen gewis beter zullen opvoeden: Ook kan op den vroegen Ouderdom van zes Jaaren de invloed van de laagheeden der Ouderen op de Kinderen nog niet groot zijn: En eindelijk, wanneer zij wel gewasschen, gereinigd en gekleed zijn, dan zijn 'er zeker onder de minste Classe van Burgeren even lieve, aartige, aanvallige, leerzaame Kinderen, als onder de bleeke Witebroods Kinderen veeler Grooten, en het is alléén de schuld hunner verwaarloosde Opvoeding, dat zij

niet boven dezelve uitmunten: Is het dan billijk, dat deeze arme Schaapen al verder en verder eindeloos verwaarloosd blijven, veroordeeld worden, om onafgebroken in hunnen beperkten, morzigen kring te blijven omwroeten, en met de wormen vertrapt te worden, en te vergaan; en dat wel om de gewigtige reeden, dat eenige Rijke, Weeke en *Trotsche Jongens, zich niet* verneederen kunnen, om met hun opgevoed te worden? moet daarom het belang van tien Duizenden, de geheele Oogst van zo veele nutte Burgers voor den Staat; de welvaart van het Algemeen, agter ſtaan en verlooren gaan? Is dit billijk, of is het trotsch, wreed en onmenſchelijk? Ik ten minsten verklaar oprechtelijk, dat ik nimmer de ſchaamele wooningen dier rampzaligen voorbij gaa, die met hunne onnoozele *Kinderen met lappen meer omhangen* dan gedekt; bleek, onrein, haveloos, vermagerd, verminkt, en ziekelijk, als Zwijnen in hunne drek omwroeten; die door overmaat van rampen, zelv het bezef en gevoel derzelve ſchijnen verlooren te hebben, en thands meer met het Vee, dan met de Menſchen gelijk te ſtellen zijn; uit wier hutten armoede, naaktheid, vernedering, honger, wanhoop, ten venſter

Digitized by Google

uitzien; en den voorbijgaanden ſtille, maar ſcherpe verwijten doen, hem meedelijden en ijzing aanjaagen; dat ik nimmer, zeg ik, deeze voorheen Menſchelijke weezens, zoo ontdaan en vervallen van hunne oorſpronglijke waarde, in 't ſtof zie rond kruipen, hun lot vervloeken, en om den dood hoor wenſchen, of eene koude rilling bevangt mij; het gezigt maakt eenen diepen indruk op mijne Ziel, en ik roep bij mij zelven uit: goede God! deeze was immers uwe wijze Inrichting niet; deeze Menſchen, deeze Kinderen zijn immers ook uwe Schepzelen, en mij, in hunnen oorſprong, gelijk; Gij doemde hun niet tot deeze jammeren, maar de Mensch heeft veele vonden gezogt; op deeze Verneedering zijne Grootheid gebouwd; van deeze armoede den overvloed ter zijner verkwisting geweldadig afgenoomen; en van daar alléén deeze onheilen. — Zal dan nimmer de Wijsgeerte, — de Wijsgeerte, die zich op zoo veel beroemt, op dit belangrijk ſtuk haar oog vestigen, nimmer haaren voortreffelijken arbeid tot dit zoo gewigtig onderwerp bepaalen? hoe zij den Mensch, ook den armen Mensch, uit deezen afgrond te voorſchijn trekken, hem reinigen en tot zijn eerste edelheid zal wederbrengen? — Dit was immers de regte bemoeing der waare

Digitized by Google

Wijsheid, de Menschen liefde, de Godsdienst, die meer dan alles anders, het geluk der Menschen en haare eer bevorderen zoude.

Zoo denk ik, maar vergeefsch: — men vergeeve mij deezen *uitslap*, waar van ik nu tot mijn onderwerp weederkeere, en verder vrag; komt hier mogelijk ook de vrees bij, dat uwe Kinderen, hunne *Vaderlijke* trotscheid door deeze Opvoeding afleggen, en verleeren zouden den Burger te verachten, als zij door gelijke en gemeenzaamen omgang in de *Jeugd*, hem misschien Vriendschap toe zouden draagen? of bekommert het U, dat de *geringe* Burger *door* deeze Opvoeding te beschaaft, te *kundig*, te deugdzaam, te verstandig zou worden, en meer zijne eigene waarde leeren gevoelen? *of dat de* aangenaamgde Erfelijkheid der Ampten, een einde *zou* neemen, *wanneer men bevinden zou*, dat *zij* beter in staat waaren dezelve wel waar te neemen, dan de Kinderen veeler Grooten, van wien men niets anders kan zeggen, dan dat zij gegeeten, gedronken hebben, en *groot* geworden zijn, en hunne Tractementen weeten te verteeren, schoon zekerlijk niet alle zo opgevoed zijn.

Behalven dat alle deeze vreezen en beschuldigingen schandelijk zouden zijn, en U oneeren, wan-

wanneer zij in u opkwamen, zoo zijn zij doch ook vergeefsch; want wanneer alle evengelijk worden opgevoed; dan hebben de Kinderen der Grooten, dezelvde geleegenheid om bekwaam te worden en uittemunten, als alle anderen en hun geſchiedt dus geen onrecht; maar ook keeren de Kinderen der Burgeren op hun twaalfde Jaar meest alle te rug naar hun Ouderlijk huis, om eene kostwinning aan te leeren, en laaten de Grootere loopbaan der Wetenſchappen open en ruim voor hun, die dezelve verder doorzetten willen; en eindelijk, zoo als de zaaken thands zijn ingericht, kan immers ook ieder Burger zijn Zoon opvoeden, zoo als hij wil; hem ook laaten Studeeren; en niet zelden ziet men hun uitmunten. Dan alle deeze bedenkingen zullen bij geene regtge-aarte Nederlanders opkoomen, en bij anderen is het niet der moeite waard zich langer op te houden.

Nog eene tegenwerping is misſchien de gewigtigſte van alle, dat namelijk Kinderen op deeze wijze opgevoed, te veel onbekend zouden blijven met de waereld en deszelvs listigheeden, en dus groot gevaar loopen, naderhand het ſlagtoffer te worden van hunne onkunde en onnoozelheid in deezen. Deeze opmerking is niet ongegrond, maar bewijst echter meer ten

na-

Digitized by Google

nadeele van de Waereld, die van deeze gelukkige onkunde misbruik zou maaken, dan wel ten nadeele van deeze Inrichting: Ook zou wederom dit gebrek maar in één geſlagt heerſchen: zoo dra het eerste geſlagt beeter opgevoed in zijne Jeugd, ook in meer gevorderden leeftijd beetere Burgers zou opleeveren, zoo dra zou ook de listigheid en 't bedrog verminderen, en de goede trouw en oprechtheid aanwinnen, waar door vervolgens de aankweekelingen deezer *Nationaale Opvoeding* minder vrees voor misleiding en mishandeling zouden behoeven te hebben; 't is immers de laagheid alléén, waar toe de Menſchen door het verwaarloozen hunner Opvoeding verneederd zijn, met de daar aan verknogte trotscheid en armoede, die de list en het bedrog deeden gebooren worden; zoo dra nu de Opvoeding den *Mensch tot de oorſpronglijke* edelheid zijner natuur wederbrengt, hem zijnen ſtand en zijne verplichtingen herinnert, en den ijver, de waare eerzucht, in hem verleevendigt, om waardig dezelve te leeven, zoo dra kan ook de list, het bedrog, de laagheid, de mishandeling hem niet meer behaaglijk zijn, en de onſchuld kan onder de Menſchen niet meer zoo veel te lijden hebben: dan, ik vrees reeds de aandacht van U, mijne Heeren,

te

Digitized by Google

te lang opgehouden te hebben; maar de uitgebreidheid zoo wel, als het gewigt der Stoffe; de oprechte welmeendheid en ijver, met welke ik zoo gaarn wensch aan mijn Vaderland naar mijn vermogen dienſtig te zijn, zijn daar van de oorzaak; de kortheid des tijds verhindert mij alle die naauwkeurigheid in uitdrukkingen en ſtijl, mogelijk wel ook in de orde en de zaaken zelve in 't oog te houden, welke behoorden gevonden te worden, in een Werk, dat aan UEds. ſtaat aangeboodén te worden; wanneer UEds. hier voor eenige toegeeflijkheid gelieven te toonen; wanneer deeze Verhandeling ook maar in zommige opzigten uwe goedkeuring mag wegdraagen; maar vooral, wanneer dezelve tot het Algemeen Welzijn, en zoo noodige verbeetering iets mocht toebrengen, al was het ook maar den weg daar toé openén, ik zal mijnen tijd dubbel wel beſteed rekenen.

De Zegen des Hemels doe alle uwe Poogingen tot goede einden wel gelukken.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

89094309457

B89094309457A

Digitized by Google

Digitized by Google

b89094309457a

Digitized by Google